

Natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur
*Een vergelijking tussen autochtone schrijvers en allochtone schrijvers
afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.*

Marjolein Eva Kloek

Juni 2008
Afstudeerscriptie Forest and Nature Conservation
Vakgroep Forest and Nature Policy
Wageningen Universiteit

Scriptienummer: AV2008-18
Studentnummer: 830310-444-080

Begeleiders:
Prof. Dr. Matthijs Schouten
Prof. Dr. Bas Arts

Voorwoord

Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn studie 'Forest and Nature Conservation' aan Wageningen Universiteit. Bij aanvang van mijn studie had ik reeds het voornemen deze Master af te sluiten met een meesterstuk rond natuurbeleving en kunst. Al sinds mijn ouders mij boekjes voorlazen en ik voorzichtig mijn eerste noten aansloeg op de piano ben ik geïnteresseerd in kunst en cultuur, en vooral in literatuur. Mijn passie voor de natuur en natuurbeleving ontstond wat later, namelijk tijdens mijn Bachelorstudie Bos- en Natuurbeheer. In mijn afsluitende afstudeeronderzoek wilde ik deze twee liefdes graag combineren. Mijn eerste intentie was om te onderzoeken hoe natuurbeelden in de Westerse literatuur door de eeuwen heen zijn veranderd. Mijn begeleider Matthijs Schouten wees me echter op een geheel ander vraagstuk waar natuurorganisaties momenteel mee worstelen: hoe mensen met verschillende culturele achtergronden bij hun organisaties en natuurgebieden te betrekken. Zou het niet interessant zijn bij dit vraagstuk aan te sluiten en onderzoek te doen naar natuurbeelden in boeken van autochtonen en allochtonen schrijvers in Nederland?

Zo begon in de herfst van 2007 dit onderzoek, waarin ik ondertussen vele uren, dagen, weken, maanden werk heb gestopt. Ik klaag beslist niet, het was zeer boeiend en interessant om te werken aan dit onderzoek. Hoewel ik van het urenlang overtypen van fragmenten uit boeken soms moedeloos werd, waren de dagen lezend in mooie literatuur met een grote pot thee erbij en goede muziek op de achtergrond toch vooral erg plezierig. Ik hoop dat ik niet alleen zelf veel heb geleerd van dit onderzoek, maar dat deze scriptie ook zowel inhoudelijk als theoretisch een bijdrage kan leveren aan de kennis rond natuurbeleving en in het bijzonder rond de verschillen en overeenkomsten van natuurbeleving bij autochtonen en allochtonen in Nederland.

Tot slot is deze scriptie niet door mij alleen tot een goed einde gebracht. Velen hebben mij bij de totstandkoming van deze scriptie gesteund. Ik ben hen dan ook dankbaar voor hun goede ideeën, discussies en kritieken. Er zijn een aantal mensen die ik met name veel dank verschuldigd ben. Allereerst wil ik mijn speciale dank uitspreken aan mijn eerste begeleider Matthijs Schouten voor zijn steun en inspiratie. Matthijs liet me vrij mijn ideeën te ontplooiën en stuurde me waar nodig. Ook mijn tweede begeleider Bas Arts wil ik van harte danken. Hij gaf me nuttige tips en inzichten en maakte het voor mij mogelijk om af te studeren bij de leerstoelgroep Forest and Nature Policy in een onderwerp waarin ik al jaren geïnteresseerd ben. Verder dank ik mijn mama Gerry voor de vele discussies, haar kritische blik en haar grote bijdrage aan de eindredactie van dit onderzoek. Mijn papa Nico dank ik voor de hulp bij het laten drukken van deze publicatie. Tot slot wil ik mijn zus Jorieke en mijn vriend Ivo bedanken voor de gesprekken en discussies die we hebben gevoerd, voor hun mentale ondersteuning en voor hun kopjes thee en lekkere lunches.

Zonder jullie allemaal was deze scriptie niet geworden zoals ze nu is!

Marjolein Eva Kloek
Mei 2008

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Figuren en tabellen.....	9
Samenvatting.....	11
Executive summary.....	13
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	15
1.1 Achtergrond van het onderzoek.....	15
1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen.....	17
1.3 Leeswijzer.....	18
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader.....	19
2.1 Natuurbeelden.....	19
2.1.1 De natuur kent zichzelf niet als natuur.....	19
2.1.2 Dimensies van natuurbeelden.....	20
2.1.3 Natuurbeelden in de Nederlandse wetenschappelijke traditie.....	21
2.1.4 Natuurbeelden in dit onderzoek.....	24
2.2 Literatuur.....	27
2.2.1 Literatuur: ‘al wat het geschrevene aangaat’?.....	27
2.2.2 Relaties tussen literatuur, de samenleving en auteurs.....	28
2.3 Autochtoon versus allochtoon uit het islamitisch cultuurgebied.....	30
2.3.1 Autochtoon of allochtoon?.....	30
2.3.2 Het islamitisch cultuurgebied.....	31
2.3.3 Huidig onderzoek naar natuurbeelden in Nederland bij autochtonen en allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.....	33
2.4 Hedendaags.....	36
2.4.1 Hedendaags of modern.....	36
2.4.2 De hedendaagse samenleving.....	36
2.5 Samenvatting theoretisch kader.....	38
Hoofdstuk 3: Methoden.....	39
3.1 Keuze van methoden.....	39
3.1.1 Vooronderstellingen in de theoretische basis.....	39
3.1.2 Methodes voor tekstanalyse.....	40
3.1.3 Methode in dit onderzoek.....	43
3.2 Literaire prijzen.....	46
3.2.1 AKO Literatuurprijs.....	47
3.2.2 Libris Literatuur Prijs.....	48
3.2.3 NS Publieksprijs.....	49

3.3 Keuze van schrijvers	54
3.3.1 Keuze van schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied	54
3.3.2 Keuze van schrijvers van autochtone afkomst.....	54
Hoofdstuk 4: Resultaten literatuuranalyse	57
4.1 Christiaan Weijts.....	57
4.1.1 Biografie	57
4.1.2 Samenvatting ‘Art. 285b’	58
4.1.5 Natuurbeelden in ‘Art. 285b’	59
4.2 Ronald Giphart.....	66
4.2.1 Biografie	66
4.2.2 Samenvatting ‘Troost’	66
4.2.3 Natuurbeelden in ‘Troost’	68
4.3 Stephan Enter	75
4.3.1 Biografie	75
4.3.2 Samenvatting ‘Lichtjaren’	75
4.3.3 Natuurbeelden in ‘Lichtjaren’	76
4.3.4 Samenvatting ‘Spel’	83
4.3.5 Natuurbeelden in ‘Spel’	85
4.3.6 Samenvatting: natuurbeelden in de literatuur van Stephan Enter.....	91
4.4 Abdelkader Benali	92
4.4.1 Biografie	92
4.4.2 Samenvatting ‘De langverwachte’	93
4.4.3 Natuurbeelden in ‘De langverwachte’	94
4.4.4 Samenvatting ‘Laat het morgen mooi weer zijn’	101
4.4.5 Natuurbeelden in ‘Laat het morgen mooi weer zijn’	102
4.4.6 Samenvatting ‘Feldman en ik’	109
4.4.7 Natuurbeelden in ‘Feldman en ik’	111
4.4.8 Samenvatting: natuurbeelden in de literatuur van Abdelkader Benali	116
4.5 Hafid Bouazza.....	117
4.5.1 Biografie	117
4.5.2 Samenvatting ‘Paravion’	118
4.5.3 Natuurbeelden in ‘Paravion’	119
4.6 Rashid Novaire.....	125
4.6.1 Biografie	125
4.6.2 Samenvatting ‘Maïstroest’	125
4.6.3 Natuurbeelden in ‘Maïstroest’	126
4.6.4 Samenvatting ‘Het lied van de rog’	132
4.6.5 Natuurbeelden in ‘Het lied van de rog’	134
4.6.6 Samenvatting: natuurbeelden in de literatuur van Rashid Novaire	141

Hoofdstuk 5: Vergelijking van natuurbeelden	143
Hoofdstuk 6: Conclusie en discussie	157
Referenties	167
Bijlage: Naturelementen in geanalyseerde boeken	175

Figuren en tabellen

Hoofdstuk 2

Figuur 2.1 Percentage moslims in verschillende landen.

Hoofdstuk 3

Tabel 3.1 Toplijst-genomineerden voor de AKO Literatuurprijs 2003-2007.

Tabel 3.2 Genomineerde titels voor de Libris Literatuur Prijs 2003-2007.

Tabel 3.3 Genomineerde titels voor de NS Publieksprijs 2003-2007.

Tabel 3.4 Alfabetische lijst van alle schrijvers die de afgelopen vijf jaar genomineerd zijn voor de AKO Literatuurprijs, de Libris Literatuur Prijs of de NS Publieksprijs.

Tabel 3.5 Genomineerde schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.

Tabel 3.6 Mannelijke genomineerde schrijvers geboren tussen 1965 en 1980.

Hoofdstuk 5

Tabel 5.1 Voorkomen van natuurlijke elementen en van het woord 'natuur' in de geanalyseerde boeken.

Tabel 5.2 Relatieve procentuele verdeling van fragmenten met natuurlijke elementen over de functies die natuurlijke elementen in een tekst kunnen hebben.

Tabel 5.3 Fragmenten in geanalyseerde boeken waarin het woord 'natuur' voorkomt.

Tabel 5.4 Landschappen in de geanalyseerde boeken.

Tabel 5.5 Dominante normatieve houdingen in de geanalyseerde boeken.

Tabel 5.6 Natuurbeleving in de geanalyseerde boeken.

Samenvatting

Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw werd de rol van de gewone burger in natuurbescherming steeds groter. De combinatie van een nieuw natuur- en milieubesef en de trend tot democratisering leidde tot een kritisch en mondig individu dat invloed wil hebben op beslissingen ten aanzien van natuurgebruik en -beheer. In de hedendaagse Nederlandse multiculturele samenleving zien natuurorganisaties steeds meer in dat het van belang is niet alleen de autochtone bevolking, maar ook de allochtone bevolking van Nederland, en in het bijzonder allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, bij natuurbeheer te betrekken. Hiertoe is het nuttig meer inzicht te verkrijgen in natuurbeelden van allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. Door natuurbeelden in de literatuur te onderzoeken, sluit dit onderzoek aan bij de probleemstelling *‘Welke beelden over natuur zijn aanwezig in de hedendaagse Nederlandse samenleving, en zijn er verschillen in natuurbeelden tussen allochtonen en autochtonen?’*. Het doel van dit onderzoek is: *‘Meer inzicht verkrijgen in natuurbeelden en eventuele verschillen in natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitische cultuurgebied.’* Dit onderzoek is niet alleen gericht op kennisontwikkeling, maar ook op theorieontwikkeling. Theorieën over natuurbeelden worden verder ontwikkeld onder andere door deze te koppelen aan theorieën en methodes van tekstanalyse.

In het theoretische gedeelte van dit onderzoek worden een aantal kernbegrippen uit de onderzoeksvragen, namelijk ‘natuurbeelden’, ‘literatuur’, ‘autochtoon’ vs. ‘allochtoon afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied’ en ‘hedendaags’, nader uitgewerkt en voor dit onderzoek gedefinieerd. Natuurbeelden zijn in dit onderzoek gedefinieerd als bestaande uit een cognitieve, normatieve en expressieve dimensie, welke kunnen worden onderzocht door middel van respectievelijk de arrangemententheorie, de grondhoudingentheorie en de theorie van de beleving van natuur geïnspireerd op Nietzsche. Literatuur wordt in dit onderzoek geoperationaliseerd als romans genomineerd voor literaire prijzen. Tot autochtonen worden in dit onderzoek personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren gerekend, en tot allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied personen van wie ten minste één ouder in een land is geboren waar de meerderheid van de bevolking moslim is. Hedendaags ten slotte wordt gezien als plaatsvindend in de afgelopen vijf jaar.

Het methodische gedeelte van dit onderzoek bespreekt drie methodes van tekstanalyse - de fenomenologische aanpak, de discoursanalyse en de verhaalanalyse. Op basis hiervan is een hybride methode ontwikkeld voor het analyseren van natuurbeelden in literatuur. Eerst wordt via een fenomenologische ‘close reading’ heel precies gekeken naar wat er in een tekst wordt gezegd over natuur. Daarbij wordt het begrip natuur heel breed genomen, om zoveel mogelijk ideeën over natuur mee te nemen. Daaronder vallen zowel statische elementen als flora, fauna, rivieren en velden, maar zeker ook natuurlijke

processen en systemen, en beschrijvingen van landschappen. Vervolgens wordt gekeken naar de functie van natuur in de tekst, gebruikmakend van elementen van de romananalyse. Heeft natuur een figuurlijke functie, waarbij natuur overdrachtelijk wordt gebruikt als beeldspraak, of fungeert natuur als motief, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen natuur als dynamisch of als statisch motief. Ten slotte wordt door middel van een specifieke vorm van toegepaste discoursanalyse betekenis gegeven aan de tekst binnen de theorie van natuurbeelden door geanalyseerde fragmenten te relateren aan de drie hierboven genoemde dimensies van natuurbeelden.

In dit onderzoek worden romans van een zestal schrijvers, drie autochtone en drie allochtone, geanalyseerd. Deze schrijvers, allen in de afgelopen vijf jaar genomineerd voor een Nederlandse literatuurprijs, zijn Christiaan Weijts, Ronald Giphart, Stephan Enter, Abdelkader Benali, Hafid Bouazza en Rachid Novaire. In de resultaten worden al hun romans, gepubliceerd tussen 2003 en 2007, geanalyseerd volgens de hierboven beschreven methode. Vervolgens worden verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden tussen schrijvers geanalyseerd.

Samenvattend zijn belangrijke overeenkomsten dat bij zowel allochtone schrijvers als autochtone schrijvers natuurbeelden vaak gematigd antropocentrisch of ecocentrisch zijn, en dat Dionysische en Apollinische beleving de meest voorkomende vormen van beleving zijn. Het meest in het oog springende verschil is dat in boeken van schrijvers van allochtone afkomst natuur meer wordt gezien als een gebruiksnatuur, waar met en in geleefd wordt. Zo wordt, anders dan bij autochtone schrijvers, bij allochtone schrijvers de mens gezien als onderdeel of product van de natuur, spelen landbouwdieren een belangrijke rol en wordt arcadische natuur positiever gewaardeerd dan wildernisnatuur. Een ander opmerkelijk verschil is dat natuur bij allochtone schrijvers vaker een religieuze of rituele functie heeft, en dat natuurlijke elementen vaker menselijke eigenschappen worden toegeschreven (personificaties). Dit onderzoek onderschrijft hiermee de meeste conclusies van het beperkte aantal andere verrichte onderzoeken naar verschillen in natuurbeelden van autochtonen en allochtonen in Nederland.

Er moet echter nadrukkelijk op gewezen worden dat de bovengenoemde verschillen in natuurbeelden niet de enige verschillen tussen de boeken zijn. Er zijn ook verschillen tussen geanalyseerde allochtone schrijvers onderling en tussen autochtone schrijvers onderling, deze zijn echter niet nadrukkelijk onderzocht. De gevonden verschillen in natuurbeelden tussen allochtone en autochtone schrijvers betekenen dus beslist niet dat verschillen in natuurbeelden alleen bepaald worden door culturele afkomst.

Ten slotte genereert dit onderzoek niet alleen nieuwe toegepaste kennis, die onder andere gebruikt kan worden door natuurorganisaties, maar ook nieuwe theoretische kennis, die gebruikt kan worden in vervolgonderzoeken naar natuurbeelden. Dit onderzoek draagt bij aan theorieontwikkeling door theorieën ten aanzien van de verschillende dimensies van natuurbeelden verder te ontwikkelen en kritisch te bekijken, en door theorieën over natuurbeelden te koppelen aan theorieën en methodes van tekstanalyse. Kritiepunten in dit onderzoek bieden aanknopingspunten voor verder theoretisch onderzoek.

Executive summary

Since the second half of the twentieth century, the role of the ordinary citizen in nature conservation has become more important. The combination of a new awareness of nature and the environment, and the trend of democratization has led to critical individuals who want to influence decisions in the use and management of nature. In the contemporary Dutch multicultural society, nature organizations realize that it is important to involve in the management of nature not only the ‘autochthonous’ (native) population, but also the ‘allochthonous’ (immigrant) population, and especially allochthonous people from Islamic cultural background. Therefore it is useful to get more insight in the nature images of allochthonous people from Islamic cultural background. This research contributes to the question *‘Which nature images are present in the contemporary Dutch society, and are there any differences between nature images of allochthonous and autochthonous people?’* by analyzing nature images in literature. The aim of this research is: *‘To gain an insight into the nature images and possible differences between nature images in the contemporary Dutch literature written by autochthonous writers and allochthonous writers from Islamic cultural background.’* This research does not only aim for the development of knowledge but also for the development of theories. Theories on nature images are further developed by coupling them to theories and methods of text analysis.

In the theoretical part of this research, a number of key concepts will be discussed and defined, namely ‘nature images’, ‘literature’, ‘autochthonous’ versus ‘allochthonous from Islamic cultural background’ en ‘contemporary’. In this research, nature images are defined as consisting of a cognitive, a normative and a expressive dimension, that can be researched using respectively the nature arrangements theory, the ‘basic attitudes’ theory and the theory of the experience of nature inspired by the philosophy of Nietzsche. In this research, literature will be operationalised as texts nominated for literary awards. Autochthonous people are defined in this research as all people of whom both parents are born in The Netherlands. Allochthonous people from Islamic cultural background are defined as all persons of which at least one parent is born in a country in which the majority of the population is considered Muslim. Contemporary will be defined as taking place in the last five years.

The methodical part of this research discusses three methods of text analysis – the phenomenological approach, the discourse analysis and the story analysis. Based on these methods a hybrid method for analyzing nature images in literature is developed. First via a phenomenological ‘close reading’ is analyzed securely what is said in the text about nature. Within this, the concept of nature is taken very broad, to include as many ideas on nature as possible, for example static elements like flora, fauna, rivers and fields, but also natural processes and systems, and descriptions of landscapes. After this ‘close reading’, the function of nature in the text is analyzed, using elements of the story analysis. Does nature have a metaphorical function or does it function as dynamic or static motive?

Eventually meaning is given to images of nature with help of an applied form of discourse analysis by relating the analyzed fragments to the three above mentioned dimensions of nature images.

In this research, novels of six writers, three autochthonous and three allochthonous, are analyzed. These writers, all nominated for a Dutch literary award, are Christiaan Weijts, Ronald Giphart, Stephan Enter, Abdelkader Benali, Hafid Bouazza and Rachid Novaire. In the results all their novels published between 2003 and 2007 are analyzed with the above mentioned method. After this the differences and similarities in nature images between writers are analyzed.

In summary, the most important similarities between novels of allochthonous and autochthonous writers are that nature images are often moderately anthropocentric or ecocentric, and the Dionysian and Apollonian experience of nature are the most common form of experience. The most striking difference between novels of allochthonous and autochthonous writers is that in novels of allochthonous writers nature is seen as nature-for-use, which is lived-in and lived-with. For example, in books of allochthonous writers the human being is often seen as part or product of nature, cattle plays an important role and Arcadian nature is evaluated more positive than wilderness nature. Another striking difference is that in books of allochthonous writers, nature often has a religious or ritual function, and natural elements are given human characteristics (personification). With these conclusions, this research corresponds to most of the conclusions of the limited other studies to differences in nature images of allochthonous and autochthonous people in The Netherlands.

However, it should be mentioned that the above mentioned differences are not the only differences in nature images between the analyzed books. There are many differences among the analyzed novels of allochthonous writers themselves as well as among the novels of allochthonous writers themselves, but these are not explicitly analyzed. So the fact that there are differences in nature images between allochthonous and autochthonous writers does not mean that nature images are totally determined by cultural background.

Finally, this research not only generates new applied knowledge, which can be used by nature organizations, but also generates new theoretical knowledge, which can be used in follow-up research into nature images. This research contributes to the development of theoretical knowledge by further developing and critically analyzing theories on dimensions of nature images, and by coupling theories on nature images with theories and methods of text analysis.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

Wat is natuur? Welke waarde heeft natuur? Moet natuur beschermd, behouden of zelfs ontwikkeld worden? En welke natuur moet dan beschermd, behouden of ontwikkeld worden? Deze vragen staan aan de basis van het beleid van natuurbeschermingsorganisaties. De antwoorden op deze vragen liggen niet vast, deze vragen worden door de jaren heen aanzienlijk verschillend beantwoord.

Zo was bij het ontstaan van de eerste natuurbeschermingsorganisaties aan het begin van de 20^e eeuw het beleid vooral gericht op natuurbehoud, op instandhouding van als waardevol geziene soorten of kleine stukjes natuur: natuurmonumenten. De Vereniging ter behoud van Natuurmonumenten in Nederland werd bijvoorbeeld oorspronkelijk opgericht om het Naardermeer, dat op de nominatie stond om als vuilstortplaats gebruikt te worden, in stand te houden en te beschermen (Van der Windt, 1995; Kuiler en Wiersum, 1999). Welke stukjes natuur waardevol waren en behouden moesten worden, werd vooral bepaald door professionals: beleidsmakers, ecologen, etc.

Dit veranderde in de tweede helft van de 20^e eeuw. Natuur werd in Nederland niet meer alleen gezien als iets dat behouden moet worden, maar juist ook als iets dat actief ontwikkeld kan worden (Van der Windt, 1995). Ook werd de rol van de gewone burger in natuurbescherming steeds belangrijker. De toename van vrije tijd en mobiliteit van de groeiende bevolking gecombineerd met de toename van de populariteit van natuur- en openluchtrecreatie stimuleerde de ontwikkeling van een nieuw natuur- en milieubesef. De combinatie van dit nieuwe natuur- en milieubesef en de trend tot democratisering leidde tot een kritisch en mondig individu dat invloed wil hebben op beslissingen ten aanzien van natuurgebruik en -beheer (Kuiler en Wiersum, 1999).

Ook tegenwoordig wordt kennis van wat mensen onderscheiden als natuur, en welke waarden mensen geven aan deze natuur, als belangrijk gezien voor de ontwikkeling van natuurbeleid (van den Born, 2007). Echter, de ideeën over natuur in de hedendaagse multiculturele Nederlandse samenleving zijn zeer divers. Om alle burgers bij natuurbescherming te betrekken, proberen natuurbeschermingsorganisaties zich te verdiepen in natuurbeelden die in de samenleving voorkomen. Nederlandse natuurbeschermingsorganisaties zijn derhalve ook steeds meer geïnteresseerd in natuurbeelden van allochtonen, aangezien vooral niet-westerse allochtonen andere ideeën over natuur kunnen hebben dan autochtonen en allochtonen een steeds groter deel van de Nederlandse bevolking gaan uitmaken.

Volgens een prognose van het CBS (Loozen en van Duin, 2007) zal de Nederlandse bevolking naar verwachting tussen nu en 2050 groeien van 16,4 naar 16,8 miljoen inwoners. Deze groei komt volledig voor rekening van allochtonen. Terwijl in 2006 19% van de Nederlandse bevolking uit allochtonen bestaat, zal dat in 2050 gegroeid zijn tot ongeveer 29% (Loozen en van Duin, 2007). Het aantal niet-westerse allochtonen zal tussen 2006 en 2050 met bijna een miljoen toenemen tot 2,7 miljoen. De grootste groepen

niet-westerse allochtonen zijn Turken, Marokkanen en Surinamers; sterk groeiende groepen zijn onder meer Irakezen, Afghanen en Iraniërs (Alders, 2005; Loozen en van Duin, 2007). Niet-westerse allochtonen zijn dus met name afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.

Dat Nederlandse natuurbeschermingsorganisaties geïnteresseerd zijn in natuurbeelden van allochtonen, en met name allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied, blijkt onder andere uit de pogingen van natuurorganisaties die zijn gedaan om allochtonen meer te betrekken bij natuur. Zo startte Natuurmonumenten in 2003 het project 'Meer kleur in het groen', om door middel van excursies naar bossen, parken en meren meer allochtonen enthousiast te krijgen voor natuur in Nederland (Anoniem, 2003). Het Geldersch Landschap en stichting wAarde waren in 2004 van plan om een 'Bos om van te Smullen' aan te planten op de Nijmeegse heuvelrug. Het bos vol noten- en vruchtenbomen zou vooral bedoeld zijn om meer allochtonen van de natuur te laten genieten, vanuit het idee dat 'in hun eigen land overal iets te eten is in de natuur' (Anoniem, 2004). Volgens de Stichting wAarde is de relatie met de natuur in de eigen omgeving van belang voor integratie en inburgering (Anoniem, 2004). Dit plan stuitte echter op veel weerstand van zowel allochtonen als autochtonen. Zo werd het plan stigmatiserend genoemd, vonden sommigen het vreemd dat er natuur 'speciaal voor allochtonen' ontwikkeld werd (wat de initiatiefnemers niet hadden bedoeld, maar wel zo werd geïnterpreteerd), en vielen anderen over het feit dat eten in het bos gratis is (Cox, 2004). De opmerking dat je ook eetbare paddestoelen in het bos kunt zetten, leidde tot suggesties van paddo's, wiet of andere drugs. Door de grote weerstand tegen het plan, is het uiteindelijk niet tot uitvoering gebracht (Cox, 2004).

Deze pogingen om allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied te betrekken bij natuurbeschermingsorganisaties, blijken dus tot nu toe nog niet echt geslaagd. Om het beleid van natuurbeschermingsorganisaties beter te laten aansluiten bij de hedendaagse maatschappij, is het van belang om meer inzicht te krijgen in natuurbeelden van allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.

Een manier om inzicht te krijgen in hedendaagse natuurbeelden is analyseren hoe mensen over natuur praten, hoe mensen natuur verbeelden. Een dergelijke analyse kan op vele manieren gedaan worden. Dit onderzoek richt zich specifiek op literatuur als drager van (vaak impliciete) natuurbeelden. Dat literatuur drager is van (impliciete) natuurbeelden, blijkt onder andere uit een recente uitzending van NOVA. In deze uitzending wordt een nieuwe trend in de literatuur beschreven: het landschap. 'Niet langer hebben de oorlog, het stadsleven, de Hollandse binnenkamer en getob over relaties het alleenvertoningsrecht. Zonder dat het om streekromans gaat, is het platteland en het landschap terug in de literatuur' (NOVA, 2007).

Literatuur komt aan de ene kant voort uit de maatschappij en kan ideeën tonen die spelen in de maatschappij. Aan de andere kant kan literatuur de ideeën en percepties van mensen in de maatschappij zelf beïnvloeden. Daarom kan de analyse van natuurbeelden in literatuur een zeer relevante manier zijn om natuurbeelden in de hedendaagse maatschappij te bestuderen. In dit onderzoek wordt geprobeerd meer inzicht te krijgen in de natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse maatschappij, door middel van het bestuderen van hedendaagse Nederlandse literatuur van zowel autochtone schrijvers als allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Dit onderzoek wil een bijdrage leveren aan de volgende probleemstelling: *Welke beelden over natuur zijn aanwezig in de hedendaagse Nederlandse samenleving, en zijn er verschillen in natuurbeelden tussen allochtonen en autochtonen?*

Door een beter begrip van natuurbeelden van allochtonen en autochtonen krijgen natuurorganisaties mogelijk handvatten om mensen van diverse culturele achtergrond bij de organisatie te betrekken. Het resultaat van het onderzoek kan daarom bijdragen tot een dialoog tussen de natuurbeschermingsbeweging en de allochtone gemeenschap.

De probleemstelling is vrij algemeen en breed geformuleerd. Dit onderzoek wil aan deze probleemstelling bijdragen door natuurbeelden in de hedendaagse literatuur te onderzoeken. Het meer specifieke doel van dit onderzoek is als volgt:

Meer inzicht verkrijgen in natuurbeelden en eventuele verschillen in natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitische cultuurgebied.

Hoewel er in de wetenschappelijke wereld wel onderzoek is gedaan naar natuurbeelden in de literatuur (vooral in religieuze geschriften als de bijbel of de koran), is er weinig onderzoek gedaan naar natuurbeelden in de moderne literatuur, en in het bijzonder naar de verschillen en overeenkomsten tussen natuurbeelden in de Nederlandse literatuur geschreven door allochtone en door autochtone schrijvers. Dit onderzoek probeert deze lacune in de wetenschappelijke kennis te verkleinen. Dit onderzoek is echter niet alleen gericht op kennisontwikkeling, maar ook op theorieontwikkeling. In dit onderzoek worden theorieën over natuurbeelden verder ontwikkeld onder andere door deze te koppelen aan theorieën en methodes van tekstanalyse.

Leidraad voor dit onderzoek zijn de volgende op het onderzoeksdoel gebaseerde onderzoeksvragen:

- Welke natuurbeelden zijn te vinden in hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers?
- Welke natuurbeelden zijn te vinden in hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied?
- Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied?

Om antwoord op deze onderzoeksvragen te verkrijgen zijn boeken geanalyseerd van een zestal populaire schrijvers in Nederland, die verschenen in de afgelopen vijf jaar. Drie van deze schrijvers zijn van autochtone afkomst en drie schrijvers zijn afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. Het onderzoek is beperkt tot zes schrijvers en tot boeken uitgegeven in de afgelopen vijf jaar vanwege de beperkte tijd voor het onderzoek. Natuurbeelden zijn op een kwalitatieve wijze onderzocht.

1.3 Leeswijzer

Dit verslag is als volgt opgebouwd. In Hoofdstuk 2 wordt het *theoretisch kader* geschetst en worden de sleutelbegrippen uit de onderzoeksvragen (natuurbeelden; literatuur; autochtoon vs. allochtoon afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied; hedendaags) nader uitgewerkt. In Hoofdstuk 3 komt de *methodologie* van het onderzoek aan de orde. In dit hoofdstuk wordt eerst een keuze gemaakt voor een methode om natuurbeelden in literatuur te interpreteren, gebaseerd op verschillende bestaande methodes van tekstinterpretatie. Vervolgens wordt een keuze gemaakt voor de te analyseren schrijvers op basis van literaire prijzen. Hoofdstuk 4 beschrijft de *resultaten* van de literatuuranalyse. Hierin wordt een korte biografie van de schrijvers met een bibliografie gegeven, en een analyse van de natuurbeelden in hun boeken. In Hoofdstuk 5 worden de verschillende *natuurbeelden vergeleken* en wordt een overzicht gegeven van de overeenkomsten en verschillen tussen natuurbeelden van autochtone schrijvers en van allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. In Hoofdstuk 6 worden de belangrijkste *conclusies* van het onderzoek weergegeven aan de hand van de onderzoeksvragen en wordt de verkregen kennis, zoals de toegepaste als theoretische kennis, *bediscusseerd*.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt het theoretische kader van dit onderzoek geschetst. Dit wordt gedaan aan de hand van sleutelbegrippen in de onderzoeksvragen. Deze sleutelbegrippen zijn begrippen die op verschillende manieren te interpreteren zijn of waarvan de betekenis erg breed is, namelijk:

- Natuurbeelden
- Literatuur
- Autochtoon versus allochtoon afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied
- Hedendaags

Gezamenlijk vormen deze begrippen het kader van dit onderzoek. Op basis van een literatuurstudie worden in de volgende paragrafen manieren besproken waarop invulling kan worden gegeven aan deze sleutelbegrippen. De theoretisering van de sleutelbegrippen is de basis voor de methodologie zoals deze wordt besproken in het volgende hoofdstuk.

2.1 Natuurbeelden

Het eerste sleutelbegrip dat zal worden besproken is ‘natuurbeelden’. Deze paragraaf beschrijft eerst waarom natuur geïnterpreteerd wordt in natuurbeelden, en vervolgens welke dimensies daarin onderscheiden kunnen worden. Daarna zal dieper in worden gegaan op theorieën over natuurbeelden in de Nederlandse wetenschap. Ten slotte wordt aangegeven hoe natuurbeelden in dit onderzoek worden gedefinieerd.

2.1.1 De natuur kent zichzelf niet als natuur

Het wellicht belangrijkste begrip in dit onderzoek is ‘natuurbeelden’. Maar wat zijn natuurbeelden? Heel simpel gezegd zijn natuurbeelden ideeën die mensen hebben over natuur. Dat werpt wellicht de vraag op: natuur is natuur, waarom moeten daar beelden aan gehangen worden? Echter, hoewel het woord natuur in het dagelijks leven heel eenvoudig wordt gebruikt, is het niet eenvoudig helder te omschrijven wat ermee wordt aangeduid. Voor de één is een madeliefje in de sloot naast het weiland natuur, terwijl een ander kan beweren dat er in Nederland geen echte natuur meer is.

Er bestaat geen objectief idee van natuur. Er is geen enkelvoudige natuur, maar een diversiteit aan ‘naturen’ en elk van deze ‘naturen’ is geconstrueerd door een veelheid van sociaal-culturele processen waarvan deze naturen niet kunnen worden gescheiden (Macnaghten en Urry, 1998). Natuur kan dus niet worden gezien als simpelweg ‘natuurlijk’, maar is sociaal en cultureel geconstrueerd (Macnaghten en Urry, 1998). Natuurbeelden zijn gebonden aan tijd, plaats en sociologische en technologische omstandigheden (Van den Born et al., 2006). Of, zoals Schouten (2005:9) zegt: “De natuur kent zichzelf niet als natuur. Wij benoemen haar als zodanig.” Dit gaat in tegen het populaire (Westerse) idee dat natuur onafhankelijk van de samenleving bestaat en dat

de krachten en ‘wetten’ van de natuur door de wetenschap kunnen worden ontdekt (Latour, 1993). Natuur is een betwist concept en wetenschappelijke kennis over de natuur kan net zo valide zijn als een poëtisch idee over natuur (Latour, 1993; Feindt en Oels, 2005).

Het zijn dus mensen die natuur benoemen, en niet de natuur die zichzelf als zodanig benoemt. “Dingen in de wereld komen niet met hun eigen labels.” (Barnes en Duncan, 1992). In die benoeming van de natuur ligt een beeld besloten: een beeld van de natuur. Tot op zekere hoogte zegt dit beeld iets over de natuur, maar meer nog drukt het uit hoe mensen zichzelf zien in verhouding tot de natuur (Schouten, 2005). Want praten of schrijven over de natuur laat meer zien over de mens dan over de natuur zelf (Barnes en Duncan, 1992). Natuurbeelden zijn daarmee tevens een weerspiegeling van zelfbeelden of mensbeelden (Schouten, 2005). Natuurbeeld en mensbeeld kunnen worden gezien als elkaars spiegelbeeld: “In mijn opvatting over de natuur komt iets over mijzelf tot uitdrukking, en de manier waarop ik mijzelf zie, zegt iets over het beeld dat ik van de natuur heb.” (Zweers, 1995).

2.1.2 Dimensies van natuurbeelden

Maar wat zijn natuurbeelden nu precies? Daarop zijn verschillende visies te vinden in de literatuur. In dit onderzoek nemen we het idee over van Keulartz et al. (2000), Jacobs (2006) en Van den Born (2006; 2007) dat natuurbeelden bestaan uit meerdere dimensies. Echter, deze auteurs onderscheiden niet allen precies dezelfde dimensies. Volgens Keulartz et al. (2000) en Jacobs (2006) bestaan natuurbeelden uit de volgende drie dimensies:

- De cognitieve (of ecologische) dimensie: ideeën over wat natuur is.
- De normatieve (of ethische) dimensie: ideeën over hoe te handelen ten opzichte van natuur.
- De expressieve (of esthetische) dimensie: belevingswaarden van natuur.

Van den Born (2006; 2007) onderscheidt de volgende onderdelen van natuurbeelden:

- Natuurideeën: wat is natuur, welke typen natuur bestaan er.
- Natuurwaarden: waarom is natuur belangrijk: de intrinsieke en instrumentele waarden van natuur.
- Ideeën over relaties: wat is een passende relatie tussen mens en natuur?

Deze twee indelingen hebben overeenkomsten maar zeker ook verschillen. De eerste dimensie in de indeling van Keulartz et al., de cognitieve dimensie, is vergelijkbaar met het eerste onderdeel van Van den Born, de natuurideeën. Beide benadrukken het cognitieve aspect van wat natuur is, welke typen natuur er bestaan.

De tweede dimensie in de indeling van Keulartz et al., de normatieve dimensie, komt deels overeen met het laatste onderdeel van Van den Born, ideeën over relaties tussen mens en natuur. Echter, ook het tweede onderdeel in de indeling van Van den Born, de natuurwaarden, kan geschaard worden onder de normatieve of ethische dimensie van Keulartz et al. De ethiek omvat namelijk niet alleen normen, maar ook de onderliggende waarden. Welke waarde iemand toekent aan natuur, beïnvloedt zijn ideeën over wat een passende relatie is tussen mens en natuur, of hoe men moet handelen ten opzichte van de natuur.

De derde dimensie in de indeling van Keulartz et al., de expressieve dimensie, is niet terug te vinden in de indeling van Van den Born. Dit is op zich niet vreemd, aangezien in het Nederlandse onderzoek naar natuurbeelden deze dimensie weinig is belicht. In onderstaande paragraaf wordt dit verder toegelicht.

2.1.3 Natuurbeelden in de Nederlandse wetenschappelijke traditie

In het Nederlandse wetenschappelijke onderzoek naar natuurbeelden zijn de afgelopen jaren twee theorieën over natuurbeelden een prominente rol gaan spelen, namelijk de grondhoudingentheorie (zie vooral Zweers, 1995 als leidend in de hedendaagse discussie; maar ook bijvoorbeeld Barbour, 1980; De Groot, 1992; en Kockelkoren, 1993) en de arrangemententheorie (hierin zijn vooral Keulartz et al., 2000 voortrekker; maar ook bijvoorbeeld Dagevos et al., 2000). De grondhoudingentheorie beschouwt natuurbeelden vooral vanuit de normatieve dimensie en de arrangemententheorie doet dat vooral vanuit de cognitieve dimensie. In de volgende alinea's worden deze theorieën verder besproken.

In de grondhoudingentheorie wordt naar natuurbeelden gekeken als 'een visie op natuur en de positie van de mens ten opzichte daarvan' (Zweers, 1995:17). Grondhoudingen worden door milieufilosofen vaak gekarakteriseerd als maatschappelijk, dat wil zeggen dat ze een breed gedragen visie verwoorden (Schouten, 2005). Een grondhouding is echter noch onveranderlijk, noch een universeel gegeven: binnen een bepaalde cultuur kan ze zich in de loop van de tijd wijzigen en tussen verschillende cultuurgebieden bestaan grote verschillen (Schouten, 2005). De meest bekende en gebruikte indeling in grondhoudingen is degene van Zweers (1995). Zweers onderscheidt zes grondhoudingen, namelijk 'despoot', 'verlicht heerser', 'rentmeester', 'partner', 'participant' en 'unio mystica' (zie kader).

Andere auteurs onderscheiden soortgelijke grondhoudingen (deze worden niet altijd grondhoudingen genoemd, maar geven wel een soortelijk perspectief op de relatie tussen mens en natuur), al verschilt de precieze invulling en het aantal onderscheiden grondhoudingen per auteur. Zo onderscheidt Barbour (1980) drie houdingen - namelijk de despoot, de rentmeester en eenheid met natuur - en onderscheidt Kockelkoren (1993) vier houdingen - namelijk de heerser, de rentmeester, de partner en de participant (zie ook Van den Born et al. (2006) voor een overzicht van verschillende visies van verschillende auteurs op de relatie tussen mens en natuur).

De grondhoudingentheorie gaat vooral in op normen en waarden en dus op de normatieve dimensie van natuurbeelden: wat is de positie van de mens ten opzichte van de natuur, hoe dient hij te handelen ten opzichte van de natuur. De volgorde in grondhoudingen valt vrijwel samen met de mate waarin het accent wordt gelegd op de instrumentele dan wel de intrinsieke waarde van de natuur (Zweers, 2005). Deze indeling wordt ook wel gezien als een continuüm van een zeer antropocentrische houding naar een zeer ecocentrische houding (Drenthen en Kockelkoren, 1999). In deze theorie komt echter niet zozeer aan de orde wat natuur precies is (de cognitieve dimensie) of hoe en met welke emoties mensen natuur beleven (de expressieve dimensie).

Grondhoudingen ten opzichte van natuur volgens Zweers (1995)

De *despoot* onderwerpt de natuur aan zich, desnoods met geweld, en doet ermee wat hij wil, daarbij niet gehinderd door overwegingen van moraliteit of matigheid. In de huidige tijd is de despoot vaak een technocraat, met een onbeperkt vertrouwen in de mogelijkheden van de technologie, voor wie er geen grenzen aan groei zijn.

De *verlichte heerser* heerst nog steeds over de natuur, maar beseft tegelijk dat hij van haar afhankelijk is, dat hulpbronnen eindig zijn en ecosystemen een beperkte draagkracht hebben. De benadering blijft instrumenteel: de heerser streeft ernaar om de mogelijkheden van de natuur zoveel mogelijk tot ontwikkeling te brengen ten behoeve van menselijk nut.

De *rentmeester* beheerst niet meer de natuur eigenmachtig maar beheert haar namens de 'eigenaar' aan wie hij verantwoording schuldig is: in de christelijke variant is dat God, in de wereldlijke is dat de mensheid. De verhouding tot de natuur blijft instrumenteel en antropocentrisch: de toonzetting is echter meer conserverend, en gericht op behoud.

De *partner* werkt met de natuur samen op basis van gelijkwaardigheid, namelijk om zo goed mogelijk beider 'doeleinden' te realiseren. Gestreefd wordt naar harmonisering van doeleinden van ecologische systemen en doeleinden van maatschappelijke systemen; beide eerder vanuit een dynamisch dan vanuit een statisch perspectief. Essentieel is dat de 'status' van de natuur nu evenwaardig is aan die van de mens.

De *participant* beschouwt de natuur als een geheel waarvan hij deel uitmaakt, niet slechts biologisch maar vooral ook zodanig dat er een ervaring van verbondenheid is waaraan hij een betekenis ontleent die tenminste medebepalend is voor zijn zelfbeeld. De natuur is groter dan hij, iets wat ook doorgaat als hij zou ontbreken. Hij 'neemt deel' aan de natuur, maar wel als zelfstandig, identiteit- en cultuurbezittend wezen. Het is juist op grond van zijn specifieke hoedanigheid als mens (namelijk zijn normen en waarden) dat hij tot dergelijke participatie in staat is.

De *unio mystica* geeft een eenheid met de natuur aan, waarbij het afzonderlijk ervarende 'ik' wegvalt en opgaat in een natuur die in deze voorstelling veelal een (immanent) goddelijk karakter krijgt.

De arrangemententheorie ziet natuurbeelden als netwerken van cognitieve, normatieve en expressieve elementen. Echter, de nadruk in de arrangemententheorie ligt op de cognitieve dimensie: wat is natuur, is natuur dynamisch of in balans, etc. De cognitieve dimensie bepaalt de indeling in categorieën, waaraan vervolgens normatieve en expressieve elementen worden toegevoegd. De cognitieve dimensie is dus de basis van de indeling in arrangementen, de andere dimensies worden hierbij aangesloten. De arrangemententheorie is voornamelijk uitgewerkt door Keulartz et al. (2000). Keulartz et al. onderscheiden drie arrangementen: het wildernisarrangement, het arcadisch arrangement en het functionele arrangement (zie kader).

Deze arrangemententheorie gaat vooral over wat natuur is. Of misschien beter gezegd: wat niet meer natuur is. In hoeverre kan de mens ingrijpen voordat iets niet meer natuur kan worden genoemd? Staat de mens in de natuur of buiten de natuur; is de natuur in beweging of in balans (Lenders, 2006)? De nadruk ligt dus op het cognitieve element. Echter, zoals uit het kader kan worden opgemaakt, bevat de arrangemententheorie zeker ook normatieve en esthetische elementen. Keulartz et al. (2000) gebruiken de grondhoudingen van Zweers (1995) om deze normatieve elementen te verduidelijken. Zo is het wildernisarrangement volgens Keulartz et al. sterk verweven met een ecocentrische of participanthouding, het arcadische arrangement met een rentmeester/partnerhouding en

het functionele arrangement met een antropocentrische of despoot/verlicht heerserhouding.

Evenals bij de grondhoudingentheorie zijn er ook auteurs die andere categorieën onderscheiden binnen de arrangemententheorie. Deze indelingen lopen allen uiteen van beelden van wilde, 'echte' natuur naar beelden van functionele natuur (Jacobs, 2006).

Arrangementen van natuurbeelden volgens Keulartz et al. (2000)

Het *'wildernis'-arrangement* ziet natuur als ongerept en wild, waarin geen menselijk ingrijpen aanwezig is. De natuur wordt gezien als zelfregulerend. Dit beeld komt veel voor in de systeemecologie, waarin natuurlijke processen een grote rol spelen. Om natuurlijke processen plaats te kunnen laten vinden, zijn grote gebieden nodig.

Het *arcadische arrangement* is gericht op patronen die in de loop van de menselijke ontginningsgeschiedenis zijn ontstaan en die een zekere cultuurhistorische betekenis hebben. Gebieden die zijn beïnvloed door de mens worden dus gezien als natuur. Karakteristiek voor dit arrangement is de duiding in termen van plantengemeenschappen, afzonderlijke soorten als onderdeel daarvan en biologische en (fysisch) geografisch omschreven landschappen als grotere verbindende eenheden. Dit beeld komt dan ook veel voor in de structuurecologie.

Het *functionele arrangement* ziet ook gebruiksnatuur als natuur. Natuur kan sterk gecultiveerd en functioneel zijn, waarin de hand van de mens alomtegenwoordig is en de natuur ten nutte van de mens is. Dit beeld komt veel voor in de productie-ecologie.

In de Nederlandse wetenschappelijke traditie zijn natuurbeelden dus vooral getheoretiseerd naar de cognitieve en normatieve dimensie. Theorieën naar de expressieve dimensie van natuurbeelden zijn veel minder prominent aanwezig. Het expressieve element in natuurbeelden staat wel steeds meer in de belangstelling. Zo wordt er onderzoek gedaan naar specifieke emoties die natuur op kunnen roepen (zie bijvoorbeeld de studie van Van den Berg en Blok uit 2004 naar angst voor de natuur). Ook zijn er theorieën, meestal daterend uit de jaren zeventig van de vorige eeuw, die specifieke aspecten van natuurbeleving of emoties in relatie tot de natuur beschrijven. Zo beweert Appleton (1975: in Keulartz et al., 2000) dat mensen het meeste genoegen beleven aan landschappen die het best geschikt lijken als 'habitat' of woongebied waarin de biologische behoeften optimaal bevredigd kunnen worden. Berlyne (1974: in Keulartz et al., 2000) beargumenteert dat de hedonistische waarde van een stimulus als natuur bepaald wordt door het vermogen om de toeschouwer te activeren, de zogenaamde '*arousal potential*'. Echter, dit gaat vooral over de hedonistische waarde, niet over andere expressieve of esthetische waarden of emoties die natuur op kan roepen.

Een meer alomvattende, maar nog niet gepubliceerde, theorie over de expressieve dimensie van natuurbeelden is ontwikkeld door Abma (2002). Hij baseert zijn theorie over beleving van natuur op Nietzsche's analyse van kunst en de beleving van kunst. "Nietzsche stelt aan de hand van de Oudgriekse Goden Dionysos en Apollo een soort spanningsveld op. Dionysos staat als ene uiterste pool van dit spanningsveld voor de menselijke drang tot het (subjectief) ervaren van een dynamische en veranderlijke wereld. Apollo staat voor de drang om aan die ervaringen vorm te geven, om als zelfstandig individu vat te krijgen op de ongreepbare werkelijkheid. Als tegenhanger van deze existentiële of subjectieve benadering van de menselijke beleving voert Nietzsche de theoretische mens – Socrates – op. Socrates laat zich leiden door de rede en staat voor

een 'objectieve' beleving.”(Abma, 2002:3). Abma werkt deze drie 'karakteristieke polen' uit voor de beleving van natuur (zie kader).

'Polen' van natuurbeleving volgens Abma (2002): Dionysisch, Apollinisch en Socratisch

De *Dionysische* ervaring van natuur is een existentiële, subjectieve en lichamelijke beleving van natuur, waarbij een wisselwerking plaatsvindt met de eigen gemoedstoestand. Diepere emoties en gevoelens spelen bij de beleving van Dionysische natuur een grote rol. De natuur wordt beleefd als dynamisch, spontaan, veranderlijk en ongrijpbaar. De mens is een onderdeel van die natuur, één met die natuur, en in feite net zo ongrijpbaar in zijn gevoelens en emoties.

De *Apollinische* natuurervaring is ook existentieel en subjectief, maar wordt zichtbaar in de omgang, bewerking en vormgeving van de mens en de natuur. Deze bewerking is vaak tijdelijk, aangezien het Dionysische van de natuur zich er voortdurend aan onttrekt. De Apollinische vormgeving krijgt op die manier de vorm van een soort strijd tegen de natuur. De mens staat hierbij een 'ideaalbeeld' voor ogen. Dat beeld is statisch en de natuur is dat niet, waardoor er continu ingegrepen moet worden om aan dat beeld te voldoen. Het Apollinische natuurbeeld staat voor vertrouwdheid en een zoektocht naar persoonlijke identiteit.

In de Apollinische en Dionysische existentiële, subjectieve natuurbeleving vindt de ervaring van de natuur plaats vanuit levensdriften en biedt daarmee ruimte voor instincten, intuïtie en gevoel. Dit in tegenstelling tot de Socratische natuurbeleving, waarin de subjectieve natuurervaring geen rol van betekenis speelt in het beeld dat men zich vormt van natuur.

De *Socratische* natuurbeleving is gericht op ratio en objectiviteit. Door zijn nadruk op ratio en objectiviteit sluit de Socraat zich eigenlijk buiten de natuur – hij aanschouwt de natuur en verklaart haar vanuit logische gedachtegangen. Kennis, zoals formeel-esthetische natuurhistorische, geomorfologische en ecologische kennis, speelt bij deze objectivistische benadering een belangrijke rol in de beleving van natuur.

Deze benadering van Abma gaat dus vooral in op de expressieve dimensie van natuurbeleving. Wordt natuur subjectief beleefd of objectief en rationeel, waarbij kennis een grote rol speelt? En als de natuur subjectief wordt beleefd, is de natuurervaring dan vooral gestuurd door vormgeving of door overgave? In zijn verslag sluit Abma zijn benadering aan bij de arrangemententheorie van Keulartz et al. (2000). Volgens Abma sluit het wildernisarrangement gedeeltelijk aan bij een Dionysische natuurbeleving. Het subjectieve beleven van natuur speelt namelijk een belangrijke rol in het wildernisarrangement. Aan de existentiële menselijke drang tot vormgeving wordt voorbij gegaan in het wildernisarrangement, waarmee het wildernisarrangement aansluit bij de subjectieve Dionysische natuurervaring. Bij het arcadische arrangement lijkt het existentiële Apollinische natuurbeeld goed aan te sluiten. De arcadische visie staat een statisch ideaalbeeld voor ogen, dat gebaseerd is op de vruchtbare interactie tussen mens en natuur. Het functionele natuurarrangement sluit niet aan bij het subjectieve, maar is meer objectief en Socratisch.

2.1.4 Natuurbeelden in dit onderzoek

In dit onderzoek wordt de visie aangehangen dat natuurbeelden bestaan uit verschillende dimensies: een cognitieve dimensie (wat is natuur en wat is geen natuur),

een normatieve dimensie (wat is de relatie tussen de mens en natuur, hoe te handelen ten opzichte van natuur, wat is de waarde van natuur) en een expressieve dimensie (hoe wordt natuur beleefd, welke emoties roept natuur op). Om de cognitieve dimensie van natuurbeelden te beschrijven wordt gebruik gemaakt van de arrangemententheorie (alhoewel ook andere dimensies een rol spelen in de arrangemententheorie, is de cognitieve dimensie de basis ervan), de normatieve dimensie wordt beschreven vanuit de grondhoudingentheorie, en de expressieve dimensie vanuit de op Nietzsche geïnspireerde natuurbelevingstheorie.

Daarbij moeten twee opmerkingen gemaakt worden. Ten eerste is de cognitieve dimensie soms lastig uit literatuur te destilleren. Als de auteur namelijk nergens het woord 'natuur' gebruikt, kan ook niet worden gezegd wat precies als natuur wordt beschouwd en wat niet. Ook wordt in de arrangemententheorie 'natuur' alleen gedefinieerd als fysieke ruimte, en niet als bijvoorbeeld natuurlijk proces. Deze moderne invulling van het begrip 'natuur' als fysieke ruimte is anders dan de klassieke invulling van het begrip 'natuur'. Oorspronkelijk is het woord 'natuur' namelijk afgeleid van het Latijnse werkwoord *nascere*: 'geboren worden' (zie ook: Schouten, 2005). Tegenwoordig wordt het woord 'natuur' ook nog gebruikt om iets te beschrijven dat zich van nature vormt of wat uit zichzelf groeit of gegroeid is. Als schrijvers deze klassieke invulling van het woord 'natuur' gebruiken, is het niet mogelijk om de arrangemententheorie toe te passen. Daarom wordt voor de cognitieve dimensie niet alleen gekeken naar wat de auteur definieert als natuur, maar ook naar landschappen. Welke soorten landschappen worden in de boeken beschreven? Zijn deze vooral te karakteriseren als wildernis-, arcadische of functionele landschappen?

Verder is het nuttig om iets dieper in te gaan op hoe de verschillende expressieve polen kunnen worden onderscheiden in de literatuur. De Socratische natuurbeleving is duidelijk te onderscheiden: een objectieve natuurbeleving gericht op ratio en kennis. De Dionysische en Apollinische natuurbeleving zijn lastiger van elkaar te scheiden, aangezien beide een subjectieve vorm van beleving zijn. In dit onderzoek is ervoor gekozen natuurbeleving Dionysisch te noemen wanneer er sprake is van emoties die zich uiten in overgave en meeslependheid, zoals 'extase', 'euforie' en 'walging'. Wanneer emoties zich vooral uiten in beheersing, zoals 'bekoring', 'weemoed' en 'troost', wordt de natuurbeleving Apollinisch genoemd.

Daarmee is er een eerste afbakening gegeven voor dit onderzoek. Dit onderzoek richt zich dus op cognitieve, normatieve en expressieve dimensies van natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur van schrijvers van autochtone afkomst en van schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. Alvorens we met de andere sleutelbegrippen (literatuur, autochtoon versus allochtoon afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, hedendaags) dit onderzoek verder zullen inkaderen, eerst nog twee laatste opmerkingen over het begrip 'natuurbeelden'.

Als eerste een kritische opmerking van Settekorn (2006) over het concept 'natuurbeelden' om de relatie tussen mens en natuur te beschrijven. Het lijkt 'natuurlijk' om de natuur, vooral in een wetenschappelijke context, te beschrijven door middel van beelden van de natuur, en niet in geuren, smaken, geluiden of aanrakingen van de natuur. In de Westerse samenleving wordt 'zien' namelijk gebruikt om kennis in het dagelijks leven en in de wetenschap te representeren. Studies tonen echter dat de visuele

dominantie in het beleven van natuur en het beschrijven van natuur niet aangeboren is of antropologisch constant, maar voor een groot deel beïnvloed is door de uitvindingen en het gebruik van nieuwe technologieën en media in de Westerse samenleving (Settekorn, 2006). Aangezien deze studie een product is van haar tijd spreekt ze over 'natuurbeelden'; als deze studie in een andere tijd zou zijn geschreven zou ze wellicht spreken over bijvoorbeeld 'natuuraanrakingen' of 'natuurgeluiden'!

Als laatste nog een opmerking over hoe natuurbeelden samenhangen met 'de realiteit' (voor zover er van 'de realiteit' kan worden gesproken). In het onderzoek van Short (1991) worden natuurbeelden gezien als 'myths'. Met 'myth' wordt 'een idee bedoeld dat niet zozeer simpelweg vals is, maar dat zozeer een effectieve belichaming is van menselijke waarden dat het de manier waarop we de realiteit zien of waarop we ons gedragen beïnvloedt.' (Short, 1991:3). Door natuurbeelden te benoemen als een soort 'myth', wordt aangegeven dat natuurbeelden niet slechts constructen zijn, maar ook een grote invloed hebben in de waarneming van de realiteit en het gedrag van mensen. De term 'myth' is echter erg algemeen en beschrijft veel meer dan alleen de relatie tussen mens en natuur. Daarom zal deze term verder in dit onderzoek niet gebruikt worden.

2.2 Literatuur

Het tweede belangrijke sleutelwoord in dit onderzoek na natuurbeelden is ‘literatuur’. Deze paragraaf beschrijft eerst wanneer teksten kunnen worden gekwalificeerd als literatuur, en geeft vervolgens een werkdefinitie van literatuur voor dit onderzoek. Daarna zal kort worden ingegaan op de relatie tussen literatuur en de samenleving.

2.2.1 Literatuur: ‘al wat het geschrevene aangaat’?

Ooit vielen alle geschreven teksten onder het begrip literatuur. Litterae (meervoud van het Latijnse littera, ‘geschreven letter’) betekende ‘al wat het geschrevene aangaat’ – van poëzie tot wetenschap en van geschiedschrijving tot filosofie (Korsten, 2002). Dit is echter niet wat tegenwoordig onder literatuur wordt verstaan. Zo wordt een wetenschappelijke tekst zoals dit verslag of de handleiding van de wasmachine over het algemeen niet gezien als literair. Hoe komt dat? Vooral sinds de negentiende eeuw is fictionaliteit namelijk voor veel mensen een doorslaggevend kenmerk van literatuur geworden (Korsten, 2002). Om een tekst literair te kunnen noemen, zou deze een fictief karakter moeten hebben.

Echter, volgens de meeste literaturopvattingen zijn er ook niet-fictionele literaire teksten, zoals essays, bepaalde vormen van geschiedschrijving of gelegenheidspoëzie (Van Luxemburg et al., 1996). Andere teksten zijn wel fictioneel, maar worden vaak niet literair genoemd, zoals doktersromans of Bouquetreeks boeken. Ten slotte was fictionaliteit in andere culturen en andere tijden geen criterium voor de definiëring van literatuur (Korsten, 2002).

Andere criteria in de literatuurwetenschap om literatuur te definiëren zijn onder andere materiaalbehandeling (in een literaire tekst wordt via taalspel van alles met het materiaal gedaan) en meerduidigheid (literaire teksten geven aanleiding tot uiteenlopende interpretaties) (Van Luxemburg et al., 1996). Echter, ook voor deze criteria geldt dat ze niet altijd opgaan. Daarnaast kan literatuur ook worden gedefinieerd in het licht van de functies die ze voor de lezer kan hebben. Literatuur kan dienen ter ontspanning, biedt mogelijkheden tot identificatie of meeleven, en kan leiden tot maatschappelijk, psychologisch of filosofisch inzicht (Van Luxemburg et al., 1996). Helaas zijn ook hier niet alle functies op alle literaire teksten van toepassing is. Er is dan ook geen criterium dat algemeen geldig is (Van Luxemburg et al., 1996; Korsten, 2002).

Is het dan mogelijk te bepalen welke teksten literatuur zijn? Hiervoor wordt in de literatuurwetenschap soms gebruik gemaakt van het begrip ‘canon’ of ‘canonvorming’: het vormen van een impliciete lijst (canon) van werken die tot de literatuur behoren (Van Luxemburg et al., 1996).

De hierboven besproken criteria zijn vaak in belangrijke mate (alhoewel soms alleen impliciet) de basis voor canonvorming. Dit maakt ook canonvorming problematisch, aangezien er geen consensus is over de te volgen criteria. Daarom bestaat er over een groot aantal werken in de literatuurwetenschap geen eenstemmigheid of ze al dan niet bij de canon horen. Zo is vanuit het feminisme kritiek geuit op de canon, omdat deze teveel vrouwen en minderheidsgroepen uitsluit (zie bijvoorbeeld Showalter, 1978; en Gilbert en Gubar, 1984). Bovendien kost canonvorming tijd, waardoor er nog geen canon is

gevormd van hedendaagse literatuur. Aangezien dit onderzoek zich richt op de hedendaagse literatuur, is het begrip ‘canon’ om literaire teksten mee te onderscheiden niet efficiënt voor dit onderzoek.

Om in dit onderzoek toch tot een werkdefinitie voor literatuur te komen, is er gezocht naar een andere manier waarop literaire teksten van niet-literaire teksten kunnen worden gescheiden. Een wijze waarop teksten kunnen worden onderscheiden als literair is door te selecteren op teksten die genomineerd zijn voor literaire prijzen. In Nederland worden diverse literaire prijzen vergeven aan hedendaagse boeken. Om mee te dingen naar deze prijzen, moeten de teksten aan een aantal voorwaarden voldoen. Vaak zijn deze voorwaarden een combinatie van een aantal van bovengenoemde criteria. Literaire prijzen kunnen daarom worden gezien als het begin van canonvorming. Ze geven weer welke teksten op dat moment worden gezien als literair. Bovendien worden literaire prijzen vaak toegekend aan breed gelezen boeken. Ook krijgen boeken die prijzen winnen of voor prijzen genomineerd zijn meestal extra publiciteit, waardoor ze nog meer gelezen worden. Het effect van deze door literaire prijzen onderscheiden werken op de samenleving is dus groter dan het effect van een literair werk dat slechts door weinigen is gelezen. Op de relatie tussen literatuur en de samenleving zal in de volgende paragraaf verder worden ingegaan.

Literaire prijzen zijn voor dit onderzoek dus een goede manier om literaire teksten te onderscheiden, omdat ze weergeven wat nu als literatuur wordt gezien. Een ander belangrijk aspect van boeken genomineerd voor literaire prijzen is dat ze vaak relatief veel worden gelezen, waardoor het effect op de samenleving groter is. In dit onderzoek zal literatuur daarom worden geoperationaliseerd als teksten die hebben meegedongen naar literaire prijzen. In dit onderzoek wordt er verder vanuit gegaan dat schrijvers die eenmaal een literaire prijs voor een boek hebben gekregen, ook verder literaire werken schrijven. Deze andere werken profiteren van de naamsbekendheid van de schrijver verkregen door zijn genomineerde boek, en zullen daarom waarschijnlijk ook meer gelezen worden en een groter effect in de samenleving hebben. Op basis van deze veronderstelling worden daarom in dit onderzoek niet alleen genomineerde boeken geanalyseerd, maar ook andere boeken van dezelfde schrijver.

Hiermee is er een kader gegeven aan twee belangrijke sleutelbegrippen voor dit onderzoek. In de volgende paragraaf zal verder worden ingegaan op de sleutelbegrippen ‘autochtoon vs. allochtoon uit het islamitisch cultuurgebied’. Nu eerst nog een korte overdenking over de relaties tussen literatuur, de samenleving en auteurs.

2.2.2 Relaties tussen literatuur, de samenleving en auteurs

In het eerste deel van deze paragraaf is geprobeerd om literatuur te definiëren. In plaats van te zoeken naar een allesomvattende definitie van literatuur of een universele kwaliteitsstandaard voor literatuur wordt in de literatuurwetenschap ook vaak de volgende vraag gesteld: Wat doen mensen in bepaalde historische en sociaal-culturele omstandigheden met literatuur en wat doet literatuur met hen? (Korsten, 2002). Oftewel: wat is de werking van literatuur? Hierin vallen twee soorten effecten te onderscheiden, namelijk het effect van de samenleving op literatuur en het effect van literatuur op de samenleving. Deze vragen zijn voor dit onderzoek erg belangrijk, aangezien ze verband

houden met de vraag: hoe hangen natuurbeelden in de samenleving en natuurbeelden in de literatuur samen?

Volgens Korsten (2002) zou je in eerste instantie kunnen denken dat het effect van literaire werken op de samenleving en op individuen in de samenleving slechts klein is. Dit hangt samen met de gangbare opvatting dat mensen vrijblijvend van boeken kunnen genieten en dat men het boek kan wegleggen wanneer men wil. Echter, teksten brengen volgens Korsten (2002) weldegelijk iets teweeg: ze veranderen iets in de lezer en in diens belevingswereld. Literaire teksten, zelfs de meest middelmatige, getuigen van een bepaald wereldbeeld en kunnen mensen daarvan ook overtuigen.

Literatuur kan dus zeker een effect op de samenleving hebben. Maar hoe beïnvloedt de samenleving literatuur? Een veel voorkomende visie zegt dat literatuur een weergave is van ideeën in de samenleving. Teksten bestaan nooit uit volstrekt nieuw materiaal, ze werken door op basis van bestaande 'culture stoffen', of ideeën die er zijn in de samenleving (Korsten, 2002). Schrijvers zijn bekend met die 'culturele stoffen', ze zijn en worden er zelfs door gevormd. Een andere visie op het effect van de samenleving op literatuur zegt dat literatuur relatief autonoom is. Literatuur is een specifiek object geschreven door een specifieke auteur en is als zodanig niet reduceerbaar tot een politiek belang of de belangen van een bepaalde groep (Korsten, 2002). Dat wil echter niet zeggen dat literatuur waarde vrij is of dat een kunstwerk geen enkel belang vertegenwoordigt. Elk kunstwerk getuigt door de vorm, inhoud of het gebruik daarvan, van ideologische belangen of ideeën. Soms zijn die er bewust door de kunstenaar ingebracht, soms onbewust, soms komen ze pas in beeld door nieuwe historische omstandigheden of een andere culturele optiek (Korsten, 2002). Volgens deze visie bestaat er door de relatief autonome aard van literatuur geen eenduidige, determinerende invloed van de sociale werkelijkheid en de samenleving op de literatuur. Echter, beide visies geven aan dat de samenleving literatuur beïnvloedt; maar hoe dat precies in zijn werk gaat en in welke mate is onduidelijk.

In dit onderzoek wordt ervan uitgegaan dat er een interactie is tussen literatuur, de samenleving en de auteur. Auteurs worden in zekere mate beïnvloed door (ideeën in) de samenleving; literatuur wordt beïnvloed door persoonlijke ideeën en overtuigingen van de auteur en door (ideeën in) de samenleving; en de samenleving wordt in zekere mate beïnvloed door (ideeën in) de literatuur. Daarom is het zeker nuttig om natuurbeelden in de literatuur te bestuderen om meer te weten te komen over natuurbeelden in de samenleving.

De klemtoon in dit onderzoek valt op de literaire werken zelf en niet direct op de auteurs, aangezien de literatuur zelf het medium is dat natuurbeelden weer kan geven en kan beïnvloeden. Dit onderzoek kan daarmee gekarakteriseerd worden als een, in literatuurwetenschappelijke bewoordingen, ergocentrische kritiek (gericht op het werk zelf) in plaats van een personalistische kritiek (gericht op de persoon en ideeën van de schrijver). Daarom wordt er in dit onderzoek voor gekozen om alleen romans zelf te analyseren en niet bijvoorbeeld schrijvers of lezers te interviewen.

2.3 Autochtoon versus allochtoon uit het islamitisch cultuurgebied

De volgende belangrijke sleutelwoorden in dit onderzoek zijn ‘autochtoon’ en ‘afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied’. Deze paragraaf geeft eerst een definitie van autochtoon en allochtoon, en gaat vervolgens dieper in op ‘allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied’. De paragraaf wordt afgesloten met een kort overzicht van huidig onderzoek naar natuurbeelden bij autochtonen en allochtonen in Nederland.

2.3.1 Autochtoon of allochtoon?

Aanleiding voor dit onderzoek is onder andere, zoals beschreven in hoofdstuk 1, dat natuurbeschermingsorganisaties het als problematisch ervaren dat allochtonen in Nederland niet of minder interesse tonen in Nederlandse natuurgebieden. Daarom richt dit onderzoek zich op het vergelijken van natuurbeelden bij autochtonen en allochtonen, en in het bijzonder bij allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. Maar wanneer is iemand een autochtoon of een allochtoon? Het woord autochtoon vindt zijn oorsprong in de twee Griekse woorden ‘auto’ en ‘chthōn’: ‘auto’ staat voor ‘eigen’, ‘zelf’ of ‘hetzelfde’, en ‘chthōn’ voor ‘land’, ‘aarde’. Letterlijk betekent autochtoon dus ‘uit hetzelfde land’. Allochtoon is een samentrekking van hetzelfde Griekse woord ‘chthōn’ en van ‘allos’; wat staat voor ‘anders’ of ‘vreemd’. Allochtoon betekent dus letterlijk ‘uit een ander land’. Het Van Dale Groot Woordenboek Hedendaags Nederlands (2005) houdt een vergelijkbare betekenis aan, waarbij autochtoon gedefinieerd wordt als ‘oorspronkelijke bewoner van een land’, en allochtoon als ‘iemand die van elders afkomstig is’. Maar wat is precies iemand die uit een ander land komt of van elders afkomstig is? Worden daarmee degenen die in een ander land zijn geboren bedoeld? Of enkel degenen die in een ander land zijn opgegroeid? Of ook zij die afstammen van personen die in een ander land zijn geboren en/of getogen?

Een meer precieze definitie is de definitie gebruikt door het CBS. Deze definitie wordt ook toegepast bij het berekenen van de cijfers over de groei van het aantal allochtonen en autochtonen in Nederland, zoals weergegeven in hoofdstuk 1. Het CBS rekent tot autochtonen alle personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren en tot allochtonen alle personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren (Loozen en van Duin, 2007). Bij allochtonen wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie) (Loozen en van Duin, 2007). De herkomstindeling wordt bepaald aan de hand van het geboorteland van de persoon zelf (eerste generatie) of dat van de moeder (tweede generatie), tenzij (in het geval van de tweede generatie) de moeder in Nederland is geboren. In dat geval is gerubriceerd naar het geboorteland van de vader (Loozen en van Duin, 2007).

Deze definitie neemt het concept ‘nationaliteit’ niet in beschouwing. Informatie over nationaliteit geeft betrekkelijk weinig toegevoegde waarde, omdat het grote aantal naturalisaties binnen bepaalde herkomstgroepen, zoals de Turken, het beeld sterk vertekent (Garssen et al., 2005).

Aangezien deze CBS-definities veel gebruikt worden in wetenschappelijk onderzoek (zie bijvoorbeeld Van Dalen, 2001; De Valk et al., 2001; Van Dinteren, 2006), zullen in dit onderzoek ook de CBS-definities van allochtoon en autochtoon aangehouden worden.

Deze definities geven namelijk een duidelijke leidraad om te bepalen wie allochtoon of autochtoon is.

Toch houdt deze invulling van het begrip ‘autochtoon’ geen direct verband met de intuïtieve invulling die velen eraan geven. Vaak wordt namelijk in Nederland een persoon onder de bevolking als autochtoon beschouwd als diegene voldoet aan twee kenmerken: etnisch blank en vloeiend Nederlandssprekend (Garssen et al., 2005).

Welke definitie van allochtoon natuurbeschermingsorganisaties gebruiken wanneer ze stellen dat allochtonen in Nederland niet of minder interesse tonen in Nederlandse natuurgebieden, is niet direct duidelijk. Gezien de oplossingen die deze organisaties tot nu toe aangedragen hebben voor dit probleem - zoals georganiseerde excursies voor allochtonen onder de naam ‘Meer kleur in het groen’ (Anoniem, 2003), en ‘Smulbossen’ voor allochtonen omdat ‘in hun eigen land overal iets te eten is in de natuur’ (Anoniem, 2004) – lijken ze de meer intuïtieve invulling te gebruiken die allochtonen ziet als niet-blanken of afkomstig uit een niet-Westerse cultuur.

Dit onderzoek richt zich niet op natuurbeelden bij alle allochtonen. Dit zou ook veel te breed zijn, aangezien dan bijna alle natuurbeelden uit alle verschillende culturen hieronder zouden vallen. Er is daarom gekozen om te focussen op allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied. Ten eerste maken allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied een belangrijk deel uit van alle in Nederland aanwezige allochtonen. Ten tweede is het hedendaagse debat rondom de integratie van allochtonen vooral gericht op allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. Voorbeelden hiervan zijn de discussies rondom het dragen van hoofddoekjes in het onderwijs, rondom fundamentalisering van moslims (vooral na de 11-september-aanslagen op het World Trade Centre) of rondom het instellen van het Suikerfeest als een extra verplichte Nederlandse feestdag. In de volgende paragraaf wordt verder ingegaan op wie allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied zijn.

2.3.2 Het islamitisch cultuurgebied

Het begrip ‘islamitisch cultuurgebied’ wordt vaak gebruikt zonder uitleg te geven over wat precies met het begrip wordt bedoeld (zie bijvoorbeeld Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2004). Ook wordt het begrip vaak verwisseld met de term ‘islamitische wereld’. Er is echter een verschil tussen de twee begrippen ‘islamitisch cultuurgebied’ en ‘islamitische wereld’. ‘Islamitische wereld’ heeft twee verschillende betekenissen. Ten eerste kan het verwijzen naar de wereldwijde gemeenschap van moslims, ook wel ‘umma’, of ‘wereldwijde broederschap van moslims’ genoemd (Lapidus, 2001). Deze gemeenschap is verspreid over vele verschillende naties en etnische groepen, slechts verbonden door religie. Ten tweede kan het ook verwijzen naar specifieke landen waarin moslims de meerderheid vormen of waarin de islam grote politieke invloed heeft. Onder deze benoeming van ‘islamitische wereld’ kunnen dus ook niet-moslims vallen. Want zelfs in Arabische landen, waar de islam ontstaan is, is niet de gehele bevolking moslim. Er zijn ook Arabische christenen of joden (Gerner, 2004).

Om verwarring tussen beide betekenissen te voorkomen, wordt in dit onderzoek daarom niet ‘islamitische wereld’ maar ‘islamitisch cultuurgebied’ gebruikt. Islamitisch cultuurgebied verwijst namelijk alleen naar de tweede betekenis: landen, waar de islam een zeer belangrijke en bepalende invloed heeft op de cultuur en/of grote politieke

invloed heeft. Omdat de invloed op cultuur lastig is te meten, is in dit onderzoek gekozen voor de eenvoudige en veelgebruikte methode waarin het islamitisch cultuurgebied wordt gezien als de groep landen waarin de meerderheid van de totale bevolking moslim is. Hieronder vallen voornamelijk Noord Afrikaanse landen (zoals Marokko, Algerije, Tunesië, Libië, Egypte, etc), landen in het Midden-Oosten (zoals Turkije, Syrië, Jordanië, Irak, Iran, Pakistan en Afghanistan) en landen in Azië (zoals Bangladesh, Maleisië en Indonesië). Afbeelding 1 geeft een overzicht van de percentages moslims in verschillende landen; in de groengekleurde landen is een meerderheid van de bevolking moslim.

Bij het gebruik van het begrip ‘islamitisch cultuurgebied’ hoort wel een waarschuwing. Hoewel deze landen als overeenkomst hebben dat de islam een grote invloed heeft op de cultuur, betekent dat niet dat er geen culturele verschillen zijn tussen de landen. De vele landen met een moslimbevolking die de meerderheid uitmaakt, hebben zeer zeker ook etnische, linguïstische en culturele verschillen. Meer algemeen liet Edward Saïd in 1978 al zien dat het idee van de islamitische wereld (in de tweede betekenis) als een samenhangende gemeenschap met een eigen cultuur eigenlijk een westerse vinding is. Al sinds eeuwen wordt er vanuit het Westen gezocht naar de verschillen tussen de eigen en de islamitische wereld. Maar dit idee gaat voorbij aan de interne verschillen in beide werelden (Snel, 2003).

Figuur 2.1. Percentages moslims in verschillende landen. In de groengekleurde landen is een meerderheid van de bevolking moslim. Bron: Fouad, 2007.

Ten slotte nog een overdenking die hieraan gerelateerd is: religie of cultuur is niet de enige identiteit van mensen. Mensen hebben altijd meerdere identiteiten, waarvan er één prioriteit krijgt afhankelijk van de context (Sen, 2006). Zo is de identiteit ‘vegetariër’ erg belangrijk als iemand gaat dineren, maar heeft deze identiteit geen prioriteit als iemand op een wetenschappelijk congres is. Dan kan de identiteit ‘student’ of ‘professor’ juist voorrang krijgen.

De huidige benadrukking van identiteit naar beschaving (autochtoon versus allochtoon, Westerse beschaving versus islamitische beschaving, etc.) wekt een extra bewustzijn van deze identiteit in de hand. Hoe meer er wordt gesteld dat er een scheiding is tussen ‘de Westerse beschaving’ en ‘de islamitische beschaving’, hoe meer deze scheiding daarmee wordt gevoed (Sen, 2006). Juist de opdeling en opsluiting van mensen

in één specifieke identiteit leidt tot gevoelens van meerderwaardigheid en geweld (Sen, 2006).

Ook deze studie kan meewerken aan die benadrukking van identiteit naar beschaving, doordat ze gericht is op de verschillen tussen autochtonen en allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, en er vanuit gaat dat allochtonen in mindere mate natuurgebieden bezoeken. Allochtonen zijn echter waarschijnlijk niet de enige ‘groep’ mensen die natuurgebieden minder bezoeken, misschien komen er ook relatief minder studenten, minder vegetariërs of minder miljonairs. Dit wordt echter door beleidsmakers niet gesignaleerd als probleem, in tegenstelling tot het verschil in bezoeken tussen autochtonen en allochtonen. Aangezien beleidsmakers dit als probleem ervaren, is het zinvol om natuurbeelden tussen allochtonen en autochtonen te onderzoeken. Bovendien wordt in dit onderzoek niet alleen gekeken naar verschillen in natuurbeelden, maar juist ook naar overeenkomsten. Uit de resultaten zou kunnen blijken dat een onderscheid maken naar natuurbeelden gerelateerd aan cultuurgebied of religie weinig verschillen geeft en daarom weinigzeggend is.

2.3.3 Huidig onderzoek naar natuurbeelden in Nederland bij autochtonen en allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied

In het Nederlandse wetenschappelijk onderzoek is er een onderzoekstraditie naar natuurbeelden van autochtone Nederlanders aanwezig. Een veelgeciteerd resultaat van deze onderzoeken is dat terwijl de meeste autochtone Nederlanders enkele decennia geleden nog van mening waren dat de natuur vooral ten dienste moest staan van de mens (een antropocentrisch natuurbeeld), de meeste autochtone Nederlanders tegenwoordig een meer ecocentrisch natuurbeeld hebben, waarbij de mens de natuur moet beschermen ook als dit geen direct (economisch) nut heeft. Volgens Buijs et al. (2007) was tot halverwege de 19^e eeuw het functionele natuurbeeld dominant in de westerse samenleving. Onder de invloed van de Romantiek veranderde het dominante natuurbeleid daarna in een natuurbeleid met arcadische trekjes. Het wildernisnatuurbeeld, waarbij de natuur haar gang kan gaan en de invloed van de mens wordt geminimaliseerd, is sinds de jaren tachtig dominant zowel in beleid als in beleving van de burgers (zie voor een uitgebreide verhandeling over de historie van natuurbeelden in onder andere de Westerse wereld: Schouten, 2005).

Er zijn echter slechts weinig studies gedaan naar de natuurbeelden van allochtonen in Nederland en naar de verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden tussen autochtonen en allochtonen in Nederland. Tot een aantal jaar geleden waren er slechts een paar studies naar woonvoorkeuren en de vrijetijdsbesteding van allochtonen, waarbij ook natuurrecreatie werd meegenomen (zie bijvoorbeeld Jókövi, 2001). De belangrijkste conclusies hierbij zijn dat allochtonen minder gebruik maken van buitenstedelijk groen. Groen heeft voor hen vooral een decorfunctie, als achtergrond of sociale ontmoetingsruimte (Buijs en De Vries, 2005). Ook blijkt dat allochtonen die de natuur bezoeken, vooral naar stadsparken gaan en dan vaak in gezelschap van kennissen of familieleden (Jókövi, 2001). De reden waarom allochtonen minder gebruik maken van buitenstedelijk groen heeft verder te maken met sociaal-economische (lager opleiding en inkomensniveau), etnisch-culturele (meer gericht op familie/vrienden; vrouwen hebben soms geringe bewegingsvrijheid) en situationele factoren (geen tijd, geen vervoer) en onbekendheid met natuurgebieden (De Boer, 2007).

De laatste paar jaar verschijnen steeds meer studies naar natuurbeelden bij allochtonen in Nederland. Dit heeft twee hoofdoorzaken die in verschillende onderzoeken wordt genoemd: het aantal allochtonen groeit en zowel natuurbeheerders als de overheid willen steeds meer mensen van verschillende achtergronden betrekken bij natuur en hen stimuleren tot natuurgerichte recreatie (zie bijvoorbeeld Somers et al., 2004; Buijs et al., 2007). Beleidsmakers vrezen namelijk dat de steun voor natuurbeleid afneemt. Immers: wanneer er geen steun meer is voor het natuurbeleid, kan dat er toe leiden dat ook de steun afneemt voor maatregelen die de overheid wil nemen om de natuur overlevingskansen te geven. Onderzoeken naar natuurbeelden bij allochtonen worden vaak uitgevoerd in opdracht van natuurbeheerders als Samenwerkingsverband Nationale Parken (bijvoorbeeld De Boer, 2007) of Natuurmonumenten (bijvoorbeeld Somers et al., 2004), en soms medegefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (bijvoorbeeld Somers et al., 2004; 2005). Uitvoering van onderzoek gebeurt merendeels door onderzoeksbureaus of onderzoeksinstellingen zoals Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLG) of Alterra.

Deze nieuwe studies richten zich meestal op (minimaal) twee onderwerpen: de waardering van de Nederlandse natuur door allochtonen en natuurbeelden in het algemeen bij allochtonen.

De belangrijkste conclusies van deze studies op het gebied van de waardering van het Nederlands landschap door allochtonen zijn als volgt (waarbij opgemerkt moet worden dat onderzoek vooral gedaan is onder allochtonen van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse afkomst): allochtonen zijn veel vaker dan autochtonen niet bekend met natuur in Nederland, en met name niet met natuurgebieden die iets verder weg van hun huis liggen (Buijs et al., 2007; Somers et al., 2004). Ondanks de onbekendheid met de buiten de steden gelegen natuur in Nederland, heeft men vaak wel het idee dat de natuur in Nederland in het niet valt vergeleken bij de natuur in het land van herkomst. De Nederlandse natuur komt op veel mensen kunstmatig over ten opzichte van de 'wilde' en 'natuurlijke' natuur in het land van herkomst, die soms ook bedreigend en gevaarlijk kan zijn (Somers et al., 2004). Dat de natuur in Nederland vaak kunstmatig wordt gevonden wordt versterkt doordat veel allochtonen vooral in parken en recreatieterreinen komen (Somers et al., 2004).

Het favoriete landschap van allochtonen blijkt het stadspark te zijn, op korte afstand gevolgd door een idyllisch dorpslandschap. Het favoriete landschap van autochtonen daarentegen is het bos; terwijl bos bij allochtonen pas op de derde plaats komt (Buijs et al., 2007). Wat zeer opvalt, is dat allochtonen nagenoeg alle landschappen lager waarderen dan autochtonen (Buijs et al., 2007). Allochtonen houden volgens Buijs et al. (2007) vooral veel minder van wilde natuur als natte natuur, heide en duinen. Ook uit onderzoek van De Boer en Schulting (2002; in De Boer, 2007) en Somers et al. (2004) bleek dat allochtonen graag verzorgde natuur zien. Stadsparken, waar allochtonen het meest gebruik van maken, sluiten goed aan bij wat allochtonen in de natuur zoeken. Er is gelegenheid om elkaar te ontmoeten, te wandelen, te fietsen en parken zijn vaak netjes onderhouden (Buijs et al., 2007).

Al met al blijken allochtonen aanzienlijk minder binding te hebben met het buitenstedelijk groen dan autochtonen: ze zijn veel minder bekend met de gebieden, ervaren de gebieden als minder aantrekkelijk, bezoeken de gebieden minder frequent en komen er ook minder vaak langs op weg naar een andere bestemming, én voelen zich

bovendien minder betrokken bij en minder begaan met de toekomst van de gebieden (Buijs et al., 2007). Verder wordt in meerdere onderzoeken aangegeven dat er waarschijnlijk een verschil in beleving is tussen de eerste- en tweedegeneratie allochtonen, echter dit is nog niet intensief onderzocht.

De belangrijkste conclusies op het gebied van natuurbeelden in het algemeen bij allochtonen zijn als volgt: op cognitief niveau blijkt dat allochtonen meer natuurlijke verschijningsvormen als natuur aanmerken en dus een breder natuurbeeld hebben dan autochtonen (Buijs et al., 2007). Zo zien allochtonen huisdieren en de mens veel meer als onderdeel van de natuur dan autochtonen. Het lijkt erop dat zij minder sterk de tweedeling tussen natuur en cultuur zien die in de moderne westerse samenleving zo sterk aanwezig is (Buijs et al., 2007).

Uit onderzoek van Buijs et al. (2007) en De Boer (2007) blijkt dat op normatief niveau allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst een sterk functioneel natuurbeeld hebben. De natuur is er vooral voor het menselijk en economisch nut, zoals het oogsten van allerlei producten. Autochtonen hebben daarentegen zoals hierboven genoemd een meer 'romantisch' natuurbeeld gericht op arcadische of wildernisnatuur. Autochtonen hebben meer aandacht voor de intrinsieke waarde van natuur, de schoonheid en kennis over de natuur. Allochtonen hebben ook een andere visie op de manier hoe de natuur beschermd moet worden: de natuur moet niet aan zijn lot overgelaten worden maar actief beheerd (Buijs et al., 2007). Ze zijn minder voorstander van het afsluiten van natuurgebieden voor bezoekers, vinden natuur minder kwetsbaar en vinden hoogspanningsmasten minder storend (Buijs et al., 2007). Verder benadrukken Buijs et al. (2007) dat allochtonen veel vaker dan autochtonen aangeven dat de natuur door God is gegeven en dat bescherming van de natuur een religieuze plicht is. Maar de mens mag ook genieten van de natuur en heeft er bovendien het vruchtgebruik van.

Op expressief niveau lijkt de natuur minder emotionele waarde te hebben voor veel allochtonen. Met name de schoonheid en gevoelens van verbondenheid ervaren zij veel minder (Buijs et al., 2006).

2.4 Hedendaags

Het laatste sleutelbegrip in dit theoretische hoofdstuk, waarmee het onderzoek wordt afgekaderd, is 'hedendaags'. Deze paragraaf beschrijft eerst de samenhang tussen hedendaags en modern. Daarna zal kort worden ingegaan op de hedendaagse samenleving en wordt vervolgens voor dit onderzoek een werkdefinitie van hedendaags gegeven.

2.4.1 Hedendaags of modern

Dit onderzoek richt zich op natuurbeelden in de hedendaagse samenleving, en de focus is daarom ook op hedendaagse literatuur. Maar wat is de 'hedendaagse' samenleving, en 'hedendaagse' literatuur? Volgens het Van Dale Groot Woordenboek Hedendaags Nederlands (2005) is hedendaags 'van de tegenwoordige tijd'. Met deze definitie komt het onderzoek niet veel verder, want wanneer begint deze tegenwoordige tijd? Is dat alleen vandaag, het afgelopen jaar, het afgelopen decennium, de afgelopen eeuw? Vaak wordt het begrip hedendaags afwisselend gebruikt met het begrip 'modern'. Echter, de invulling van het begrip modern is veel complexer en wetenschappelijk omstreken. Zo wordt modern in de geschiedkunde vaak gebruikt om het tijdvak 1500-1800 aan te geven, en in de kunstwetenschappen om een kunststroming aan te geven die plaatsvond aan het eind van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw (Korsten, 2002). In dit onderzoek wordt daarom niet het begrip 'modern' gebruikt, maar het begrip 'hedendaags'. De functie van het begrip 'hedendaags' in dit onderzoek is om te verwijzen naar de hedendaagse samenleving en hedendaagse literatuur. In de definitie van hedendaags die gebruikt wordt in dit onderzoek, is het daarom nuttig om het begrip te relateren aan de hedendaagse samenleving.

2.4.2 De hedendaagse samenleving

Zoals beschreven in de inleiding richt dit onderzoek zich op natuurbeelden bij de autochtone en allochtone bevolking in Nederland, omdat natuurbeschermingsorganisaties in de tegenwoordige multiculturele samenleving allochtonen, en specifiek allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied, bij hun beleid willen betrekken. Het idee dat allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied meer bij natuurbeleid moeten worden betrokken, kan een hedendaags idee genoemd worden en speelt nog maar een paar jaar. Zo probeerde Natuurmonumenten vanaf ongeveer 2003 allochtonen meer bij hun beleid te betrekken (Anoniem, 2003), en kwamen de Geldersche landschappen en stichting wAarde in 2004 met het idee om allochtonen meer te betrekken bij natuur door middel van 'Bossen om van de Smullen' (Anoniem, 2004).

Dit idee is gerelateerd aan algemene tendensen in de samenleving. Het samengaan van autochtonen en allochtonen in de samenleving is al jarenlang een thema in het maatschappelijk debat, maar dit thema is vooral de afgelopen jaren erg prominent geworden in Nederland. Vooral naar aanleiding van de moord op Theo van Gogh in 2004 is het debat rondom de integratie van allochtonen verhevigd.

Dat is de reden dat dit onderzoek zich vooral richt op de afgelopen jaren. Om een duidelijke begrenzing te stellen aan dit onderzoek, is besloten 'hedendaags' te beperken

tot de afgelopen vijf jaar. 'Hedendaags' is in dit onderzoek dus gedefinieerd als 'plaatsvindend in de afgelopen vijf jaar'. In dit onderzoek wordt hedendaags vooral gekoppeld aan literatuur. De werkdefinitie van 'hedendaagse' literatuur in dit onderzoek is daarmee als volgt: 'literatuur uitgegeven in de afgelopen vijf jaar, vanaf 2003 tot 2007'.

2.5 Samenvatting theoretisch kader

In dit hoofdstuk is geprobeerd door middel van sleutelbegrippen een nadere theoretische invulling te geven aan het doel van het onderzoek: *meer inzicht verkrijgen in natuurbeelden en eventuele verschillen in natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en door allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitische cultuurgebied.*

Natuurbeelden zullen in het vervolg van dit onderzoek worden gezien als bestaande uit een cognitieve, normatieve en expressieve dimensie, welke kunnen worden onderzocht door middel van respectievelijk de arrangemententheorie, de grondhoudingentheorie en de theorie van de beleving van natuur geïnspireerd op Nietzsche. Literatuur wordt in dit onderzoek geoperationaliseerd als romans genomineerd voor literaire prijzen. Tot autochtonen worden in dit onderzoek personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren gerekend, en tot allochtonen afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied personen van wie ten minste één ouder in een land is geboren waar de meerderheid van de bevolking moslim is. Hedendaags ten slotte wordt gezien als plaatsvindend in de afgelopen vijf jaar.

In het volgende hoofdstuk wordt deze theoretische basis gebruikt om tot een methode te komen om natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitische cultuurgebied te analyseren.

Hoofdstuk 3: Methoden

Dit hoofdstuk maakt een sprong van de theorie, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk, naar de meer praktische methoden. In dit hoofdstuk zijn twee delen te onderscheiden. Het eerste deel geeft een idee van de vooronderstellingen ontstaan door de theoretische keuzes, en geven een overzicht van methodes van tekstanalyse die aansluiten bij deze vooronderstellingen. Daaruit wordt een methode geconstrueerd die het beste past bij het doel van dit onderzoek. In het tweede deel wordt aan de hand van literaire prijzen een keuze gemaakt met betrekking tot de te analyseren schrijvers.

3.1 Keuze van methoden

Er zijn talloze manieren om de relatie tussen natuur en samenleving te bestuderen; zowel methodologisch (kwalitatief, kwantitatief), ontologisch en epistemologisch (positivistisch, sociaalconstructivistisch) als disciplinair (economisch, psychologisch, ecologisch) (Davies, 2006). Elke aanpak, ook de aanpak gebruikt in dit onderzoek, heeft een aantal vooronderstellingen over wat bestudeerd wordt, die de onderzoekswerkelijkheid bepalen. Binnen de vooronderstellingen in de theoretische basis van een onderzoek passen bepaalde methodes van onderzoek doen beter dan andere methodes. Daarom wordt in de volgende alinea's eerst dieper ingegaan op de vooronderstellingen in de theoretische basis van dit onderzoek.

3.1.1 Vooronderstellingen in de theoretische basis

In dit onderzoek wordt naar de relatie tussen natuur en samenleving gekeken door onderzoek te doen naar natuurbeelden in de literatuur gerelateerd aan culturele achtergrond. Een aantal vooronderstellingen die gekoppeld zijn aan deze opzet:

- De betekenis van natuur kan niet in de natuur zelf gevonden worden, maar hangt af van de betekenisgever.
- Verschillende beelden van natuur, die aanwezig zijn bij mensen (betekenisgevers), kunnen worden onderscheiden.
- In een culturele samenleving bestaat er een set van dominante natuurbeelden.
- Natuurbeelden kunnen worden bestudeerd door het analyseren van mensen en hun producten, zoals literatuur.

(vrij naar Jacobs, 2006)

Door natuurbeelden in de literatuur als uitgangspunt van dit onderzoek te nemen, wordt een eerste laag vooronderstellingen over de onderzoekswerkelijkheid gecreëerd. Deze laag van vooronderstellingen hangt samen met de ontologische en epistemologische basis van dit onderzoek.

Dit onderzoek kan gekwalificeerd worden als deels interpretatief-constructivistisch, deels postmodern. Beide benaderingen gaan ervan uit dat er geen objectieve, kenbare werkelijkheid is. Werkelijkheden worden geconstrueerd door mensen. De interpretatief-

constructivistische benadering probeert deze sociale werkelijkheden te begrijpen (vaak ook wel *verstehen* genoemd). Dit begrip is echter altijd subjectivistisch en contextgebonden. De postmoderne benadering probeert niet direct sociale werkelijkheden te begrijpen, maar deze te deconstrueren. De kern van het postmodernisme is dat geen enkele theorie, methode, discours of traditie de universele waarheid in pacht heeft (Er is echter niet één eenduidige definitie van postmodernisme! De invulling van het begrip postmodernisme in dit verslag is naar Jennings, 2001). Postmoderne benaderingen laten zien hoe ideeën over de betekenis van waarheid en werkelijkheid continu veranderen in een veranderende samenleving en context. In postmodern onderzoek komt dit vooral naar voren door de focus op taal en tekst als databron (voor een meer uitgebreide inleiding in interpretatief-constructivistische en postmoderne benaderingen: zie Jennings, 2001). Dit onderzoek is aan de ene kant interpretatief-constructivistisch te noemen, aangezien wordt geprobeerd natuurbeelden in literatuur te *begrijpen*. Aan de andere kant kan dit onderzoek ook postmodern worden genoemd, aangezien natuurbeelden worden geanalyseerd in de context van de hedendaagse samenleving.

3.1.2 Methodes voor tekstanalyse

In dit hoofdstuk wordt een inzicht gegeven in hoe methodisch natuurbeelden uit teksten als romans kunnen worden geïnterpreteerd of gedeconstrueerd. Romans worden namelijk over het algemeen niet geschreven met de bedoeling om een bepaald natuurbeeld weer te geven. Echter, natuurbeelden zijn wel impliciet aanwezig. Om deze natuurbeelden uit romans te interpreteren, zijn methodes nodig. Er zijn verschillende methodes die hiervoor in aanmerking zouden kunnen komen. Elke methode creëert een andere, extra laag van vooronderstellingen over de onderzoekswerkelijkheid naast de eerste laag gecreëerd door het gebruik van het concept 'natuurbeelden'. In de volgende alinea's worden een aantal mogelijke methodes van tekstanalyse besproken, die gebruikt zouden kunnen worden om natuurbeelden in literatuur te interpreteren, namelijk: fenomenologie, discoursanalyse en romananalyse. Dit pretendeert geen overzicht te zijn van alle interpretatief-constructivistische en postmoderne methodes van tekstanalyse, maar slechts een weergave van een aantal veelgebruikte methodes die nuttig kunnen zijn in onderzoek naar natuurbeelden.

Een *fenomenologische* aanpak bestudeert fenomenen zoals ze worden waargenomen door de mens. De fenomenologische benadering wordt toegeschreven aan het werk van de filosoof Husserl en zijn student Schutz (Jennings, 2001). Husserl bedoelde met fenomenologie de studie naar hoe mensen dingen beschrijven en beleven via hun zintuigen (Jennings, 2001). Het beschrijft het fenomeen zoals het wordt beleefd: vanuit de primaire wereld van de waarneming (Allesch, 1989). In het bijzonder richt de fenomenologie zich op de manier waarop mensen het gedrag van anderen interpreteren, hoe ze zin geven aan hun omgeving en gebeurtenissen en hoe, door communicatie, mensen betekenis geven aan de wereld (Jennings, 2001).

Dit is een interpretatief-constructivistische methode, aangezien de fenomenologie probeert subjectieve sociale werkelijkheden te begrijpen, maar deze niet koppelt aan een veranderende samenleving of context zoals postmoderne methodes doen. De belangrijkste vooronderstelling is dat er meerdere 'werkelijkheden' zijn zoals deze beleefd worden door mensen in een sociale wereld en dat deze begrepen kunnen worden

door kwalitatieve methodes als diepte-interviews of participantobservatie (Phillimore en Goodson, 2004). Daarmee wordt geprobeerd mensen voor zichzelf te laten spreken; de eigen bewoordingen van mensen zijn daarbij erg belangrijk (een zin die deze visie weergeeft en vaak wordt gebruikt in de fenomenologie is: 'Let the data do the talking') Kunst zoals proza of poëzie wordt binnen de fenomenologie soms ook gebruikt als primaire bron (Jennings, 2001).

Discoursanalyse kan verwijzen naar vele verschillende soorten onderzoeken of analyses van tekst en andere vormen van menselijke interactie (Peräkylä, 2005). Toch kunnen volgens Feindt en Oels (2005:163) wel een aantal overeenkomsten worden gezien in de diverse discursieve aanpakken, namelijk: (1) een bewustzijn van de rol van taal in de vorming van politiek en beleid, (2) een sceptische houding naar de claim dat er een objectieve waarheid bestaat, (3) een neiging om kennis als betwistbaar te zien, (4) een interesse in vooroordelen in dominante kennis, (5) een gedeeld gevoel dat taal en kennis moeten worden begrepen als een aspect van macht en dat deze worden gebruikt om macht te versterken, (6) een interesse in kennissystemen en (7) een emancipatoir motief, namelijk het belang om kennisvorming te democratiseren. Discoursanalyse is een relatief nieuwe ontwikkeling. Het is een stijl van onderzoek doen die opkwam in de jaren tachtig van de vorige eeuw, met voorgangers in taalstudies van de jaren twintig van de vorige eeuw (Wetherell, 2001).

Verschillende aanpakken in discoursanalyse kunnen worden onderscheiden zoals conversatieanalyse, frame-analyse, discursieve psychologie, kritische discoursanalyse, en historische discoursanalyse (Wetherell, 2001; Peräkylä, 2005). De conversatieanalyse bestudeert uitspraken van mensen en pleit voor de autonomie van die data als een studieobject in zichzelf (Wetherell, 2001). Frame-analyse bestudeert processen waarin in samenlevingen betekenissen worden toegekend, en bestudeert hoe mensen zin geven aan publieke kwesties (Fisher, 1997). Veel frame-analyseonderzoek legt nadruk op de processen die er toe leiden dat sociale bewegingen problemen op een bepaalde manier opvatten, en op hoe sociale bewegingen proberen hun perspectief te verkopen aan een breed publiek (Fisher, 1997; zie ook Van Gorp, 2006). In discursieve psychologie wordt onderzoek gedaan naar de manier waarop taal gebruikt wordt om mentale realiteiten, zoals cognities en emoties, te ondersteunen. De belangrijkste veronderstelling is dat mentale realiteiten niet leven 'in' mensen, maar geconstrueerd worden door taal (Peräkylä, 2005). Kritische discoursanalyse focust op de manier waarop teksten macht en ongelijkheid in de samenleving produceren. Gebruikers van de kritische discoursanalyse realiseren zich dat intellectuelen in een samenleving altijd een bepaald belang dienen, waar zij zich van bewust moeten zijn door bewuste keuzes hierin te maken en niet onbewust het heersende politieke klimaat te reproduceren (Wetherell, 2001). Historische discoursanalyse is gebaseerd op het werk van Michel Foucault. Foucault is vooral geïnteresseerd in de inhoud van teksten, en probeert vooronderstellingen in teksten in een historisch perspectief te plaatsen (Peräkylä, 2005). Realiteit wordt gezien als een sociaal geconstrueerd fenomeen, hetgeen de nadruk legt op de historische, culturele en politieke context waarin teksten als 'waar' worden gezien (Hajer en Versteeg, 2005). Historische discoursanalyse is vooral een methode voor het analyseren van sociale veranderingen (Peräkylä, 2005).

In discoursanalyse speelt taal een grote rol. Discoursanalyse gaat ervan uit dat taal een grote invloed heeft op hoe men naar de wereld kijkt, in plaats van dat taal als neutraal medium de wereld weerspiegelt (Hajer en Versteeg, 2005). Woorden kunnen in verschillende discoursen verschillende betekenissen hebben, zodat mensen langs elkaar heen praten zonder zich dat te realiseren (Barnes en Duncan, 1992). Dat komt doordat woorden geen natuurlijke verbinding hebben met de concepten waar ze naar verwijzen. De betekenis van woorden wordt sociaal geconstrueerd en is daardoor veranderlijk (Barnes en Duncan, 1992).

Naast taal is voor alle methodes van discoursanalyse de context belangrijk in het verzamelen en analyseren van data (alhoewel de focus op de context verschilt bij de bovengenoemde aanpakken) (Wetherell, 2001). Zo is de conversatieanalyse alleen in de context geïnteresseerd voor zover deze nodig is om te begrijpen wat evident en relevant is voor de conversatie, terwijl voor de kritische discoursanalyse en voor de historische discoursanalyse de context van essentieel belang is (Wetherell, 2001). Of discoursanalyse meer interpretatief-constructief is of meer postmodern, hangt dus af van de gebruikte vorm van discoursanalyse en de rol die context daarin speelt (Hajer en Versteeg, 2005).

De precieze methode die in discoursanalyse gebruikt wordt, blijft meestal nogal vaag. Beweringen over discoursanalyse worden vaak gedaan of op een heel hoog abstractieniveau (over de ontologische veronderstellingen), of ze worden achteraf aan een empirisch onderzoek gegeven (Howarth, 2004). Hoewel er in discoursanalyse wel een aantal methoden geregeld worden gebruikt, zoals Derrida's methode van deconstructie, Foucault's archeologische en genealogische methode, of Jakobson's gebruik van metafoor en metonymie, zijn er binnen discoursanalyse geen vaste 'toolkits' om taal te analyseren (Howarth en Stavrakakis, 2000). De reden hiervoor is dat discoursanalyse gericht is op taal en tekst in context en alleen betekenis krijgt binnen een bepaalde sociale en politieke theorie (Howarth, 2004). Sommigen beweren zelfs dat door het toepassen van theorie en methoden het risico bestaat tot formalistische en niet-historische verklaringen te komen, die in tegenspraak zijn met de veronderstellingen van discoursanalyse. Onderzoekers die een discoursanalyse gebruiken, proberen dus niet een bestaande theorie of methode toe te passen op de empirie, maar proberen eigen concepten en methoden te ontwikkelen in samenhang met het specifieke onderzoek en onderzoeksdoel (Howarth, 2004).

Een *romananalyse of verhaalanalyse* is het onderzoek naar en de interpretatie van verschijnselen in een roman die de structuur hiervan bepalen, met andere woorden er de innerlijke compositie of samenhang van bewerkstelligen (Van Bork et al., 2002). Verhaal- of romananalyse wordt ook wel narratologie genoemd, van het Latijnse 'narrare', 'vertellen' (Dautzenberg, 1989). In een romananalyse worden vaak de volgende elementen onderscheiden: opbouw, tijd, ruimte, perspectief, personages, motieven, thema en titel (Van den Broek, 2007). In de volgende alinea worden deze elementen kort beschreven (naar Van de Broek, 2007).

Het element 'opbouw' beschrijft hoe de tekst in elkaar zit. Zijn er delen, hoofdstukken met of zonder titel, fragmenten, andere onderbrekingen, is er een motto? Het element 'tijd' gaat over de tijdsperiode waarin het verhaalgebeuren zich afspeelt: in welke historische tijd speelt het verhaal zich af, is het verhaal chronologisch, zijn er flashbacks en/of flashforwards, hoe verhouden de vertelde tijd en verteltijd zich tot

elkaar, etc. Het element 'plaats en ruimte' beschrijft de omgeving waarin de gebeurtenissen zich afspelen. Het element 'perspectief' geeft weer vanuit wiens gezichtspunt het verhaal wordt verteld en de gebeurtenissen worden gezien. Vaak hangt het perspectief nauw samen met de verteller van het verhaal. Het element 'personages' beschrijft de rol, het karakter en de karakterontwikkeling van de personages. Het element 'motief' is waarschijnlijk het meest ingewikkelde element. Over wat precies onder motief moet worden verstaan, bestaat binnen de literatuurwetenschap nauwelijks overeenstemming (Van Bork et al., 2002). In de Nederlandse theoretische literatuur overheerst het structurele motiefbegrip dat als volgt is te omschrijven: een motief is de kleinste onherleidbare structurele eenheid in een tekst waaraan een betekenis kan worden toegekend en die door combinatie met andere soortgelijke eenheden het thema van de tekst kan vormen (Van Bork et al., 2002; Van den Broek, 2007). Naast het structurele motiefbegrip bestaat er ook een motiefbegrip in literair-historische zin. Ook daar gaat het om herhaling van betekenisdragende eenheden, maar nu in een aantal literaire werken dat deze eenheden gemeen heeft (Van den Broek, 2007). Het element 'thema' beschrijft de algemene gedachte die het eigenlijke onderwerp van het verhaal vormt. Met het element 'titel' wordt in de verhaalanalyse de betekenis van de titel in relatie tot de inhoud (motieven en thema) beschreven (Weergave van de elementen van een verhaalanalyse is naar Van den Broek, 2007).

Met deze begrippen samen kan de structuur van een roman worden bepaald. Soms wordt aan een romananalyse ook een onderzoek naar stijl toegevoegd (Van Luxemburg et al., 1996). Stijl is de manier waarop de inhoud van een tekst in taal is uitgedrukt (Van Luxemburg et al., 1996). Elke tekst heeft daarmee per definitie zijn eigen stijl. Toch is het vaak mogelijk om overeenkomsten in stijl tussen verschillende teksten aan te wijzen (Van Luxemburg et al., 1996). Om stijl te analyseren, kan gekeken worden naar verschillende deelaspecten: klankstructuur, woordgebruik, analyse van zinsbouw en betekenisfiguren zoals beeldspraak. Om de stijl van een roman te beschrijven wordt vaak gebruik gemaakt van stijl kwaliteiten als correctheid, duidelijkheid, verfraaiing en decorum (Van Luxemburg et al., 1996).

3.1.3 Methode in dit onderzoek

De basis van de methode in dit onderzoek is de theorie dat natuurbeelden zijn in te delen in een cognitieve, normatieve en expressieve dimensie, welke kunnen worden onderzocht door middel van respectievelijk de arrangemententheorie, de grondhoudingentheorie en de op Nietzsche geïnspireerde theorie van beleving van natuur. Dit onderzoek gaat ervan uit dat er geen objectieve waarheid is, en daarmee ook geen objectieve en beste methode om natuurbeelden in literatuur te interpreteren. Echter, binnen de context van dit onderzoek naar natuurbeelden onder autochtone schrijvers en schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, zijn sommige methodes beter passend dan andere methodes.

Aangezien in dit verslag (impliciete) natuurbeelden in de literatuur in de context van culturele verschillen in de hedendaagse samenleving worden onderzocht, is de fenomenologie niet volledig bruikbaar als methode. De fenomenologie neemt namelijk de context waarin uitspraken worden gedaan niet in beschouwing en beschrijft ook niet de impliciete beelden die mensen hebben, maar probeert te beschrijven hoe mensen de wereld waarnemen en betekenis geven door heel precies naar gedane uitspraken te kijken.

Daarbij worden in de fenomenologie de uitspraken meestal niet gekoppeld aan een vooropgezette theorie, zoals in dit onderzoek wordt gedaan door de literatuur te koppelen aan de theorie van de natuurbeelden. Echter, bepaalde aspecten van de fenomenologie kunnen zeker wel meegenomen worden in de methode van dit onderzoek. Vooral het nauwkeurig analyseren wat wordt gezegd in een roman over een bepaald onderwerp (in de literatuurwetenschap ook wel ‘close reading’ genoemd – Korsten, 2002), het gebruik van de originele bewoordingen en de nadruk op waarneming kan een goede inslag zijn voor dit onderzoek.

Ook wat betreft discoursanalyse is er niet direct een aanpak die precies past binnen het doel van dit onderzoek. Zo is conversatie analyse vooral gericht op conversaties en niet op teksten, is frame analyse te veel gericht op sociale bewegingen, is discursieve psychologie voor dit onderzoek te veel gericht op taal, kritische discoursanalyse teveel op macht en historische discoursanalyse te veel op sociale veranderingen in een historische periode. Bovendien heeft discoursanalyse geen duidelijk toepasbare methode. De focus in dit onderzoek is op het interpreteren van natuurbeelden en minder op hoe deze natuurbeelden tot stand zijn gekomen, of waarom deze natuurbeelden aanwezig zijn. De fenomenologische aanpak is daarom beter toepasbaar in dit onderzoek dan discoursanalyse. Echter, bepaalde aspecten van discoursanalyse zijn wel toepasbaar in dit onderzoek. Vooral de gerichtheid op taal en tekst in context en het geven van betekenis binnen een bepaalde theorie (in dit geval de theorie van natuurbeelden), sluiten goed aan bij dit onderzoek

De romananalyse ten slotte sluit ook niet geheel aan bij het doel van dit onderzoek, aangezien deze analyse vooral gericht is op de structuur van een roman en niet direct past binnen de theorie van natuurbeelden. Bovendien, hoewel deze analyse zeker uitgaat van het interpreteren van teksten, pretendeert ze vrij objectief en positivistisch te zijn en heeft ze geen oog voor de context waarin de roman is geschreven. Toch kan een element van de romananalyse erg nuttig zijn, namelijk het element ‘motief’. Natuur en natuurbeelden in literatuur kunnen worden gezien als een motief in literair-historische zin. Elementen van natuurbeelden zijn dan betekenisdragende eenheden, waarvan een vergelijking kan worden gemaakt tussen verschillende literaire werken (zie ook Van Bork et al., 2002). Om het mogelijk te maken om motieven te vergelijken, kan onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten motieven, afhankelijk van de syntactische functie. *Dynamische* motieven hebben betrekking op de gebeurtenissen uit de roman (ook wel verhaalmotieven of intrigemotieven genoemd) (Van Bork et al., 2002). *Statische* motieven hebben betrekking op situaties en bepalen veeleer de sfeerschepping en karaktertekening. Het onderscheiden van elementen van natuurbeelden als dynamische of statische motieven, helpt om de functie van natuur en natuurbeelden in een roman duidelijk te maken. Statische en dynamische motieven hebben echter vooral een functie bij beschrijvingen van natuur in letterlijke zin. Natuur en elementen van natuur kunnen daarnaast ook een figuurlijke functie hebben binnen een tekst. Om ook de figuurlijke functie van natuur en elementen van natuurbeelden binnen een tekst te onderscheiden, kan een element van de stijlleer worden gebruikt. Een belangrijk element in de stijlleer is namelijk beeldspraak of overdrachtelijk taalgebruik. Het begrip beeldspraak wordt gebruikt ter aanduiding van vervanging van letterlijk door figuurlijk taalgebruik (Van Bork et al., 2002). Veel voorkomende vormen van beeldspraak zijn vergelijking, metafoor, personificatie, metonymia en symbool.

In dit onderzoek is als uiteindelijke methode gekozen om de toepasbare aspecten van de verschillende methodes van tekstanalyse te combineren tot een methode die het best past binnen het doel van het onderzoek, namelijk *meer inzicht verkrijgen in natuurbeelden en eventuele verschillen in natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitische cultuurgebied*. Het doel van het onderzoek is voornamelijk gericht op het interpreteren van literatuur en het koppelen van deze interpretatie aan de context van cultuurverschillen in de hedendaagse samenleving. Het is niet gericht op het ontstaan van natuurbeelden.

Daarvoor zal eerst via een fenomenologische ‘close reading’ heel precies gekeken worden naar wat er wordt gezegd over natuur. Daarbij wordt het begrip natuur heel breed genomen, om zoveel mogelijk ideeën over natuur mee te nemen. Daaronder vallen zowel statische elementen als flora, fauna, rivieren en velden, maar zeker ook natuurlijke processen en systemen, en beschrijvingen van landschappen. Natuurlijk zit in deze afbakening van natuur al een bepaald natuurbeeld verscholen, waardoor het onderzoek (zoals alle onderzoeken) subjectief gekleurd is.

Vervolgens zal gekeken worden naar de functie van natuur in de tekst, gebruikmakend van elementen van de romananalyse. Heeft natuur een figuurlijke functie, waarbij natuur overdrachtelijk wordt gebruikt als beeldspraak, of fungeert natuur als motief, waarbij onderscheidt wordt gemaakt tussen natuur als dynamisch of als statisch motief.

Ten slotte zal door middel van een specifieke vorm van toegepaste discoursanalyse geprobeerd worden betekenis te geven aan de tekst binnen de theorie van natuurbeelden door geanalyseerde fragmenten te relateren aan de drie verschillende dimensies: cognitief (gerelateerd aan de arrangemententheorie), normatief (gerelateerd aan de grondhoudingentheorie) en expressief (gerelateerd aan de op Nietzsche geïnspireerde theorie van natuurbeleving).

Deze methode is een mogelijke methode om natuurbeelden in literatuur te interpreteren. Echter, zoals eerder ook al is aangegeven: het blijft een interpretatie gedaan vanuit een bepaalde theoretische en subjectieve veronderstelling, wat betekent dat het niet ‘de waarheid’ laat zien. Dit onderzoek gaat er namelijk vanuit dat er niet één objectieve ‘waarheid’ is, maar dat natuurbeelden subjectieve constructen zijn.

3.2 Literaire prijzen

In de vorige paragraaf is de methode besproken om natuurbeelden in literatuur te interpreteren. In deze paragraaf wordt vervolgens besproken welke literatuur geanalyseerd wordt. Dit wordt gedaan op basis van literaire prijzen, aangezien literaire prijzen in het theoretisch hoofdstuk zijn aangeduid als een manier om te bepalen welke teksten literair zijn.

In Nederland bestaan er vele literaire prijzen om het werk van gewaardeerde schrijvers te belonen. Vaak richten deze prijzen zich op specifieke genres of literaire vormen, zoals de Gouden Strop voor het beste Nederlandse spannende boek, de Gouden Griffel voor het best geschreven kinderboek of de VSB Poëzieprijs voor de beste bundel poëzie in het Nederlandse taalgebied.

In dit onderzoek wordt gekeken naar proza, waarvoor vele literaire prijzen worden uitgereikt. De meest bekende grotere prijzen zijn de AKO Literatuurprijs, de Libris Literatuur Prijs, de P.C. Hooftprijs, de NS Publieksprijs en de Prijs der Nederlandse letteren (Literatuurprijzen, 2007). Daarnaast zijn er nog vele kleinere en minder bekende prijzen, die vaak worden uitgegeven door gemeentes of provincies (zoals de F. Bordewijkprijs door Gemeente Den Haag via de Jan Campertstichting) en door stichtingen of erven van beroemde schrijvers (zoals de Anna Bijnsprijs door de Anna Bijns Stichting of de Gerrit Achterberg-prijs door de Stichting Genootschap Gerrit Achterberg) (zie voor een database van alle literatuurprijzen in Nederland: Letterkundig museum, 2007).

Uit een NIPO naamsbekendheidonderzoek uit 2006 is gebleken dat de AKO Literatuurprijs de bekendste boekenprijs in Nederland is (NIPO, 2006). Uit dit onderzoek, volgens NIPO representatief voor Nederland, blijkt dat 28% van de ondervraagden spontaan de AKO Literatuurprijs wist te noemen. Op de tweede plek kwam de Gouden Griffel met een spontane naamsbekendheid van 23%, en op de derde plek de Libris Literatuur Prijs met 17%. De P.C. Hooftprijs scoorde met 3% net iets beter dan de NS Publieksprijs (2%). 42% van de ondervraagden wist geen enkele literatuurprijs te noemen (NIPO, 2006).

Van de eerder genoemde meest bekende grotere prijzen zijn zowel de P.C. Hooftprijs als de Prijs der Nederlandse letteren oevreprijzen. Deze prijzen worden niet aan een specifiek boek toegekend zoals de andere prijzen, maar aan het gezamenlijke werk van een auteur. Deze twee prijzen zijn niet specifiek voor proza, maar omvatten ook poëzie en essays. Daarom zullen deze prijzen niet meegenomen worden in dit onderzoek. Verder is de Gouden Griffel een prijs gericht op kinderboeken, en zal daarom ook niet meegenomen worden in dit onderzoek.

Om voor dit onderzoek te komen tot een keuze van populaire Nederlandse schrijvers van autochtone afkomst en afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, wordt gebruik gemaakt van de drie grootste en meest bekende literatuurprijzen: de AKO Literatuurprijs, de Libris Literatuur Prijs en de NS Publieksprijs. De eerste twee prijzen zijn alleen gebaseerd op een oordeel van een jury van deskundigen; bij de NS Publieksprijs mag het Nederlandse publiek ook meebeslissen. Bij alle drie de prijzen wordt een shortlist opgesteld van genomineerde boeken. Op basis van de shortlisten van deze prijzen van de

afgelopen vijf jaar zijn een zestal populaire schrijvers uitgekozen. In de volgende paragrafen worden de drie literatuurprijzen verder beschreven.

3.2.1 AKO Literatuurprijs

Op de officiële website (AKO Literatuurprijs, 2007) wordt de volgende informatie gegeven over de AKO Literatuurprijs:

In 1986 besloot uitgeverij en distributiemaatschappij AKO BV een nieuwe grote prijs voor Nederlandstalig literair proza in te stellen. Het jaar daarop werd de eerste AKO Literatuurprijs uitgereikt. Met de prijs beoogt AKO het lezen van literatuur te bevorderen en de belangstelling voor boeken bij een breed publiek te vergroten. Van 1997 tot en met 1999 werd de prijs gesponsord door de Generale Bank. Sinds 2000 is AKO terug als sponsor en heeft de prijs haar oorspronkelijke naam weer terug.

De AKO Literatuurprijs is ondergebracht in de Stichting Jaarlijkse Literatuurprijs voor fictie en non-fictie. Het bestuur van de stichting telt vijf of zes bestuursleden: drie of vier 'onafhankelijke' leden en twee bestuursleden namens de sponsor. De jury van de AKO Literatuurprijs wordt gevormd door beroepsrecensenten uit Nederland en België. Met ingang van 2005 is de jury uitgebreid met een jaarlijks wisselende 'bevlogen lezer' die niet beroepshalve als recensent werkzaam is. De juryvoorzitter wisselt per jaar en is afkomstig uit het openbare leven, vaak de politiek.

Voor de prijs komen fictieboeken in aanmerking die behoren tot de categorie literair verhalend proza voor volwassenen, of die vallen onder de categorie non-fictie - zoals reisverhalen, biografieën en essaybundels - mits deze zich onderscheiden door de literaire kwaliteit van het proza. De boeken moeten verschenen zijn tussen 1 juli van het jaar waarin de prijs wordt uitgereikt en 1 juli van het voorgaande jaar. Aan het begin van het jaar krijgen literaire uitgeverij een brief met het verzoek om alle boeken aan te melden waarvan zij menen dat ze in aanmerking komen voor de AKO Literatuurprijs. Deze boeken worden verzonden aan de juryleden volgens een schema dat door de jurysecretaris is opgesteld. In eerste instantie wordt ieder boek gelezen door twee leden van de jury. Wanneer een boek na eerste lezing goed beoordeeld is, wordt het boek in tweede instantie door twee andere juryleden gelezen en opnieuw beoordeeld. Boeken die na eerste lezing niet goed beoordeeld zijn vallen af.

Uit de boeken die goed beoordeeld zijn, stelt de jury een longlist samen van maximaal 25 boeken. Deze boeken worden nog eens gelezen door de gehele jury. Vervolgens wordt uit de Tiplijst een Toplijst samengesteld van minimaal drie en maximaal zes boeken. Een van deze boeken wordt uiteindelijk bekroond met de AKO Literatuurprijs. De winnaar van de AKO Literatuurprijs ontvangt een oorkonde en een cheque ter waarde van € 50.000,-.

In tabel 3.1 zijn de schrijvers en boeken te zien die de afgelopen vijf jaar in de Toplijst van de AKO Literatuurprijs opgenomen.

2003	2004	2005
Hella Haasse Sleuteloog	J. Bernlef Buiten is het maandag	Arnon Grunberg De joodse messias
Marek van der Jagt Gstaad 95-98	Hafid Bouazza Paravion	Patricia de Martelaere Het onverwachte antwoord
Mensje van Keulen Het andere gezicht	Pam Emmerik Het wonder werkt	Wanda Reisel Witte liefde
Dik van der Meulen Multatuli- Leven en werken van Eduard Douwe Dekker	Arnon Grunberg De asielzoeker	Jan Siebelink Knielen op een bed violen
Thomas Rosenboom De nieuwe man	Kees 't Hart Ter navolging	Frank Westerman El Negro en ik
Arjan Visser De laatste dagen	Ilja Leonard Pfeiffer Het grote baggerboek	Tommy Wieringa Joe Speedboot

Tabel 3.1 Toplijst-genomineerden voor de AKO Literatuurprijs 2003-2007. De winnende boeken en de winnende schrijvers zijn vetgedrukt.

2006	2007
Stefan Brijs De engelenmaker	Arnon Grunberg Tirza
Hans Münsterman De bekoring	A.F.Th. van der Heijden Het schervengericht
Joris Note Hoe ik mijn horloge stuksloeg	Willem G. van Maanen Heb lief en zie niet om
Frits van Oostrom Stemmen op schrift	Dimitri Verhulst Mevrouw Verona daalt de heuvel af
Dimitri Verhulst De helaasheid der dingen	Frank Westerman Ararat
Christiaan Weijts ART. 285b	Joost Zwagerman Transito

Tabel 3.1 [vervolg].

3.2.2 Libris Literatuur Prijs

Op de officiële website (Libris, 2007; zie ook Literatuurprijzen, 2007) wordt de volgende informatie gegeven over de Libris Literatuur Prijs:

Het bestuur dat in 1986 de Stichting AKO Literatuurprijs instelde, richtte in 1993 na het neerleggen van zijn vorige functie de onafhankelijke Stichting Literatuur Prijs op. Deze stichting heeft zich ten doel gesteld jaarlijks een literaire prijs uit te reiken. Zij beoogt enerzijds de belangstelling voor Nederlandstalige literatuur te stimuleren en anderzijds stelt zij een bekroonde schrijver in staat zich zonder financiële zorgen een jaar lang aan zijn/haar werk te wijden. De stichting heeft boekhandelsorganisatie Libris bereid gevonden de prijs en de gehele organisatie ervan te financieren.

De prijs is bedoeld voor de bekroning van literair verhalend proza. De boeken moeten zijn verschenen tussen 1 januari en 31 december van het voorgaande jaar. De selectie van titels en auteurs wordt gedaan door een vakjury van vijf leden, die samengesteld wordt op initiatief van de Stichting Literatuur Prijs. De voorzitter van de vakjury komt uit een

maatschappelijke sector buiten de literatuur, de overige vier leden zijn werkzaam als literatuurwetenschapper, criticus en/of auteur.

De stichting heeft de prijs gemodelleerd naar de Britse Booker Prize. Dat houdt in dat er een *longlist* wordt gemaakt van achttien tot dertig titels (eind januari), gevolgd door zes *nominaties* (half maart), waarna tot slot een prijswinnaar (eind april of begin mei) wordt aangewezen. Met de prijs is een geldbedrag van in totaal 65.000 euro gemoeid (2.500 euro voor elke genomineerde auteur en 50.000 euro voor de winnaar).

In tabel 3.2 zijn de schrijvers en boeken te zien die de afgelopen vijf jaar in de genomineerd zijn voor de Libris Literatuur Prijs.

2003	2004	2005
Abdelkader Benali De langverwachte	H.C. ten Berge Blauwbaards ontwaken	Marja Brouwers Casino
Marek van der Jagt Gstaad 95-98	J. Bernlef Buiten is het maandag	Stephan Enter Lichtjaren
Oek de Jong Hokwerda's kind	Arthur Japin Een schitterend gebrek	Rob van der Linden Het logboek van Brandaan
Rob van der Linden De hand, de kaars en de mot	Tomas Lieske Gran café Boulevard	Patricia de Martelaere Het onverwachte antwoord
Doeschka Meijsing 100% chemie	Nicolien Mizee Toen kwam moeder met een mes	Christine Otten De laatste dichters
Allard Schröder De hydrograaf	Rashid Novaire Maisroest	Willem Jan Otten Specht en zoon

Tabel 3.2 Genomineerde titels voor de Libris Literatuur Prijs 2003-2007. De winnende boeken en de winnende schrijvers zijn vetgedrukt aangegeven.

2006	2007
Stefan Brijs De engelenmaker	Gerbrand Bakker Boven is het stil
Michael Frijda Ritselingen	Louis van Dievel De Pruimelaarstraat
Elvis Peeters De ontelbaren	Arnon Grunberg Tirza
K. Schippers Waar was je nou	Tom Lanoye Het derde huwelijk
Jan Siebelink Knielen op een bed violen	Sana Valiulina Didar en Faroek
Tommy Wieringa Joe Speedboot	L.H. Wiener De verering van Quirina T.

Tabel 3.2 [vervolg].

3.2.3 NS Publieksprijs

Op de officiële website (CPNB, 2007) wordt de volgende informatie gegeven over de NS Publieksprijs:

De NS Publieksprijs voor het Nederlandse Boek en de daaraan verbonden eretitel *Boek van het Jaar* is ingesteld door de Stichting Collectieve Propaganda van het

Nederlandse Boek (CPNB) en wordt gesponsord door de NS. De NS Publieksprijs voor het Nederlandse Boek heeft tot doel de lezer de mogelijkheid te geven een prijs toe te kennen aan zijn persoonlijke boekvoorkeur, teneinde de betrokkenheid tussen lezer en boek te vergroten. De Publieksprijs voor het Nederlandse Boek was van 1987 tot en met 1991 een oeuvreprijs. Sinds 1992 wordt de prijs uitgereikt aan een boek dat tijdens de verkiezingsperiode door het Nederlandse volk is gekozen.

De CPNB stelt een groslijst samen van maximaal 15 titels die in de periode tussen juni van het ene jaar en juni van het daaropvolgende jaar tot de best verkochte boeken behoren. Een door de CPNB te benoemen comité van boekverkopers en bibliothecarissen kiezen uit de groslijst zes titels, de nominaties. Voor de nominaties gelden de volgende criteria:

- De titels dienen oorspronkelijk geschreven te zijn in het Nederlands.
- Een titel die reeds eerder genomineerd is geweest, kan niet opnieuw worden genomineerd.
- De titel behoort tot het genre fictie dan wel factie (een verhalend boek met een groot non-fictie karakter).

Sinds 2006 kent de NS Publieksprijs een kernjury. Kernjuryleden kunnen zich aanmelden via www.nspublieksprijs.nl. Bij de samenstelling van de kernjury wordt gestreefd naar een afspiegeling van de lezers in Nederland, verdeeld naar geslacht, leeftijd en woongebied. De stemmen voor de NS Publieksprijs van de afgelopen jaren zijn daarbij als basis genomen. De Kernjury leest alle zes genomineerde boeken, brengt vervolgens een stem uit en onderbouwt deze stem. De uitkomst van deze stemming telt voor eenderde mee in de einduitslag. De stemmen van het publiek tellen voor tweederde mee.

Beide jury's kunnen stemmen op een genomineerde titel of op een titel van eigen keuze. De enige voorwaarde voor de titel van eigen keuze is dat het boek een oorspronkelijk in het Nederlands geschreven uitgave moet zijn. Een titel kan slechts één keer de NS Publieksprijs winnen. Een titel kan alleen maar winnen als deze in de uitslagen van zowel de kernjury als de vrije jury is geëindigd bij de bovenste zes titels. De auteur van het winnende boek ontvangt een eregeld van 7.500 euro en een sculptuur.

In tabel 3.3 zijn de schrijvers en boeken te zien die de afgelopen vijf jaar in de genomineerd zijn voor de NS Publieksprijs.

2003	2004	2005
Hella Haasse Sleuteloog	Appie Baantjer De Cock en geen excuus voor moord	Anna Enquist De thuiskomst
Daphne Deckers De geboorte van een gezin	Renate Dorrestein Het duister dat ons scheidt	Ronald Giphart Troost
Midas Dekkers De larf	Arthur Japin Een schitterend gebrek	Jan Siebelink Knielen op een bed violen
Thomas Rozenboom De nieuwe man	Geert Mak In Europa	Simone van der Vlugt De reünie
Heleen van Royen Godin van de jacht	Saskia Noort De eetclub	Pieter Winsemius Je gaat het pas zien als je het doorhebt. Over Cruijf en leiderschap
	P.F. Thomése Schaduwkind	Annejet van der Zijl Sonny Boy
		Nederlands Bijbelgenootschap De nieuwe bijbelvertaling

Tabel 3.3 Genomineerde titels voor de NS Publieksprijs 2003-2007. De winnende boeken en de winnende schrijvers zijn vetgedrukt aangegeven. In 2003 waren er slechts 5 genomineerden. In 2005 heeft De Nieuwe Bijbelvertaling de NS Publieksprijs gewonnen; deze was echter niet genomineerd.

2006	2007
Kader Abdolah Het huis van de moskee	Adriaan van Dis De wandelaar
Kluun Komt een vrouw bij de dokter	Arnon Grunberg Tirza
Saskia Noort Nieuwe burens	Kluun De weduwnaar
Heleen van Royen De ontsnapping	Joris Luyendijk Het zijn net mensen
Esther Verhoef Rendez-vous	Esther Verhoef Close-up
Tommy Wieringa Joe Speedboot	Simone van der Vlugt Het laatste offer

Tabel 3.3 [vervolg]

Ten slotte in tabel 3.4 een alfabetische lijst van alle schrijvers die de afgelopen vijf jaar genomineerd zijn voor de AKO Literatuurprijs, de Libris Literatuur Prijs of de NS Publieksprijs.

Schrijver	Titel boek en jaartal nominatie
A.F.Th. van der Heijden (1951)	Het schervengericht (AKO 2007)
Abdelkader Benali (1975)	De langverwachte (Libris 2003)
Adriaan van Dis (1946)	De wandelaar (NS 2007)
Allard Schröder (1946)	De hydrograaf (Libris 2003)
Anna Enquist (1945)	De thuiskomst (NS 2005)
Annejet van der Zijl (1962)	Sonny Boy (NS 2005)
Appie Baantjer (1923)	De Cock en geen excuus voor moord (NS 2004)
Arjan Visser (1961)	De laatste dagen (AKO 2003)
Arnon Grunberg (1971)	De asielzoeker (AKO 2004)
	De joodse messias (AKO 2005)
	Tirza (AKO 2007) (Libris 2007) (NS 2007)
Arthur Japin (1956)	Een schitterend gebrek (Libris 2004) (NS 2004)
Christiaan Weijts (1976)	ART. 285b (AKO 2006)
Christine Otten (1961)	De laatste dichters (Libris 2005)
Daphne Deckers (1968)	De geboorte van een gezin (NS 2003)
Dik van der Meulen (1963)	Multatuli- Leven en werken van Eduard Douwe Dekker (AKO 2003)
Dimitri Verhulst (1972)	De helaasheid der dingen (AKO 2006)
	Mevrouw Verona daalt de heuvel af (AKO 2007)
Doeschka Meijsing (1947)	100% chemie (Libris 2003)
Elvis Peeters (1957)	De ontelbaren (Libris 2006)
Esther Verhoef (1968)	Rendez-vous (NS 2006)
	Close-up (NS 2007)
Frank Westerman (1964)	El Negro en ik (AKO 2005)
	Ararat (AKO 2007)
Frits van Oostrom (1953)	Stemmen op schrift (AKO 2006)
Gerbrand Bakker (1962)	Boven is het stil (Libris 2007)
Geert Mak (1946)	In Europa (NS 2004)
H.C. ten Berge (1938)	Blauwbaards ontwakten (Libris 2004)
Hafid Bouazza (1970)	Paravion (AKO 2004)
Hans Münsterman (1947)	De bekoring (AKO 2006)
Heleen van Royen (1965)	Godin van de jacht (NS 2003)
	De ontsnapping (NS 2006)
Hella Haasse (1918)	Sleuteloog (AKO 2003) (NS 2003)
Ilja Leonard Pfeijffer (1968)	Het grote baggerboek (AKO 2004)
J. Bernlef (1937)	Buiten is het maandag (AKO 2004) (Libris 2004)
Jan Siebelink (1938)	Knielen op een bed violen (AKO 2005) (Libris 2006) (NS 2005)
Joost Zwagerman (1963)	Transito (AKO 2007)

Tabel 3.4 Alfabetische lijst van alle schrijvers die de afgelopen vijf jaar genomineerd zijn voor de AKO Literatuurprijs, de Libris Literatuur Prijs of de NS Publieksprijs. Achter de naam van de schrijver staat tussen haakjes het geboortjaar. Achter de titel van het genomineerde boek staat tussen haakjes het jaar waarin de het boek genomineerd is en de prijs waarvoor het boek genomineerd is. AKO = AKO Literatuurprijs; Libris = Libris Literatuur Prijs; NS = NS Publieksprijs. De vetgedrukte jaartallen geven aan dat een boek prijswinnaar is.

Joris Luyendijk (1971)	Het zijn net mensen (NS 2007)
Joris Note (1947)	Hoe ik mijn horloge stuksloeg (AKO 2006)
K. Schippers (1936)	Waar was je nou (Libris 2006)
Kader Abdolah (1954)	Het huis van de moskee (NS 2006)
Kees 't Hart (1944)	Ter navolging (AKO 2004)
Kluun (1964)	Komt een vrouw bij de dokter (NS 2006)
	De weduwnaar (NS 2007)
L.H. Wiener (1945)	De verering van Quirina T (Libris 2007)
Louis van Dievel (1953)	De Pruimelaarstraat (Libris 2007)
Marek van der Jagt (1971)	Gstaad 95-98 (AKO 2003) (Libris 2003)
Marja Brouwers (1948)	Casino (Libris 2005)
Mensje van Keulen (1946)	Het andere gezicht (AKO 2003)
Michael Frijda (1961)	Ritselingen (Libris 2006)
Midas Dekkers (1946)	De larf (NS 2003)
Nederlands Bijbelgenootschap	De nieuwe bijbelvertaling (NS 2005)
Nicolien Mizée (1965)	Toen kwam moeder met een mes (Libris 2004)
Oek de Jong (1952)	Hokwerda's kind (Libris 2003)
P.F. Thomése (1957)	Schaduwkind (NS 2004)
Pam Emmerik (1964)	Het wonder werkt (AKO 2004)
Patricia de Martelaere (1957)	Het onverwachte antwoord (AKO 2005) (Libris 2005)
Pieter Winsemius (1942)	Je gaat het pas zien als je het doorhebt. Over Cruijf en leiderschap (NS 2005)
Rashid Novaire (1979)	Maïstroest (Libris 2004)
Renate Dorrestein (1954)	Het duister dat ons scheidt (NS 2004)
Rob van der Linden (1957)	De hand, de kaars en de mot (Libris 2003)
	Het logboek van Brandaan (Libris 2005)
Ronald Giphart (1965)	Troost (NS 2005)
Sana Valiulina (1964)	Didar en Faroek (Libris 2007)
Saskia Noort (1967)	De eetclub (NS 2004)
	Nieuwe burens (NS 2006)
Simone van der Vlugt (1966)	De reünie (NS 2005)
	Het laatste offer (NS 2007)
Stefan Brijs (1969)	De engelenmaker (AKO 2006) (Libris 2006)
Stephan Enter (1968)	Lichtjaren (Libris 2005)
Thomas Rosenboom (1956)	De nieuwe man (AKO 2003) (NS 2003)
Tom Lanoye (1958)	Het derde huwelijk (Libris 2007)
Tomas Lieske (1943)	Gran café Boulevard (Libris 2004)
Tommy Wieringa (1967)	Joe Speedboot (AKO 2005) (Libris 2006) (NS 2006)
Wanda Reisel (1955)	Witte liefde (AKO 2005)
Willem G. van Maanen (1920)	Heb lief en zie niet om (AKO 2007)
Willem Jan Otten (1951)	Specht en zoon (Libris 2005)

Tabel 3.4 [vervolg]

3.3 Keuze van schrijvers

Aangezien dit een kwalitatief onderzoek is waarin de gekozen schrijvers en romans gedetailleerd worden gelezen, is het in het tijdsbestek niet mogelijk om alle genomineerde schrijvers te lezen. Bovendien zou dit een vertekend beeld geven, aangezien er veel meer schrijvers van autochtone dan allochtone afkomst zijn genomineerd. Daarom is eerst gekeken naar genomineerde schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.

3.3.1 Keuze van schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied

Op de alfabetische lijst van tabel 3.5 staan 6 schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, namelijk:

Abdelkader Benali (1975)	De langverwachte (Libris 2003)
Adriaan van Dis (1946)	De wandelaar (NS 2007)
Hafid Bouazza (1970)	Paravion (AKO 2004)
Hella Haasse (1918)	Sleuteloog (AKO 2003) (NS 2003)
Kader Abdolah (1954)	Het huis van de moskee (NS 2006)
Rashid Novaire (1979)	Maïstroest (Libris 2004)

Tabel 3.5 Genomineerde schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied.

Twee van deze schrijvers, Adriaan van Dis en Hella Haasse, zijn van Indonesische afkomst. Aangezien mensen afkomstig uit Indonesië, de voormalige kolonie van Nederland, vaak een andere relatie hebben met Nederland dan mensen afkomstig uit andere landen van het islamitisch cultuurgebied (zo rekent het CBS Indonesië als enige land uit het islamitisch cultuurgebied tot de ‘westerse landen’. Zie Loozen en van Duin, 2007), is besloten deze schrijvers niet op te nemen in dit onderzoek.

Van de overgebleven vier schrijvers zijn er drie generatiegenoten: Abdelkader Benali, Hafid Bouazza en Rashid Novaire zijn allen geboren in de jaren zeventig. Kader Abdolah is van een eerdere generatie, geboren in 1954. Omdat in dit onderzoek alleen gekeken wordt naar verschillen tussen schrijvers van autochtone afkomst en schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied, is ervoor gekozen om andere factoren die van invloed kunnen zijn op natuurbeelden zoveel mogelijk gelijk te houden. Daarom zal dit onderzoek zich toespitsen op jonge schrijvers, en zal Kader Abdolah niet worden besproken. Dit betekent niet dat Abdelkader Benali, Hafid Bouazza en Rashid Novaire in alle opzichten vergelijkbaar zijn. Zo is er een belangrijk verschil tussen Rashid Novaire, en Abdelkader Benali en Hafid Bouazza. Rashid Novaire is namelijk een tweede-generatie allochtoon (geboren in Nederland, met een vader van Marokkaanse afkomst). Abdelkader Benali en Hafid Bouazza zijn echter eerste-generatie allochtoon, beiden met Marokkaanse ouders en geboren in Marokko.

3.3.2 Keuze van schrijvers van autochtone afkomst

Om zo goed mogelijk natuurbeelden tussen schrijvers van autochtone afkomst en afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied te vergelijken, zullen andere factoren zoveel

mogelijk gelijk gehouden worden. De genomineerde schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied zijn allen jonge mannen; daarom zullen ook voor de schrijvers van autochtone afkomst alleen jonge mannelijke schrijvers bestudeerd worden. De consequentie van deze keuze is dat dit onderzoek slechts een beperkt literair natuurbeeld weergeeft, namelijk een natuurbeeld gevormd door jonge, mannelijke auteurs. In tabel 3.6 zijn alle mannelijke schrijvers uit tabel 3.4 geboren rond de jaren zeventig, om precies te zijn tussen 1965 en 1980, te vinden.

Arnon Grunberg (1971)	De asielzoeker (AKO 2004)
	De joodse messias (AKO 2005)
	Tirza (AKO 2007) (Libris 2007) (NS 2007)
Christiaan Weijts (1976)	ART. 285b (AKO 2006)
Dimitri Verhulst (1972)	De helaasheid der dingen (AKO 2006)
	Mevrouw Verona daalt de heuvel af (AKO 2007)
Ilja Leonard Pfeijffer (1968)	Het grote baggerboek (AKO 2004)
Joris Luyendijk (1971)	Het zijn net mensen (NS 2007)
Marek van der Jagt (1971)	Gstaad 95-98 (AKO 2003) (Libris 2003)
Ronald Giphart (1965)	Troost (NS 2005)
Stefan Brijs (1969)	De engelenmaker (AKO 2006) (Libris 2006)
Stephan Enter (1968)	Lichtjaren (Libris 2005)
Tommy Wieringa (1967)	Joe Speedboot (AKO 2005) (Libris 2006) (NS 2006)

Tabel 3.6 Mannelijke genomineerde schrijvers geboren tussen 1965 en 1980.

Een aantal van de in tabel 3.6 genoemde schrijvers is geen autochtone Nederlander. Arnon Grunberg is dat niet, aangezien zijn joodse ouders afkomstig zijn uit Duitsland. Daarom zal Arnon Grunberg, net als zijn pseudoniem Marek van der Jagt, niet geanalyseerd worden in dit onderzoek. Verder zijn ook Dimitri Verhulst en Stefan Brijs geen autochtone Nederlanders, maar Belgen. Ook zij worden daarom niet meegenomen in dit onderzoek.

Om praktische redenen zullen in dit onderzoek evenveel allochtone als autochtone schrijvers bestudeerd worden. Om ook voor de autochtone schrijvers tot een drietal te komen, moesten drie van de overgebleven zes schrijvers afvallen voor dit onderzoek. De drie schrijvers die zijn afgevallen zijn Joris Luyendijk, aangezien hij fictie schrijft en dit onderzoek zich richt op non-fictie; Ilja Leonard Pfeiffer, aangezien hij zich vooral richt op poëzie; en Tommy Wieringa, aangezien hij een belangrijk deel van zijn jeugd op de Antillen heeft doorgebracht wat zijn natuurbeeld aanzienlijk kan hebben beïnvloed. De overgebleven autochtone schrijvers van wie de boeken in dit onderzoek zullen worden geanalyseerd, zijn: Christiaan Weijts, Ronald Giphart en Stephan Enter.

Hoofdstuk 4: Resultaten literatuuranalyse

In dit hoofdstuk worden de natuurbeelden in romans van de zes gekozen schrijvers geanalyseerd. Van elke schrijver worden alle fictieromans besproken die zijn uitgegeven tussen 2003 en 2007. Eerst wordt in een korte biografie van iedere schrijver ingegaan op de levensloop van de schrijver, de cultuur waarin de schrijver is opgegroeid en wordt een overzicht gegeven van geschreven boeken. Hierna volgt een samenvatting van de geanalyseerde boeken. Vervolgens wordt voor elk boek aangegeven welke natuurbeelden erin voorkomen, gebaseerd op alle fragmenten waarin natuur of natuurlijke elementen voorkomen. Deze fragmenten waarin natuur of natuurlijke elementen voorkomen zijn voor elk boek te vinden in bijlage 1. Alle fragmenten zijn ingedeeld naar de drie functies die natuur of natuurlijke elementen kunnen hebben in de tekst: beeldspraak, statisch motief of dynamisch motief. In de bespreking van de natuurbeelden per boek zal eerst per functie een overzicht van de fragmenten worden gegeven. Vervolgens worden op basis hiervan natuurbeelden op drie verschillende dimensies – cognitief, normatief en expressief – geanalyseerd. Voor de invulling van de cognitieve dimensie is vooral gebruikt gemaakt van de fragmenten gekarakteriseerd als statisch motief en als dynamisch motief. Voor de invulling van de normatieve en expressieve dimensie is voornamelijk gebruikt gemaakt van de fragmenten gekarakteriseerd als dynamisch motief. Ten slotte volgt een samenvatting van de natuurbeelden per boek en in het geval een schrijver meerdere boeken heeft geschreven ook per schrijver. Eerst zullen de drie autochtone schrijvers worden besproken en vervolgens de drie allochtone schrijvers, op alfabetische volgorde van voornaam.

4.1 Christiaan Weijts

4.1.1 Biografie

Christiaan Weijts (1976) is geboren en getogen in Leiden. Hij heeft van 1994 tot 1999 Nederlands en literatuurwetenschap gestudeerd aan de universiteit van Leiden. Vanaf 2000 werkt hij als redacteur en columnist bij Mare, het Leids universitair weekblad, en sinds 2006 schrijft hij ook columns voor nrc.next. Nabokov en Houellebecq zijn door Weijts veel gelezen schrijvers. Naast schrijver is Weijts ook pianist: zo verdiende hij bij als gelegenheidspianist en pianoleraar. Over de maatschappelijke rol van een schrijver zegt Weijts het volgende: ‘Toch zie ik het schrijverschap wel als een ethische opgave. Als zoveel duizend mensen je boek lezen, bestuur je ook hun verbeeldingskracht.’ (in Leyman, 2006). In 2004 is Christiaan Weijts door de Amsterdamse rechtbank voor stalking veroordeeld tot 60 uur dienstverlening en twee maanden voorwaardelijke gevangenisstraf met een proeftijd van twee jaar en een contactverbod met zijn ex. De veroordeling voor stalking komt terug in zijn roman ‘Art. 285b’.

Weijts publiceerde in 2003 een bundeling van zijn columns uit het Leidse studentenblad Mare: ‘Sluitingstijd’. In 2006 kwam zijn romandebuut uit: ‘Art. 285b’.

(Voor deze biografie is mede gebruik gemaakt van gegevens uit interviews met Christiaan Weijts van Kellerhuis, 2006; Truijens, 2006; en Leyman, 2006).

4.1.2 Samenvatting 'Art. 285b'

Het raam van de vertelling in 'Art. 285b' wordt geboden door een aanklacht, ingediend door zijn probleemgeliefde, van belaging/stalking (dat valt onder wetsartikel 285b) tegen de hoofdpersoon Sebastiaan Steijn en zijn verdediging daarop. Weijts springt in dit boek losjes met de tijd om: tegenwoordige tijd, flashbacks, vooruitwijzingen, citaten en zijsprongen worden met elkaar vervlochten. Het boek bestaat uit 2 'leden' onderverdeeld in verscheidene hoofdstukken.

In lid 1 wordt hoofdpersoon Sebastiaan Steijn beschreven: een pianist, afgestudeerd aan het conservatorium en werkzaam als achtergrondpianist in restaurants en als pianoleraar. Op een ochtend in april 2002 treft hij bij de post een uitnodiging aan van de politie om langs te komen, omdat er door zijn ex-vriendin Victoria (Vicky) Fabers een aanklacht is ingediend wegens stalking. De nieuwe antistalkingswet is net aangenomen en hij is een van de eersten die zich in dit verband voor de rechter moet verantwoorden. Hij wordt door een agente verhoord. Zij confronteert hem met zijn bedreigingen en smerige teksten in voicemail en sms'jes.

Victoria, werknaam Diana, leerde Sebastiaan twee jaar eerder kennen in een peepshow op de Wallen. Ze is studente aan de dansvoorbereiding en tevens stripteasedanseres op de Amsterdamse Wallen. Sebastiaan vindt haar heel aantrekkelijk; zij is het eerste meisje dat hij na zijn verkering (zeven jaar met het 'Elfenmeisje') naakt ziet. Hij nodigt haar uit om na haar werk het heldere poollicht te komen bekijken. Tijdens de wandeling is ze opgetogen, onthult dat ze hem direct graag mag, maar houdt hem ook op afstand. Bij volgende ontmoetingen blijkt dat Vicky een onstuimig leven leidt. Ze heeft allerlei relaties met mannen en vrouwen, maar Sebastiaan staat ze geen seks toe omdat ze vindt dat hun relatie van een andere orde is.

Sebastiaan wordt tegelijkertijd ook verliefd op de vijftienjarige, uit Italië afkomstige Rosetta (Rosa). De ingetogen en schuchtere Rosa is totaal tegengesteld aan Victoria. Aan Rosa geeft hij pianoles en met haar verdiept hij zich in de sonates van Scarlatti. Over deze Domenico Scarlatti schrijft Steijn een gedurfde stelling. De stelling komt er op neer dat de beste werken van Scarlatti, die met een zeer jong meisje trouwde, geschreven zijn aan het Spaanse hof voor de twaalfjarige Maria Barbara, en dat de overbodige kruisgrepen en handaanduidingen een verholen liefdesverklaring zijn van Domenico aan Maria (later wordt deze theorie door een leerlinge van Sebastiaan op een symposium te Genève op losse schroeven gezet). Tijdens het samenspelen van Scarlatti door Sebastiaan en Rosa buitelen hun handen over elkaar en raken ze elkaar aan. Het mondt uit in een relatie. Als Rosa echter via een email zijn verhouding met Vicky ontdekt, is ze heel boos en verdrietig. Ze maakt het uit, maar blijft Sebastiaan mailtjes sturen. Hun liefde bloeit later weer op. Sebastiaan zelf kan duidelijk niet kiezen tussen Rosa en Victoria. Na het vertrek van haar ouders naar Italië verhuist Rosa naar Amsterdam, waar ze zich steeds meer uitleeft in het studentenleven en Sebastiaan en zij steeds meer uit elkaar groeien.

Lid 2 begint met een maandelijks concert in de Waalse Kerk. Voor Sebastiaan zijn deze concerten de enige plek waar zijn pianospel een serieus podium krijgt, waar hij kan laten horen wat hij werkelijk kan. Tijdens het concert speelt hij een sonate van Scarlatti,

verbindt die met Liszt, stelt zich voor dat Vicky verkracht wordt, en wordt daarbij zo opgewonden dat hij de sonate in een veel hoger tempo woest vertolkt. Het publiek is enthousiast en zelfs de programmeur van het Concertgebouw is geïnteresseerd in hem.

Ondertussen hebben hij en Vicky wel een relatie maar geen seks. Oudejaarsdag brengt Sebastiaan door op een feestje van Vicky. Hij ergert zich omdat ze hem negeert en aanpapt met een jongen met wie ze opzichtig zoent en vrijt. Sebastiaan is jaloers, gaat naar huis en begint met het versturen van allerlei intimiderende sms'jes en voicemail. Op nieuwjaarsdag staat de politie voor zijn deur, die hem waarschuwt daarmee te stoppen: sinds de nieuwe stalkingswet is aangenomen, is de rechter niet soepel met stalkers. Sebastiaan besluit naar Rome te gaan om in het huis van een vriend bij te komen. Daar volgt hij een taal cursus en heeft hij een korte flirt met een Oostenrijks meisje.

Terug in Nederland ontvangt Sebastiaan de officiële aanklacht, met de delictsituatie, een samenvatting van zijn scholing, tijdsbesteding en middelengebruik. Hij breekt dit saaie relaas af, en besluit zijn verhaal zelf in een roman te schrijven. Dan moet hij zich melden bij de Reclasseringsdienst die een advies moet uitbrengen. De vrouw, die zijn zaak behandelt, vertelt hem dat de officier van justitie de zaak af wil doen met een werkstraf van 60 uur corvee. Sebastiaan besluit het aanbod te weigeren en zelf voor de rechter zijn pleidooi te voeren. Vervolgens reist hij opnieuw naar Rome om daar zijn verdediging te schrijven. Via een vriend werkt hij er als pianist in een restaurant. Ondertussen blijft hij hartstochtelijke sms'jes sturen naar Vicky.

Tijdens de rechtzaak betuigt Sebastiaan op dramatische wijze dat in deze samenleving liefde zoals die van hem voor Vicky wordt gezien als een misdaad. De rechter is niet onder de indruk en geeft hem conform de eis 60 uur taakstraf.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van Meijsing, 2006; Serdijn, 2006; Hakkert, 2006; ETTY, 2006; en het uittreksel van Goossen, 2006).

4.1.5 Natuurbeelden in 'Art. 285b'

Bij het lezen van 'Art. 285b' valt op dat er relatief zeer weinig natuurlijke elementen in voorkomen. Het verhaal speelt zich vooral af binnenhuis en in de stad (zowel in Leiden als Amsterdam), en natuur speelt een erg kleine rol in het boek. Het woord 'natuur' zelf komt wel een aantal keer voor, namelijk in de volgende fragmenten: *'Alle natuurgebieden in een befietsbare straal rond het Academiestadje had hij met het Elfenmeisje bewandeld en niet zelden hadden ze de liefde bedreven in de vrije natuur. De met ijzeren profiel beklede lage paaltjes aan weerszijden van de prikkeldraadafzettingen, waar soms haar zomerjurkje aan haken bleef, leken uitsluitend om die reden te zijn geplaatst.'* (blz. 77), *'Op de gracht stonden twee rode wagens met hijskranen die als gebogen armen omhoog reikten. Werklui klommen als alpinisten aan kabels de bomen in en zaagden takken af. De kale stammen werden aan kettingen op platte wagens getakeld. Op de hoek stond een oranje machine waarin het hout door mannen met oorkleppen tot stukjes werd verpulverd. Het was lente in Amsterdam, maar het leek alsof dit bedrijvige ritueel de natuur wilde dwingen in tegenovergestelde richting te gaan. Je kapt geen bomen in april.'* (blz. 210), en *'Wat hij eigenlijk het liefste met Victoria wilde, was haar een paar weken meenemen naar Frankrijk of Italië. Als hij haar eenmaal de natuur kon laten zien, met haar kon wandelen in de bergen en kon eten in de kleine plattelandsrestaurantjes, als hij haar mee kon nemen op een kampeervakantie, al was het*

maar twee weken, en haar het leven kon laten zien dat hij met haar zou willen leven; als hij haar even, eventjes maar, weg kon halen uit haar vervloekte Amsterdam wereldje, en als ze haar kanariegele terreurtelefoon eens een paar weken uitdeed, dan zou hij tot haar weten door te dringen, dan zouden alle barrières wegvallen en kon de periode van het Grote Herstel beginnen.’ (blz. 275).

Ook in ‘Art. 285b’ fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In meer dan de helft van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In ruim een kwart van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In iets meer dan 1/5^e van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijke elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in ‘Art. 285b’ en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in ‘Art. 285b’

De functie van iets meer dan een kwart van de fragmenten in ‘Art. 285b’ is beeldspraak. Van vergelijkingen van mensen of (delen van) het menselijk lichaam met natuurlijke elementen komen er in ‘Art. 285b’ een aantal voor. Ook worden soms karaktertrekken of karaktereigenschappen van mensen vergeleken met natuurlijke elementen: zo wordt geschreven over ‘de kokende lava van zijn temperament’ (blz. 120), de ‘leeggewaaiden stranden van het onvermogen van pianoleraren’ (blz. 31) en ‘coca-dealers met een verbaal repertoire dat ongeveer gelijkstond aan dat van een koekoek’ (blz. 81). De meest voorkomende vorm van beeldspraak zijn vergelijkingen tussen handelingen en natuurlijke elementen, zoals ‘*Tinkerbel klopte met haar hand op het bed, alsof ze een hondje aanhaalde.*’ (blz. 239). Verder worden soms dingen vergeleken met natuurlijke elementen (‘een pakje van zwarte badstof dat als een zeehonden huid rond haar lichaam sloot’, blz. 116) en wordt in een heel enkel geval natuurlijke elementen vergeleken met iets anders (‘het meer van Genève dat als een gigantisch blauw laken is neergelegd tussen de bergen, blz. 267). Ten slotte komt er een spreekwoord voor waarin een natuurlijk element fungeert: ‘de aap uit de mouw laten komen’ (blz. 278).

Opvallend is dat er zeer vaak vergelijkingen, symbolen of metaforen met weerstoestanden en hemellichamen voorkomen, zoals: ‘*Het woord kwam aan als een windhoos hagel*’ (blz. 273), ‘*Er was een regenbui in hun liefde verschenen*’ (blz. 170), ‘*Voor links zijn er alleen simpele gebroken akkoorden of begeleidingen van één enkele noot weggelegd, terwijl rechts met imponerende acrobatiek frasen articuleert die als een stralende zon hoog boven het landschap tronen.*’ (blz. 190), ‘*Ik bleek de stand van de planeten tegen te hebben.*’ (blz. 13) en ‘*Victoria was als een wervelstorm mijn leven binnengevlogen*’ (blz. 254).

Slechts een keer komt er in ‘Art. 285b’ een personificatie voor, namelijk in het volgende fragment: ‘*De maan danst verstrooid op het water.*’ (blz. 156).

Statische motieven in ‘Art. 285b’

In ruim de helft van de fragmenten geven natuur en natuurlijke elementen een sfeertekening; een statisch motief. Vaak zijn deze fragmenten erg kort en wordt slechts een enkel natuurlijk element beschreven en niet een heel landschap, zoals in het volgende

fragment: *'Buiten troonde de koepel van de Duomo vredig boven de stad. De maan scheen.'* (blz. 13).

In de fragmenten geclassificeerd als statisch motief komen het meest levenloze natuurlijke of landschappelijke elementen voor, zoals: een rivier, een weiland, de zee, strand, een dijk, duinen, (Toscaanse) heuvels, bergen en een meer. Ook weersomstandigheden en hemellichamen worden geregeld beschreven: zo (miezer)regent het in verschillende fragmenten, en worden ook de zon, de maan en wolken een aantal keer genoemd. Specifieke flora- en faunasoorten worden erg weinig genoemd. Vaak worden bijvoorbeeld slechts bomen in het algemeen beschreven (zoals: *'Ze zuchtte en staarde door het glas van de balkondeuren. Weiland, bomen, links wat glazen kassen. Dit was de rand van het Academiestadje'*, blz. 195) en worden geen soortnamen genoemd. Opvallend is dat vooral in fragmenten die zich afspelen in Italië wel flora- en faunasoorten genoemd worden. Florasoorten die voorkomen in fragmenten geclassificeerd als statisch motief zijn: gras, cipressen, olijfbomen, dennen, varens en mos, en de potplanten palmpjes en geraniums. De voorkomende faunasoorten zijn: een koekoek, krekels, honden en (zwerf)katten, paarden, meeuwen, duiven en leeuwen.

Dynamische motieven in 'Art. 285b'

De overige fragmenten waar natuurlijke elementen in voorkomen worden geclassificeerd als 'dynamisch motief'. In een groot deel van deze fragmenten worden natuurlijke elementen gebruikt als middel om een ander doel te bereiken, of als passend decor voor handelingen. Manieren waarop natuurlijke elementen worden gebruikt zijn onder andere:

- Als opening of onderwerp voor een gesprek: *'Hij zei: 'Je weet toch dat er vanavond poollicht is te zien?' 'Poollicht?' Het was minder onzinnig dan zij het deed voorkomen. De krant in de trein had beloofd dat vannacht het helderste noorderlicht sinds decennia te zien zou zijn. Hij had zich voorgenomen het poollicht in zijn eigen voordeel uit te buiten als pick up line, maar in alle consternatie was het er tot nu toe bij ingeschoten.'* (blz. 29).
- Als manier om aandacht te krijgen: *'Er kwam een jongen binnen met een herdershond, die onmiddellijk werd toegebluft door een wit schoothondje dat zich onder een tafel schuil had gehouden. Waarom mensen honden namen was verdachte altijd een raadsel geweest. (...) De herdershond zette nu de aanval op het schoothondje in. Het halve terras begon zich ermee te bemoeien. Misschien nemen mensen daarom wel een hondje: om de aandacht van de omstanders.'* (blz. 81).
- Als manier om iets te doen te hebben, zoals de plantjes water geven: *'Maar dan! Als je met pensioen gaat! Dan wordt het pas saai. Waarvoor moet je dan opstaan 's ochtends? Om plantjes water te geven? Om de krant te lezen?'* (blz. 162).
- Als middel om tot iemand door te dringen: *'Als hij haar eenmaal de natuur kon laten zien, met haar kon wandelen in de bergen en kon eten in de kleine plattelandsrestaurantjes, als hij haar mee kon nemen op een kampeervakantie, al was het maar twee weken, en haar het leven kon laten zien dat hij met haar zou willen leven; als hij haar even, eventjes maar, weg kon halen uit haar vervloekte Amsterdamse wereldje, en als ze haar kanariegele terreurtelefoon eens een paar weken uitdeed, dan zou hij tot haar weten door te dringen, dan zouden alle*

- barrières wegvallen en kon de periode van het Grote Herstel beginnen.*' (blz. 275).
- Als decor waarin handelingen plaatsvinden, zoals wandelen, fietsen of de liefde bedrijven: *'Op de leeftijd dat je geacht werd in discotheken rond te hangen, wandelde hij met zijn Elfenmeisje in het bos en speelde hij piano. (...) Gemiddeld zo'n drie keer per week fietsten ze naar de duinen of het bos waar ze tot de avond bleven.'* (blz. 73). *'Alle natuurgebieden in een befietsbare straal rond het Academiestadje had hij met het Elfenmeisje bewandeld en niet zelden hadden ze de liefde bedreven in de vrije natuur. De met ijzeren profiel beklede lage paaltjes aan weerszijden van de prikkeldraadafzettingen, waar soms haar zomerjurkje aan haken bleef, leken uitsluitend om die reden te zijn geplaatst.'* (blz. 77). Doordat in dergelijke gebieden bepaalde handelingen met een speciaal iemand zijn verricht (vooral de liefde bedrijven), krijgen zulke gebieden een bepaalde, bijna heilige, betekenis. Dit heeft niet direct iets te maken met het gebied zelf, maar met de handelingen met een bijzonder persoon die erin hebben plaatsgevonden: *'In het Academiestadje speelde hij Scarlatti met Rosetta (...), wandelde met haar door de Hortus Botanicus, zwierf met haar door de duinen bij Meijendell – heilig gebied, maar ook het Elfenmeisje desacraliseerde het door er met nieuwe geliefden te komen -, kookte voor haar, zat avondenlang met haar op zijn balkon wijn te drinken, vree met haar.'* (blz. 122).

Ook kunnen natuurlijke elementen een bron van inkomsten vormen: *'Ze was opgegroeid in Heemskerk, waar haar vader een bollenbedrijf had, negentig uur per week werkte en op zijn zesenvijftigste, Victoria was elf, van de aardbodem werd weggevaagd door een hartaanval. Geen van haar twee oudere broers voelde zich geroepen zich over de bollenvelden te ontfermen. (...) Het familiebedrijf werd verkocht aan een Noord-Hollandse bollenbaron en Victoria heeft nooit meer een stap tussen de bloemenvelden gezet.'* (blz. 73).

Hoewel natuur en natuurlijke elementen dus vooral een rol spelen als decor voor handeling of als middel om andere doelen te bereiken, is het wel een onderdeel van het leven en van iemands identiteit, zoals blijkt uit het volgende fragment: *'Het moest een enorme cultuurschok voor de kleine Rosina zijn geweest om vanuit de Toscaanse heuvels, de markten in Florence, de straten van Luca die hij nu met eigen ogen had gezien, plotseling over paden te fietsen met namen als Ommedijkseweg, langs weilanden met gevlekte koeien en slootjes met berenklauw langs de kant. Toch was dit landschap onderdeel van haar leven geworden.'* (blz. 187).

In slechts twee fragmenten geclassificeerd als dynamisch motief, en dus veel minder dan in andere geanalyseerde boeken, roepen natuur of natuurlijke elementen emoties of gevoelens op. In het eerste fragment worden de emoties niet bij de hoofdpersoon zelf opgeroepen, maar door anderen ervaren: *'Sommige mensen schrokken terug voor pleinen, liften of spinnen, verdachte deed dat voor administratieve handelingen in de breedste zin van het woord.'* (blz. 128). In het tweede fragment is het wel de hoofdpersoon bij wie bepaalde gevoelens worden opgeroepen, maar is dit het vrij zwakke gevoel 'onder de indruk te raken': *'Je denkt dat je al heel wat van de wereld hebt gezien, je hebt dagenlang door Rome gezworven en denkt dat je niet zomaar meer ergens van onder de indruk*

raakt, en dan ineens sta je midden in de nacht boven aan de tuinen en fonteinen van Villa d'Este. De rotsen in de verte, de sterren erboven, het geluid van water in bogen uitgestort langs de lanen en tussen de beelden, uit draken, uit bassins, rond kleine tempeltjes. Les Jeux d'eau à la Villa d'Este.' (blz. 313).

Verder zijn er een tweetal opvallende fragmenten geclassificeerd als dynamisch motief in 'Art. 285b'. In het eerste fragment (blz. 269-270) wordt beschreven hoe tijdens een les van de hoofdpersoon Sebastiaan over Scarlatti en de Scarlattigreep opeens een kat het lokaal binnen is geslopen. Dit zorgt voor geroezemoes en gelach in de klas. Sebastiaan heeft eerst niet door waarom er wordt gelachen. Als hij het katje opmerkt voelt hij zich in eerste instantie belachelijk – hij dacht dat er om zijn grappige opmerking werd gelachen. Hij vermant zich echter snel: *'Toen begon hij, zonder aankondiging, de K. 30 te spelen. In de negentiende eeuw was deze fuga de 'kattenfuga' gaan heten. 'De kattenfuga!' riep de verdachte uit. 'En daarom hebben wij aan het begin van onze masterclass deze speciale gast uitgenodigd.' Hij tilde het beestje op.'* (blz. 269). Later zegt Sebastiaan over dit incident: *'je moet je openstellen voor alle onverwachte invloeden (de kat uit het Bastionpark), die zoiets als beproevingen waren, om te zien hoe groot je improvisatievermogen was.'* (blz. 270).

In het tweede fragment wordt een moreel oordeel geveld over de natuur: *'Op de gracht stonden twee rode wagens met hijskranen die als gebogen armen omhoog reikten. Werklui klommen als alpinisten aan kabels de bomen in en zaagden takken af. De kale stammen werden aan kettingen op platte wagens getakeld. Op de hoek stond een oranje machine waarin het hout door mannen met oorkleppen tot stukjes werd verpulverd. Het was lente in Amsterdam, maar het leek alsof dit bedrijvige ritueel de natuur wilde dwingen in tegenovergestelde richting te gaan. Je kapt geen bomen in april.'* (blz. 210). Dit kappen van bomen komt in het verdere verloop van 'Art. 285b' een aantal keer terug. Ten eerste om een bepaalde dag aan te duiden ('die nacht toen er 's ochtends bomen gekapt werden', blz. 264), maar ook als een soort symbool voor de abrupt afgekapte relatie tussen de hoofdpersoon en Victoria.

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van 'Art. 285b' nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? In 'Art. 285b' komt het woord 'natuur' een paar keer voor (zie voor de fragmenten het begin van deze paragraaf). In het eerste fragment wordt gesproken over 'alle natuurgebieden in een befietsbare straal rond het Academiestadje' (wat staat voor Leiden, red.) en 'liefde bedrijven in de vrije natuur, afgezet door prikkeldraad' (blz. 70). Later worden deze gebieden verder beschreven in het volgende fragment: *'Met het Elfenmeisje wandelde hij ooit op die dag voor het eerst samen door de duinen bij Wassenaar. Ze hadden afgesproken bij de bibliotheek in haar geboortedorp Voorschoten, en maakten daarna het fietstochtje dat ze in de jaren daarop talloze keren zouden maken: over het weiland langs de spoorlijn, onder het tunneltje door en dan langs landgoed de Horsten (hier in de lente een pauze omdat de seringenberg in bloei stond), het slingerpad langs de boerderijen en de lage huizen met hectaren grote tuinen waarin vaak paarden liepen – 'Zullen we hier gaan lopen? Mijn voeten zijn bevroren' – en daarna de tunnel onder de Wassenaarseweg door waar je altijd bellen of*

roepen moest omdat er tegenliggers te fiets of te paard konden opduiken, de villa's langs waar je later altijd wilde wonen en ten slotte links de duinen waar de lange klim naar het onmetelijke begon.' (blz. 274). Gebieden gedefinieerd als natuurgebieden zijn dus duingebieden als Meijendell (genoemd op blz. 122), landgoederen als De Horsten en weilanden. Deze, typisch Nederlandse, gebieden zijn te karakteriseren als arcadische gebieden die een zekere cultuurhistorische waarde hebben en waarop de mens een duidelijk invloed heeft gehad.

In het tweede fragment waarin het woord natuur voorkomt, wordt beschreven hoe een aantal bomen aan een gracht gekapt worden. *'Het was lente in Amsterdam, maar het leek alsof dit bedrijvige ritueel de natuur wilde dwingen in tegenovergestelde richting te gaan. Je kapt geen bomen in april.'* (blz. 210). Dit fragment kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Ten eerste kan geargumenteed worden dat de bomen staande aan een gracht in deze visie beschouwd worden als 'natuur'. Dat zou wijzen op het natuurarrangement gebruiksnatuur: zelfs bomen midden in de stad worden nog beschouwd als natuur. Ten tweede kan geargumenteed worden dat het in dit fragment niet gaat om de bomen zelf, maar om het natuurlijke proces van groeien in de lente ('april') en het tegennatuurlijke abrupt afbreken van dat groeien. Aangezien dit kappen van bomen in april (en niet de bomen zelf) later in het boek ook symbool staat voor het verbreken of afkappen van de relatie tussen Sebastiaan en Victoria, is de tweede interpretatie waarschijnlijker.

In het laatste fragment waar het woord natuur in voorkomt, wil Sebastiaan Victoria weghalen uit het 'vervloekte Amsterdamse wereldje' en meenemen naar Frankrijk of Italië om haar de natuur te laten zien, zodat *'hij tot haar zou weten door te dringen, dan zouden alle barrières wegvallen en kon de periode van het Grote Herstel beginnen'* (blz. 275). Hieruit kan gelezen worden dat natuur wel in Frankrijk en Italië voorkomt, maar niet meer in Nederland en zeker niet in Amsterdam. Echter, dit is een te scherpe interpretatie. Hoofdpersoon Sebastiaan wil Victoria vooral weghalen uit haar dagelijkse leven, en wil dat doen onder andere door middel van het laten zien van natuur in het buitenland. Dit betekent echter niet dat natuur in Nederland niet als 'natuur' kan worden geclassificeerd. Daarmee geeft dit fragment dus geen informatie over het cognitieve aspect van natuurbeeld in 'Art. 285b'.

In 'Art. 285b' worden dus wildernisnatuur, maar ook arcadische natuur nog gezien als natuur. Zelfs bomen midden in de stad (functionele natuur) worden geassocieerd met natuur en natuurlijke processen.

Naast gebieden die worden geclassificeerd als natuur worden er in 'Art. 285b' ook landschappen beschreven waaraan niet specifiek het label 'natuur' wordt gegeven. In 'Art. 285b' worden verschillende landschappen beschreven:

- De landschappen rondom de stad Leiden, de eerder genoemde duingebieden als Meijendell, landgoederen als De Horsten en weilanden. Deze gebieden kunnen gekarakteriseerd worden als arcadisch landschap. Ze dienen vooral als decor voor activiteiten als wandelen, fietsen en vrien die Sebastiaan met zijn vriendinnen onderneemt.
- De Toscaanse heuvels. Ook dit idyllische heuvellandschap met riviertjes, landweggetjes, cipressen en een enkele tempel kan gekarakteriseerd worden als een arcadisch landschap. Dit landschap wordt positief beschreven, Sebastiaan zou hier wel willen wonen.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie. In één, al vaak aangehaald, fragment in 'Art. 285b' komt een duidelijke norm naar boven: '*Je kapt geen bomen in april.*' Dit wijst op een meer ecocentrische grondhouding: de natuur moet zijn gang gaan, de mens mag niet zomaar ingrijpen. In een ander fragment (blz. 187) wordt het landschap beschreven als een onderdeel van iemands leven, identiteit en cultuur. Natuur of landschap en de mens hebben hier als het ware een gelijkwaardigheid.

In de overige fragmenten geclassificeerd als dynamisch motief blijkt juist geen zorg voor natuur, maar worden natuur en natuurlijke elementen slechts gebruikt als decor voor handelingen (wandelen, fietsen, de liefde bedrijven) of voor persoonlijk gewin (een hond houden als manier om aandacht te krijgen, de natuur gebruiken om tot iemand door te dringen, etc.). Natuurlijke elementen, in de vorm van een plotseling opduikend katje, worden soms zelfs gezien als beproevingen, om te zien hoe groot je improvisatievermogen is (blz. 270). Daarbij draait het dus vooral om voordeel voor de mens, en niet of in veel mindere mate om de natuur. Zelfs de norm '*Je kapt geen bomen in april*' is symbool voor '*Je kapt geen relaties af als ze net aan het groeien en bloeien zijn*', en heeft dus ook betrekking op de mens. 'Art. 285b' heeft dus een vrij antropocentrische grondhouding.

De expressieve dimensie

De expressieve dimensie ten slotte gaat over de beleving van de natuur. In 'Art. 285b' komen weinig natuurlijke elementen of natuur voor - het grootste deel van het verhaal speelt zich af binnenshuis of in steden - en is er al helemaal geen sprake van een beleving van de natuur. In tegenstelling tot andere geanalyseerde romans roepen natuurlijke elementen in 'Art. 285b' amper gevoelens of emoties op. Ook wordt er niet met een gerationaliseerde blik naar natuur gekeken, de beleving van natuur komt in 'Art. 285b' gewoon niet ter sprake. Het is daarom niet mogelijk om een expressieve dimensie van natuurbeelden in 'Art. 285b' te onderscheiden.

Het natuurbeeld van 'Art. 285b' kan dus gekarakteriseerd worden als een antropocentrisch natuurbeeld waarin de natuur vooral wordt gebruikt ten voordele van de mens of dient als decor voor handelingen. Op het cognitieve niveau wordt arcadische natuur nog gezien als natuur. Zelfs functionele natuur (bomen in de stad aan de gracht) wordt geassocieerd met natuur.

4.2 Ronald Giphart

4.2.1 Biografie

Ronald Giphart is op 17 december 1965 in Dordrecht geboren. Na hem volgden twee zusjes. Hij groeide op in een humanistisch en links georiënteerd gezin. Zijn moeder was PvdA-kamerlid en feministe, zijn vader een journalist met linkse overtuigingen. In 1987 begon Giphart in Utrecht een studie Nederlands, om in 1989 deze studie af te breken en zich geheel aan het schrijven te gaan wijden. Om geld te verdienen, werkte hij als nachtportier bij een ziekenhuis en als kok. In 1994 was hij een van de initiatiefnemers van het nieuwe literaire tijdschrift 'Zoetermeer'. Ook werd hij lijstduwer van de politieke partij Leefbaar Utrecht. In 1999 was Giphart korte tijd hoofdredacteur van het NS-blad Rails. Bovendien heeft hij voor diverse bladen columns geschreven.

Ronald Giphart debuteerde in 1992 met de studentikoze, op seks gerichte roman 'Ik ook van jou', over twee jongens die een kanotocht maken in de Dordogne. In zijn tweede, autobiografische roman 'Giph' rekende hij af met het gedachtegoed van zijn grote inspirator Jeroen Brouwers. Giphart brak definitief door met zijn romans 'Phileine zegt sorry' (1996) en 'Ik omhels je met duizend armen' (2000). Ook hield hij in 2002 een dagboek bij voor de Privé-domeinreeks ('Het leukste jaar uit de geschiedenis van de mensheid') en schreef hij 'Gala', het Boekenweekgeschenk van 2003. Een aantal van zijn romans is verfilmd.

Naast romans schreef Giphart 'Kwadrats groot literair lees kijk knutsel en doe vakantie boek', (1993) een kolderieke persiflage op de vanouds bekende vakantieboeken waarin literatuur de basis is voor allerlei verhalen, puzzels en dergelijke; 'Het feest der liefde' (1995), een verhalenbundel waarin hij onder andere de spot drijft met het literaire wereldje; 'De ontdekking van de literatuur' (1997, essays), 'Frühstück no future' (1998, toneel); 'Willem de Dikke' (1999), een verhaal over hoe een kroonprins in crisis raakt als zijn vriendin Emily het uitmaakt; 'De liefde die Feyenoord heet' (1999), een informatief boek; 'De voorzitter' (1999), een novelle over de voorzitter van een voetbalvereniging; 'Ten liefde' (2001, columns); en 'Heldinnen' (2003), een fotoboek over jonge Nederlandse vrouwen die direct of indirect een bestaan hebben opgebouwd waarin hun uiterlijk een wezenlijke rol speelt.

(Voor deze biografie is mede gebruik gemaakt van gegevens uit interviews met Ronald Giphart door Hoenjet, 2005 en Vandendaele, 2005; van de biografie van Hockx, 2007 en de biografie op zijn eigen website, giphart.nl).

4.2.2 Samenvatting 'Troost'

Belangrijke thema's in 'Troost' zijn 'koken' en de gastronomische wereld. Het boek is onderverdeeld in zes afdelingen die zijn genoemd naar de basissmaken: bitter, zout, zoet, zeep, zuur en bloed. Art Troost is de hoofdpersoon van het boek. Hij is chef van een tweesterrenrestaurant in Overdam aan de Schoon en auteur van een zevental succesvolle kookboeken. Ook heeft hij zijn eigen televisieprogramma, *Sterallure*, een 'human-interestainment' kookprogramma dat opgenomen wordt in een Château in Sassetot le Mauconduit, Normandië. In het programma zijn elke week twee bekende Nederlanders te gast, min of meer volgens de formule van Villa Felderhof. Troost heeft daarbij hulp van

zijn Italiaanse 'side-kok' en sous-chef in zijn restaurant, Bruna, producer Just, regisseur Louis, redactrice Irma en de cameraploeg bestaande uit drie 'Tonnen'. Troost had de baan aangenomen op voorwaarde dat hij niet werd gebracht als de 'Nederlandse Oliver James'. Hij wilde een programma dat draaide om zijn eigen, authentieke gerechten. Al snel bleek echter dat de regisseur en producer niet zo geïnteresseerd zijn in bijvoorbeeld zijn uitgebreide verhandeling over soep, maar slechts denken in kijkcijfers. Troost heeft zich hierbij neergelegd.

In 'Troost' zijn er twee verhaallijnen die lopen door twee verschillende tijden. De ene lijn volgt de week waarin de filosoof Hansen Fennema Klein en de schrijvende actrice Helmke Draaibaar te gast zijn in *Sterallure*, een week die steeds duidelijker een ramp wordt. In de andere verhaallijn is de week al achter de rug. Deze lijn begint als Troost ziek en zich bevuilend in de badkamer ligt. In deze lijn herstelt hij zich, kijkt hij terug op zijn leven en overziet hij de puinhoop. Tussendoor geeft Troost kleine anekdotes of filosofieën ten beste, en uit hij zijn kennis van de gastronomie. In deze samenvatting wordt eerst het leven van Troost geschetst zoals dat weergegeven wordt in de terugblikken in de tweede verhaallijn, en vervolgens een overzicht gegeven van de gebeurtenissen in de week dat Hansen en Helmke te gast zijn in *Sterallure*.

Troost weet al op zevenjarige leeftijd dat hij kok wil worden. Hij raakt bezeten van gastronomie als zijn vader, een kok van Michelin-niveau, hem in de keuken van zijn restaurant een vol-au-vent voorzet. Op zijn twintigste loopt hij stage bij een andere Michelin-kok en verrast hij zijn vader bij het traditionele derde-kerstdagdiner met een eigen bereide ganzenleverparfait. Op zijn achtentwintigste heeft Troost zijn eerste Michelin-ster te pakken, op zijn vijfendertigste zijn tweede.

Troost heeft een aantal jaren een weinig gepassioneerde relatie gehad met een studente. Als hij kennismakt met Andrea denkt hij zijn ware liefde te hebben gevonden. Echter, na een aantal jaar verwijt Andrea hem dat hij nauwelijks nog thuis is en geen aandacht voor haar heeft. Ze biecht op dat ze vreemdgaat met een vier jaar jongere filmster, en daarop gaan ze met veel ruzie uit elkaar. Nadat de filmster Andrea laat weten dat hij tijd nodig heeft om na te denken over zijn relatie, nemen Troost en Andrea weer contact op. Tijdens een avond in een restaurant in Antwerpen komen Andrea en Troost weer bij elkaar. Deze enige avond dat Troost niet in de keuken van zijn restaurant staat te koken, om zijn relatie te redden, is het begin van zijn ondergang.

Vlak voor de nieuwe opnames van *Sterallure* nodigt zijn vader Troost uit voor een diner in een restaurant. Hij vertelt dat hij heeft besloten te stoppen met werken, en dat hij zijn restaurant aan een ander overdoet. Aangezien hij vindt dat Art Troost te experimenteel werkt, komt het restaurant niet aan hem toe.

In *Sterallure* krijgt Troost de gecompliceerde Hansen Fennema Klein en Helmke Draaibaar op bezoek. Zij ontpoppen zich als verwende, op seks beluste sterren. Al de eerste ochtend blijkt, als Troost hen wil wekken voor een ontbijt, dat ze samen het bed hebben gedeeld. De volgende avond, wanneer Troost Helmke de verschillende basissmaken laat proeven, zoent Helmke Troost. Dan volgt de ene tegenslag na de andere voor Art Troost. Hansen heeft Art en Helmke zien zoenen, en schrijft hierover een krantencolumn. Andrea, Troost's vriendin, ziet dit in de krant staan, en is hierover erg boos. Ze gebruikt deze aanleiding om het uit te maken met Troost, aangezien ze

ondertussen weer de relatie met de jongere filmster heeft opgepakt. Ook het koken gaat onder complexe omstandigheden: Franse boeren hebben wegblokkades opgeworpen, waardoor noodzakelijke ingrediënten niet aangevoerd kunnen worden. Troost moet daarom aankloppen bij LaRue, chef-kok van het Franse kasteel, die een hekel aan Troost heeft. Bovendien krijgt Troost vlak voor de laatste opnames een brief met de mededeling dat hem zijn twee Michelin-sterren worden ontnomen. De redactie van de Michelingids vindt Troost te avontuurlijk en populair geworden, en wil zo een gebaar maken naar het behoudende publiek. Als dit nieuws uitlekt, besluit de netmanager van *Sterallure* dat Troost van de bus moet verdwijnen. Troost gaat helemaal van slag de laatste opnames in van het laatste avondmaal met Hansen Fennema Klein en Helmke Draaibaai. Tijdens deze maaltijd serveert Troost onder andere zelf gebrouwen absint. Omdat hij er zelf te veel van drinkt, kan hij het gesprek met zijn gasten nauwelijks nog volgen. Het gesprek draait uit op een ordinaire ruzie als blijkt dat Helmke een column over het seksuele gedrag van Hansen heeft geschreven, en als de regisseur hoort dat Hansen met zijn zeventienjarige dochter heeft geslapen. Hiermee eindigt de eerste verhaallijn.

De tweede verhaallijn, die begint met een misselijke en zieke Troost en waarin terug wordt gekeken op de gebeurtenissen, eindigt met een wandeling van Troost 's ochtends in het bos. Plotseling hoort hij geritsel en ziet hij een hinde. Hij onderdrukt de neiging om de hinde met een krachtige manoeuvre snel en pijnloos te doden en voor zijn gasten te bereiden. Plotseling weet hij wat hem te doen staat: hij spreidt zijn armen en doet nog een stap in richting van de hinde om haar te omhelzen.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van De Vries, 2005; Bunt, 2005; Steinz, 2005 en het uittreksel van Kruse, 2005).

4.2.3 Natuurbeelden in 'Troost'

In 'Troost' spelen natuur en natuurlijke elementen geen hoofdrol. Het belangrijkste thema van het boek is koken, en de voorkomende natuurlijke elementen hebben dan ook vaak met voedselbereiding te maken. Pas tegen het einde van het boek krijgen het landschap en de natuurlijke elementen daarin een belangrijkere rol. Het woord 'natuur' zelf komt slechts voor in het volgende fragment: *'Mijn ene been fier voor het andere, mijn handen in mijn zij, de wind door mijn haar: mijn houding lijkt op die van jonge kunstenaars op schilderijen uit de Romantiek. Staand op de top van een berg raken de sensitieve geesten op die doeken overmand door de breuk tussen ons bewustzijn en de natuur, onze wil en onze drift.'* (blz. 175).

Ook in 'Troost' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: als beeldspraak en als statisch en dynamisch motief. In bijna 3/10^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In meer dan een kwart van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In meer dan 2/5^e van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Troost' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Troost'

Iets meer dan een kwart van de fragmenten waarin natuur voorkomt wordt geclassificeerd als beeldspraak. In het grootste deel van deze fragmenten worden mensen vergeleken met natuurlijke elementen. Opvallend vaak worden dieren gebruikt als scheldwoorden voor mensen: 'stinkende vis' (blz. 94), 'lelijke vette hond' (blz. 118), 'vereenzaamde masturbatoire weekdieren' (blz. 118). In sommige fragmenten wordt de sociale omgang tussen mensen vergeleken met de sociale omgang tussen dieren: '[hij] vergeleek de manier waarop LaRue en ik elkaar bejegenen met twee hooggeplaatste gorilla's wier territoria elkaar overlappen.' (blz. 191) en 'In een roedel honden is het mannetje dat kort daarvoor nog een teefje heeft gedekt de toffe tophond, en andere mannetjes schijnen dat te kunnen ruiken. Hansen had Helmke geschaakt, en dat had onderhuids bij de andere mannetjes van onze roedel op het Château emoties van vernedering en verlangen losgemaakt.' (blz. 127). In andere romans werden ook vaak delen van het menselijk lichaam vergeleken met natuurlijke elementen, dat komt in 'Troost' echter niet voor. Gevoelens worden wel een paar keer vergeleken met natuurlijke elementen, zoals 'misselijk zijn als een kat'. De natuurlijke elementen waarmee gevoelens worden vergeleken, kunnen elementen zijn die gebruikt worden bij het koken, zoals in de volgende fragmenten: 'Als een vrouw me wil zoenen, ben ik een in marinade zwemmende oester die een keelgat voelt naderen.' (blz. 13), 'Bij de naam 'Andrea' voel ik de trilling van een kreeft vijf seconden nadat ze in kokend water is gelegd' (blz. 13).

In een aanzienlijk deel van de fragmenten geclassificeerd als beeldspraak worden handelingen of gebeurtenissen vergeleken met (processen in) de natuur, zoals 'De camera's van de Tonnen registreerden hoe we elkaar begroetten en elkaar als speelse hondjes besnuffelden.' (blz. 69) en 'Tussen hen in ontdekte ik enkele verbijsterde vaste gasten in een Waterschapsheuvel-moment: als konijnen leken ze te staren in groot licht.' (blz. 104).

Verder wordt Nederland als gastronomisch land drie keer vergeleken met een natuurlijk landschap: 'Paul Bocuse (...) vindt Nederland 'een culinaire woestijn, waar alleen maatjesharing valt te prijzen.' (blz. 27), 'Destijds was ik ervan overtuigd dat hartig ijs een trouvaille was, omdat het Nederlandse gastronomische landschap twintig jaar geleden niet meer behelsde dan een verlepte toendra met wat bistro-achtige voederplekken voor het vee, en tien klasserestaurants à la die van Habermas en mijn vader.' (blz. 84) en 'België heeft de meeste klasserestaurants per hoofd van de bevolking, gastronomisch België heeft de bovenwindse toendra Nederland niet nodig.' (blz. 160).

Een aantal vergelijkingen komen op meerdere plekken terug in het boek. Zo wordt meerdere keren 'liefde' vergeleken met 'de ideale toestand van het kuddedier dat geen vijand meer wil hebben' (blz. 39 meerdere keren, blz. 211) en wordt de manier waarop 'koks alles met voedsel associëren en kijken met hun mond' (blz. 12-13) en 'hoe voor een cameraman de wereld een aaneenschakeling van shots, al dan niet bekeken door zijn camera is' (blz. 60) beide vergeleken met 'Omdat een hond een miljoen keer beter ruikt dan een mens, neemt hij de wereld niet alleen waar met zijn ogen maar vooral met zijn neus. Een vleermuis kijkt met zijn oren. Een sidderaal met een ingebouwde ampèremeter (altijd handig).' (blz. 12-13 en blz. 60).

Personificaties komen in 'Troost' niet voor.

Statische motieven in 'Troost'

In bijna 3/10e van de fragmenten geven natuurlijke elementen een sfeertekening, en fungeren ze dus als statisch motief. Weersomstandigheden en hemellichamen worden het meest beschreven, zo schijnt een aantal keer de zon maar komt ook wind en miezerregen voor en worden sterren, de melkweg en de maan beschreven. Verder komen er een aantal grotere landschappelijke elementen voor zoals krijtotsen, bossen en wouden, de zee en de steppe. Specifieke flora- en faunasoorten worden vaak alleen genoemd als ze eetbaar zijn, zoals vis, eend, garnalen, krabben, zeesterren, oesters, tarwe, suikerbieten, olijfbomen, bosbessen, frambozen, bramen en rozen. Andere genoemde flora- en faunasoorten, naast algemene beschrijvingen als 'bomen', 'bloemen', 'vogels' en 'struiken', zijn paarden en meeuwen.

Dynamische motieven in 'Troost'

Meer dan 2/5^e deel van de fragmenten in 'Troost' waarin natuur of natuurlijke elementen voorkomen, wordt geclassificeerd als dynamisch motief waarbij natuur of natuurlijke elementen een belangrijke rol spelen in de gebeurtenissen in het boek. In het merendeel van deze fragmenten worden natuurlijke elementen gebruikt om mee te koken. Zo gebruikt hoofdpersoon Troost voor zijn gerechten onder andere sierbloemen, garnalen, kreeften, forelbaarzen, eenden, ganzen, konijnen en lammeren die gegraasd hebben in het zoutmoeras van de Cotentin. Geregeld wordt bij deze natuurlijke elementen achtergrondinformatie gegeven over de herkomst, zoals in de volgende fragmenten:

- *'Er zijn vierhonderdduizend handgeplukte stempeltjes van de bloem van een bepaalde krokussoort nodig om een luttele kilo saffraan te verkrijgen, maar dan heb je ook wat.'* (blz. 25);
- *'Toch waren het Nederlandse zeerovers die eind zeventiende eeuw in Mokka – het Mekka van de koffie en tot dan toe de enige leverancier voor Europa – een koffieplant wisten te stelen, waarvan het zaad vervolgens wereldwijd werd geplant in onze koloniën (altijd handig). (...) 'Met de wetenschap van nu' was het in 1714 niet handig van de toenmalige burgemeester van Amsterdam dat hij Lodewijk de Veertiende een gezonde koffieboom van anderhalve meter groot cadeau gaf. De Franse koning liet meteen een speciale kas bouwen, benoemde een Koninklijke Botanist en zorgde ervoor dat de plant werd vertroeteld. Een goede economische beslissing, want deze Amsterdamse boom werd de stammoeder van de meeste koffieboomen die heden ten dagen in Midden- en Zuid-Amerika groeien.'* (blz. 28);
- *'In vorige eeuwen kreeg vrijwel iedereen regelmatig een fikse dosis geestverruiming binnen, omdat vrijwel iedereen roggebrood at. Op rogge groeide met vlagen een klein mee-etend zwammetje genaamd moederkoorn, waarin een pietsie van het werkzame bestanddeel van LSD zat. Het met de hand verwijderen van het zwammetje voor de rogge werd gemalen, was arbeidsintensief, kostbaar en bekant onmogelijk – en waarom zouden ze? Het spul kwam gewoon lekker in het meel terecht.'* (blz. 91).

Kennis van de herkomst van natuurlijke elementen speelt in 'Troost' een aanzienlijke rol in de beleving bij het gebruiken van natuurlijke elementen als ingrediënten bij het koken.

In een aantal fragmenten wordt de ethische verantwoordelijkheid van het gebruik van natuurlijke elementen in gerechten, en in het bijzonder de verantwoordelijkheid van het fokken en gebruiken van dieren voor gerechten, aan de kaak gesteld. De eerste keer dat dit gebeurt, is op pagina 65 als Sanne, de dochter van de regisseur, vertelt dat toen ze erachter kwam dat vlees van dode dieren komt, ze geen vlees meer wilde eten. Het ethische aspect van het gebruik van dieren in gerechten speelt later in het boek een meer prominente rol wanneer het gaat om het gebruik van eenden- en ganzenlever. Troost serveert tijdens een kerstdiner ganzenlever. Dit tot woede van de actiegroep ‘Lekker Dier’, welke vindt dat ganzenlever een ‘dieronterend martelproduct’ (blz. 105) is en dat mensen die ganzenlever eten dierenbeulen zijn. Troost is het hier niet mee eens: *‘Je mag vinden wat je vindt, maar je kunt ook tegen het dragen van schoenen zijn, omdat er ergens in Azië kinderen worden misbruikt bij de productie van schoeisel. Niet alle schoenen zijn kindonvriendelijk, en niet alle ganzenlever is gansonvriendelijk. (...) Er is op de markt een even lugubere als verwerpelijke foie gras, waarbij de ganzen en eenden vanaf het moment dat ze uit het ei komen hun verdere korte rotleven via een trechter kilo’s oververzadigd voedsel door de strot krijgen gewrongen. Met deze foie gras zou ik mijn billen nog niet afvegen. Er zijn echter ook boeren die hun vogels onbekommerd laten leven in verwarmde schuren waar Schubert wordt gedraaid, ik heb dat met mijn eigen ogen gezien. Door het licht in die stallen vaak aan en uit te doen, laat men de ganzen wennen aan een ander bioritme. Een paar keer per dag wordt de suggestie gewekt dat er een nieuwe dag is begonnen, waarop de ganzen monter aan hun ontbijt beginnen, ongewis van het feit dat ze al meerdere keren hebben ontbeten. De vogels mogen eten wat ze willen en aan het eind van hun leven wordt vastgesteld of hun lever op de goede plek zet; een goede boer voelt dat door de buik van de gans op zijn gespreide vingers te laten rusten. Dan pas krijgen ze drie tot maximaal vier weken lang extra voedselrijke maïsbrood te verstouwen, waarna ze worden geslacht. Hun levers zijn minder groot dan die van hun vetgevederde vrienden, maar een stuk beter van smaak, en toegegeven: ze smelten ook beter op je tong als je weet dat er niet voor is gemarteld.’* (blz. 81-82).

Hoewel in ‘Troost’ het merendeel van de voorkomende natuurlijke elementen met koken te maken heeft, zijn er ook fragmenten waarin natuurlijke elementen een andere rol hebben. In een aantal van deze fragmenten wordt een diepe natuurervaring van het bos beschreven. Zo heeft het ‘heimelijk genoeg’ van Troost te maken met het bos: *‘Mijn heimelijk genoeg is niet zo heimelijk: ik houd ervan om in een verlaten bos te wandelen, zo langzaam mogelijk, en te luisteren naar mijn voetstappen. Het gekraak van dode takjes en droge bladeren onder mijn voeten geeft mij een diep gevoel van bevestiging in mijn bestaan. Misschien is het een rudimentair jagersinstinct, of de angst zelf ieder moment door een wild dier te kunnen worden verslonden.’* (blz. 205).

Ook helpt wandelen door het nachtelijk bos Troost om wat dingen op een rij te zetten (blz. 161). Troost gaat tevens naar de Normandische krijtrotten om na te denken.

Op pagina 115 wordt beschreven hoe een wilde hond, als hij zijn einde voelt naderen, in het bos een vreedzaam plekje tussen de bomen zoekt om te sterven. Dit idee geeft hoofdpersoon Troost rust: *‘Sinds ik dit weet heb ik voor mezelf bedacht dat als ik niet meer verder wil leven, ik slechts een rustplaats in het woud hoeft te zoeken. Er zijn hier in de bossen om het Château genoeg afgelegen bomen met vredige bladerbedden.’* (blz.

115). In de slotpassage van het boek is Troost daadwerkelijk in het bos op zoek naar een dergelijke plek: *'Ik loop om de verlaten boom. Zonder al te veel theater laat ik me zakken in het gras. Geen bloed, geen gemodder met messen of jachtgeweren, niets hondonterends. Het is niet zo dat ik me voor een trein gooi. Ik ga hier alleen liggen, vredig, tussen bramen en bosbessen, in een lichtval die door de bladeren kabbelt.'* (blz. 216-217). Dit is nog niet het einde van het boek 'Troost', hierna volgt een ontmoeting met een hinde.

Op pagina 120 heeft Troost zijn eerste ontmoeting met een hinde. Hij ziet de hinde staan aan de rand van het woud, en ze kijken elkaar lange tijd aan. Hoewel Troost bedenkt hoe hij de hinde kan slachten en bereiden, probeert hij deze gevoelens te onderdrukken, en alleen de ontmoeting met de hinde te ervaren. *'Mijn ademhaling wordt zwaarder. De zon raakt het koren en dooft uit. Ik steek mijn hand op. Rustig steek ik mijn hand op. (...) Een begroeting tussen twee diersoorten, twee individuen die samen leven in deze uithoek van onze achterafplaneet.'* (blz. 120). Het boek eindigt met een tweede ontmoeting met dezelfde hinde. Deze ontmoeting wordt uitgebreid beschreven: hoe de hinde eruit zag, hoe zij reageerde op bewegingen van Troost. Ook in dit fragment denkt Troost aan hoe hij haar zou kunnen slachten en bereiden, waarvoor hij zich vervolgens diep schaamt en hij probeert deze gedachte onmiddellijk te verdringen. Het boek eindigt als volgt: *'Plotseling wordt me duidelijk wat ik wil doen. Ik zie het helder voor me. Nog kalmer dan alle bewegingen die ik tot nu toe heb uitgevoerd, spreid ik mijn armen in de predikerstand, terwijl ik zo vriendelijk en bemoedigend mogelijk probeer te kijken. De hinde geeft geen kik en laat me dit doen. Ze staat me zelfs toe dat ik nog een stap in haar richting kom. Het lijkt me een mooie ochtend om een hert te omhelzen.'* (blz. 218).

Deze slotpassage is al voorbereid door de bekende anekdote, verteld door Hansen Fennema Klein, van Nietzsche die een afgeranseld paard probeerde te omhelzen, waarna iedereen ervan uitging dat hij waanzinnig was geworden (blz. 216).

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van 'Troost' nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? In de geanalyseerde fragmenten in 'Troost' komt slechts één keer het woord 'natuur' voor, namelijk in het volgende fragment: *'Mijn ene been fier voor het andere, mijn handen in mijn zij, de wind door mijn haar: mijn houding lijkt op die van jonge kunstenaars op schilderijen uit de Romantiek. Staand op de top van een berg raken de sensitieve geesten op die doeken overmand door de breuk tussen ons bewustzijn en de natuur, onze wil en onze drift.'* (blz. 175). In dit fragment worden bespiegelingen over natuur opgeroepen door wilde natuurlijke landschappen: de bergen of, in het geval van Troost, de krijtrotten aan de Normandische kust. Echter, het woord 'natuur' wordt in dit fragment niet gerelateerd aan een landschap, maar aan 'onze drift', die in tegenstelling is met 'ons bewustzijn' of 'onze wil'. Aangezien het woord 'natuur' niet direct aan een fysieke ruimte wordt gekoppeld, is het lastig om dit fragment in te passen binnen de arrangemententheorie.

In 'Troost' worden wel verschillende landschappen beschreven. Twee landschappen komen meerdere malen voor in 'Troost':

- De bossen rondom het Château. In deze bossen zijn afgelegen bomen met vredige bladerbedden te vinden – volgens Troost een goede plek om te sterven – waarin

- herten en vogels leven, en bosvruchten zoals bramen, bosbessen en frambozen zijn te vinden. Troost heeft in deze bossen een indringende ontmoeting met een hinde.
- Krijtrotzen en keienstranden aan de Normandische kust met de beroemde, door zee uitgehouwen poorten. Deze krijtrotzen zijn een toeristische attractie voor de bezoekers van het Château en fungeren mooi als decor voor opnames van *Sterallure*. Troost zoekt dit landschap op om na te kunnen denken.

Beide landschappen kunnen het beste gekarakteriseerd worden als wildernislandschappen, waarin de invloed van de mens klein is.

Hoewel bovengenoemde twee wildernislandschappen met positieve termen worden beschreven in 'Troost', komen niet alle wildernislandschappen er positief vanaf. De landschappen 'woestijn' en 'toendra' worden in beeldspraak juist niet positief weergegeven wanneer ze als metafoor dienen voor het slechte gastronomische landschap van Nederland.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie: welke waarde heeft natuur en wat is de relatie tussen mens en natuur. In 'Troost' hebben natuurlijke elementen een grote gebruikswaarde als ingrediënt voor gerechten. Echter, deze gebruikswaarde wordt in het boek ethisch in twijfel getrokken. Zo komt de actiegroep 'Lekker Dier' in opstand tegen het gebruik van ganzenlever: zij vindt dit een dieronterend martelproduct. Troost reageert hier als volgt op: *'Je mag vinden wat je vindt, maar je kunt ook tegen het dragen van schoenen zijn, omdat er ergens in Azië kinderen worden misbruikt bij de productie van schoeisel. Niet alle schoenen zijn kindonvriendelijk, en niet alle ganzenlever is gansonvriendelijk.'* (blz. 81). Waar de actiegroep 'Lekker Dier' dus een ecocentrische houding heeft, is de grondhouding van Troost veel meer antropocentrisch: vanuit het idee dat allerlei natuurlijke elementen gebruikt mogen worden voor menselijke consumptie, mits relatief diervriendelijk geproduceerd. Hier moet echter wel één kanttekening bij worden geplaatst: als Troost een hinde in levende lijve ziet, schaamt hij zich voor het idee de hinde op te eten.

De expressieve dimensie

De derde dimensie ten slotte, de expressieve dimensie, behandelt de beleving van de natuur. In 'Troost' is sprake van twee verschillende manieren van beleving van natuur en natuurlijke elementen. Ten eerste vindt er een diepe en overweldigende subjectieve beleving van natuur plaats in de bossen rondom het Château, vooral bij de ontmoeting met een hinde. Het bos geeft Troost een *'diep gevoel van bevestiging in zijn bestaan'* (blz. 205). De ontmoeting met de hinde beschrijft hij als een ontmoeting tussen *'twee diersoorten, twee individuen die samen leven in deze uithoek van onze achterafplaneet.'* (blz. 120). Troost krijgt tijdens de tweede ontmoeting met de hinde zelfs de neiging haar te omarmen. In deze fragmenten is sprake van een Dionysische beleving: een existentiële, subjectieve en lichamelijke beleving van natuur, waarbij een wisselwerking plaatsvindt met de eigen gemoedstoestand.

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de omhelzing van de hinde voorafgegaan wordt door een anekdote waarin Nietzsche een paard omhelst en hij vervolgens waanzinnig wordt. Wanneer Troost de hinde wil omhelzen, wordt een lichte associatie

gewekt dat Troost ook waanzinnig wordt en dat een dergelijke existentiële, diepe Dionysische natuurbeleving een waanzinnige beleving is.

Naast deze intense beleving van natuur komt er ook een andere beleving van natuur voor. Deze vindt plaats als natuurlijke elementen gebruikt worden voor gerechten. Voor Troost is kennis van natuurlijke elementen - zoals herkomst, groei, historisch gebruik, etc. - van belang bij het gebruik in gerechten. Deze beleving van (functionele) natuurlijke elementen is Socratisch te noemen; gericht op kennis, ratio en objectiviteit.

Samengevat komen er in 'Troost' verschillende natuurbeelden voor. Op de normatieve dimensie is er een botsing tussen de vrij antropocentrische houding van Troost en de meer ecocentrische houding van de actiegroep 'Lekker Dier'. Op de expressieve dimensie is er enerzijds sprake van een intense Dionysische beleving van wildernisnatuur, anderszijds van een Socratische beleving van functionele natuur. Aangezien het woord 'natuur' zelf amper wordt gebruikt in 'Troost' is het niet goed mogelijk een cognitieve dimensie te onderscheiden. Wel kunnen een tweetal landschappen worden onderscheiden die in het boek geregeld voorkomen; dit zijn beide wildernislandschappen.

4.3 *Stephan Enter*

4.3.1 *Biografie*

Stephan Enter is in 1968 geboren. Hij groeide op in een gereformeerde omgeving, in Voorthuizen en Barneveld op de Veluwe. Zoals hij zelf zegt: ‘Bijbelvast, maar wel op een prettige manier. Bij ons thuis was het niet: wij zijn allen zondaars, maar er werd eerder uitgegaan van de blijmoedige gedachte: Jezus is voor ons gestorven. Je hoefde nooit bang te zijn voor hel en verdoemenis.’ (in Breedts Bruin, 2000). Tegenwoordig beschouwt Stephan Enter zich niet meer als gelovig. Na zijn middelbare school ging hij in Utrecht Nederlandse Taal en Letterkunde en Keltische Letterkunde en Cultuur studeren. Nederlandse literatuur leest hij bijna niet meer. Maar hij heeft grote waardering voor onder andere Tsjechov, Nabokov, Cortázar, Kafka, Oë en Salinger. (Breedts Bruin, 2000). Verder is Stephan Enter nergens lid van behalve van een schermvereniging, waar hij veel astronomen treft met wie hij gesprekken voert over deeltjesfysica.

Stephan Enter debuteerde in 1999 met de verhalenbundel *Winterhanden* die lovend werd ontvangen en genomineerd werd voor de Libris Literatuur Prijs 2000. In april 2004 verscheen zijn eerste roman, *Lichtjaren*, die eveneens een Librisnominatie kreeg. Eind april 2007 verscheen Enters tweede roman *Spel*.

4.3.2 *Samenvatting ‘Lichtjaren’*

Nils Groede staat op het punt te promoveren tot doctor in de natuurkunde. Van de jonge doctor wordt aan het eind van de plechtigheid een afsluitende toespraak verwacht. Dat symboliseert meteen de afsluiting van een lange studietijd, van een cruciale periode in zijn leven, en dat lijkt Nils te verlammen. Wat moet hij zeggen voor dat publiek? De avond voor de verdediging van zijn proefschrift gaat hij langs bij zijn paranime Ruben, van wie hij twee manchetknopen krijgt, een erfstuk. Als hij op zijn weg terug schuilt in een café, ontmoet hij Tobias Fenne, een musicus, die ooit een soort vriend was. Tobias neemt hem mee naar zijn kamer, een vertrek in een gekraakt conservatorium. Tobias vertelt dat het pand, herdoopt als ‘Atlantis’, gesloopt zal worden.

Voor Nils is dit aanleiding om terug te denken aan wat voorbij is, vooral aan zijn relatie met Hella Roukens, een conservatoriumstudente. Ze ontmoetten elkaar bij de schermclub. Hij werd meteen geraakt door haar verschijning. Ze bleek een vriend te hebben en daarom verzong Nils voor zichzelf een vriendin. Hella nodigde hem uit voor een soort voorspeelavond, waarvan Nils erg onder de indruk was. Hij ontmoette daar voor het eerst Tobias, ook een conservatoriumleerling. Drie maanden na de eerste kennismaking nodigde Hella Nils uit om, samen met Tobias, een vleugel te kopen. Eind juni werd het jaarlijkse schermtoernooi van de club gehouden. Na afloop was Hella zwijgzaam: ze was erachter gekomen dat de zogenaamde vriendin van Nils, Simone, een fictieve vriendin is.

Dan springt het verhaal weer naar het heden, wanneer Nils zijn promotierede uitsprekt. Na de rede besluit Nils tot een opmerkelijke daad: hij onttrekt zich aan de verdere ceremonie, kleedt zich thuis om en gaat naar Tobias. Ruben, die Nils ziet vertrekken, geeft hem een cadeau: een kaartje voor de Matthäus-Passion. Tobias geeft Nils als cadeau voor zijn promotie een toegangsbewijs voor het slotfeest.

Vervolgens blijkt Nils weer terug, nu naar de drieweekse autovakantie met Hella naar Zwitserland. Kort na het schermtoernooi had Hella gebroken met haar vriend, en begonnen Nils en Hella een relatie. Nils bezocht nog nauwelijks colleges en schoof tentamens voor zich uit. Hij vergezelde Hella op haar tochten door Nederland, waar ze huisconcerten verzorgde voor rijkelui; hij ging een paar keer mee naar haar ouders in Limburg en leidde haar rond in zijn faculteitsgebouw en het oude observatorium. Toen ze hun eerste reisdoel van de autovakantie bereikt hadden, het Vierwoudstedenmeer, liet Nils Hella 's avonds de flonkerende sterrenhemel zien en de lichtjes die in het meer weerkaatsen.

Het verhaal springt dan weer terug naar het vertelheden. Drie weken na zijn promotie bezoekt Nils het slotfeest in Atlantis. Nils wil Tobias voortdurend aanschieten om naar Hella te informeren, maar doet het niet. Met Tobias giet hij zich vol alcohol. Tot zijn verbazing zegt Tobias plotseling dat het zijn schuld is dat hij hier 'in deze ellende zit': zonder Nils had hij in Amerika een briljante carrière kunnen beginnen.

Terug in herinneringen van Nils, schreven Tobias en Hella zich in voor een Amerikaanse beurs voor pianisten. Hella studeerde met glans af en won de beurs. Nils en Hella waren aanvankelijk een gelukkig stel. Tegelijkertijd was er van meet af aan een ontwrichtende factor in hun relatie aanwezig. Het was Nils' gereserveerdheid, die hem voortdurend tot observeren bracht: hij probeerde niet alleen alle details van en om Hella te registreren en analyseren, maar ook van hun relatie en het functioneren van zijn eigen brein. Hella zag en begreep waar hun relatie op stukliep, en ze noemde het probleem 'nostalgische obsessie'. "Het lijkt wel of jij nooit echt in het moment zelf kunt leven. Maar je leeft ook niet naar een toekomst toe – tenminste niet dat ik merk. Ik vraag me wel eens af of je niet bent blijven hangen in de tijd dat we nog niets met elkaar hadden". Toen Hella haar verwijten bleef herhalen, stelde Nils voor dat ze elkaar enige tijd niet zouden zien om wat afstand te kunnen nemen. Nils kwam de weken zonder haar nauwelijks door, obsessief moest hij aan haar denken. Telkens merkte hij dat hij zich weliswaar alles over haar tot in detail kon herinneren, maar geen geheel beeld van haar kon oproepen. Hij besloot haar te schrijven. Bij een minutieus verslag van hun autoreis voegde hij een uitgebreide zelfanalyse. Hij schreef haar vreselijk te missen en zichzelf te willen veranderen zodat alles weer goed zou komen. De volgende ochtend wilde hij de brief in Hella's postvakje leggen, maar omdat haar postvakje opengebroken was, gaf hij de brief aan Tobias met het verzoek die aan haar te geven.

Dan verspringt het perspectief weer naar het heden. Nils gaat met zijn neef Ruben naar de Matthäus-Passion. In de pauze komt hij Hella tegen. Ze praten kort. Na afloop haast hij zich naar de uitgang en wacht haar op. Hij vraagt haar waarom ze niet op zijn brief reageerde. Verbaasd antwoordt ze van geen brief te weten. Omdat haar moeder staat te wachten neemt ze haastig afscheid. Als hij buiten loopt, verschijnt eindelijk het hele gezicht van Hella voor hem.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensie van De Reus, 2004; Van de Berg, 2004 en Van Hulle, 2004; en het uittreksel van Kruse, 2004a).

4.3.3 *Natuurbeelden in 'Lichtjaren'*

'Lichtjaren' bevat relatief minder fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen dan bijvoorbeeld 'Paravion' van Hafid Bouazza, maar ook dan Enters volgende boek 'Spel'. Dit komt onder andere doordat een groot deel van 'Lichtjaren' zich binnenshuis of in de stad afspeelt. Toch komen er een aanzienlijk aantal natuurlijke

elementen en processen voor in 'Lichtjaren', en wordt ook het woord 'natuur' een aantal keer gebruikt. Dit is deels te verklaren door het karakter van de hoofdpersoon Nils, die alle gebeurtenissen heel gedetailleerd waarneemt en observeert, waardoor ook kleine natuurlijke elementen zoals bomen in de stad, kamerplanten, wolkenluchten of het weer worden beschreven. Het woord 'natuur' komt voor in de volgende fragmenten: *'Nu zag ik dat de natuur, alsof zoveel perfectie bij elkaar toch niet zomaar kon worden toegestaan, een minieme oneffenheid had aangebracht in de vorm van een donkere pigmentvlek in haar linkerwenkbrauw waardoor het, vanuit een bepaalde hoek, leek of ze voortdurend op het punt stond een verongelijkte frons te trekken.'* (blz. 46); *'Ik herinner me dat ik het prettig vond dat je onze bestemming verdedigde; voor mij maakte een deel van Zwitserland (de kantons Graubünden en Wallis), samen met Jotunheimen in Noorwegen en de Hebriden bij Schotland, zo ongeveer aanspraak op de titel Aards Paradijs en ik begreep niet wat mensen bewoog dagenlang door smerige, klamme, vijandige steden te sjouwen en met grote aantallen soortgenoten rond te krioelen als razende insecten. Ons reisdoel was het tegenovergestelde – het was niet uitgesproken maar ik ging er stilzwijgend vanuit dat het jou om hetzelfde ging, namelijk ergens willen zijn waar de mens er nog niet helemaal in was geslaagd de natuur aan zich ondergeschikt te maken, waar de beschaving zelf er minder toe doet.'* (blz. 152); en *'En weer krijg ik die tegenstrijdige sensatie die waarschijnlijk, behalve door de natuur zelf, door niets anders kan worden opgeroepen dan door klassieke muziek: dat iets op een en hetzelfde moment zowel van een onwrikbare samenhang als volkomen ongedwongenheid kan zijn.'* (blz. 302).

In 'Lichtjaren' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In meer dan de helft van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In iets meer dan een kwart van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In iets minder dan een kwart van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Lichtjaren' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Lichtjaren'

Ongeveer een kwart van de fragmenten met natuurlijke elementen of processen in 'Lichtjaren' kan worden geclassificeerd als beeldspraak. Het grootste deel van deze fragmenten bestaat uit vergelijkingen of metaforen waarin mensen met dieren worden vergeleken. Dit zijn heel uiteenlopende dieren; van vogels, paarden en honden tot maden, bidsprinkhanen en vogelbekdieren. In sommige fragmenten worden vergelijkingen uitgebreid beredeneerd of gerationaliseerd, zoals in het fragment op blz. 107-108: *'– je moet niet opkijken als hij je de volgende keer doodleuk zegt dat hij mij altijd al een dom gansje heeft gevonden.'* *'Gansje?'* *'Pas op hè.'* *Ik kan me niet voorstellen dat iemand haar zo zou zien. Daarvoor miste ze iets – iets permanent onbevangens of opgeruimd – in haar karakter. Mij leek haar gewoontelijke gemoedstoestand vooral een ingetogen melancholie die zich kenmerkte door de eigenschap dat ze, zoals ik in de schermzaal al een paar keer had meegemaakt, op een half-spottende manier de treurigste dingen langs haar neus weg zei – wel het laatste dat ik me voorstelde van een gansje'.* Niet alleen

mensen, maar ook lichaamsdelen van mensen worden in 'Lichtjaren' vergeleken met natuurlijke elementen, bijvoorbeeld: *'Hij zweeft een beetje en de ader op zijn linkerslaap is zo gezwollen dat hij als een groene worm over de huid lijkt te kruipen.'* (blz. 124) of *'Dan verscheen zijn als bij een goetige oude hond diepgeplooid gezicht zonder aankondiging om de keukendeur.'* (blz. 206).

Niet alleen mensen of lichaamsdelen worden met natuurlijke elementen vergeleken. Ook handelingen worden soms met dieren vergeleken, zoals het 'slepen als een slak', of 'glimlachen als een chimpansee'. Daarnaast worden dingen of apparaten soms met natuurlijke elementen vergeleken, zoals in het volgende fragment: *'Ik (...) zag de vleugel, die als een groot beest in de kamer stond – maar roerloos, dacht ik. Een rund. Oeros.'* (blz. 157).

Soms ook worden juist natuurlijke elementen vergeleken met iets anders, zoals *'Op de andere oever kwam een kleine compacte kudde schapen als lemmingen aangedraafd, om even spoorstrags ook weer te verdwijnen.'* (blz. 269). Ten slotte komen er een aantal spreekwoorden en gezegden voor, waarin natuurlijke elementen fungeren: 'geen vlieg kwaaddoen' en 'hondstrouw zijn'.

In slechts enkele fragmenten komen personificaties voor, namelijk: 'een sombere rododendron' (blz. 177), 'bleke en besluiteloze wolken' (blz. 110), en een 'dommelend riviertje' (blz. 268). Dit is in tegenstelling tot bijvoorbeeld het boek 'Paravion', waar veel meer personificaties in voorkomen.

Statische motieven in 'Lichtjaren'

In meer dan de helft van de fragmenten is de functie van natuurlijke elementen het geven van een sfeertekening: een statisch motief. In het merendeel van de fragmenten wordt dit gedaan in een enkele zin of in een kort zinsdeel, zoals op blz. 112: *'In de stilte die volgde snorde, rakelings over de met een egaal kroostapijt bedekte waterspiegel, een libel voorbij.'* Soms echter komen er ook langere beschrijvingen van natuurlijke elementen of processen voor.

Een groot deel van de fragmenten die geassocieerd zijn als statisch motief, gaan over het weer: vooral over de wind of briesjes, en over wolken en de hemel (en de daarin zichtbare hemellichamen), alsook over regen, sneeuw, mist, onweer of zonneschijn. Daarnaast worden in een groot deel van de fragmenten bomen en bladeren genoemd of beschreven. Opvallend vaak zijn dit loofbomen: berken, lindes, platanen, beuken, populieren, kastanjes en eiken. Naaldhout wordt sporadisch genoemd en bovendien meer in algemene termen en niet soortspecifiek, zoals: 'naaldbossen', 'sparrenbossen', 'dennen'. Verder komen ook, in veel mindere mate, struiken voor: seringen, rododendron en meidoorn. De genoemde kleinere planten zijn voornamelijk potplanten, kamerplanten of boeketten met bloemen, hoewel er aan aantal wilde planten worden genoemd zoals fluitekruid, brandnetel, klapprozen, varens, klimop en riet. Gras, grasvelden en weilanden worden ook erg veel beschreven. Naast flora, komt er in 'Lichtjaren' ook fauna voor. De meest voorkomende dieren zijn vogels: ganzen, kraaien, eenden, een parkiet, spreeuwen, zwaluwen, duiven, uilen, meeuwen, wulpen, een fazant, een merel en een koekoek. Ook insecten en vliesvleugeligen worden genoemd: vliegen, bromvliegen, kevers, muggen, een koolwitje en een hommelt. Als laatste komen in mindere mate ook vee en huisdieren voor, met name koeien en schapen, maar ook geiten, katten, honden, een schildpad en een

hamster. Opvallend was het voorkomen van een tas met olifantafbeelding: deze tas met olifant wordt meer dan tien keer genoemd in het boek.

Dynamische motieven in 'Lichtjaren'

Als laatste kan iets meer dan een kwart van de fragmenten uit 'Lichtjaren' ingedeeld worden als dynamisch motief. Er zijn een aantal verschillende manieren waarop natuurlijke elementen en processen in het boek deel uitmaken van gebeurtenissen in 'Lichtjaren'. Ten eerste gaat een deel van deze fragmenten over kennis van natuur: het verkrijgen of toepassen van kennis (zoals het determineren of onderzoeken van sterren (bijvoorbeeld blz. 43), wat ook het onderwerp van studie is van hoofdpersoon Nils), het testen van andermans kennis (en smalend reageren als die ander niet weet wat het noorderlicht is, blz.74), of kennis gebruiken als basis voor een spel ('*Zullen we straks doen wie de meeste sterrenbeelden weet?*' , blz. 112)

In een groot aantal van deze fragmenten roept kennis over natuur (en dus niet de natuur zelf) bepaalde emoties of gevoelens op.

- Een aantal keer roepen kennis van natuurlijke elementen gevoelens van sterfelijkheid of vergankelijkheid op, zoals in het volgende fragment: '*Eerste keer sinds lang ook dat zich dat beeld aan me opdringt van de aarde die daar eeuw na eeuw tollend doorheen suist, met dat flinterdunne laagje dat ons hele hebben en houden bevat en omsluit – ontzaglijk kwetsbaar. Ik ken geen andere voorstelling die zo krachtig de sensatie oproept te leven en tegelijk sterfelijk te zijn.*' (blz. 33). Een ander voorbeeld is wanneer hoofdpersoon Nils zich aan het eind van het boek voorstelt hoe de natuur op het eiland Skye over duizend of tienduizend jaar er nog hetzelfde uit zal zien, terwijl wij er al lang niet meer zijn (blz. 315).
- Soms kan kennis van de natuur een soort absurditeit oproepen: '*En u heren. En schaarse dames astronomen in spe, had hij ons met een zwaai van zijn witte, buigzame aanwijfsstok naar het hoofd geworpen, hoe vaak laat u. Langer dan een vluchtig moment. Tot u doordringen hoe absurd het is. Voor de etalage van de Bijenkorf te staan. Terwijl tegelijkertijd een zwart gat. In het hart van de melkweg. Bezig is de zon en alle planeten. Manen. Kometen en asteroiden. Die ze aan boord heeft. In een ziedende maalstroom in het rond. Te zuigen?*' (blz. 248).
- Een paar keer worden gevoelens van nostalgie en tijdsbesef opgeroepen door terug te denken aan hoe 'vroeger' kennis over de natuur werd vergaard: '*en snoof met een dankbaar gevoel de houtgeur op die daarna overal bleek te hangen en me deed beseffen dat op deze plek al naar de sterren werd gekeken toen men, althans volgens onze huidige maatstaven, nog van bijna niets benul had – tenminste niet van quasars of zwarte gaten of de Big Bang, zelfs niet van extragalactische stelsels.*' (blz. 217) en '*Nu echter herinnerde ik me weer hoe ik er op veertienjarige leeftijd met een drietal klasgenoten in een krakende winternacht op uit was getrokken, zo ver mogelijk weg van het dorp, over een aardedonkere laan langs stille boerderijen en houtwallen de Veluwe op, om aan de lichtvervuiling en eventueel belangstellende ouders te ontsnappen en dat we, stampvoetend en klappertandend maar tegelijkertijd vervuld van de wetenschap deel uit te maken van een al bij voorbaat legendarische expeditie, op een grotendeels met knarsende uit plakkaten bedekt heideveldje stuk voor stuk de zichtbare planeten,*

- dubbelsterren en open sterhopen probeerden te traceren en scherp te krijgen.*' (blz. 218).
- Door kennis van de natuur opgeroepen gevoelens zijn voor de hoofdpersoon Nils zelfs een doorslaggevende reden voor zijn studiekeuze: *'Waarom ben je sterrenkunde gaan studeren?'* vroeg ze opeens. *'Pfoeh,'* zuchtte ik, mijn mond leegkauwend. *'Ehm – misschien omdat bèta-vakken me goed liggen.'* *'Dan had je ook scheikunde kunnen kiezen.'* *'Of econometrie,'* gaf ik met een half lachje toe. *'Misschien heeft het wel te maken met onder de indruk zijn. Ik herinner me dat ik toen ik een jaar of elf was ergens las dat er voor elke zandkorrel op aarde in het heelal een miljoen sterren zijn. Ik weet dat ik daar een dag lang door verpletterd was.'* (blz. 99-100).
 - De gevoelens van eenzaamheid die opgeroepen worden door de vermeerdering van kennis over de natuur en door afname van het godsbesef en het idee dat de aarde het middelpunt is, zijn zelfs onderwerp van de rede die hoofdpersoon Nils houdt tijdens zijn promotie: *'En dus kan zelfs de grootste leek constateren dat wij deeltjesfysici en kosmologen, een half millennium nadat onze voorgangers zo gedecideerd de status van middelpunt van het universum hebben afgenomen van de aarde en ons zonnestelsel, alleen maar kunnen toegeven dat we diezelfde eenzame, beklagenswaardige positie, met een voorspelbaar omgekeerde synchroniciteit aangaande de afbrokkeling van zowel ons godsbesef als de hoop ooit daadwerkelijk door de ruimte te zullen reizen, nu voorbehouden zien aan het menselijk bewustzijn en als zodanig de fundamentele eenzaamheid van de mensheid niet alleen niet hebben weten te verkleinen, maar zelfs juist dramatisch hebben vergróót!'* (blz. 120).

Ten slotte kan kennis van de natuur ook ideeën van zingeving oproepen, die deels samenhangen met de eerdergenoemde gevoelens van sterfelijkheid. Zo wordt in 'Lichtjaren' de levensloop van de mens vergeleken met de levensloop van het heelal: *'En zegt u mij, geachte aanwezigen, wat beter in staat is de levensloop van de individuele mens aanschouwelijk en voelbaar te maken dan juist de vigerende voorstelling van ons heelal, dat na de oerknal, met zijn beloftevolle hitte en energie en ongedacht bestiarium aan deeltjes, tenslotte niet veel meer omhanden lijkt te hebben dan eindeloos uitdijen en afkoelen'* (blz. 120).

De fragmenten ingedeeld als dynamisch motief hebben echter niet allemaal te maken met kennis over de natuur. De natuur zelf (en niet kennis over de natuur) is het belangrijkste reisdoel van de vakanties van Nils en Hella (zie blz. 152). Ook kan de natuur zelf gevoelens oproepen. Zo maakt *'de gedachte door de bergen over verlaten kronkelpaden te lopen, stappend of springend van de ene naar de andere steen, terwijl onder onze voeten glashelder water sijpelde, gorgelde, spetterde, kabbelde'* (blz. 214) euforisch; overrompelt het zicht op witte Alpentoppen (blz. 222); en is het zicht van tientallen lichtjes weerspiegeld in het Vierwoudstedenmeer overweldigend (blz. 224). Ook kan de natuur zelf *'een tegenstrijdige sensatie oproepen dat iets op een en hetzelfde moment zowel van een onwrikbare samenhang als volkomen ongedwongenheid kan zijn.'* (blz. 302).

Verder kunnen natuur en natuurlijke elementen ook een opening bieden om een praatje te beginnen – 'Mooie bloemen' (blz. 76) –, kunnen natuurlijke elementen dienen

als (ongewenst) erfstuk (zoals de parkiet van Hella, die eigenlijk niemand wilde hebben maar anders een spuitje zou krijgen, blz. 79), worden natuurlijke elementen soms verzameld (blz. 258), of kunnen natuurlijke elementen gebruikt worden om mee te plagen (blz. 261).

Ten slotte kunnen natuurlijke elementen en processen zelf direct een invloed hebben op situaties, zoals in het volgende fragment waar hoofdpersoon Nils door het licht van de bliksem wordt ontdekt: *'Ik had kunnen horen dat de bomen rondom het huis steeds wilder waren gaan ruisen in een aanwakkerende wind en ook had ik kunnen zien dat er, terwijl het donker was geworden, geen enkele ster te bespeuren viel. In elk geval stond ik plotseling, terwijl ik daar zo door het raam naar binnen staarde, glas in de ene en fles in de andere hand, scherp afgetekend in het verblindende licht van een flits die pas na enige tijd werd gevolgd door de donder.'* (blz. 182).

De cognitieve dimensie

Hoe kan nu betekenis worden gegeven aan deze fragmenten van 'Lichtjaren' binnen de theorie van natuurbeelden? Hiervoor zullen eerst de cognitieve, en dan de normatieve en expressieve dimensie van natuurbeelden besproken worden. De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Zoals eerder vermeld, wordt het woord 'natuur' in 'Lichtjaren' genoemd in drie fragmenten. In het eerste fragment is de natuur datgene waardoor mensen worden gevormd. Het tweede fragment beschrijft natuur als iets wat ondergeschikt kan worden gemaakt aan de mens; terwijl de echte, niet ondergeschikte natuur het ideale reisdoel is: *'Ons reisdoel was het tegenovergestelde – het was niet uitgesproken maar ik ging er stilzwijgend vanuit dat het jou om hetzelfde ging, namelijk ergens willen zijn waar de mens er nog niet helemaal in was geslaagd de natuur aan zich ondergeschikt te maken, waar de beschaving zelf er minder toe doet.'* (blz. 152). Het derde fragment gaat over de sensatie van onwrikbare samenhang en volkomen ongedwongenheid die door de natuur zelf kan worden opgeroepen.

Natuur wordt dus in 'Lichtjaren' gezien als iets wat ondergeschikt kan worden gemaakt aan de mens. Echter, de natuur die niet ondergeschikt aan de mens is, waar de beschaving er niet toe doet, is het ideaalbeeld. Of natuur die ondergeschikt is gemaakt aan de mens nog steeds natuur kan worden genoemd is onduidelijk. Ten tweede roept echte natuur gevoelens van samenhang en ongedwongenheid op, wat wijst op een meer systeemecologische in plaats van structuurecologische of productie-ecologische manier van denken. Deze informatie samen wijst op een 'wildernisbeeld'. Ook andere fragmenten, waarin 'natuur' zelf niet wordt genoemd, wijzen hierop. Zo komt een aantal keer naar voren dat natuurlijke elementen vooral de sterfelijkheid van de mens laten zien; dat de mens eigenlijk maar heel nietig is ten opzichte van de natuur, het heelal; en dat de natuur over tienduizend jaar nog steeds bestaat terwijl de huidige generatie mensen dan allang dood is. Het wildernisarrangement, waarin de natuur wordt gezien als zelfregulerend en gericht op processen, sluit hierbij het beste aan.

In 'Lichtjaren' worden een aantal landschappen beschreven:

- De wildernis van Zwitserland, Schotland en Noorwegen; waar de natuur nog niet ondergeschikt is aan de menselijke beschaving. Dit wildernislandschap wordt gezien als Aards Paradijs; als ideaal.

- Het Nederlandse landschap buiten de stad, zoals akkers, velden en landgoederen, waar de hoofdpersonen elkaar regelmatig ontmoeten. Deze landschappen fungeren vooral als ontmoetingsplaats.
- De kosmos of het heelal. Dit is niet echt een landschap, en wordt ook niet beschreven in de arrangemententheorie, maar speelt wel een belangrijke rol.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie: wat is de waarde van natuur; hoe te handelen ten opzichte van natuur. Het is moeilijk de fragmenten uit 'Lichtjaren' in te delen naar grondhoudingen, omdat het boek meer over kennis van de natuur gaat dan over hoe te handelen ten opzichte van de natuur. Uit de fragmenten spreekt geen directe echte zorg voor de natuur, aangezien, zoals hierboven besproken, de natuur toch wel blijft bestaan; over tienduizend jaar zal bijvoorbeeld Skye, een van de 'Aardse Paradijzen', er nog wel hetzelfde uitzien. Daarnaast wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de mens en hun beschaving versus de natuur. Hoewel van de natuur wel wordt gezegd dat ze mensen kan vormen, wordt de mens door het onderscheid in beschaving en natuur niet gezien als deel uitmakend van de natuur. Dit samen wijst op een meer antropocentrische grondhouding.

Echter, de natuur is wel van belang voor het zelfbeeld van de hoofdpersoon Nils. Nils probeert met behulp van de natuur namelijk zin te geven aan zijn bestaan, en vergelijkt het menselijk bestaan met de ontwikkeling van het heelal. Bovendien ziet hij de natuur die niet door de beschaving wordt gedomineerd als ideaal. Dit wijst op een meer ecocentrische grondhouding. Uit de fragmenten van 'Lichtjaren' is dus niet een eenduidige normatieve visie te destilleren.

De expressieve dimensie

De laatste dimensie van natuurbeelden, de expressieve dimensie, betreft de wijze waarop natuur wordt beleefd. In de fragmenten, zoals hierboven besproken, komt duidelijk naar voren dat kennis van de natuur in 'Lichtjaren' een grote rol speelt. Dit betreft vooral kennis over de kosmos, hetgeen duidelijk een Socratische natuurbeleving aangeeft. Echter, juist de kennis van de natuur kan weer Dionysische gevoelens oproepen, zoals gevoelens van sterfelijkheid en vergankelijkheid. De beleving van de kosmos is dus een vorm van doorleefde Socratische natuurbeleving: het gaat vooral om objectieve kennis, maar deze kennis kan wel (Dionysische) gevoelens oproepen.

Niet in alle fragmenten speelt kennis van de natuur een rol in de natuurbeleving. Juist in de fragmenten die zich afspelen in het 'wildernislandschap' in Zwitserland, wordt de natuur subjectief beleefd. Dan roept de natuur vooral gevoelens op van euforie en overweldiging. Dit wijst op een Dionysische natuurbeleving.

Het natuurbeeld in 'Lichtjaren' kan dus beschreven worden als een beeld zowel gericht op objectieve beleving van de kosmos – een doorleefde Socratische vorm van natuurbeleving – als op subjectieve Dionysische beleving van 'wildernisnatuur'. Op het cognitieve vlak wordt natuur gezien als 'wildernis'. De normatieve dimensie van het natuurbeeld in 'Lichtjaren' is niet eenduidig te definiëren: sommige fragmenten wijzen op een meer antropocentrisch beeld, andere op een meer ecocentrisch beeld.

4.3.4 Samenvatting 'Spel'

In 'Spel' wordt in elf hoofdstukken – te vergelijken met korte verhalen – van zeer uiteenlopende lengte door Stephan Enter het opgroeien geschetst van de jongen Norbert Vijgh – van ongeveer zijn negende tot zijn negentiende. Norbert groeit op in een idyllisch dorp op de Veluwe, Brevendal geheten. Elk hoofdstuk is gewijd aan een spel; en die spellen zijn krachtmetingen geladen met ernst, een test voor hoe de verhoudingen zijn. Telkens verkeert hij in een overgangssituatie of in tweestrijd, bijvoorbeeld tussen school- en buurtvriendjes, tussen ouders en zijn grootmoeder. Elk hoofdstuk wordt gekenmerkt door een andere stijl. Nu eens in de ikvorm, dan in de derde persoon; soms met een rijk taalgebruik vol lyrische adjectieven en natuurbeschrijvingen, soms ingehouden en afstandelijk.

I - Vogeltaal

Norbert maakt als hij indiaantje speelt in het bos bij toeval kennis met een pikzwarte Afrikaan die tijdelijk in zijn dorp een cursus volgt. Een aantal schuchtere ontmoetingen volgt: de communicatie tussen de verlegen jongen en vriendelijke man verloopt niet eenvoudig. De Afrikaan spreekt vogeltaal, volgens Norbert. 'Frwaeh?' vraagt de man, klappertandend. 'Soefi-Ali', zegt hij op zijn borst prikkend. Ondanks zijn vreemde verschijning raakt Norbert overtuigd van hun bloedbroederband. En dan opeens is de man weer weg. En heeft een vriendje het afscheidscadeau van de Afrikaan gekregen, omdat Norbert er net even niet was.

II - Hofnar

Norbert komt terug naar zijn dorp voor een schoolreünie en ontmoet daarbij de dorpsgek Jeetje. Jeetje herinnert hem aan een periode in zijn jeugd waarbij Norbert en zijn vrienden probeerden sigarenbandjes van Jeetje te krijgen, die hij bewaarde in zijn pet. Als Norbert meer probeert te weten te komen van Jeetje en hem ook nog eens terugziet op een schilderij, is Jeetje zelf echter verdwenen.

III - Job

Elke zondag gaat Norbert met zijn ouders naar de kerk. Hij speelt daar tijdens de preek een spel: de namen raden van de bijbelse figuren die in de gebrandschilderde ramen staan afgebeeld. Op een zondag, hoewel flink ziek, probeert hij de naam van de laatste figuur te vinden op grond van de bijbelverhalen die hij kent. Dan beginnen de gebrandschilderde figuren in de ramen plotseling tegen hem te praten. Als de vijfde naam – Job – hem plotseling te binnen schiet, kotst hij ziek en van opwinding in de collecte zak.

IV - Stroom

Norbert, Theo (een buurtvriendje) en Sander (een klasgenoot) spelen een spel bij de rivier: ze gooien elk een stokje in het water en laten dat meedrijven. Onderweg gebeurt er van alles: zo vinden ze een slang en verslikt het hondje van Sander zich in kauwgom van Norbert. Norbert merkt daarbij dat hij in een loyaliteitsconflict komt: zijn klasgenoot van het gymnasium vindt hij sympathieker dan zijn oude jeugdvriend die op de lts zit.

V - Weerstand

Als Norbert dertien is gaat hij elke zaterdagochtend naar zijn schaakclub. Op een ochtend komt meneer Wiesman de vaste schaakleraar op Norberts schaakclub vervangen. Bij die man, met wie ze de draak steken omdat hij homoseksueel is, leren de jongetjes zonder dat ze het merken veel beter schaken dan dat ze ooit zouden doen bij hun oude schaakleraar, een majoor in het leger die op uitzending is in Libanon. Pas als ze tijdens hun eerste toernooi uitzonderlijk goed presteren, dringt het tot hen door hoeveel ze aan hem te danken hebben. Norbert durft hem ten overstaan van zijn clubgenoten niet te bedanken, bang dat ze hem maandenlang voor homovriendje zullen uitmaken.

VI - Heroïsch

Norbert fantaseert over het heldhaftige verleden van zijn voorgeslacht, dat scherp contrasteert met zijn eigen leven. Hij droomt zich graag een heldenleven, maar bij zijn ouders ziet hij daar niets van terug, alleen bij zijn grootmoeder. Als Norbert – die inmiddels al enkele jaren op het gymnasium zit - naar buiten gaat, ontmoet hij zijn vroegere buurvriendje Theo weer, met een paar vriendjes. De kloof tussen Norbert en deze lts'ers is groot. Gezamenlijk gaan ze naar een nieuwe wijk in aanbouw. Tot zijn ontzetting merkt Norbert dat voor anderen ook vandalisme als spel geldt. Ten slotte doet hij ook zelf mee. Opeens worden ze omringd door een groep jongens die niet afkomstig zijn uit het dorp. Bij een beginnende vechtpartij slaan ze op de vlucht. Norbert denkt een betere vluchtweg te weten, maar vergist zich en wordt als enige gepakt. Een langdurig verhoor met allerlei vernederingen volgt. Wanneer hij uiteindelijk wordt vrijgelaten en naar Theo's huis gaat, vind hij een kat in een glaskak. Deze probeert hij te bevrijden, maar daardoor loopt hij een paar krassen op zijn hand op; de enige zichtbare verwondingen van die middag.

VII - Jeune premier

De titel 'Jeune premier' wijst op Norberts eerste seksuele ervaring: met Lineke in de kerktoeren. De seks bleek een spel dat hem meer verwarring dan plezier bracht. Hij kende Lineke uit de kerk en meende een mooie, geheimzinnige plek te hebben uitgezocht. Maar ter plekke wist hij zich geen raad, en nam Lineke het initiatief. Na afloop deelt ze mee dat ze over een maand het dorp verlaat omdat ze gaat verhuizen.

VIII - Poppenkast

Hoewel Norbert er vanaf zijn twaalfde van overtuigd is dat het (christelijke) geloof een spel is, poppenkast, gaat hij nog tot zijn zestiende elke week naar catechisatie. Tot hij besluit op een avond mee te delen dat hij niets meer gelooft. Hij probeert in te schatten hoe zijn medecatechisanten zullen reageren, maar wanneer hij eindelijk zijn moed bij elkaar raapt en het vertelt, volgt er geen enkele reactie.

IX - Stoelendans

Norbert probeert de sympathieke leraar Engels zo te tergen dat deze razend wordt. 'Stoelendans' beschrijft de botsing tussen puber en leraar. Het treiteren van de leraar is welhaast een heilig moeten, een machtsstrijd waaraan pubers amper weerstand kunnen bieden. Ook onderling zijn ze genadeloos; zo laten ze hun klasgenoot Pieter na het eindexamen op zijn feest met z'n allen in de steek.

X - Koker

'Koker', het kortste verhaal, geeft een beeld van Norberts uitzonderlijke vermogen om zich met dieren, zoals een libel, en voorwerpen, zoals zijn fiets, te identificeren.

XI - Scrabble

Dit laatste verhaal neemt bijna een kwart van het boek in beslag. Norbert haalt hierin tijdens de uitvaartdienst van zijn grootmoeder herinneringen aan haar op. Grootmoeder was een dame die de oude familiedeftigheid overeind hield. Ze bracht Norbert taalgebruik en manieren bij. Norbert herinnert zich vooral de zomervakanties die hij met haar in haar vakantiehuis in Wallis doorbracht. Ze speelden toen heel fanatiek scrabble, hoe onervaren Norbert ook was. Pas tijdens hun laatste vakantie probeert Norbert een taboe te doorbreken, en vraagt naar zijn grootvader. Dan vertelt ze dat haar huwelijk niet gelukkig was en ze een affaire met haar paardrijleraar had. Op een avond, na een stevige ruzie, besluiten de grootouders uit elkaar te gaan. Grootvader nam de auto en reed weg, maar onderweg botste hij op een boom en was op slag dood.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van De Jong, 2007; Leyman, 2007; Ruyters, 2007; en het uittreksel van Kraan, 2007c).

4.3.5 Natuurbeelden in 'Spel'

In 'Spel' komen relatief veel natuurlijke elementen en natuurlijke processen voor. Dit verschilt echter per hoofdstuk. Zoals in de samenvatting van 'Spel' ook al staat beschreven, hebben alle hoofdstukken of verhalen een andere stijl. In sommige hoofdstukken zijn er uitgebreide natuurbeschrijvingen, in andere hoofdstukken juist niet of amper. Zo komen in het hoofdstuk 'Heroïsch' veel vergelijkingen of metaforen met natuurlijke elementen voor, terwijl dit in andere hoofdstukken veel minder het geval is.

Het woord 'natuur' zelf komt in weinig fragmenten voor: *'Wanneer ik een natuurfilm zie met spelende jonge dieren - wolfjes, tijgertjes, chimpansees – en ik vergelijk ze met mensen, dan doen ze niet denken aan baby's of kleine kinderen maar aan middelbare scholieren. Er is een belangrijk verschil, en dat is dat wij er op die leeftijd niet meer pluizig-mooi uit zien.'* (blz. 170) en *'Wij jongens zagen er, zelfs naar menselijke maatstaven, vooral raar uit. We hadden plots naar verhouding te grote voeten, met lelijke knobbels van tenen. We hadden te lange ruggen, sloom hangende armen, een willekeurig en gênant soort haargroei op willekeurige en gênante plaatsen, en sommigen zaten dan ook nog als melaatsen onder de pukkels – het was of de natuur ons in de puberteit zo lelijk mogelijk maakte, zodat we, mochten we zelf twijfelen, vanzelf door onze ouders uit het nest getrapt zouden worden'* (blz. 170-171).

Ook in 'Spel' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In iets meer dan 2/5^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren derhalve als statisch motief. In iets minder dan 2/5^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In ongeveer 1/5^e van de fragmenten spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Spel' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Spel'

De functie van iets minder dan 2/5^e van de fragmenten is beeldspraak. In tegenstelling tot 'Lichtjaren' (waarin vooral mensen met natuur of natuurlijke elementen werden vergeleken) bestaat in 'Spel' de meest voorkomende vorm van beeldspraak uit vergelijkingen met of metaforen voor een handeling of gebeurtenis. Een mooi voorbeeld hiervan is: *'We drijven. Als bontgekleurde scholen vissen bij een koraalrif drijven we in compacte maar plooibare stromen langs de kartonnen muren van het noodgebouw, en ik drijf mee, ik zwenk mee, ik rem af en versnel weer mee met alle anderen, alles heel vloeiend, en ik zie hoe plotseling voor me de massa uiteenwijkt alsof er een haai aankomt.'* (blz. 163). Toch komen ook in 'Spel' een aanzienlijk aantal vergelijkingen tussen mens en natuur of natuurlijke elementen voor. Bij deze vergelijkingen worden vooral lichaamsdelen of karaktertrekken vergeleken ('ogen als kikkers', een 'stem als een oerbeest'), en in mindere mate de hele mens. Verder komen er een aantal vergelijkingen voor tussen voorwerpen en natuurlijke elementen, zoals *'hessenwagens met handelswaar als kamelen der zandwegen'* (blz. 29) of *'een tractor als een glanzende kever'*.

Ten slotte komen er in 'Spel' veel vergelijkingen voor waarin natuurlijke elementen met iets anders worden vergeleken; vaak met mensen. Voorbeelden hiervan zijn: *'een hond die als een koerier heen en weer loopt'* en *'vissen als soldaten'*.

Vergelijkingen en metaforen waarin natuurlijke elementen een rol spelen, komen dus veel voor in 'Spel', al verschilt dit wel per hoofdstuk. Stephan Enter maakt soms zelfs gebruik van dubbele vergelijkingen, zoals in het volgende voorbeeld waarin gedachten met populiereblaadjes worden vergeleken en die weer met vissen: *'Maar het is vooral het geruis boven hem dat Norbert onrustig maakt – alsof iets van dat gewemel verwant is aan de gedachten en beelden die de hele dag door zijn hoofd rondsuisen en evenals die grijsgroene populiereblaadjes niets liever willen dan als vissen de blauwe hemel inschieten maar daar door dunne vezelige takjes van worden weerhouden.'* (blz. 62).

Naast vergelijkingen en metaforen, komen er in 'Spel' net als in 'Lichtjaren' slechts enkele personificaties voor, namelijk: *'bladeren die in bleek lantaarnlicht huiverend tegen de kerkmuur samscholen'* (blz. 38); *'luie vissen'* (blz. 53), en *'Laag boven een glooiende akker (...) staart een volle maan verbijsterd over het lege landschap'* (218).

Statische motieven in 'Spel'

In iets meer dan 2/5^e van de fragmenten is de functie van natuurlijke elementen het geven van een sfeertekening: een statisch motief. Dit gebeurt soms op een heel poëtische manier, zoals in het volgende fragment: *'Ik snoof de vage tabaksgeur van de bladeren diep op, staarde omhoog en liet de grijs-groene beukestammen veranderen in stenen pilaren. Ertussen hingen, vrijwel horizontaal, even kaarsrecht en onmetelijk lang als de bomen, bundels licht van de laagstaande herfstzon. Het licht schonk alles wat het raakte een tere gloed maar die was bedrieglijk: de zon gaf al weken geen warmte meer.'* (blz. 8).

De meeste fragmenten, die als statisch motief worden geclassificeerd, gaan over bos, bomen, bladeren, takken en stokjes. De meest genoemde bomen zijn, evenals in 'Lichtjaren', loofbomen: beuken, platanen, wilgen, elzen, populieren, eiken, kastanjes. Als naaldhout worden, evenals in 'Lichtjaren', alleen dennen en sparren genoemd. Verder komen in veel fragmenten weersomstandigheden of hemellichamen voor, zoals de zon en de hemel, wind, sneeuw en ijs, bliksem en onweer, wolken, regen, sterren en de maan.

Naast bovengenoemde bomen, worden ook andere (kamer)planten en struiken genoemd: sanseveria's, cactussen, kruisemunt, tijm, zonnebloemen, koren en maïs, paardebloemen, madeliefjes, zuring, heide, bosbessen, waterlelies, riet en taxus. Ook gras wordt erg vaak genoemd. Naast flora, komt ook veel fauna voor, en weer met name vogels, insecten, en vee en huisdieren. Genoemde vogels zijn: koekoek, (hout)duif, eenden, een meerkoet, een roodborstje en een Vlaamse gaai. De volgende insecten komen voor: spinnen, hommels, (paarde)vliegen, krekels, schaatsenrijders, torren, libellen, langpootmuggen en vlinders. In 'Spel' aanwezig vee en huisdieren zijn: paarden, katten, een rund, koeien, een poedel en andere honden. Verder komen er nog een viertal dieren voor die niet onder deze categorieën vallen, namelijk vissen, een bever, ratten en een slang. Ten slotte komen ook levenloze elementen voor als riviertjes en beekjes, bergen, slootjes en weilanden.

Dynamische motieven in 'Spel'

De overgebleven fragmenten uit 'Spel' worden geclassificeerd als dynamisch motief. Er zijn een aantal verschillende manieren waarop natuurlijke elementen en processen in het boek deel uitmaken van gebeurtenissen in 'Spel'. Ten eerste kunnen de natuur of natuurlijke elementen een spel zijn (zoals het spel wiens stokje in de rivier als eerste bij een bepaald punt is, of de weddenschap wie een dode slang durft te zoenen). Ook kunnen natuurlijke elementen een bepalende factor in het spel zijn (zoals de windrichting en zonnestand bij Indiaantje spelen; of bij het raden van geestelijken het takje en de duif die verraden dat op een bepaald raam Noach staat afgebeeld).

Natuur en natuurlijke elementen zijn echter meer dan alleen spel. Ze kunnen ook bepaalde emoties of gevoelens oproepen, zoals:

- Trots: *'Het duurde even voor ik het begreep: dit was de allereerste keer dat ze sneeuw zagen! Ik voelde me heel trots. Dat ze zoiets hier in mijn dorp konden meemaken!'* (blz. 18-19).
- Angst. Zo zijn de nichtjes van Norbert bang voor onweer.
- Onrust. *'Maar het is vooral het geruis boven hem dat Norbert onrustig maakt – alsof iets van dat gewemel verwant is aan de gedachten en beelden die de hele dag door zijn hoofd rondsuisen en evenals die grijsgroene populiereblaadjes niets liever willen dan als vissen de blauwe hemel inschieten maar daar door dunne vezelige takjes van worden weerhouden.'* (blz. 62).
- Ontzag: *'Hij staart weer naar zijn stokje maar eigenlijk ziet hij vooral de schittering van de zon op het water – duizenden messen van licht die op je af schieten. Hoe langer je kijkt, hoe meer nemen de schitteringen bezit van je. Ze trekken, ze nodigen je uit je te laten verblinden en je voelt dat er iets ontzagwekkends op het spel staat (...)'* (zie blz. 59)
- Schoonheid en euforie: *'En door dat wak keek Norbert een duisternis in, die in het midden werd verlicht door een enkele lantaarn als een volle maan. Toen hij ook daar bladeren langs zag schieten, kreeg hij het energieke over zich dat hij de afgelopen week vaker had gevoeld – een gewaarwording van euforie, samenhangend met het idee dat de hemel werd schoongebazen, dat het stof van de zomer eruit regende, dat bij zonsondergang alles door een geheimzinnige weerschijn werd aangeraakt en ook: dat 'binnen' of 'thuis' een ander, wezenlijker karakter kreeg.'* (blz. 147) en *'Elke dag, elke minuut hier in de bergen heeft iets*

gelukzaligs, heeft het euforische van een bollend laken, een bal die met een boog in de vijver ploft.’ (blz. 225).

De fragmenten geclassificeerd als dynamisch motief geven niet alleen emoties en gevoelens weer. Zo stimuleren de natuur en natuurlijke elementen de hoofdpersoon Norbert ook om vragen over zingeving, identiteit en sterfelijkheid te overdenken; net als de hoofdpersoon Nils in ‘Lichtjaren’. En vergelijkt Norbert zichzelf als puber met spelende jonge dieren: *‘Wanneer ik een natuurfilm zie met spelende jonge dieren - wolfjes, tijgertjes, chimpansees – en ik vergelijk ze met mensen, dan doen ze niet denken aan baby’s of kleine kinderen maar aan middelbare scholieren.’* (blz. 170). Hoofdpersoon Norbert identificeert zich soms zelfs zodanig met natuurlijke elementen (maar ook met andere dingen), dat hij meent zich erin te kunnen verplaatsen: *‘Hij dacht aan de libel. Wat betekende dit? Dit was de eerste keer dat het niet lukte – dat wat hij zelf gaandeweg zijn ‘verplaatsingen’ was gaan noemen. Want zo lang hij zich herinnerde, had hij zich op verloren momenten verplaatst in dieren, voorwerpen of ook wel abstracties als zonlicht of honger. Niet figuurlijk, dat kon iedereen. Nee, hij verplaatste zich letterlijk; hij werd zijn object.’* (blz. 190).

Bovendien is in ‘Spel’ natuur een onderdeel van wat je beschouwt als ‘thuis’ of ‘eigen’, en daarmee ook van je identiteit. Een voorbeeld hiervan is het volgende fragment: *‘Met een dromerig gevoel keek ik omhoog in de kruinen van de beuken en probeerde me voor te stellen hoe het was in een land te komen waar ze alleen dode bomen hebben’* (blz. 11).

Natuurlijke elementen in ‘Spel’ kunnen daarnaast gevoelens van sterfelijkheid oproepen: *‘Niets is in staat mijn hart zo op te tillen als de zon die op water schijnt. Aan de rand van een ronde, kogelvormige poel, gevuld met kil water waar dezelfde onwezenlijke kleur door zweemt als door de gletsjer, krijg ik een verterend verlangen er één mee te worden - mijn vergankelijkheid als een kledingstuk af te leggen, en te springen.’* (blz. 228-229). Een dergelijk gevoel van sterfelijkheid is ook terug te vinden in ‘Lichtjaren’, vooral gekoppeld aan het idee dat de mens sterft terwijl de natuur blijft bestaan, zoals ook blijkt uit het volgende fragment uit ‘Spel’: *‘Hij bedacht dat de mensen die straks in dit huis kwamen wonen, nooit zouden weten dat hij hier was geweest. Niets bijzonders, zo ging het altijd, de hele geschiedenis door. Misschien was in de middeleeuwen op deze plek een moord gepleegd. Zijn aanwezigheid was een dun laagje tijd, een jaarring die binnen de kortste keren door een ander laagje werd bedekt.’* (blz. 126). Het gevoel dat bepaalde natuurlijke elementen altijd hetzelfde blijven, blijkt ook uit het volgende fragment: *‘Een oud, half losgescheurd aanplakbiljet (...) klapwiekt in de wind en het kan bijna niet anders of de reiziger voelt, als een ijzige aanraking op zijn huid, het verstrijken der jaren – en beseft dat deze wind in niets verschilt van de bries die hier eens door riethalmen en wilgetenen trok.’* (blz. 31).

Een opmerkelijk fragment over natuur en sterfelijkheid is het volgende, waaruit een idee spreekt dat tijdens het sterven de natuur wordt verklaard: *‘Stel dat zo een pijl binnendrong! De pijn als een zengende vlam, maar ook een gelukzalige knal van licht in je hoofd, het gewicht dat met je adem uit je lichaam week, en – natuurlijk – inzicht in de wereld, de betekenis van lucht, steen, vocht en waarom een kastanje of libel bestond.’* (blz. 94).

Natuurlijke elementen maken dus in ‘Spel’ gevoelens los en stimuleren vragen over zingeving, identiteit en sterfelijkheid. In ‘Spel’ is natuur daarnaast iets waar je zorg voor moet dragen, en dat niet teveel aangetast moet worden. Zo komt in het volgende, langere fragment een roep om behoud van natuurlijke elementen naar voren: *‘Een van de modernste projecten van het land, met speeltuinen voor jonge families, met singels en andere waterpartijen, en, primeur in onze mooie gemeente, containers voor gebruikt glas.’ Tot een paar maanden geleden waren hier heldergroene weilanden geweest en stukjes drassig bos. Norbert kon zich elk hoekje voor de geest halen van een boomgaard met gras vol vlinders en zoet geurend fluitekruid waar je doorheen moest waden en kronkelige appelbomen die zich eenvoudig lieten beklimmen. Nu was dat allemaal weg. Niet alleen alles wat groen was maar ook de verende aarde, het geheimzinnig dampende licht, het steelse geritsel van torren en kleine slangen en verscholen waterstroompjes. (...) Nu de werklui weg waren kon je echter goed zien dat hier geen monster werd geschapen – er werd alleen maar doodgemaakt. Het leven was uit de aarde gesneden en vervangen door naargeestige stilte en een felle kilheid van vocht en doodse steen. Hoewel de zon scheen had de wind iets guurs. Er groeide niets. Overal lagen diepe, koud weerspiegelende plassen. De enige dieren die zich hier waagden waren troepjes kwaadaardige, schorre kraaien. Het deed denken aan jaartalbeelden van Libanon.’* (blz. 103-104).

Deze zorg voor natuurlijke elementen is echter niet altijd groot, en alleen als het goed uitkomt, zoals blijkt uit het volgende fragment: *‘Even later bleef hij helemaal stilstaan om een grote zwarte tor, die apathisch midden op de weg zat, met een blaadje op te lepelen en naar de berm te brengen. Zijn moeder draaide zich om. Voor ze iets kon zeggen gooide Norbert de tor in het gras en liep vlug verder.’* (blz. 41) Dat deze zorg niet altijd groot is, blijkt ook uit de hoofdstukken ‘Stroom’ en ‘Heroïsch’. In ‘Stroom’ is hoofdpersoon Norbert kauwgom aan het eten, en bedelt hond Chippy ook om kauwgom. Norbert wil de hond dit eerst niet geven. Wanneer Chippy blijft janken, geeft hij hem toch kauwgom. Later verslikt Chippy zich hierin, en is het schoolvriendje Sander boos op Norbert omdat hij de kauwgom aan de hond heeft gegeven. Een deel van het hoofdstuk ‘Heroïsch’ gaat over een kat die vast zit in de glasbak. Hoofdpersoon Norbert probeert deze kat te redden door hem eruit te halen, maar als de kat hem krabt geeft hij deze poging al snel op.

In mindere mate draait het in ‘Spel’ om kennis van de natuur. Wanneer kennis een rol speelt, gaat het vooral om indruk te maken met kennis of elkaar af te troeven met kennis, zoals in het volgende fragment: *‘Theo raapt een tak op, hij bukt zich en tilt de slang omhoog. ‘Een hazelworm,’ zegt Sander. ‘Het is geen worm,’ zegt Theo. ‘Het is een slang, dat zie je toch zelf.’ ‘Ik weet dat ook maar toevallig hoor,’ zegt Sander met iets verontschuldigheds in zijn stem. ‘Ik heb een terrarium gehad. Een hazelworm is een soort hagedis. ‘Hagedis? Hij heeft toch geen poten man – ik weet heus wel hoe een hagedis eruit ziet.’ (...) Terwijl Norbert naar de slang kijkt, bedenkt hij dat jongens op school nooit zo reageren wanneer iemand iets heel precies weet, zoals Sander met zijn hazelworm.’* (blz. 62).

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van 'Spel' nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Aangezien het woord 'natuur' zelf weinig voorkomt in 'Spel', slechts in twee fragmenten, is het moeilijk te zeggen wat in 'Spel' precies als natuur wordt beschouwd. Het eerste fragment beschrijft natuurfilms, waarin jonge dieren – wolfjes, tijgertjes, chimpansees – aan het spelen zijn. Aangezien hier geen fysieke ruimtes worden beschreven maar alleen natuurlijke elementen, is dit fragment niet te koppelen aan de arrangemententheorie. In het tweede fragment worden pubers beschreven die er raar uitzien, alsof de natuur hen in de puberteit zo lelijk mogelijk maakte zodat ze vanzelf door hun ouders uit het nest getrupt zouden worden. Dit tweede fragment wijst terug naar het eerste fragment, waarbij de vergelijking met jonge dieren wordt doorgetrokken. Doordat er sprake is van een vergelijking, 'alsof de natuur hen zo lelijk mogelijk maakte', is het onduidelijk of de mens (pubers) nu daadwerkelijk door de natuur worden gevormd of niet. Uit dit tweede fragment is dus weinig extra informatie te verkrijgen over wat precies als natuur wordt beschouwd.

In 'Spel' spelen twee landschappen een grote rol:

- Nederlandse landschappen van de zandgronden rondom de Veluwe: maïs- en korenvelden, weilanden, appelboomgaarden en bossen om kastelen. Deze arcadische landschappen spelen de grootste rol in 'Spel' en roepen gevoelens op van trots, onrust, euforie; roepen vragen over sterfelijkheid en zingeving op; vragen om zorg; en bepalen mede de identiteit van hoofdpersoon Norbert.
- De Zwitserse bergen. Deze wildernislandschappen roepen ook gevoelens op van euforie en sterfelijkheid.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie. Zoals hierboven beschreven, is er in 'Spel' een paar keer sprake van zorg voor natuurlijke elementen. Deze zorg is echter niet altijd groot, en vindt alleen plaats als het goed uitkomt. Dit wijst op een natuurbeeld tussen sterk antropocentrisch en sterk ecocentrisch in. De natuur en natuurlijke elementen in 'Spel' zijn van belang voor het stimuleren van zingeving en bij het vormen van een identiteit. Dit duidt op een meer ecocentrisch natuurbeeld. Wellicht past de grondhouding 'partner' nog wel het beste bij 'Spel'. In deze grondhouding wordt namelijk gestreefd naar harmonisering van doeleinden van ecologische systemen en doeleinden van maatschappelijke systemen. Essentieel is dat de 'status' van de natuur evenwaardig is aan die van de mens.

De expressieve dimensie

De expressieve dimensie tot slot gaat over de beleving van natuur. Uit de fragmenten blijkt dat er voornamelijk sprake is van een existentiële en subjectieve beleving van de natuur. Anders dan in 'Lichtjaren', speelt kennis van de natuur slechts een beperkte rol in de beleving van natuur. Daarmee is de natuurbeleving in 'Spel' dus geen Socratische beleving. Of de natuurbeleving in 'Spel' Dionysisch of Apollinisch te karakteriseren is, is niet geheel duidelijk. In sommige fragmenten gaat het vooral om de omgang met de natuur; is er sprake van een soort 'ideaalbeeld' en wordt ingegrepen om aan dat beeld te voldoen. Dit is bijvoorbeeld te zien in de fragmenten waarin wordt geprobeerd te zorgen

voor de natuur. Andere fragmenten gaan juist meer over het spontane, veranderlijke en ongrijpbare. Hierbij spelen diepe emoties als euforie en sterfelijkheid een rol, zoals in het volgende fragment: *‘Niets is in staat mijn hart zo op te tillen als de zon die op water schijnt. Aan de rand van een ronde, kogelvormige poel, gevuld met kil water waar dezelfde onwezenlijke kleur door zweemt als door de gletsjer, krijg ik een verterend verlangen er één mee te worden - mijn vergankelijkheid als een kledingstuk af te leggen, en te springen.’* (blz. 228-229). Zowel Dionysische beleving als Apollinische natuurbeleving krijgen dus vorm in ‘Spel’.

Het natuurbeeld in ‘Spel’ is daarmee te karakteriseren als een natuurbeeld gericht op subjectieve beleving – zowel Dionysische als Apollinische beleving. Deze beleving wordt voornamelijk opgeroepen door arcadische landschappen, maar zeker ook door wildernislandschappen. De normatieve houding ten opzichte van natuur ligt tussen geheel ecocentrisch en geheel antropocentrisch in, en kan het beste gekarakteriseerd worden door de grondhouding van ‘partner’.

4.3.6 Samenvatting: natuurbeelden in de literatuur van Stephan Enter

Natuur en natuurlijke elementen komen in beide geanalyseerde boeken van Stephan Enter veelvuldig voor. De fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen, hebben ook veel overeenkomsten: zo komen in beide boeken de overweldigende Alpen voor en worden dezelfde soorten flora en fauna genoemd. Daarentegen bevatten de twee boeken van Stephan Enter ook opvallende verschillen in natuurbeelden. Uit ‘Lichtjaren’ spreekt een natuurbeeld dat erg gericht is op zowel objectieve of Socratische beleving van natuur (maar dan een doorleefde vorm van Socratische beleving) als op subjectieve Dionysische beleving van natuur. Daarbij wordt natuur vooral gezien als ‘wildernis’. In ‘Spel’ daarentegen is er alleen een subjectieve natuurbeleving van natuur. Deze beleving is soms Dionysisch, soms Apollinisch. Niet alleen is de expressieve dimensie van de natuurbeleving verschillend, ook de cognitieve dimensie is verschillend. Waar ‘Lichtjaren’ juist gericht is op het wildernis natuuridee, is ‘Spel’ meer gericht op het arcadische natuuridee.

4.4 *Abdelkader Benali*

4.4.1 *Biografie*

Abdelkader Benali werd in 1975 geboren in het Marokkaanse dorpje Ighazazzan. Over het Marokkaanse landschap zegt Benali in een interview: ‘Wat ik me herinner van die tijd is dat het landschap voor een kleine jongen overdonderend was. Die ruwe, weerbarstige vlakke met die scheuren van de droogte, die zee die zo onbarmhartig blikkerde onder de zon. Het kon er ook keihard regenen. Dan stond de regen als een traliehek op het land. En plotseling was het weer droog. Een ruw mannelijk landschap was het. Het had iets magisch, prikkelde je verbeelding.’ (in: Van Hoore, 1997).

Op zijn vierde kwam Benali met zijn moeder en broers en zusjes naar Nederland, waar zijn vader een slagerij was begonnen in Rotterdam. Hij volgde de mavo, havo, 5-vwo en de propedeuse van de lerarenopleiding geschiedenis. Vanaf midden jaren negentig won Benali verschillende literaire wedstrijden en prijsvragen. Eén van deze prijzen was een jaar lang gratis studeren aan de universiteit van Leiden. Het werd geschiedenis, een studie die hij uiteindelijk niet heeft afgerond. Ondertussen had Benali bijbaantjes, onder meer als colporteur, slager, krantenbezorger en beveiligingsmedewerker. Sinds februari 2007 is Benali aangesteld als ‘schrijver op locatie’ aan de Vrije Universiteit. Schrijvers door wie Benali geïnspireerd werd, zijn onder andere Thea Beckman, Salmon Rushdie en J.M.A. Biesheuvel. Abdelkader Benali wordt vaak geschaard onder jonge ‘migrantenliteratuur’, waaronder ook bijvoorbeeld Hafid Bouazza geregeld wordt ingedeeld. Benali zegt hierover: ‘Ik voel geen enkele verwantschap met mijn tijdgenoten. Nul komma nul. Hafid Bouazza zou zich zwaar beledigd voelen als ik zou zeggen dat hij en ik uit dezelfde bron putten.’ (in: Hoenjet, 2007).

Na het winnen van weer een schrijfwedstrijd bood uitgeverij Vassallucci Benali aan een roman van hem te publiceren. Dit werd ‘Bruiloft aan zee’ (1996). Benali’s romandebuut werd genomineerd voor de Libris Literatuur Prijs. Pas in 2002 verschijnt zijn tweede roman: ‘De langverwachte’, dat later wordt bekroond voor de Libris Literatuur Prijs 2003. In 2005 verschijnt Benali’s derde roman, ‘Laat het morgen mooi weer zijn’. Het jaar daarop verschenen veel publicaties van Benali, onder andere zijn vierde roman ‘Feldman en ik’.

Benali schreef ook een aantal toneelstukken: ‘De ongelukkige’ (1998), ‘Yasser’ (2001), en ‘Onrein’ (2003). Bovendien schreef Benali twee gedichtenbundels: ‘Gedichten voor de zomer’ (2003) en ‘Panacee’ (2006).

Verdere publicaties van Benali zijn ‘Berichten uit Maanzaad Stad’ (2001), een bundel waarin eerder in kranten en tijdschriften gepubliceerd werk is opgenomen; ‘De Argentijn’ (2005, een novelle); ‘Marokko door Nederlandse ogen’ (2005, non-fictie); ‘Wie kan het paradijs weerstaan: Romeinse brieven’ (2006), een briefwisseling met Michael Zeeman; ‘Berichten uit een belegerde stad’ (2006), waarin impressies vanuit Beiroet tijdens de oorlog tussen Israël en de Palestijnen in 2006; ‘Marathonloper’ (2007, non-fictie) en ‘De eeuwigheidskunstenaar’ (2007), een novelle ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van Harry Mulisch.

In dit onderzoek zullen naast de twee tussen 2003 en 2007 geschreven romans, ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ en ‘Feldman en ik’, ook de roman ‘De langverwachte’ beschreven worden. Deze laatste roman is dan wel in 2002 gepubliceerd, wat buiten het

termijn valt van dit onderzoek, maar heeft de Libris Literatuur Prijs gekregen in 2003, wat wel binnen het termijn van dit onderzoek valt.

(Voor deze biografie is mede gebruik gemaakt van gegevens uit interviews met Abdelkader Benali van Brunt, 2005; Hoenjet, 2007; Van Hoore, 1997; en de biografie van Van Laar, 2007).

4.4.2 Samenvatting 'De langverwachte'

De langverwachte beschrijft het verhaal van een ongeborene die als een alwetende verteller verhalen van zijn vader, moeder, beider families en een aantal zijfiguren vertelt. De familie van de ongeborene bestaat uit figuren die vrij los van elkaar staan. Zoals de familie van Mehdi Ajoeb, de vader van de ongeborene: zijn moeder Malika is wees en zijn vader Driss gedraagt zich als wees. De moeder van de ongeborene, Diana Doorn, is dochter van gescheiden ouders. Diana's moeder Elisabeth werd al jong zwanger van Samuel Black Crow Brannigan, een Amerikaan van Iers-indiaanse afkomst, maar ze hield het slechts kort vol in de woestijn van Arizona waar ze zich terugtrokken. Terug in Nederland trouwt Elisabeth met Rob Knuvelde, die Diana als dochter accepteert, maar ook dat huwelijk loopt op de klippen.

Op de eerste pagina van het boek zijn de perswéeën al begonnen, maar komen wil het kind nog niet. Ze heeft besloten haar geboorte uit te stellen tot al haar familieleden aan het kraambed van haar moeder staan. Ondertussen vertelt ze de levensgeschiedenissen van haar familieleden. De gave van vertellen die ze hiervoor nodig heeft, heeft de ongeborene van grootmoeder Malika geërfd, die deze gave daartoe in een greppel heeft achtergelaten. De roman wordt in niet-chronologische volgorde verteld, maar voor deze samenvatting wordt in meer chronologische volgorde een overzicht gegeven van de levensgeschiedenissen van de verschillende familieleden. De roman speelt zich deels af in Marokko, deels in Rotterdam.

Al jong verlaat Driss Ajoeb in Marokko zijn moeder, omdat hij haar ervan verdenkt meer van haar koeien dan van haar kinderen te houden. De koeien neemt hij mee en verkoopt hij op de markt aan Omar Omar bij wie hij in dienst treedt om de dieren te verzorgen. Omar Omar leeft dan al jaren teruggetrokken in zijn huis als gevolg van liefdesverdriet. Ooit werd zijn hart gestolen door Nadia Nadia, maar Omar Omars vader zorgde ervoor dat het meisje aan een ander werd uitgehuwelijkt.

Driss trekt er op een dag op uit om een meisje te vinden. Hij klopt aan bij Malika, die zich heeft teruggetrokken op haar kamer. Ze draagt een zelfgemaakte trouwjurk, voor haar toekomstige echtgenoot. Dit is het gevolg van de bezetenheid van haar pleegvader, die zich door dieven een koffer met cijferslot heeft laten opdringen. Hierin zou een fantastische trouwjurk zitten; maar als het slot van de koffer eenmaal gekraakt is, blijkt de jurk de pleegvader te betoveren alsof ze een echte vrouw is. Driss brengt de jurk naar haar rechtmatige eigenaresse terug, en Malika en Driss worden man en vrouw en trekken bij Omar Omar in, die uiteindelijk ook zijn Nadia Nadia krijgt.

Dan geeft Driss op Malika's aandringen Marokko op en ze vestigen zich in Rotterdam, waar Driss een slagerij begint. Ze krijgen twee kinderen, Mehdi en Jasmina, maar het opvoeden is niet makkelijk. Jasmina krijgt ruzie met haar moeder en besluit het huis te verlaten. Ze gaat op zichzelf wonen en studeert, maar besluit op oudejaarsdag terug te keren om het goed te maken. Ook met zoon Mehdi gaat het niet altijd goed. Hij presteert onvoldoende op school, en zijn aanvankelijke interesse op de koranschool laat

hij varen. Hij werkt wel mee in de slagerij van zijn vader Driss, maar vraagt zich af of Driss wel zijn echte vader is aangezien ze in veel verschillen. Tussen Mehdi's ouders botert het al een tijdje niet. Malika verdenkt Driss ervan een minnares te hebben. Ook het feit dat het Driss maar niet lukt een rijbewijs te halen, stoort haar, want ze wil graag een keer terug naar Marokko. Uiteindelijk trekt Malika bij de moeder van Boedoef, een vriend van Mehdi, in. Deze probeert Malika te overreden naar huis terug te keren. Ze heeft namelijk haar eigen verdriet: Boedoef is recent overleden nadat hij onder een ijskast is gekomen die hij op een imperiaal laadde. Boedoef, Mehdi's beste vriend, was een rapper die soera's uit de koran mengde met moderne, wereldse teksten. Na zijn dood bekeert een andere jongen uit de buurt, genoemd De Kaap, zich tot de islam. Hij zet een handeltje op in auto's die halal zijn. De Kaap verzet zich daarnaast tegen wonderdokters. Toevallig ontmoet hij bij een van hen Mehdi en Diana. Mehdi leerde Diana kennen op school, en al snel hebben ze seks samen. Bij een van de eerste keren dat Mehdi en Diana seks hebben, verwekken ze een kind. Mehdi is bij een wonderdokter terecht gekomen nadat de huisarts hem naar het RIAGG heeft verwezen. Tijdens een bezoek aan een arts in verband met Diana's zwangerschap had hij verteld dat hij van wolven droomt die zijn ballen verscheuren. Het consult bij het RIAGG bevalt niet, en daarom gaat hij naar een wonderdokter.

Uiteindelijk komt alles goed. Diana bezoekt Malika op eigen initiatief bij mevrouw Boedoef, terwijl ze op het punt staat terug te keren naar haar echtgenoot Driss. Hoewel de drie vrouwen maar nauwelijks een gesprek in het Nederlands kunnen voeren, klikt het wel. Elisabeth en Rob praten sinds jaren weer met elkaar en vieren zelfs gezamenlijk kerstmis met Mehdi erbij. Zo komt iedereen weer bij elkaar en kan de ongeboren verteller geboren worden. Het boek eindigt met een brief van Mehdi aan Jasmina. Mehdi is met Diana en het pasgeboren meisje in Amerika bij Diana's vader Samuel op bezoek, waar hij Diana ten huwelijk heeft gevraagd. Diana heeft hierop 'ja' gezegd.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensie van Neeffjes, 2002 en het uittreksel van Van Laar, 2003).

4.4.3 Natuurbeelden in 'De langverwachte'

In 'De langverwachte' spelen natuurlijke elementen geen grote rol. Een groot deel van het verhaal vindt binnenshuis of in de stad Rotterdam plaats, waar natuurlijke elementen weinig voorkomen. In de hoofdstukken die zich afspelen in Marokko komen meer natuurlijke elementen voor. Natuurlijke elementen spelen in 'De langverwachte' wel vaker een rol dan bijvoorbeeld in 'Art. 285b' van Christiaan Weijts, maar veel minder vaak dan in de boeken van Hafid Bouazza en Stephan Enter.

Het woord 'natuur' zelf komt voor in meerdere fragmenten: *'Het idee om de koeien van zijn moeder te stelen was niet van gisteren, ooit zat hij voor de deur van zijn grootvader, en kijkend naar de kippen op het erf, luisterend naar de cicaden en de verschillende bomen tellend waar ze in verkeerden, bedacht hij dat de natuur neemt wat ze nodig heeft om voort te bestaan'* (blz. 90); *'Het meisje Elisabeth was met een kind in doeken gewikkeld teruggekeerd, ze was veranderd in een door de zon en woestijnwind ruw en zacht gemaakte vrouw, een natuurmens die opnieuw moet leren ademen tussen de mensen.'* (blz. 129); *'Hij zoende haar hartstochtelijk, de regeltjes vergetend, met de overgave en het enthousiasme van de begerige jongeling, die niet alleen het product van*

de natuur, maar ook zijn ideeën daarover kust.' (blz. 174) en *'Als er een schoonheid van de natuur bestaat, dan is zij het.'* (blz. 187).

Ook in 'De langverwachte' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In bijna 3/10^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In ongeveer de helft van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In meer dan 1/5^e van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'De langverwachte' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'De langverwachte'

Het grootste deel van de fragmenten in 'De langverwachte' waarin natuurlijke elementen voorkomen, namelijk ongeveer de helft, is beeldspraak. Deze bestaat vaak uit metaforen voor de mens of vergelijkingen van natuurlijke elementen met de mens, het menselijk lichaam of lichaamsdelen. Zo worden mensen onder andere vergeleken met kameleons, nijlpaarden, wolven, rupsen, wandluizen, olifanten of een spin die zich vastklampt aan zijn web. In een klein aantal vergelijkingen worden specifiek vrouwen vergeleken met natuurlijke elementen, zoals in het volgende fragment: *'een dochter moet vroeg als een bloem worden weggegeven, voor ze kan uitgroeien tot een sta-in-de-weg van een boom'* (blz. 46). Wanneer lichaamsdelen worden vergeleken met natuurlijke elementen, betreft het vooral (delen van) het gezicht: 'slangenogen' of 'vossenogen', 'een tong als de staart van een hagedis', 'een gezicht als een walnoot gekraakt', 'een snor als een rups', etc. Ook worden emoties en gevoelens van mensen vergeleken met natuurlijke elementen, en vooral meteorologische elementen: 'het veroorzaakte een bliksem in hem', 'er stroomt een wilde rivier door die jongen' en 'mensen jagen winden na'.

In een groot deel van de beeldspraak in 'De langverwachte' worden handelingen vergeleken met processen of gebeurtenissen in de natuur. Voorbeelden hiervan zijn: *'vechten om een stukje grens als kippen om een graankorrel'* (blz. 84), *'achteruit lopen als een krab de zee weer in'* (blz. 125), en *'blazen door zijn neus als een stier die op toeren komt'* (blz. 267). Een opvallend groot deel van de fragmenten geclassificeerd als beeldspraak bevat spreekwoorden of gezegden waarin natuurlijke elementen figureren, zoals 'smelten als sneeuw voor de zon', 'de kat uit de boom kijken', 'naar de haaien gaan', etc.

Verder worden in een aantal fragmenten voorwerpen vergeleken met natuurlijke elementen, zoals: 'een koffer als een oester' en 'knopen als lieveheersbeestjes'. Ten slotte worden niet-stoffelijke begrippen - zoals de dood, armoede, ontrouw, ouderdom - soms vergeleken met natuurlijke elementen. Een mooi voorbeeld hiervan is het volgende fragment: *'de...dood... dat lastige ding... die ik me voorstel als een sluwe muis die in je oor probeert te kruipen'* (blz. 318).

Naast metaforen en vergelijkingen komen er in 'De langverwachte' ook veel personificaties voor. Dit geldt vooral voor de delen van 'De langverwachte' die zich afspelen in Marokko, maar ook, in minder mate, voor de delen die zich afspelen in Nederland. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het volgende fragment: *'Hoe ze [Malika, red.] af en toe wordt teruggedrongen door het braambos dat van de greppel de opdracht*

heeft gekregen geen duimbreed toe te geven.' (blz. 25) Verderop in fragment proberen braambossen Malika de verkeerde kant op te wijzen. Als Malika de braambossen dreigt aan te steken, barsten de struiken uit *'in een gekir van lachjes die op één plek verstommen om op een andere plek weer los te barsten'* (blz. 26). Pas wanneer Malika een doosje lucifers pakt volgt stilte en vouwen de struiken zich open tot een pad. Echter, de 'menselijke trekjes' van planten zijn, net als echte menselijke trekken, beperkt. Zo wordt een stukje verder gezegd: *'Bossen kunnen geen gedachten lezen, mijn grootmoeder zou het nooit hebben gedaan.'* (blz. 27). Naast dit fragment zijn er nog vele fragmenten waarin personificaties voorkomen. Zo *'vermaken heuvels zich, volledig ontspannen onder de wolken liggend'* (blz. 28), *'heeft het landschap uit ontevredenheid over de stand van zaken de indruk van een paar gefronste wenkbrauwen aangenomen'* (blz. 57), flirt de wind met een jurk (blz. 67) en is de wind *'de enige die zonder ondervraging binnen mag komen'* (blz. 80), *'ademt het grasveld lichtjes'* (blz. 140) en zijn duiven 'autistisch' (blz. 140).

Statische motieven in 'De langverwachte'

In bijna 3/10^e van de fragmenten geven natuur en natuurlijke elementen een sfeertekening; een statisch motief. Vaak zijn deze fragmenten erg kort en wordt slechts een enkel natuurlijk element beschreven en niet een geheel landschap. Natuurlijke elementen worden vaak als plaatsbepaling gebruikt, zoals in het volgende fragment: *'En hoog in de bergen lachte een jurk hem keihard uit en straalde genadelozer dan ooit.'* (blz. 72).

In de fragmenten geclassificeerd als statisch motief komen vooral landschappelijke elementen voor. Bergen komen veel voor in 'De langverwachte', maar ook: een greppel, een rivier, de zee, een woestijn, een grasveld en heuvels. Ook weersomstandigheden en hemellichamen worden geregeld beschreven: zo (stort)regent het in verschillende fragmenten, en worden ook de wind, zon, de maan en wolken een aantal keer genoemd. Verder spelen 'struiken' een grote rol: jongens in de oorlog verstoppen zich in de struiken, de pleegvader van Malika vindt bij de struiken zijn dood, struiken torenen boven Malika uit als 'haar plek des onheils' (blz. 72), op een prent hebben 'de struiken op de achtergrond' zelfs 'iets heiligs' (blz. 177). Specifieke flora- en faunasoorten worden weinig genoemd. De genoemde florasoorten zijn voornamelijk soorten die (ook) in Marokko voorkomen: braambossen, bananenbomen, vetplanten, cactussen en palmen. De meest voorkomende faunasoort is de koe. Koeien spelen een grote rol in 'De langverwachte'. Hierop zal bij de beschrijving van dynamische motieven nog teruggekomen worden. Andere voorkomende faunasoorten zijn vooral insecten (sprinkhanen, motten, muggen en muskieten), maar ook vogels (gieren, duiven, eendjes en een papegaai), vee (geiten en ezels), een krab, hagedissen en slangen.

Dynamische motieven in 'De langverwachte'

Iets meer dan 1/5^e van de fragmenten wordt geclassificeerd als dynamisch motief, waarin natuurlijke elementen een rol spelen in de gebeurtenissen in 'De langverwachte'.

Het zijn twee koeien die, als natuurlijke elementen, de grootste rol spelen in 'De langverwachte'. Deze twee koeien heeft Driss, de grootvader van de baby, gestolen van zijn moeder. Driss' moeder voelde een grote verbondenheid met deze koeien, nog groter dan met haar zoons. Driss was erg ontevreden over het feit dat zijn moeder hem

wegduwde, zoete woorden tegen de koeien sprak maar niet tegen hem, en besloot daarom tot De Daad: de koeien weg te voeren (blz. 86-87). Nadat hij ze weggevoerd heeft, heeft hij ze ‘in een staat van grote verwarring voor een luttel bedrag verkocht’ (blz. 79) aan Omar Omar. Omar Omar laat Driss voor de koeien zorgen, en als Omar Omar sterft, zijn de koeien weer voor Driss. Later heeft Driss spijt van zijn Daad, en wil hij de koeien terugbrengen naar zijn moeder. Malika echter, dan al zijn vrouw, probeert hem over te halen de koeien opnieuw te verkopen. Het feit dat hij deze koeien gestolen heeft, maakt dat hij, eenmaal naar Nederland gemigreerd, niet meer terug wil naar Iwojen in Marokko. Niet alleen op Driss, maar op meerdere personages in het boek hebben deze koeien een invloed. Zo voelt Mehdi ‘een smet’ op zich die hij associeert met koeien (blz. 15-16). Deze koeien komen op vele plekken in het boek terug.

In een aantal fragmenten in ‘De langverwachte’ geassocieerd als dynamisch motief spelen natuurlijke elementen een grote rol in rituelen:

- Natuurlijke elementen kunnen een plek zijn waar je je kunt ontdoen van je zonden: *‘Ze had gehoord dat er een afgrond van een drooggevalle rivier bestond waar mensen die een pijnlijk geweten hadden of een duivelse inclinatie waar ze vanaf wilden, naar toe gingen en aan de rand (...) hun innerlijke deformatie naar beneden kieperden.’* (blz. 24). Deze plek is verstopt en de weg vragen is lastig: *‘want de plek waar je je schijnt of zonde in een droge rivier kunt kieperen, is niet iets om al te trots op te zijn.’* (blz. 25) Bovendien wordt de weg belemmerd door tegenwerkende braambossen (zie ook beeldspraak).
- De zon speelt een rol bij de Ramadan. Omar Omar steekt bijvoorbeeld elke avond als de zon is ondergegaan een vuurpijl af, als teken dat er gebeden en gegeten mocht worden (blz. 82). Ook bepaalt de opkomst van de zon het ochtendgebed, en voor De Kaap wordt het ochtendgebed zelfs de zon zelf (blz. 222).
- Wolken kunnen geïnterpreteerd worden als tekens die iets zeggen over de toekomst: *‘Zoals hij ooit een keer samen met zijn moeder naar de wolken had gekeken en daar ook een schim had gezien – wit, in de vorm van een eland, hem wenkend met zijn gewei – een teken dat er volgens zijn moeder op duidde dat de familie dicht bij huis moest blijven, omdat anders – een windvlaag, een zeestorm, of god mag weten wat God zou geven – een van hen iets zou overkomen’* (blz. 115).
- Als Mehdi in de war en ziek is, wordt geopperd een kip doormidden te hakken om hem beter te maken (blz. 252).
- Voor het Suikerfeest worden schapen geslacht (blz. 283).
- In een hoofdstuk zijn twee verkopers bezig hun winkel voor kerst te versieren. Bij de versieringen moet per se een kerstboom zijn, ‘al is het maar een kleintje’ (blz. 284). Kerst kan dus niet zonder een kerstboom; en is pas helemaal compleet als het sneeuwt (blz. 302).

Gebeurtenissen in de natuur worden door sommige personages gezien als goddelijke voorzienigheid: *‘Namelijk, dat je verdomd goed moest nadenken over wat er was gebeurd om te beseffen dat er geen mot tegen het licht vliegt zonder dat Allah’s voorzienigheid er de hand in heeft’* (blz. 219).

Voor Samuel, de biologische vader van Diana en van half-indiaanse afkomst, is de natuur en met name de woestijn ook een plek om je in terug te trekken, om bij jezelf te komen en terug te keren naar eenzaamheid. Deze 'roep' van de woestijn trekt hem zo, dat hij daarvoor zelfs zijn relatie met Elisabeth, de moeder van Diana, opgeeft. Ook andere personages voelen zich aangetrokken tot bepaalde natuurlijke landschappen. Zo voelen Kaapverdianen zich aangetrokken tot de zee en water: *'Het land hield je vast, je kon er schuilen, maar liever hadden ze eb en vloed'* (blz. 227).

Verder kunnen natuurlijke elementen een rol spelen in de herinneringen die iemand van een land heeft. Malika heeft bijvoorbeeld van haar eerste vijf jaar in Nederland voornamelijk herinneringen aan de regen: *'Het was in het jaar dat de sneeuw zo dik lag dat je dacht dat het de eigenlijke bebouwing was, toen ze aankwam, en volgens eigen zeggen kan ze zich van de eerste vijf jaar niets herinneren behalve een opeenvolging van slagregens en donkerte, alsof God dit land elke keer naar de rand van de van de afgrond schoof en zich net op het moment dat hij haar overboord wilde kieperen, richting vergetelheid, bedacht en het land terugschoof om haar opnieuw te geselen met hagel en sneeuw, die 'als spijkers naar beneden komt en ons stom en doof maakt'.*' (blz. 109).

Daarnaast kan aan de omgang van iemand met natuurlijke elementen worden afgelezen wat voor persoon hij is, zoals blijkt uit het volgende fragment: *'Hij was gevrijwaard van hoogtevrees of angst voor autoriteit – met of zonder geladen holster – hij zwom tussen woeste golven van zeven meter en was in staat met blote handen een meer dan grote octopus te vangen die ergens in zee zwom, hij reed beter paard dan de oudgedienden en hij kon drie dagen lopen zonder ook maar een keer te onderbreken voor slaap.'* (blz. 53).

Natuurlijke elementen kunnen daarnaast worden omgevormd tot gebruiksvoorwerpen. Zo worden er pennen gemaakt uit bamboe. Ook kunnen ze worden gebruikt om mensen mee af te troeven: *'We zijn benieuwd waar u ons de volgende keer mee wil aftroeven. Een ezel op sterk water, misschien?'* (blz. 106) of mee te verwennen. Bovendien worden natuurlijke elementen gegeten. Zo kunnen slaggers hevig verlangen naar verse vis die nu nog in zee rondzwemt (blz. 277).

Tot slot kunnen natuurlijke elementen zelf dingen bewerkstelligen. De wind kan bijvoorbeeld een jurk laten praten, waarmee ze de eigenaar van de jurk tot waanzin drijft (blz. 65-72). Ook veranderen de zon en de woestijnwind Elisabeth in een *'ruw en zacht gemaakte vrouw'* (blz. 129).

In tegenstelling tot in andere geanalyseerde boeken, komt het in 'De langverwachte' weinig voor dat natuurlijke elementen emoties oproepen. Eén keer is de jonge minnaar van Elisabeth bang voor struiken, maar vooral omdat hij verwacht dat in de struiken mensen zijn verborgen die het op hem hebben voorzien. In een ander fragment is Mehdi bang voor de wolven uit zijn dromen die zijn ballen willen verscheuren (blz. 202). Verder roepen de koeien die, zoals eerder benadrukt, vaak voorkomen in 'De langverwachte', gevoelens van wrok en spijt op bij Driss, en gevoelens van schaamte bij Mehdi. Deze gevoelens zijn echter niet direct veroorzaakt door de koeien, maar door het feit dat de koeien zijn gestolen omdat de moeder van Driss meer aandacht besteedde aan de koeien dan aan Driss.

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van 'De langverwachte' nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Het woord 'natuur' zelf komt in vier fragmenten voor. In het eerste fragment waar het woord 'natuur' in voorkomt, bedenkt Driss, de grootvader van de baby, dat '*de natuur neemt wat ze nodig heeft om voort te bestaan*' (blz. 90). Door deze gedachte besluit Driss de koeien van zijn moeder te stelen, alsof hij daarmee ook neemt wat hij nodig heeft om te bestaan; namelijk de liefde van zijn moeder. In dit fragment wordt het woord 'natuur' niet gekoppeld aan een fysieke ruimte, maar aan een natuurlijk proces. Daarmee is het lastig om dit fragment te koppelen aan de arrangemententheorie. De nadruk op natuurlijke processen ('de natuur neemt wat ze nodig heeft') wijst wel op een wildernisidee van de natuur. In het tweede fragment waar het woord 'natuur' in voorkomt, wordt het meisje Elisabeth beschreven als '*ze was veranderd in een door de zon en woestijnwind ruw en zacht gemaakte vrouw, een natuurmens die opnieuw moet leren ademen tussen de mensen.*' (blz. 129). In dit fragment staat de natuurmens, gevormd door de barre omstandigheden en eenzaamheid in de woestijn, tegenover 'mensen' in het algemeen. Dit fragment laat zien dat de wildernisnatuur van de woestijn echte natuur is, waar mensen worden gevormd tot natuurmensen. In de laatste twee fragmenten waarin het woord 'natuur' voorkomt, worden mensen beschreven als producten van de natuur: '*Hij zoende haar hartstochtelijk, de regeltjes vergetend, met de overgave en het enthousiasme van de begerige jongeling, die niet alleen het product van de natuur, maar ook zijn ideeën daarover kust.*' (blz. 174) en '*Als er een schoonheid van de natuur bestaat, dan is zij het.*' (blz. 187). Wat precies bedoeld wordt met de vergelijking 'niet alleen het product van de natuur, maar ook zijn ideeën daarover kust' is onduidelijk. Deze 'ideeën' kunnen namelijk verwijzen naar meerdere dingen: naar het specifieke product van de natuur - oftewel het meisje dat hij kust; naar producten van de natuur in het algemeen; of naar de natuur zelf. Dit wordt niet verder uitgelegd. Omdat deze laatste twee fragmenten ook niet op een fysieke ruimte wijzen, kunnen ook zij niet gekoppeld worden aan de arrangemententheorie.

Uit deze fragmenten blijkt dat in ieder geval wildernis (zoals de woestijn) wordt gezien als natuur. Of arcadische of functionele natuur niet meer wordt geclassificeerd als natuur, is onduidelijk. Naast gebieden die worden geclassificeerd als natuur, worden er in 'De langverwachte' ook landschappen beschreven. In 'De langverwachte' komen de volgende landschappen voor:

- De (Arizona-)woestijn. De woestijn, een vorm van wildernisnatuur, staat voor eenzaamheid, stilte, tot jezelf komen. Deze vorm van natuur is zeker niet voor alle personages aantrekkelijk. Hoewel Samuel, de grootvader van de baby van half-indiaanse afkomst, door de woestijn wordt geroepen, besluit Elisabeth dat ze niet in de eenzame woestijn wil of kan wonen, ondanks haar liefde voor Samuel. Verder wordt de woestijn in 'De langverwachte' geassocieerd met verdwalen en fata morgana's (blz. 37) en wordt de woestijn gezien als plek waar de meest 'rauwe' buitenlanders vandaan komen (blz. 262). Ook wordt de woestijn geassocieerd met een crisis: '*we zitten nu voor die crisis, we zitten nu nog goed, we zitten achter de dijk, laten we voorkomen dat we in de woestijn terechtkomen*' (blz. 266); het is een plek '*waar je je ego in quarantaine moet zetten*' (blz. 288).

- Iwojen in Marokko. Dit arcadische landschap bestaat uit velden, struiken, (braam)bosjes, (drooggevallen) riviertjes en er worden koeien en geiten gehouden. Het gebied wordt omringd door heuvels en bergen. Iwojen fungeert voornamelijk als gebied waar de handelingen in Marokko plaatsvinden.
- De bergen. In 'De langverwachte' worden de bergen in Marokko zijdelings beschreven, vooral als een wildernisgebied waar oorlog plaatsvindt. Twee keer wordt in 'De langverwachte' naar bergen in het algemeen gerefereerd: als een plek waar alpinisten na een lange tocht 'een blik van sublimiteit' (blz. 137) staat te wachten; en waar *'diegenen die naar beneden moeten, zij die een blik hebben geworpen op het sublieme, in dankbaarheid de lotusbloem hebben gegeten on top of the world, met tegenzin weer naar beneden gaan om daar de slappe lompen van alledag weer aan te trekken'* (blz. 175).

De normatieve dimensie

De tweede dimensie is de normatieve dimensie: wat is de waarde van natuur, hoe te handelen ten opzichte van natuur. In 'De langverwachte' hebben natuurlijke elementen vooral een waarde in rituelen. Er is een duidelijke relatie te zien tussen de mens, natuurlijke elementen en het Hogere (soms, maar lang niet altijd: Allah). Dit uit zich onder andere in rituelen, maar ook in het idee dat 'er geen mot tegen het licht vliegt zonder dat Allah's voorzienigheid er hand in heeft'.

Daarnaast worden natuurlijke elementen in 'De langverwachte' geregeld gepersonifieerd, ze krijgen menselijke trekjes. Daardoor wordt een bijna animistisch idee gecreëerd, het lijkt alsof de natuur beziel is. Dat betekent niet dat er niets met de natuur gedaan mag worden. Natuurlijke elementen functioneren geregeld als gebruiksvoorwerp. Eerder betekent dit dat mens en natuur op dezelfde hoogte staan, en allebei van waarde zijn. De mens wordt aan de ene kant wel gezien als voortkomend uit de natuur ('product van de natuur'), maar aan de andere kant wordt er een onderscheid gemaakt tussen 'natuurmensen' en 'mensen'; wat wijst op een verschil tussen de natuur en de beschaving. Uit dit samen kan worden geconcludeerd dat uit 'De langverwachte' een ethiek spreekt tussen geheel antropocentrisch en geheel ecocentrisch in, waarbij 'rentmeester' als grondhouding vanwege de relatie met het goddelijke of 'partner' vanwege de gelijkwaardigheid van mens en natuur wellicht het beste passen.

De expressieve dimensie

De derde dimensie, de expressieve dimensie, ten slotte gaat over de beleving van de natuur. In 'De langverwachte' roepen natuurlijke elementen weinig emoties of gevoelens op, zoals hierboven al beschreven. Het is daarom niet mogelijk om de beleving van natuur in 'De langverwachte' aan de op Nietzsche geïnspireerde natuurbelevingstheorie te koppelen.

Het natuurbeeld in 'De langverwachte' is te beschrijven als een natuurbeeld tussen antropocentrisch en ecocentrisch in, waarbij de grondhoudingen 'rentmeester' of 'partner' het beste passen. Het Hogere, Goddelijke, heeft een directe relatie met de natuur en natuurlijke elementen. Verder wordt vooral wildernisnatuur, zoals de woestijn en de bergen, als echte natuur gezien. Deze natuur is zeker niet voor alle personages een ideaal, maar is wel een manier om jezelf te leren kennen en om het 'sublieme' te zien.

Ten slotte is het opvallend dat in ‘De langverwachte’ zowel expliciete aspecten van natuurbeelden terug te vinden zijn die passen binnen de Arabische traditie, als expliciete aspecten die passen binnen de Westerse traditie. Zo is het idee van het ‘sublieme’ in de natuur een typisch en vaak gebruikt Westers idee, maar passen de vele personificaties en het idee dat ‘er geen mot tegen het licht vliegt zonder dat Allah’s voorzienigheid er de hand in heeft’ juist goed binnen de Arabische traditie (zie ook Schouten, 2005).

4.4.4 Samenvatting ‘Laat het morgen mooi weer zijn’

‘Laat het morgen mooi weer zijn’ is een raamvertelling: binnen het verhaalheden over de hoofdpersoon Malik worden (levens)verhalen van allerlei personen en gebeurtenissen uit het verleden geplaatst. Benali zegt zelf in een interview over dit boek: ‘En toen ik klaar was, bleek ik een aantal verhalen geschreven te hebben, verstoep in een roman.’ (in: Brunt, 2005).

De hoofdpersoon van de roman is de bijna-dertiger Malik Ben, een honderdveertig kilo zware Nederlandse immigrantenzoon. Hij drijft een praktijk als ‘authenticiteitsheler’, wat er op neer komt dat hij in zijn souterrain luistert naar cliënten die zichzelf kwijt zijn en een duwtje in de goede richting nodig hebben. Al op de eerste bladzijdes van ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ besluit Malik Ben zijn praktijk te sluiten. De rest van het boek bestaat vervolgens uit zijn herinneringen.

Die herinneringen gaan onder andere over zijn inmiddels gestorven ouders. De ouders van Malik kwamen uit een land ten oosten van Marokko, dat verder geen naam krijgt. Er was een revolutie geweest, waarna het Regime zonder Kleur er de scepter zwaaide. Melissa Ben, Maliks moeder, zat in het studentenverzet waarin Roxander Ben, vader van Malik, spioneerde. Nadat ze samen gevlucht zijn naar Nederland, werden de verschillen tussen Maliks vader en moeder duidelijker: zij was een zwijgzame zwart-wit denker die wilde strijden tegen het onrecht in het land van herkomst. Hij, die iedereen had verraden behalve zijn geliefde, was een praktische man: hij begon een nieuw leven als ijzerhandelaar en werd steenrijk. Pas toen zijn zeventienjarige zoon op de hoogte raakte van zijn spionageverleden raakte hij uit zijn evenwicht en greep hij – voor korte tijd – naar de bijbel. Na de dood van zijn vrouw Melissa hertrouwde Roxander met Manon Robijn, de jonge weduwe van een staalmagnaat.

De herinneringen van Malik Ben gaan ook over een bootreis. Malik Ben maakte op aanraden van zijn vader op zijn eenentwintigste een cruise, om te ontdekken wie hij is. Op het verouderde cruiseschip ss “Latina” kwam hij de oude dame Carmen Lopez de la Madrid tegen. Carmen vertelde hem haar levensgeschiedenis. Ze kwam uit een klein Spaans dorp in Extremadura, waar ze een ingewikkelde relatie had met haar broer. Toen haar broer besloot zich als soldaat aan te sluiten bij Franco, verminkte zij zijn gezicht met haar nagels. Later leidde haar broer de aanval waarbij hun hele dorp werd uitgemoord. Carmen zelf was toen al het dorp ontvlucht dankzij een jongen uit de buurt die later haar echtgenoot werd, de Moorse Varkenshoeder genoemd. Deze jongen ontpopte zich als in een meester in het aannemen van identiteiten, tot hij met zijn Carmen over de bergen vluchtte en in Zwitserland de identiteit van een saaie koekoeksklokkenmaker aannam. Zij werd daar verzekeringsagente. Na de dood van haar man boekte ze een cruise op de ss “Latina”, op zoek naar een jongere – haar honderdste – minnaar. Malik Ben werd uiteindelijk deze honderdste minnaar. In Tanger, waar het schip aanmeerde, vond Carmen haar broer terug en ze besloot bij haar broer te blijven.

In de herinneringen van Malik passeren nog twee levens (in grote lijnen) de revue: die van Juan en van Curtis. Barman Juan werkte op de ss “Latina” om zijn familie financieel te ondersteunen. Zijn overgrootvader Claudio Fiore was getrouwd met de wulpse Maria Rogriduez-Oliva en had een wapenfabriek. Op een dag schoot Maria haar man in koelen bloede dood, vervolgens verkwanselde ze de erfenis, met als gevolg dat Juans familie in armoede leefde. De Engelsman Curtis Watt, de schatrijke bouwer van de ss Latina, was een buitenstaander die veel van mensen hield. Hij studeerde enige tijd in Cambridge en ging toen de ijzerhandel in.

Tijdens de bootreis kreeg Malik het bericht dat zijn vader was gestorven. Daarop besloot hij een tocht te maken naar het land van zijn ouders. Malik was bij zijn bezoek aan het land getuige van een bombardement. Tijdens dit bombardement leerde hij Omer kennen, die hem ’s avonds meenam naar een feest in een ondergrondse discotheek, waar het er tot Maliks verbazing zeer westers aan toe ging. Malik bezocht de volgende dag de universiteit waaraan zijn ouders hadden gestudeerd. Tegen zijn verwachting in kreeg hij op het secretariaat zonder problemen de complete dossiers van zijn ouders mee. Via Marokko keerde hij terug naar Nederland, naar zijn stiefmoeder Manon, met wie hij een seksuele relatie kreeg. De dossiers van zijn ouders vernietigde hij in de wasmachine. Na Maliks terugkeer van zijn bootreis besloot hij, vanuit een sterke behoefte om mensen te helpen en om uitvoering te geven aan zijn vaders laatste wil, ‘authenticiteitsheler’ te worden.

Inmiddels heeft hij zijn praktijk in de authenticiteitsheilkunde al bijna tien jaar. Hij vindt het nu genoeg: hij gaat stoppen met zijn werk, laat zijn naam uit de Gouden Gids verwijderen en gaat op dieet.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van Van den Berg, 2005; Fortuin, 2005; Peters, 2005; Speet, 2005 en het uittreksel van Gerritsma, 2005).

4.4.5 Natuurbeelden in ‘Laat het morgen mooi weer zijn’

In ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ spelen natuurlijke elementen een kleine rol. Hoewel een aanzienlijk deel van het boek zich buiten afspeelt – op een boot, op het Spaanse platteland, in het land van herkomst van Maliks ouders, etc. – komen er minder natuurlijke elementen in deze roman voor dan in de vorige roman van Benali, ‘De langverwachte’.

Het woord ‘natuur’ zelf komt voor in meerdere fragmenten: ‘*Een tikkeltje onaangepastheid was charmant, iets te veel en je viel buiten de boot. Wie al te opzichtig met zijn veren wilde pronken, werd genegeerd, wie zich subtiel aanpaste kreeg waar hij recht op had. Het was een ragfijn spel waarvan Malik niet alle regels kende, maar hij speelde het met plezier. Ook hier leken de wetten van de natuur opgeld te doen, en alles wat natuurlijk was, sprak hem aan.*’ (blz. 9-10); ‘*Het waren vaak androgyne types en ze leken uit een andere wereld te komen. Als je zo gezegend was door de natuur en tijd waarin je leefde, waarom zou je je dan normaal gedragen?*’ (blz. 45); ‘*De mensen waren er over het algemeen introvert, intelligent, warm en collegiaal. In de weekends deed iedereen zijn wandelschoenen aan en trok erop uit, de natuur in.*’ (blz. 89); ‘*Mijne heren, ik wil u een nieuw project presenteren dat de natuur naar de kroon steekt. Dat project heeft een naam. Het is een schip, het draagt de naam ss “Latina” en zal permanent op zee verblijven.*’ (blz. 92); ‘*Haar mooie borsten en schitterende tepels waren Maria door*

de natuur gegeven om de natuur zelf in rep en roer te brengen.' (blz. 100); *'Wie voordien nog wat kleur wilde in zijn leven, moest de natuur in. Natuurbezoek had een hoge vlucht genomen, en de komst van de winter werd niet alleen vanwege de kou maar ook als handlanger van het regime met afschuw opgewacht.'* (blz. 107); *'Malik installeerde zich in zijn kamer, zapte langs de vier kanalen die een afwisselend programma boden van natuurdocumentaire, nieuwsbulletin, kinderprogramma en nieuwsbulletin, en ging toen wandelen.'* (blz. 213-214).

Ook in 'Laat het morgen mooi weer zijn' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In minder dan een derde van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In ongeveer 2/5^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In iets meer dan een kwart van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Laat het morgen mooi weer zijn' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Laat het morgen mooi weer zijn'

Het grootste deel van de fragmenten in 'Laat het morgen mooi weer zijn' waarin natuurlijke elementen voorkomen, namelijk 2/5^e deel, wordt gecategoriseerd als beeldspraak. Een groot deel van de beeldspraak bestaat uit metaforen voor de mens of vergelijkingen van natuurlijke elementen met de mens, het menselijk lichaam of lichaamsdelen. Zo worden mensen vergeleken met zandkorrels op het strand, klimop, oude vossen, zoogdieren, dorstige honden, de dorre kusten van Afrika en met bloemen. Wanneer lichaamsdelen worden vergeleken met natuurlijke elementen, betreft het vooral (delen van) het gezicht: een 'wolvengrijs', een 'gezicht als een hond', een 'mond als de gulzige bocht van een rivier'. Een enkele keer worden ook eigenschappen en emoties van mensen vergeleken, zoals 'zo sterk als een leeuw' zijn, en 'bang als kippen' zijn.

Een opvallend groot deel van de fragmenten geclassificeerd als beeldspraak bestaat uit spreekwoorden of gezegden waarin natuurlijke elementen voorkomen, zoals 'vooruit met de geit!', 'een vreemde eend in de bijt zijn', 'over koetjes en kalfjes praten', 'er als de kippen bij zijn', 'de bloemetjes buiten zetten', 'er geen gras over laten groeien', etc.

In een klein aantal van de fragmenten worden handelingen vergeleken met natuurlijke elementen of processen, zoals *'de menigte verzamelde zich als kippen om een hand die maïskorrels begint uit te strooien'* (blz. 195). Eén keer wordt een stad, namelijk Barcelona, vergeleken met natuurlijke elementen: *'Barcelona is een kolkende zee. Een oceaan van indrukken, mensen, oplichters en politieke agitatie. Het is alsof er altijd een onweer dreigt dat elk moment kan uitbarsten en dat de mensen ertoe aanzet zich te gedragen alsof de duivel hen op de hielen zit.'* Ten slotte worden niet-stoffelijke begrippen – zoals het verleden, de waarheid, woorden, kleuren, geur – soms vergeleken met natuurlijke elementen. Een voorbeeld hiervan is: *'Aarzelend kwamen de kleuren terug, als schuwe dieren die zich diep in het bos hadden verscholen maar nu weer de vlakten op wilden.'* (blz. 106).

In 'Laat het morgen mooi weer zijn' komen weinig personificaties voor, slechts in het volgende fragment: *'Lichamen spreken de waarheid, net als rozen die opengaan en wolken die huilen en tierend openscheuren'* (blz. 200).

Statische motieven in 'Laat het morgen mooi weer zijn'

In ruim een kwart van de fragmenten geven natuur en natuurlijke elementen een sfeertekening; een statisch motief. Vaak zijn deze fragmenten erg kort en wordt slechts een enkel natuurlijk element beschreven en niet een geheel landschap. Vaak genoemde natuurlijke elementen hebben te maken met het weer. Zo schijnt in een aantal fragmenten de zon, is er soms sprake van 'gedonder aan de hemel' of juist een blauwe hemel, waait een enkele keer de wind of miezerregent het. Verder worden in een groot deel van de fragmenten geïdentificeerd als statisch motief grotere landschappelijke elementen genoemd zoals bergen en heuvels, rivieren, woestijnen, en de zee en de oceaan.

In 'Laat het morgen mooi weer zijn' worden weinig specifieke flora- en faunasoorten genoemd; vaker worden slechts algemene termen gebruikt als 'bloemen', 'insecten', 'bomen', 'struiken' en 'gras'. Voorkomende specifiek genoemde faunasoorten kunnen voornamelijk geschaard worden onder de noemer 'vee en huisdieren'. Dit betreft koeien, geiten, kippen, schapen, kamelen, honden en een papegaai. Andere genoemde faunasoorten zijn ratelslangen, albatrossen en cicaden. Genoemde florasoorten zijn margrietten, geraniums en iepen.

Dynamische motieven in 'Laat het morgen mooi weer zijn'

Iets meer dan een kwart van de fragmenten wordt geïdentificeerd als dynamisch motief, waarin natuurlijke elementen een rol spelen in de gebeurtenissen in 'Laat het morgen mooi weer zijn'.

In de titel van dit boek, 'Laat het morgen mooi weer zijn', wordt al verwezen naar een onderdeel van de natuur: het weer. De zin 'Laat het morgen mooi weer zijn' komt in het boek vaak terug. Het is een oude zegswijze uit het land van het Regime zonder Kleur die beide ouders van Malik gebruiken als een soort bezwering als er iets niet goed gaat (zie blz. 95-96). Met deze zegswijze wordt gerefereerd aan de dynamiek van de natuur: hoewel het vandaag slecht weer is; kan het morgen mooi weer zijn. Malik neemt deze zegswijze over en gebruikt hem in zijn praktijk als authenticiteitsheler om zijn cliënten in te laten zien dat alles betrekkelijk is en zo kan veranderen. Uit deze zegswijze spreekt dus een idee dat alles, en vooral de natuur en natuurlijke elementen, dynamisch en veranderlijk is.

Natuurlijke elementen hebben diverse functies in 'Laat het morgen mooi weer zijn'. In sommige fragmenten roepen natuurlijke elementen emoties en gevoelens op. Voorbeelden van deze emoties en gevoelens zijn:

- Bekoring: *'Malik hoopte dat de zonsondergang vanaf deze bar mooi te zien zou zijn. Zonsondergangen bekoorden hem.'* (blz. 46).
- Een gevoel van welzijn: *'De Spaanse vertelde dat zeelucht haar goeddeed en een frisse bries de ouderdom van haar gezicht poetste'* (blz. 47). Dit 'welzijn' vertaalt zich ook in een positief effect op de gezondheid: *'Omdat Malik licht astmatisch was, raadde de huisarts zijn moeder aan hun heil in de bergen te zoeken of aan de zuidelijke meren, waar de zuivere lucht hem goed zou doen.'* (blz. 82-83).

- Euforie: *‘De bewoners ervan waren omgeven door dorre heuvels of groene bergen die het hart in lichterlaaie zetten.’* (blz. 123).
- Gevoelens van vriendschap. Zo is een hond de beste vriend van de Moorse Varkensdoder (zie blz. 124).
- Een adembenemend gevoel: *‘Zo meteen krijgen we iets fantastisch te zien. Iets wat me altijd weer de adem beneemt. Het is de belangrijkste reden waarom ik er altijd naar uitzie deze stad te bezoeken.’ Het was de zee.’* (blz. 185). De zee wordt door hetzelfde personage (een passagier die Carmen tegenkomt op een treinreis) ook gezien als afrodisiacum.
- Walging: *‘Op een betonnen talud, niet ver van de visafslag, zag Malik een zooi vissen liggen die zulke vreemde vormen hadden dat hij zich wel twee keer zou bedenken voordat hij er een oppakte. De vissers waren er vast niet opuit geweest om deze vissen in hun netten te strikken. Ze waren aan land gebracht zonder dat iemand er iets mee uit kon richten. De enige reden waarom niemand ze wilde hebben, was hun kleur en vorm. Ze zouden wellicht uitstekend smaken, maar hun monsterachtige uiterlijk schrok af. Er ging iets weerzinwekkends uit van het consumeren van iets wat zo lelijk is. Malik kreeg een opwelling om op de vissen te spugen of ze uit te schelden. De vissen konden het niet helpen.’* (blz. 203-204).

Bepaalde natuurlijke elementen kunnen een sterk verlangen oproepen. Vooral Melissa, Maliks moeder, voelt een sterk verlangen naar de bergen. Zij is door bergen gefascineerd (zie blz. 110); en was dan ook liever naar Zwitserland gemigreerd dan naar Nederland (zie blz. 70). In Nederland mist ze haar vaderland met het gebergte zozeer dat ze niet kan aarden in het nieuwe land (zie blz. 75). Melissa heeft niet alleen met de bergen maar ook met sneeuw een bijzondere band, zoals blijkt uit het volgende fragment: *‘Je moet weer eens naar Zwitserland reizen. De sneeuw ligt er zo mooi. En als je over de sneeuw loopt maakt het een wonderbaarlijk geluid. Krik-krak. Krik-krak. Het is het allermooiste geluid dat ik ken. Van dat geluid zou ik afscheid willen nemen. Niet van je vader of van jou. Jullie blijven achter, jullie zullen aan me denken, jij hebt het zelfs over een monument. Maar de sneeuw in de Zwitserse Alpen zal zich mij niet herinneren, laat staan dat het geluid van die sneeuw zich mij zal herinneren. Daarom moet je naar Zwitserland gaan en te mijner gedachtenis – krik-krak, krik-krak – in de kraakverse sneeuw gaan lopen.’* (blz. 174).

Behalve voor het oproepen van emoties en gevoelens, functioneren natuurlijke elementen in ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ vaak als gebruiksvoorwerp, of als middel om in andere doelen te voorzien. Voorbeelden hiervan zijn:

- Malik geeft de planten van zijn ouders water, om zijn bewondering voor zijn ouders te laten zien en ze te eren (zie blz. 25).
- Maliks vader geeft geiten, koeien en zelfs paarden als relatiegeschenk aan zijn klanten. *‘Het kost een duist, maar ze begrijpen onmiddellijk dat je hun diepste instinct hebt doorgrond. Ik bied ze levende materie aan, iets waar ze mee kunnen doen wat ze maar willen, iets wat hun veel plezier kan verschaffen, iets waarmee ze een relatie kunnen onderhouden, iets wat hen met beide benen op de grond houdt.’* (blz. 30).
- Ook geeft Maliks vader aan Melissa, Maliks moeder, rozen, om zijn affectie te laten zien en haar voor haar diensten te belonen (zie blz. 31).

- Op het schip de ss Latina fungeert een papegaai als een van de grootste attracties. Deze papegaai flapt er van alles en nog wat uit, en krijgt daarmee de mensen aan het lachen ‘*bij gebrek aan echte gangmakers*’ (blz. 49). Het publiek is verzot op de papegaai, en daarom erg verward als de papegaai niet kan optreden, naar later blijkt omdat hij is overleden. De hoofdpersoon Malik en ook Carmen zijn echter niet van de papegaai gediend: ‘*een schip dat een papegaai nodig had om mensen te vermaken, kon op geen enkele manier een gat in je ziel slaan, meende Malik*’ (blz. 50).

Het feit dat natuurlijke elementen als gebruiksvoorwerp fungeren, betekent niet dat natuurlijke elementen onbeperkt of ondoordacht gebruikt mogen worden door de mens. Dit blijkt vooral uit het fragment waar Maliks vader erachter komt dat in Nederland speciaal wc-papier wordt gebruikt, en niet een oude krant. Hij vindt dit een verspilling en zonde van ‘al die bomen’ (blz. 71-72).

De natuur en natuurlijke elementen hebben ook nog een aantal andere functies in ‘Laat het morgen mooi weer zijn’. De natuur kan een plek zijn om naar te vluchten als een land onder dictatoriaal bestuur is. In een fragment in ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ wordt dit als volgt beschreven: ‘*Wie voordien nog wat kleur wilde in zijn leven, moest de natuur in. Natuurbezoek had een hoge vlucht genomen, en de komst van de winter werd niet alleen vanwege de kou maar ook als handlanger van het regime met afschuw opgewacht.*’ (blz. 107).

Ook komen natuurlijke elementen terug in gedichten en liederen, zoals op blz. 94-95. Deze gedichten en liederen kunnen een gevoel van identiteit geven, maar kunnen ook juist weerstand opwekken als ze onwaar zijn. Dit blijkt uit het volgende fragment, waarin het volkslied van het land van het Regime zonder Kleur wordt beschreven door Maliks vader: ‘*Door azuurblauw omgeven, / door palmen omringd – / de valk leidt onze hand / die het voorhoofd beschermt (...)*’ *Wat deed die valk daar? Waarom palmen? Er was in het hele land geen palm te bekennen! De laatste keer dat hij de zee azuur had gezien, was op een verschoten ansichtkaart. De zee van nu was vervuild en had een groezelige kleur. De visvangst leed eronder.*’ (blz. 109). Omdat het lied volgens Maliks vader nergens op slaat, weigert hij het te zingen. Daarom wordt hij opgepakt door het Regime. De manier waarop hij zich hieruit redt is door spion te worden voor het Regime, waar hij zich later voor schaamt.

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Hoewel in ‘Laat het morgen mooi weer zijn’ weinig natuurlijke elementen voorkomen, komt het woord ‘natuur’ zelf wel in meerdere fragmenten voor, zoals aan het begin van de paragraaf geciteerd is. In twee van de fragmenten waarin het woord ‘natuur’ voorkomt, trekken mensen de natuur in: ‘*De mensen waren er over het algemeen introvert, intelligent, warm en collegiaal. In de weekends deed iedereen zijn wandelschoenen aan en trok erop uit, de natuur in.*’ (blz. 89) en ‘*Wie voordien nog wat kleur wilde in zijn leven, moest de natuur in. Natuurbezoek had een hoge vlucht genomen, en de komst van de winter werd niet alleen vanwege de kou maar ook als handlanger van*

het regime met afschuw opgewacht.' (blz. 107). 'De mensen' uit het eerste fragment, zijn de collega's en studenten van Curtis Watt tijdens zijn studie aan de universiteit van Cambridge. De natuur uit het eerste fragment is dus te vinden ergens buiten de stad Cambridge. Het oosten van Engeland, waarin Cambridge ligt, bestaat onder andere uit heuvels, graslanden, meren, veen en bossen. Echter, aangezien de omgeving van Cambridge niet wordt beschreven in 'Laat het morgen mooi weer zijn', is onduidelijk om welk type natuur het gaat. Wel is er duidelijk sprake van een tegenstelling tussen de stad Cambridge en de natuur waarvoor men de stad uit moet. De natuur in het tweede fragment is te vinden in het land van het Regime zonder Kleur. Ook in dit fragment is verder niet aangegeven welke natuur de mensen intrekken om het Regime te ontvluchten. Aangezien een groot deel van het land uit bergen en heuvels bestaat (zie blz. 85), zal met 'de natuur' waarschijnlijk de bergen en heuvels worden bedoeld, maar dit is niet met zekerheid te zeggen. Wel is hier duidelijk sprake van een natuur waar de mens weinig heeft ingegrepen, waar het Regime zonder Kleur geen invloed heeft, waar kleur nog volop aanwezig is. In beide fragmenten wordt natuur dus gezien als een plek waar gewandeld kan worden, en waar cultuur weinig aanwezig is. Dit wijst het meest naar een wildernisidee van natuur (vooral het laatste fragment); maar het kan niet uitgesloten worden dat ook arcadische natuur als natuur wordt beschouwd (aangezien zeker de natuur rondom Cambridge beïnvloed is door de mens). Natuur wordt in deze twee fragmenten niet gezien als sterk gecultiveerde gebruiksnatuur.

In twee andere fragmenten waarin het woord 'natuur' voorkomt, worden mensen gezien als producten van de natuur: *'Het waren vaak androgynse types en ze leken uit een andere wereld te komen. Als je zo gezegend was door de natuur en tijd waarin je leefde, waarom zou je je dan normaal gedragen?'* (blz. 45) en *'Haar mooie borsten en schitterende tepels waren Maria door de natuur gegeven om de natuur zelf in rep en roer te brengen.'* (blz. 100). Uit deze fragmenten valt alleen op te maken dat mensen worden gezien als producten van de natuur, en vooral mooie of succesvolle mensen zijn 'gezegend door de natuur' of 'door de natuur gegeven'. Wat precies wordt bedoeld met 'de natuur zelf' die in rep en roer wordt gebracht door de borsten van Maria is onduidelijk. Deze fragmenten kunnen verder niet gerelateerd worden aan de arrangemententheorie.

Ook de andere drie fragmenten waarin het woord 'natuur' voorkomt zijn moeilijk te koppelen aan de arrangemententheorie. In één fragment wordt gesproken over de 'wetten van de natuur': *'Wie al te opzichtig met zijn veren wilde pronken, werd genegeerd, wie zich subtiel aanpaste kreeg waar hij recht op had. Het was een ragfijn spel waarvan Malik niet alle regels kende, maar hij speelde het met plezier. Ook hier leken de wetten van de natuur opgeld te doen, en alles wat natuurlijk was, sprak hem aan.'* (blz. 9-10). In dit fragment is het woord 'natuur' niet gekoppeld aan een fysieke ruimte, maar aan natuurlijke processen of wetten, en daarom is dit fragment niet te relateren aan de arrangemententheorie. Ook in de volgende twee fragmenten is het begrip 'natuur' niet gerelateerd aan een fysieke ruimte: *'Mijne heren, ik wil u een nieuw project presenteren dat de natuur naar de kroon steekt. Dat project heeft een naam. Het is een schip, het draagt de naam ss "Latina" en zal permanent op zee verblijven.'* (blz. 92); en *'Malik installeerde zich in zijn kamer, zakte langs de vier kanalen die een afwisselend programma boden van natuurdocumentaire, nieuwsbulletin, kinderprogramma en nieuwsbulletin, en ging toen wandelen.'* (blz. 213-214).

Van de zeven fragmenten waarin het woord 'natuur' voorkomt, zijn dus slechts twee fragmenten te relateren aan de arrangemententheorie. Uit deze fragmenten blijkt een duidelijke tegenstelling tussen cultuur en natuur. Natuur is daar waar cultuur weinig invloed heeft. Natuur wordt dus vooral gezien als wildernisnatuur, maar het valt niet uit te sluiten dat ook arcadische natuur wordt gezien als natuur.

In 'Laat het morgen mooi weer zijn' komen twee landschappen herhaaldelijk voor. Deze landschappen, die overigens nergens uitgebreid beschreven worden, zijn:

- De zee. De zee is voor het ene personage 'adembenemend', voor het andere personage is (de zonsondergang boven) zee bekoorlijk. Carmen doet de zeelucht goed, ze voelt zich hierdoor jonger.
- Bergen. Er komen twee gebergtes voor in 'Laat het morgen mooi weer zijn': de bergen in Zwitserland waar de moeder van Malik tot rust komt en Malik voor zijn gezondheid heen wordt gestuurd; en de bergen in het land van het Regime zonder Kleur, bergen waar Melissa hevig naar verlangt en waarover Malik heen trekt als hij zijn vaderland bezoekt. Bergen kunnen het hart van bewoners 'in lichterlaaie zetten'.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie. In 'Laat het morgen mooi weer zijn' hebben natuurlijke elementen vooral een waarde als gebruiksvoorwerp of als middel om een ander doel te bewerkstelligen. Dit is dus een vrij antropocentrische benadering van natuur en natuurlijke elementen. Echter, natuurlijke elementen moeten niet ondoordacht worden gebruikt, zoals blijkt uit het fragment waarin Maliks vader het gebruik van wc-papier verspilling vindt, en zonde van de bomen.

'Laat het morgen mooi weer zijn' is niet echt gericht op natuur en natuurlijke elementen. Natuurlijke elementen vertegenwoordigen dan ook geen grote waarde in het boek. Er is weinig sprake van ethische overwegingen ten aanzien van natuur en natuurlijke elementen. Aangezien natuurlijke elementen geregeld functioneren als gebruiksvoorwerp en er weinig ethische overwegingen zijn ten aanzien van natuur en natuurlijke elementen, kan het natuurbeeld dat spreekt uit 'Laat het morgen mooi weer zijn' worden gekarakteriseerd als een gematigd antropocentrisch natuurbeeld.

De expressieve dimensie

De derde dimensie ten slotte, de expressieve dimensie, gaat over de beleving van de natuur. In 'Laat het morgen mooi weer zijn' roepen natuur en natuurlijke elementen verschillende emoties op, zoals euforie, walging, bekoring, adembenemendheid. Natuur wordt in dit boek dus existentieel en subjectief beleefd, kennis van natuur speelt geen rol in de beleving van de natuur.

Sommige emoties en gevoelens die opgeroepen worden door natuur en natuurlijke elementen zijn duidelijk Dionysisch, zoals diepe gevoelens van walging of juist euforie, andere meer Apollinisch, zoals bekoring. Dezelfde natuur kan dus verschillende soorten natuurbeleving oproepen. Zo 'bekoort' de (zonsopgang boven) zee Malik, wat gezien kan worden als een Apollinische beleving van natuur, en is de zee voor een ander personage 'adembenemend', wat gezien kan worden als een Dionysische beleving van natuur.

Natuur en natuurlijke elementen spelen in 'Laat het morgen mooi weer zijn' geen grote rol. Uit het beperkte aantal fragmenten waarin natuurlijke elementen en natuur voorkomt, kan een natuurbeeld worden gelezen dat gematigd antropocentrisch is, waarbij natuur existentieel en subjectief, afwisselend Dionysisch en Apollinisch, wordt beleefd. Natuur wordt vooral gezien als wildernisnatuur - natuur staat tegenover cultuur - hoewel het niet uit te sluiten is dat arcadische natuur ook wordt gezien als natuur.

4.4.6 Samenvatting 'Feldman en ik'

'Feldman en ik' bestaat uit twee delen. Het eerste deel wordt verteld vanuit Andes Miskins perspectief (op de achterflap Andes Klein genoemd!) en het tweede deel vanuit Maxime Feldmans perspectief.

Het verhaal begint als Andes Miskin een brief ontvangt en aan de envelop ziet dat deze van zijn doodgewaande studievriend Maxime Feldman afkomstig is. Andes besluit van schrik de brief niet te openen. Vervolgens wordt in flashbacks de vriendschap tussen Feldman en Miskin beschreven. Feldman en Miskin leven in een tijd in de toekomst dat de meeste mannen en vrouwen uit een cosmetisch samenraapsel van transplantaten bestaan, alle mooie burgers lastiggevallen worden door vertegenwoordigers die organen en ledematen willen kopen, en ziekte nagenoeg is uitgebannen. De twee jongens leerden elkaar kennen op de universiteit en waardeerden elkaars romantische afkeer van kunstmatigheid. Ze piekerden er allebei niet over om zichzelf te verkopen of te laten oplappen. Beide jongens begonnen zich, op hun eigen manier, tegen de maatschappij te verzetten. Feldman lapte de status van zijn professor aan de laars en begon een affaire met diens vrouw. Al snel moest hij de universiteit verlaten en ging hij op rondreis. Hij zwierf de halve wereld rond, en kwam uiteindelijk in Maleisië terecht. Tijdens een wandeling in het regenwoud van Maleisië sterft hij.

Miskin verdient ondertussen de kost als jurist op een advocatenkantoor. Het werk bevredigt hem niet. Op een rommelmarkt koopt hij op een dag een oud boekje getiteld '88 richtlijnen voor het schrijven van een dagboek'. Hij heeft direct een plan klaar: hij zal voor welgestelde stadsgenoten een dagboek gaan bijhouden. Het wordt een succes, zelfs een kleine hype.

Hoewel hij plezier heeft in zijn dagboekschrijverij, is Andes' liefste wens om zich te verzetten tegen de lichaamscultus door ziek te worden. Organen verliezen namelijk hun commerciële waarde als hun eigenaar langdurig ziek is geweest. Daarom heeft hij Feldman vroeger al eens gevraagd om hem een poeder te sturen dat hem ongeneeslijk ziek zou maken. Feldman heeft dat nooit gedaan. Echter, nu is Andes ervan overtuigd dat de geheimzinnige laatste brief van zijn vriend met een exotisch virus is besmet. Hij meldt zich ziek bij een officiële instantie, die de volgende ochtend een jonge vrouw stuurt voor huishoudelijke hulp en verpleging. Ze is heel mooi en Andes wordt prompt verliefd op haar en noemt haar Sneeuwwitje. Twee dagen later verschijnt Sneeuwwitje in gezelschap van twee jongemannen, die hem beroven van zijn laptop, tv en verdere elektronica. Als Sneeuwwitje de volgende dag weer verschijnt, is Andes nog steeds zo verliefd dat hij geen aangifte wil doen. Ze vertelt bovendien dat ze zelf ook slachtoffer was van de twee mannen.

Vanaf dat moment stapelen de raadsels zich op: het verhaal komt in een stroomversnelling van paranoia en hallucinaties vol geweld en verminkingen. Na een aantal dagen wil Andes weer naar kantoor. Er zit een vervanger op zijn plaats. Niemand

merkt Andes op, en er is niets voor hem te doen. Toevallig luistert hij een raadselachtig telefoongesprek over een pop af. Een invloedrijke cliënt heeft opdracht gegeven deze pop te bevrijden. Vanaf dat moment gaat de pop een belangrijke rol spelen.

Na kantoor tijd gaat Andes met zijn vervanger naar een sportschool om judo te leren. In de tram wordt hij vervolgens meegelokt door een dronken jongen. Op een veldje wordt hij omsingeld door een groep jongens die de pop van hem opeisen. Als hij aan die eis niet kan en wil voldoen, wordt hij gedwongen een van hen te pijpen. Daarna wordt hij op zijn mobiele telefoon door Sneeuw witte gewaarschuwd niet naar huis te gaan, maar naar een vlakbij gelegen nachtclub. De portier van de nachtclub laat hem echter niet toe. Vlak daarna wordt de portier vanuit een passerende auto neergeschoten. Als Andes de nachtclub in gaat, zitten daar drie oudere vrouwen. Ze vertellen dat ze hem al hadden verwacht. Aan een van hen vertrouwt hij toe dat hij haar graag anaal zou neuken. Ze reageert enthousiast, en neemt hem gelijk mee naar haar appartement. Daar penetreert Andes haar anaal.

De volgende ochtend merkt hij dat ze in coma ligt. Hij laat een ambulance komen, presenteert zich als haar echtgenoot en gaat mee naar het ziekenhuis. Later keert hij terug naar het appartement waar hij uit schuldgevoel zijn penis afsnijdt. Vervolgens verhuurt hij het appartement van de vrouw voor 1000 euro per maand aan een aantal Chinezen. Terug in het ziekenhuis hoort hij dat de vrouw nog steeds op de intensive care ligt. Hij vraagt een psychologe om hulp. Op zijn verzoek gaat ze met hem mee naar het appartement van de vrouw. Hij praat veel tegen haar, toont zijn zelfcastratie en fantaseert over een plan om op zijn kantoor de macht van het bestuur over te nemen. Dan opent hij in haar bijzijn eindelijk de laatste brief van Feldman. De inhoud van de brief wordt beknopt weergegeven: Feldman schrijft helder en kort over zijn respect en waardering voor Andes.

De volgende dag gaat Andes met een groep Chinezen en de psychologe naar het kantoor. Als groep stappen ze bij de raad van bestuur naar binnen. Daar krijgt Andes te horen dat de politie voor hem onderweg is: hij is in staat van beschuldiging gesteld – onder andere vanwege moord. Dan grijpen de Chinezen in: ze jagen het bestuur de kamer uit.

In het tweede, veel kortere, deel van de roman verspringt het verhaal naar Feldman, die per vliegtuig onderweg is naar Nederland om zijn vriend Andes op te zoeken. Hij wil alle raadselachtige zaken ophelderen. Het tegendeel gebeurt: een nieuwe stroom onwaarschijnlijkheden komt op gang. Feldman probeert de psychologe in te palmen en laat haar als verpleegster Andes verzorgen. Dan moeten Andes' ouders worden opgespoord. Die zijn echter onvindbaar. Feldman vindt op een kermisterrein een acteur die Andes' vader wil spelen, en later beweert dat hij echt Andes' vader is. De vrouw-in-coma, ondertussen weer wakker geworden, beweert Andes' moeder te zijn. Vervolgens wordt Feldman door een gangster en zijn maat gekidnapt. Als geen verweer baat, doet ook hij aan zelfverminking: hij snijdt het topje van zijn duim af en wordt vervolgens door het tweetal in elkaar geslagen. Ook Feldman belandt in het ziekenhuis. Ingepakt als een mummie loopt hij later terug door de stad naar het appartement van de vrouw. Daar zijn ook nog steeds de pseudovader en –moeder van Andes. De moeder overlijdt als ze getroffen wordt door een stroomschok. Feldman gaat bij Andes in bed liggen, gooit Andes er per ongeluk uit, en voelt hoe hij leegbloedt.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van Belleman, 2006; Fortuin, 2006; en het uittreksel van Kraan, 2007a).

4.4.7 Natuurbeelden in 'Feldman en ik'

In 'Feldman en ik' spelen natuurlijke elementen en natuur amper een rol. 'Feldman en ik' speelt zich geheel binnenshuis en in de stad af. De roman kan een soort ideeënroman genoemd worden (zie ook Pam, 2006), waarin (waan)ideeën voorkomen die weinig tot niets met de natuur te maken hebben. Van de drie geanalyseerde boeken van Benali, komen in 'Laat het morgen mooi weer zijn' en 'Feldman en ik' de minste natuurlijke elementen voor.

Het woord 'natuur' zelf wordt genoemd in zes fragmenten: *'Ik had weleens enkelen van die kerels gezien, en ik moet haar nageven dat ze niet viel op de aangeharkte, opgemaakte types die onder het mes waren geweest, nieuwe organen hadden gekregen of een cocktail van medicijnen ingenomen om wat scherper, helderder in het leven te staan. Zij ging voor puur natuur.'* (blz. 19), *'Ik geloof er niets van dat je haar niet gezien hebt, maar je durft je er niet over uit te laten. Alles aan haar is puur natuur.'* (blz. 34), *'Ze is puur natuur en toch ontzettend mooi.'* (blz. 35), *'Ze is inderdaad niet puur natuur, maar ze heeft iets. De rest durft dat niet.'* (blz. 42), *'Intussen: Sneeuwwitje was een mirakel van de natuur, en nu dit mirakel zich dicht in mijn buurt ophield, merkte ik ook dat ze lekker rook, het was vast en zeker een heel duur parfum (...).'* (blz. 72), en *'Het hele lichaam werkt mee, net een bijenkorf, waar alles zijn functie heeft. Zo zijn de wetten van de natuur, je kunt niets achterhouden, dat zou verspilling van energie zijn.'* (blz. 76-77).

Ook in 'Feldman en ik' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren - zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief - hoewel natuurlijke elementen fungerend als statisch en dynamisch motief heel weinig voorkomen. In 2/3^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In iets meer dan 1/5^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In bijna 1/8^e van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijke elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Feldman en ik' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Feldman en ik'

Het grootste deel van de fragmenten in 'Feldman en ik' waarin natuurlijke elementen voorkomen, namelijk ongeveer 2/3^e, wordt gecategoriseerd als beeldspraak. In het merendeel van de beeldspraak in 'Feldman en ik' worden handelingen of gebeurtenissen vergeleken met (processen in) de natuur. Voorbeelden hiervan zijn: *'Je pakte het thema op alsof het eens goed aan een onderzoek onderworpen moest worden, alsof het een insect was dat je kon dissecteren, begrijpen, doorgronden.'* (blz. 226-227), *'Ze was gekomen voor twee dingen: om mij te slaan en om me daarna als een meikever te beklimmen'* (blz. 276), en *'Nu ze me niet meer konden gebruiken, gingen ze tegen me tekeer als wolven.'* (blz. 284).

Een opvallend groot deel van de fragmenten geclassificeerd als beeldspraak bestaat uit spreekwoorden of gezegden waarin natuurlijke elementen voorkomen, zoals 'vooruit met de geit!', 'de koe bij horens vatten', 'over koetjes en kalfjes praten', 'rondrennen als

een kip zonder kop', en 'daar lustten zelfs de honden geen brood meer van'. In het volgende fragment komen zelfs drie spreekwoorden voor waarin natuurlijke elementen figureren: *'Toen ik mijn moeder mijn vader zag slaan, dacht ik: na regen komt zonneshijn, toen ik mijn broer met Noeria zag thuiskomen, dacht ik: al draagt een aap een gouden ring, het is en blijft een lelijk ding, toen ik mijn zus op me af zag komen met de wolfsklem die ze mijn voet wilde voeren, dacht ik: ze moet niet zo veel hooi op haar vork nemen.'* (blz. 132).

Een aanzienlijk deel van de beeldspraak in 'Feldman en ik' bestaat uit metaforen voor de mens of vergelijkingen van natuurlijke elementen met de mens, het menselijk lichaam, lichaamsdelen of menselijke eigenschappen. Zo wordt de mens onder andere vergeleken met een roos, een huis met verlepte plantjes, een truffelvarken, een horzel, een zwart schaap, een beer en een vos. Soms zijn deze vergelijkingen niet zo voor de hand liggend, zoals in het volgende fragment: *'Ze mogen lang of kort zijn, fier als een bunzing of frêle als een kip.'* (blz. 19). Ook verschillende lichaamsdelen worden vergeleken met natuurlijke elementen, zoals een 'aardappelneus', 'olifantkont', 'benen die er als takjes bij hangen'. Opvallend is dat in veel beschrijvingen ogen worden vergeleken met natuurlijke elementen: *'ogen als een opgejaagd dier'* (blz. 71), *'ogen waarmee je op een winternacht een zwarte kat een onverlichte straat kon zien oversteken'* (blz. 101), *'hondslieve ogen'* (blz. 143) en *'panterogen'* (blz. 183).

Ten slotte worden een aantal niet-stoffelijke begrippen – zoals vrijheid, achteruitgang, gerucht, de ziel, en energie – vergeleken met natuurlijke elementen. Twee mooie voorbeelden hiervan zijn: *'Steeds erop terugkomen, eroverheen gaan met een grasmaaier, want het gras van de ziel behoeft onderhoud, anders blijft het maar groeien, dwars door alle seizoenen heen, met verstikking en verwildering tot gevolg.'* (blz. 32) en *'Ik las altijd een dagboek in de tram, om de dag op te laden voor de inspiratie die hopelijk aan het einde van de dag, als ik vermoeid en uitgeteld weer thuis was en naarstig op zoek naar nieuwe energie, tegen het raam zou tikken, als een vogeltje dat binnengelaten wil worden om dat wat ze in het bekje heeft, een geneeskrachtig takje, in mijn mond te plaatsen.'* (blz. 109).

In 'Feldman en ik' komen weinig personificaties voor, slechts één in het volgende fragment: *'De merel moest maar uitmaken of hij in zo'n omgeving als deze wilde verkeren, maar het beestje toonde zich verheugd.'* (blz. 286).

Statische motieven in 'Feldman en ik'

In de fragmenten geclassificeerd als statisch motief komen merendeels landschappelijk elementen voor, zoals het regenwoud, rivieren, bosjes, de zee, meren, bergen en een waterval. Ook weersomstandigheden en hemellichamen worden nu en dan beschreven, zo worden de zon, wind, regen, en sneeuw een aantal keer genoemd. De fauna die genoemd wordt, is vooral stadsfauna: duiven, merels, mussen, eenden, honden en katten, pissebedden en mieren. Of deze fauna nog heel natuurlijk is, is de vraag: *'Welvarende lieden hadden personeel in dienst dat hun honden (die ze bij elkaar hadden gezocht in reageerbuisklinieken waar men zelf ras, kleur ogen en vacht kon bepalen) uit liet'* (blz. 51). Flora komt heel weinig voor in 'Feldman en ik', en wordt alleen in algemene termen beschreven: 'bosjes', 'onkruid', 'struiken'. Net als in de andere twee geanalyseerde romans van Abdelkader Benali, komen 'struiken' meerdere keren voor in 'Feldman en ik'. Deze struiken dienen in 'Feldman en ik' vooral om je in te verstoppen

of beschutting te zoeken: Andes Miskin verstopte zich als kind al tussen de struiken (blz. 22), en beraamt later in het boek vanuit de struiken zijn plannen (blz. 185). Ook kunnen er ‘*mensen in de struiken liggen die erop toe zagen dat je niet zomaar je werk verzuimde*’ (blz. 66).

Dynamische motieven in ‘Feldman en ik’

Bijna 1/8^e van de fragmenten wordt geclassificeerd als dynamisch motief waarin natuurlijke elementen een rol spelen in de gebeurtenissen in ‘Feldman en ik’. Dit zijn absoluut maar weinig fragmenten: dynamische motieven hebben in ‘Feldman en ik’ een klein relatief aandeel van een toch al erg klein absoluut aantal fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen.

Het merendeel van de fragmenten geclassificeerd als dynamisch motief gaan over ‘puur natuur’, waarmee niet-gemanipuleerde mensen of dieren worden bedoeld in een samenleving waar veel mensen en sommige dieren uit een cosmetisch samenraapsel van transplantaten bestaan. Dit idee van ‘puur natuur’ wordt voornamelijk gebruikt om aantrekkelijke mensen te beschrijven - zoals de vrouw van de professor waar Feldman op valt of Sneeuwwitje - maar ook om dieren te beschrijven: ‘*Je kon hem met zijn ogen een vogeltje zien volgen waarvan hij uit gedrag en bewegingen meende op te kunnen maken dat het niet genetisch gemanipuleerd was. Hij volgde zo’n vogel alsof hij er een teken in zocht, alsof die vogel met zijn gefladder het geheim van zijn leven openbaarde.*’ (blz. 10). Andes Miskin en Maxime Feldman prefereren genetisch niet-gemanipuleerde mensen en dieren. In het volgende fragment wordt nogmaals op een andere manier een voorkeur gegeven aan het echte boven het gemanipuleerde: ‘*Geen enkele documentaire kon de echtheid van de Middellandse Zee of een Grieks kerkplein waar net voor de zon op zijn hoogste punt staat de typische kleur van de zomer neerdaalt, vervangen of ook maar benaderen.*’ (blz. 229).

Natuurlijke elementen kunnen zelfs een manier zijn om te ontsnappen aan een samenleving waar ziekte is uitgebannen. Zo heeft Miskin aan Feldman gevraagd om voor hem een plant mee te nemen uit Maleisië, die een stof bevat waar je zo ziek van wordt dat ze de organen met zekerheid aantast (blz. 62). Als Miskin een brief krijgt van de doodgewaande Feldman, denkt hij dat daar het gif in zit van een plant uit Maleisië, en begint hij steeds meer te hallucineren.

Natuurlijke elementen hebben in een aantal fragmenten een andere rol. In één fragment beschrijft Andes Miskin allerlei vragen die hij stelt aan nieuwe klanten voor wie hij dagboeken schrijft. Met deze vragen wil hij zijn klanten beter leren kennen. Een aantal van deze vragen heeft betrekking op kennis van de natuur, zoals: ‘*Hoe hoog vliegt een condor*’, en ‘*Gelooft u in het bestaan van de oorworm*’ (blz. 52). Kennis van de natuur kan dus volgens Andes Miskin iets zeggen over het type persoon dat iemand is.

In twee andere fragmenten probeert Andes Miskin iets positief te doen voor dieren, om daarmee een goede daad te verrichten: ‘*Ik zou het beestje [een vogeltje, red.] kunnen voeren om tenminste een goede daad verricht te hebben.*’ (blz. 164) en ‘*Omdat ik naakt sliiep en het vlees nog vers was, was het de maden gelukt om een plekje te vinden in mijn afgeslachte koninkrijk. Zo dient mijn lichaam nog ergens toe, dacht ik bij het opstaan. Je moet toch iets in je leven uit handen geven, en op dit uur van de dag was het lichaam een uitstekende voedingsbodem voor nieuw leven. Ik kleedde me om, maar zorgde ervoor de*

meden met geen vingers te beroeren, alsof het succes van de dag zou afhangen van hun welzijn.' (blz. 208). Ook Feldman probeert in het laatste hoofdstuk iets goeds te doen voor een vogel: *'De merel, die ik eerst beneden door het keukenraam had gezien, fladderde voor het slaapkamerraam. De merel moest maar uitmaken of hij in zo'n omgeving als deze wilde verkeren, maar het beestje toonde zich verheugd. Het wilde naar binnen. Fijn, dacht ik. 'Het is hier tenslotte geen paradijs.'* Evenmin had ik brood voor het vogeltje. *Ik kon het luikje met mijn hand openen, mijn overpeinzingen opzij zetten, de merel binnenlaten om deze – voor zover hij daartoe in staat was – zelf uit te laten maken of hij zich op zijn gemak voelde of niet. Ik klom op een stoel en opende het raampje. De merel vloog meteen naar binnen om op een van de bedspijlen neer te strijken. Vanaf de rand van het bed keek ik naar het vogeltje. 'Nooit rust, altijd op weg, fladder, fladder.'* (blz. 286-287).

Natuurlijke elementen roepen in 'Feldman en ik' slechts in twee fragmenten emoties op. In een fragment beschrijft Andes Miskin zijn aversie tegen een hond: *'Zij vroeg hoe het met de hond was. Ik zei dat ik het niet wist. 'Hoezo weet u dat niet?' vroeg ze. 'De hond heeft ons verlaten omdat hij zich niet meer gerespecteerd voelde'. 'Maar u hebt die hond toch wel gezien?' 'Ik wilde niets meer met die hond te maken hebben. Het was een donkerharige hond. Ik kon niet tegen het beest.'* (blz. 173-174), en in de laatste zin van het boek beschrijft Feldman terwijl hij op het bed ligt dood te bloeden, een merel die hij net heeft binnengelaten: *'Ik had niets meer te zeggen, behalve dat ik het mereltje, dat boven mijn hoofd cirkelde, heel mooi vond'* (blz. 288).

Eén keer worden juist emoties beschreven die iemand bij natuurlijke elementen zou moeten krijgen, maar niet krijgt: *'Deze jongen wist niet wat die woede was, hij was er vast en zeker niet mee opgegroeid, als hij ergens bloemen zag, beschouwde hij ze als een vredig tafereel of hij liep snel door, maar hij zag niet de negatie ervan, hij zag schoonheid als ze op zijn pad kwam, hij zag waarheid waar ze gesproken werd, maar de klamme, koude en scherpe smaak van woede was hem ongetwijfeld onbekend.'* (blz. 111).

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van 'Feldman en ik' nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Hoewel in 'Feldman en ik' weinig natuurlijke elementen voorkomen, komt het woord 'natuur' zelf in zes fragmenten voor, zoals aan het begin van de paragraaf geciteerd is. In de eerste vier fragmenten worden bepaalde mensen beschreven als 'puur natuur'. In het vijfde fragment wordt Sneeuwwitje op een vergelijkbare manier beschreven, namelijk als 'mirakel van de natuur'. Omdat in deze fragmenten alleen aan mensen het label 'natuur' wordt gehangen en niet aan landschappen of fysieke ruimtes, is het lastig om deze fragmenten aan de arrangemententheorie te koppelen. Wel maken deze fragmenten duidelijk dat aan 'natuur' een klassieke invulling wordt gegeven en 'natuur' beschouwd wordt als iets waarin niet (genetisch of cosmetisch) ingegrepen is door de mens. Het begrip 'authentiek' (dat ook voorkomt in 'Laat het morgen mooi weer zijn', waarin de hoofdpersoon werkzaam is als authenticiteitsheler) is hierbij van belang.

In het laatste fragment waarin het woord 'natuur' voorkomt, wordt het menselijk lichaam vergeleken met een bijenkorf: allebei zijn ze ondergeschikt aan de wetten van de

natuur: *'Het hele lichaam werkt mee, net een bijenkorf, waar alles zijn functie heeft. Zo zijn de wetten van de natuur, je kunt niets achterhouden, dat zou verspilling van energie zijn.'* (blz. 76-77). Ook dit fragment relateert het woord 'natuur' niet aan een fysieke ruimte. Uit 'Feldman en ik' blijkt dus geen duidelijk natuurbeeld op cognitief niveau aangezien het woord 'natuur' nergens gerelateerd wordt aan een fysieke ruimte. Echter, het ideaalbeeld van 'puur natuur' wijst op een wildernisidee van natuur.

'Feldman en ik' speelt zich volledig af in de stad, binnenshuis en in het hoofd van de hoofdpersonen Andes Miskin en Feldman. Er worden dan ook geen landschappen beschreven in 'Feldman en ik'.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie. 'Feldman en ik' speelt zich af in een samenleving waarin natuurlijke elementen, mensen en dieren, worden gemanipuleerd ten gunste van de ideale mens. Deze samenleving is erg antropocentrisch gericht: de natuur wordt onderworpen aan de mens. De grondhouding 'despoot' beschrijft deze samenleving het beste: een samenleving gericht op manipulatie van natuurlijke elementen met een onbeperkt vertrouwen in de mogelijkheden van de technologie. Miskin en Feldman zetten zich hiertegen af. Zij geloven in 'puur natuur', waarden juist niet-gemanipuleerde mensen en dieren en hebben een meer ecocentrische grondhouding. Miskin en Feldman proberen beiden goede daden te verrichten voor de natuur en natuurlijke elementen, zoals een vogeltje eten geven. 'Feldman en ik' beschrijft dus hoe de hoofdpersonen met een meer ecocentrische grondhouding zich afzetten tegen de zeer antropocentrische grondhouding van de samenleving.

De expressieve dimensie

De derde dimensie ten slotte, de expressieve dimensie, gaat over de beleving van de natuur. In 'Feldman en ik' komen erg weinig natuurlijke elementen voor, en er is in slechts enkele fragmenten sprake van een emotionele beleving van natuur. In één fragment vertelt Miskin dat hij een aversie heeft tegen een hond. Deze aversie wordt echter indirect beleefd: Miskin vertelt aan iemand dat hij een aversie heeft tegen zijn hond. Bovendien liegt Miskin over deze hond: hij heeft namelijk helemaal geen hond. In een ander fragment beschrijft Miskin een jongen die waarschijnlijk als hij ergens bloemen ziet ze als een vredig tafereel ziet maar er niet de negatie en de woede van inziet. Ook in dit fragment wordt natuur indirect beleefd. Het is zelfs een hypothetische beleving: wellicht zou de jongen als hij bloemen zag ze anders beleven dan Miskin denkt. Het enige fragment waarin sprake is van een directe beleving van natuur is op de laatste pagina van het boek, waar Feldman terwijl hij leegbloedt niets meer te zeggen heeft dan dat hij een mereltje, dat boven zijn hoofd cirkelde, heel mooi vond. Dit laatste fragment beschrijft een subjectieve beleving van de natuur. In dit fragment wordt de schoonheid van een vogel beleefd: dit wijst op een Apollinische beleving van natuur.

Aangezien er maar in één fragment natuur op een directe manier wordt beleefd, is het niet mogelijk om een echte expressieve dimensie in 'Feldman en ik' te onderscheiden.

Samenvattend is 'Feldman en ik' een boek waarin weinig natuur en natuurlijke elementen voorkomen. Zowel een expressieve als een cognitieve dimensie van natuur kunnen niet duidelijk onderscheiden worden. Op cognitief niveau is het lastig om

'Feldman en ik' te interpreteren middels de arrangemententheorie. Natuur wordt vooral op klassieke wijze gezien als iets waarin de mens niet heeft ingegrepen of waaraan niets is gemanipuleerd. Er is wel een duidelijk normatieve dimensie van natuur. De roman draait namelijk om twee hoofdpersonen met een meer ecocentrische grondhouding die zich afzetten tegen een zeer antropocentrische samenleving.

4.4.8 Samenvatting: natuurbeelden in de literatuur van Abdelkader Benali

In de besproken boeken van Abdelkader Benali spelen natuurlijke elementen een steeds minder groter rol. Komen er in 'De langverwachte' nog redelijk veel natuurlijke elementen voor, in 'Laat het morgen mooi weer zijn' zijn dit er al minder en in 'Feldman en ik' komen de minste natuurlijke elementen voor. Opvallend is dat in alle boeken van Abdelkader Benali natuurlijke elementen vooral fungeren als beeldspraak en in veel mindere mate als dynamisch of statisch motief. In de drie boeken komen bijzonder veel spreekwoorden en gezegden voor waarin natuurlijke elementen figureren. In fragmenten geclassificeerd als statisch motief, worden in deze drie romans natuurlijke elementen in algemene termen genoemd. Vooral grotere landschappelijke elementen en weeromstandigheden komen voor, specifieke flora- en faunasoorten juist helemaal niet. Markant is dat in de drie boeken 'struiken' een grote rol spelen.

De natuurbeelden in de drie boeken kennen verschillen, maar ook duidelijke overeenkomsten. Bij de eerste, cognitieve dimensie valt het op dat in alle drie mensen worden gezien als 'producten van de natuur', 'puur natuur' of 'mirakels van de natuur'. Alle drie boeken maken op cognitief vlak een duidelijk onderscheid tussen natuur (niet door de mens ingegrepen) en cultuur. Vooral de plaatsen waar niet ingegrepen is door de mens worden gezien als natuur, al is het niet bij alle boeken uit te sluiten dat ook arcadische natuur nog wordt gezien als natuur. De landschappen die worden beschreven in de drie boeken zijn verschillend: in 'De langverwachte' zijn dat de woeste woestijn en de bergen, en de meer arcadische landstreek Iwojen. In 'Laat het morgen mooi weer zijn' worden ook de bergen beschreven, en verder alleen de zee; terwijl in 'Feldman en ik' geen landschappen worden beschreven. Opvallend is dat in beide boeken waarin de bergen voorkomen, deze als 'het sublieme' worden gezien, een plek waarnaar sterk wordt verlangd. Verschillen tussen de natuurbeelden in de drie boeken zijn vooral te vinden in de normatieve dimensie. In 'De langverwachte' heeft de normatieve grondhouding ten opzichte van de natuur een directe relatie met het hogere of het goddelijke. Dit komt niet terug in 'Laat het morgen mooi weer zijn' en 'Feldman en ik'. In 'Feldman en ik' zetten de hoofdpersonen met een meer ecocentrische grondhouding zich af tegen een zeer antropocentrische samenleving. Bij een vergelijking op expressieve dimensie valt op dat in twee boeken natuur en natuurlijke elementen weinig emoties of gevoelens oproepen. In zowel 'De langverwachte' als in 'Feldman en ik' kan geen expressieve dimensie worden onderscheiden. In 'Laat het morgen mooi weer zijn' roepen natuur en natuurlijke elementen wel gevoelens op, maar dit komt slechts sporadisch voor.

4.5 Hafid Bouazza

4.5.1 Biografie

Hafid Bouazza is in 1970 in Oujda, Marokko geboren. Zijn vader had een kruidenierswinkel, maar vertrok als gastarbeider, toen Hafid één jaar oud was, naar het Zuid-Hollandse Arkel om daar te gaan werken in een ijzer- en staalfabriek. Toen Hafid zeven jaar was, in 1977, kwam het hele gezin naar Nederland. De familie Bouazza was in die dagen het enige Marokkaanse gezin in Arkel. Door zijn moeder werd Hafid gestimuleerd snel de Nederlandse taal te leren. Toen Hafid 15 jaar werd, keerde hij het islamitische geloof de rug toe. Hafid raakte in de ban van de Nederlandse taal en ontdekte het bijna dertigdelige *Woordenboek der Nederlandse taal*. Auteurs die hij graag las, zijn Geerten Gossaert, Jorge Louis Borges, Salman Rushdie en Vladimir Nabokov. Ook Duizend en één nacht vond Hafid een meesterwerk. Hafid ging in Amsterdam Arabische taal- en letteren studeren om dit werk in de oorspronkelijke taal te kunnen lezen. Deze studie maakte hij niet af. In Amsterdam veranderde zijn leven: hij oefende vele beroepen uit, onder andere vuilnisman, experimenteerde met allerlei soorten drugs, waaronder LSD, en raakte verslaafd aan alcohol. Na zijn studie werkte Hafid Bouazza enige tijd als docent en vertaler Arabisch. Hij begon met schrijven en in 1995 publiceerde hij zijn eerste verhaal: 'De voeten van Abdullah', het titelverhaal van zijn eerste verhalenbundel die in 1996 verscheen. In 1998 verscheen 'Momo', een novelle. Het essay 'Een beer in bontjas' verscheen in 2001 voor de boekenweek, waarvan het thema was: 'Land van herkomst, schrijven tussen twee culturen'. In dit boek protesteert hij ertegen dat van allochtone auteurs wordt verwacht dat ze schrijven over 'hun' cultuur, waarmee dan wordt bedoeld de cultuur van het land van herkomst. Zo zegt hij: 'Ik schrijf omdat ik wil schrijven, niet omdat ik de bedoeling heb om meer begrip tussen culturen te kweken. Hou toch op. En ik schrijf al helemaal niet omdat ik me de tolk voel van de tweede generatie allochtonen. Ik ben geen maatschappelijk werker. Schrijft een Nederlandse schrijver soms ook namens anderen?' (in Kieskamp, 1997). Bouazza prefereert aan de ene kant een ongeëngageerd schrijverschap, maar spreekt zich aan de andere kant in publieke sferen wél maatschappelijk betrokken uit, onder andere in opiniestukken in het NRC Handelsblad.

In 2001 verscheen ook 'Salomon', de eerste roman van Bouazza. In 2003 werd de roman 'Paravion' uitgegeven, die werd genomineerd voor de AKO Literatuurprijs. Dit is de enige roman van Bouazza geschreven binnen de tijdsperiode 2003-2007; en alleen deze roman zal dus in dit onderzoek behandeld worden.

Bouazza heeft ook toneelstukken geschreven, zoals 'Apollien' (1998), een bewerking van een verhaal uit 'De voeten van Abdullah', en 'De slachting in Parijs (2001), een vrije bewerking van het zestiende-eeuwse 'The massacre at Paris' van Marlowe. Daarnaast vertaalde Hafid Bouazza diverse gedichten uit het Arabisch. In 2000 bundelde hij klassieke liefdesgedichten in 'Schoon in elk oog is wat het bemint'. In 2002 volgde 'Rond voor rond of als een pikhouweel', een bloemlezing van erotische proza en erotische gedichten uit de Arabische literatuur.

(Voor deze biografie is mede gebruik gemaakt van gegevens uit de biografie van Hafid Bouazza door Van Meggelen, 2007; een recensie van Peters, 2003a en een tekst van Van Kaam, 2006).

4.5.2 Samenvatting 'Paravion'

'Paravion' bestaat uit vier delen. In het eerste deel wordt het leven van Baba Baloeck en zijn vrouw Mamoerra beschreven. Zij wonen in een gehucht in de vallei Abqar, dat ligt in Morea (Morea verwijst naar de middeleeuwse naam van Marokko). Morea wordt sprookjesachtig beschreven: bomen fluisteren, mannen kunnen zich verplaatsen op tapijten, herders hoeden hun geiten, twee heksen spreken hun banvloeken uit.

Als Baba Baloeck een brief krijgt van zijn vader, besluit hij om zijn kansen te wagen en zijn vader achterna te gaan. Deze man, ook Baba Baloeck genaamd, is tien jaar eerder vertrokken naar Paravion (dat staat voor Nederland, aangezien post afkomstig uit Nederland 'par avion' komt); het land dat wordt voorgesteld als het ideale land.

De dorpsbewoners krijgen echter lucht van Baba Baloecks plannen, en de andere mannen besluiten hem te volgen. Op de dag van zijn vertrek is er sprake van een ware exodus van alle (zeven) volwassen mannen van Abqar. Met zijn zevenen vliegen zij op één tapijt naar Paravion. Baba Baloeck vertrekt in zijn eentje, op een tapijt van veel slechtere kwaliteit, zodat zijn reis niet voorspoedig verloopt.

Alle vrouwen van de zeven vertrokken mannen zijn op hetzelfde moment zwanger geraakt (op de dag toen de mannen in een vergadering besloten naar Paravion te vertrekken) en baren vijf maanden na vertrek van de mannen op dezelfde dag allen een dochter. Alleen Mamoerra bevalt wat later en baart een zoon, die zij ook Baba Baloeck noemt. Zij sterft in het kraambed; de Siamese tweeling Cheira en Heira voeden Baba Baloeck op.

Ook het tweede deel speelt zich af in Morea. In dit deel groeit de jongste Baba Baloeck op als een wat simpele, afwachende jongen, die niet klaagt of huilt, terwijl hij bijna elke dag door de jongens uit het gehucht in elkaar wordt geslagen. Als Baba Baloeck in de puberteit komt, treft hij als in een visioen een bijzonder meisje aan bij de beek. Dit bloedmooie meisje wijdt hem in in de vleselijke lusten. Daarna krijgt hij ook aandacht van de zeven meisjes van het dorp, die zijn seksuele opvoeding ter harte nemen.

Het derde deel speelt in Paravion. Inmiddels zijn ook vele andere Moreanen naar Paravion getrokken, onder andere de onderwijzer, de karretier, de postbode en tapijtverkoper. Ze hebben het veel minder naar hun zin dan ze gedacht hadden: het ideale Paravion is slechts een hersenschim. In het theehuis Bar Zach, waar ze vrijwel dagelijks samenkomen, zetten ze zich af tegen hun nieuwe omgeving. Ze voelen zich hier in hun waardigheid aangetast: hun autonomie – zo vanzelfsprekend in Morea – is hier afwezig, er is geen erkenning van hun mannelijkheid. Ook kunnen ze niet uit de voeten met de vrijheid van de bewoners van Paravion en met de wuftheid van de vrouwen, die hen met name opvalt in het groene hart van de stad, het (Vondel)park. Toch kunnen ook de Moreanen de verlokkingen van de schaars geklede autochtone vrouwen niet weerstaan, al zijn het alleen vrouwen aan de drugs of alcohol die hen verleiden. Op een avond neemt de tapijthandelaar in Bar Zach het woord. Hij stelt dat er een einde moet komen aan hun relaties met Nederlandse vrouwen. Ze moeten naar Morea teruggaan om daar hun dochters op te halen, die zijn tenminste 'rein, maagd en gehoorzaam' en zullen een goede partij zijn voor de Moreaanse mannen.

Het laatste en kortste deel speelt weer in Morea. Baba Baloeck is gelukkig met de vrouwen in de vallei. Een van de meisjes, Sofia, is zwanger van hem geraakt, en hoewel hij niet echt verliefd op haar is, weet hij dat zij zijn vrouw zal worden. Ze baart een meisje, dat er wonderlijk uitziet: één helft is blank en één helft is blauwig zwart.

Als de zeven vrouwen van het gehucht op een dag naar het badhuis in de stad gaan, worden ze gevolgd door enkele auto's, waarin enkele uit Paravion overgekomen Moreanen rijden. De Moreanen merken dat er inmiddels veel is veranderd in hun oude sprookjesland. Wijn wordt vervaardigd en geschonken, verleidelijke vrouwen tonen zich ongesluierd, met korte rok en opvallende boezem. Als de vrouwen eindelijk uit het badhuis komen, sleuren de mannen hen in de auto's en scheuren weg.

Baba Baloeck besluit zelf te vertrekken – vrouw, kinderen, geiten en vijgenboom achterlatend. Verlangend naar Paravion stapt hij op zijn tapijt en vliegt het luchtruim in. Hij vraagt aan de 'eerbiedwaardige poortwachters' of ze hem binnen willen laten en de weg naar het theehuis wijzen. Ze laten hem echter niet door, 'Elke dag hetzelfde liedje'. Als hij de reden vraagt, zeggen ze: 'Meneer, u bent een uil'.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensie van Bettens, 2003 en het uittreksel van Kruse, 2004b).

4.5.3 Natuurbeelden in 'Paravion'

Bij lezing van 'Paravion' valt als eerste op dat er erg veel over natuurlijke elementen en processen wordt geschreven. Op vrijwel elke pagina staat een beschrijving van de omgeving en natuurlijke elementen hierin of worden de natuurlijke elementen gebruikt om een vergelijking mee te maken; met name in de delen die zich afspelen in Morea, maar zeker ook in het derde deel dat zich afspeelt in Paravion (Nederland). Echter, deze natuurlijke elementen worden niet benoemd als natuur. Het enige fragment waarin de natuur daadwerkelijk wordt benoemd is het volgende: '*De onderwijzer en de karretier waren helaas al tot grijnzende skeletten ontbonden, anders hadden zij kunnen zien hoe de meisjes, gesierd met bloesems en wijnbladeren, voor hen stonden; bezeten door een natuurlijke kracht, een natuurkracht, waren hun bewegingen op elkaar ingesteld, zij handelden ordelijk als in een ritueel.*' (blz. 133). Hierop wordt straks teruggekomen.

In 'Paravion' fungeren natuurlijke elementen en processen op verschillende manieren: zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In bijna de helft van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In meer dan een derde van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In de overige fragmenten ten slotte spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Paravion' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Paravion'

In meer dan een derde van de fragmenten worden natuurlijke elementen gebruikt in beeldspraak. Veruit het grootste deel van de beeldspraak in 'Paravion' bestaat uit vergelijkingen met of metaforen voor vrouwen of het vrouwelijk lichaam. Zo wordt over Mamoerra het volgende verteld: '*als kind (...) was een nachtegaal op haar mond geland. En haar immer blozende wangen waren twee gelukkige roodborstjes.*' (blz. 15). Over

Cheira en Heira wordt verteld dat ze *'grof gerimpeld als een rotswand of verwrongen wilg'* (blz. 19) waren en dat ze *'uit meer lagen bestonden dan een ui'* (blz. 20). Ook mannen, en het mannelijk lichaam, worden geregeld, maar in mindere mate, vergeleken met natuurlijke elementen. Zo gaan de ogen van Baba Baloeek open *'als unieke flora: paardebloemen met een gave huid'* (blz. 111).

Niet alleen mensen, maar ook dingen en handelingen worden vergeleken met natuurlijke elementen, zij het veel minder vaak dan mensen. Het tapijt Nevernym wordt bijvoorbeeld door Cheira en Heira vergeleken met een mus, beide leven kort (blz. 94), maar door Baba Baloeek met een adelaar (blz. 94). Ten slotte worden natuurlijke elementen zelf soms ook vergeleken met culturele elementen, zoals in het volgende fragment: *'Een eenzame oleander toonde de laatste verschrompelde bloesems zoals een lichtekooi haar vergane borsten'* (blz. 95).

Naast vergelijkingen en metaforen komen er in 'Paravion' ook een aantal personificaties voor. In deze personificaties krijgen natuurlijke elementen menselijke trekjes. Vooral een beekje, de wind, de zon en bomen worden gepersonifieerd. Voorbeelden hiervan zijn: *'Een beekje, dat net had leren lopen, strompelde onder de bomen'* (blz. 71), *'Het beekje had goed geslapen en stroomde vrolijk en honderduit pratend door de bedding.'* (blz. 99) en *'De bomen in de vallei begonnen op aanwijzing van de wind te spreken'* (blz. 75).

Statische motieven in 'Paravion'

In de meeste fragmenten is de functie van natuurlijke elementen dus het geven van een sfeertekening. Dit gebeurt soms in een enkele zin, maar kan ook heel uitgebreid zijn. Zo wordt de vallei Abqar als volgt beschreven: *'De huizen stonden op de kruin van een heuvel die omringd was met scherp gestoppelde cactussen. Heuvelafwaarts groeide geen boom. De aarde was dor en ademde slechts stof met droge longen. Het weelderige groen van de vallei Abqar beneden moest een luchtspiegeling zijn. Toch leken het lover en de vogels daar in opperbeste stemming. De vijf vijgenbomen die daar onsterfelijk stonden te krommen hadden nooit enig ooft van belang voortgebracht. De horizon was wit en wazig, de bergen die donkere groeven vertoonden waren paars, de vlakten rood. Het gemekker van de geiten was klaaglijk, het rinkelen van hun bellen klonk loom en zacht, de ezel snikte langgerekt om onduidelijk redenen. De krekels tsjirpten. Een witte vlinder dwarrelde in paniek langs, op zoek naar bloemen of zijn verloren kleuren. Een zwaluw cirkelde boven hun opgerichte blikken.'*, (blz. 132). Ook de natuurlijke elementen in Paravion, en met name in het (Vondel)park worden uitgebreid beschreven, zoals in het volgende fragment: *'Het water klaterde van rotsen en een fontein legde in een cirkeldans sluier na sluier af. Een paleis van een eikenboom met duizenden vensters en gewelven bood onderdak aan mussen en wierp zijn schaduw als een gulle aalmoes aan een schare mensen gezeten aan ronde dissens; de wind viel van verdieping naar verdieping, de zon barstte prismatisch uiteen. Vrije konijnen en hazen huppelden er lustig op los, stonden stil en snoven de geuren op, hun koppen leken aan grote wasknijpers te hangen.'* (blz. 174).

De meest voorkomende natuurlijke elementen in 'Paravion' zijn landbouwdieren zoals (muil)ezels, geiten, schapen, hanen en kippen. Ook vogels, zoals mussen, kraaien, koekoeken, zwaluwen en duiven, komen regelmatig voor. De uil heeft een speciale rol, waar later op wordt teruggekomen. Daarnaast komen ook kleinere dieren voor, zoals

kikkers en hagedissen, en insecten, zoals cicaden, vliegen, muggen, vuurvliegen, vlooiën en krekels. Naast fauna, wordt ook flora veel genoemd. Over een aantal boomsoorten, zoals de citroen, vijg, amandel en olijf wordt meerdere malen geschreven. De johannesbroodboom naast het huisje van Cheira en Heira heeft een speciale functie: daar verzamelen vogels zich en worden ze vaak gevangen. Ten slotte komen ook geregeld landschappelijke elementen als een beekje, de zon en de bergen voor, alsook elementen die te maken hebben met het weer: de wind, regens en wolken (dit voornamelijk in Paravion en minder in Morea). Sommige dieren zijn vaak met dezelfde activiteit bezig, zo telt de koekoek op meerdere plekken in het boek *'een eeuwigheid van uren af'* (blz. 56, 82, 87) en is de hagedis vaak een toeschouwer (*'een hagedis hield hun bezigheden in de gaten'*, *'een hagedis aan de muur was getuige van het afscheid'*, *'een hagedis was getuige van haar overpeinzingen en visioenen'* en *'ook een hagedis, op weg naar wie weet wat, stopte even om haar in zich op te nemen'* op resp. blz. 24, 30, 63, en 89).

Dynamische motieven in 'Paravion'

Het kleinste deel van de fragmenten met natuurlijke elementen of processen kan een dynamisch motief worden genoemd. Echter, dit is wellicht wel de meest interessante categorie: de manier waarop natuurlijke elementen en processen deel uitmaken van de gebeurtenissen in 'Paravion' zegt het meest over natuurbeelden in het boek. Er zijn een aantal verschillende manieren waarop natuurlijke elementen en processen in het boek deel uitmaken van gebeurtenissen in 'Paravion'.

Als eerste worden natuurlijke elementen in bepaalde situaties gebruikt om iets te bereiken. Natuurlijke elementen worden bijvoorbeeld gebruikt om op te eten; om de tanden mee te poetsen; als medicijn om duistere kwalen mee te genezen; om indruk mee te maken (zo probeert Baba Baloeek met zijn ezel indruk te maken op een meisje); om iets mee uit te leggen (*'Zo konden zij veel schel en schallend plezier hebben met granaatbloesems die zij op hun schoot legden en aan Mamoerra toonden als inwijding in de anatomische raadsels van het vrouwendom.'*, blz. 20); als plek om begraven te worden; als erfenis; of om geld mee te verdienen (bijvoorbeeld als vogelverschrikker). Ook worden natuurlijke elementen vervloekt als iets niet bereikt wordt: *'En hij vervloekte de zwaluw die om hem heen cirkelde.'*, blz. 134.

Ten tweede kunnen natuurlijke elementen zelf (vaak gepersonifieerd) dingen bewerkstelligen. Zo geven de wind en druiven roddels door (blz. 11-12) waardoor het hele dorp op de hoogte is van de plannen van Baba Baloeek en vertellen de bladeren en de beek aan Cheira en Heira wat er overdag was gebeurd (blz.103-104); maken kraaien de karrenman doof; en wordt Baba Baloeek op zijn vliegende tapijt tegengehouden door de sterke zeewind (blz. 110).

Daarnaast kunnen natuurlijke elementen bepaalde gevoelens oproepen, versterken of weerspiegelen. Dit kunnen verschillende gevoelens zijn:

- Troost (*'Een uil bezocht bijna elke nacht hun huis en liet aan het raam zijn trieste oehoe horen. Dat gehuil werkte troostend en zij voelden dat alles goed was met vader.'*, blz. 12).
- Weemoed of verdriet (*'Hij liep naar beneden om afscheid te nemen van de geiten, die onbewogen verder kauwden onder zijn omhelzing en nam de ezel mee naar boven om hem te drenken. Nog eenmaal bleef hij staan en keek op naar het domend gewelf. Hij had een brok in de keel en knipperde snel met*

zijn ogen.’, blz. 23; *‘Het gekriek van cicaden deed hen huiveren van weedom’*, blz. 42).

- Vrolijkheid, geluk of genot (*‘Heerlijk was het geluid van de wind in de vijgenbomen en wonderlijk het geluid van het beekje’*, blz. 92; *‘Het groen daar werkte op het oog als een glas muntthee op dorstige aderen.’*, blz. 165; *‘Hier, in dit omheinde oord van genot, komt al het goede bij elkaar en hier zou ik mijn tijd het liefst doorbrengen, als ik de vrijheid had. Deze plaats is niet voor mij bestemd.’*, blz. 171).
- Extase (*‘Toen Nevernym een gladde hemelbaan had gevonden, een comfortabele positie tussen de windvlagen die zijn oren verdoofden, ontspande hij zich en gaf hij zich over aan de hemelse dronkenschap en extase van de vlucht. In de labyrinten van lichtpegels en in de spiegelhallen van de zon raasden flitsen van schitteringen en iriserende uitbarstingen voorbij. Nog nooit had hij het licht en de hemel zo driedimensionaal aanschouwt.’*, blz. 94).
- Zondigheid (*‘Het park was natuurlijk niet verboden voor Moreanen, maar zoals de tapijthandelaar het zag, was het een oord voor Paravionezen en niet geschikt voor hen, er waren te veel verlokkingen en zondigheden.’*, blz. 168-169)
- Eenzaamheid (*‘De herfst en winter waren in aantocht met hun regens, hagel en sneeuw. Vooral in de witte wereld van de winter was de eenzaamheid onverdraaglijk.’*, blz. 183)

Ten slotte kunnen natuurlijke elementen, namelijk vogels, drager zijn van de ziel. *‘Vogels zijn drager van ziel’*, sprak zij, *‘dat wordt al heel lang beweerd. Dan moet de ziel iets heel luidruchtigs zijn. En sterfelijk, als je bedenkt hoe kort mussen leven.’* (blz. 113). Dit wordt later in het boek herhaald: *‘Het is een oud en waar geloof dat de ziel een uil wordt die uit de schedel van het lijk wordt geboren.’*, blz. 135.

De cognitieve dimensie

Hoe kan nu betekenis worden gegeven aan deze fragmenten binnen de theorie van natuurbeelden? Hiertoe zullen de drie dimensies van natuurbeelden (cognitief, normatief en expressief) een voor een besproken worden.

De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Het is lastig om hierop een antwoord te geven aangezien er wel veel natuurlijke elementen in het boek ‘Paravion’ voorkomen, maar het woord ‘natuur’ zelf nauwelijks wordt gebruikt. Het enige fragment waarin het woord natuur voorkomt is, zoals hierboven al beschreven, als de zeven dochters ‘bezeten zijn door een natuurlijke kracht, een natuurkracht’. Dit fragment laat zien dat de natuur een kracht kan zijn in de mens. De mens staat daarmee dus niet buiten de natuur (de natuur is niet extern), maar de natuur zit in de mens, of de mens kan bezeten zijn door de natuur. Het is moeilijk dit fragment te verbinden met de arrangemententheorie, aangezien het over een kracht gaat, en niet over een fysieke ruimte die wordt gedefinieerd als natuur.

Dat de mens onderdeel is van de natuur, kan ook worden gelezen in de vele voorbeelden van beeldspraak waarin mensen (en vooral de vrouw en het vrouwelijk lichaam) worden vergeleken met natuurlijke elementen, alsmede in het gegeven dat mensen en natuurlijke elementen bovendien met elkaar communiceren. De ziel van de

mens gaat na zijn dood zelfs over op uilen. Dit wijst op een bijna animistisch natuurbeeld.

De natuurlijke elementen, die vooral in fragmenten geduid als statisch motief worden beschreven, zijn het beste te definiëren als arcadische elementen (waarbij gebieden en elementen beïnvloed zijn door de mens) of zelfs als gebruiksnatuur. Natuurlijke elementen worden namelijk op allerlei manieren gebruikt, zoals hierboven ook al beschreven: om op te eten, om de tanden mee te poetsen, als erfenis, etc. Echter, dit wordt niet gedefinieerd als natuur, en het is daarom ook niet te zeggen of dit als natuur wordt gezien of dat dit slechts een beschrijving van de vorm van het landschap is. De landschappen die in 'Paravion' voornamelijk worden beschreven zijn:

- De vruchtbare vallei Abqar. Dit is een arcadisch landschap met riviertjes, vruchtbomen, waar geiten grazen. In 'Paravion' wordt dit beschreven als een aantrekkelijk landschap
- De uitgestrekte dorre vlaktes en ruige bergen in Morea. Deze niet als aantrekkelijk beschreven landschappen kunnen worden gedefinieerd als wildernislandschap.
- Het Vondelpark in Amsterdam, met veel water, groene bomen en dieren. Dit landschap, functioneel te noemen door zijn gecultiveerde aanleg maar arcadisch in uiterlijk, wordt door de Moreanen negatief vergeleken met de arcadische vallei Abqar, aangezien het wordt gezien als 'zondig'.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie: wat is de waarde van natuur; hoe te handelen ten opzichte van natuur. Aan de ene kant hebben natuurlijke elementen een grote gebruikswaarde in 'Paravion'. Echter, dit betekent niet dat de natuurlijke elementen zomaar onderworpen kunnen worden aan de mens. Zo zijn het de tijden van droogte waartegen mensen in 'Paravion' niets kunnen doen; en het is dan ook tijdens de droogte dat de mannen besluiten het dorp te verlaten. Daarnaast kan overmoedig handelen ten opzichte van natuurlijke elementen worden afgestraft. Zo wil Baba Baloeck op een gegeven moment de Narvelzee oversteken op zijn vliegende tapijt, en hij zegt hierbij *'daarom voert mijn reis mij naar de Narvelzee, die kan rollen, grommen en schuimen wat zij wil, maar mij houdt zij niet tegen. Neen!'* (blz. 107). Echter, een paar bladzijden verder is te lezen hoe de sterke zeewind Baba Baloeck tegenhoudt, en hij uiteindelijk in zee valt en verandert in een uil.

Het natuurbeeld in 'Paravion' zou kunnen worden gekarakteriseerd als overwegend ecocentrisch. De natuur wordt beschouwd als iets waar de mens deel van uitmaakt, en aan natuurlijke elementen wordt betekenis ontleend die bepalend is voor het zelfbeeld van de personages. Daarmee kan de mens in 'Paravion' misschien het beste worden gekarakteriseerd als 'participant'. Dit is ook te zien aan hoe de Moreaanse mannen omgaan met natuurlijke elementen, in het bijzonder met het park in Paravion. Aan de ene kant wordt het park geschetst als erg aantrekkelijk (*'In dit omheinde oord van genot, komt al het goede bij elkaar en hier zou ik mijn tijd het liefste doorbrengen, als ik de vrijheid had'*, blz. 171), maar aan de andere kant is het ook een plek waar Moreanen niet thuis horen (*'Deze plaats is niet voor mij bestemd'*, blz. 171 en *'Hij genoot van dit alles, maar voelde zich er geen onderdeel van'*, blz. 168); vooral ook omdat het park gezien

wordt als ‘zondig’. Het Paravionese park en de Nederlandse natuurlijke elementen passen dus niet binnen het zelfbeeld van de Moreaanse mannen.

De expressieve dimensie

De laatste dimensie van natuurbeelden, de expressieve dimensie, heeft betrekking op de wijze waarop natuur wordt beleefd c.q. emoties oproept. In de beleving van natuurlijke elementen in ‘Paravion’ spelen emoties een grote rol. Troost, verdriet, geluk of genot, extase en eenzaamheid zijn allen emoties die opgeroepen, versterkt of weerspiegeld kunnen worden door natuurlijke elementen. Natuur wordt dus vooral subjectief beleefd. Een rationele Socratische beleving, waarbij kennis een grote rol speelt, is niet aan de orde.

In Paravion komen zowel Dionysische als Apollinische belevingen van natuur voor. Soms is er een overgave aan diepe emoties en gevoelens en worden personages één met de natuur, zoals wanneer Baba Balook op zijn tapijt Nevernym door de hemel vliegt (blz. 93-94). Dit beschrijft een meer Dionysische natuurbeleving. Deze Dionysische natuurbeleving kan zowel opgeroepen worden door het arcadische landschap van de vallei Abqar als door de wildernisnatuur. Aan de andere kant zijn de Moreaanse mannen in het land Paravion op zoek naar een ideaalbeeld van natuur; een zoektocht naar vertrouwdeheid en persoonlijke identiteit. Het park in Paravion voldoet niet aan dat beeld aangezien het ‘zondig’ is, en daarom moet er ingegrepen worden (het park wordt officieus ‘verboden terrein’). Dit laat een meer Apollinische natuurbeleving zien.

Het natuurbeeld in ‘Paravion’ kan dus vooral beschreven worden als een existentieel natuurbeeld, waarbij de mens gezien wordt als ‘participant’ van de natuur, en waarbij zowel Dionysische als Apollinische natuurbeleving een rol spelen. Het arcadische landschap van de vallei Abqar wordt in ‘Paravion’ gezien als erg aantrekkelijk; het wildernislandschap van de droge vlaktes en ruige bergen juist als veel minder aantrekkelijk. Het Vondelpark ten slotte wordt, in tegenstelling tot de arcadische vallei Abqar, negatief beschreven en gezien als zondig.

4.6 *Rashid Novaire*

4.6.1 *Biografie*

Rashid Novaire is geboren in Amsterdam in 1979. Hij is zoon van een Nederlandse moeder en Marokkaanse vader en wordt daardoor, volgens de definitie van het CBS, beschouwd als tweede generatie allochtoon. Tijdens zijn middelbare school-periode was hij dichter, danser en choreograaf. Later verdiende hij onder meer de kost als gids voor buitenlandse toeristen. In recensies van zijn boeken en in interviews met Novaire wordt vaak het motto aangehaald dat hij ooit heeft opgevoerd als drijvende kracht achter zijn schrijverschap: 'Ik ben meer dan een product van mijn cultuur. Ik ben waar mijn moed en mijn daden me toe in staat stellen. Ik kan ontkomen aan de wanhoop.' Schrijvers die Novaire bewonderd zijn onder andere Bernlef, Alberts en Meir Shalev.

Rashid Novaire debuteerde in 1998 met de verhalenbundel 'Reigers in Cairo'. Hierin verschenen achttien verhalen die zich afspelen in verschillende landen en steden, zoals Egypte, San Diego, Polen, Kazachstan en Giethoorn. Slechts één van de verhalen speelt zich af in Marokko. Hierover zegt Novaire: 'Dat is niet bewust. Er kwamen gewoon niet meer verhalen over Marokko in me op, maar het speelt wel een hele grote rol. Het is alleen moeilijk te definiëren. Er zit ongetwijfeld iets Marokkaans in alle verhalen' (in: De Bruin, 2000). Na zijn debuut volgde de novelle 'Isak en de Wolf'. Zijn eerste roman 'Maïstroest' verscheen in 2004 en haalde de shortlist van de Libris Literatuur Prijs. 'Maïstroest' schreef hij voor een groot deel in het Duitse Bamberg, waar hij een klein jaar met een beurs van de Beierse staat in het Internationales Kunsterhaus Villa Concordia verbleef. Zijn meest recente boek, 'Het lied van de rog', is geschreven in 2007. Novaire verbleef voor dit boek meer dan een half jaar in China.

(Voor deze biografie is mede gebruik gemaakt van gegevens uit een interview met Rashid Novaire van De Bruin, 2000 en van de recensie van Leenhouts, 2007).

4.6.2 *Samenvatting 'Maïstroest'*

'Maïstroest' begint met een proloog, waarin de journalist Dito Keep schrijft dat zijn oudere broer Gerben in 1899 in een Boheems maïsveld is vermoord. Over het hoe en waarom van de moord is nooit duidelijkheid verkregen. Dito, die niet van zijn broer hield, wil het laatste jaar van zijn broers leven reconstrueren: van diens vertrek naar de Bohemen tot het moment van de moord. Voor die reconstructie van de moord moet hij een beroep doen op zijn verbeelding. Door een versie te verzinnen met meer hoop en liefde probeert hij van een man te gaan houden van wie het moeilijk houden was. Tegelijkertijd wil Dito Keep zijn herinneringen over zijn eigen jeugd opschrijven 'zoals ik zou willen dat het Gerben ter ore zou zijn gekomen'. De proloog is ondertekend met Dito Keep, Amsterdam, 1912. In de hoofdtekst worden hoofdstukken met Dito's herinneringen aan zijn jeugd, en met name aan zijn leertijd bij een schilderes, afgewisseld met de reconstructie die hij maakt van Gerbens buitenlandse avontuur. In deze samenvatting worden echter beide verhalen achter elkaar weergegeven.

De twee broers Dito en Gerben zijn in Amsterdam opgegroeid bij rijke ouders. Dito is een in zichzelf gekeerde jongen geworden die het liefst vrouwenkieren aantrekt. Hij is al

jong misbruikt door een zoöloog die hem bijles moest geven, waarna hij in de wereld van de mannelijke prostitutie is beland. Tweemaal is hij op een 'streng bewaakte afdeling' behandeld vanwege onder andere zijn buitensporige seksuele uitwassen. Dito wil schilder worden en kiest ervoor schildersleerling te worden van Suze Robertson in het Brabantse Heeze. Daar krijgt hij een korte brief van zijn broer over diens belevenissen in de Bohemen. Een aantal dagen later ontvangt Dito het bericht dat Gerben is overleden. Ondertussen hebben Suze Robertson en haar man Richard Bisschop (die beide echt hebben bestaan) hun twijfels over het tekentalent van Dito. Als zij besluiten om van Heeze terug naar Amsterdam te verhuizen, eisen ze dat Dito vertrekt. Dito raakt hierdoor en door de berichten over Gerben zo in de war dat hij Suze Robertson probeert aan te randen. Suze kan Dito weer tot rust brengen, zegt dat ze zijn familie zal berichten, en vraagt hem of hij voor haar wil poseren als naaktmodel.

De twee broers Dito en Gerben verschillen veel van elkaar. Gerben verzet zich actief tegen zijn rijke ouders. Hij vertrekt op zijn twintigste naar de Bohemen om daar tussen de arbeiders in het gele maïs te werken. De arme landarbeiders worden geplaagd door de schimmelziekte 'maïsroest', die de gewassen dreigt aan te tasten voordat ze volgroeit zijn. In Dito's reconstructie belandt Gerben in een dorp waar hij onderdak vindt bij een zekere Nikolaj, een oude man en de enige in zijn omgeving die Duits spreekt. De gevaarlijkste man uit het dorp is Gyorgy, die zijn vrouw mishandelt en zijn twaalfjarige dochtertje Mila doodsbang maakt. In de verhouding tussen die mensen komt Gerben klem te zitten, wat volgens Dito leidt tot zijn dood. Nadat Gyorgy op een dag woedend wordt op zijn vrouw en haar bijna dood slaat, wordt Gerben gevraagd een poos op Mila te passen. Mila maakt Gerben duidelijk dat ze haar vader haat en zou willen dat hij dood is. Daarop besluit Gerben om Gyorgy te vermoorden. Als hij met een musket bij het bed van de slapende Gyorgy staat, kan hij echter de trekker niet overhalen. Hij kan niet doden en sluipt weg in de nacht. Gyorgy heeft Gerben gezien maar denkt dat het Nikolaj was die hem wilde doden. Als wraak hangt Gyorgy Nikolaj op. Wanneer Gerben de dode Nikolaj vindt, voelt hij medelijden met zichzelf. Hij vindt dat hij daar had moeten hangen in plaats van Nikolaj. Gerben besluit Nikolaj naar buiten te slepen om nog een keer met hem door het maïsveld te wandelen. Daar wordt Gerben door dorpingen aangezien voor de moordenaar van Nikolaj, en vindt hij de dood door een steen geworpen door een dorping.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van Peters, 2003b en Fortuin, 2003).

4.6.3 Natuurbeelden in 'Maïsroest'

In 'Maïsroest' speelt natuur een redelijk belangrijke rol. Een groot deel van het boek speelt zich buiten af, in de 'vrije natuur' rondom het Brabantse Heeze en in de maïsvelden in de Bohemen. Het woord 'natuur' zelf komt voor in de volgende fragmenten: *'Ze moet over haar blijheid gestruikeld zijn toen ze de tweede slaapkamer binnenkwam: hier zou ze in de voorjaars- en zomermaanden schilderen, ze zou proberen leerlingen uit Den Bosch en Tilburg te werven en zo veel mogelijk tijd vrijmaken om in de natuur te werken.'* (blz. 11), *'Maar hier in het weiland ben ik stil. (...) Deze maanden buitenlessen troosten, want natuur is troost. Gewoonweg omdat het er al was voor elk verdriet. Omdat geen enkel verdriet de natuur veranderen kan. Ik kijk naar de knoestige*

bomen en het fletse gras en vraag mij af of de natuur niet ook juist meedogenloos is. Mijn broer is dood en er is niets veranderd.' (blz. 19), *'Ik realiseer mij dat wij, ten aanzien van Dito Keep, een prijs afgesproken hebben voor onderricht in de vrije natuur.'* (blz. 65) en *'Gerben haalt zijn schouders op. Volgens hem staat alleen wat onwetendheid in tussen de natuurvolkereen en de eerste de beste kwakzalver.'* (blz. 102).

Ook in 'Maïstroest' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren - zowel als beeldspraak, alsook als statisch en dynamisch motief. In meer dan 2/5^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In 1/5^e van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In meer dan 1/3^e van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijk elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Maïstroest' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Maïstroest'

Ongeveer 1/5^e van de fragmenten in 'Maïstroest' waarin natuurlijke elementen voorkomen, bestaan uit beeldspraak. In het merendeel van deze fragmenten worden mensen of delen van het menselijk lichaam vergeleken met natuurlijke elementen. Zo wordt Gyorgy een 'stenen vis' genoemd en later 'het beest', en word Mila vergeleken met een natte duif. Een mooi voorbeeld waarin natuurlijke elementen een metafoor zijn voor mensen, is het volgende fragment: *'We zijn onoverwinnelijk, mijn lerares en ik: ik ben een mol, zij een vulkaan. Ze zal mij niet tegenhouden als ik mij eens omhoogtrek naar haar vulkaanmond, naar het verboden terrein van haar atelier. Samen zijn we onoverwinnelijk: ze heeft me nodig. Op mij zet ze haar hitte af.'* (blz. 12). Wanneer lichaamsdelen met natuurlijke elementen worden vergeleken, heeft dit vaak een seksuele of erotische lading zoals in de volgende fragmenten: *'Mijn penis groeide alsof hij door zijn eigen spitse vorm heen groeien wilde, alsof hij wilde vervellen en zijn huid achterlaten zoals ratelslangen dat geloof ik elk jaar doen.'* (blz. 18), *'hij probeerde (...) het huisnummer in de hoofdstraat te onthouden in combinatie met de omvang van hun borsten. 'Nummer 4 bleke peertjes, nummer 6 schelpen.'* (blz. 57-58) en *'Ik dertien, in die dagen, hij een leeftijdloze man en de schuld in zijn blik bij de snelheid waarmee het insect in zijn broek door het linnen kwam opzetten.'* (blz. 76).

Verder worden in een deel van de beeldspraak in 'Maïstroest' handelingen of gebeurtenissen vergeleken met (processen in) de natuur. Voorbeelden hiervan zijn: *'Als de honden die hem gisteren in zijn reet gebeten hebben, zo vecht Gerben met de man die hem liet knevelen.'* (blz. 73) en *'Deze tel benut zij door als een kikvors op te springen en met haar billen tegen zijn kruis te stoten'* (blz. 81).

Er komen in 'Maïstroest' een aantal personificaties voor, namelijk in de volgende fragmenten: *'Bij het houten hek staat een armoedige boom van een hem onbekende soort te bibberen.'* (blz. 57), *'Ze wordt toegedekt door het land, toegefluisterd door de plant waarvoor ze al tientallen jaren naar de aarde bukt.'* (blz. 104) en *'Misschien omdat het land al huilt en de mensen hard werken en onder het ijzer van hun zeisen schimmelsporen tegenkomen'* (blz. 112).

Statische motieven in 'Maïsroest'

In het grootste deel van de fragmenten, namelijk meer dan 2/5^e, geven natuurlijke elementen een sfeertekening, en fungeren ze dus als statisch motief. In het merendeel van de fragmenten geassocieerd als statisch motief komt maïs voor: maïsplanten, maïsstengels, maïsvelden, maïsroest. Ook weersomstandigheden en hemellichamen worden geregeld beschreven, zo schijnt vaak de zon, maar komt ook wind en regen voor en worden de lucht, het wolkendeek en de sterren beschreven. Verder komen er een aantal grotere landschappelijke elementen voor zoals weilanden, bossen, een beek, een rivier, de steppen, de zee en bergen. De dieren die genoemd worden in 'Maïsroest', zijn vooral huisdieren: paarden, honden en katten, een wandelende tak. Verder worden er een aantal insecten genoemd, namelijk rode mieren en een regenworm, en komt er een dode putter voor die Suze Robertson in haar atelier aan het schilderen is. Flora wordt voornamelijk in algemene termen beschreven: 'gras', 'bloemen', 'een boom'. Dat er weinig specifieke florasoorten worden beschreven, komt deels doordat de hoofdpersonen vanuit wie het boek geschreven is daar geen verstand van hebben, zoals blijkt uit het volgende fragment: *'Bij het houten hek staat een armoedige boom van een hem onbekende soort te bibberen.'* (blz. 57). De enige boomsoort die wordt genoemd in de fragmenten geassocieerd als statisch motief is een witte berk.

Dynamische motieven in 'Maïsroest'

Iets meer dan 1/3^e van de fragmenten in 'Maïsroest' waarin natuur of natuurlijke elementen voorkomen, wordt geassocieerd als dynamisch motief waarbij natuur of natuurlijke elementen een belangrijke rol spelen in de gebeurtenissen in het boek. De titel van het boek verwijst al direct naar een natuurlijk element of proces. 'Maïsroest' is, zoals het personage Gerben definieert, *'een sluimerende ziekte waar het hele veld van beeft, een schimmelziekte waardoor de hele rotzooi, als je niet snel ingrijpt, naar de verdoemenis gaat.'* (blz. 45-46). 'Maïsroest', deze sluimerende ziekte waardoor alles kapot gaat, staat symbool voor zowel de teloorgang van Gerben als de sluimerende seksuele uitpattingen van zijn broer Dito.

Natuurlijke elementen hebben diverse functies in 'Maïsroest'. Natuur en natuurlijke elementen roepen een paar keer emoties en gevoelens op, namelijk:

- Rust en verveling: *'Ik zet mijn schildersezel op Brabantse aarde. Vlakke aarde waarop ik een stip ben. Het lege land brengt na de rust al gauw verveling.'* (blz. 16);
- Troost: *'Deze maanden buitenlessen troosten, want natuur is troost. Gewoonweg omdat het er al was voor elk verdriet. Omdat geen enkel verdriet de natuur veranderen kan.'* (blz. 19);
- Geluk: Gerben zegt over de maïsvelden het volgende: *'Ik ben hier gekomen omdat ik van werken hou en van de kleur geel, weet u, ik weet nu al dat ik gelukkig ben als ik het gevoel heb dat ik in een schilderij sta en geel zie tot aan de horizon.'* (blz. 60). Ook zegt hij dat de gele velden hem 'in brand zetten' (blz. 99)
- Schoonheid: *'Zijn de velden niet mooi in al die lagen zon?'* (blz. 107);
- Bewondering: *'Eeuwenlang dezelfde gewassen op deze grond Gerben, eeuwenlang. Een wonder eigenlijk.'* (blz. 107);

- Verdriet: *‘Op weg naar het veld waar de maïsroest nog nooit zo hevig heeft gewoed, nog nooit zo veel harten verdrietig heeft gemaakt.’* (blz. 121);
- Liefde: Gerben zegt dat het (maïs)land hem ‘lief’ is (blz. 101), en ook Nikolaj heeft de maïsvelden lief. Wanneer Nikolaj overleden is, draagt Gerben de dode man door de maïsvelden die Nikolaj zo lief waren. Gerben denkt hiermee zelf vrij te worden, aangezien hij zich schuldig voelt aan de dood van Nikolaj. Dit luidt de dood in van Gerben: als de dorpsbewoners Gerben met Nikolaj rond zien lopen, denken ze dat Gerben de moordenaar is, en doden ze daarom Gerben.

In ‘Maïsroest’ speelt naast de genoemde emoties en gevoelens een sterk verlangen naar natuurlijke elementen een rol. Het verlangen van Gerben naar gele maïsvelden en het ‘werken in de velden, met zijn handen in de aarde’ (blz. 20) is een belangrijk thema in het boek. Dit verlangen naar maïsvelden en het werken met de handen in de aarde wordt verschillende malen genoemd, onder andere in de volgende fragmenten: *‘Elke man zou vroeg of laat een tijd met zijn handen in de aarde moeten werken, niet met Goethes Italianreise en een schetsboek onder de bescheten reet in een gelakte koets op een landweggetje buiten Florence een foto laten maken van hoe je een zonnebloem uit de grond trekt. Nee, met de strenge cyclus van de seizoenen mee bloeien en meelijden met wat een klein stukje land geven kan.’* (blz. 28). Dit verlangen is de reden dat Gerben besluit uit Amsterdam te vertrekken naar de Bohemen: *‘Voor de kleur geel en de vochtige aarde, voor het recht-voor-zijn-raap-geluk, ga ik naar de maïsvelden in Midden-Europa.’* (blz. 24). In de maïsvelden waar Gerben zo naar verlangt zal hij uiteindelijk zijn dood vinden.

Op zijn reis komt Gerben onder andere een jongen tegen die op weg is naar de feesten van het kattenknuppelen in Denekamp. Gerben maakt zich hier, deels uit verveling, boos over. Volgens hem maken *‘in Amsterdam honderden clubs van vlijt en beschaving zich druk om zulke dodelijke spelletjes met katten, maar idioten in de provincie proberen het afschaffen van deze praktijken zo lang mogelijk uit te stellen’* (blz. 24).

Een deel van het boek speelt zich af in de ‘vrije natuur’ rondom het Brabantse Heeze. De schilderes Suze Robertson is daar samen met haar man naar toe verhuisd om te schilderen. Met de ouders van Dito Keep, haar leerling, heeft ze afgesproken dat ze Dito daar zal onderrichten in de vrije natuur. In een belangrijk deel van de fragmenten, geassocieerd als dynamisch motief, dienen de natuur en natuurlijke elementen als inspiratiebron of onderwerp voor een schildering. Zo zegt Suze Robertson over het schilderen van paarden: *‘Met paarden is iets bijzonders, Dito Keep, mensen die haten verminkten het liefst paarden.’* *‘Waarom is dat zo, denkt u, mevrouw Robertson?’* *Ze schudt haar hoofd. ‘Paarden herinneren je aan wat je niet kunt beschrijven. Daarom is het voor Breitner zo belangrijk om ze te schilderen; als je een paard vermint, vermink je het onbeschrijflijke.’* (blz. 35-36). Niet alleen de natuur buiten, ook natuurlijke elementen binnenshuis zijn onderwerp en inspiratiebron voor een schilderij. Zo schildert Suze Robertson een dode putter die ze onderweg heeft gevonden, en heeft Dito als opdracht een bloemstuk te tekenen. Alhoewel Dito zegt graag goed te willen leren kijken en schilderen, is schilderen met de vrije natuur als inspiratiebron niet echt iets dat bij hem

past: *'Ik verlang naar een hard, blank lid dat steigert tussen mijn benen, naar de reflectie van het meisje dat ik wil zijn in de ogen van een vreemde heer die op het Damrak naar me loert. Maar ik probeer net te doen of ik enkel leef voor de ruimtelijke omgeving op het platteland, voor de inzichten over kleurtonen en de heldere winterzon, vooral de winterzon.'* (blz. 48).

Verder hebben natuur en natuurlijke elementen ook een gebruiksfunctie in 'Maïstroest'. Zo kunnen bodemstoffen of 'Boheemse schatten' geld opleveren (blz. 69), worden honden ingezet om indringers aan te vallen en weg te jagen (blz. 70), speelt Mila graag met natuurlijke elementen (blz. 107), worden groene bladeren van maïskolven gebruikt om een bont en blauw geslagen gezicht te helen. Over dit laatste houdt Gerben het volgende betoog: *'Sommige reizigers raakten volledig van de kaart toen ze ontdekten dat elk gebied zijn eigen typische flora en fauna heeft en, volgens enkelen, voor hun medische verzorging genoeg had aan de plaatselijke grondstoffen. Eskimo's konden zonder morfine of zepillen. Ze duwden een stuk walvisbalein in hun kont en trokken de slee zonder klagen. Wat de walvis voor de eskimo is zou de maïskolf dus voor iemand uit Midden-Europa moeten zijn. Als elke steel of korrel hier net zo genezend werkt als een kies of bot op Groenland, zouden hier evengoed walvissen verbouwd kunnen worden.'* (blz. 102).

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van 'Maïstroest' nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Zoals hierboven geciteerd, komt het woord 'natuur' zelf in 'Maïstroest' in vier fragmenten voor. In drie van deze fragmenten wordt het woord 'natuur', of 'vrije natuur', gebruikt om de omgeving rondom het Brabantse Heeze aan te duiden waarin Suze Robertson schilderles geeft aan Dito Keep. Dit gebied is een landschap waarin boeren wonen en werken: een vlak weidelandschap met paarden en een paar knoestige bomen, boerenhoeves en grindpaden. Hoewel dit gebied dus sterk is beïnvloed door mensenhanden, spreekt Dito er in één fragment over alsof het er altijd al was: *'Deze maanden buitenlessen troosten, want natuur is troost. Gewoonweg omdat het er al was voor elk verdriet. Omdat geen enkel verdriet de natuur veranderen kan. Ik kijk naar de knoestige bomen en het fletse gras en vraag mij af of de natuur niet ook juist meedogenloos is. Mijn broer is dood en er is niets veranderd.'* (blz. 19).

In het laatste fragment waarin het woord 'natuur' voorkomt, denkt Gerben na over het verschil tussen natuurvolkeren en kwakzalvers. Deze gedachtes komen bij hem op als hij in de Bohemen woont bij landarbeiders bij de maïsvelden, waar hij gevraagd wordt maïsbladeren te halen om het bont en blauw geslagen gezicht van een mishandelde vrouw te bedekken. Hij vergelijkt dit met Eskimo's die walvisbalein gebruiken als pijnstillers. Beide volken ziet hij dus als natuurvolkeren. Dit betekent dus dat hij het gebied in de Bohemen waarschijnlijk als 'natuur' karakteriseert. Ook dit gebied is door de mens beïnvloed: maïsvelden met enkele (berken)bomen, doorsneden met stoffige paden en een rivier.

Het is lastig om te bepalen of beide landschappen die zo sterk beïnvloed zijn door de mens, nog arcadische landschappen te noemen zijn of dat hier sprake is van functionele

natuur. In 'Maïstroest' worden dus zeker arcadische landschappen en wellicht zelfs functionele landschappen gezien als natuur.

In 'Maïstroest' worden slechts twee landschappen uitgebreid beschreven, de vlakke weilanden rondom het Brabantse Heeze en de Boheemse maïsvelden, en beide landschappen worden gekarakteriseerd als 'natuur'. Deze landschappen worden beide met positieve bewoordingen beschreven, de hoofdpersonen hebben een sterk verlangen naar deze landschappen.

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie: welke waarde heeft natuur en wat is de relatie tussen mens en natuur. 'Maïstroest' speelt zich voornamelijk af in twee landbouwgebieden, waarin de mens probeert de natuur naar zijn hand te zetten. Zo worden natuurlijke elementen als voedsel geteeld en gebruikt als medicijn. Natuur heeft in 'Maïstroest' niet alleen een materiele gebruikswaarde, maar dient ook als inspiratiebron voor schilderijen. Dit betekent niet dat de mens zomaar alles mag doen met natuurlijke elementen. Zo spreekt Gerben zich uit tegen het traditionele 'kattenknuppelen', en Suze Robertson tegen het verminken van paarden omdat 'als je paarden verminkt, je het onbeschrijflijke verminkt'. In deze opvattingen is een ontzag ten opzichte van de natuur te lezen.

Niet alleen mag de mens niet alles doen met natuurlijke elementen, in 'Maïstroest' blijkt ook dat de mens de natuur niet volledig aan zich kan onderwerpen. Het woord 'Maïstroest' verwijst namelijk naar een sluimerende schimmelziekte die de maïs aantast. Deze ziekte heeft de mens niet onder controle en maakt daarom verdrietig.

Hiermee is de normatieve dimensie van het natuurbeeld in 'Maïstroest' wellicht het beste te karakteriseren als gematigd antropocentrisch. Natuur staat ten dienste van de mens, maar slechts tot op een bepaalde hoogte. In 'Maïstroest' mag en kan de mens de natuur niet geheel aan zich onderwerpen.

De expressieve dimensie

De derde dimensie ten slotte, de expressieve dimensie, gaat over de beleving van de natuur. In 'Maïstroest' roepen de natuur en natuurlijke elementen een paar keer emoties op, zoals rust en verveling, troost, geluk, gevoelens van schoonheid en bewondering, verdriet en gevoelens van liefde. Kennis van de natuur speelt geen rol in de beleving van natuur. Daarmee is de natuurbeleving in 'Maïstroest' dus geen objectieve Socratische beleving, maar een existentiële subjectieve beleving.

De subjectieve natuurbeleving in 'Maïstroest' is Apollinisch en wordt vooral zichtbaar in de omgang, bewerking en vormgeving van de mens en de natuur. Dit geldt voor de emoties en gevoelens van Dito, wanneer hij rust, verveling en troost vindt als hij het landschap aan het schilderen is, maar nog meer voor de gevoelens van Gerben en Nikolaj. Gerben beschrijft gevoelens van geluk als hij in de velden aan het werk is, hij ziet de schoonheid van de velden, en heeft hierbij een soort arcadisch ideaalbeeld voor ogen. Dit geldt ook voor Nikolaj, zoals mooi blijkt uit het volgende fragment: *'Eeuwenlang dezelfde gewassen op deze grond Gerben, eeuwenlang. Een wonder eigenlijk.'* (blz. 107). In 'Maïstroest' roepen natuurlijke elementen geen heftige, diepere Dionysische emoties op als euforie of woede.

Het natuurbeeld in 'Maïstroest' is dus een arcadisch beeld, waarbij op het cognitieve vlak arcadische landschappen worden geduid als natuur. Er is sprake van een subjectieve, Apollinische beleving van natuur en de grondhouding ten opzichte van de natuur is gematigd antropocentrisch.

4.6.4 Samenvatting 'Het lied van de rog'

'Het lied van de rog' is een historische roman die zich afspeelt in China tijdens de elfde eeuw voor onze jaartelling. De wrede keizer Zhou Xin schuwt geen middel om het uitgestrekte gebied van zijn rijk onder controle te houden. Hij zetelt in de vestingstad Yin en stuurt regelmatig expeditielegers uit om verzet tegen zijn schrikbewind te onderdrukken. Maar overal in het rijk broeit verzet. Vooral sinds koning Wu in een zonsverduistering het teken heeft gezien dat de goden het tirannieke bewind van keizer Zhou Xin niet langer steunen.

Hoofdpersoon in de roman is Li Ting, een jonge vrouw die in opstand komt tegen de keizer Zhou Xin. Ze is de dochter van kaartenmaker Li Chung, de hofcartograaf. Li Chung was niet alleen erg bekwaam maar ook zeer geliefd bij het volk. Hij bracht grote delen van het rijk in kaart en maakte het land zo veel beter toegankelijk. Toen bleek dat hij ook zelfverzonnen landen tekende viel hij in ongenade en werd hij gemarteld en opgehangen. Sindsdien haat Li Ting de keizer. Ze bezoekt trouw de dodentempel van haar vader en spreekt daar zijn bewonderaars toe. Zo verspreidt ze revolutionaire denkbeelden: ze gaat fel in tegen het heersende idee dat alleen nobelen na hun dood toegang hebben tot de hemel, en dat het gewone volk geen ziel heeft – slechts een dierlijke geest – die gedoemd is eeuwig rond het lichaam te blijven zwerven. Volgens Li Ting zijn alle mensen gelijk geboren, heeft iedereen een ziel en in heeft iedereen in gelijke mate recht op een hemelse toekomst. Voor de keizer is dat een onverdraaglijke ketterij.

Als Li Ting op een avond bij het graf van haar vader een grote menigte toespreekt, laat de keizer zijn troepen uitrukken. De menigte wordt uit elkaar geslagen, doodgeknuppeld of met fakkels in brand gestoken. Li Ting weet te ontsnappen, en vlucht met hulp van een aantal courtisanes. Da Xue, zoon van een expeditieleider, meldt zich daarop bij de keizer: hij belooft Li Ting te achterhalen en terug te brengen naar Yin, in de hoop dat hij daarna wordt gepromoveerd tot expeditieleider of zelfs generaal.

Li Ting volgt op haar vlucht de rivier: ze wil naar koning Wu. Na een paar dagen wordt ze echter gepakt door ruiters van een nederzetting en gevangengezet. De alleenwonende Fu Chen wordt gevraagd haar te bewaken. Fu Chen, ook de 'oeverbouwer' genoemd, is een jongen die dagelijks met zijn net in de rivier staat om er modder uit te scheppen zodat de bedding niet dichtslibt. Modder die 's nachts weer opnieuw vanuit de grote vlakte wordt aangevoerd. De uitgediepte bedding en opgehoogde oevers moeten ervoor zorgen dat de nederzetting met hevige regenval niet wordt overstroomd. Fu Chen is oorspronkelijk niet uit de nederzetting afkomstig. Als kleine jongen is hij verkocht aan de 'sneeuwvrouw', waarmee hij jaren samen in de nederzetting heeft gewoond. Op een dag verliet zij hem opeens.

Fu Chen gedraagt zich als een hardhandige bewaker. Li Ting wordt meerdere keren door Fu Chen mishandeld en verkracht. Als op een dag de zoon van de stamleider Li Ting komt halen, weet Li Ting te ontsnappen. Fu Chen wordt bevolen haar achterna te gaan en terug te halen. Als ze elkaar treffen zijn de rollen echter omgedraaid: niet hij

overrompelt haar, maar zij hem. Ze vernedert hem, en vraagt hem vervolgens mee te gaan op haar tocht. Aangezien Fu Chen niets heeft om naar terug te keren, besluit hij met Li Ting mee te gaan. Een samenbindend element tussen hen is 'het lied van de rog': een lied dat Fu Chen vaak zingt en Li Ting adopteert als verzetslied. Tijdens de tocht blijkt Fu Chen ook mildere gevoelens voor Li Ting te koesteren. Daar wil Li Ting niets van hebben: wie haar eerst heeft vertrappt en onteerd kan nooit haar geliefde worden.

Ondertussen zijn Li Ting en Fu Chen op weg naar een kloof om een oude vriendin te groeten. Da Xue is hiervan op de hoogte geraakt en weet in een aanval, waarbij hij de vriendin van Li Ting per ongeluk doodt, het tweetal te grijpen. Te paard worden ze naar Yin gevoerd. Li Ting weet echter door een list te ontvluchten en bereikt een nederzetting in de bossen waar op de komst van koning Wu wordt gewacht. Wanneer koning Wu verschijnt, vraagt Li Ting hem om in zijn leger opgenomen te worden. Da Xue daarentegen vraagt Wu om haar uitlevering. Koning Wu gelast een duel tussen de twee. In het zwaardduel verweert Li Ting zich zo dapper – ze raken allebei gewond – dat koning Wu besluit het duel te staken. Toch neemt hij Li Ting nog niet meteen in zijn leger op: ze moet eerst haar moed tonen door met Fu Chen, zonder verdere bescherming, te paard naar de barbaren te gaan. Da Xue trekt hen achterna. Opnieuw worden Li Ting en Fu Chen omsingeld, en weer ontsnappen ze.

Na deze laatste ontsnapping lukt het ze de barbaren te bereiken. Ze worden aanvankelijk argwanend begroet door de barbaren, maar aangezien Li Ting halfbarbaars is – op één van zijn verre tochten heeft haar vader haar verwekt bij een vrouw van een nomadenstam – bejegenen ze hen later vriendelijker.

Intussen gaan de verhalen over Li Tings moed en dapperheid door het hele rijk. Ze groeit uit tot een nationale heldin. Om haar niet een echte martelaar te maken, besluit de keizer Li Ting gratie te verlenen. Daar trekt Da Xue zich echter niets van aan. Als hij met zijn mannen toevallig de barbarenstam waar Li Ting woont wil aanvallen, kan hij Li Ting definitief grijpen. Op de weg terug naar de keizer in Yin komen de mannen van Da Xue het grootse leger van koning Wu tegen. Da Xue ziet dat de keizer Zhou Xin zal verliezen van koning Wu, en sluit een overeenkomst met koning Wu. Samen zullen ze keizer Zhou Xin verdrijven. Wu zal hem opvolgen, Da Xue wordt generaal, maar Li Ting moet van het toneel verdwijnen. Om Zhou Xin voorgoed als wreedaard te brandmerken moet hij verantwoordelijk worden voor haar terechtstelling. Als Fu Chen tegen haar wil getuigen mag hij blijven leven, anders wordt hij ook gedood.

Na een schijnproces, waarin Fu Chen Li Ting verraadt, wordt Li Ting gerechtgesteld. Aan een paal geketend moet zij zich verweren tegen wilde honden die paarsgewijs op haar worden losgelaten. Fu Chen volgt het schouwspel uit de verte. Als hij de ongelijke strijd van de uitgeputte en hevig bloedende Li Ting niet langer aan kan zien, schiet hij een pijl op haar af en verlost haar zo uit haar lijden.

Dan trekken de troepen van koning Wu de stad in om hem als nieuwe keizer te huldigen. In de algemene verwarring raapt Fu Chen het lijk van Li Ting op, wikkelt haar in een lap stof en brengt haar te paard buiten de stad.

(Voor deze samenvatting is mede gebruik gemaakt van de recensies van Van den Bergh, 2007; Leenhouts, 2007 en het uittreksel van Kraan, 2007b).

4.6.5 Natuurbeelden in 'Het lied van de rog'

In 'Het lied van de rog' spelen natuur en natuurlijke elementen een belangrijke rol. Het boek speelt zich bijna volledig buiten af. Een belangrijk deel van het boek gaat over de tocht die Li Ting en Fu Chen maken, waarbij ze door verschillende landschappen reizen die uitgebreid worden beschreven. Het woord 'natuur' zelf wordt echter geen enkele keer gebruikt in 'Het lied van de rog'.

Ook in 'Het lied van de rog' fungeren natuurlijke elementen en processen op de drie verschillende manieren: als beeldspraak en als statisch en dynamisch motief. In minder dan de helft van de fragmenten worden natuurlijke elementen en processen gebruikt als betrekking hebbend op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening, en fungeren dus als statisch motief. In iets minder dan een kwart van de fragmenten worden natuurlijke elementen als beeldspraak gebruikt. In 1/3^e van de fragmenten ten slotte spelen natuurlijke elementen een belangrijke rol in gebeurtenissen in 'Het lied van de rog' en fungeren dus als dynamisch motief.

Beeldspraak in 'Het lied van de rog'

Iets minder dan een kwart van de fragmenten waarin natuur voorkomt wordt geclassificeerd als beeldspraak. In het grootste deel van deze fragmenten worden handelingen of gebeurtenissen vergeleken met (processen in) de natuur. Voorbeelden hiervan zijn: *'ze schuifelt, met samengebonden voeten, als een krab over de planken vloer.'* (blz. 38), *'Voor je ook nog begint de maan uit het water te scheppen zal ik je iets zeggen'* (blz. 43) en *'Jij werkt hard. Harder nog dan de sneeuw wanneer ze het land bedekt.'* (blz. 75).

In een aanzienlijk deel van de fragmenten worden mensen of delen van het menselijk lichaam vergeleken met natuurlijke elementen. Opvallend vaak worden dieren gebruikt als scheldwoorden voor mensen: 'ongedierte' (blz. 35), 'ratten' (onder andere blz. 52 en 210), 'slang' (blz. 57), 'bloedzuiger' (blz. 83), (onbetrouwbare) hond (onder andere blz. 181 en 253), etc. Ook worden mensen vaak met natuurlijke elementen vergeleken om hun hulpeloosheid, ondergeschiktheid of nederigheid aan te geven, zoals in de volgende voorbeelden: *'Ik was in die tijd als een kikker op de bodem van de waterput, die maar een klein deel ziet van de lucht.'* (blz. 16), *'Ik was niemand, niet meer dan een pluus meegevoerd op de wind'* (blz. 16, 91, 114, 115, 140, 259), *'Jij bent niet meer dan een mot die naar het vuur vliegt.'* (blz. 25, 36, 152), *'Je bent als een kleine schildpad in een waterkruik.'* (blz. 30), *'Jullie zijn geen mensen. Jullie krioelen maar wat rond, als mieren in een lege eierschaal.'* (blz. 197). Opmerkelijk is dat twee van deze fragmenten op meerdere plekken in het boek terugkomen.

Verder is er een klein aantal fragmenten waarin wapens met dieren worden vergeleken, namelijk: *'De punt van zijn wapen komt op haar af als een koude adder die haar wil bijten.'* (blz. 251), en *'Om hem heen staan honderden lange speren, stevig in de aarde geplant, als een rij bamboescheuten die opkomen in de warme maanden.'* (blz. 262). In een aantal fragmenten worden natuurlijke elementen vergeleken met andere natuurlijke elementen, zoals: *'De heuvels in het oosten lijken op grote, grijze waakhonden'* (blz. 28) en *'Het water in de poelen glanst als het oog van een jong witiiphert.'* (blz. 106). Ook bevatten een tweetal fragmenten spreekwoorden waar natuurlijke elementen in voorkomen. Ten slotte worden in een paar betogen van

hoofdpersonen korte allegorische verhaaltjes gebruikt om de toestand van het land weer te geven. Zo komt er een verhaaltje voor over een kraai die te dik was om uit stelen te gaan (blz. 44), waarbij de kraai symbool staat voor de koning, en een verhaal over een vos die een tijger onderdrukt (blz. 158), waarbij de vos staat voor de keizer en de tijger voor de koning.

Personificaties komen voor in de volgende fragmenten: *‘Op de binnenplaats achter de barak staart een os in zijn trog met water, verzonken in de geheimen van zijn spiegelbeeld.’* (blz. 110), *‘De zon was vergeten dat het de koude maanden waren: mijn hemd plakte tegen mijn borst.’* (blz. 201) en *‘Het paard vecht om overeind te komen, het glijdt uit en valt weer om. Het ligt een tijd te denken, komt slepend overeind, stap uit de strop en blijft woest starend staan.’* (blz. 215).

Statische motieven in ‘Het lied van de rog’

In een groot deel van de fragmenten, namelijk bijna de helft van alle fragmenten, geven natuurlijke elementen een sfeertekening, en fungeren ze dus als statisch motief. In deze fragmenten komt een grote hoeveelheid aan planten-, dieren- en boomsoorten voor. Naast levende fauna komen er ook een aantal afbeeldingen van dieren voor, zoals bronzen leeuwen, vaten met afbeeldingen van tijgers, rammes en olifanten, een schildering van een kikker en een vis, een opgezet sneeuwluipaard.

De meest voorkomende natuurlijke elementen in de fragmenten geassocieerd als statisch motief zijn echter grote landschappelijke elementen. Deze landschappelijke elementen zijn kenmerkend voor de verschillende plekken waar het verhaal plaatsvindt: de bergen/het gebergte/ de bergkam, het gras(land)/ de steppe, de rivier, en de bossen en wouden. Een voorbeeld is het volgende fragment: *‘De bossen van koning Wu’s landsdeel zijn doorkruist, de rust is genomen in de bergen, bij Danans wachttorens is de strijd verder besproken, en het onder Da Xues leiding uitgezonden regiment trekt door het land, op naar de steppe’* (blz. 239). Daarnaast worden ook de volgende landschappelijke elementen genoemd: heuvels, beekjes, (zout)meren, oevers, een kalkstenen plateau, ravijnen en kloven. Behoudens landschappelijke elementen komen weersomstandigheden en hemellichamen veel voor, met name de zon, wind en regen, maar ook de lucht, sneeuw, onweer, storm, wolken, sterren en de maan.

In ‘Het lied van de rog’ worden flora en fauna vaak met algemene termen beschreven, zoals ‘struikgewas’, ‘bomen’, ‘dieren’, ‘heesters’, ‘slingerplanten’, maar worden ook vele specifieke soorten genoemd. Het dier dat het meest voorkomt is het paard, aangezien deze worden gebruikt als vervoersmiddel. Andere voorkomende diersoorten zijn: tamme huisdieren en vee (varkens, honden, geiten, schapen, een aalscholver om mee te vissen, ganzen, een os, bijen, kamelen en pauwen), vogels (musjes, een ijsvogel en slangenhalvogels), insecten (krekels, muskieten, vliegen, muggen en vlinders), apen, een lynx, een zwijn, snoeken, kikkers en een schorpioen. Genoemde boomsoorten zijn: esdoorn, zilverpopulier, moerbeiboom, dadelboom, spar, pruimenboom, pijnboom, berk en wilg, lariks en ginkgo. De overige voorkomende florasoorten tot slot zijn azalea’s, lelies, varens, distels, riet, heide, alsem, purperen winde, paddestoelen, klimop en vleesetende planten.

Dynamische motieven in 'Het lied van de rog'

1/3^e van de fragmenten in 'Het lied van de rog' waarin natuur of natuurlijke elementen voorkomen, wordt geclassificeerd als dynamisch motief waarbij natuur of natuurlijke elementen een belangrijke rol spelen in de gebeurtenissen in het boek. In de titel van het boek komt al een natuurlijk element voor: een rog. 'Het lied van de rog' wordt twee keer volledig genoemd in het boek, en er wordt vele malen naar verwezen. 'Het lied van de rog' gaat als volgt:

*Een rog aaien,
wil ik met jou,
ronde vis in het zeewater
en als we oud en moe zijn
weten we het nog,
toen aaiden we een rog,
we weten het nog,
later.*

De hoofdpersoon Fu Chen heeft dit lied geleerd van de sneeuwvrouw die hem op de markt heeft gekocht, en hij zingt het vaak als hij aan het werk is. De andere hoofdpersoon uit het boek, Li Ting, is gefascineerd door dit lied. Zij ziet dit lied als symbool voor haar strijd tegen de koning en gebruikt het als verzetspoëzie: *'Mijn strijd heet "het lied van de rog". Het geheim is, dat in ieder lied en in ieder verhaal van ons nederige mensen het bewijs schuilt dat wij geen onderworpenen zijn van een wrede keizer, maar wezens met een ziel, dat er een plaats in de hemel voor ons is als we ons laatste lied hebben gezongen. Een lied over dat wat we nog willen gaan doen, op een lichte dag, op een dag van vrijheid.'* (blz. 159). Ook in andere liederen in het boek komen natuurlijke elementen voor.

De strijd van Li Ting heeft dan ook zijdelings te maken met de natuur. Li Ting protesteert namelijk tegen het idee dat alleen nobelen begraven worden zodat hun ziel de aarde kan verlaten of juist in het graf kan blijven (blz. 227), terwijl de 'dierlijke' ziel van de mens eeuwig op aarde moet blijven rondzweven. Li Ting kan het niet toestaan dat gewone mensen niet worden begraven, maar blijven liggen totdat het *'door de wilde honden wordt verscheurd en door vogels tot op het bot kaalgepikt'* (blz. 23).

Fu Chen heeft ook veel te maken met natuurlijke elementen. Fu Chen's dagelijkse bezigheden vinden namelijk plaats bij een rivier; hij is oeverbouwer: *'Ik was in die dagen altijd bij de rivier. Iedere nacht neemt de stroom nieuwe modder mee van het grote vruchtbare plateau waaraan wij de goede grond voor gierstteelt danken. Maar zoals de goden beschikken, is de modder niet alleen een zege, het is ook een gevaar. Jaar na jaar hoogt de modder de rivierbedding op. Als de rivier dichtslibt en de regen komt, is het te laat en overstroomt de velden. Daarom zorg ik ervoor dat ook de oevers worden opgehoogd en zo komt het dat de rivier in ons gebied door een diepe geul stroomt die hoger ligt dan de velden, hoger dan de huizen van de mensen van onze nederzetting.'* (blz. 13) en *'Vanaf het moment dat het begint te schemeren boven de vlakten vol gierst, staat Fu Chen tot aan zijn middel in de stroom om modder, door de rivier meegevoerd van het grote plateau, in zijn net te laten glijden en op de oever te werpen. Zo zorgt hij ervoor dat de bedding niet dichtslibt, want dat is gevaarlijk als de regens komen.'* (blz. 28). Fu Chen voelt zich zeer verbonden met de rivier. Dit blijkt onder andere uit de

vragen dit Fu Chen stelt aan de goden door middel van het uitbranden van een schildpadpantser – al deze vragen gaan over de rivier en het weer (blz. 37-38) – alsook uit de volgende fragmenten: *‘Herinner me als de oeverbouwer, de jongen van de stroom.’* (blz. 16) en *‘Na mijn getuigenis zal ik teruggaan en de rivier om vergeving vragen dat ik zo lang ben weggebleven. Mijn eerstgeboren zoon zal ik offeren en in de stroom werpen, dat beloof ik u.’* (blz. 13).

Uit het laatste fragment blijkt ook dat aan natuurlijke elementen bepaalde krachten worden toegekend. Zo moet de rivier gunstig gesteld worden en dat kan door je zoon te offeren. Natuur en natuurlijke elementen worden in ‘Het lied van de rog’ gezien als goddelijk. Zo is er een aardgod, een god van het water, een god van de winden. De band tussen goden, de mens en natuurlijke elementen is nauw. Zo hebben goden de mens gevormd uit klei: *‘Op de dag dat Yu-huang-shang-di de mensen schiep uit klei was het gaan regenen. Snel was de god met zijn schepsels onder reuzenbomen gaan schuilen, om zijn schepping te redden. Maar het was al te laat. Het water beschadigde de mensen die nog niet helemaal droog waren. Nu zijn dit de zieken en zwakken op aarde.’* (blz. 65). De goden bepalen het lot van de mens: *‘Ik zag alleen haar en voelde de wind die opstak en met mijn gedachten speelde. Als de goden, zoals ze beweren, zelfs geen windvlaag zomaar voor niets door het riet laten ruisen, dan geldt dat natuurlijk ook voor mijn opdracht om Li Ting naar het ravijn van de purperen maan te leiden.’* (blz. 166). Ook worden tekens gezien in natuurlijke elementen. Koning Wu gelooft bijvoorbeeld dat de zonsverduistering een teken is dat de heerschappij van de keizer Zhou Xin voorbij is; dat de keizer het mandaat van de hemel is verloren.

Een uitvloeisel van de nauwe relatie tussen natuur/natuurlijke elementen en het hogere, is de rol die natuurlijke elementen hebben in rituelen. Zo worden jongeren aan elkaar gekoppeld op *‘de dag waarop de zwaluwen terugkeren’* (blz. 31, 61) en *‘lijkt een slangenhalsvogel een tocht te zegenen’* (blz. 105). Eens per jaar zegent de keizer in de hoedanigheid van hogepriester het land door een rode stier de keel door te bijten boven het stenen tablet van de aardgod (blz. 49). Wanneer koning Wu als keizer wordt benoemd, wordt er een os geofferd en zal *‘de citerspeler tien dagen de melodie spelen van de wind in de pijnbomen. Dan zal op de tiende dag de jacht beginnen: de jongens van de stad zullen naar de bossen trekken. In de bossen zullen ze een jachtpartij aanrichten, daarna het geschoten wild offeren aan de voorouders’* (blz. 284).

Natuurlijke elementen hebben in ‘Het lied van de rog’ echter ook niet-ideologische functies. In ‘Het lied van de rog’ worden natuurlijke elementen veel gebruikt in het dagelijks leven. Voorbeelden hiervan zijn:

- Paarden komen veel voor in ‘Het lied van de rog’. Ze worden gebruikt als vervoermiddel. Ook gevechten worden te paard gevoerd. Paarden zijn daarom veel waard voor de bevolking, en vooral de steppevolkeren zijn dan ook zeer beducht op paardendieven;
- Als Li Ting wordt veroordeeld tot de dood, is dit een dood door verscheuring van honden. Deze honden worden samen met een aantal wilde katten en een lynx speciaal gehouden voor dergelijke strafvoltrekkingen;
- Schelpen worden als ruilmiddel gebruikt;
- Vele planten en dieren – zelfs maden – worden gegeten;

- Tijdens feesten in het voorjaar wordt soms als vermaak op levende, vastgebonden vogels geschoten;
- Veel voorwerpen worden van bamboe gemaakt: kaarten, waarvan de vader van Li Ting de maker is, pijpjes, etc;
- Dode musjes worden gebruikt om het haar van meisjes te versieren;
- De vermalen botten van jachtluipaarden dienen om de stootkracht te verhogen;
- Bijen worden gehouden voor de honing;
- Riet wordt gebundeld en gebruikt voor de bouw van huizen.

Verder worden natuurlijke elementen gebruikt voor tijdsmetingen. Zo vinden de gebeurtenissen plaats in het jaar van de gier (blz. 212) en in de maand van de ontwakende insecten (blz. 9). De tijd van de dag wordt ook bepaald aan de hand van natuurlijke elementen, zoals in het volgende fragment: *'Ik bezocht Li Ting nog elke dag als de zon op haar hoogste punt stond'* (blz. 59).

Ook kan natuur dienen als vluchtplek en beschutting bieden. Zo verstopt Li Ting zich in het bos om de keizerlijke ruiters te ontlopen (blz. 146-147), en vluchten in andere fragmenten mensen via de bomen (blz. 46) of een meer in (blz. 47).

Het beheersen van natuurlijke elementen kan ontzag oproepen. Zo moeten Li Ting en Fu Chen als een soort van proeve van bekwaamheid zich bewijzen bij de steppevolkeren door paarden te temmen.

Natuur en natuurlijke elementen roepen in 'Het lied van de rog' niet zo vaak gevoelens op, anders dan ideologische gevoelens. Slechts de volgende gevoelens worden genoemd

- Liefde: *'Ik hield er altijd van om op ons erf de kippen te gaan aaien. Alleen bewogen ze veel te wild als ik ze in mijn armen nam. Op een dag ontdekte ik dat ze niet meer zoveel bewogen als je ze wijn te drinken gaf. Tegen de avond sloop ik dus altijd met een kleine kruik ons huis uit naar het hok'* (blz. 47-48) en *'Haar familie bracht haar liefde bij voor varkens. Niet alleen kon ze hun vlees roken, hun bloed opvangen en hun lever schoonpoetsen, ze wist ook wanneer een big verlegen was of zich achtergesteld voelde.'* (blz. 61);
- Vertrouwen: *'De zon gaf me vertrouwen.'* (blz. 98);
- Genot: *'Langzaam wennen ze aan de kou, genieten ze zelfs van de zwakke zon op hun gezicht.'* (blz. 105).

Kennis van de natuur speelt slechts een bescheiden rol in 'Het lied van de rog'. Soms wordt kennis gebruikt om indruk te maken – *'Wist je dat er meer dan dertigduizend soorten kevers leven in ons keizerrijk?'* vroeg hij haar. *En hij vertelde over de eeuwige sneeuw, hoog in de bergen.'* (blz. 62) – of om de aandacht af te leiden – *'Dus paarden rollen echt over de grond als ze moe zijn? Ik weet zo weinig over paarden. Als je een vrouw iets over de wereld buiten wilt wijsmaken, kom dan maar naar ons.'* (blz. 85) – of ter lering en vermaak – *'Daar leerde ze hem over de mensen en de dieren. Over apen uit de heuvels met wier bloed je goed huizen verven kon, waar alleen het bloed niet was opgedroogd en je de aap wist te verleiden om het, in ruil voor een kruik wijn, aan je af te staan. Over ki-lin, de vriendelijke eenhoorn, 'die zo vriendelijk was dat ze bij elke stap die ze zette haar hoeven heel voorzichtig liet neerkomen om geen insecten te vertrappen, en gewoon gras, dat at ze niet, alleen gedroogd gras, dat lang in de weide had gestaan.'*

Over feng-hwang, de zangvogel, sprak ze, en hoe die vogel verrees uit zijn as. Het lied van de rog leerde ze hem ook en alle andere liederen die ze kende.’ (blz. 62). Echter, niet iedereen is geïnteresseerd in kennis van de natuur: *‘De eerste dagen was er niets dan gras tot aan de horizon: ‘Zie je hoeveel soorten?’ vraagt Xiaoshu. ‘Zie je de hennepnetel...? En het zwaardgras... Kijk, hier in mijn handen, blauwgras’, maar de nieuwe mannen zien geen verschil.’* (blz. 239).

Topografische kennis over het landschap is essentieel in ‘Het lied van de rog’, en belangrijker dan kennis over de natuur. De vader van Li Ting is kaartenmaker, en hij brengt het land en het landschap in kaart: *‘De mensen hebben geleerd, dankzij zijn weergave weten we wat Oost en West is. Nu weten we hoe de grote rivieren stromen.’* (blz. 79). Als haar vader als hij ouder wordt echter kaarten gaat maakt van fictieve gebieden, waardoor de legers van de keizer verdwalen op de steppe, wordt hij hiervoor streng gestraft: hij wordt gemarteld en uiteindelijk opgehangen. Hierdoor gaat Li Ting zich verzetten tegen de wrede keizer Zhou Xin.

De cognitieve dimensie

Hoe kunnen deze fragmenten van ‘Het lied van de rog’ nu worden geïnterpreteerd binnen de theorie van natuurbeelden? De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat wordt beschouwd als natuur en wat niet? Zoals hierboven aangegeven, komt het woord ‘natuur’ zelf in ‘Het lied van de rog’ in geen enkel fragment voor. Het is daarom niet mogelijk om te bepalen wat wordt beschouwd als natuur en wat niet.

In ‘Het lied van de rog’ worden wel verschillende landschappen beschreven. Alle belangrijke gebeurtenissen vinden plaats in een specifiek landschap:

- Het landschap rondom de rivier. Een landschap met gras- en gierstvelden en kleine nederzettingen, waar de rivier tussendoor stroomt. De rivier heeft een erg belangrijke rol in het landschap, namelijk watervoorziening en aanvoer van vruchtbare modder. Fu Chen woont in dit gebied en werkt in de rivier. Hij en Li Ting ontmoeten elkaar in dit landschap, waar Fu Chen Li Ting dagenlang moet bewaken.
- De kloof in de bergen. Dit vrij onherbergzame gebied, waar weinig mensen wonen, bestaat uit boomloze met distels en grassen begroeide vlaktes en ravijnen en kloven met vele (slinger)planten. Hier woont Ju-Dou, de vriendin van Li Ting die ze graag nog een keer wil zien. Tijdens Li Tings bezoek aan Ju-Dou wordt Li Ting voor de eerste keer gevangengenomen door Da Xue.
- De bossen en wouden. Deze natte, moerasachtige bossen zijn doorsneden met waterstroompjes. In deze bossen houden de strijders van koning Wu zich schuil in lemen hutten, en Li Ting verstoppt zich hier als ze weet te ontsnappen aan Da Xue. Ook het duel tussen Li Ting en Da Xue vindt plaats in deze bossen.
- De steppe. Dit gebied achter de bergkam bestaat uit grote vlaktes wuivend gras met hier en daar een grafheuvel, een wilgenbosje of soms een paar bomen of een groep rotsen. Hier wonen in tenten van dierenhuiden de nomadische steppevolkeren, die barbaren genoemd worden omdat ze niet onder het bewind van de keizer vallen. Li Ting probeert de steppevolkeren voor haar ideeën te winnen. Da Xue neemt hier Li Ting voor de laatste keer gevangen, en moordt het steppevolk uit.

Aangezien het verhaal zich tijdens de elfde eeuw voor onze jaartelling afspeelt, toen de mens een veel minder grote invloed op zijn omgeving had dan tegenwoordig, zijn al deze landschappen te karakteriseren als wildernislandschappen. Wellicht kan alleen het riviereengebied worden opgevat als arcadisch: in dit gebied wordt de rivier in bedwang gehouden door oeverbouwers, wordt de modder van de rivier gebruikt om het land vruchtbaar te maken, en staan vaste nederzettingen (in tegenstelling tot de nomadische nederzettingen in de bossen en de steppe).

De normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie: welke waarde heeft natuur en wat is de relatie tussen mens en natuur. In 'Het lied van de rog' heeft natuur twee belangrijke waarden: een gebruikswaarde en een religieuze of ideologische waarde. In 'Het lied van de rog' is de natuur een belangrijke bron voor allerlei producten die in het dagelijks leven worden gebruikt: zo worden vele planten en dieren gegeten, worden paarden gebruikt als vervoersmiddel en schelpen als ruilmiddel, worden riet en plaggen gebruikt om huizen te bouwen, etc. Natuurlijke elementen hebben echter ook een religieuze functie. Er is steeds sprake van een directe relatie tussen de mens, de goden en natuurlijke elementen. De religie in 'Het lied van de rog' is polytheïstisch, waarbij er onder andere een aardgod bestaat, een god van de rivier, een god van de lucht en een god van de steppe; en waarin voorouderverering belangrijk is. In deze bijna animistische religie worden vooral landschappelijke elementen gezien als goddelijk. De goden beschikken over het lot van de mens en moeten daarom gunstig gestemd worden. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door het offeren van kinderen: zo wil Fu Chen zijn eerste zoon offeren aan de rivier om vergeving te vragen omdat hij zo lang weg is gebleven. Dat voorouders belangrijk zijn, blijkt onder andere uit het feit dat de bijenman, partner van Ju-Dou, in de kloof blijft wonen bij zijn voorouders in de buurt en absoluut niet wil verhuizen, hoewel hij en Ju-Dou daar amper mogelijkheden hebben om in hun levensonderhoud te voorzien. Ook spelen natuurlijke elementen een grote rol in rituelen.

Deze specifieke religieuze houding ten opzichte van natuur is erg moeilijk in te passen binnen het grondhoudingenmodel. Aan de ene kant worden de natuur en natuurlijke elementen gezien als goddelijk (op een bijna animistische of pantheïstische manier) en maken ze onderdeel uit van rituelen. Aan de andere kant worden bepaalde natuurlijke elementen, vooral dieren, zonder ethische tegenwerpingen gebruikt voor eigen plezier. Dit is vooral goed te zien in de wedstrijden die in het voorjaar worden gehouden, waarbij geschoten moet worden op levende, vastgebonden vogels. Ook andere dieren worden zomaar uit verveling of ter vermaak gedood. Het is dus eigenlijk niet mogelijk om 'Het lied van de rog' in te passen binnen de theorie van de grondhoudingen, die veel meer op de hedendaagse normatieve beleving van natuur is gericht.

De expressieve dimensie

De derde dimensie ten slotte, de expressieve dimensie, behandelt de beleving van de natuur. Zoals hierboven bij 'dynamische motieven in 'Het lied van de rog'' beschreven is, vindt subjectieve, emotionele natuurbeleving weinig plaats in 'Het lied van de rog'. Ook objectieve kennis van de natuur speelt slechts een kleine rol in de beleving van de natuur in 'Het lied van de rog'. In plaats daarvan wordt de natuur vooral mystiek of religieus beleefd, zoals ook hierboven beschreven bij de normatieve dimensie. Het is

daarmee niet mogelijk om de expressieve dimensie van het natuurbeeld in 'Het lied van de rog' in te passen binnen de op Nietzsche geïnspireerde theorie van natuurbeleving, aangezien deze theorie niet gericht is op een mystieke of religieuze beleving van natuur.

Samenvattend is de roman 'Het lied van de rog' niet goed in te passen binnen de kaders van dit onderzoek. Aangezien het woord 'natuur' niet wordt gebruikt in het boek, is het niet mogelijk om een cognitieve dimensie te onderscheiden. Bovendien sluit het natuurbeeld in 'Het lied van de rog' niet aan bij de in dit onderzoek gebruikte theorieën voor de normatieve en expressieve dimensie. De voornaamste reden hiervoor is dat Rashid Novaire het boek laat afspelen in de elfde eeuw voor Christus in een cultuur waarbij natuur religieus wordt beleefd op een bepaalde animistische manier. De in dit onderzoek gebruikte theorieën voor natuurbeleving zijn echter veel meer van toepassing op hedendaagse natuurbeleving.

4.6.6 Samenvatting: natuurbeelden in de literatuur van Rashid Novaire

De twee geanalyseerde romans van Rashid Novaire zijn twee geheel verschillende romans. Een van de weinige overeenkomsten is dat ze beide in het verleden spelen, echter 'Maïstroest' speelt in het nabije verleden van ongeveer 100 jaar geleden en 'Het lied van de rog' in het verre verleden van de elfde eeuw voor Christus. De natuurbeelden in de twee romans zijn dan ook zeer verschillend. 'Maïstroest' kan gekarakteriseerd worden als een arcadisch beeld: arcadische landschappen worden geduid als natuur, er is sprake van een Apollinische beleving van de natuur en de grondhouding ten opzichte van natuur is gematigd antropocentrisch. 'Het lied van de rog' speelt zich af in een zozeer ver verleden en andere cultuur, waarbij de natuur vooral religieus wordt beleefd, dat het natuurbeeld niet goed in te passen is binnen de kaders van dit onderzoek.

Hoofdstuk 5: Vergelijking van natuurbeelden

In het vorige hoofdstuk zijn tot in detail de verschillende verschijningsvormen van natuur en natuurlijke elementen en de ideeën hierover beschreven voor de onderhavige boeken en schrijvers. Werd in het vorige hoofdstuk met een ver ingezoomde camera gekeken naar natuur en natuurlijke elementen, in dit hoofdstuk wordt de camera iets uitgezoomd. Dit hoofdstuk behandelt de meest duidelijke en opvallende overeenkomsten en verschillen in natuurbeelden tussen schrijvers en boeken, en tussen allochtone en autochtone schrijvers en hun boeken in het bijzonder. Hierbij wordt dezelfde opbouw gebruikt als in het vorige hoofdstuk. Eerst wordt het voorkomen van natuurlijke elementen en het woord ‘natuur’ geanalyseerd, vervolgens functies van natuurlijke elementen in de tekst (statisch motief, beeldspraak, dynamisch motief) en ten slotte de drie dimensies van natuurbeelden (cognitief, expressief en normatief).

Natuurlijke elementen en het woord ‘natuur’

Tussen de tien geanalyseerde boeken zijn grote verschillen in het aantal fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen. In sommige boeken, zoals ‘Paravion’ en ‘Het lied van de rog’, is de hoeveelheid fragmenten met natuurlijke elementen groot, in andere boeken als ‘Troost’ en ‘Art. 285b’ is de hoeveelheid fragmenten met natuurlijke elementen veel kleiner. In onderstaande tabel is voor alle boeken te zien hoe vaak natuurlijke elementen en het woord ‘natuur’ voorkomen. Aangezien de romans nogal verschillen in aantal pagina’s is om het voorkomen van natuurlijke elementen te bepalen gekeken naar het gemiddelde aantal fragmenten per pagina.

Schrijver	Roman	Aantal fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen	Aantal fragmenten waarin woord ‘natuur’ voorkomt
Christiaan Weijts	‘Art. 285b’	Weinig	3
Ronald Giphart	‘Troost’	Weinig	1
Stephan Enter	‘Lichtjaren’	Redelijk veel	3
	‘Spel’	Veel	2
Abdelkader Benali	‘De langverwachte’	Redelijk veel	4
	‘Laat het morgen mooi weer zijn’	Weinig	7
	‘Feldman en ik’	Weinig	6
Hafid Bouazza	‘Paravion’	Veel	1
Rachid Novaire	‘Maïstroest’	Veel	4
	‘Het lied van de rog’	Veel	0

Tabel 5.1 Voorkomen van natuurlijke elementen en van het woord ‘natuur’ in de geanalyseerde boeken. Om te bepalen in hoeverre natuurlijke elementen voorkomen, is gekeken naar het gemiddelde aantal fragmenten met natuurlijke elementen per pagina. Wanneer er sprake is van gemiddeld meer dan 1 fragment per pagina is dit gecategoriseerd als ‘veel’, gemiddeld 0,75 tot 1 fragment per pagina is gecategoriseerd als ‘redelijk veel’ en minder dan gemiddeld 0,75 fragment per pagina als ‘weinig’.

Uit tabel 5.1 blijkt dat er een klein verschil is tussen allochtone en autochtone schrijvers met betrekking tot de hoeveelheid fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen. Waar in de boeken van allochtone schrijvers over het algemeen veel fragmenten met natuurlijke elementen voorkomen, behalve in twee boeken van Abdelkader Benali, komen in de boeken van autochtone schrijvers over het algemeen weinig fragmenten met natuurlijke elementen voor, behalve in de boeken van Stephan Enter. Het woord ‘natuur’ zelf komt vrij onregelmatig voor en lijkt niet gerelateerd aan het aantal fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen noch aan de afkomst van de schrijvers.

De fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen kunnen verschillende functies hebben in de tekst: beeldspraak, statisch motief of dynamisch motief. Wanneer natuurlijke elementen fungeren als statisch motief hebben ze betrekking op situaties, ze bepalen de sfeer of geven een karaktertekening. Wanneer natuurlijke elementen fungeren als dynamisch motief spelen ze een belangrijke rol in de gebeurtenissen in een boek. In sommige boeken komt relatief veel beeldspraak voor, in andere boeken geven beschrijvingen van natuurlijke elementen vooral een sfeertekening. In onderstaande tabel is per boek de relatieve verdeling van fragmenten over de drie functies te zien.

Schrijver	Roman	Beeldspraak	Statisch motief	Dynamisch motief
Christiaan Weijts	‘Art. 285b’	25%	50%	20%
Ronald Giphart	‘Troost’	25%	30%	40%
Stephan Enter	‘Lichtjaren’	25%	50%	25%
	‘Spel’	40%	45%	20%
Abdelkader Benali	‘De langverwachte’	50%	30%	20%
	‘Laat het morgen mooi weer zijn’	40%	30%	25%
	‘Feldman en ik’	65%	20%	10%
Hafid Bouazza	‘Paravion’	35%	50%	15%
Rachid Novaire	‘Maïstroest’	20%	40%	35%
	‘Het lied van de rog’	25%	45%	35%

Tabel 5.2 De relatieve procentuele verdeling van fragmenten met natuurlijke elementen over de functies die natuurlijke elementen in een tekst kunnen hebben. Voor de overzichtelijkheid zijn procenten afgerond op 5 procent. Door deze afronding komt het totaal niet altijd op 100 procent uit.

Uit tabel 5.2 blijkt dat er tussen de boeken veel verschillen zijn met betrekking tot het relatieve aandeel dat de verschillende functies van natuurlijke elementen hebben. Zelfs voor boeken van eenzelfde schrijver kan het aandeel van functies vrij sterk verschillen. De verschillen tussen boeken van eenzelfde schrijver zijn het grootst bij Stephan Enter en Abdelkader Benali, hoewel bij beide schrijvers éénzelfde functie in al hun geanalyseerde boeken het grootste aandeel heeft (bij Enter het statisch motief, bij Benali beeldspraak). Bij Rachid Novaire, de derde schrijver met meer dan één geanalyseerd boek, zijn de verschillen in aandeel van functies klein.

Het is opvallend dat bij slechts één schrijver, namelijk Ronald Giphart, het relatieve aandeel van fragmenten gecategoriseerd als dynamische motief het grootst is. Ook bij maar één schrijver, namelijk Abdelkader Benali, komen fragmenten gecategoriseerd als beeldspraak het meest voor. Bij de overige schrijvers (Christiaan Weijts, Stephan Enter, Hafid Bouazza en Rachid Novaire) is statisch motief de meest voorkomende functie van natuurlijke elementen.

Duidelijk opvallende verschillen tussen allochtone en autochtone schrijvers naar relatief aandeel van functies die natuurlijke elementen in de tekst hebben zijn niet te onderscheiden. Wel kan opgemerkt worden dat in met name de boeken van de eerste generatie allochtone schrijvers beeldspraak een relatief grote aandeel heeft.

De onderscheiden drie functies kunnen op zeer verschillende manieren worden ingevuld. De invulling van deze functies in de verschillende boeken wordt in de volgende alinea's besproken.

Beeldspraak

In alle geanalyseerde romans komt beeldspraak voor waarin natuurlijke elementen een rol spelen. Opvallend is dat in alle geanalyseerde romans het grootste deel van deze beeldspraak bestaat uit metaforen voor of vergelijkingen van het menselijk lichaam of lichaamsdelen met natuurlijke elementen, en uit metaforen voor of vergelijkingen van handelingen met natuurlijke elementen of processen. Er zijn echter ook verschillen in de gebruikte metaforen en vergelijkingen, zo hebben metaforen en vergelijkingen in 'Maïstroest' vaak een seksuele lading, komen er in de geanalyseerde romans van Abdelkader Benali veel spreekwoorden voor waarin natuurlijke elementen figureren, worden in 'Troost' en 'Het lied van de rog' natuurlijke elementen vaak gebruikt als scheldwoord, en komen in 'Paravion' en 'De langverwachte' veel vergelijkingen voor van het vrouwelijke lichaam met natuurlijke elementen. Er kan dus gesteld worden dat in de geanalyseerde boeken metaforen voor en vergelijkingen met natuurlijke elementen grotendeels op dezelfde wijze worden gebruikt, maar in sommige boeken en bij sommige schrijvers specifieke andere manieren van vergelijkingen met natuurlijke elementen ook voorkomen. Er is hierin geen duidelijk verschil naar afkomst van schrijvers.

Bij de analyse van beeldspraak is echter niet alleen gekeken naar vergelijkingen en metaforen, maar ook naar personificaties waarin natuurlijke elementen menselijke eigenschappen krijgen toegeschreven. Het is opvallend dat alleen bij schrijvers van allochtone afkomst veel personificaties van natuurlijke elementen voorkomen. Bij de autochtone schrijvers Christiaan Weijts en Ronald Giphart komen amper tot geen personificaties voor, en bij Stephan Enter slechts enkele. In 'Paravion' van Hafid Bouazza daarentegen komen vele personificaties voor, net als in 'De langverwachte' van Abdelkader Benali. Dit geldt echter niet voor alle boeken van schrijvers van allochtone afkomst: hoewel in de boeken van Rachid Novaire wel meerdere personificaties voorkomen, zijn personificaties in 'Laat het morgen mooi weer zijn' en 'Feldman en ik' van Abdelkader Benali bijna afwezig.

Statische motieven

In de beschrijving van fragmenten geclassificeerd als statisch motief is vooral gekeken naar het voorkomen van natuurlijke elementen als dieren, planten en

landschappelijke elementen. Sommige natuurlijke elementen komen in alle boeken voor. Dit betreft vooral weersomstandigheden en hemellichamen: door elk boek waait een wind, schijnt minstens één keer de zon en regent het een keer. Ook landschappelijke elementen worden in elk boek genoemd. Zo komen in bijna alle boeken rivieren of beekjes, bergen, weides of graslanden en de zee voor.

Waar er veelal overeenkomsten zijn tussen de voorkomende weersomstandigheden en landschappelijke elementen, zijn er grote verschillen in de voorkomende flora- en faunasoorten. Ten eerste is er een groot verschil tussen de hoeveelheid genoemde flora- en faunasoorten. In boeken met zoals hierboven geclassificeerd 'weinig' fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkomen, worden ook weinig verschillende flora en faunasoorten genoemd. In een aantal boeken, zoals in 'Troost', 'Laat het morgen mooi weer zijn' en 'Feldman en ik', komen bijvoorbeeld bijna geen specifieke florasoorten voor. In 'Spel', 'Het lied van de rog' en 'Lichtjaren' daarentegen, met 'veel' fragmenten met natuurlijke elementen, komen alleen al minstens tien verschillende boomsoorten voor. Bovendien verschillen de genoemde flora- en faunasoorten per boek zeer. Zo is er geen enkele florasoort die in meer dan de helft van de boeken genoemd wordt. Van de genoemde faunasoorten komen er slechts vier in (en tegelijk ook niet meer dan) de helft van de boeken voor, namelijk honden, duiven, muggen/muskieten en eenden.

Genoemde florasoorten zijn vaak typisch voor het land waarin het verhaal is gesitueerd. Zo komen in de boeken van Stephan Enter, die gesitueerd zijn in Nederland, vele typische Nederlandse loofboomsoorten voor, in 'Het lied van de rog', dat is gesitueerd in China, Chinese soorten als de ginkgo, en in 'Art. 285b', dat deels is gesitueerd in Italië, olijfbomen en cipressen. Dit geldt ook, maar in mindere mate, voor de voorkomende faunasoorten. Wanneer specifieke faunasoorten ingedeeld worden in categorieën blijkt dat in bijna alle boeken huisdieren, vogels en insecten voorkomen.

De voorkomende landschappelijke elementen en weersomstandigheden vertonen dus voornamelijk overeenkomsten in alle boeken. De voorkomende flora- en faunasoorten verschillen juist zeer tussen de geanalyseerde boeken en dat is vooral gerelateerd aan de hoeveelheid fragmenten met natuurlijke elementen en aan het land waarin het verhaal is gesitueerd, en niet zozeer aan de achtergrond van de schrijver. Er is echter één opvallend verschil in het voorkomen van natuurlijke elementen tussen schrijvers van autochtone en van allochtone afkomst: in de boeken van allochtone schrijvers, en met name van eerste generatie allochtone schrijvers, figuren veel meer landbouwdieren zoals ezels, schapen en geiten dan in boeken van autochtone schrijvers. Bij autochtone schrijvers komen wel tamme huisdieren voor, maar slechts weinig landbouwdieren. Bij allochtone schrijvers, en vooral in de boeken 'De langverwachte', 'Paravion' en 'Het lied van de rog' komen landbouwdieren juist veel voor.

Dynamische motieven

In alle geanalyseerde boeken bepalen natuurlijke elementen niet alleen de sfeer of geven een karaktertekening, maar spelen natuurlijke elementen ook een belangrijke rol in de gebeurtenissen in een boek. De rollen, die natuurlijke elementen in gebeurtenissen in een boek kunnen spelen, zijn erg divers. Sommige rollen komen in bijna alle boeken voor. Zo roepen in het merendeel van de geanalyseerde romans natuurlijke elementen bepaalde gevoelens of emoties op (op de specifieke emoties zal in de paragraaf De

expressieve dimensie verder worden ingegaan) en zijn natuurlijke elementen in meerdere romans een bron van inkomsten. Andere rollen die natuurlijke elementen kunnen hebben in gebeurtenissen zijn juist erg specifiek voor een boek of een schrijver. Zo fungeren in 'Art. 285b' natuurlijke elementen als test of beproeving, is de natuur in 'Maisroest' een inspiratiebron voor kunstwerken, en roept natuur in boeken van Stephan Enter vragen op over identiteit, zingeving en sterfelijkheid.

Naast de rollen in gebeurtenissen die natuurlijke elementen hebben in (bijna) alle boeken of juist alleen in een specifiek boek of bij één schrijver, zijn er ook duidelijk een aantal rollen in gebeurtenissen te onderscheiden die alleen voorkomen bij schrijvers van allochtone afkomst en andere rollen die alleen voorkomen bij schrijvers van autochtone afkomst. Ten eerste hebben natuurlijke elementen in bijna alle geanalyseerde boeken van schrijvers van allochtone afkomst een grote gebruikswaarde. Natuurlijke elementen worden bij Hafid Bouazza onder andere gebruikt om de tanden mee te poetsen, als medicijn of als voedsel; bij Abdelkader Benali onder andere om gebruiksvorwerpen als pennen te maken en om als relatiegeschenk te geven; en bij Rachid Novaire onder andere als vervoermiddel, als ruilmiddel en als bewaking tegen indringers. In de geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers hebben natuurlijke elementen echter geen grote gebruikswaarde. Alleen in 'Troost' van Ronald Giphart hebben natuurlijke elementen een gebruikswaarde als ingrediënt voor gerechten. Dit is niet de enige rol die natuurlijke elementen specifiek in boeken van schrijvers van allochtone afkomst spelen. In een aantal geanalyseerde boeken van allochtone schrijvers, onder andere in 'De langverwachte' en in 'Het lied van de rog', hebben natuurlijke elementen een religieuze waarde of maken natuurlijke elementen onderdeel uit van rituelen. Zo worden natuurlijke elementen geofferd en wordt aan natuurlijke elementen geofferd in 'Het lied van de rog' en is het in 'De langverwachte' mogelijk om op specifieke plekken in de natuur je te ontdoen van je zonden. Een ander voorbeeld is dat in 'De langverwachte' gebeurtenissen in de natuur door sommige personages worden gezien als goddelijke voorzienigheid, namelijk vanuit het besef 'dat er geen mot tegen het licht vliegt zonder dat Allah's voorzienigheid er de hand in heeft'. Deze religieuze waarde van natuurlijke elementen en het gebruik van natuurlijke elementen in rituelen komt niet of amper voor in boeken van schrijvers van autochtone afkomst.

Natuurlijke elementen hebben ook bepaalde rollen in gebeurtenissen die alleen voorkomen bij autochtone schrijvers. Zo spelen bij alle drie geanalyseerde autochtone schrijvers ethische overwegingen ten aanzien van de natuur en natuurlijke elementen een rol. In 'Troost' van Ronald Giphart is er een ethisch conflict over het gebruik van dieren in gerechten, en met name van gefokte ganzen. 'Art. 285b' van Christiaan Weijts spreekt zich uit tegen het kappen van bomen in april. In 'Spel' van Stephan Enter ten slotte probeert de hoofdpersoon meerdere malen ethische afwegingen te maken ten aanzien van natuurlijke elementen: moet een katje dat vastzit in een glascontainer wel of niet worden geholpen?, kan honden wel of niet kauwgom worden gevoerd?, is het wel of niet verantwoord om huizen te bouwen waar eerst natuurgebied was? In de geanalyseerde boeken van schrijvers van allochtone afkomst komen dergelijke expliciete ethische overwegingen of conflicten amper voor. Alleen in 'Feldman en ik' is er sprake van een ethisch conflict, waar de hoofdpersonen, die gericht zijn op 'puur natuur', zich afzetten tegen de antropocentrische maatschappij gericht op de mens. Een andere rol in enkele boeken van autochtone schrijvers is kennis van de natuur. In zowel 'Troost' van Ronald

Giphart als in 'Lichtjaren' en in mindere mate in 'Spel' van Stephan Enter is kennis van de natuur van belang voor de beleving van natuur. De beleving van natuur wordt in deze boeken als het ware verdiept of veranderd door opgedane kennis. Deze rol van kennis in de beleving van natuur komt niet voor in de geanalyseerde boeken van allochtone schrijvers.

Op basis van de invulling van de drie functies, is in het vorige hoofdstuk voor alle boeken geprobeerd ze in te passen binnen de theorie van de natuurbeelden, waarbij cognitieve, normatieve en expressieve dimensies zijn onderscheiden. Voor de invulling van de cognitieve dimensie is vooral gebruikt gemaakt van de fragmenten gekarakteriseerd als statisch motief en als dynamisch motief. Voor de invulling van de normatieve en expressieve dimensie is voornamelijk gebruikt gemaakt van de fragmenten gekarakteriseerd als dynamisch motief. In de volgende paragrafen worden de overeenkomsten en verschillen in natuurbeelden per dimensie besproken.

Cognitieve dimensie

De eerste dimensie van natuurbeelden is de cognitieve dimensie: wat is natuur en wat is geen natuur meer. Deze dimensie was voor de meeste boeken lastig te bepalen. Daarvoor zijn meerdere redenen. Ten eerste: als het woord 'natuur' zelf niet of amper wordt genoemd in een boek, is het ook niet duidelijk waaraan het label 'natuur' wordt gehangen door de schrijver. Ten tweede wordt het woord 'natuur' in de arrangemententheorie alleen gekoppeld aan fysieke ruimtes of landschappen. In de boeken bleek juist dat als het woord 'natuur' wel voorkomt, dit lang niet altijd gekoppeld is aan een fysieke ruimte, maar bijvoorbeeld aan een enkel natuurlijk element of aan een natuurlijk proces. Ten slotte heeft de cognitieve dimensie vooral relevantie met wat niet meer wordt gezien als natuur. Wanneer het woord 'natuur' in een boek is gekoppeld aan een wildernislandschap, wordt wildernis dus als natuur gezien. Maar betekent dat dan dat een arcadisch landschap geen natuur meer is? Dat is daaruit niet op te maken. Het is daarom erg lastig gebleken om de arrangemententheorie, waarbij alleen wordt gekeken naar de invulling van het woord 'natuur' zelf en waarbij de nadruk wordt gelegd op wat niet meer wordt gezien als natuur, te gebruiken in een literatuuronderzoek. Ter informatie wordt op de volgende pagina een tabel gegeven met het gebruik van het woord 'natuur' in alle boeken.

Het is echter, zoals hiervoor beargumenteerd, wetenschappelijk niet verantwoord om op basis van deze fragmenten op de cognitieve dimensie een vergelijking te maken van overeenkomsten en verschillen tussen boeken. Dit onderzoek signaleert wel een opvallende opmerkelijkheid: in alle boeken van schrijvers van allochtone afkomst worden mensen zelf geassocieerd met natuur (alleen niet in 'Het lied van de rog', waarin het woord 'natuur' niet voorkomt). Zo worden mensen gezien als voortkomend uit de natuur, bezeten door een natuurkracht, product van de natuur of schoonheid van de natuur. In de boeken van autochtone schrijvers komt deze associatie van mens met natuur alleen bij Stephan Enter voor.

Schrijver	Roman	Voorkomen woord 'natuur'
Christiaan Weijts	'Art. 285b'	'alle natuurgebieden in een befietsbare straal rond het academiestadje had hij met het Elfenmeisje bewandeld en niet zelden hadden ze de liefde bedreven in de vrije natuur' 'het was lente in april, maar het leek alsof dit bedrijvige ritueel de natuur wilde dwingen in tegenovergestelde richting te gaan. Je kapt geen bomen in april' 'wat hij eigenlijk het liefste met Victoria wilde, was haar een paar weken meenemen naar Frankrijk of Italië. Als hij haar eenmaal de natuur kon laten zien (...)'
Ronald Giphart	'Troost'	'mijn houding lijkt op die van jonge kunstenaars op schilderijen uit de Romantiek. Staand op de top van een berg raken de sensitieve geesten op die doeken overmand door de breuk tussen ons bewustzijn en de natuur, onze wil en onze drift'
Stephan Enter	'Lichtjaren'	'dat de natuur (...) een minieme oneffenheid bij haar had aangebracht in de vorm van een donkere pigmentvlek' 'ergens te zijn waar de mens er nog niet helemaal in was geslaagd de natuur aan zich ondergeschikt te maken en waar de beschaving zelf er minder toe doet' 'en weer krijg ik die sensatie die waarschijnlijk, behalve door de natuur zelf, door niets anders kan worden opgeroepen dan door klassieke muziek: dat iets op een en het hetzelfde moment van een onwrikbare samenhang als volkomen ongedwongenheid kan zijn'
	'Spel'	'wanneer ik een natuurfilm zie met spelende jonge dieren' 'het was of de natuur ons in de puberteit zo lelijk mogelijk maakte'
Abdelkader Benali	'De langverwachte'	'bedacht hij dat de natuur neemt wat ze nodig heeft om voort te bestaan' 'ze was veranderd in een door zon en woestijnwind ruw en zacht gemaakte vrouw, een natuurmens (...)' 'hij zoende haar hartstochtelijk (...) met de overgave en enthousiasme van de begerige jongeling, die niet alleen het product van de natuur, maar ook zijn ideeën daarover kust' 'als er een schoonheid van de natuur bestaat, dan is zij het'
	'Laat het morgen mooi weer zijn'	'ook hier leken de wetten van de natuur opgeld te doen' 'als je zo gezegend was door de natuur en tijd waarin je leefde, waarom zou je je dan normaal gedragen?' 'in de weekends deed iedereen zijn wandelschoenen aan en trok erop uit, de natuur in' 'ik wil u een nieuw project presenteren dat de natuur naar de kroon steekt' 'wie voordien nog wat kleur wilde in zijn leven, moest de natuur in. Natuurbezoek had een hoge vlucht genomen' 'zapte langs de vier kanalen die een afwisselend programma boden van natuurdocumentaire, nieuwsbulletin, kinderprogramma en nieuwsbulletin (...)'
	'Feldman en ik'	'zij ging voor puur natuur' 'alles aan haar is puur natuur' 'ze is puur natuur en toch ontzettend mooi' 'ze is inderdaad niet puur natuur, maar ze heeft iets' 'Sneeuwitje is een mirakel van de natuur' 'zo zijn de wetten van de natuur, je kunt niets achterhouden, dat zou verspilling van energie zijn'

Tabel 5.3 Fragmenten in geanalyseerde boeken waarin het woord 'natuur' voorkomt.

Schrijver	Roman	Voorkomen woord 'natuur'
Hafid Bouazza	'Paravion'	'meisjes (...) bezeten door een natuurlijke kracht'
Rachid Novaire	'Maisroest'	'hier zou ze in de voorjaars- en zomermaanden schilderen (...) en zo veel mogelijk tijd vrijmaken om in de natuur te werken' 'deze maanden buitenlessen troosten, want natuur is troost. (...) Omdat geen enkel verdriet natuur veranderen kan. Ik kijk naar de knoestige bomen en fletse gras en vraag mij af of de natuur niet ook juist meedogenloos is' 'ik realiseer mij dat wij (...) een prijs afgesproken hebben voor onderricht in de vrije natuur' 'volgens hem staat er alleen wat onwetendheid tussen de natuurliefhebbers en de eerste de beste kwakzalver'
	'Het lied van de rog'	-

Tabel 5.3 [vervolg]

De cognitieve dimensie kan echter op een andere manier worden geanalyseerd dan door slechts te kijken naar het woord ‘natuur’, namelijk door te analyseren welke niet-stedelijke landschappen voorkomen in de verschillende romans en de betekenis die deze landschappen in de boeken hebben. Op de volgende pagina volgt een tabel met voorkomende landschappen en de betekenis in het boek.

Schrijver	Roman	Landschappen	Betekenis van landschappen
Christiaan Weijts	‘Art. 285b’	De landschappen rondom de stad Leiden, duingebieden als Meijendell, landgoederen als De Horsten en weilanden.	Deze gebieden kunnen gezien worden als arcadisch landschap. Ze dienen vooral als decor voor activiteiten als wandelen, fietsen en vrijen.
		De Toscaanse heuvels met riviertjes, landweggetjes, cipressen en een enkele tempel.	Dit idyllische heuvellandschap kan gekarakteriseerd worden als een arcadische landschap. Het landschap wordt positief beschreven, Sebastiaan zou hier wel willen wonen.
Ronald Giphart	‘Troost’	De bossen rondom het Château.	In deze bossen – volgens Troost een goede plek om te sterven – met afgelegen bomen en bosvruchten zoals bramen, bosbessen en frambozen heeft Troost een indringende ontmoeting met een hinde.
		Krijtrotsen en keienstranden aan de Normandische kust	Deze krijtrotsen, een wildernislandschap, zijn een toeristische attractie voor de bezoekers van het Château en fungeren als decor voor opnames van <i>Sterallure</i> . Troost zoekt dit landschap op om na te kunnen denken.
Stephan Enter	‘Lichtjaren’	De wildernis van Zwitserland, Schotland en Noorwegen.	Dit wildernislandschap wordt gezien als Aards Paradijs; als ideaal waar de natuur nog niet ondergeschikt is gemaakt aan de menselijke beschaving.
		Het Nederlandse landschap buiten de stad: akkers, velden en landgoederen.	Deze landschappen fungeren vooral als ontmoetingsplaats.
		De kosmos of het heelal.	Dit is niet echt een landschap, maar speelt wel een belangrijke rol. Kennis hierover roept onder andere gevoelens van sterfelijkheid op.
	‘Spel’	Het Nederlandse landschap van de zandgronden rondom de Veluwe: maïs- en korenvelden, weilanden, appelboomgaarden, bossen.	Deze arcadische landschappen spelen een grote rol en roepen gevoelens op van trots, onrust, euforie; vragen over sterfelijkheid en zingeving; vragen over zorg; en bepalen mede de identiteit van hoofdpersoon Norbert.
De Zwitserse bergen.		Deze wildernislandschappen roepen gevoelens op van euforie en sterfelijkheid.	

Tabel 5.4. Landschappen in de geanalyseerde boeken.

Schrijver	Roman	Landschappen	Betekenis van landschappen
Abdelkader Benali	'De langverwachte'	De (Arizona-)woestijn.	De woestijn, een vorm van wildernisnatuur, staat voor grootvader Samuel voor 'tot jezelf komen'. De woestijn wordt ook geassocieerd met verdwalen en fata morgana's, met 'rauwe buitenlanders' en met crises.
		Iwojen in Marokko: landschap met velden, bosjes, (opgedroogde) riviertjes. Hier wordt vee gehoed.	Dit arcadische landschap fungeert voornamelijk als gebied waar de handelingen in Marokko plaatsvinden.
		De bergen.	De bergen in Marokko fungeren vooral als een wildernisgebied waar oorlog plaatsvindt. Twee keer wordt naar bergen gerefereerd als sublieme plek.
	'Laat het morgen mooi weer zijn'	De zee.	De zee wordt positief beschreven: van 'adembenemend' tot bekoorlijk.
		Bergen.	Er komen twee gebergtes, wildernislandschappen, voor: de bergen in Zwitserland en de bergen in het land van het Regime zonder Kleur. Bergen kunnen het hart van bewoners 'in lichterlaaie zetten' en sterke gevoelens van verlangen oproepen.
	'Feldman & ik'	-	-
Hafid Bouazza	'Paravion'	De vruchtbare vallei Abqar.	Dit arcadische landschap met riviertjes, vruchtbomen en grazende geiten wordt gezien als aantrekkelijk landschap.
		De uitgestrekte dorre vlaktes en ruige bergen in Morea.	Dit wildernisgebied wordt beschreven als niet-aantrekkelijk.
		Vondelpark te Amsterdam met veel water, groene bomen en dieren.	Dit in uiterlijk arcadische landschap wordt beschreven als aantrekkelijk, net als de vallei Abqar, maar 'zondig'.
Rachid Novaire	'Maisroest'	Vlakke weilanden rondom Brabantse Heeze.	Dit landbouwlandschap, gekarakteriseerd als arcadisch of functioneel landschap, wordt gebruikt om inspiratie voor het schilderen op te doen.
		Boheemse maïsvelden.	In dit landbouwlandschap, ook gekarakteriseerd als arcadisch of functioneel landschap, wordt gewerkt en het roept gevoelens van liefde en verlangen op.
	'Het lied van de rog'	Het landschap rondom de rivier.	Arcadisch landschap met gras- en gierstvelden en nederzettinkjes. Decor voor ontmoeting Li Ting en Fu Chen.
		De bergen.	Onherbergzaam gebied: wildernislandschap. Decor voor gevechten.
		Bossen en wouden.	Natte, moerasachtige bossen doorsneden met waterstroompjes: wildernislandschap. Decor voor duel.
		De steppe.	Grote grasvlakte met enkele grafheuvels en bomen: wildernislandschap. Decor voor laatste gevecht.

Tabel 5.4 [vervolg].

Uit deze tabel blijkt dat in meerdere boeken, van schrijvers van zowel autochtone als allochtone achtergrond, het arcadische landschap positieve gevoelens oproept. Zo wordt in 'Paravion' de arcadische vallei Abqar als zeer aantrekkelijk beschreven, roept het Nederlandse arcadische landschap in 'Spel' en 'Lichtjaren' vele positieve gevoelens op en wordt het idyllische Italiaanse heuvellandschap in 'Art. 285b' gezien als goede plaats om te wonen. Hoewel in sommige boeken het arcadische landschap vooral fungeert als decor voor handelingen en geen gevoelens oproept, roept het alleen in 'De langverwachte' negatieve gevoelens op, wanneer het arcadische Vondelpark wordt vergeleken met de bejubelde arcadische vallei Abqar.

Dit ligt anders bij het wildernislandschap. Waar het wildernislandschap voorkomt bij autochtone schrijvers, roept het slechts positieve gevoelens op. In 'Lichtjaren' wordt de wildernis, natuur onaangetast door de beschaving, zelfs voorgesteld als ideaalbeeld, het Aards Paradijs. Ook in 'Spel' roept de wildernis van de Zwitserse bergen positieve gevoelens op, en in 'Troost' ervaart de hoofdpersoon een diepe natuurbeleving in een wildernisgebied. Bij allochtone schrijvers daarentegen roept de wildernis meer gemengde gevoelens op. Vooral de woestijn roept juist negatieve gevoelens op: deze wordt geassocieerd met crises en verdwalen in 'De langverwachte', en wordt beschreven als onaantrekkelijk in Paravion. In 'Paravion' worden ook de bergen negatief beschreven, terwijl gebergte in 'De langverwachte' juist wordt gezien als iets waar bergbeklimmers het 'sublieme' kunnen ondervinden – hoewel ook de oorlog juist in de bergen plaatsvindt – en zijn bergen in 'Laat het morgen mooi weer zijn' bron van positieve verlangens. Waar bij autochtone schrijver dus een positief beeld wordt geschetst van wildernisnatuur, het soms zelfs wordt gezien als ideaalbeeld, wordt bij allochtone schrijvers vaker een beeld geschetst van wildernisnatuur, en met name van de woestijn, als een barre, dorre en onherbergzame wildernis.

Functionele natuurlandschappen komen slechts in weinig boeken voor; alleen de landbouwgebieden in 'Maïstroest' kunnen gekwalificeerd worden als functionele natuurlandschappen. Deze landbouwgebieden worden gekenschetst als zeer aantrekkelijk.

Ten slotte valt bij analyse van niet-stedelijke landschappen in de geanalyseerde boeken op dat in het merendeel van de boeken van autochtone schrijvers het Nederlandse landschap wordt beschreven. In de boeken van Stephan Enter en Christiaan Weijts speelt het Nederlandse niet-stedelijke landschap een rol. Bij allochtone schrijvers komt echter maar twee van de zes geanalyseerde boeken het Nederlandse niet-stedelijke landschap voor, namelijk in 'Maïstroest' en 'Paravion'. De boeken van Abdelkader Benali spelen zich wel deels af in Nederland maar het niet-stedelijke landschap wordt hierin niet beschreven.

Normatieve dimensie

De tweede dimensie van natuurbeelden is de normatieve dimensie: welke waarde heeft natuur en wat is de relatie tussen mens en natuur. Voor de meeste geanalyseerde boeken is het mogelijk te onderscheiden of de overheersende normatieve houding ten opzichte van natuur ecocentrisch of antropocentrisch is, dan wel om een conflict tussen twee normatieve houdingen ten opzichte van natuur te onderscheiden. Deze normatieve houding indelen naar één van de zes onderscheiden grondhoudingen is niet eenvoudig. Makkelijke is het om een continuüm te onderscheiden van radicaal antropocentrisch tot radicaal ecocentrisch, met allerlei meer gematigde vormen daartussen. Slechts één boek,

namelijk ‘Het lied van de rog’, is hierin niet in te passen. Dit boek is gesitueerd in China tijdens de elfde eeuw voor onze jaartelling, en heeft een bijna animistisch natuurbeeld. In onderstaande tabel een overzicht van de dominante normatieve houdingen in alle boeken.

Schrijver	Roman	Normatieve houding ten opzichte van natuur
Christiaan Weijts	‘Art. 285b’	Antropocentrisch
Ronald Giphart	‘Troost’	Antropocentrische houding hoofdpersoon komt in conflict met ecocentrische houding actiegroep
Stephan Enter	‘Lichtjaren’	In het algemeen gematigd antropocentrisch, op sommige specifieke punten meer ecocentrisch
	‘Spel’	Gematigd ecocentrisch
Abdelkader Benali	‘De langverwachte’	Gematigd antropocentrisch tot gematigd ecocentrisch
	‘Laat het morgen mooi weer zijn’	Gematigd antropocentrisch
	‘Feldman en ik’	Hoofdpersonen met ecocentrische houdingen zetten zich af tegen radicaal antropocentrische samenleving
Hafid Bouazza	‘Paravion’	Ecocentrisch
Rachid Novaire	‘Maïstroest’	Gematigd antropocentrisch
	‘Het lied van de rog’	n.v.t.

Tabel 5.5. Dominante normatieve houdingen in de geanalyseerde boeken.

De meest voorkomende houdingen ten opzichte van natuur zijn gematigd antropocentrisch en gematigd ecocentrisch. Deze houdingen komen overeenkomstig voor in zowel boeken van schrijvers van allochtone als van autochtone afkomst.

Er zijn echter ook duidelijke verschillen in normatieve houding, die in deze indeling niet zo goed naar voren komen. Deze verschillen hebben te maken met de diverse waarden die natuur kan hebben en zijn eerder ook al genoemd bij dynamische motieven. Ten eerste hebben in boeken van allochtone schrijvers natuurlijke elementen een grote gebruikswaarde. De gebruikswaarde van natuurlijke elementen komt in de geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers alleen in ‘Troost’ voor. Ten tweede hebben in een aantal (maar zeker niet alle) boeken van allochtone schrijvers natuurlijke elementen een religieuze, goddelijke of spirituele waarde. Dit uit zich onder andere in het gebruik van natuurlijke elementen in rituelen, en bepaalt mede hoe personages omgaan met natuur en natuurlijke elementen. Deze religieuze of spirituele waarde van natuurlijke elementen is niet terug te vinden in boeken van autochtone schrijvers. Ten slotte komen in de geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers meer expliciete ethische conflicten en uitgesproken ethische overwegingen ten aanzien van natuurlijke elementen voor.

Expressieve dimensie

De derde dimensie ten slotte, de expressieve dimensie, betreft de beleving van de natuur. Niet in alle boeken is sprake van daadwerkelijke beleving van natuur. Het is derhalve niet voor alle boeken mogelijk een expressieve dimensie van het natuurbeeld te onderscheiden. In de volgende tabel staan de verschillende vormen van beleving die voorkomen in de geanalyseerde boeken.

Schrijver	Roman	Voorkomende 'polen' van beleving	Cognitieve vorm van natuur waardoor beleving opgeroepen is
Christiaan Weijts	'Art. 285b'	n.v.t.	
Ronald Giphart	'Troost'	Dionysisch (gevoel van bevestiging in bestaan)	Wildernisnatuur
		Socratisch (kennis van herkomst/historie ingrediënten)	Functionele natuurlijke elementen
Stephan Enter	'Lichtjaren'	Dionysisch (euforie, overweldiging)	Wildernisnatuur
		Doorleefd Socratisch (gevoelens van vergankelijkheid, sterfelijkheid)	Kosmos
	'Spel'	Dionysisch (gevoelens van sterfelijkheid, euforie)	Wildernisnatuur en Arcadische natuur
		Apollinisch (bezorgdheid, trots)	Arcadische natuur
Abdelkader Benali	'De langverwachte'	n.v.t.	
	'Laat het morgen mooi weer zijn'	Dionysisch (walging, euforie)	Wildernisnatuur
		Apollinisch (bekoring)	Wildernisnatuur
	'Feldman en ik'	n.v.t.	
Hafid Bouazza	'Paravion'	Dionysisch (extase, genot)	Arcadische natuur en Wildernisnatuur
		Apollinisch (weemoed)	Arcadische natuur
Rachid Novaire	'Maïsroest'	Apollinisch (troost, rust, schoonheid, bewondering)	Functionele/Arcadische natuur
	'Het lied van de rog'	n.v.t.	

Tabel 5.6. Natuurbeleving in de geanalyseerde boeken. In de tabel worden de voorkomende polen van natuurbeleving in de geanalyseerde boeken weergegeven, evenals de vorm van natuur waardoor deze beleving opgeroepen is. Tussen haakjes staan voorbeelden van de emoties die in de boeken voorkomen.

Aangezien niet in alle boeken een expressieve dimensie van het natuurbeeld te onderscheiden is en daarom niet alle boeken vergeleken kunnen worden, is het lastig verschillen en overeenkomsten naar afkomst van schrijver te onderscheiden. Een aantal opvallende bevindingen mogen hier echter niet ongenoemd blijven. Ten eerste zijn de meest voorkomende vormen van natuurbelevingen in de geanalyseerde boeken Apollinisch en Dionysisch. Een Socratische beleving van natuur komt slechts in twee boeken (beide van autochtone schrijvers) voor. In één geval is dit een 'doorleefde' vorm van Socratische natuurbeleving: emoties worden niet opgeroepen door de natuur zelf, maar door kennis over de natuur. Ten tweede valt op dat in de boeken waarin natuurbeleving voorkomt, over het algemeen meerdere vormen van natuurbeleving voorkomen. Een personage kan op het ene moment natuur Apollinisch beleven, en op een ander moment Dionysisch. Ten slotte, en dit is vooral interessant in het kader van theorieontwikkeling, blijkt dat de 'polen' van natuurbeleving niet aan slechts één cognitieve vorm van natuur zijn gebonden. Dionysische gevoelens kunnen niet alleen

opgeroepen worden door wildernisnatuur, maar ook door arcadische natuur. Evenzo kunnen Apollinische gevoelens niet alleen opgeroepen worden door arcadische natuur, maar ook door wildernisnatuur en functionele natuur.

De verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden tussen de geanalyseerde boeken en met name tussen de schrijvers van allochtone en autochtone afkomst zijn in dit hoofdstuk beschreven. In het volgende hoofdstuk zullen deze verschillen en overeenkomsten nader bediscussieerd worden onder andere door ze te relateren aan uitkomsten uit andere onderzoeken naar natuurbeelden bij allochtonen en autochtonen.

Hoofdstuk 6: Conclusie en discussie

Na vele uitgebreide gedetailleerde beschrijvingen van natuurlijke elementen, natuur en natuurbeelden in romans wordt in dit hoofdstuk teruggekomen op de grote lijnen in het betoog. Dit hoofdstuk gaat terug naar de kern: in hoeverre zijn de onderzoeksvragen beantwoord? Welke kennis is vergaard en welke theorieën zijn ontwikkeld, en hoe dragen deze bij aan het doel van dit onderzoek? Ook worden de uitkomsten van dit onderzoek ter discussie gesteld: In hoeverre sluiten de uitkomsten van dit onderzoek aan bij andere onderzoeken? En wat zijn eigenlijk de beperkingen van dit onderzoek? Dit hoofdstuk valt uiteen in twee delen: in het eerste deel staat de verkregen kennis ter discussie, in het tweede deel de theorieontwikkeling.

Dit onderzoek is begonnen met een aantal onderzoeksvragen die specifiek gericht zijn op het verwerven van meer kennis ten aanzien van natuurbeelden. De gedefinieerde onderzoeksvragen zijn:

- Welke natuurbeelden zijn te vinden in hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers?
- Welke natuurbeelden zijn te vinden in hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied?
- Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de natuurbeelden in de hedendaagse Nederlandse literatuur geschreven door autochtone schrijvers en allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied?

In de volgende alinea's worden eerst de belangrijkste uitkomsten op bovenstaande vragen kort samengevat. In de behandeling van deze vragen wordt met name ingegaan op de laatste onderzoeksvraag naar de verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden. Hierna worden de beperkingen van deze uitkomsten nader bekeken en worden de uitkomsten vergeleken met uitkomsten van andere onderzoeken naar natuurbeelden bij autochtonen en allochtonen. Dit eerste deel over verkregen kennis wordt afgesloten met enkele aanbevelingen voor verder onderzoek en met een opmerking over de praktische toepasbaarheid van dit onderzoek.

Om tot een antwoord te komen op de onderzoeksvragen zijn in dit onderzoek boeken van zes schrijvers, drie autochtone schrijvers en drie allochtone schrijvers, geanalyseerd op natuurbeelden. Voorafgaand aan deze analyse is in dit onderzoek gekeken naar de mate waarin natuur en natuurlijke elementen in de romans voorkomen. Hierin zijn grote verschillen tussen schrijvers en boeken aangetroffen. In sommige boeken komt op bijna elke pagina een beschrijving van de natuurlijke omgeving of van natuurlijke elementen voor, in andere boeken komen natuurlijke elementen vele pagina's lang niet voor. Zowel door allochtone als door autochtone schrijvers zijn boeken geschreven waar veel natuurlijke elementen in voorkomen zowel als boeken waar weinig natuurlijke elementen in voorkomen. Echter, er is wel een verschil tussen geanalyseerde autochtone en allochtone schrijvers in het voorkomen van natuurlijke elementen: waar in de boeken van allochtone schrijvers over het algemeen veel fragmenten met natuurlijke elementen

voorkomen, behalve in twee boeken van Abdelkader Benali, komen in de boeken van autochtone schrijvers over het algemeen weinig fragmenten met natuurlijke elementen voor, behalve in de boeken van Stephan Enter.

Vervolgens is er nog een stap gedaan voordat daadwerkelijk natuurbeelden werden geanalyseerd: de fragmenten waarin natuurlijke elementen voorkwamen zijn ingedeeld naar functie in de tekst. Deze functies zijn: beeldspraak, statisch motief en dynamisch motief. In het merendeel van de boeken fungeren natuurlijke elementen vooral als statisch motief, alleen bij Abdelkader Benali komt de functie beeldspraak het meest voor en bij Ronald Giphart de functie dynamisch motief. In de invulling van deze functies zijn er zowel verschillen als overeenkomsten tussen de boeken te onderscheiden. Zo bleek bij het gebruik van beeldspraak dat in de geanalyseerde boeken metaforen voor en vergelijkingen met natuurlijke elementen grotendeels op dezelfde wijze worden gebruikt, maar in sommige boeken en bij sommige schrijvers specifieke andere manieren van vergelijkingen met natuurlijke elementen ook voorkomen. Er is hierin geen duidelijk verschil naar afkomst van schrijvers. De afkomst van de schrijvers speelt wel een rol in het gebruik van personificaties voor natuurlijke elementen: het is namelijk opvallend dat alleen bij geanalyseerde schrijvers van allochtone afkomst veel personificaties van natuurlijke elementen voorkomen. Het is interessant om hierbij op te merken dat personificaties van natuurlijke elementen ook geregeld voorkomen in de traditionele Arabische literatuur (zie Schouten, 2005). Bij de invulling van de tweede functie, het statisch motief, bleken zowel verschillen als overeenkomsten tussen schrijvers en boeken. De voorkomende landschappelijke elementen en weersomstandigheden vertonen voornamelijk overeenkomsten in alle boeken. De voorkomende flora- en faunasoorten verschillen juist zeer tussen de geanalyseerde boeken. Dit is vooral gerelateerd aan de hoeveelheid fragmenten met natuurlijke elementen en aan het land waarin het verhaal is gesitueerd, en niet zozeer aan de achtergrond van de schrijver. Er is echter één opvallend verschil tussen geanalyseerde schrijvers van autochtone en van allochtone afkomst in de invulling van de functie statisch motief: in de boeken van allochtone schrijvers, en met name van eerste generatie allochtone schrijvers, figureren veel meer landbouwdieren zoals ezels, schapen en geiten dan in boeken van autochtone schrijvers. Ten slotte zijn er ook bij invulling van de laatste functie, het dynamisch motief, zowel verschillen als overeenkomsten tussen schrijvers. Aangezien deze terugkomen in de natuurbeelden, worden deze in de volgende alinea behandeld.

Op basis van de fragmenten met natuurlijke elementen en hun functie in de tekst zijn bij alle boeken natuurbeelden onderscheiden, waarbij is gekeken naar drie dimensies: de cognitieve, normatieve en expressieve dimensie. De cognitieve dimensie was voor veel boeken lastig te bepalen, aangezien niet in alle boeken het woord 'natuur' voorkwam of gekoppeld werd aan een fysieke ruimte. Daarom is ook gekeken naar de beschreven landschappen in de boeken. Hieruit blijkt dat in meerdere boeken, van geanalyseerde schrijvers van zowel autochtone als allochtone achtergrond, het arcadische landschap bijna alleen maar positieve gevoelens oproept. Dit ligt anders bij het wildernislandschap. Waar het wildernislandschap voorkomt bij geanalyseerde autochtone schrijvers, roept het slechts positieve gevoelens op. Bij geanalyseerde allochtone schrijvers roept de wildernis meer gemengde gevoelens op en roept vooral de woestijn juist negatieve gevoelens op. Waar bij geanalyseerde autochtone schrijvers dus een positief beeld wordt geschetst van wildernisnatuur, het soms zelfs wordt gezien als ideaalbeeld, wordt bij geanalyseerde

allochtone schrijvers vaker een beeld geschetst van wildernisnatuur, en met name van de woestijn, als een barre, dorre en onherbergzame wildernis. Functionele natuurlandschappen komen in weinig boeken voor, slechts in 'Maisroest'. Deze landschappen worden met positieve termen beschreven. Verder is er nog een opmerkelijkheid in het gebruik van het woord 'natuur': in alle boeken van geanalyseerde schrijvers van allochtone afkomst worden mensen zelf geassocieerd met natuur. Zo worden mensen gezien als voortkomend uit de natuur, product van de natuur of schoonheid van de natuur. In de boeken van geanalyseerde autochtone schrijvers komt deze associatie van mens met natuur alleen bij Stephan Enter voor.

Op de normatieve dimensie is het voor de meeste geanalyseerde boeken mogelijk te onderscheiden of de overheersende normatieve houding ten opzichte van natuur ecocentrisch of antropocentrisch is, dan wel om een conflict tussen twee normatieve houdingen ten opzichte van natuur te onderscheiden. De normatieve houding indelen naar een van de zes onderscheiden grondhoudingen is lastiger. De meest voorkomende houdingen ten opzichte van natuur zijn gematigd antropocentrisch en gematigd ecocentrisch. Deze houdingen komen overeenkomstig voor in zowel boeken van schrijvers van allochtone als van autochtone afkomst. Er zijn echter ook duidelijke verschillen in normatieve houding, die in deze indeling niet zo goed naar voren komen. Ten eerste hebben in geanalyseerde boeken van allochtone schrijvers natuurlijke elementen een grote gebruikswaarde. Natuurlijke elementen worden bijvoorbeeld bij Hafid Bouazza onder andere gebruikt om de tanden mee te poetsen, als medicijn of als voedsel; bij Abdelkader Benali onder andere om als relatiegeschenk te geven; en bij Rachid Novaire onder andere als vervoermiddel, als ruilmiddel en als bewaking tegen indringers. Van de geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers hebben alleen in 'Troost' natuurlijke elementen een gebruikswaarde. Ten tweede hebben in een aantal (maar zeker niet alle) geanalyseerde boeken van allochtone schrijvers natuurlijke elementen een religieuze, goddelijke of rituele waarde. Zo worden natuurlijke elementen geofferd en wordt aan natuurlijke elementen geofferd in 'Het lied van de rog' en is het in 'De langverwachte' mogelijk om op specifieke plekken in de natuur je te ontdoen van je zonden. Een ander voorbeeld is dat in 'De langverwachte' gebeurtenissen in de natuur door sommige personages wordt gezien als goddelijke voorzienigheid, namelijk vanuit het besef 'dat er geen mot tegen het licht vliegt zonder dat Allah's voorzienigheid er de hand in heeft'. Deze religieuze of rituele waarde van natuurlijke elementen is niet terug te vinden in geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers. Ten slotte komen in geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers meer expliciete ethische conflicten en uitgesproken ethische overwegingen ten aanzien van natuurlijke elementen voor. Zo is er in 'Troost' van Ronald Giphart een ethisch conflict over het gebruik van dieren in gerechten, en met name van gefokte ganzen. 'Art. 285b' van Christiaan Weijts spreekt zich uit tegen het kappen van bomen in april. In 'Spel' van Stephan Enter probeert de hoofdpersoon meerdere malen ethische afwegingen te maken ten aanzien van natuurlijke elementen: moet een katje dat vastzit in een glascontainer wel of niet worden geholpen?, kan honden wel of niet kauwgom worden gevoerd?, is het wel of niet verantwoord om huizen te bouwen waar eerst natuurgebied was? In de geanalyseerde boeken van schrijvers van allochtone afkomst komen dergelijke expliciete ethische overwegingen of conflicten amper voor. Alleen in 'Feldman en ik' is er sprake van een ethisch conflict,

waar de hoofdpersonen, die gericht zijn op ‘puur natuur’, zich afzetten tegen de antropocentrische maatschappij gericht op de mens.

De expressieve dimensie was niet voor alle boeken te bepalen, aangezien niet in alle boeken sprake is van daadwerkelijke beleving van natuur. Uit de analyse van de boeken waarin wel natuurbeleving plaatsvindt, kunnen de volgende conclusies getrokken worden. Ten eerste zijn de meest voorkomende vormen van natuurbelevingen in de geanalyseerde boeken Apollinisch en Dionysisch. Een Socratische beleving van natuur komt slechts in twee boeken (beide van autochtone schrijvers) voor. Ten tweede valt op dat in de boeken waarin natuurbeleving voorkomt, over het algemeen meerdere vormen van natuurbeleving voorkomen. Een personage kan op het ene moment natuur Apollinisch beleven, en op een ander moment Dionysisch. Ten slotte, en dit is vooral interessant in het kader van theorieontwikkeling, waarop straks verder wordt ingegaan, blijkt dat de ‘polen’ van natuurbeleving niet aan slechts één cognitieve vorm van natuur zijn gebonden.

Samenvattend zijn belangrijke overeenkomsten dat natuurbeelden vaak gematigd antropocentrisch of ecocentrisch zijn, en dat Dionysische en Apollinische beleving de meest voorkomende vormen van beleving zijn. Het meest in het oog springende verschil is dat in boeken van schrijvers van allochtone afkomst natuur meer wordt gezien als een gebruiksnatuur, waar met en in geleefd wordt. Zo wordt, anders dan bij autochtone schrijvers, bij allochtone schrijvers de mens gezien als onderdeel of product van de natuur, spelen landbouwdieren een belangrijke rol en wordt arcadische natuur positiever gewaardeerd dan wildernisnatuur. Een ander opmerkelijk verschil is dat natuur bij allochtone schrijvers vaker een religieuze of rituele functie heeft, en dat natuurlijke elementen vaker menselijke eigenschappen worden toegeschreven (personificaties).

Er moet echter nadrukkelijk op gewezen worden dat de bovengenoemde verschillen niet de enige verschillen tussen de boeken zijn. Er zijn ook vele verschillen tussen geanalyseerde allochtone schrijvers onderling en tussen autochtone schrijvers onderling, deze zijn echter niet nadrukkelijk onderzocht. Als de plek waar de schrijver is opgegroeid (bijvoorbeeld in een ruraal versus stedelijk gebied), de boeken waardoor hij beïnvloed en geïnspireerd is of het opleidingsniveau van de schrijver of zijn ouders als verklarende factor in dit onderzoek zouden zijn genomen, zouden waarschijnlijk andere verschillen en overeenkomsten gevonden worden. De gevonden verschillen in natuurbeelden tussen allochtone en autochtone schrijvers betekenen dus beslist niet dat verschillen in natuurbeelden alleen bepaald worden door culturele afkomst. Zo zijn er ook tussen boeken van één en dezelfde schrijver verschillen in natuurbeelden. Aangezien natuurbeelden per boek van een schrijver sterk kunnen verschillen, valt te concluderen dat schrijvers niet zozeer alleen door hun cultuur van afkomst worden beïnvloed tot een bepaald natuurbeeld, maar dat ze zich in kunnen leven in verschillende natuurbeelden afhankelijk van hetgeen voor het thema van het boek het beste passend is.

Naast bovenstaande kritische aantekening, zijn er ook beperkingen in het onderzoek die een effect hebben op de uitkomsten van dit onderzoek. Ten eerste zijn slechts zes schrijvers geanalyseerd, wat maar een klein deel is van het totale aantal Nederlandse literaire schrijvers. Ten tweede zijn alleen jonge, mannelijke schrijvers geanalyseerd. De vrouwelijke interpretatie van natuur blijft in dit onderzoek dus onbelicht. Ook

natuurbeelden van oudere schrijvers zijn niet geanalyseerd. Bovendien zijn slechts boeken van schrijvers van Marokkaanse afkomst geanalyseerd, aangezien de jonge, mannelijke schrijvers die genomineerd zijn voor een literatuurprijs en afkomstig zijn uit het islamitisch cultuurgebied, allen afkomstig zijn uit Marokko. Ten slotte is van de geanalyseerde allochtone schrijvers slechts één zogenaamd tweede generatie allochtoon en zijn twee schrijvers eerste generatie allochtoon. In dit onderzoek is geen verschil in natuurbeelden onderscheiden tussen allochtone schrijvers van de eerste en van de tweede generatie. Al deze factoren samen maken dat het niet mogelijk is om de uitkomsten te generaliseren naar natuurbeelden in de gehele hedendaagse Nederlandse literatuur van schrijvers van autochtone afkomst en van allochtone schrijvers afkomstig uit het islamitisch cultuurgebied. Dit onderzoek geeft slechts een eerste beeld van de verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden van autochtone en allochtone schrijvers, en moet ook zo opgevat worden.

Hoe verhoudt dit onderzoek, met inachtneming van bovengenoemde beperkingen en kritische aantekeningen, zich met andere verrichtte onderzoeken naar verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden bij autochtonen en allochtonen in Nederland? Zoals beschreven in paragraaf 2.3.3 richten studies naar natuurbeelden bij allochtonen en autochtonen in Nederland zich vaak op (minimaal) twee onderwerpen: de waardering van de Nederlandse natuur door allochtonen en autochtonen, en natuurbeelden in het algemeen bij allochtonen en autochtonen. Omdat dit onderzoek zich slechts richt op natuurbeelden in het algemeen kunnen alleen de uitkomsten van onderzoeken naar natuurbeelden in het algemeen vergeleken worden met de uitkomsten in dit onderzoek. Uit Nederlandse onderzoeken naar natuurbeelden blijkt onder andere dat het favoriete landschap van allochtonen het stadspark is, op korte afstand gevolgd door het idyllisch dorpslandschap. Het favoriete landschap van autochtonen daarentegen is het bos; terwijl bos bij allochtonen pas op de derde plaats komt (Buijs et al., 2007). Allochtonen houden volgens Buijs et al. (2007) vooral veel minder van wilde natuur, zoals natte natuur, heide en duinen. Ook uit onderzoek van De Boer en Schulting (2002; in De Boer, 2007) en Somers et al. (2004) bleek dat allochtonen graag verzorgde natuur zien. Deze uitkomsten zijn vergelijkbaar met de uitkomsten van dit onderzoek. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat bij schrijvers van zowel autochtone als allochtone achtergrond het arcadische landschap positieve gevoelens oproept. Dit is anders voor het wildernislandschap. Waar bij geanalyseerde autochtone schrijvers een positief beeld wordt geschetst van wildernisnatuur, het soms zelfs wordt gezien als ideaalbeeld, wordt bij geanalyseerde allochtone schrijvers vaker een beeld geschetst van wildernisnatuur, en met name van de woestijn, als een barre, dorre en onherbergzame wildernis.

Verder blijkt uit verrichtte onderzoeken dat op cognitief niveau allochtonen meer natuurlijke verschijningsvormen als natuur aanmerken en dus een breder natuurbeeld hebben dan autochtonen (Buijs et al., 2007). Zo zien allochtonen huisdieren en de mens veel meer als onderdeel van de natuur dan autochtonen. Ook in dit onderzoek blijkt dat vooral in geanalyseerde boeken van schrijvers van allochtone afkomst mensen zelf worden geassocieerd met natuur. Zo worden mensen gezien als voortkomend uit de natuur, product van de natuur of schoonheid van de natuur. In de boeken van autochtone schrijvers komt deze associatie van mens met natuur alleen bij Stephan Enter voor.

Uit onderzoek van Buijs et al. (2007) en De Boer (2007) blijkt verder dat op normatief niveau allochtonen van Turkse en Marokkaanse afkomst een sterk functioneel natuurbeeld hebben. Autochtonen hebben meer aandacht voor de intrinsieke waarde van natuur en kennis over de natuur. Verder benadrukken Buijs et al. (2007) dat allochtonen veel vaker dan autochtonen aangeven dat de natuur door God is gegeven en dat bescherming van de natuur een religieuze plicht is. Ook uit dit onderzoek komt de gebruikswaarde en religieuze of rituele waarde van natuur vooral naar voren bij allochtone schrijvers. Terwijl de natuur bij alle geanalyseerde allochtone schrijvers een grote gebruikswaarde heeft, is deze bij geanalyseerde autochtone schrijvers slechts terug te vinden bij Ronald Giphart. De religieuze of rituele waarde van natuurlijke elementen komt bij sommige allochtone schrijvers duidelijk naar voren, maar is geheel niet terug te vinden in geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers. Dat autochtonen meer aandacht hebben voor de intrinsieke waarde van natuur en kennis over de natuur komt in dit onderzoek niet expliciet naar voren, al valt op expressief niveau op dat alleen bij autochtone schrijvers een Socratische beleving van natuur, gericht op objectieve kennis van de natuur, voorkomt.

Op expressief niveau komt uit onderzoek van Buijs et al. (2006) naar voren dat de natuur minder emotionele waarde lijkt te hebben voor veel allochtonen. Met name de schoonheid en gevoelens van verbondenheid ervaren zij veel minder. Deze uitkomst wordt niet onderschreven door dit onderzoek. In dit onderzoek blijkt dat zowel in geanalyseerde boeken van autochtone schrijvers als van allochtone schrijvers, hoewel niet in alle boeken, natuur een emotionele waarde heeft. Vooral Apollinische en Dionysische natuurbeleving komt veel voor, zowel in boeken van schrijvers van autochtone als van allochtone afkomst.

Samenvattend blijkt dat de uitkomsten van dit onderzoek de meeste conclusies van eerdere verrichtte onderzoeken naar natuurbeelden onderschrijven. Alleen op expressief niveau worden de conclusies van andere onderzoeken niet onderschreven door dit onderzoek. Als aanbeveling voor verder onderzoek is het daarom vooral interessant om de verschillen en overeenkomsten in natuurbeelden tussen allochtonen en autochtonen op expressief niveau te onderzoeken. Ook is het interessant om verder onderzoek te doen naar aspecten die in dit onderzoek slechts beperkt of niet in beschouwing zijn genomen. Zo zijn in dit onderzoek natuurbeelden bij vrouwelijke schrijvers en oudere schrijvers niet aan de orde geweest. Daarnaast is het verschil in natuurbeelden tussen eerste generatie en tweede generatie allochtonen interessant om nader te onderzoeken. Deze aspecten zijn in andere onderzoeken naar natuurbeelden ook onderbelicht. Verder komt in dit onderzoek nog een interessante taalwetenschappelijke onderzoeksvraag naar voren: waarom zijn literair genomineerde allochtonen uit het islamitisch cultuurgebied allen afkomstig uit Marokko of Indonesië, en één uit Iran? Waarom worden bijvoorbeeld geen schrijvers van Turkse of Surinaamse afkomst genomineerd voor Nederlandse literaire prijzen, terwijl Turken en Surinamers in aantal juist behoren tot de grootste groepen allochtonen in Nederland? Publiceren zij geen boeken (in het Nederlands), of worden ze consequent genegeerd voor literaire prijzen?

Ten slotte, voordat overgegaan wordt op het tweede deel van dit hoofdstuk over theorieontwikkeling, nog een opmerking over de praktische toepasbaarheid van dit

onderzoek. Hoewel dit onderzoek onder andere gestuurd is door het door natuurorganisaties geformuleerde vraagstuk hoe allochtonen van islamitische afkomst meer bij deze organisaties betrokken kunnen worden, biedt dit onderzoek geen pasklare oplossing hiervoor. Dit onderzoek geeft echter wel een idee van de verschillen en overeenkomsten van natuurbeelden bij allochtonen en autochtonen in Nederland. Door een beter begrip van natuurbeelden van allochtonen en autochtonen krijgen natuurorganisaties handvatten om mensen van diverse culturele achtergrond bij de organisatie te betrekken. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen daarom gebruikt worden om tot een verdere dialoog tussen de natuurbeschermingsbeweging en de allochtone gemeenschap te komen.

Dit onderzoek genereert naast nieuwe toegepaste kennis, die onder andere gebruikt kan worden door natuurorganisaties, ook nieuwe theoretische kennis, die gebruikt kan worden in vervolgonderzoeken naar natuurbeelden. In dit onderzoek is aangesloten bij reeds bestaande theorieën over natuurbeelden, maar zijn reeds bestaande theorieën ook uitgebreid en gecombineerd met andere theorieën. In dit tweede deel van het hoofdstuk wordt eerst een korte samenvatting gegeven van de gebruikte theorieën en methoden - zowel van de al bestaande theorieën en methoden als van de aanvullingen en toepassingen hiervan zoals gedaan in dit onderzoek. Vervolgens zullen een aantal punten van kritiek op de gebruikte theorieën en methoden worden besproken. Deze kritiekpunten bieden aanknopingspunten voor verder theoretisch onderzoek.

Dit onderzoek sluit allereerst aan bij de reeds bestaande theorieën ten aanzien van natuurbeelden. In het hedendaagse Nederlandse onderzoek naar natuurbeelden wordt vaak aangenomen dat natuurbeelden uit meerdere dimensies bestaan. Een veel gebruikte indeling hierbij is de indeling van Keulartz et al. (2000) in drie dimensies: de cognitieve, normatieve en expressieve dimensie. De cognitieve dimensie wordt vaak benaderd vanuit de arrangemententheorie (hoewel deze theorie ook wordt gekoppeld aan de normatieve en expressieve aspecten) en de normatieve dimensie vanuit de grondhoudingentheorie. Voor de expressieve dimensie bestaat geen veelgebruikte theorie. In dit onderzoek wordt de indeling in drie dimensies - cognitief, normatief en expressief - aangehouden. De cognitieve dimensie wordt in dit onderzoek benaderd vanuit de arrangemententheorie, de normatieve dimensie vanuit de grondhoudingentheorie en de expressieve dimensie vanuit de tot nog toe weinig gebruikte theorie van Abma (2002). In deze theorie wordt de beleving van natuur verwerkt in drie karakteristieke polen van beleving: een Dionysische, Apollinische en Socratische beleving van natuur. Volgens Abma zijn deze polen verbonden met cognitieve arrangementen van respectievelijk wildernis-, arcadische en functionele natuur. In dit onderzoek zijn deze polen van natuurbeleving echter losgekoppeld van de cognitieve arrangemententheorie, zoals verderop zal worden besproken bij de kritiek op de gebruikte theorie.

Aangezien in dit onderzoek natuurbeelden in de literatuur worden onderzocht, is speciaal voor dit onderzoek de theorie over natuurbeelden, zoals hierboven beschreven, gekoppeld aan theorieën en methodes van tekstanalyse. Hoewel al eerder onderzoek is gedaan naar ideeën over natuur in literaire werken (bijvoorbeeld naar ideeën over natuur in de bijbel of de koran, zie onder andere Schouten, 2005), zijn niet eerder bovenstaande theorieën over natuurbeelden verbonden aan theorieën en methodes van tekstanalyse. In dit onderzoek zijn drie benaderingen van tekstanalyse gebruikt als basis voor de

uiteindelijke methode: de fenomenologische benadering, de discoursanalyse en de romananalyse of verhaalanalyse. Deze drie benaderingen zijn met de theorie over natuurbeelden samengevat in een hybride toegepaste methode van analyse van natuurbeelden in literatuur. Deze bestaat eruit dat eerst via een fenomenologische ‘close reading’ heel precies gekeken wordt naar wat er in de tekst wordt gezegd over natuur. Daarbij wordt het begrip natuur heel breed genomen, om zoveel mogelijk ideeën over natuur mee te nemen. Daaronder vallen zowel statische elementen als flora, fauna, rivieren en velden, maar zeker ook natuurlijke processen en systemen, en beschrijvingen van landschappen. Vervolgens wordt gekeken naar de functie van natuur in de tekst, gebruikmakend van elementen van de romananalyse. Heeft natuur een figuurlijke functie, waarbij natuur overdrachtelijk wordt gebruikt als beeldspraak, of fungeert natuur als motief, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen natuur als dynamisch of als statisch motief. Ten slotte wordt door middel van een specifieke vorm van toegepaste discoursanalyse betekenis gegeven aan de tekst binnen de theorie van natuurbeelden door de geanalyseerde fragmenten te relateren aan de drie verschillende dimensies: cognitief (gerelateerd aan de arrangemententheorie), normatief (gerelateerd aan de grondhoudingentheorie) en expressief (gerelateerd aan de op Nietzsche geïnspireerde theorie van natuurbeleving). Vanwege een belangrijk kritiekpunt op het gebruik van de arrangemententheorie in literatuuranalyse, is de cognitieve dimensie bovendien uitgebreid met een analyse van beschreven landschappen. Tijdens het onderzoek zijn namelijk een aantal punten van kritiek op de methode naar boven gekomen. Sommige kritiekpunten zijn ondervangen door de methode aan te passen of uit te breiden, andere kritiekpunten zijn interessant voor vervolgonderzoek. Deze kritiekpunten hebben vooral betrekking op het gebruik van de theorie over natuurbeelden in literatuuronderzoek. De belangrijkste kritiekpunten zijn hieronder weergegeven:

- Niet in alle boeken kunnen alle dimensies van natuurbeelden duidelijk onderscheiden worden. Zo is het soms niet mogelijk een expressieve dimensie van het natuurbeeld te onderscheiden. Alleen als er sprake is van een daadwerkelijke beleving van natuur – de natuur roept bepaalde gevoelens op of kennis van de natuur speelt een grote rol – is het mogelijk om een expressieve dimensie te onderscheiden.
- Het in literatuuronderzoek onderscheiden van een cognitieve dimensie gerelateerd aan de arrangemententheorie is vaak niet mogelijk, vanwege meerdere redenen. De arrangemententheorie is namelijk gericht op waaraan het *label* ‘natuur’ wordt gehangen: wat wordt nog wel en wat niet meer gedefinieerd als natuur. Als het woord ‘natuur’ zelf echter niet of amper voorkomt in een boek, is het niet duidelijk waaraan het *label* ‘natuur’ wordt gehangen door de schrijver. Ten tweede wordt het woord ‘natuur’ in de arrangemententheorie alleen gekoppeld aan fysieke ruimtes of landschappen. In de boeken bleek juist dat als het woord ‘natuur’ wel voorkomt, dit lang niet altijd gekoppeld is aan een fysieke ruimte, maar bijvoorbeeld aan een natuurlijk proces. Dit is een meer klassieke invulling van het begrip ‘natuur’, gerelateerd aan het oorspronkelijke Latijnse werkwoord *nascere*: ‘geboren worden’ (zie ook: Schouten, 2005). Door het woord ‘natuur’ te gebruiken voor dat wat zich van nature vormt of dat wat uit zichzelf groeit of gegroeid is, geven schrijvers een klassieke invulling aan het begrip ‘natuur’, in

- plaats van de meer moderne invulling van de arrangemententheorie waarbij het woord ‘natuur’ wordt gerelateerd aan een fysieke ruimte.
- Ten slotte heeft de cognitieve dimensie niet alleen relevantie voor wat gezien wordt als natuur, maar juist ook voor wat niet meer wordt gezien als natuur. Wanneer het woord ‘natuur’ in een boek is gekoppeld aan een wildernislandschap, wordt wildernis dus als natuur gezien. Maar betekent dat dan dat een arcadisch landschap geen natuur meer is? Dat is daaruit niet op te maken. Het is daarom erg lastig gebleken om de arrangemententheorie, waarbij alleen wordt gekeken naar de invulling van het woord ‘natuur’ zelf en het woord ‘natuur’ slechts aan fysieke ruimtes wordt gekoppeld, te gebruiken in een literatuuronderzoek. In dit onderzoek is de cognitieve dimensie van natuurbeelden daarom ook op een andere manier benaderd dan door slechts te kijken naar het woord ‘natuur’, namelijk door te analyseren welke niet-stedelijke landschappen voorkomen in de verschillende romans en de betekenis die deze landschappen in de boeken hebben. Hierbij bleek het soms lastig om te interpreteren welke landschappen nog gezien kunnen worden als arcadische landschappen, en welke landschappen gezien kunnen worden als functionele landschappen.
- Wat betreft de normatieve dimensie is het voor bijna alle boeken goed mogelijk te onderscheiden of de overheersende normatieve houding ten opzichte van natuur ecocentrisch of antropocentrisch is, dan wel om een conflict tussen twee normatieve houdingen ten opzichte van natuur te onderscheiden. De normatieve houding indelen naar één van de zes onderscheiden grondhoudingen is echter niet eenvoudig. Gemakkelijker is het om een continuüm te onderscheiden van radicaal antropocentrisch tot radicaal ecocentrisch, met allerlei meer gematigde vormen daartussen. Bovendien is de grondhoudingentheorie vooral geschikt om te bepalen wat de positie van de mens ten opzichte van de natuur is en hoe hij dient te handelen ten opzichte van de natuur. De grondhoudingentheorie is minder geschikt om te bepalen welke waarden, zoals een gebruikswaarde, recreatieve waarde of religieuze waarde, natuur kan vertegenwoordigen. De verschillende waarden die natuur kan vertegenwoordigen zijn echter ook een belangrijk aspect van de normatieve dimensie van het natuurbeeld.
 - Wat betreft de expressieve dimensie is een onderscheid tussen Socratische natuurbeleving, gericht op ratio en objectieve kennis, en Dionysische en Apollinische natuurbeleving, gericht op subjectieve beleving, niet voldoende gebleken. In één boek, ‘Lichtjaren’, worden emoties namelijk niet opgeroepen door de natuur zelf, maar door kennis over de natuur. Hier is sprake van een soort ‘doorleefde’ vorm van Socratische beleving. In eerste instantie is in deze beleving van natuur vooral objectieve kennis van belang, maar deze objectieve kennis roept vervolgens weer (Dionysische of Apollinische) gevoelens op.
 - Verder heeft Abma (2002) in de uitwerking van zijn op Nietzsche geïnspireerde theorie de polen van natuurbeleving, Dionysisch, Apollinisch en Socratisch, vrij sterk gekoppeld aan de verschillende arrangementen van de oorspronkelijke arrangemententheorie, respectievelijk het wildernis-, arcadische en functionele arrangement (waarbij Abma opmerkt dat alle arrangementen ook deels een rationale en dus Socratische onderbouwing hebben). Afwijkend van de benadering in de oorspronkelijke arrangemententheorie, zijn in dit onderzoek de

- arrangementen alleen gebruikt om de cognitieve dimensie van het natuurbeeld te verklaren in plaats van om alle dimensies te verklaren. Bovendien is de cognitieve dimensie in dit onderzoek uitgebreid met analyse van de beschreven landschappen, zoals hierboven bij het tweede kritiekpunt uitgelegd. Hierdoor is de link tussen de polen van de op Nietzsche geïnspireerde natuurbelevingstheorie en de respectievelijke arrangementen uit de arrangemententheorie veel minder sterk. Zo worden Dionysische gevoelens in dit onderzoek niet alleen opgeroepen door wildernisnatuur, maar ook door arcadische natuur. Evenzo worden Apollinische gevoelens niet alleen opgeroepen door arcadische natuur, maar ook door wildernisnatuur of door functionele natuur.
- Ten slotte bleek één boek, 'Het lied van de rog', moeilijk te plaatsen binnen de theorie van de natuurbeelden. 'Het lied van de rog' is namelijk gesitueerd in China tijdens de elfde eeuw voor onze jaartelling en staat een bijna animistisch natuurbeeld voor. Dit animistische natuurbeeld is moeilijk in te passen in de theorie van natuurbeelden, die (blijkbaar) meer gericht is op de hedendaagse natuurbeleving. Historische romans zijn derhalve niet altijd goed te benaderen met de theorie en methode zoals gebruikt in dit onderzoek.

Samenvattend heeft dit onderzoek bijgedragen aan theorieontwikkeling door theorieën ten aanzien van de verschillende dimensies verder te ontwikkelen en kritisch te bekijken, en door theorieën over natuurbeelden te koppelen aan theorieën en methodes van tekstanalyse. Bovendien bieden de kritiepunten in dit onderzoek aanknopingspunten voor verder theoretisch onderzoek.

Referenties

Abma, R. (2002) *De recreant als subject: over natuurbeleving als basis voor de beeldvorming van natuur*. Stageonderzoek. Wageningen: Wageningen Universiteit.

AKO Literatuurprijs (2007) www.akoliteratuurprijs.nl/home.html. Gezien op 2/10/07.

Alders, M. (2005) Allochtonen prognose 2004-2050: belangrijke uitkomsten. *Bevolkingstrends*, 1^e kwartaal 2005, pp. 32-41. Centraal Bureau voor de Statistiek.

Allesch, G. (1989) The space of landscape and the space of geography: Rereading Erwin Straus' Phenomenology of Spatial Perception. In: Svobodová, H. (ed) *Cultural aspects of landscape*. Proceedings van de eerste internationale conferentie georganiseerd door de werkgroep 'Culture and landscape' van de International Association for Landscape Ecology, 28-30 juni 1989. Baarn: Kasteel Groeneveld.

Anoniem (2003) Allochtonen mee het bos in. *Leeuwarder Courant*, 17/07/03.

Anoniem (2004) Allochtonen krijgen bos om van te smullen. *Telegraaf*, 15/04/04.

Barbour, I. (1980) *Technology, Environment and human values*. New York: Praeger.

Barnes, T. en Duncan, J. (1992) Introduction. In: Barnes, T. en Duncan, J. (eds) *Writing worlds*, pp. 1-17. Londen: Routledge.

Belleman, B. (2006) Verwarde ik mezelf met een vriend van een vriend? *Trouw*, 09/12/06.

Benali, A. (2002) *De langverwachte*. Amsterdam: Uitgeverij Vassallucci.

Benali, A. (2005) *Laat het morgen mooi weer zijn*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.

Benali, A. (2006) *Feldman en ik*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.

Bettens, J. (2003) Paravion. *De Leeswolf*, 01/02/04.

Bouazza, H. (2004) *Paravion*. Amsterdam: Prometheus.

Breed Bruyn, M. (2000) Het oeuvre in mij. *Vrij Nederland*, 04/03/00.

Brunt, E. (2005) Schrijven is vaak een schitterend ongeluk. *Het Parool*, 11/06/05.

Buijs, A., Custers, M. en Langers, F. (2007) *Natuur door andere ogen bekeken: De natuurbeleving van allochtonen en jongeren*. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

Buijs, A. en De Vries, S. (2005) *Verschillen in landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen. Literatuurstudie en opzet voor empirisch onderzoek*. Planbureaurapporten 25. Wageningen: Natuurplanbureau.

Buijs, A., Langers, F. en de Vries, S. (2006) *Een andere kijk op groen; Beleving van natuur en landschap in Nederland door allochtonen en jongeren*. WOt-rapport 24. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

Bunt, T. (2005) Saffraanijs met een rozenbayon in een zomerjurk. *Nederlands Dagblad*, 27/05/05.

Cox, O. (2004) Het smulbos ontleed. www.wijzeradvies.nl/hypeje. Gezien op 9/10/07.

CPNB (2007) NS Publieksprijs. www.nspublieksprijs.nl. Gezien op 2/10/07.

Dagevos, J., Luttkik, J., Overbeek, M. en Buijs, A. (2000) *Tussen nu en straks: trends en hun effecten op de groene ruimte*. Alterra rapport 4.00.05. Den Haag: LEI.

Dautzenberg, J. (1989) *Nederlandse literatuur. Geschiedenis, bloemlezing en theorie*. Den Bosch: Malmberg.

Davies, A. (2006) Chapter 5: Nature in place, public visions of nature-society relationships in the UK. In: Van den Born, R., Lenders, R. en de Groot, W. (eds) *Visions of nature: a scientific exploration of people's implicit philosophies regarding nature in Germany, the UK and the Netherlands*. Berlijn: Lit Verlag.

De Boer, T. (2007) *Literatuuronderzoek naar gebruik en beleving van natuur van niet-westerse allochtonen in Nederland t.b.v. Nationale Parken*. Alterra-rapport 1601. Wageningen: Alterra.

De Bruin, K. (2000) Rashid Novaire: Schrijver over geluk. boeken.vpro.nl/artikelen/29802569. Gezien op 07/04/08.

De Groot, W. (1992) *Environmental Science Theory*. Amsterdam: Elsevier.

De Jong, S. (2007) Subtiel portret van een opgroeiende jongen. *Haarlems Dagblad*, 04/05/07.

De Reus, T. (2004) Strijden tegen de chaos in de wereld: Stephan Enter publiceert roman over het zoeken naar zingeving. *CV Koers*, 01/06/04.

De Valk, H., Esveldt, I., Henkens, K. en Liefbroer, A. (2001) *Oude en nieuwe allochtonen in Nederland: een demografisch profiel*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).

De Vries, E. (2005) De geestelijk vader van de kroket met lachgas. *Vrij Nederland*, 07/05/05.

Drenthen, M. en Kockelkoren, P. (1999) Het milieu van de filosofen: twintig jaar milieufilosofie in Nederland. *Filosofie en Praktijk* 20(4), pp. 179-191.

Enter, S. (2004) *Lichtjaren*. Amsterdam: Uitgeverij G.A. van Oorschot.

Enter, S. (2007) *Spel*. Amsterdam: Uitgeverij G.A. van Oorschot.

- Etty, E. (2006) Een feministische tsunami. *NRC Handelsblad*, 16/06/06.
- Feindt, P. en Oels, A. (2005) Does discourse matter? Discourse analysis in environmental policy making. *Journal of Environmental Policy & Planning* 7(3), pp. 161-173.
- Fisher, K. (1997) Locating Frames in the Discursive Universe. *Sociological Research Online*. www.socresonline.org.uk/socresonline/2/3/4.html.
- Fortuin, A. (2003) Zelfportret als broer: Rashid Novaire zegt veel in weinig woorden. *NRC Handelsblad*, 07/02/03.
- Fortuin, A. (2005) Raad van de verhalendokter: Abdelkader Benali beteugelt de gave des woords. *NRC Handelsblad*, 25/02/05.
- Fortuin, A. (2006) Hup, mee in de turbomaalstroom. *NRC Handelsblad*, 08/12/06.
- Fouad (2007) De Islam. www.m0slim.come2me.nl/index.php?id=523089. Gezien op 22/11/07.
- Garssen, J., Nicolaas, H. en Sprangers, A. (2005) Demografie van allochtonen in Nederland. *Bevolkingstrends*, 3^e kwartaal 2005, pp. 96-117. Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Gerner, D. (2004) Introduction. In: Gerner, D. en Schwedler, J. (eds) *Understanding the Contemporary Middle East*, pp. 1-5. Boulder, USA: Lynne Rienner Publishers.
- Gerritsma, C. (2005) *Uittreksel 'Laat het morgen mooi weer zijn'*. Biblion Uitgeverij.
- Gilbert, S. en Gubar, S. (1984) *The madwomen in the attic: the women-writer and the nineteenth-century literary imagination*. New Haven: Yale University Press.
- Giphart, R. (2005) *Troost*. Amsterdam: Uitgeverij Podium.
- Giphart, R. Biografie. www.giphart.nl. Gezien op 28/03/08.
- Goossen, P. (2006) *Uittreksel Art. 285b*. Biblion Uitgeverij.
- Hajer, M. en Versteeg, W. (2005) A decade of discourse analysis of environmental politics: achievements, challenges, perspectives. *Journal of Environmental Policy & Planning* 7(3), pp. 175-184.
- Hakkert, T. (2006) Weijts zet rijke traditie naar zijn hand. *Haarlems Dagblad*, 24/06/06.
- Hockx, F. (2007) *Biografie Ronald Giphart*. Biblion Uitgeverij.
- Hoenjet, H. (2005) De plaaggeesten van Ronald Giphart. *HP/De Tijd*, 22/04/05.
- Hoenjet, H. (2007) Schrijver met twee paspoorten. *HP/De Tijd*, 13/04/07.
- Howarth, D. (2004) Applying discourse theory: the method of articulation. Keynotes van de seminar over 'Discourse analysis in the social sciences: theories and methods', 18-19 mei 2004. Utrecht: NETHUR School.

Howarth, D. en Stavrakakis, Y. (2000) Introducing discourse theory and political analysis. In: Howarth, D., Norval, A. en Stavrakakis, Y. (eds) *Discourse theory and political analysis*. UK: Manchester University Press.

Jacobs, M. (2006) *The production of mindscapes: a comprehensive theory of landscape experience*. Dissertatie. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Jennings, G. (2001) *Tourism research*. Milton: John Wiley and Sons Australia.

Jókövi, E. (2001) *Vrijtijdsbesteding van allochtonen en autochtonen in de openbare ruimte: Een onderzoek naar de relatie met sociaal-economische en etnisch-culturele kenmerken*. Alterra-rapport 295. Wageningen: Alterra..

Kellerhuis, T. (2006) Ik kan een stuk beter. *HP/De Tijd*, 10/11/06.

Keulartz, J., Swart, S. en van der Windt, H. (2000) De structuur van natuurbeelden. In: *Natuurbeelden en natuurbeleid. Theoretische en empirische verkenningen*, pp 31-46. Den Haag: NOW stimuleringsprogramma Ethiek & Beleid 00/1.

Kieskamp, W. (1997) Bekroonde Hafid Bouazza gebruikt archaisch Nederlands in sprookjesachtige verhalen. *Trouw*, 21/01/97.

Kockelkoren, P. (1993) *Van een plantaardig naar een plant-waardig bestaan: ethische aspecten van biotechnologie bij planten*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij.

Korsten, F. (2002) *Lessen in Literatuur*. Nijmegen: Van Tilt.

Kraan, R. (2007a) *Uittreksel 'Feldman en ik'*. Biblion Uitgeverij.

Kraan, R. (2007b) *Uittreksel 'Het lied van de rog'*. Biblion Uitgeverij.

Kraan, R. (2007c) *Uittreksel 'Spel'*. Biblion Uitgeverij.

Kruse, L. (2004a) *Uittreksel 'Lichtjaren'*. Biblion Uitgeverij.

Kruse, L. (2004b) *Uittreksel 'Paravion'*. Biblion Uitgeverij.

Kruse, L. (2005) *Uittreksel 'Troost'*. Biblion Uitgeverij.

Kuiler, E. en Wiersum, K. (1999) *Recente veranderingen in de maatschappelijk omgeving van bos en bosbouw*. Wageningen: Wageningen Universiteit, Leerstoelgroep Bosbeleid en Bosbeheer.

Lapidus, I. (2001) Between universalism and particularism: the historical bases of Muslim communal, national, and global identities. *Global Networks* 1(1), pp. 37–55.

Latour, B. (1993) *We have never been modern*. Cambridge: Harvard University Press.

Leenhouts, M. (2007) Ayaan Hirsi Ali in China: 'Epische avonturenroman' van Novaire wil niet meeslepend worden. *De Volkskrant*, 16/03/07.

- Lenders, R. (2006) Chapter 10: Ecologists' visions of nature and their consequences for nature valuation and conservation. In: Van den Born, R., Lenders, R. en de Groot, W. (eds) *Visions of nature: a scientific exploration of people's implicit philosophies regarding nature in Germany, the UK and the Netherlands*. Berlijn: Lit Verlag.
- Letterkundig museum (2007) Database Literaire prijzen. www.literaireprijzen.nl/index.php. Gezien op 1/10/07.
- Leyman, D. (2006) In de liefde gaat het er nu eenmaal wel eens heftig aan toe. *De Morgen*, 20/12/06.
- Leyman, D. (2007) Opgroeien en verliezen. *De Morgen*, 23/05/07.
- Libris (2007) Libris Literatuur Prijs. www.libris.nl. Gezien op 2/10/07.
- Literatuurprijzen (2007) www.boekbesprekingen.nl/literatuurprijzen Gezien op 30/10/07.
- Loozen, S. en van Duin, C. (2007) Allochtonenprognose 2006-2050: belangrijkste uitkomsten. *Bevolkingstrends*, 2^e kwartaal 2007, pp. 60-67. Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Macnaghten, P. en Urry, J. (1998) *Contested natures*. London: Sage Publications.
- Meijsing, G. (2006) Een hel van herkenning. *Vrij Nederland*, 03/06/06.
- Neefjes, A. (2002) Abdelkader Benali's kompas. *Vrij Nederland*, 23/02/02.
- NIPO (2006) Persbericht: AKO literatuurprijs bekendste boekenprijs van Nederland. www.nipo.nl. Gezien op 01/10/07.
- NOVA (2007) Een nieuwe trend in de literatuur: polderliteratuur. Uitzending van 11/08/07. Te bekijken via www.uitzendinggemist.nl.
- Novaire, R. (2003) *Maisroest*. Breda: Uitgeverij De Geus.
- Novaire, R. (2007) *Het lied van de rog*. Breda: Uitgeverij De Geus.
- Pam, M. (2006) Non-communicerende vaten. *HP/De Tijd*, 01/12/06.
- Peräkylä, A. (2005) Analyzing talk and text. In: Denzin, K. en Lincoln, Y. (eds) *The Sage handbook of qualitative research*. Derde editie. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Peters, A. (2003a) 'Meer een westerse projectie dan werkelijkheid': Hafid Bouazza. *De Volkskrant*, 17/10/03.
- Peters, A. (2003b) Speciale tarief vanwege de stoomboot. *De Volkskrant*, 14/02/03.
- Peters, A. (2005) De honderdste minnaar; Abdelkader Benali gaat in nieuwe roman 'zo min mogelijk op zoek naar betekenis'. *De Volkskrant*, 25/02/05.

- Phillimore, J. en Goodson, L. (2004) Progress in qualitative research in tourism: epistemology, ontology and methodology. In: Phillimore, J. en Goodson, L. (eds) *Qualitative Research in Tourism: ontologies, epistemologies and methodologies*. Londen: Routledge.
- Ruyters, J. (2007) Spelenderwijs groot worden. *Trouw*, 02/06/07.
- Saïd, E. (1978) *Orientalism*. Londen: Routledge en Keegan Paul.
- Schouten, M. (2005) *Spiegel van de natuur: het natuurbeeld in cultuurhistorisch perspectief*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Sen, A. (2006) *Identity and violence: the illusion of destiny*. New York: Norton and Company.
- Serdijn, D. (2006) Capslockvertoon van Christiaan Weijts. *Het Parool*, 06/07/06.
- Settekorn, W. (2006) Visions of Nature: Some Aspects of a Concept Formed by Man and Media. In: Van den Born, R.J.G.; Lenders, R.H.J. en de Groot, W.T. (eds) *Visions of nature: a scientific exploration of people's implicit philosophies regarding nature in Germany, the UK and the Netherlands*. Berlijn: Lit Verlag.
- Short, J. (1991) *Imagined country: Environment, culture and society*. Londen: Routledge.
- Showalter, E. (1978) *A literature of their own: British women novelists from Brontë to Lessing*. Londen: Virago.
- Snel, E. (2003) De vermeende kloof tussen culturen: een sociologisch commentaar op een actueel debat. *Sociologische gids* 50, pp. 236-258.
- Somers, N., van der Kroon, S. en Overbeek, G. (2004) *Hoe vreemd is natuur in Nederland? Natuurbeelden van allochtonen*. Den Haag: LEI.
- Somers, N., van der Kroon, S. en Overbeek, G. (2005) *Hoe vertrouwd wordt natuur in Nederland? Allochtonen actief in en met natuur*. Den Haag: LEI.
- Speet, F. (2005) De honderdste minnaar van Carmen. *Het Financieele Dagblad*, 12/02/05.
- Steinz, P. (2005) Een kok zoekt de keerzijde: Een geslaagde roman van Giphart over wat lekker is. *NRC Handelsblad*, 15/04/05.
- Truijens, A. (2006) 'Waarvoor is de man nog nodig': interview met Christiaan Weijts. *De Volkskrant*, 25/08/06.
- Van Bork, G., Struik, H., Verkruijsse, P. en Vis, G. (2002) *Letterkundig Lexicon voor de Neerlandistiek*. www.dbnl.org/titels/titel.php?id=bork001lett01. Gezien op 6/11/07.
- Van Dale Groot Woordenboek Hedendaags Nederlands (2005) Derde druk in spelling 2005.
- Van Dalen, H. (2001) Immigratie: vloek of zegen voor de Nederlandse maatschappij? *Bevolking en gezin* 30(3), pp. 3-36.

Van de Berg, M. (2004) Het leven rekken als een luchtbel van taal. *Nederlands Dagblad*, 04/08/07.

Van den Berg, A. en Blok, S. (2004) *De verborgen angst voor natuur*. Den Haag: InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster.

Van den Berg, R. (2005) Hoe word ik onschuldig? *Nederlands Dagblad*, 01/04/05.

Van den Bergh, T. (2007) Lust tot vertellen. *Elsevier*, 09/02/07.

Van den Born, R. (2006) Chapter 4: Implicit philosophy: images of the relationship between humans and nature in the Dutch population. In: Van den Born, R., Lenders, R. en de Groot, W. (eds) *Visions of nature: a scientific exploration of people's implicit philosophies regarding nature in Germany, the UK and the Netherlands*. Berlijn: Lit Verlag.

Van den Born, R. (2007) *Thinking Nature. Everyday philosophy of nature in the Netherlands*. Dissertatie. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Van den Born, R., Lenders, R. en de Groot, W. (2006) Chapter 1: Visions of nature: an introduction. In: Van den Born, R., Lenders, R., en de Groot, W. (eds) *Visions of nature: a scientific exploration of people's implicit philosophies regarding nature in Germany, the UK and the Netherlands*. Berlijn: Lit Verlag.

Van den Broek, J. (2007) Verhaalanalyse. www.boekentaal.info. Gezien op 28/11/07

Van der Windt, H. (1995) *En dan: wat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming 1880-1990*. Dissertatie. Amsterdam: Boom.

Van Dinteren, B. (2006) *Televisie en integratie: de beeldvorming van allochtonen in televisiedocumentaires*. Masterscriptie. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Van Gorp, B. (2006) Een constructivistische kijk op het concept framing. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 34(3), pp. 246-256.

Van Hoore, C. (1997) Abdelkader Benali. *Nieuwsblad van het Noorden*, 08/07/97.

Van Hulle, J. (2004) Recensie: Lichtjaren. *De Leeswolf*, 01/09/04.

Van Kaam, K. (2006) *Herkomst: literatuur. Bestemming: vrijheid. Hafid Bouazza's representatie in de media*. Masterscriptie. Utrecht: Universiteit van Utrecht

Van Laar, N. (2003) *Uittreksel 'De Langverwachte'*. Biblion Uitgeverij.

Van Laar, N. (2007) *Bibliografie Abdelkader Benali*. Biblion Uitgeverij.

Van Luxemburg, J., Bal, M. en Weststeijn, W. (1996) *Over literatuur*. Derde geheel herziene druk. Muiderberg: Coutinho.

Van Meggelen, F. (2007) *Bibliografie Hafid Bouazza*. Biblion Uitgeverij.

Vandendaele, R. (2005) Ik durf niet langer meedogenloos te zijn. *Humo*, 19/04/05.

Weijts, C. (2006) *Art. 285b*. Amsterdam: Uitgeverij de Arbeiderspers.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) (2004) *De Europese Unie, Turkije en de Islam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Wetherell, M. (2001) Debates in discourse research. In: Wetherell, M., Taylor, S. en Yates, S. (eds) *Discourse theory and practice: a reader*. Londen: Sage Publications.

Zweers, W. (1995) *Participeren aan de natuur: ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*. Utrecht: Van Arkel.

Bijlage: Natuurelementen in geanalyseerde boeken

In deze bijlage alle fragmenten uit de geanalyseerde boeken die natuur, natuurlijke elementen of aspecten van natuur beschrijven. Op basis van deze fragmenten is de analyse gemaakt.

Art. 285b – Christiaan Weijts
Uitgeverij de Arbeiderspers, zesde druk maart 2007.

Fragment	blz.	functie in tekst
<i>1738. In het Zwarte Woud vindt Franz Ketterer een mechaniek uit dat het geluid van een koekoek kan imiteren. De geboorte van de koekoeksklok is een feit.</i>	6	Statisch
<i>Boven op de stapel de titelpagina: een gravure van een vrouw onder een boom bij een rivier.</i>	6	Statisch
Het was half zes 's ochtends, het tijdstip van krantenjongens, hondenbezitters en bezemwagens.	10	Statisch
Het is een gekke gewaarwording als je coupégenoot ineens uit de trein is gesprongen. Je waagt dan toch nog maar een telefoontje naar degene die in het weiland ligt na te rollen.	12	Statisch
Buiten troonde de koepel van de Duomo vredig boven de stad. De maan scheen.	13	Statisch
Ik bleek de stand van de planeten tegen te hebben.	13	Beeldspraak
Buiten was het donker en regende het. Tramrails glommen, taxi's wierpen cilinders miezerregen voor zich uit.	20	Statisch
De lente hing in de stad, als een geur dwars door de miezerregen heen, en zolang je de lente rook was er niets verloren.	24	Statisch
Hij zei: 'Je weet toch dat er vanavond poollicht is te zien?' 'Poollicht?' Het was minder onzinnig dan zij het deed voorkomen. De krant in de trein had beloofd dat vannacht het helderste noorderlicht sinds decennia te zien zou zijn. Hij had zich voorgenomen het poollicht in zijn eigen voordeel uit te buiten als <i>pick up line</i> , maar in alle consternatie was het er tot nu toe bij ingeschoten.	29	Dynamisch
Wij, de pianoleraren, de paria's, de laatste pelgrims op het pad van de pianistiek, die de waarheid en de schoonheid zochten via de poorten van ivoor en ebbenhout, we wilden muzikaliteit graag geven aan jonge meisjes en vrouwen die de droom van schoonheid niet verloren waren, maar konden het niet, en waren gedoemd om machteloos te blijven zwelgen aan de leeggewaaide stranden van ons onvermogen.	31	Beeldspraak
Op haar zesde kwamen haar ouders in Nederland wonen, in een poenige gemeente met veel villa's vlak bij zee.	33	Statisch
In de motregen zette hij koers naar de Wallen en begon in omtrekkende bewegingen rond Diana's podium te lopen.	39	Statisch
Hij activeerde het alarm en deed het licht uit. Buiten rook het naar regen.	47	Statisch
Hij las. <i>De fraai gekleurde vis heeft een goudgeel lichaam met een blauwe rugvin en kop. Door zijn vorm wordt hij vaak voor een dolfin aangezien. De mahi haalt een volwassen lichaamsgrootte van circa 180 cm bij een gewicht van ongeveer 28 kilo.</i>	50	Statisch
'Kijk...' zei ze en ze bevrijdde haar arm, die ze in de zijne had gehaakt, om danspasjes te maken over het gras van het Museumplein.	52	Statisch
Daarna hurkte ze zonder ook maar de geringste terughoudendheid op handen en voeten om, begeleid door zijn zang, door het gras te kruipen.	53	Statisch
'Zo begint het eigenlijk, bij ons, als een soort slakkenoptocht,' zei ze. 'En die beesten gaan dan steeds meer recht lopen. Vet toch?'	53	Beeldspraak

'Vroeger dacht ik dat gras nat werd omdat er kleine minikaboutertjes gehuild hadden,' zei ze.	53	Statisch
Aldus vond de eerste gedeelde nacht van verdachte en aangeefster plaats, op het gras tussen Concertgebouw en Rijksmuseum.	56	Statisch
Voortgedreven worden wij, door dezelfde storm die de gebeurtenissen wakker schudt en kust, een voor een.	58	Beeldspraak
Ze was in Florence geweest, in haar geboortestad Lucca, in Viareggio, in vliegtuigen, in auto's, haar longen hadden Italiaanse lucht ingeademd, haar huid had Italiaanse zon en zwemwater opgezogen.	61	Statisch
Maar je kreeg er, zoals mensen met kinderen of huisdieren ook altijd beweerden, <i>ontzettend veel voor terug.</i>	61	Beeldspraak
<i>Ik heb gister geen maansverduistering kunnen zien. De Maan was verdwenen. Ik kon haar niet vinden. Jammer.</i>	61-62	Statisch
'Ik zie er ook vaak dingen bij. Bij deze zie ik bijvoorbeeld het plein van San Michele, waar ik als klein kleuter achter duiven aanrende.'	62	Dynamisch
Grootvader Di Lago had in een landhuis in Lucca deze noten voor zich staan, met uitzicht over heuvels met cipressen.	65	Statisch
Hij zwaaide naar de grijze man die altijd shag stond te roken op de eerste verdieping, sprak over het weer met een man die vaak tegelijk met hem in de lift stond met zijn hond.	65	Statisch
<i>En het regent.</i>	66	Statisch
Op de leeftijd dat je geacht werd in discotheken rond te hangen, wandelde hij met zijn Elfenmeisje in het bos en speelde hij piano.	73	Dynamisch
Gemiddeld zo'n drie keer per week fietsten ze naar de duinen of het bos waar ze tot de avond bleven.	73	Dynamisch
Ze was opgegroeid in Heemskerk, waar haar vader een bollenbedrijf had, negentig uur per week werkte en op zijn zesenvijftigste, Victoria was elf, van de aardbodem werd weggevaagd door een hartaanval. Geen van haar twee oudere broers voelde zich geroepen zich over de bollenvelden te ontfermen. (...) Het familiebedrijf werd verkocht aan een Noord-Hollandse bollenbaron en Victoria heeft nooit meer een stap tussen de bloemenvelden gezet.	73	Dynamisch
De bijenkoninginnenwedstrijd wordt hier, onder geamuseerd toezien van de fotografen en reclamejongens, volledig op de spits gedreven.	77	Beeldspraak
Haar eerste orgasme kreeg ze op haar dertiende achter een dijk in een niet voor het publiek toegankelijk gedeelte van de Amsterdamse Waterleidingduinen.	77	Statisch
Alle natuurgebieden in een befietsbare straal rond het Academiestadje had hij met het Elfenmeisje bewandeld en niet zelden hadden ze de liefde bedreven in de vrije natuur. De met ijzeren profiel beklede lage paaltjes aan weerszijden van de prikkeldraadafzettingen, waar soms haar zomerjurkje aan haken bleef, leken uitsluitend om die reden te zijn geplaatst.	77	Dynamisch
Het eerste wat ze zag toen ze terugkwam op het gras, waren straaltjes vocht die over Sandra's kin en borsten druppelden: ongemerkt had ze geïrineerd.	78	Statisch
In de zomer voorafgaand aan haar eindexamenjaar was ze met twee vriendinnetjes aan het strand geweest.	79	Statisch
Victoria wist dat haar zeventienjarige borsten schitterend waren en had ze ook graag aan den volke getoond, ware het niet dat er verderop op het strand vrienden van haar ouders zaten, een gezin met twee jongens van negen en veertien, bij wie ze vroeger nog had opgepast. Terwijl ze, met aan weerszijden een meisje met blote borsten, over het strand liep, ontdekte ze iets opmerkelijks.	79-80	Statisch
<i>Co-ca, co-ca, ci-ca?</i> Dat waren <i>dealers</i> , jongens met een verbaal repertoire dat ongeveer gelijkstond aan dat van een koekoek.	81	Beeldspraak
Er kwam een jongen binnen met een herdershond, die onmiddellijk werd toegeblaft door een wit schoothondje dat zich onder een tafel schuil had gehouden. Waarom mensen honden namen was verdachte altijd een raadsel geweest. (...) De herdershond zette nu de aanval op het schoothondje in. Het halve terras begon zich ermee te	81	Dynamisch

bemoeien. Misschien nemen mensen daarom wel een hondje: om de aandacht van de omstanders.		
En dan, doorslaggevend, nog wel iemand voor wie romantiek en passie even ver verwijderd waren als de sterren?	87	Beeldspraak
Altijd patrouillerende politie te fiets of te paard, altijd <i>security</i> -personeel voor de meisjes, altijd sterke, op ruzie beluste Engelsen op de been die gemakkelijk voor je in te nemen zijn door een met de juiste intonatie uitgesproken <i>Cheers mate!</i>	91	Statisch
Als man had je de taak om je tot die tijd zo welwillend, attent en grappig mogelijk op te stellen, en op de toppen van je kunnen haar lusten en affecties jouw kant op te kanaliseren. Sleuven moest je graven, dijken en dammen aanleggen door een keur van kunsten, spitsvondigheden en vaardigheden aan de dag te leggen.	95	Beeldspraak
Ze keek dan iets omhoog, bedachtzaam, als iemand die de afstand schatte naar de overkant van de sloot en die, omdat ze wist dat ze niet falen mocht, geen twijfel meer toeliet.	100	Beeldspraak
De ochtendzon hing in de volle boomkruinen.	106	Statisch
Hij staarde uit het raam. Meeuwen vlogen voorbij in soevereine onverschilligheid.	108	Statisch
Het is niet zo dat verdachte in zijn Bachperioden geen Chopin speelde, of andersom. Bach domineerde. De zon stond, zouden we kunnen stellen, in het teken van Bach.	109	Beeldspraak
Ze trok een nauwsluitend pakje van zwarte badstof aan, dat als een zeehonden huid rond haar lichaam sloot, haar trainingsoutfit.	116	Beeldspraak
‘Hier kan ik dus niks mee,’ onderbrak ze hem direct in de derde maat. ‘Dit is wel een heel, <i>heel</i> erg oud kasteel. Zo oud dat er alleen nog maar wat onkruid groeit.’	117	Beeldspraak
Victoria rolde nu als een egeltje over de grond.	118	Beeldspraak
Dit meisje had het helemaal niet gemakkelijk en toch had ze duidelijk een <i>doel</i> voor ogen en zou geen stormwind haar beletten door te dansen, als een vuur door de wereld te gaan.	119	Beeldspraak
Wie de kokende lava van zijn temperament domweg de vrije hand geeft, richt allerlei vernielingen en letsels aan, slaat aan het verkrachten, plunderen, moorden of schranzen. (...) Voor wie vitaliteit wil behouden, biedt <i>rigidez</i> uitkomst. De vormvastheid zorgt dat de lava niet stolt, maar in strakke doseringen die net niet barsten door de ingehouden spanning.	120	Beeldspraak
In het Academiestadje speelde hij Scarlatti met Rosetta – volgens de methode met twee handen, zodat Scarlatti de partituur was voor hun voorspel – nam haar mee naar de Schouwburg, wandelde met haar door de Hortus Botanicus, zwierf met haar door de duinen bij Meijendell – heilig gebied, maar ook het Elfenmeisje desacraliseerde het door er met nieuwe geliefden te komen -, kookte voor haar, zat avondenlang met haar op zijn balkon wijn te drinken, vree met haar.	122	Dynamisch
‘Heb jij dat niet, dat seks soms een soort drugs is?’ vroeg Victoria op een ochtend dat het regende. Het was september en de herfst deed zijn intrede met korte bezoeken die al gauw in een langdurig verblijf zouden overgaan.	123	Statisch
Het was paradoxaal: maandenlang kon je je eenzaam en kansloos door de partnermarkt begeven (...), en zodra je eindelijk een vriendin had of aan het krijgen was, kwamen ze op je af en wierpen ze zich op je als loopse teven.	126	Beeldspraak
Sommige mensen schrokken terug voor pleinen, liften of spinnen, verdachte deed dat voor administratieve handelingen in de breedste zin van het woord.	128	Dynamisch
Daarna vertrokken ze gedrieën naar de Warmoesstraat, staken de Dam over en gingen – de wereld was ineens verontrustend gewoon geworden met de volle boomkruinen op de brede pleinachtige stoep voor de ingang – café Diep binnen.	133	Statisch
Was het in deze brief dat het beest van de stalker in Sebastiaan Steijn ontwaakte? Het beest dat zich tot nu toe schuilgehouden had en dat alleen vanbinnen werd gevoed, op een stevig rantsoen dat de vechtlust tot het uiterste dreef? Was het in deze nacht, waarin de bijna volle maan zijn flat haast in daglicht zette, dat de waanzin bezit van hem nam?	135 - 136	Beeldspraak en statisch
Een zwijn dat in razernij met flikkerende slagstanden de handen van de jacht verscheurt, een slang die door een achteloze voet wordt vertrapt, noch aan hooligan	137 -	Beeldspraak

die je na een verloren wedstrijd in het gezicht spuugt, kookt zo van woede als een vrouw die jou met een ander betrapt.	138	
Toch was deze Jef de vriendelijkste persoon die ik tot nu toe in de procedure was tegengekomen, en dat was gunstig, want hij leek me een niet onbelangrijk stuk in het schaakspel tussen mij en de openbare aanklager, tussen mij en, laten we het beestje bij de naam noemen, de Nederlandse samenleving.	147	Beeldspraak
Deze man, met zijn vermoeide, trouwe hondenogen, die – godzijdank hij wél – aantekeningen maakte op zijn A4-schrijfblok, zou mij vrij kunnen schrijven.	148	Beeldspraak
Verdachte pakte zijn rugzak in, nam de trein naar Brussel, de bus naar Charleroi, at op het vliegveld friet met een azijnachtige saus, dronk zijn vliegangst weg met vier Hoegaarden en hing boven het wolkendek.	151	Statisch
<i>De gondels liggen, naast het terras waar ik dit schrijf, stil te dobberen, vastgebonden tegen de kade, paarden die op stal gaan, zich klaarmaken voor de slaap.</i>	155	Statisch
<i>(...) we zijn de Scarlattispelers van Dorsoduro en wij drinken wijn en applaus en plegen 's nachts te wandelen over de uitgestorven kaden van Castello nog warm van de zon die al onder is en na weer een volle dag geleefd te hebben mens te zijn geweest en te weten dat het morgen opnieuw gebeurt (...)</i>	155 - 156	Statisch
Ik heb een kamer bij Donato, de violist van het ensemble, die aan de Via dei Bardi woont, aan de overkant van de Arno, waar ik recht op uitkijk nu ik dit schrijf. De maan danst verstrooid op het water.	156	Statisch en beeldspraak
Een nagenoeg uitgestorven perron waar wat bloembakken met geraniums stonden.	160	Statisch
Hij mocht van zichzelf de stad nog niet werkelijk in, en maakte een ronde over de brede stadsmuur, bevolkt door wandelaars, joggers, hondenuitlaters en kinderen met voetballen en crossfietsen.	161	Statisch
Soms zag hij, in de zee van torens, kerken en pleinen, ergens een kleuter achter een duif aan lopen, en het gaf hem een onwerkelijk gevoel dat de leerlinge met wie hij een affaire begonnen was daar nog maar tien jaar geleden ook zo had rondgedrenteld.	161	Dynamisch
Maar dan! Als je met pensioen gaat! Dan wordt het pas saai. Waarvoor moet je dan opstaan 's ochtends? Om plantjes water te geven? Om de krant te lezen?	162	Dynamisch
Olijfbomen ritselden hun zilvergroeene bladeren in de wind. In de nevelblauwe verte van de heuvels zag je kastelen.	162	Statisch
Hij zou die foto later veel bekijken. De regelmatige rij blinkende daken van auto's in de ochtendzon.	169	Statisch
Er was een regenbui in hun liefde verschenen die niet zo gemakkelijk over zou trekken, hoezeer ze de rest van de dag ook hun best deden (...)	170	Beeldspraak
Maar met jou was het echt fantastisch. Op zoek naar goedkope hotels die heel mooi waren, met zicht over de heuvels van Toscane op weg naar New York.	174	Statisch
In een verrotte auto vanuit de Toscaanse heuvels naar New York reizen zou nog een veel lastigere logistieke toer worden dan dit weekend was geweest, (...)	175	Statisch
Vrouwen met bosjes bloemen, mannen met wijn in de hand.	177	Statisch
Jongens en meisjes in strakke blauwe outfits waren aan weerszijden van het podium als slakken tevoorschijn gekropen en lieten, zag hij na een tijdje, verfsporen in alle kleuren achter. Vicky kon hij zo gauw niet identificeren in de slakkenoptocht, waarin het slakkenhuis gesymboliseerd werd door synchroon opgerichte kontjes.	182	Beeldspraak
Er was de Amsterdamse wereld van theater en opwinding en drama, en er was de teruggetrokken wereld in Italië, waar hij met Rosa een huis zou kopen en een gezin zou stichten (vooral bestaand uit veel kleine meisjes met lang donker haar die in ragfijne jurkjes over de Toscaanse heuvels renden).	183	Statisch
Het moest een enorme cultuurschok voor de kleine Rosina zijn geweest om vanuit de Toscaanse heuvels, de markten in Florence, de straten van Lucca die hij nu met eigen ogen had gezien, plotseling over paden te fietsen met namen als Ommedijkseweg, langs weilanden met gevlekte koeien en slootjes met berenklaauw langs de kant. Toch was dit landschap onderdeel van haar leven geworden.	187	Dynamisch
De frêle, twaalfjarige linkerhand van Maria Barbara moet zich op die van haar leraar plaatsen, als Europa op de nek van een stier, en in een eenvoudige toonladder de	191	Beeldspraak

dronken tertssprongetjes volgen die deze omhoog maakten.		
Voor links zijn er alleen simpele gebroken akkoorden of begeleidingen van één enkele noot weggelegd, terwijl rechts met imponerende acrobatiek frasen articuleert die als een stralende zon hoog boven het landschap tronen.	191	Beeldspraak
<i>Hey Sebas! Het wil maar niet sneeuwen, het is hier echt behoorlijk saai.</i>	194	Dynamisch
Ze zuchtte en staaarde door het glas van de balkondeuren. Weiland, bomen, links wat glazen kassen. Dit was de rand van het Academiestadje.	195	Statisch
Naakt is verwant aan het mediterrane <i>nudus</i> , en rijpte onder de Italiaanse zon, terwijl bloot een uitvinding van het koudere noorden is.	198 -	Statisch
199		
Zijn wilde jaren waren een zeer bescheiden periode geweest, die met háár al gauw veranderde in een leven met Bach, duinen en Cevennes.	202	Statisch
'6 april. Op 6 april ben ik de peepshowcabin ingestapt.' 'Hou je dat soort dingen bij? Jezus, je bent echt een <i>pervers</i> , weet je dat?' 'Weet je nog dat ik het over het poollicht had?'	206	Dynamisch
Hij vingerde haar op het strand van Noordwijk, achter een windscherm.	206	Statisch
Hij wil niet zien hoe ze, het hoofd gebogen, naar haar paarse laklaarzen staart, niet zien hoe ze de lichten langs de gracht passeert en de woonboten, hij wil haar voetstappen niet horen en hij wil niet zien hoe leeg het daarna is op de gracht, niet zien hoe de straat weer teruggegeven is aan de gewone dingen, de man die langsloopt met zijn hond, het meisje op de gele fiets (...)	209	Statisch
Op de gracht stonden twee rode wagens met hijskranen die als gebogen armen omhoog reikten. Werklui klommen als alpinisten aan kabels de bomen in en zaagden takken af. De kale stammen werden aan kettingen op platte wagens getakeld. Op de hoek stond een oranje machine waarin het hout door mannen met oorkleppen tot stukjes werd verpulverd. Het was lente in Amsterdam, maar het leek alsof dit bedrijvige ritueel de natuur wilde dwingen in tegenovergestelde richting te gaan. Je kapt geen bomen in april.	210	Dynamisch
Hij zweeg. Je kapt geen bomen in april.	226	Dynamisch
Victoria sliep, lag alleen op het matras in het pand aan de Looiersgracht. Haar verkrachter knoopte zijn broek dicht, zocht in haar spullen naar geld of creditcards, waste zijn handen en liep naar buiten de Looiersgracht op, waar de volgende morgen vier bomen gekapt zouden worden.	228	Statisch
Hij staaarde naar het mos dat tussen de straatstenen groeide.	230	Statisch
Je reanimeerde niet langer de stukken uit het verleden, je leidde ze rond door de latere tijden die, en dat was in dit geval het vreemde, ze eigenlijk al latent in zich droegen, waardoor het eerder leek dat de stukken gerijpt waren onder de zon van de negentiende eeuw en pas nu, nadat er opnieuw honderd jaar onzichtbaar op hadden ingewerkt, hun definitieve vorm konden krijgen.	234	Beeldspraak
'ja, ja...' zei hij, en keek naar de ventilator als naar een zieke hond.	238	Beeldspraak
Tinkerbel klopte met haar hand op het bed, alsof ze een hondje aanhaalde. 'Ga maar lekker liggen, schatje.'	239	Beeldspraak
Toen het zachtjes begon te regenen werden de rode parasols opengeklapt. Pas toen het hard begon te gieten bood ze remise aan.	243	Statisch
Victoria was als een wervelstorm mijn leven binnengevlogen en nu het stof was neergedaald, zat ik midden in de puinhopen.	254	Beeldspraak
Een ruime ontvangsthal. Palmpjes in plantenspotten.	255	Statisch
De dag erna was het een enorme teringherrie. Vet arelaxed als je een kater hebt. Ze hebben uiteindelijk toch die bomen gekapt daar.' Verdachte schrok. Hij had onaangename associaties met bomenkappen.	262	Dynamisch
'Vicky...' zei hij. 'Die nacht hier. Toen er 's ochtends bomen gekapt werden...'	264	Dynamisch
Buiten zag hij het meer van Genève, onwerkelijk, met schitterend fonkellicht bezaaid, en tegelijkertijd voelde hij het aantal beats per minute van zijn hartslag toenemen.	267	Statisch
Genève: de plotselinge schok van die wijde, open ruimte, wanneer je over de Pont du Mont-Blanc loopt, waar de Rhône uitmondt in het meer, dat als een gigantisch blauw	267	Dynamisch en

laken is neergelegd tussen de bergen.		beeldspraak
De weg naar zijn hotel was simpel: alsmar recht door, de heuvel op, een plein over, nog een klein straatje in (...)	267	Statisch
Wat hij niet gezien had was dat er een klein katje in de zaal was geslopen en onder de vleugel was gaan zitten. De klas lachte niet om hem. Toen hij het beestje opmerkte voelde hij zich enkele ogenblikken volslagen belachelijk (...) Toen begon hij, zonder aankondiging, de K. 30 te spelen. In de negentiende eeuw was deze fuga de 'kattenfuga' gaan heten. 'De kattenfuga!' riep de verdachte uit. 'En daarom hebben wij aan het begin van onze masterclass deze speciale gast uitgenodigd.' Hij tilde het beestje op. 'Hoe heet je?' De kat miauwde. 'Van nu af aan,' zei de verdachte, 'zul je Domenico heten.' Hilariteit in de zaal. Vreugde daalde neer als kleine fonkelingen geluk en niemand wist of de kat, die uit het park van het Bastion naar binnen moest zijn geslopen, nu wel of niet door deze nerveuze, vreemde Hollandse docent was meegebracht.	269 - 270	Dynamisch
Misschien, dacht hij terwijl hij zich weer naar het lokaal begaf voor het middagprogramma, waarin de studenten zelf in duo's aan de slag zouden gaan met de Scarlattigreep, had het leven domweg het beste met hem voor en moest je je openstellen voor alle onverwachte invloeden (de kat uit het Bastionpark), die zoets als <i>beproevingen</i> waren, om te zien hoe groot je improvisatievermogen was.	270	Dynamisch
Het woord kwam aan als een windhoos hagel.	273	Beeldspraak
Met het Elfenmeisje wandelde hij ooit op die dag voor het eerst samen door de duinen bij Wassenaar. Ze hadden afgesproken bij de bibliotheek in haar geboortedorp Voorschoten, en maakten daarna het fietstochtje dat ze in de jaren daarop talloze keren zouden maken: over het weiland langs de spoorlijn, onder het tunneltje door en dan langs landgoed de Horsten (hier in de lente en de pauze omdat de seringenberg in bloei stond), het slingerpad langs de boerderijen en de lage huizen met hectarengrote tuinen waarin vaak paarden liepen – 'Zullen we hier gaan lopen? Mijn voeten zijn bevroren' – en daarna de tunnel onder de Wassenaarseweg door waar je altijd bellen of roepen moest omdat er tegenliggers te fiets of te paard konden opduiken, de villa's langs waar je later altijd wilde wonen en ten slotte links de duinen waar de lange klim naar het onmetelijke begon.	274	Dynamisch
Wat hij eigenlijk het liefste met Victoria wilde, was haar een paar weken meenemen naar Frankrijk of Italië. Als hij haar eenmaal de natuur kon laten zien, met haar kon wandelen in de bergen en kon eten in de kleine plattelandsrestaurantjes, als hij haar mee kon nemen op een kampeervakantie, al was het maar twee weken, en haar het leven kon laten zien dat hij met haar zou willen leven; als hij haar even, eventjes maar, weg kon halen uit haar vervloekte Amsterdamse wereldje, en als ze haar kanariegele terreurtelefoon eens een paar weken uitdeed, dan zou hij tot haar weten door te dringen, dan zouden alle barrières wegvallen en kon de periode van het Grote Herstel beginnen.	275	Dynamisch
Na het uitwisselen van de plichtplegingen, die hij tot zijn eigen verrassing wist te volbrengen, liet hij de aap uit de mouw komen (...)	278	Beeldspraak
Ze zouden een ritje maken door de Toscaanse heuvels.	287	Statisch
Ergens in de bergen – ze waren gestopt om wijn te drinken – kwam het hoge woord eruit: die Italiaanse vrouw was de moeder van een van zijn leerlingen.	287	Statisch
De zon zette de besneeuwde hellingen in angstig purper. Verdachte zat op een muurtje aan de voet van de Montepulciano en rookte. Op de landweg onder hem reed, geruisloos, een rode Fiat door het landschap. Een vogel vloog het tafereel binnen, de eerste sterren begonnen aan hun nachtwake.	288	Statisch
Verdachte staarde over de Arno tot waar het water oploste in een nevel van paars en oker, tussen de bergen.	288	Statisch
Hij liep naar het Palazzo Pitti. Vanuit de Giardino di Boboli keek hij uit over de heuvels en de nu kale olijfbomen.	288	Statisch
Voor de ingang van La Rinascente waren twee jongetjes samen met hun vader duiven aan het voeren.	289	Statisch

<i>Het is nog niet te laat, sms'te verdachte, toen het op het plein van de Duomo langzaam donker begon te worden en de laatste paarden die die dag toeristen hadden rondgereden werden teruggebracht naar hun stal.</i>	291	Statisch
<i>Qui sarai tu poco temp silvano; e sarai meco senza fine cive di quella Roma.</i> Korte tijd zul je nog in het bos leven, en dan zul je zonder einde met mij in Rome wonen.	293	Dynamisch
De rolverdeling was er van meet af aan een van het welwillende kruisverhoor, waarin hij haar steeds korte vragen toewierp (over haar huis, huisdieren, vriendinnen, school, dat soort dingen), die zij braaf beantwoordde alsof het hem daar werkelijk om te doen zou zijn.	295	Dynamisch
Verdachte nam plaats onder een boompje en begon aan zijn exordium, op voor bladmuziek gelinieerde multovelletjes die hij had meegenomen om zijn Scarlattivariaties voor het concert van 11 oktober verder uit te werken.	304	Statisch
Wanneer Aktaion in een hert is veranderd en beschrijft hoe hij wil 'toezien' in plaats van 'te voelen' hoe zijn eigen jachthonden 'wreed tekeergaan met hun vangst' (zoals in Ovidius <i>Metamorphosen</i> , boek III, vs. 247-248), beschrijft hij het verlangen naar een toestand van dissociatie, en we zouden hem deze graag gunnen.	305	Beeldspraak
De zon ging rood onder achter hem.	305	Statisch
In de bar werd een film vertoond met veel tovenaars en briesende paarden.	306	Statisch
De zon hing laag op de gevel van de Santa Maria Maggiore, (...)	307	Statisch
Het enige verstaanbare woord dat hij herhaaldelijk in de geagiteerde stortvloed hoorde opduiken was 'pianista', uitgesproken op een toon alsof het om een aangeschoten stuk wild ging waar niemand zich raad mee wist.	308	Beeldspraak
Het is ochtend in de dennen en cipressen van Villa Borghese.	308	Statisch
Opgetekend dienen te worden de vrolijke troost van de trekharmonica uit de speakers bij de openstaande deuren van het café, het felle geklater waarmee het water uit de bek van de leeuwen in de fontein valt, de voetstappen en stemmen.	308 -	Statisch
En dat was het dan. Geen toegiften. Geen bloemen.	310	Dynamisch
Zwerfkatten scharrelen rond het marmer, uit de cipressen klinkt het tjirren van krekels.	310	Statisch
Voorlopig zat er niets anders op dan te doen wat hij nu deed, zijn armen steviger om Marella's middel klemmen en merken hoe ze de stad nu werkelijk verlaten hadden, hoe ze ergens in Umbrië een kleinere landweg omhoog de heuvels in volgden. Ze sloeg een asfaltweg langs een rivier in, daarna was er een brug en opnieuw een weg omhoog. De maan hing vredig boven de Vestatempel die als een kleine Akropolis tegen de rotsen geplakt was.	312	Statisch
Je denkt dat je al heel wat van de wereld hebt gezien, je hebt dagenlang door Rome gezworven en denkt dat je niet zomaar meer ergens van onder de indruk raakt, en dan ineens sta je midden in de nacht boven aan de tuinen en fontein van Villa d'Este. De rotsen in de verte, de sterren erboven, het geluid van water in bogen uitgestort langs de lanen en tussen de beelden, uit draken, uit bassins, rond kleine tempeltjes. <i>Les Jeux d'eau à la Villa d'Este.</i>	313	Dynamisch
Bogen begroeid met varens en mos, water dat van drie meter hoogte als een rond gordijn neerviel en oploste in wit schuim.	313	Statisch
De rest van haar lichaam was door de waterval veranderd in donker steen en mos.	314	Statisch
Als het regent schijnen blinden te kunnen horen hoe de wereld eruitziet.	314	Beeldspraak
Ze bleven in de tuin tot de zon opkwam, en reden op de Vespa terug.	314	Statisch

Troost – Ronald Giphart
Uitgeverij Podium, zesde druk augustus 2005.

Fragment	blz.	functie in tekst
Omdat een hond een miljoen keer beter ruikt dan een mens, neemt hij de wereld niet alleen waar met zijn ogen maar vooral met zijn neus. Een vleermuis kijkt met zijn oren. Een sidderaal met een ingebouwde ampèremeter (altijd handig). Sommige schilders horen altijd muziek en voor hen is het leven één grote symfonie. Sommige koks associëren alles met voedsel en kijken met hun mond.	12-13	Beeldspraak
Hoor ik het woord ‘angst’ dan doemen als vanzelf de ingewanden van de Japanse kogelvis fugu op.	13	Dynamisch
Als een vrouw me wil zoenen, ben ik een in marinade zwemmende oester die een keelgat voelt naderen.	13	Beeldspraak
Bij de naam ‘Andrea’ voel ik de trilling van een kreeft vijf seconden nadat ze in kokend water is gelegd (...).	13	Beeldspraak
‘Ik vind het niet erg dat een kok zich gedraagt als een kakelende popster, dat hij alleen maar gedachteloos modevoedsel bereidt voor zijn al even gedachteloze vriendenkring, dat hij tussen het koken door even op het pleintje voor zijn huis een balletje in een basket gooit of op zijn brommer naar zijn oma scheurt om haar kat eten te geven (...)	22	Beeldspraak
Ik was een van de eersten in ons gebied die koken met hennep, sierbloemen en tabak.	23	Dynamisch
Prinses Máxima noemde in een Argentijnse krant mijn paling in absint haar lievelingsschotel.	23	Dynamisch
Er zijn vierhonderduizend handgeplukte stempeltjes van de bloem van een bepaalde krokussoort nodig om een luttele kilo saffraan te verkrijgen, maar dan heb je ook wat.	25	Dynamisch
Paul Bocuse (...) vindt Nederland ‘een culinaire woestijn, waar alleen maatjesharing valt te prijzen’.	27	Beeldspraak
Toch waren het Nederlandse zeerovers die eind zeventiende eeuw in Mokka – het Mekka van de koffie en tot dan toe de enige leverancier voor Europa – een koffieplant wisten te stelen, waarvan het zaad vervolgens wereldwijd werd geplant in onze koloniën (altijd handig). (...) ‘Met de wetenschap van nu’ was het in 1714 niet handig van de toenmalige burgemeester van Amsterdam dat hij Lodewijk de Veertiende een gezonde koffieboom van anderhalve meter groot cadeau gaf. De Franse koning liet meteen een speciale kas bouwen, benoemde een Koninklijke Botanist en zorgde ervoor dat de plant werd vertroeteld. Een goede economische beslissing, want deze Amsterdamse boom werd de stammoeder van de meeste koffieboomen die heden ten dage in Midden- en Zuid-Amerika groeien.	28	Dynamisch
In mijn handen hield ik een van de bladen met koffie, broodjes, instantsinaasappelsap en het onvermijdelijke vaasje met één bloem.	31	Statisch
(...) en wij zuinige Nederlanders hebben ooit bedacht om als ware drugsdealers zuivere koffie te versnijden met de geroosterde en gemalen wortel van de cichoreiplant.	34	Dynamisch
‘Ik weet het,’ riep hij, hoewel Just er niet tegenin was gegaan, ‘volgens Nietzsche is de liefde de ideale toestand van het kudde-dier dat geen vijand meer wil hebben, maar dat is filosofie.’	38	Beeldspraak
Ik ben nog steeds misselijk als een kat, daar heeft mijn dubbelbuikige ontlading niets aan veranderd.	39	Beeldspraak
Wat zie Niets over lief? Hij zei: ‘Liefde is de ideale toestand van het kudde-dier dat geen vijand meer wil hebben.’	39	Beeldspraak
(...) en dat kwam ook door haar en ook door een heleboel anderen maar ook door haar door Andrea want we hebben ons Andrea en ik we hebben ons beiden niet als kudde-dieren gedragen maar daar wil ik nu niet aan denken (...)	39	Beeldspraak
Op liefdesgebied hebben vrijwel alle koks noodgedwongen vlees van dode paarden moeten eten.	55	Beeldspraak

Dit is een scène uit ons leven die ik mij nog voor de geest kan halen, het moment dat onze relatie klapte, al hebben we sindsdien een aantal grootscheepse reddingsoperaties gehad en met speurhonden en lawineploegen verbeterd naar spoortjes van liefde gezocht.	56	Beeldspraak
Na de garnalenoemelet bracht LaRue wederom eigenhandig de hoofdschotel: terrine de gigot à l'ancienne, een oeroud Normandisch gerecht van witte bonen met agneau présalé, oftewel lammeren die hebben gegraasd in het zoutmoeras van de Cotentin.	59	Dynamisch
Helmke Draaibaar maakte met Louis (...) een wandeling in de bossen rond het Château.	59	Statisch
Waar een vleermuis kijkt met z'n oren, een sidderaal met een ingebouwde ampèremeter (altijd handig) en een kok met zijn tong, is de wereld voor een cameraman een aaneenschakeling van shots, al dan niet bekeken door zijn camera.	60	Beeldspraak
'Ik weet nog van vroeger dat mijn ouders een keer een vluchteling over wie mijn moeder zich had ontfermd hadden uitgenodigd,' ging Sanne verder, 'die uit de laadklep van zijn Toyota een volledig intact schaap tilde, om dit in onze keuken aan stukken te hakken. In onze keuken. Mijn broertje en ik zagen dit met verbijsterde ogen aan. Kwam vlees van dode dieren?' (...) 's Avonds kregen we van onze ouders permissie om naar boven te gaan, op voorwaarde dat we met een bord vol schapenvlees televisie zouden kijken op de kamer van mijn broer. Terwijl mijn ouders, de vluchteling en zijn vrouw beneden aten, hebben wij de beide bordjes lamslijk met couscous en al in een plastic tas geflikkerd, die in de dakgoot gezet en ons gestort op chocola en zakken chips. (...) 'Na een uur kwamen mijn ouders met hun vrienden naar onze kamer om te vragen of de maaltijd was bevallen. Het was heerlijk, riepen mijn broertje en ik enthousiast, héerlijk! Mijn ouders glunderden van trots om zoveel jonge maatschappelijke betrokkenheid. "Waarre...zain die botjes?" vroeg de vriend van mijn ouders plotseling. "De bo...botjes?" stotterde ik. Onze ouders keken ons met grote ogen aan. Wij uit het veld geslagen. Wij een enorm lulverhaal opgehangen over dat we de botten naar wat honden buiten hadden gegooid.	65	Dynamisch
Omdat ik de chef nergens zag, vroeg ik Marcel (...), de souschef, wat LaRue aan grote vissen in huis had. (...) Marcel (...) kwam onmiddellijk aan met twee forse perches noires, forelbaarzen, elk twee kilo.	68	Dynamisch
De camera's van de Tonnen registreerden hoe we elkaar begroetten en elkaar als speelse hondjes besnuffelden.	69	Beeldspraak
<i>Recept voor op zout gebakken forelbaars, zalm, griet, tarbot, snapper, mul of welke andere grote vis u kunt vinden. (...) Verwarm de oven voor op 220 graden Celsius en maak ondertussen een snee in de buik van de vis en verwijder de ingewanden. Prop de geschoonde buik van de vis zo vol mogelijk met rozenbladeren en schijffjes citroen. (...) Leg op de bodem van een ovenschaal een twee centimeter dikke laag van het zeezoutmengsel en daarbovenop de vis of de vissen. Bestrijk de vis met wederom een dikke laag zout, waarna de schaal de oven in kan. 20 minuten per kilo vis en alles nog eens 10 minuten laten nagaren. Het resultaat is een heerlijk gegaarde vis onder een zoutkorst die makkelijk valt weg te beetelen. Wat overblijft is een sappige vis met een pure zilte smaak die opmerkelijk genoeg niet te zout is, een textuur die in zachtheid wedijvert met ijs.</i>	71	Dynamisch
Toen ik een van de forelbaarzen met een garnituur van truffelaardappelpuré, in boter gestoofde stukjes komkommer, champignonhoedjes en garnaaltjes op tafel zette, kreunde Helmke bijna orgastisch.	73	Dynamisch
'Hebben jullie daar wel eens over nagedacht?' vroeg Hansen, met een stuk vis in zijn mond.	73	Statisch
'Jij weet dingen mooi te zeggen, vriend.' zei Helmke, die nu op haar beurt geanimeerd toekeek hoe Hansen zijn forelbaars verslond met een oudtestamentische gretigheid.	73	Dynamisch
Hij stak een grote moot vis in zijn mond, maar ging toch verder.	74	Statisch
Ik voel aan dat deze forelbaars erg lekker is, Art. En dat is denk ik het antwoord op de vraag of lekker eten zin heeft. Jouw geweldig bereide vis bevestigt mijn bestaan.	74-75	Dynamisch

(...) je kunt plakken paneren en bakken in het vet, je kunt de lever als vulling terugproppen in de eend, (...)	80	Statisch
Ik zou óók een eendenbouillon kunnen trekken, of nog beter: met mijn authentieke Normandische eendenpers alle mogelijke smaakstoffen uit een paar eenden persen en daarvan met armagnac, boter, een scheut sherryzijn en een bouillon van gegrilleerde bouten een zalvige velouté monteren.	80-81	Dynamisch
Minderwaardige koks en veel culinaire journalisten geven af op eenden- en ganzenlever. (...) Ook de dierenbescherming, dierenactivisten en dierenfascisten zijn erg tegen het gebruik van foie gras. Je mag vinden wat je vindt, maar je kunt ook tegen het dragen van schoenen zijn, omdat er ergens in Azië kinderen worden misbruikt bij de productie van schoeisel. Niet alle schoenen zijn kindonvriendelijk, en niet alle ganzenlever is gansonvriendelijk. Simpelweg geldt er: hoe duurder, hoe beter. Er is op de markt een even lugubere als verwerpelijke foie gras, waarbij de ganzen en eenden vanaf het moment dat ze uit het ei komen hun verdere korte rotleven via een trechter kilo's oververzadigd voedsel door de strot krijgen gewrongen. Met deze foie gras zou ik mijn billen nog niet afvegen. Er zijn echter ook boeren die hun vogels onbekommerd laten leven in verwarmde schuren waar Schubert wordt gedraaid, ik heb dat met mijn eigen ogen gezien. Door het licht in die stallen vaak aan en uit te doen, laat men de ganzen wennen aan een ander bioritme. Een paar keer per dag wordt de suggestie gewekt dat er een nieuwe dag is begonnen, waarop de ganzen monter aan hun ontbijt beginnen, ongewis van het feit dat ze al meerdere keren hebben ontbeten. De vogels mogen eten wat ze willen en aan het eind van hun leven wordt vastgesteld of hun lever op de goede plek zet; een goede boer voelt dat door de buik van de gans op zijn gespreide vingers te laten rusten. Dan pas krijgen ze drie tot maximaal vier weken lang extra voedselrijke maïsbrood te verstouwen, waarna ze worden geslacht. Hun levers zijn minder groot dan die van hun vetgevederde vrienden, maar een stuk beter van smaak, en toegegeven: ze smelten ook beter op je tong als je weet dat er niet voor is gemarteld.	81-82	Dynamisch
Destijds was ik ervan overtuigd dat hartig ijs een trouvaille was, omdat het Nederlandse gastronomische landschap twintig jaar geleden niet meer behelsde dan een verlepte toendra met wat bistro-achtige voederplekken voor het vee, en tien klasserrestaurants à la die van Habermas en mijn vader.	84	Beeldspraak
Dit terughalen van het Ware Culinaire Geloof doen we door onze verloren schapen te verbluffen met een bombardement voor tong en oog in zes tot tien gangen.	90	Beeldspraak
Nu zijn er koks die hun ingrediënten als hazen voor zich uit jagen, (...)	90	Beeldspraak
Niet symbolisch was de rogge die ik met bemiddeling van een tweesterren-collega haalde uit een Frans dorpje met de toepasselijke naam Pont-Saint-Esprit. (...) In vorige eeuwen kreeg vrijwel iedereen regelmatig een fikse dosis geestverruiming binnen, omdat vrijwel iedereen roggebrood at. Op rogge groeide met vlagen een klein mee-etend zwammetje genaamd moederkoorn, waarin een pietsie van het werkzame bestanddeel van LSD zat. Het met de hand verwijderen van het zwammetje voor de rogge werd gemalen, was arbeidsintensief, kostbaar en bekant onmogelijk – en waarom zouden ze? Het spul kwam gewoon lekker in het meel terecht. Goed, dit gaf wel complicaties als massapsychoses en andere bijwerkingen van veelvuldig druggebruik – plagen van moederkoorn kunnen biohistorici bepalen aan de hand van toegenomen heksenverbrandingen – en toen halverwege de vorige eeuw een paar mensen stierven aan een overdosis rogge, begon de Franse regering de moederkoorn nog fanatieker te bestrijden dan ze sinds de uitvinding van het bestrijdingsmiddel DDT al deed. In heel Frankrijk is het zwammetje nu zo goed als uitgeroeid. In heel Frankrijk? Nee, er zijn nog enkele boeren die, half legaal, rogge verbouwen waarop de moederkoorn zich als vanouds parasitair uitleeft.	91	Dynamisch
'Zeven gangen. Hoofdschotel: met truffel en foie gras gevulde gans.'	94	Dynamisch
En omdat men op het drukste tijdstip van de avond tijdens het uitserveren van de couverts elkaar uit pure stress voor stinkende vis heeft uitgemaakt, gaat men later overdreven liefdevol met elkaar om.	94	Beeldspraak

Jarenlang heeft Oude Ik geleefd als een klapkont, een strandgaper met zo'n dunne schelp dat hij niet kan overleven buiten zijn natuurlijke habitat.	95	Beeldspraak
Hij vroeg zijn kok iets bijzonders te bereiden, en dan niet zo'n laffe Engelse schotel als 'konijn met noedels', maar een gerecht dat was geïnspireerd door de Franse keuken.	100	Dynamisch
Henry legde met zijn Franse tongval uit dat de actiegroep 'Likker Dierg' voor mijn restaurant aan het posten was, omdat wij foie gras d'oeie op de menukaart hadden staan. Hij begreep het werkelijk niet: wat kon er mis zijn met ganzenlever.	103	Dynamisch
Tussen hen in ontdekte ik enkele verbijsterde vaste gasten in een <i>Waterschapsheuvel</i> -moment: als konijnen leken ze te staren in groot licht.	104	Beeldspraak
Mijn gasten werden door de actievoerders bedolven onder een hatelijk gescandeerd 'Dierenbeulen! Dierenbeulen!'	104	Dynamisch
Hoewel het vrieskoud was, deelden de actievoerders stencils uit, en sommige demonstranten droegen borden met teksten als FOIE GRAS IS EEN DOODZIEKE LEVER en anderen hadden uitvergrote posters van vetgemeste ganzen bij zich.	104	Dynamisch
'Wij eisen dat <i>jij</i> de ganzen- en eendenlevergerechten van de kaart haalt! De productie van foie gras is in Nederland bij wet verboden en daarom voeren wij actie tegen restaurants die dit dieronterende martelproduct toch illegaal serveren,' zei de milieuactivist.	105	Dynamisch
'Eisen lijkt me niet het goede woord. De import van foie gras is niet bij wet verboden, we leven in een vrij land, ik zie geen reden om dingen van de kaart te halen omdat u dat eist, en zeker vanavond niet. Traditioneel wordt ganzenlever juist met kerst gegeten.'	105 -	Dynamisch
Helemaal niemand weigerde gerechtjes met foie gras, integendeel, er was zelfs extra vraag naar. 'Die ganzen zijn toch wel grondig afgebeeld, hoop ik,' zei een meneer, waarna zijn vrouw geschrokken riep dat hij maar een grapje maakte.	106 -	Dynamisch
'De rogge komt van een kleine onafhankelijke boer in Frankrijk (...)	108	Dynamisch
Als een wilde hond zijn einde voelt naderen, zoekt hij in het bos een vreedzaam plekje tussen de bomen. Braaf gaat hij liggen, schurkt zijn lichaam op de bladeren, zucht wat en blaast in alle rust zijn laatste adem uit. Honden hoeven niets hondonterends uit te halen, ze besluiten simpelweg te sterven. Sinds ik dit weet heb ik voor mezelf bedacht dat als ik niet meer verder wil leven, ik slechts een rustplaats in het woud hoeft te zoeken. Er zijn hier in de bossen om het Château genoeg afgelegen bomen met vredige bladerbedden. (...) Voor mij geen touw, pistool of fileermes, geef me een verlaten boom en je ziet me niet meer levend terug.	115	Dynamisch
'Het kan me niets schelen of hij goed kan koken of niet,' las Bruna giechelend voor, 'Art Troost is een vette lelijke hond, en met vette lelijke honden wil ik niets te maken hebben... Zo zo, die meneer moet een hekel aan u hebben. Ik vind u helemaal geen vette lelijke hond, chef. Honden zijn best mooie beesten.'	118	Beeldspraak
Bruna surfte wel vaker, en volgens haar werd negentig procent van het net bevolkt door vereenzaamde masturbatoire weekdieren die niets beters hadden te doen dan achter een schermpje hun misantropie en sociale mislukking te etaleren.	118	Beeldspraak
Ik voel me niet schuldig dat ik werkeloos en naziëk uit mijn raam hang, te kijken naar de contouren van de grote orangerode zon boven de korenzee in de verte. Het veld oergloeit van warmte. Zo dadelijk, precies op het moment dat de zon geheel door de horizon is opgeslokt, zal er een verkoelende bries over de landouwen waaien, maar zover is het nog niet.	119	Statisch
Ik volg de langzame val van de zon – die steeds groter en roder lijkt, als een ballon die wordt opgepompt met licht – tot geritsel van takken mijn aandacht verstoort.	119	Statisch
Links van de weidse tuin met het Château begint het woud. Ik draai mijn hoofd naar het bos... en zie aan de rand een forse hinde staan. Haar poten stevig in het bladmos, haar kop krachtig omhoog. In dit zonlicht ziet ze er herfstvlekkerig oranje uit, omdat alles in er herfstvlekkerig oranje uitziet. Het dier staart bewegingsloos in mijn richting met enorme diepzwarte, bijna buitenaardse bolle ogen. Ik staar terug. We staren naar elkaar. (...) Ongewild schieten mij bereidingswijzen en slachtprotocollen te binnen,	119 -	Dynamisch

<p>maar die gedachten verdring ik meteen. Niet dit dier, dit is geen wandelende hertenpeper met fijngestampte jeneverbessen of een kersencompote. Ik blijf de hinde strak aankijken, want ik ben bang dat als ik mijn hoofd afwend, zij ervandoor schiet. Wat wil ze van me, deze hinde? Herten horen bang te zijn voor mensen en zich te verschuilen tot ieder denkbaar gevaar is geweken. Mijn ademhaling wordt zwaarder. De zon raakt het koren en dooft uit. Ik steek mijn hand op. Rustig steek ik mijn hand op. (...) Zieke meneer in hotelraam steekt hand op naar geparalyseerd hert aan rand van het bos. Een begroeting tussen twee diersoorten, twee individuen die samen leven in deze uithoek van onze achterafplaneet. De hinde schrikt van mijn gebaar, en veert met een enorme snelheid terug het bos in.</p>		
<p>Mijn kinderen vroegen vroeger vaak: pappa, wat moeten we tekenen? Dan zei ik, een paard, en tekenden zij een paard.</p>	122	Statisch
<p>In een roedel honden is het mannetje dat kort daarvoor nog een teefje heeft gedekt de toffe tophond, en andere mannetjes schijnen dat te kunnen ruiken. Hansen had Helmke geschaakt, en dat had onderhuids bij de andere mannetjes van onze roedel op het Château emoties van vernedering en verlangen losgemaakt.</p>	127	Beeldspraak
<p><i>Een in marinade zwemmende oester die een keelgat voelt naderen.</i></p>	131	Beeldspraak
<p>Andrea heeft er een halfjaar in het geheim een hitsige filmster op nagehouden (jaha, dat weten we nou wel), en dat zou mij het recht geven mij als een wellustig beest te gedragen en te pakken wie ik pakken kon, maar van dat recht heb ik geen gebruikgemaakt.</p>	131	Beeldspraak
<p>Het miezerde een beetje, we moesten allemaal een minuut of tien fietsen om thuis te komen.</p>	136	Statisch
<p>Het miezerde nog steeds.</p>	137	Statisch
<p>In de binnenlanden van Frakrijk zijn conflicten over varkens en belasting op kuilvoer voor vee belangrijker dan wat ook, het welzijn van de bevolking en de toeristen bijvoorbeeld.</p>	138	Dynamisch
<p>Ze kwam van de camping gewandeld in een strakke auberginekleurige zomerjurk, en toen ze hoorde waar ik heen ging vroeg ze of ze mee mocht om de beroemde, door de zee uitgehouwen poorten in de krijtrotsen te zien.</p>	140	Dynamisch
<p>Het terras had een fraai uitzicht op de beroemde uitgeslepen bogen in de krijtrots.</p>	142	Statisch
<p>Wijngaardslakken met bloemkoolmerg.</p>	146	Dynamisch
<p>Mijn raam staat open en de nachtwind waait door de bomen.</p>	151	Statisch
<p>Aan de voorkant is het gebouw in natriumkleurige spotlight gezet, maar aan de achterkant is de donkerte weldadig, de tuin wordt slechts verlicht door maan en melkweg.</p>	151	Statisch
<p>(...) ze gaf uitzinnige feesten en verkleedpartijen, en raasde regelmatig met paard en wagen door de velden.</p>	152	Statisch
<p>Kilo's kostbare tarwe en suikerbieten heeft ze met haar span vertrapt, aanvankelijk tot woede van de immer ontevreden boeren, (...)</p>	152	Statisch
<p>Helmke en Hansen waren met de Tonnen naar de krijtrotsen voor wat wandelshots, romantisch.</p>	152	Statisch
<p>Ik heb eens een Japanner verrukt zien raken van een zeeverse blauwvintonijn van drie meter, en vergeef me de vergelijking, maar diezelfde verrukking overviel mij die zaterdag.</p>	153	Beeldspraak
<p>Terwijl wij elkaar stil in de ogen keken, bereidde de kok oesters in champagne, stoemp Westmalle, waterzooi met tarbot en hommer, en het bewijs werd geleverd dat smaak niet alleen wordt bepaald door wetenschappelijk te duiden begrippen gusto, textuur, intrinsieke en extrinsieke multizintuigelijke waarnemingen, reuk, gehoor of slurpgevoel, maar met name door het gezelschap waarin je verkeert. De stoemp was goddelijk, de waterzooi hemels, en de oesters kwamen in aanmerking voor een postume heiligverklaring.</p>	158	Dynamisch
<p>België heeft de meeste klasserestaurants per hoofd van de bevolking, gastronomisch België heeft de bovenwindse toendra Nederland niet nodig.</p>	160	Beeldspraak
<p>Ik wandel door het nachtelijke bos, dat heb ik nodig om een aantal dingen op een rij te</p>	161	Dynamisch

zetten.		
Diep in de oceaan vinden tektonische bevingen plaats. Mijn restaurant in Overdam aan de Schoor raakt twee sterren kwijt.	164	Beeldspraak
Het is een zure <i>perte</i> , niet meer. Denk aan vloedgolven, concentratiekampen, kinderintensive cares. Er zijn ergere dingen. De dodelijke Japanse kogelvis fugu op mijn menukaart zetten en zien wat er gebeurt.	164	Beeldspraak
Gisteren zat ik hier op het terras in de zon op een viltje wat volstrekt nutteloze berekeningen te maken.	166	Statisch
‘Driehonderdduizend kilometer erectie, in een jaar is dat honderdtien miljoen kilometer. In minder dan anderhalf jaar halen mannen dus met hun piemels de afstand van hier naar de zon. Hé, daar is Troost! Kom erbij, we hebben het over de afstand naar de zon.’	167	Dynamisch
Stilte na de storm. Voor de tweede keer die middag stond ik volstrekt wezenloos woordenloos voor me uit te staren.	172	Beeldspraak
Ik sta op een Normandische krijtrots uit te kijken over de nachtelijke zee.	175	Statisch
Mijn ene been fier voor het andere, mijn handen in mijn zij, de wind door mijn haar: mijn houding lijkt op die van jonge kunstenaars op schilderijen uit de Romantiek. Staand op de top van een berg raken de sensitieve geesten op die doeken overmand door de breuk tussen ons bewustzijn en de natuur, onze wil en onze drift.	175	Dynamisch
De sterren van het heelal waarin ik mij toevallig blijk te bevinden, geven de kruinen van de golven een donker metalig schijnsel. Honderdvijftig meter beneden mij ligt het keistraand van het gehucht Les Petites Dalles, (...)	175	Statisch
Ik raap een steen op en gooi die in de diepte. Omdat de krijtrots een grillige rand heeft, wil ik in dit schaarse licht niet te dicht bij de afgrond staan, en daarom kan ik niet volgen waar mijn kei terecht komt.	175	Statisch
(...) maar niet zulke wilde als die van je man, met recepten voor een eetbare menukaart of in lapsang souchong gekookte niertjes, of schaaldieren als dessert. (...) Nu is het zo dat Lodewijk de Achttiende als nagerecht soms honderd oesters verorberde, maar dat onderwerp liet ik wijselijk liggen.	177	Dynamisch
Zeekreeft is al meer dan driehonderd jaar het kroonjuweel van de hogere kookkunst, al hebben door de eeuwen heen proleten en filisters het beest geprobeerd te claimen met hun geld. In de Gouden Eeuw van de Franse <i>Grande Cuisine</i> was homard hét majestueuze visitekaartje van vele wereldberoemde topchefs, die tientallen roemruchte bereidingswijzen ontwikkelden (...)	179	Dynamisch
Uit mijn vaders grote homarium – het grote lichtspetterende aquarium waar ik als kind urenlang naar kreeften, krabben, oesters, bélons, langoustines, marennes en de rest van het zeebanket had gekeken – had ik drie prachtige zeekreeften gevestigd en deze levend gekookt in een grote pan met wijn en kruiden verrijkte bouillon. De trilling van een kreeft vijf seconden nadat hij in kokend water is gelegd...	179	Dynamisch
Hierna hakte ik de tot lauwwarm afgekoelde kreeften in de lengte open, ik sneed het vlees van de staartstukken in dikke plakken, en hield die lauwwarm in een bodempje kardinaalsaus. Voorzichtig brak ik de scharen, en het vlees dat ik hieruit verzamelde hakte ik fijn, om het te overgieten met de rest van de saus.	180	Dynamisch
(...) kreeftenboter, oftewel boter vermengd met de fijngestampte zachte bestanddelen en het koraal van een gekookte kreeft.	180	Dynamisch
Wat de weelderige zee ons geeft om ons te veruïneren, want wat heeft er verder nog nut in het leven en wat zouden we in godsnaam nog willen eten na dit gerecht? Homard cardinal is de ultieme maar kortstondige vertroosting voor het ons immer plagende leed. Dat klinkt ronkerig, maar ik kan niet anders dan ronken als het om kreeft gaat.	180	Dynamisch
Ik heb vanaf de krijtrots gekeken naar het licht van de opkomende zon op de golven, en inmiddels ben ik afgedaald naar het bijna verlaten keistraand van Les Petites Dalles.	185	Statisch
Zittend op een bank volg ik twee eenzame fruitvissers die verderop in het lage water met platte netten zoeken naar garnalen, krabben en zeeschelpen.	185	Statisch
Het gekrijs van een meeuw boven mij. De vogel vliegt tegen de wind in en blijft zo	185	Statisch

een tijdje op één plek hangen, tot hij langzaam achterwaarts wordt gedrukt. Dan veert hij op, de achteruitvlieger, maakt een boog en keert terug om op dezelfde hoogte het kunstje nogmaals te verrichten en daarna nog een keer. Zijn gekrijs is hierbij zo uitgelaten dat het lijkt of hij er plezier in heeft, en waarom zou dit niet zo zijn?		
(...) en toch sprak hij, met een roos in zijn hand, de even eenvoudige als eerlijke als walmend voorspelbare cinema-zin: 'Ik ben eruit wat ik wil in het leven... Ik wil jou.'	186	Statisch
(niet eens zo heel lang na de oesters, stoemp en waterzooi in Antwerpen)	186	Statisch
Dat was <i>motive and opportunity</i> geweest, antwoordde ze, het was de situatie met mijn vader, het afscheid van het restaurant, en het was vooral de kreeft die ik had bereid.	187	Dynamisch
Het is te laat om die kreeft alsnog te verpesten.	187	Dynamisch
Als dieren een prooi hebben ontdekt, vormt zich om het dode lichaam of de bloeiende fruitboom een uitgelaten troep etende dieren. Biologen noemen dat een <i>feeding cluster</i> , en dit is meer dan een zootje beesten dat een ander beest opvreet, want zo'n cluster is ook een sociale en politieke arena. Een strategisch toegeworpen kippenboutje of banaan door een hoger geplaatste chimpansee naar een lagere op de ladder, kan een bescheiden investering zijn voor als in latere tijden de machtsverhoudingen omkeren.	189 - 190	Dynamisch
Een beroemde tv-bioloog die vorig seizoen bij <i>Sterallure</i> te gast was, maakte zich erg vrolijk om de situatie in deze keuken en vergeleek de manier waarop LaRue en ik elkaar bejegenen met twee hooggeplaatste gorilla's wier territoria elkaar overlappen.	191	Beeldspraak
Het vroege ochtendlicht stroomt enthousiast in brede stralen schuin langs de takken van de bomen. Ik hoor de vogels, ik ruik de bladeren, ik zie de dauw die op sommige plekken boven de grond blijft hangen.	197 - 197	Statisch
De netmanager opperde het idee om voor het volgende seizoen van <i>Sterallure</i> uit te wijken naar een <i>piazza</i> in het echte culinaire luilekkerland van Europa: Italië. (...) Toscane, olijfbomen, hamrokerijen, tomaatvelden, een gondelregatta met calamari-vissers: visueel was Italië natuurlijk een stuk aantrekkelijker dan Normandië met zijn vergane grandeur.	198	Statisch
Ik zat op het terras, en in iedere vezel van mijn lichaam voelde ik verslagenheid. <i>Een rund, net na een tussenoogs schot met het verdoofkanon.</i>	199	Beeldspraak
Een paar jaar geleden hebben Bruna en ik onze eigen toverdrank getrokken voor de bereiding van mijn inmiddels bekroonde 'paling in de groene fee'.	200	Dynamisch
Verderop in de keuken stond LaRue bevelen te blaffen naar zijn koks en een onmeetbaar aantal kilometers verder zakte de zon in de zee.	202	Statisch
Diep in het glooiende woud dat zich rondom het Château uitstrekt, zit ik op een omgevallen boom om me heen te kijken naar aanwijzingen.	205	Statisch
Ik ben omringd door struiken met iele bloemetjes en rijpe bosvruchten.	205	Statisch
Mijn heimelijk genoegen is niet zo heimelijk: ik houd ervan om in een verlaten bos te wandelen, zo langzaam mogelijk, en te luisteren naar mijn voetstappen. Het gekraak van dode takjes en droge bladeren onder mijn voeten geeft mij een diep gevoel van bevestiging in mijn bestaan. Misschien is het een rudimentair jagersinstinct, of de angst zelf ieder moment door een wild dier te kunnen worden verslonden.	205	Dynamisch
In antwoord op een vraag van mij die ik me niet meer kan herinneren, vertelde Hansen over de filosoof Nietzsche, die op een middag een afgeranseld paard probeerde te omhelzen, waarna iedereen ervan uitging dat hij waanzinnig was geworden.	205 - 206	Dynamisch
We hebben een paar honderdduizend jaar in kleine stammen over de steppen gezwoven, pas de laatste tienduizend jaar wonen we in grotere gemeenschappen.	207	Statisch
De ideale toestand van het kuddedier.	211	Beeldspraak
Een verlaten boom midden op een laar. In dit stuk bos ben ik de afgelopen vijf jaar tijdens mijn ochtendwandeling nog niet eerder terechtgekomen, en dat besef zou mij tot voor kort beangstigd hebben. De gebieden die ik niet ken zijn uitgestrekter dan de minimale ruimte die ik inneem en met de jaren heb ingenomen.	216	Dynamisch
Ik sta bij de verlaten boom en zie om me heen een paar struiken met wilde vruchten (<i>bosbessen, frambozen, bramen</i>), die ik nooit zou kunnen eten als ik niet toevallig op	216	Statisch

dit tijdstip op dit fraaie laar was beland. Een week vroeger of later, en een ander beest zou mij voor zijn geweest bij het meesmullen van dit fruit.		
Ik loop om de verlaten boom. Zonder al te veel theater laat ik me zakken in het gras. Geen bloed, geen gemodder met messen of jachtgeweren, niets hondonterends. Het is niet zo dat ik me voor een trein gooi. Ik ga hier alleen liggen, vredig, tussen bramen en bosbessen, in een lichtval die door de bladeren kabbelt.	216 - 217	Dynamisch
Plotseling hoor ik geritsel aan de rand van de open plek. Is het de hel, zijn het de anderen? Is het een prooi of een roofdier dat mij besluipt? Langzaam sta ik op om in de richting van het geluid te speuren. Ik zie een oude bekende. Haar poten bewegen bedachtzaam over het bladertapijt, haar kop is een en al kracht. De mooie forse hinde die gisteravond aan de rand van de Châteautuin verscheen, staat in het volle ochtendlicht. In mijn herinnering zag ze er in het licht van de ondergaande zon herfstvlekkerig oranje uit, nu straalt ze als een mythische godin. Haar ogen, die enorme buitenaardse diepzwarte bollen, staren me onafgebroken aan. Ze ziet dat ik zie dat zij me aanberst, waarna ze haar besluiping stopt. En zo staan we voor de tweede keer in een half etmaal in een kijkgevecht. (...) Wat wil ze van me, mijn hinde? Ze lijkt niet bang, terwijl ze toch bang zou moeten zijn. Haar ademhaling is op deze afstand hoorbaar, zo stil is het op de achterafplek in deze achterafprovincie op deze vergeten planeet. Gisteren veerde ze met een enorme vaart het bos in toen ik mijn hand opstak. Ik probeer haar maar niet nog een keer op die manier te begroeten. Wel doe ik heel voorzichtig een stap in haar richting. Ik hoor het kraken van de dode takken onder mijn voet, en zij moet dit ook horen. Toch blijft ze staan. Ik doe een tweede stap, nog behoedzamer. Het lijkt of ze ook een pas in mijn richting zet, maar ik weet het niet zeker. Bij mijn derde stap breek ik onbedoeld een steviger tak en dit veroorzaakt een knapgeluid dat over het hele laar te horen moet zijn. Ze zal nu zien dat ik in haar richting kom, maar nog steeds schiet ze er niet vandoor. Mijn ademhaling gaat zwaarder, mijn hart begint te pompen. Ik doe een vierde stap, weloverwogen, een boss in control. Misschien verbeeld ik het me: volgens mij gaat haar ademhaling ook zwaarder. Haar natte zwarte neusgaten verwijden en vernauwen zich in een steeds sneller tempo. Zo geleidelijk mogelijk probeer ik op haar af te lopen, en zowaar, ze staat het toe. Na een paar minuten ben ik haar op anderhalve meter genaderd. Ik houd stil. Het begint nu echt op een buitennatuurlijke ontmoeting te lijken, een begroeting tussen vertegenwoordigers van twee wedijverende diersoorten. Ik bedenk dat ik met een snelle uitval naar haar kop mijn arm om haar hals kan zwaaien om met mijn gewicht haar nek te breken. Met een krachtige manoeuvre zou ik haar vlug en pijnloos kunnen doden, waarna ik haar lichaam op mijn rug zou tillen en mee naar het Château zou nemen. Daar aangekomen zouden Bruna en ik voor de gasten van de laatste aflevering een groots gelag kunnen bereiden met hertenpepers, hertenbouten en hertenrug. Ik schaam mij diep en verdring deze gedachte onmiddellijk, al moet er ergens een universum zijn waarin de hinde hetzelfde over mij heeft gedacht. Ik geloof niet dat ze heeft gemerkt dat ik haar zag liggen in een saus van gestampte jeneverbessen, begeleid door kersencompote. Nog steeds kijkt ze me wezenloos strak aan. Plotseling wordt me duidelijk wat ik wil doen. Ik zie het helder voor me. Nog kalmer dan alle bewegingen die ik tot nu toe heb uitgevoerd, spreid ik mijn armen in de predikerstand, terwijl ik zo vriendelijk en bemoedigend mogelijk probeer te kijken. De hinde geeft geen kik en laat me dit doen. Ze staat me zelfs toe dat ik nog een stap in haar richting kom. Het lijkt me een mooie ochtend om een hert te omhelzen.	217 - 218	Dynamisch

Lichtjaren - Stephan Enter

Uitgeverij G.A. van Oorschot. Uitgave in Rainbowpockets december 2007.

Fragment	blz.	functie in tekst
De wind rukt aan de tuindeuren; ze zetten zich schrap in hun sponningen, worden dan net zo abrupt weer met rust gelaten.	6	Statisch
Ik druk mijn voorhoofd en neus tegen de koude ruit en probeer door de weerspiegeling naar buiten te turen. Alles wat zich in het donker laat ontwaren zijn de in de wind zwiepende takken van de berk achter in de tuin.	7	Statisch
<i>Dit verbijsterende apparaat, dat zo'n paar metalig gonzende zinnen gevangen kan houden als een wesp in een doosje en over twintig jaar beslist nog werkt maar nu al bijna antiek is!</i>	9	Beeldspraak
De winterlucht, vol van noordenwind en natte straten, slaat me in het gezicht.	12	Statisch
De avond is kil, de hemel hangt vol kruierende wolkenmassa's met af en toe een wak waarin een blinkende halve maan naar adem hapt.	12	Statisch
Door het weefsel van kale lindekruinen zie ik dat op zijn verdieping geen licht brandt.	12	Statisch
Ik kijk naar buiten; het regent nog maar zover ik kan zien stuiteren de druppels niet meer als knikkers op de keien.	15-16	Statisch en beeldspraak
'Wat?' Hij neigt zich, hand als schelp bij zijn oor, naar mij toe.	17	Beeldspraak
Buiten blijven we staan. Het is weer droog, en vreemd genoeg zo goed als windstil.	18	Statisch
Verderop, onder de traag nadruppelende linden, lijken de schaduwen ondoordringbaar.	18	Statisch
En, opeens zie ik, op een in schaduwen teruggetrokken balkon, een winters vuurvliegje dat toebehoort aan iemand die mij betrapt.	21	Beeldspraak
We moeten eromheen, over een smal plankenpaadje langs de etalage van een dierenwinkel waarin het licht is aangelaten en daar blijft Tobias staan en buigt zich, handen op de knieën en sigaret in een mondhoek, gefascineerd voorover naar een eeuwig in zijn tredmolen rondhollende hamster en een schildpad met een tranend linkeroog. 'Dus jij mag je straks Herr Doctor laten noemen,' stelt hij vast terwijl hij blijft kijken naar de schildpad, die onder zoveel belangstelling lethargisch zijn kop heft en vogelachtig naar adem hapt.	21	Statisch en beeldspraak
We staan voor een bescheiden, wat Zuideuropees aandoend plein met kinderkopjes waarover een visachtige glans ligt en aan weerszijden een rij dikke stronken – restanten van recent omgezaagde bomen.	23	Statisch
Maar zelfs een oceaan van daglicht zou niet in staat zijn deze ruimte van haar fantasmagorieën te verlossen (...)	24	Beeldspraak
Om zijn hoofd darren een paar fruitvliegjes, in zijn hand houdt hij een blik bonen waarin haar lijkt te groeien.	25	Statisch
'Eén zwetende stakker uit Kameroen en een stuk of tien muurbloempjes. Na afloop zit er altijd wel een bij die zich door hem laat bestuiven.'	26	Beeldspraak
Het licht dat hij heeft ontstoken komt van een kroonluchter met kaarslampjes die heel hoog hangt, bijna tegen het plafond gedrukt, als een zesarmige inktvis.	26	Beeldspraak
Betrokkenen en hun activiteiten staan verteld: iemand die dode dieren schildert, een beeldhouwer die uitsluitend met roze marmer werkt, een bejaarde bloemenfotograaf, iemand die computers met elkaar laat lachen, een voorheen schizofrene acteur, een erotisch danseres.	28	Statisch
Ik durf te wedden dat, hoewel ik het zuurstofpompje zacht hoor borrelen, in het aquarium geen levende vis te vinden is.	28-29	Statisch
Via een andere route, deels langs een donkere gracht met hoge, smalle huizen en over het water reikende platanen, ga ik naar huis	32	Statisch
Er zijn nu grote zwarte plekken in de hemel. De maan is inmiddels onder of in elk geval achter de huizen verdwenen. Daar, recht boven mij, de Grote Beer. <i>Als een flonkerende kroon op het traag kantelende firmament</i> , luidde het gedragen in mijn	33	Dynamisch

eerste sterrengids. <i>In de knik van de steel is op heldere nachten het Ruitertje te zien.</i> Ik zie hem. Mizar, of was dat de naam van de hoofdster? Daar – een lichte duizeligheid bij het loslaten van het zenit – bijna in het noordwesten: de Stier, laag aan de horizon. Toen ik een jaar of dertien was, waren de Pleiaden mijn lievelingssterren. Wanneer de wolk ginds opzij blijft gaan zal zo dadelijk tussen de takken, meer naar links, Orion zichtbaar worden. Dit moet de eerste keer zijn deze winter dat ik langer dan een paar seconden naar de hemel kijk. Eerste keer sinds lang ook dat zich dat beeld aan me opdringt van de aarde die daar eeuwen na eeuwen tollend doorheen suist, met dat flinterdunne laagje dat ons hele hebben en houden bevat en omsluit – ontzaglijk kwetsbaar. Ik ken geen andere voorstelling die zo krachtig de sensatie oproept te leven en tegelijk sterfelijk te zijn.		
(...) door twee florettisten die altijd alleen tegen elkaar schermden, op en naast de looper rondsprongen als een stel paarden op een schaakbord (...)	37	Beeldspraak
Of iets dat daarmee verband hield: het dooreenklinken van stemmen, met de speciale betovering die een zwembad en schoolplein hadden bezeten – alsof je kon onderduiken in de veelheid zoals een spreekwoord in een schijnbaar doelloos boven daken heen en weer golvende zwerm (...)	38	Beeldspraak
De bovenramen stonden open; een beloftevol fluidium, de trillende energie van de stad, dwaalde naar binnen als verkeerslawaaai, carillongetingel, geblaf van honden, de galopachtige cadans van een trein in de verte en, wat vreemd maar onmiskenbaar, het ijle gesneb van een vlucht ganzen.	39	Statisch
En ook nu weer onttrok een gewezen sabreur (...) zich met een doorzichtig smoesje aan zijn partij, fladderde met breeduit zwaaiende armen en even vogelachtige passen op haar toe en maakte zich in twee seconden voorgoed belachelijk door een krullerige revérence te maken en een handkus te proberen.	40	Beeldspraak
Bovendien slipte nu, met iets slakachtigs, bij elke stap de punt van haar wapentas over de vloer.	42	Beeldspraak
Bij het zenit zag ik, hoewel het nog nauwelijks begon te donkeren, een eerste ster opvonken en ik determineerde met verbeten tevredenheid: Deneb, α Cygni	43	Dynamisch
We hadden een paleontoloog en een entomoloog met een gedeelde vurige passie voor vliesvleugeligen.	44	Statisch
Nu zag ik dat de natuur, alsof zoveel perfectie bij elkaar toch niet zomaar kon worden toegestaan, een minieme oneffenheid had aangebracht in de vorm van een donkere pigmentvlek in haar linkerwenkbrauw waardoor het, vanuit een bepaalde hoek, leek of ze voortdurend op het punt stond een verongelijkte frons te trekken.	46	Dynamisch
Terwijl ik in het toilet de fles schuin onder een sputterend waterstraaltje hield en met mijn vrije hand op de rand van het fonteintje steunde, was ik onthutst over die grijns van mij, dat domme bakvissenlachje dat me gelijk schakelde met de eerste de beste stumper die liefst de hele avond als een hondje om iemand heen kwispelde.	46-47	Beeldspraak
En terwijl ik me vooroverboog om de bedauwde colafles die me werd aangereikt aan te pakken, leek het even of het bijna toch was gelukt, of het doorslaggevend detail als een soort mentale vallende ster vlak langs de grens van mijn bewustzijn was gescheerd maar vervolgens, zodra ik mijn gezichtsveld verlegde, alweer bleek te zijn verdwenen.	50	Beeldspraak
Ik knoopte mijn kunststof jack los en keek naar de twee rijen kastanjes met knoestige en eerbiedwaardig gegroefde bast die het plein flankeerden. Met hun massieve omhooggeknikte takken deden ze aan kandelaars denken. Ze hadden hun zeemijnachtige vruchten en een deel van hun halfverbleekte bladeren op de grijze keien laten vallen en hier en daar kreeg de suizende wind vat op zo'n blad, stuwde het met een paar soortgenoten omhoog, kleine kringelende tornado's, zo hoog dat ze leken te ontsnappen, maar wanneer ik ze met mijn ogen half samengeknepen tegen het schelle licht van de namiddag volgde zag ik dat toch geen enkel blad erin slaagde boven de boomtoppen uit te stijgen – ze bleven stuk voor stuk even hangen, onzeker of ze zich definitief aan de zwaartekracht zouden onttrekken, kantelden dan en gleden in schommelende vrilles weer omlaag. En terwijl ik verderliep, merkte ik dat ook het	51-52	Dynamisch

beeld van deze bladeren, onophoudelijk neerdalend op een tapijt dat het plaveisel binnen nu en een week geheel aan het gezicht zou onttrekken, me de indruk gaf een plek te hebben betreden waar de vluchtige luidruchtigheid van de stad discreet op afstand werd gehouden.		
(...) twee opgewonden discussiërende meisjes met fijnbesneden, zwartogige gezichten en prachtig smalle heupen, naar mijn inschatting Oost-Europees, doorwaadden de hoek waar de bladeren het hoogst lagen opgetast (...)	52	Statisch
'No no no no no! You play like it's for your dead dog! It's not a requiem!'	53	Beeldspraak
Met zijn dooraderde, scherp afgetekende kop en lange nek met puilende adamsappel had hij alles weg van een gier.	56	Beeldspraak
(...) hij keek echter niet eens naar zijn programma maar vouwde het meteen op en stopte het in een nogal meisjesachtige groene stoffen tas (lange hengsels, geborduurde olifant) die hij onder zich op de vloer legde.	56-57	Statisch
Ik probeerde me weer te concentreren maar al snel betrapte ik me erop dat ik naar een van de bovenramen staarde en aan iets anders dacht en daarmee de muziek feitelijk degradeerde tot geluid van verkeer of regen of wind.	58-59	Beeldspraak
De tweede pianist, een heel sprietig, als een pasgeboren veulen over het podium stappend meisje met ronde schrikogen, voerde een stuk uit dat ik kende (...)	59	Beeldspraak
Toen ze elkaar loslieten gaf hij haar de stoffen tas met opgeborduurde olifant.	63	Statisch
De lucht was nog steeds vol bladeren, het leek of de herfst er in een enkele week doorheen moest worden gejaagd.	65	Statisch
Ik staarde naar een stroom bladeren die met een zacht krassend geluid door de goot onder de gevel langsschoof.	66	Statisch
Laag boven de keien zweefde nonchalant een bolgeblazen plastic zak met het opschrift <i>Oilily</i> voorbij, een paar kraaien tuimelden vastberaden van de rechterhoektoren.	66-67	Statisch
(...) ik moest hoe dan ook verborgen houden dat ik Simone, mijn teerbemide geliefde, uit mijn duim had gezogen, dat er niemand was die in de verste verte op deze zogenaamde vlam leek, dat de enige met zo'n naam die ik ooit had ontmoet een oliedom, poedelachtig, stierlijk verwend meisje van de lagere school was (...)	67	Beeldspraak
De manier waarop ze, met een soms wat wankele gratie, haar vrije linkerhand achter zich in de lucht liet zweven; zoals haar haar, in een dikke glanzende vlecht, haast dierlijk over de smetteloos witte stof van haar scherpak heen en weer zwiepte (...)	69	Beeldspraak
Ik kwam er al snel achter dat hij een jaar jonger was dan Hella, dat zijn enige zus in een klooster zat en dat weinig mensen slechter waren toegerust dan hij om ooit een vlieg kwaad te doen.	72	Beeldspraak
Plots draaide ze zich om en lachte een letterlijk adembenemende glimlach, die echter, net als die keer in de concertzaal, niet voor mij maar voor het vogelbekdier naast mij bestemd was.	73	Beeldspraak
Zo reageerde ik nogal smalend toen ik erachter kwam dat ze dacht dat het noorderlicht het licht was dat je in juni in het noorden de hele nacht aan de hemel blijft zien omdat de zon maar zo kort onder blijft.	74	Dynamisch
Hella ging schuil achter een boeket met witte en blauwe bloemen en veel groen, dat ze stevig tegen haar borst gedrukt hield.	75	Statisch
(...) hoe ze, voor een kraam met kettinkjes en oorbellen, opeens de rechtermouw losliet, het boeket in de andere arm nam, zonder naar de hand te kijken even op de pinknagel beet en vervolgens met door het boeket afgedwongen omslachtiger bewegingen een paar zwarte, pluizige handschoenen uit haar jas haalde en aantrok.	76	Statisch
'Mooie bloemen.'	76	Dynamisch
Ze liet het boeket wat zakken en zei, meer als vraag dan als constatering: 'Ik heb jullie niet gezien vorige week.'	76	Statisch
We staan nog even zo tegenover elkaar, zij met haar bloemen, ik met een plastic tas vol groente en een stevig in grijs papier verpakte makreel.	76	Statisch
Ze werd overstemd door een vogel, die zo'n meedogenloos schel en oorverdovend lawaai voortbracht dat ik vergat te reageren (...) 'Zo. Even een doek over de kooi	79	Dynamisch

gegooid.’ ‘Wat is het voor vogel?’ vroeg ik. ‘Een parkiet.’ ‘Een parkiet – ‘ echode ik onbenullig (...) ‘Ik zou niet hebben gedacht dat jij een type voor een vogel was.’ ‘Het is een erfstuk. Van een oudtante. Ze wilden hem een spuitje geven.’		
De parkiet barstte weer door de geluidsbarrière; een paar tellen, toen tinkelde door het gekrijs een helder geluid en werd het stil. ‘Het werkt,’ klonk het verbaasd. ‘Ik gooide een theelepeltje en hij lijkt zowaar onder de indruk.’	80	Dynamisch
Wat een idee, dacht ik ineens half uitgelaten terwijl ik opstapte, de vrieslucht met kracht naar binnen zoog en door mijn voortanden voelde snijden, om uitgerekend vandaag zoiets te ondernemen – de voorgaande dag was het gaan sneeuwen, eerst nevelachtige wolken poeder die zich door een schurende wind tot glooiende dijken langs gevels en stoepranden lieten opstuiven. ‘s Avonds en ’s nachts, toen de wind luwde, dwarrelden er geluidloos kristallijne vlokken die bleven liggen waar ze vielen en een krakende laag vormden op het fietspad waarover ik nu een licht slingerend spoor trok. Het sneeuwen leek nog maar net opgehouden, de sombere grijze ochtend die bij het aflopen van de wekker mijn kamer was binnengekropen was getransformeerd tot de verblindendste winterdag die ik me kon heugen.	81-82	Statisch
Op het laatste stuk, langs een omheind park met vijvers, gekriemel van een klas losgelaten kleuters en zwermen gulzige eenden, terwijl ik (...) door mijn wimpers opzij keek naar de laaghangende zon die achter het filigraan van kale boomkruinen met mij leek mee te reizen, stelde ik me voor hoe ze woonde (...)	82	Statisch
En paar (niet ál te florerende) planten. Weinig meubelen, misschien een antiek kastje met flonkerende ruitjes uit dezelfde nalatenschap als de parkiet, nu uitpuilend met muziekboeken en partituren.	83	Statisch
De verlichting in de gangen en het trapportaal was rudimentair, overal stonden naast de deuren dozen met oud papier, gesneuvelde kamerplanten en vuilniszakken, waarbij de laatste me verantwoordelijk leek voor een licht bedorven atmosfeer.	84	Statisch
(...) – een theeglas, een schaar, een vreemdsoortig schilderijtje achter glas (donkere, bladlose boomsilhouetten voor de al even zwaarmoedige contouren van een kerkje op de achtergrond) gevat in een wat verbrokkelde maar helderwit overgelakte gipsen lijst.	86	Statisch
Het geurde aanmerkelijk minder naar Hella dan naar het voer van haar vogel, die me vanuit zijn koperen kooi naast de bank met felle argwaan aangluurde.	86	Statisch
Door het op een kier staande raampje boven de glazen deur naar een petieterig balkon (waar een trio potplanten de ruimte verdeelde) sijpelde het door de sneeuw gedempte verkeerslawaaï van de straatweg naar binnen.	86	Statisch
De frustratie welke als een droge bal in mijn keel maar ik moest en zou ze nu allemaal zien: Spanjool met zonnebril en buitengewoon tevreden grijns; Hella gezeten op een hek naast een kale, fijnmazig vertakte struik (...)	86	Statisch
‘Jawohl,’ was haar abrupte, quasi barse reactie – alsof ik vooral niet moest denken haar te kunnen opjagen, en ze pakte haar Russische jas en de groene tas met de olifant van de kapstok.	88	Statisch
Groenig glanzende spreuwen durfden het aan uit de nok van de allesomspannende ijzeren overkapping neer te dalen en scharrelden met schichtige efficiëntie in de kieren tussen grijze stoeptegels een lunch bij elkaar.	92	Statisch
‘We zijn net vogeltjes in een kooitje – elk met zijn eigen gekwetter.’	98	Beeldspraak
Ik tuurde een tijdje over egaal besneeuwde weilanden, die om de honderd meter werden begrensd door gitzwarte, in rechte lijn naar de horizon lopende sloten.	99	Statisch
‘Waarom ben je sterrenkunde gaan studeren?’ vroeg ze opeens. ‘Pfoeh,’ zuchtte ik, mijn mond leegkauwend. ‘Ehm – misschien omdat bèta-vakken me goed liggen.’ ‘Dan had je ook scheikunde kunnen kiezen.’ ‘Of econometrie,’ gaf ik met een half lachje toe. ‘Misschien heeft het wel te maken met onder de indruk zijn. Ik herinner me dat ik toen ik een jaar of elf was ergens las dat er voor elke zandkorrel op aarde in het heelal een miljoen sterren zijn. Ik weet dat ik daar een dag lang door verpletterd was.	99-100	Dynamisch
Zodra de laatste, gealarmeerd door een zijig belletje, ons in de gaten kreeg, nam hij de	102	Beeldspraak

houding aan van een nerveus hert; met rechte rug en zijn kin en neus in de lucht gestoken keek hij voortduren schichtig heen en weer tussen ons en zijn jeugdige cliënt (...)		
In de Bijlmer kreeg de trein vaart en plotseling schoten we de ruimte in, suisden we over glanzende witte weilanden onder een donkerblauwe hemel met hier en daar een eenzame wolk als een zeilschip. En de lange sloten die op de heenweg zo zwart hadden geleken lichtten nu juist op, weerkaatsten het laatste restje naar het westen verdwijnend licht.	107	Statisch
(...) – je moet niet opkijken als hij je de volgende keer doodleuk zegt dat hij mij altijd al een dom gansje heeft gevonden.’ ‘Gansje?’ ‘Pas op hè.’ Ik kan me niet voorstellen dat iemand haar zo zou zien. Daarvoor miste ze iets – iets permanent onbevangens of opgeruimd – in haar karakter. Mij leek haar gewoonlijke gemoedstoestand vooral een ingetogen melancholie die zich kenmerkte door de eigenschap dat ze, zoals ik in de schermzaal al een paar keer had meegemaakt, op een half-spottende manier de treurigste dingen langs haar neus weg zei – wel het laatste dat ik me voorstelde van een gansje.	107 - 108	Beeldspraak
Op het terrein bij het op twintig minuten fietsen van de stad gelegen slot Rootselaer, op een wat zompig maar gedurende de hele middag wel zonovergoten grasveldje tussen kasteel en een doodlopende zijarm van de Vecht, had zich het jaarlijkse Slot Rootselaer-equipetoornooi van onze schermclub in alle gemoedelijkheid voltrokken.	109	Statisch
Het was warm, een beetje drukkend, de wolken van de barbecue trokken traag weg over het platgetrapte gras en verzamelden zich bleek en besluiteloos in de schemer onder het bladerdek van twee immense beuken die doodstil terzijde stonden.	110	Statisch
(...) – het kabbelende rumoer van gesprekken, plots oplaaierend gelach, het barse gerammel van flessen bier die in een krat werden teruggezet, de zware volle geuren van aangebrand vlees en houtskool en gras en het nabije water, de telkens terugkerende aanval van groenglanzende vliegen, afkomstig waarschijnlijk van het troepje koeien dat ons al urenlang vanaf de overkant van het watertje had staan aangapen.	110	Statisch
In haar eentje, aan de andere kant van het toernooiveld (dat nu ook door de fanatieksten werd verlaten), aan het water. Haar masker lag een paar meter achter haar in het gras.	111	Statisch
Ik ging zitten, trok een lange grashalm uit de grond, stak hem in mijn mond en vroeg op welke plaats haar ploeg was geëindigd.	112	Statisch
In de stilte die volgde snorde, rakelings over de met een egaal kroostapijt bedekte waterspiegel, een libel voorbij.	112	Statisch
Ik beet op het grasje, mijn mond vulde zich met een bittere smaak en ik spuwde het, me van haar afwendend, uit. Ik keek nog even naar het kroos (geen twijfel dat je er zo overheen kon lopen) en ging, één hand onder mijn hoofd, achterover in het gras liggen. Een smetteloze hemel, omlijst door beuketakken.	112	Statisch
‘Zullen we straks doen wie de meeste sterrenbeelden weet.’	112	Dynamisch
‘Jij brengt geluidsgolven tot leven van een componist die allang dood is en ik doe hetzelfde wanneer ik de lichtgolven onderzoek van sterren of nova’s die allang gedooft zijn.	112 - 113	Dynamisch
Bij de waterkant, een meter of vijftien bij Hella en mij vandaag, stopten de jongens, ze pakten Keesoom bij zijn polsen en enkels, hij wrong zich als een kat, kronkelde, smeekte en gilde het uit (...)	113	Beeldspraak
De jongens bleven staan om te zien hoe hun slachtoffer na een geweldige plons als een voorwereldlijk wezen uit het kroos en de modder verrees, draaiden zich daarna (handen afslaand alsof het een lastig maar buitengewoon nuttig karwei had betroffen) om.	113	Dynamisch
Keesoom klom rillend de oever op, sloeg de smurrie van zich af en snelde, volslagen onbegrijpelijk, met kletsende stappen als een zwaan op plaveisel zijn beulen achterna.	113	Beeldspraak
Een eend trok een kanaaltje door het kroos. Door de lucht boven ons scheerde het vlijmende geluid van een paar zwaluwen.	116	Statisch

Ik keek naar het gras voor haar voeten en knikte.	116	Statisch
Nu zou ik haar niet meer bellen en vijf of zes keer achter elkaar de in-gesprekstoont krijgen en woest van jaloezie denken: 'Ze belt nu al bijna een uur – met die aap natuurlijk!'	116	Beeldspraak
Het werd donker, de bomen stonden als roerloos meeluisterende gestalten naar ons toe gebogen, over het veldje liepen twee mensen, spookachtige verschijningen in hun witte schermzakken, ik hoorde koeien op de andere oever, heel luid ineens zoals ze ademden en met hun hoeven door de drassige, zuigende aarde sjokten en gras lostrokken met hun tong en soms ook, haast menselijk, hoestten.	117	Statisch
Theo pakte het bordje druiven, reikte het eerst Hella en vervolgens mij aan en trok daarna zelf de laatste druiven van het op een kaal miniatuurboompje lijkende takje.	118	Beeldspraak
In een opwelling wees ik naar de hemel boven een rij populieren, links van ons, achter het koetshuis van het kasteel, en zei, met een weloverwogen lachje: 'Kijk, het noorderlicht.'	118	Statisch en beeldspraak
Ik staarde nog een tijdje dof die kant uit, naar een paar schuw flakkerende sterren.	118	Statisch
Er stak wind op. Rimpels trokken onder het kroos door, de beuken begonnen te ritselen. Ergens vlakbij moest een sering staan – de zoete geur van de bloemen werd even allesoverheersend.	118 - 119	Statisch
We waren bijna binnen gehoorsafstand van de overgebleven harde kern, ik hoorde het zachte gekraak van een van de beuken in de nu aanwakkerende wind en keek werktuigelijk die kant uit en half achter mijn rug hoorde ik haar zeggen: 'Ik weet het van Tobias. Hij heeft zich versproken over die fietsband.'	119	Statisch
<i>En dus kan zelfs de grootste leek constateren dat wij deeltjesfysici en kosmologen, een half millennium nadat onze voorgangers zo gedecideerd de status van middelpunt van het universum hebben afgenomen van de aarde en ons zonnestelsel, alleen maar kunnen toegeven dat we diezelfde eenzame, beklagenswaardige positie, met een voorspelbaar omgekeerde synchroniciteit aangaande de afbrokkeling van zowel ons godsbesef als de hoop ooit daadwerkelijk door de ruimte te zullen reizen, nu voorbehouden zien aan het menselijk bewustzijn en als zodanig de fundamentele eenzaamheid van de mensheid niet alleen niet hebben weten te verkleinen, maar zelfs juist dramatisch hebben vergróót! En zegt u mij, geachte aanwezigen, wat beter in staat is de levensloop van de individuele mens aanschouwelijk en voelbaar te maken dan juist de vigerende voorstelling van ons heelal, dat na de oerknal, met zijn beloftevolle hitte en energie en ongedacht bestiarium aan deeltjes, tenslotte niet veel meer omhanden lijkt te hebben dan eindeloos uitdijen en afkoelen.</i>	120	Dynamisch
<i>Waarom, hooggeleerde en geachte toehoorders, hebben we zo lang tegen beter weten in vastgehouden aan het idee dat het heelal op een zeker moment weer zal inkrimpen? Omdat het in wezen onze eigen levensloop weerspiegelt? We reikhalzen naar de toekomst wanneer we jong zijn en dan, op een niet meer aanwijsbaar punt in ons leven, blijkt dat die toekomst eeuwig wijkt en dat wij ons als vanzelfsprekend maar zijn gaan richten op het verleden – dat de oriëntatie van het denken als het ware is omgeklapt!</i>	121	Dynamisch
Dat zou nog niet zijn gelukt wanneer ik had verkondigd het onomstotelijke bewijs te hebben dat morgen de aarde door een meteoriet wordt verpulverd.	123	Dynamisch
Hij zweet een beetje en de ader op zijn linkerslaap is zo gezwollen dat hij als een groene worm over de huid lijkt te kruipen.	124	Beeldspraak
Ze neemt me even op als een reptiel dat een prooi fixeert, besluit lauw: 'Welkom.'	133	Beeldspraak
Ze praten op een opgewonden toon en er is iets met de manier waarop ze glimlachten – zo krampachtig dat eerder sprake lijkt van een chimpanseeachtige grimas dan van een echte lach.	134	Beeldspraak
'Ik heb me ook altijd veel met de sterren beziggehouden'. Het is de schedel die Louis heet en hij heeft het tegen mij (...) Ik bereid me erop voor dat ik van alles moet gaan uitleggen en me er het makkelijkst vanaf maak met die segmenten die, althans die in aanzet, het dankbaarst aanschouwelijk te maken zijn – Algemene Relativiteitstheorie bijvoorbeeld; of dat fraai verhelderend beeld voor de quantummechanica van	135	Dynamisch

<p>lichtdeeltjes die lijken te kunnen kiezen of ze door een ruit gaan of ertegen weerkaatsen – maar ik had al door het woordje <i>de</i> voor ‘sterren’ kunnen raden dat deze Louis zich bezighoudt met astrologie. (...) Ik wijs hem uiteindelijk, om ook iets te zeggen, op het feit dat over twee maanden een conjunctie van vijf planeten plus de maan zal plaatsgrijpen – Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Voor het eerst sinds, als ik het goed heb, 1667. ‘O’? gist hij, met nu een iets meer dan kortstondige blik om zich heen. ‘Interessant. En wáár?’ (...) ‘Hoe bedoel je waar.’ ‘Waar aan de hemel?’ ‘In het westen, lijkt me. Als het avond is tenminste.’ ‘Hoezo dat?’ ‘Nou, Mercurius staat zo dicht bij de zon dat hij van ons uit gezien altijd vlak na de zon ondergaat of er vlak vóór opkomt. Vandaar.’ ‘Nou, dat weet ik nog niet zo hoor, of dat zo is. Planeten hebben toch ook hun hemelbaan?’ Ik kijk hem aan, hij kijkt mij aan of hij ze persoonlijk heeft ontdekt en op alle sterrenkaarten ter wereld heeft ingetekend. En hij blijft zo kijken tot ik toegeeflijk glimlach en allervriendelijkst vaststel dat ik daar nog niet aan had gedacht. Daarop maakt hij een gebaar of hij me met stoel en al aan de kant duwt en begint een verbijsterende monoloog over de invloed van de maan op zijn vrouwelijke kant.</p>		
<p>De eerste ruimte die we binnengaan staat vol marmer; vrouwelijk naakt met als gemene deler kleine koppensnellerachtige hoofdjes en dijen zo dik en explosief gespierd dat ze aan wurgslangen doen denken.</p>	136	Beeldspraak
<p>Hier werd zangles gegeven, in de lente stonden de ramen open en dreef met de flarden straatlawaai en klanken van uiteenlopende instrumenten die in andere lokalen werden bespeeld de licht weeë geur van kastanjebloesem naar binnen.</p>	137	Statisch
<p>Aan weerszijden, laag boven rimpelloze sloten en met bedauwd spinrag overtrokken weilanden, dreven hier en daar nog langgerekt, wattige restanten van wat bij ons opstaan een compacte en kille ochtendmist was geweest. Een kwartier nog – of eerder een paar minuten, dan zou aan de horizon (precies in het verlengde van de weg, schatte ik, kaarsrecht vooruit) de zon verschijnen, die die nevelflarden als machteloze fantomen in het niets zou laten verwijlen.</p>	139	Statisch
<p>Ik keek opzij; jij lag, in een optimistisch blauw zomerjurkje waarover je een dunne trui had aangetrokken, je oor bijna tegen het raam, je haar in een slag voor je gezicht en je mond een beetje open als een vis op het droge, alweer te slapen.</p>	140	Beeldspraak
<p>En daar gebeurde het, toch nog onverwacht: het licht barstte los, brak zich vrij (vanuit een punt tussen twee groepjes bomen, links van de door mij gedachte plek), bereikte me in een ondeelbaar moment en haastte, zo stelde ik me voor, zich verder, flitste voort op een supersonische maar geluidloze vloedgolf, in zijn eeuwigdurende jacht over het aardoppervlak.</p>	140	Dynamisch
<p>(...) op het klotsende water waar soms plotseling, donker en met dreigende snelheid als een soort voorwereldlijke reuzenkrokodil, een aak met kolen of zand doorheen gleed.</p>	146	Beeldspraak
<p>Als we langer stonden ontwaarden we vlakbij, bijna onder ons aan de overkant, meer van het omringende decor: een veldje waar altijd een paar bemodderde schapen stonden te rillen, een met onkruid begroeid stuk braakland dat zich door bulten en geulen nog verried als voormalig crossterrein.</p>	147	Statisch
<p>(...) met jou was het op de een of andere manier vanaf de eerste keer volkomen anders geweest, gracieuzer, waardoor ik me vaak voelde of we twee ranke, sterke, felle dieren waren, vogels – hoe belachelijk dat ook klonk nu ik het mezelf hoorde zeggen.</p>	147	Beeldspraak
<p>Door onze relatieve armoede (...) deden we waarschijnlijk meer moeite dan we anders zouden hebben gedaan en zo kreeg ik een in een parkje gevonden kromgetrokken ansichtkaart met een vooroorlogs havengezicht van Rotterdam van je, een kegelvormige, wit-rose kastanjebloesem om in een glas water te zetten, een klein boekje (...)</p>	149	Statisch
<p>Rondom het parkeerterrein waren het gras en de laaggesnoeide struiken nog grotendeels met dauw bedekt, over alles lag een tintelende flonkering.</p>	151	Statisch
<p>Ik herinner me dat ik het prettig vond dat je onze bestemming verdedigde; voor mij</p>	152	Dynamisch

maakte een deel van Zwitserland (De kantons Graubünden en Wallis), samen met Jotunheimen in Noorwegen en de Hebriden bij Schotland, zo ongeveer aanspraak op de titel Aards Paradijs en ik begreep niet wat mensen bewoog dagenlang door smerige, klamme, vijandige steden te sjouwen en met grote aantallen soortgenoten rond te krioelen als razende insecten. Ons reisdoel was het tegenovergestelde – het was niet uitgesproken maar ik ging er stilzwijgend vanuit dat het jou om hetzelfde ging, namelijk ergens willen zijn waar de mens er nog niet helemáál in was geslaagd de natuur aan zich ondergeschikt te maken, waar de beschaving zelf er minder toe doet.		
Terwijl we een tijdlang over de linkerrijbaan alles en iedereen voorbijzoefden werd het landschap glooiender, geplooid, en openden zich links en rechts valleien met ordelijke dorpen, snelstromende riviertjes in glinsterende beddingen, compacte loofbossen in bleek dampend licht.	155	Statisch
(...) je had de vorige avond, na het concert op weg naar huis, nog gezegd hoe vreselijk je veel mensen van haar leeftijd vond, de babyboomers; die auto- en hondenbezitter, een hele generatie die menen de wijsheid en eeuwige jeugd in pacht te hebben maar niet eens voldoende mentale weerbaarheid bezat om bijvoorbeeld een eind te maken aan dat massale roken van ze.	159	Statisch
(...) en moesten vanaf de halte nog een eind te voet door een doodkalme buurt die half bos, half dorp was. (...) Het was rond halfnegen maar nog broeierig warm, insecten zwommen in de vloeibare lucht, bijna horizontaal invallende bundels gerijpt zonlicht schoten ons verblindend over het asfalt tegemoet en het rook naar gemaaid gras.	159 - 160	Statisch
(...) en je sleepte je bladmuziek (in die tot op de draad versleten tas met de olifant) bijna over de grond – (...)	160	Statisch
Bij het begin van een uit bestofte klinkers bestaande oprijlaan met aan de linkerkant een houtwal en rechts als in slagorde een rij eiken opperde ik opgewekt dat het wel eens zou kunnen gaan onweten (...).	160	Statisch
‘Edith komt natuurlijk weer te laat,’ voorspelde je nors, terwijl je wat krampachtig de olifantentas toch maar over je schouder hees en de oprijlaan insloeg.	160	Statisch
Ik knikte, keek omhoog, de ons overkoepelende takken in, toen daar plotseling met veel lawaai een duif opfladderde. Het deel van de eikebladeren dat het late zonlicht filterde bezat nog de onwezenlijke tere, smaragdgroene gloed die nu, naarmate de zomer zijn hoogtepunt naderde, wel snel aan helderheid zou inboeten.	160 - 161	Statisch
Ik zag er weer magnifiek uit – bleek, mager, mijn haar dun en zo pluizig dat ik wel een schaap leek, kortom allesbehalve de bloem der natie (...)	164	Beeldspraak
Er werd, door de zoon des huizes, een zo te zien wereldwijd ventje van een jaar of vijftien (met waarschijnlijk een monomane hartstocht voor snowboarden of inheemse padden) drank aangevoerd – glazen rode en witte wijn en bronwater.	164	Statisch
Nu zag ik, op een laag tafeltje aan de andere kant van de kamer onder een raam dat voornamelijk uitkeek op de uitwaaiende takken van een rode beuk, een telefoontoestel.	165	Statisch
Ik keek de andere kant uit, naar het raam, waar een bromvlieg irritant zoemend nutteloze curves trok.	167	Statisch
Wat betreft die Eugenie kon ik niet anders dan hem gelijk geven; zij was een modelvoorbeeld, alleen al de manier waarop ze naar je keek – ze keek eigenlijk niet, zo observeerde je met die kraalogen van haar, kil als een reptiel, of een insect. Ja, dát is ze, dacht ik met strijdbare tevredenheid, een insect, een bidsprinkhaan.	174	Beeldspraak
(...) de hemel was betrokken, met zware leikleurige wolken die nog slechts op enkele plaatsen langgerekte, helder kobaltblauwe vegen avondlucht doorlieten. Er stond een grillige wind die vochtig aanvoelde. Ik dronk een beetje gulzig van de wijn en volgde een bemost tegelpaadje dat met een bedachte slinger langs een aantal rozenperken dieper de tuin in liep. Na een meter of veertig kwam ik bij een steiger die zich in een natuurlijke inham van een meer bevond. Aan weerszijden schoten, in een brede, gelijkmatige V-vorm, rietkragen uiteen.	175	Statisch
Ik pakte de fles weer van het tafeltje en liep rond een perk met een sombere	177	Statisch

rododendron.		
Het was een vreemd gezicht, die helverlichte ruimte waarin de menigte zich alweer, met gedistingeerde omzichtigheid en beleefde knikjes tussen de rijen stoelen door schuifelend, verzamelde voor het vervolg van jouw optreden – alsof ik voor een aquarium stond met traag en geluidloos achter dik glas bewegende wezens, niet minder bizar en onwezenlijk dan de meest exotische vissen.	177	Beeldspraak
Ik had kunnen horen dat de bomen rondom het huis steeds wilder waren gaan ruisen in een aanwakkerende wind en ook had ik kunnen zien dat er, terwijl het donker was geworden, geen enkele ster te bespeuren viel. In elk geval stond ik plotseling, terwijl ik daar zo door het raam naar binnen staarde, glas in de ene en fles in de andere hand, scherp afgetekend in het verblindende licht van een flits die pas na enige tijd werd gevolgd door de donder.	182	Dynamisch
Ik stapte – je wist maar nooit of het niet nog een keer zo zou bliksemen – achteruit tot ik het gebladerte van de rode beuk in mijn rug voelde veren.	183	Dynamisch
Nadat het nog een paar keer, maar nu in de verte, had gerommeld, waarbij een tweede flits en regen uitbleven, draaide ik me om, liep veiligheidshalve achter de beuk langs en daarna, via een rozenperk met zachte aarde waarin ik diep wegzakte het terras op de achtertuin zo goed als het ging vermijndend, terug naar de steiger.	183	Statisch
De uitbundige plons die ik verwachtte bleef uit – het was meer een droge plof, onmiddellijk gevolgd door verontwaardigd gesnater van een uit de rietkraag wegschietende eend.	184	Statisch
Jij nam bloemen in ontvangst (...)	185	Statisch
(De geur van eikebladeren, hier en daar het welgestelde gepruttel van een stationair draaiende automotor en – althans in mijn perceptie – nog wat extra applaus in de vorm van dichtslaande portieren)	186	Statisch
‘hoe zit dat nou: licht bestaat uit golven en tegelijkertijd uit deeltjes? Ik bedoel – hoe moet ik me dat nu precies voorstellen?’ (...) Dit, zo’n belangstellende vraag over een natuurkundig fenomeen, was de meest recente plagerij uit het almaar wisselend repertoire dat tussen ons bestond.	188	Dynamisch
En zo had je twee dagen daarvoor, naar aanleiding van een artikel in het wetenschapskatern van een krant, geopperd dat het idee van parallelle heelallen je wel aanstond; ik wierp meteen, afhoudend, precies dus zoals je me verweet, tegen dat je je waarschijnlijk juist doodongelukkig zou gaan voelen bij het besef dat in een ander heelal iemand bestond, identiek aan jouzelf die wél de hoofdprijs in de lotto won – of niet hoefde te spelen op een huisconcert bij Eugenie Dupont. ‘Waarschijnlijk zijn elektronen en alle deeltjes waaruit atomen bestaan ook golven,’ luidde mijn riposte op de aanval van vandaag. ‘Alle materie.’ ‘Ah. Dus volgens jou is alles een illusie?’ ‘Nee hoor, ‘ zei ik, ‘die golven zijn echt.’	188 - 189	Dynamisch
Terwijl je verder las voerde de Autobahn ons langs een uitgestrekt en verlaten, met klaprozen bezaaid spoorwegemplacement (...)	190	Statisch
Ik verliet de snelweg, reed nog een paar kilometer door om ook echt aan het verkeersgeraas te ontsnappen en draaide een onverharde landweg op die een glooiend weiland zonder prikkeldraad scheidde van een perceel rommelig loofbos dat hooguit een hectare besloeg. Ik parkeerde in de milde, druivenkleurige schaduw van een berk, zette de motor uit, draaide mijn raampje weer open.	191	Statisch
Uit het bosje kwam een vochtige geur van humus en varens. Het door het gebladerte boven ons druppende zonlicht wierp een spikkelig patroon over het glanzende dak van de Citroën. Ik hoorde vogels; een merel, een koekoek in de verte (en bedacht dat je een koekoek altijd en alleen maar zo, zo in de verte, scheen te kunnen horen) en er ritselde ook iets schuws in de ondergroei tussen de bomen – misschien een fazant. Slechts een paar meter van ons af, op kniehoogte, op een kromgebogen takje van een stoffige, hopeloos in zichzelf verward geraakte braamstruik, ontvouwde een kolossale kever zijn gitzwarte dekschilden in de aanzet tot een rondvlucht.	191	Statisch
Op het weiland, dat naar zijn zelfgeschapen horizon omhoogliep, bevond zich geen vee; nergens was een huis, schuur of zelfs maar een elektriciteitspaal te zien – alsof	192	Statisch

we de beschaving nu al deels achter ons hadden gelaten. Een enkele kolossale, solitair door de verder eindeloos lege hemel drijvende stapelwolk sleepte een even kolossaal eiland van schaduw achter zich aan. Een windvlaag trok een felle, kortstondige golf door het lange gras en joeg zand van het pad op in een tornadoachtige stofwolk.		
Vlak naast me begon een krekkel te tsjirpen – een machinaal geluid; alsof telkens snel een vel papier werd doorgescheurd.	193	Statisch en beeldspraak
(...) je boog je nog verder voorover tot ik je borsten tegen mijn borst omhoog voelde schuiven en begon met katachtige likjes het gemorste sap van mijn gezicht te verwijderen; (...)	193	Beeldspraak
(ik met de sluiting van je beha, jij met je tong van een kat)	194	Beeldspraak
(...) ik bleef eraan denken terwijl we vreeën, kon me er niet van losmaken terwijl ik daar lag, de onverstoorbare blauwe hemel in starend, met de geuren van jouw haar en uitgegroeid gras en droge leem in mijn neus, de wind op mijn gezicht en blote benen en armen voelend.	194	Statisch
Ik weet nog dat ik, op het moment dat ik mijn ogen sloot, zwaluwen hoorde. Als vergankelijkheid hoorbaar was, scheen me toe, dan was het dat flinterdunne geluid – bijna gefluit.	194	Dynamisch
‘Man?’ zei ik. ‘Man?’ en ik duwde je, onder het uitstoten van een soort roofdierlijk gegrom en zonder je een kans op ontsnapping te geven opzij, (...)	195	Beeldspraak
Je las, met je benen over elkaar, wat in een boek maar met een minimum aan concentratie en na verloop van tijd keek je vooral door de smalle ramen in de deuren naar buiten hoe de grote rivieren met hun uiterwaarden en daarna de zuidelijke provincies aan je voorbijtrokken.	197	Statisch
Ik wist dat ze een groot huis op een heuvel bewoonden, met een weids uitzicht over de door glooiende akkers en velden geflankeerde Maasvallei. Achter het huis bevond zich een privé-bos (dat jij als vierjarige <i>het kikkerbos</i> had gedoopt – je brak er elk voorjaar een week of twee lang je nek over de trekkende padden) van een goede driehonderd meter diep dat doodliep op een al decennia niet meer in exploitatie zijnde en daardoor geheel overwoekerde spoorlijn.	198	Statisch
Het zogenaamde kikkerbos bestond voornamelijk uit ietwat naargeestige naaldbomen met takken die pas op een meter of zes hoogte begonnen, zodat je er tot aan het dode spoorlijntje dwars door heen kon kijken.	199	Statisch
Maar ook toen ik al mijn nogal materialistische preoccupaties had losgelaten en, bijvoorbeeld, zag dat het uit enorm brede planken opgetrokken eekhoornkleurig parket de hele woonkamer met een wonderlijke gloed vulde wanneer 's middags de boven het rivierdal dalende zon erop scheen en dat het bos juist, vooral door de manier waarop het verwaarloosd leek (overal waren afgewaaide takken blijven liggen waaraan zich nu trosjes oranje en mintgroene paddestoelen vastklampten, overal ook bleken zich schijnbaar doelloze, dikbemoste stenen trapjes van een tree of drie à vier te bevinden) uitnodigde om in rond te dwalen, bleef ik het gevoel houden dat ik een gebied had betreden waaraan iets mij wezenlijk ondoorgrondelijk en ontoegankelijk bleef.	199 - 200	Dynamisch
Vrijwel vanaf het moment dat de auto waarmee ik van het station was gehaald op het hoogste punt van de oprijlaan stopte, een meter of vijf voor de dubbele garage met leikleurige kanteldeuren, en ik uitstapte en de dennen rook en het grind onder mijn schoenen hoorde knarsen, bekroop met het gevoel dat het gezin plus de eventueel aanwezige familievisite bezig was zich voor te bereiden op een ‘grote gebeurtenis’.	205	Statisch
Dan verscheen zijn als bij een goeiige oude hond diepgeplooid gezicht zonder aankondiging om de keukendeur (...)	206	Beeldspraak
‘Geloof het of niet, maar ik heb haar laatst gezien op het strand bij de Kennemerduinen, om elf uur 's ochtends, moederziel alleen – in een roze galajurk.	210	Statisch
(met de blik van een lynx en steeds ijzingerwekkender gestrengheid)	212	Beeldspraak
Je had wel gelijk, ik werd telkens euforisch van de gedachte met je door de bergen over verlaten kronkelpaden te lopen, stappend of springend van de ene naar de andere steen, terwijl onder onze voeten glashelder water sijpelde, gorgelde, spetterde,	214	Dynamisch

kabelde. De hemel daarboven. De vergezichten met hun onbevattelijke stilte.		
(...) en het enige waarover ik achteraf verheugd kon zijn het je te hebben laten zien, was het panorama dat we vanaf die hoogte over de bossen in de omgeving hadden.	215	Dynamisch
Het was niet later dan een uur of tien maar het gehele bolwerk, dat geometrisch gezien in een hoek van de singels lag, was, samen met het omringende en naar gebouwen toe oplopende 'park' – een modderig terrein met een stuk of dertig onstuimig ruisende eiken met eigenaardig afgeplatte en tegelijk zó grillige en dooreengroeiende kruinen dat ze jou deden denken aan de schilderijen van Klimt op de (afgelopen kerst van je moeder gekregen) kalender die je op je kamer had hangen – gedompeld in een slechts hier en daar door een eenzame lantaarn doorboorde duisternis, die deze plek wel tot de duisterste van de stad moest maken.	216 - 217	Statisch en beeldspraak
(...) en snoof met een dankbaar gevoel de houtgeur op die daarna overal bleek te hangen en me deed beseffen dat op deze plek al naar de sterren werd gekeken toen men, althans volgens onze huidige maatstaven, nog van bijna niets benul had – tenminste niet van quasars of zwarte gaten of de Big Bang, zelfs niet van extragalactische stelsels.	217	Dynamisch
Nu echter herinnerde ik me weer hoe ik er op veertienjarige leeftijd met een drietal klasgenoten in een krakende winternacht op uit was getrokken, zo ver mogelijk weg van het dorp, over een aardedonkere laan langs stille boerderijen en houtwallen de Veluwe op, om aan de lichtvervuiling en eventueel belangstellende ouders te ontsnappen en dat we, stampvoetend en klappertandend maar tegelijkertijd vervuld van de wetenschap deel uit te maken van een al bij voorbaat legendarische expeditie, op een grotendeels met knarsende uit plakATEN bedekt heideveldje stuk voor stuk de zichtbare planeten, dubbelsterren en open sterhopen probeerden te traceren en scherp te krijgen, (...)	218	Dynamisch
De wat bedompte atmosfeer werd meteen verdreven door een koele, naar natte bladeren geurende avondbries.	219	Statisch
Je stond, je adem als een ijl wolkje tegen de sterrenhemel, nog steeds omhoog te staren terwijl je vroeg: 'Wat doe je?'	219	Statisch
'De Andromedanevel,' verduidelijkte ik met een zeker gevoel van trots. Ik zag voor me wat jij nu zag; zo dadelijk zou ik, op je eventuele vraag, kunnen antwoorden dat het Andromedastelsel niet veel verschilde van onze eigen Melkweg, dat het, volgens de meest recente metingen, op een afstand van tweeënhalf miljoen lichtjaar stond en dertig miljard sterren telde en dat je, wanneer je naar de Andromedanevel keek, vrijwel hetzelfde zag als bewoners van een planeet daar die naar ons keken en nu door deze telescoop als in een spiegel naar onszelf tuurde, naar een blinkend eiland in een bodemloze pikzwarte zee – dat was tenminste mijn eigen gewaarwording bij de eerste kleurenfoto die ik onder ogen kreeg.	221	Dynamisch
Terwijl we in de gangen en kamers van de sterrenwacht hadden rondgedwaald was, zonder dat we er erg in hadden, de aan het begin van de avond nog zo fluweelblauwe hemel vrijwel dichtgetrokken.	221	Statisch
(...) – jij zou graag nog in een café wat drinken en praten over sterren en de Andromedanevel maar ik voelde me stroef en ik had ook het vermoeden dat je mijn ernst over het hele project vermakelijk vond en ik gaf te kennen dat ik het liefst naar huis en bed wilde.	221 - 222	Dynamisch
(...) betoogde jij op een opgeruimde en gratuite manier dat we nu de hele Rijn stroomopwaarts hadden gevolgd en dat de route een rivier leek met oevers zo ontoegankelijk dat je niet op het idee kwam hem te verlaten, je keek vrij op de weg maar als je goed keek was het een geïsoleerde wereld, een labyrint met alleen maar schijnvertakkingen of misschien de rug van een slang en op dat moment liet ik het stuur met één hand los, pakte de appel en duwde hem plagerig weer naar je mond.	222	Beeldspraak
Een klein uurtje nadat we Basel achter ons hadden gelaten doemde in de verte <i>boven</i> de al licht rozig kleurende wolkenstrook aan de horizon in het zuiden, als in een fata morgana van links naar rechts de witte Alpentoppen op, zo majestueus in het gelid dat het me – ook al was dit voor mij inmiddels de derde of vierde keer – weer	222	Dynamisch

overrompelde.		
We werden door steeds steilere dichtbeboste heuvels en later scherpgekartelde bergen omsloten en toen ik de hoofdroute verliet en daarna kleinere wegen nam werd het om ons heen stiller, tot het enige geluid dat overbleef dat van onze auto was, echoënd tegen de rotswanden, wat de stilte nog meer accentueerde	222 - 223	Statisch
Terwijl ik de glazen die we hadden meegenomen op de planken zette en een fles wijn openmaakte, kwam een troepje gulzige eenden op ons toegezwoomen. En omdat ik me dit nog herinner, die pakweg zeven eenden, elk zo'n vastberaden kielzog achter zich door dat smetteloze water slepend, weet ik ook nog wat voor lol we hadden om iets heel doms: de beesten zagen jouw tenen, wanneer je ze tenminste lang genoeg roerloos boven de waterspiegel hield, aan voor iets eetbaars; ze beten er af en toe vlug in, jij zei dat het vreselijk kietelde, dat ze scherpe tandjes hadden en dat ik het ook een keer moest proberen.	223	Dynamisch
Tegelijk met het opvonken van de sterren in de hemel boven ons gloeiden, overal in de immense formaties aan de overkant van het meer, in een zacht duister als geplooid fluwelen doek, tientallen flonkerende lichtjes op. En alle lichtjes, boven en op de aarde, lieten zich gaandeweg, zonder dat nog duidelijk een grens viel te onderscheiden, spiegelen in het roerloze, ineens reusachtige en peilloze water voor en onder ons en het was of wij op dat moment, op onze ver in het meer lopende steiger, door de hemel zweefden. Wat je toen zei deed me denken aan die eerste keer dat ik in de concertzaal naar je was komen luisteren – je zei dat het zo overweldigend was, deze gewaarwording die al je zintuigen zo in bezit nam, leek te vervullen, dat het bijna niet te verdragen viel. Ook zei je dat je zeker wist dat je over tien, of twintig, of vijftig jaar dit moment met mij op deze plek op de oever van het Vierwoudstedenmeer nog zou herinneren.	224	Dynamisch
(...) en luisterde ik naar een gemaskerde zanger die zich als een gekooid dier in een kantelbare kubus van ijzeren balken ophield en uitsluitend in staat leek tot het zo schril mogelijk uitstoten van klinkers.	227	Beeldspraak
Onder de gekostumeerden die ik in de gangen heb ontwaard, bevonden zich een vervaarlijk met zijn hooivork rondzwaaiende Poseidon en de matrone die, haar kapsel vol gifgroene slangen, een overtuigende Medusa verbeeldde.	227	Beeldspraak
Twee toilettafels maar geen Tobias die daar spugend en rochelend overheen hangt, alleen een heel lang blond meisje in een leren broek dat een jongen als een hitsig hondje tegen zich op laat rijden terwijl ze, de hoogte van het plafond peilend, een sigaret rookt.	230	Beeldspraak
Net als zijn clangenoten heeft hij die gorilla-achtige lichaamsbouw: kromme korte benen onder een groot bovenlijf.	232	Beeldspraak
Ik tuur met een hol gevoel in het aquarium en probeer te bepalen of dat hele organische labyrint in feite niet uit slechts één enkele plant bestaat.	239	Statisch
Ik richt me op, blijf naar de plant staren terwijl ik hem, zacht en met een nu bijna per woord trager en matter wordende stem, hoor vervolgen: 'Waarom denk je anders dat je hier bent – al die weerzinwekkende mensen.'	239	Statisch
'Of mensen – maden, op een lijk.'	239	Beeldspraak
'Maar nee: Tobias Fenne was nog net goed genoeg om die domme kanarie van Hella te vreten te geven.'	239	Dynamisch
Hij had de beheerder aangeklampt en ruimhartig het hele weekend vooruitbetaald en zo gleden we nu, licht scheefhangend, op een lauwe bries door een allesonthullende vollemaansnacht over het grootste en naar verluidde ondiepste meer van Friesland.	240	Statisch
Het was zo licht dat het soms bijna dag leek, en dag met zo'n waterige zonneschijf (van nauwelijks lagere magnitude dan deze uitbundige maan) achter een weerbarstig melkbleek wolkendek.	245	Statisch
En ook waren alle terloopse – vooral de terloopse – aanrakingen teder en vrij van routine of een dierlijk soort zelfbehagen.	245	Beeldspraak
Ik was gestuit (en afgeknapt) op schoonouders, op huisgenoten, katten, tafelmanieren, vraatzucht, bijgeloof, snorharen, knieën, billen, dijen, borsten.	246	Dynamisch

Theo en Conrad hadden weer een sigaar gepakt en staarden zwijgzaam naar de rookpluimen die ze uitbliezen, ik werd bekropen door de voorstelling dat de miljarden moleculen water onder ons transformeerden tot een dikke, stroperige substantie.	247	Dynamisch
Er vlaagde een keer, met een geruis dat eerder aan bomen dan aan vogels deed denken, en vlucht wulpen (volgens Theo) over. Ergens ver, op het achter de rietkragen in diepe sluimer verzonken Friese platteland, sloeg een schelle torenklok eenmaal en ik realiseerde me dat ik de snelweg niet meer hoorde.	247	Statisch
De man had, telkens zijn gepommadeerde haar gladstrijkend, met zijn hoge borst wat vooruit als een haan over het podium heen en weer geparadeerd (...)	247	Beeldspraak
<i>En u heren. En schaarse dames astronomen in spe, had hij ons met een zwaai van zijn witte, buigzame aanwijsstok naar het hoofd geworpen, hoe vaak laat u. Langer dan een vluchtig moment. Tot u doordringen hoe absurd het is. Voor de etalage van de Bijenkorf te staan. Terwijl tegelijkertijd een zwart gat. In het hart van de melkweg. Bezig is de zon en alle planeten. Manen. Kometen en asteroïden. Die ze aan boord heeft. In een ziedende maalstroom in het rond. Te zuigen?</i>	248	Dynamisch
Met een zweem van geluk herinnerde ik me dat ik Hella eens, op een vergelijkbaar zelfingenomen toon, had gevraagd: 'En hoe is dat nou, een berg beklimmen?' Dat was tijdens onze eerste zomervakantie geweest, boven op de Piz Umbrall in Graubünden, op de grens met Italië. Het was wat hoogte betreft geen spectaculaire bergtop (3000 meter of daaromtrent) maar wel een echte piek: we zaten op een kartelrand van loodrecht naar weerszijden afvallende rotsen en hadden daarbij, dankzij een lege, haast donkerblauwe hemel, een panorama van meer dan honderd kilometer rondom ons dat ons in staat stelde de hoogste Alpentoppen met een blik op de kaart een voor een te determineren. Hella zat zegevierend (benen uit elkaar; wiebelend met haar op hun dikke rubberen hak rustende bergschoenen) op het hoogste punt: een opvallend ronde, misschien wel deels door eerdere klimmers gladgeërodeerde kei en riste, op een dit-heb-ik-verdiend-manier, een rol Digestive-chocoladekoekjes open, ik stond een meter of drie onder haar en zag hoe zij de haren die ondanks het smetteloze weer venijnig gure wind telkens voor haar gezicht en spiegelende zonnebril woeien wegveegde, het ene na het andere koekje at, ineens stopte met eten en alleen nog maar voor zich uit tuurde en de koude lucht en de stilte en de oneindigheid inademde.	248 - 249	Dynamisch
Hella had opgetreden, in een in de naaldbossen rond Zeist en Austerlitz verscholen kerkje.	249	Statisch
Op een verhoging voor een in de lucht hangende preekstoel, pal onder het toeziend oog van een grimmige houten adelaar op wiens gespreide vleugels een opengeslagen Statenbijbel rustte (...)	249 - 250	Statisch
(...) – er was een donkere glans in haar ogen gekomen en ik had gezien hoe ze een moment haar nagels in haar handpalm leek te drukken – maar ze had niets gezegd, ze had alleen haar onderlip half naar binnen gezogen, voor zich uit geknikt, op een wrevelige manier de tas met de olifant op haar schoot gezet en voor pakweg de zesde keer gecontroleerd of ze de goede partituren bij zich had.	252	Statisch
(journaal, vijf minuten Van Kooten en De Bie, een documentaire over uilen die werd verpest door de Gooise tongval van de commentaarstem)	254	Statisch
Ik keek er geconcentreerd naar, onderdrukte de neiging haar aan te raken, en liet mijn blik langs haar arm gaan en zag de vleugel, die als een groot beest in de kamer stond – maar roerloos, dacht ik. Een rund. Oeros.	257	Beeldspraak
Wat een tijd geleden alweer; maart was het pas maar al warm, we hadden door de duinen gelopen, door een geheimzinnig, donker ruisend sparrenbos richting zee. Tussen de stammen hingen schuine banen gloeiend licht die monsterlijk grote, halfvergane spinnewebben zichtbaar maakten.	257 - 258	Statisch
Toen wij uit het bos kwamen stonden we vrijwel meteen op het strand, het was leeg en groot en blauw en grijs en bij de duinen joeg het zand in eindeloos lange stromen parallel aan de waterlijn boven de grond, hier en daar had het zich terugtrekkende water langgerekte, glasheldere, de hemel weerspiegelende vijvers achtergelaten. (...)	258	Statisch

In de lucht doolde het melancholieke gekrijs van meeuwen en werden vederwolken verder ontrafeld. De wind nam nog zo in kracht toe wanneer je dichterbij de met om-en-omrollende schuimvlokken bezaaide vloedlijn kwam dat je oren er pijn van gingen doen.		
Hella diepte opgewekt en zorgzaam uit de zakken van haar fleecjack op wat ze onderweg bij elkaar had gejut: gele schelpen, een streng zwarte zeewierblaasjes, een medicijnflesje met een kurk en een feloranje, als zuiver gif aandoende inhoud, een meeuweveer, een stukje uitgeloozd hout in de vorm van een miniatuurwalvis.	258	Dynamisch
We hadden net een discussie gehad waarin ze mij ermee plaagde dat ik me al te vaak voor mezelf en mensen om me heen geneerde, ik had dat, niet al te overtuigend, proberen te ontkennen en zij (het was zaterdagmiddag en wat verderop was een braderie of soortgelijke horror in volle gang – de straat stond vol mensen), zij gooide, na mij met veel luider stem dan strikt noodzakelijk was te hebben nageroepen (...) met een brede grijns een haastig uit een vaas getrokken roos naar beneden.	261	Dynamisch
(...) – geenszins de enige botsing tussen een van de ‘vogeltjes in de kooien’ en de vijandige omgeving.	262	Beeldspraak
(...) en ineens zag ik weer dat kerkje van vanmiddag voor me, de glanzend gelakte banken en de preekstoel met de adelaar, de lichtjes van de kaarsen die op je netvlies bleven hangen wanneer je een andere kant op keek en Hella met haar frêle gestalte aan de vleugel en die flonkerende koperen snaren waar de klanken doorheen zongen zichtbaar in de spiegelende klep.	263 - 264	Statisch
(we stonden in een winkel, zij wilde een leren tas kopen ter vervanging van het stoffen exemplaar met de olifant)	264	Statisch
(we liepen achter elkaar – ik voorop, door het vochtige en dampende bos achter haar ouderlijk huis, zij droeg een dunne blouse en een rok en zette haar hakken af en toe in de mossige grond naast het pad omdat ze vond dat ze zo tikten op de tegels)	266	Statisch
Ze had een bolgepropte oude sporttas bij zich en de groene olifantentas, gevuld met onder andere stokbrood, kaasjes en een fles champagne.	268	Statisch
We vonden, op de oever van een dommelend riviertje net buiten de stad waar ik vanaf mijn instituut vrij eenvoudig naar toe kon fietsen, een plek in de zon – een paar vierkante meter gras in de beschutting van meidoorns die eens deel van een heg leken te hebben uitgemaakt maar waren uitgewoerd tot een grillige, groene, metershoge, met witte bloesems bezaaide muur. Terwijl ik mijn fiets wat verder bij een drooggevalen inham vol brandnetels en fluitekruid op de grond legde, realiseerde ik me dat we soms wekenlang de stad niet uitkwamen.	268 - 269	Statisch
We aten en dronken en intussen joeg de zon kortstondige ellipsvormige vlakken vol verblindende schittering over het water en dreef, zo ver het oog reikte, uit een rij hemelhoge populieren schuin aan de overkant een onophoudelijke sneeuwval van doorzichtig witte pluizjes. Een reiger zweefde laag over, waarop een tot dan toe onzichtbaar in de branding van riet en waterlelies verscholen gans hysterisch begon te gakken. Een meerkoet vertoonde een even bruto als onvoorwaardelijk minimum aan tolerantie ten aanzien van een gezelschap onbekommerd rond zijn nest slobberende eenden.	269	Statisch
Op de andere oever kwam een kleine compacte kudde schapen als lemmingen aangedraafd, om even spoorvlagen ook weer te verdwijnen.	269	Statisch en beeldspraak
Maar ondanks de idylle om ons heen leek er telkens nog een spoortje bitterheid te zijn achtergebleven, dat pas definitief verdween toen we bezoek kregen van een wesp. Eerst wapperden we, wanneer hij weer kwam langssnorren, wat met een hand om hem weg te jagen maar hij werd, door de geur van de alcohol dacht Hella, steeds overmoediger en bestookte ons met steeds onstuimiger duikvluchten – tot we uiteindelijk opsprongen en lukraak met onze armen in het rond maaiden. Toen het monster onder een glas was gevangen en wij weer rustig zaten, zei Hella: (...)	270	Dynamisch
De zon daalde voorspelbaar vredig achter de zich steeds zwarter aftekenende populieren en vulde de ruisende bladeren met een oneindigheid aan wemelende, etherisch trillende lichtvlekjes. De kleur van het steeds rimpelloze riviertje verschoof	271	Statisch

van zilver naar een roerloos wit als bleek glas, slechts verstoord door een enkel neerdwarrelend blad en de glimmende stalen rugvin van een karper of wie weet (suggereerde Hella) een snoek en al die tijd bleef de lucht, hoewel ze doordrenkt raakte van de geuren van aarde en gras en openstaande stallen en koelte uit de grond begon op te trekken, iets donzigs houden.		
Er viel onophoudelijk een dikke, nevel verspreidende regen die elk stukje ongeplaveide aarde tot een soppend moeras transformeerde en de toppen van de bergen permanent aan het oog onttrok, we werden zodra we ons buiten vertoonden levend verorberd door zogenaamde <i>midges</i> : minuscule maar enthousiast stekende en in wolken rondzwerrende muggen (...)	272	Statisch
Daar stond (...) ons tentje een week lang aan een baai op een boomloos, slechts met solitaire pollen taai gras begroeid terrein in een mist zo dicht dat je al hopeloos verdwaalde wanneer je even brood ging halen. Elke ochtend werden we rond vijf uur gewekt door het hartverscheurende gemekker van een crèche nieuwsgierige geiten. En alsof er inderdaad een kwaadwillende hogere macht in het spel was, sloeg het weer op de voorlaatste dag om – een bereidwillig briesje veegde de hemel schoon en toonde ons een glorieus landschap aan de overkant van de baai met onwezenlijk grillige, vulkaanachtige, van talloze kliffen en kleine inhammen voorziene kustlijn, bedekt met gras zo heldergroen dat het pijn deed aan je ogen.	272	Statisch
Met haar rug naar me toe, wat hol en gespannen, terwijl vlakbij een duif gemoedelijk koerde (...)	273	Statisch
Op het pleintje achter het huis kregen twee katten slaande ruzie.	274	Statisch
Het was in de stad, aan de rand van de buurt waar ik woonde, in een rosarium nauwelijks groter dan een achtertuin en zo weggemoffeld tussen met klimop overwoekerde bakstenen muren en een stille, doodlopende singel dat het alleen kon worden ontdekt door wie toevallig op een mooie avond de indringend zoete lucht van de rozen was opgevallen; dat was mij een paar maanden daarvoor overkomen en ik verheugde me er al een tijdlang op Hella de plek te laten zien.	276	Dynamisch
Nadat we, hoorntjes in de hand, een krakend hek hadden geopend en een smalle stenen trap waren afgedaald, merkte Hella, waarschijnlijk naar aanleiding van de smalle kronkelpadjes en de grillige overdaad aan uitgebloeide bloemen en struiken, verwonderd op: ‘Het lijkt wel door kinderen aangelegd.’	276	Dynamisch
Terwijl laag boven het grind voor onze voeten een koolwitje onverschillig voorbijdwarrelde, herhaalde ze wrokkig haar gedachte over, zoals ze het nu omschreef, mijn ‘nostalgische obsessie’.	276	Statisch
Ze fluisterde, naar een dode hommel in het grind voor haar voeten turend: ‘Ach, ik heb ook wel liefde genoeg voor ons tweeën.	277	Statisch
Om ons heen liet de bruinig-roze, allang niet meer geurende overvloed zich op een lieflijk briesje wiegen. Boven ons spande zich een augustushemel met los drijvende helderwitte zomerwolken. Van buiten de grenzen van ons miniatuurparkje drongen geluiden door van vogels, kinderen, een brommer.	278	Statisch
‘Zal ik voor je parkiet zorgen?’ zei ik.	278	Dynamisch
Lachende, gezonde, wat verwaten gezichten, met als stemmige achtergrond de door klimop omwoekerde ramen van Slot Rootselaer.	279	Statisch
Ik bleef naar de mensen op de foto kijken; heel hun energie en bravoure, hun vermete pose van winnaars van een eerste of tweede prijs, was op dat ene moment in de zon op het grindperk voor de ingang van het kasteel gestold en teruggebracht tot een onbeweeglijkheid even definitief en weerloos als die van luchtbelletjes in oud glas of – misschien toepasselijker met die welbeschouwd behoorlijk angelachtige wapens en de op facetogen lijkende maskers – insecten in barnsteen.	279 -	Beeldspraak
<i>Ben benieuwd hoor ik je zojuist (zes keer) op mijn hondstrouwe antwoordapparaat zeggen.</i>	287	Beeldspraak
Een boeddhist zal die tweede situatie harmonie noemen maar in feite ben je in zo’n toestand van innerlijke vrede mentaal ingedut en gedegenereerd tot een dier.	288	Dynamisch
Ik kwam van een 8-3 achterstand terug tot 8-8 en verloor toen kinderlijk eenvoudig	288	Dynamisch

toch nog die laatste twee punten – simpelweg omdat bij het bereiken van de gelijke stand mijn concentratie, mijn dierlijke overlevingsdrang, weer eventjes in slaap werd gesust.		
(...) herinnerde ik me onlangs een vrouw op straat te hebben zien lopen met een tas als die van Hella, zo'n stoffen tas met hengsel en opgeborduurde olifant, (...)	289 - 290	Statisch
Er had sneeuw gelegen, destijds. Hoe vaak was ik sindsdien nog door de sneeuw naar haar toe gefietst? – nog geen vijf keer, waarschijnlijk, maar niettemin had die eerste keer, met alle toevallige omstandigheden, als het ware de vaste bedding gevormd voor alle daaropvolgende tochten, want altijd wanneer ik in gedachten mezelf naar Hella zag fietsen, zag ik de straat en de naastgelegen huizen en bomen in de sneeuw.	291	Dynamisch
Ik kwam langs het park met het paleishek en de eendenvijvers. Er was een klas kleuters – twee aan twee, voorafgegaan door hun juf; drie achterblijvers joegen nog snel wat eenden het water in en schopten dorre bladeren omhoog.	291	Statisch
Met Hella was ik hier regelmatig geweest, we liepen telkens naar een bepaalde bank onder een overhivende linde waarvan de stam in drie delen uiteen leek te gaan vallen en een keer, tijdens een tropisch warme nacht waarin het in de flat niet meer uit te houden was, waren we over het na zonsondergang gesloten toegangshek geklommen.	291 - 292	Statisch
Ik had hem echter die middag in het rosarium teruggegeven zodat zij hem op haar beurt kon overdragen aan de flatgenote die ze de zorg voor haar vogel toevertrouwde.	292	Dynamisch
Een duifachtige vrouw met een boeket paarse tulpen neemt me in het voorbijgaan over de rand van haar halve bril op – zeker een kennis van iemand uit het orkest of het koor.	295	Beeldspraak en statisch
De sobere architectuur van de hal heeft een harmonieuze voortzetting gekregen in de foyer, die feitelijk een gang is die op meerdere verdiepingen tegelijk rondom de concertzaal loopt en deze (...) als een slang omklemmt.	297	Beeldspraak
En weer krijg ik die tegenstrijdige sensatie die waarschijnlijk, behalve door de natuur zelf, door niets anders kan worden opgeroepen dan door klassieke muziek: dat iets op een en hetzelfde moment zowel van een onwrikbare samenhang als volkomen ongedwongenheid kan zijn.	302	Dynamisch
'Weet jij,' vroeg ze, me met een borende blik tussen een paar voor haar gezicht bungelende slangen door aanstarend, 'waar Tobias uithangt?'	303	Beeldspraak
Geen vrouw gaat ook naar een postzegelbeurs – of laat op zolder treintjes door een zelfgemaakt landschap met huisjes, boompjes en beestjes tuffen.'	305	Dynamisch
Ook zie ik dat ze eindelijk afstand heeft gedaan van die olifantentas (...)	308	Statisch
Eens hoorde ik in de stad, op het plein met de linden waar Ruben nu aan woont, mijn naam noemen.	309	Statisch
Een spichtig, hypernervus meisje met een kat, jaarclub en een dwingende belangstelling voor yoga en esoterie.	309	Statisch
Wanneer een van de violisten zijn schoen verplaatst denk ik een seconde lang dat ik zojuist een muis heb zien wegschieten.	311	Statisch
(een veronderstelling die nog plausibeler werd door het gegeven dat ze blijkbaar ook voor de periode dat ze in Amerika zat een ander had gevraagd op haar vogel en kamer te passen)	313	Dynamisch
Ik viel, weer precies als enkele jaren geleden, ten prooi aan de neiging in allerlei toevalligheden en onbeduidende voorvallen een doorslaggevend teken te zien. Of een vallend blad op (ze schrijft) dan wel naast (ze schrijft niet) de stoep waarop ik liep zou neervallen.	313	Dynamisch
Ik zie weer hoe ik met Hella op Skye was, dat we dat tentje hadden opgezet op de van god verlaten plek waar de wind en regen rechtstreeks van de oceaan kwamen aanvlogen. Geen twijfel dat die plek er nu, nu wij er allang niet meer zijn en ook nooit meer zullen terugkeren, nog precies zo uit zal zien – de grillige pollen lang gras op de drassige glooiing, het rusteloze en peilloos schijnende water, de lichtval 's avonds op de verloren bleke rotsen aan de overkant van de groene baai – en dat ook over duizend of tienduizend jaar alles daar er nog precies zo uit zal zien.	315	Dynamisch

Hij pakte zijn fiets beet alsof hij een koe bij horens vat, (...)	317	Beeldspraak
Het begint harder te regenen. Er vallen grote, sprankelende druppels. Op de plassen verschijnen bellen, die meteen weer geluidloos uiteenspatten. Ze bestaan zo kortstondig dat je ze, zelfs al legde je je erop toe, nooit zou kunnen aanraken.	318	Dynamisch

Spel– Stephan Enter

Uitgeverij G.A. van Oorschot, eerste druk april 2007

Fragment	blz	functie in tekst
Ook deze woensdag slopen wij, rekening houdend met windrichting, zonnestand en talloze verraderlijke takjes, door het beukenbos achter het kasteel.	7	Dynamisch
We hadden sinds het begin van de middag op buffels gejaagd en Bennie, broertje van Theo, werd ongedurig.	7	Beeldspraak
Dodelijk getroffen viel ik daarna achterover in de zachte, droog knisperende laag beukebladeren die overal de bodem van het bos en de greppels bedekte.	7	Statisch
Ik snoof de vage tabaksgeur van de bladeren diep op, staarde omhoog en liet de grijs-groene beukestammen veranderen in stenen pilaren. Ertussen hingen, vrijwel horizontaal, even kaarsrecht en onmetelijk lang als de bomen, bundels licht van de laagstaande herfstzon. Het licht schonk alles wat het raakte een tere gloed maar die was bedrieglijk: de zon gaf al weken geen warmte meer.	8	Statisch
Zijn heldere stem was het enige geluid in het bos. Vogels waren vertrokken, de wind vond in de kale bomen te weinig weerstand om te kunnen ruisen.	8	Statisch
Zonder teken renden we, botweg tegen de zon in en over brekende takken, samen in de richting van het geluid.	9	Statisch
Ik ving woorden op van een taal waarvan ik niks verstond, het waren meer losse klanken dan woorden. Heldere, ijle klanken. Het leek wel vogeltaal.	10	Beeldspraak
Hij blies rook uit in helderwitte wolkjes, keek die achterna en bleef, zijn mond half open, omhoog staren naar de kale kruinen van de beuken die om de parkeerplaats stonden.	10	Statisch
Met een dromerig gevoel keek ik omhoog in de kruinen van de beuken en probeerde me voor te stellen hoe het was in een land te komen waar ze alleen dode bomen hebben.	11	Dynamisch
Ik deed hetzelfde, rende toen, alsof alle buffels van Amerika me op de hielen zaten, zonder één keer te stoppen verder over het grind, de oprijlaan af, het spoor over, door de kromme straatjes van ons dorp naar mijn huis.	14	Beeldspraak
Ik was met Bennie en Theo op zoek naar goud en Theo had juist een flinke ader ontdekt toen ik hem, tussen twee dikke bomen door, aan de rand van de parkeerplaats zag staan.	14	Statisch
En terwijl ik me op mijn andere zij draaide, mijn knieën tegen mijn borst trok en langzaam kopje onder ging in een gelukzalige halfslaap, zag ik hoe hij in Afrika over een breed grindpad door het oerwoud liep.	17	Statisch
Het was die middag licht gaan sneeuwen en er lag een dun, smetteloos laagje. Ik liep naar de rand van de parkeerplaats, graaide met mijn blote handen sneeuw van het gras en probeerde een bal te kneden maar het lukte niet goed, het was poeder. Plotseling zwaaide de deur van het kasteel open. Een stuk of acht negers kwamen naar buiten, Soefi-Ali was er ook bij. Ze schreeuwden en lachten, grepen in de lucht, duwden elkaar omver, proefden van de sneeuw en één van hen sprong op zo'n rare manier in het rond dat ik moest denken aan de keer dat ik had gezien hoe de koeien na de winter weer de wei in mochten. Het duurde even voor ik het begreep: dit was de allereerste keer dat ze sneeuw zagen! Ik voelde me heel trots. Dat ze zoiets hier in mijn dorp konden meemaken! Toen het ophield met sneeuwen, gingen de meesten al vlug weer bibberend naar binnen.	18-19	Dynamisch en beeldspraak
Hij groette me, wees vrolijk naar de sneeuw, gaf me een sigaret en rookte als gewoonlijk.	19	Statisch
Hij keek het bos in, zag dat de andere jongens er niet waren.	19	Statisch
(...) terwijl ik de bruine wagons telde en dacht aan Bennie die altijd 'het vurige ros' gilde als we vanuit het bos de trein naar Amersfoort hoorden (...)	19	Beeldspraak

Ik zag al voor me hoe Soefi-Ali kalm zou doorlopen zodat zo'n rotzak op het laatste moment moest uitwijken en op een stenen plantenbak met struikjes knalde.	20	Statisch
Aan het eind van de winkelstraat, bij het pleintje met de Oude Kerk, het rijtje schilferige platanen en café <i>Centraal</i> , keerden we om.	21	Statisch
Mijn vermoeden werd bevestigd: op de singel die voor ons huis liep werd geschaatst. Een dag of vier geleden had er nog nergens ijs gelegen en nu kon je schaatsen. Zo hard vroom het dus!	24	Statisch
Zojuist had ik me alles nog zo mooi voorgesteld: als Soefi-Ali sneeuw al geweldig vond, zou ijs verbijsterend zijn. En ik zou hem meenemen naar een plek waar hij over dat ijs, eigenlijk over water, kon lopen, glijden springen. Wat een afscheidscadeau!	26	Dynamisch
Ik keek nog eens naar de deur van het kasteel, zette mijn fiets weer neer en liep het bos in. Bij elke stap knisperde de laag beukebladeren onder mijn schoenen. Overal zag je witte spinnewebben. Ik raapte een stijfbevoren hommelpoot op die ik even later weer liet vallen.	26	Statisch
Bennie frommelde de doek tot een bal, drukte hem tegen zijn borst en rende juichend het bos in.	27	Statisch
De mooiste plek van ons land – maar ze bestaat niet meer – is zonder twijfel de vallei van de Breve. De paradijselijke schoonheid die het stroomgebied van dit riviertje tot in de negentiende eeuw kenmerkte, is misschien in de verte (maar dan ook bij voorkeur met half toegeknepen ogen een paar glazen op) nog te ervaren door wie zich met een luchtballon vanuit het zuiden, zeg vanaf de Rijn, op een toegeeflijke voorjaarsbries noordwaarts laat drijven. Dan ontrolt zich een landstreek als een heldergroen, naar weerszijden opglooiend tapijt, waar te midden van vruchtbare gronden zilverig glinsterende beekjes kronkelen en van waaruit een ijle, naar kruizemunt en tijm geurende nevel de zon tegemoet stijgt. Het is stil en koel, met in de diepte alleen de spottende echo van een koekoek als bewijs dat de wereld al een tijdje wakker is. Bij nadering laat zich meer onderscheiden: dicht loofbos met hier en daar een paarsige vlek heide, die de hoger gelegen gebieden bepalen; de lage, moerassige delen waar in dampend licht het gefluister van wilgen en elzen heerst. En natuurlijk is er het dorp Brevendal, gegroeid rondom de plek waar in 1057 zes Saksische monikken een kapel stichtten. Van vóór dat jaar zijn slechts op de gele zandgebieden in het oosten, grafheuvels overgebleven van een volk dat messen van vuursteen hanteerde en de as van zijn doden begroef in kleine urnen, die in de achttiende eeuw met dozijnen tegelijk als paaseieren opdoken. (...) Overgeleverd is dat de geestelijkheid gewetensvol haar <i>tins</i> bijdroeg aan kruistochten, dat de boeren moeizaam de lage gronden drooglegden en de hogere probeerden te bemesten, en dat de adel zich bekwaamde in jagen, eten, belasting innen en periodieke plundering. De nederzetting bloeide en dorde als op seizoenen van de jaartelling, waarbij elk tijdvak sporen naliet die nu nog zichtbaar zijn.	28-29	Statisch
Zo loopt ten zuiden van het dorp een zogenaamde Hessenweg, waarover eens de hessenwagens met handelswaar zich als kamelen der zandwegen statig schommelend voortbewogen.	29	Beeldspraak
Het pronkstuk is een 2500 kilo zware klok die met zes paarden vanuit Utrecht werd vervoerd.	29	Statisch
En daar, pal onder die manende klokslag, vinden we ook een herinnering aan oeroude geslachten als de Bentinks, de Hackforts en de Vijghen, die het vruchtbare land langs de Breve aan hun boeren lieten en tegen de bosrand een pastoraal slot bouwden (...)	29	Statisch
Een bezoek aan Arnhem was een dagreis, over wegen die 's zomers in stuivende zandzeeën en 's winters in modderpoelen veranderden.	29-30	Statisch
En terwijl de wereld kleiner werd, groeide de nederzetting in de vallei. Het riviertje werd deels van meanders ontdaan en gekanaliseerd. Akkers en weidegronden maakten schoksgewijs plaats voor huizen en bescheiden industrie – voornamelijk tabaksteelt en wol. Slechts aan de noordkant, waar tegenwoordig een enkelspoors treinverbinding met een frivole boog de dorpskern ontwijkt, rijst nog als een muur van diepgroene schaduw het teruggedrongen beukenwoud op, dat naar het oosten toe	30	Statisch

overgaat in compact dennenbos, met zijn blauwige gloed en belofte van koele beschutting.		
Een oud, half losgescheurd aanplakbiljet (<i>Ballonfiësta 10 augustus</i>) klapwiekt in de wind en het kan bijna niet anders of de reiziger voelt, als een ijzige aanraking op zijn huid, het verstrijken der jaren – en beseft dat deze wind in niets verschilt van de bries die hier eens door riethalmen en wilgetenen trok.	31	Dynamisch
Tussen de steunberen hebben zich vochtige, zacht huiverende bladeren opgehoopt.	32	Statisch
En daar, op een bemost bankje, onder een scheefstaande plataan die nauwelijks schilferiger is dan hij, zit Jeetje, de dorpsgek van Brevendal.	32	Statisch
Dat was gekruld als een herfstblad, en wanneer je het rechtrok zag je steevast hetzelfde plaatje (...)	32-33	Beeldspraak
Alsof hij in de avondbries verdampte, en 's ochtends door de aanraking van het eerste licht zijn zichtbaarheid herkreeg.	34	Beeldspraak
Dan zat hij bij voorkeur op dat bankje onder de scheve plataan.	34	Statisch
Wie hem niet kenden, haalde zijn schouders op en dacht met een dove van doen te hebben – tot hij ineens opkeek naar de torenklok die het uur sloeg, of zich omdraaide naar een miauwende kat.	34	Statisch
Je zou verwachten dat je zo iemand vooral bij mooi weer tegenkwam. Maar Jeetje leek een voorkeur te hebben voor guur en regenachtig – of vorst, met een flink pak sneeuw.	34	Dynamisch
De kaarsrechte houding waarmee hij de treinen staat op te wachten wekt de indruk dat hij sterk is als een beer.	36	Beeldspraak
Een houtduif schiet met vleugelgeklepper uit een dakgoot. (...) En achter de ramen van <i>Centraal</i> staan even roerloos als onsterfelijk de sansevieria's.	37	Statisch
Er zijn aangrijpende foto's uit de oorlog, toen de Dorpsstraat vol dode paarden lag en in het slot (waar eeuwenlang een Vijgh woonde) joden werden opgesloten.	37	Statisch
Het gezicht, dat niet toebehoort aan een van de monniken uit 1057 maar aan een vriendelijke Germaan die van achter zijn hoog, opvallend trots kijkend rond de vreemdelingen welkom lijkt te heten, is een gezicht dat hij kent.	38	Statisch
De dik beaderde hand die liefkozend op de rug van het rund rust.	38	Statisch
Maar wanneer hij bij het bankje onder de scheve plataan komt, zijn daar alleen bladeren die in bleek lantaarnlicht huiverend tegen de kerkmuur samenscholen.	38	Statisch en beeldspraak
Op zijn tenen voor de badkamerspiegel constateerde hij dat zijn ogen kikkerachtig waren opgezwollen en dat de tint van zijn huid dichterbij geel dan bij roze lag.	39	Beeldspraak
Hij wist precies wat ze bedoelde: op precies die toon had ze gevraagd of hij de o zo schattige poedel van de burens voortaan buiten wilde laten.	39	Statisch
'Ik ben niet ziek. Ik kon niet slapen door de vogels.'	40	Dynamisch
Eerst volgden ze de singel, met eenden die opportunistisch uit het water hupten en hen snaterend begroetten.	40	Statisch
Ze liepen langs een haveloos sparrenbosje waar een harsachtig aroma uit dampte. Na honderd meter begon een heilige, licht glooiende akker met knikkebollende zonnebloemen, en weer verder doorkruisten ze een vervallen boomgaard waar onder de schuchter trillende blaadjes een druivekleurig schijnsel hing.	41	Statisch
Even later bleef hij helemaal stilstaan om een grote zwarte tor, die apathisch midden op de weg zat, met een blaadje op te lepelen en naar de berm te brengen. Zijn moeder draaide zich om. Voor ze iets kon zeggen gooide Norbert de tor in het gras en liep vlug verder.	41	Dynamisch
'Wat een prachtige dag!' zei zijn vader, terwijl hij opgetogen een paardevlieg van zich wegwijsde.	41	Statisch
Daar, in het midden, dat was dus Noach. Die was moeilijk geweest, maar de duif met het takje had hem verraden.	44-45	Dynamisch
Die was gloedvol, resonerend, en het duurde nooit lang of de betekenis van de woorden schoot door Norbert heen als de wind door takken zonder bladeren – hij hoorde alleen nog klanken en hun timbre.	45	Beeldspraak
De man zat onder een boom met grillige kale takken, en op de achtergrond hing iets	46	Statisch

in de blauwpaarse lucht dat op bliksem leek.		
'Of we verklappen,' begon een ander, 'wat je in de bosjes doet.'	49	Statisch
Hij richt zich op en tuurt, de hand met het stokje boven zijn ogen, verwachtingsvol naar de hemel. De zon brandt nog op zijn armen, en een verdwaald zuchtje wind strijkt als een donsveer langs zijn oren en de geschoren haartjes in zijn nek. Maar kijk – aan de horizon hebben zeilschipachtige wolken positie ingenomen.	53	Statisch
Terwijl Norbert (een energieke, zij het wat bleke jongen in versgestreken spijkerbroek en donkergroen poloshirt) in een stemming van opgetogen en gespannenheid terugholt naar de beek, bedenkt hij dat lang niet iedereen buiten blijft als het onweert. Zijn nichtjes bijvoorbeeld zijn er als de dood voor.	53	Dynamisch
Langs de oever is alles onwezenlijk roerloos. De koffiekleurige sigaren, het dicht opeengekropen, geniepig scherpe riet, de luie vissen onder de waterspiegel – alles houdt de adem in om de klamme warmte die al dagen over het land ligt beter te verdragen.	53	Statisch en beeldspraak
Maar het stónd in de krant, denkt hij. <i>Zomer doet stapje terug. Vanuit westen kans op onweer.</i>	54	Dynamisch
De stokjes zijn dertig, vijfendertig centimeter lang en twee in doorsnee, alleen die van Norbert is kaarsrecht. Aan Sanders exemplaar zit een zijtakje, maar dat is er samen met de groengekrijte schors vanafgetrokken en daarna heeft Theo de braam met zijn zakmes vlakgesneden.	54	Statisch
Norbert kijkt naar de stokjes. Hij zou het zijne ook kunnen schillen. Je zult zien dat onder de groene schil het hout nog heel glad, nog gelig wit en levend is. Het ruikt frist maar als je er aan likt is het bitter.	54	Dynamisch
Met zijn drieën lopen ze langs het water, naar het punt waar het park ophoudt en de weilanden beginnen. Wanneer hij alleen is, komt Norbert vaak op deze plek. Van hieraf gaat de in het dorp uitgediepte en rechtgetrokken beek weer zijn eigen grillige gang – een in toom gehouden dier dat plotseling alle vrijheid krijgt. Norbert weet hoe het er hier uit ziet in elk seizoen. Hoe de kleuren en spiegelingen van de beek worden schoongewassen in de herfst, en hoe ze zich eerst verharderen maar vervolgens mat worden in de winter. Hoe in de lente de lucht verzadigd raakt van duizeligmakende geuren en heldhaftige plannen. Nu ziet hij met tot spleetjes geknepen ogen hoe de stroom met lome, parelig glanzende kronkelingen naar de verte loopt en daar samenvloeit met de als stofgoud boven de weilanden trillende lucht.	54-55	Statisch en beeldspraak
'Kom Chippy! Kom dan!' Sanders hondje komt onder de bestofte bladeren van een vlierbes vandaag gescharreld. Het is een onooglijke, vaalbruine tekkel met een ontwijkende blik – alsof hij zich schaamt voor zijn korte pootjes. Sander heeft hem zelf in het asiel uitgezocht; hij moet steeds wachten en roepen om hem niet kwijt te raken. Wanneer Theo de drie stokjes met een onderhandse worp midden in de beek gooit, dribbelt het dier heen en weer op de oever, maar springt niet. 'Wat een rare hond,' lacht Theo. (...) En ze moeten alledrie lachen wanneer Chippy ook nog, zijn voorpoten tegen de waterlijn, naar de stokjes begint te keffen.	55	Dynamisch
Het water van de beek stroomt niet snel, maar gestaag. Behalve drie vrijwel even grote stokjes voert het talloze bladeren, paardebloempluisjes en insektevleugels mee. Soms likt het bedachtzaam aan de randen van een lelieblad. Of langs een plek op de oever, blank als een bot, waar begroeiing ontbreekt. Er zijn wilgen met takken die zich in hun nieuwsgierigheid zo ver overbuigen dat hun bladeren hun eigen spiegelbeeld doorboren en geluidloos verdrinken.	56	Statisch
In de verte probeert een boer verwoed zijn laatste hooi binnen te rijden maar verder is er niemand te zien en wanneer de tractor als een glanzende kever uit het zicht verdwijnt, is onder de hele holle hemel niets te horen dan schrille jongensstemmen en krekels.	56	Statisch en beeldspraak
Of als je je hond Chippy noemt – hoewel hij dat misschien wel weer toepasselijk vindt voor een hondje dat niet achter een stok aan het water in springt maar hooguit een beetje als koerier van de een naar de ander hobbelt.	57	Statisch en beeldspraak
Chippy blijft op een paar passen staan en kijkt hem met vochtig glanzende ogen aan.	57	Statisch

Er zit iets wits aan zijn snuit – kwijl, of spinnerag.		
Een insect gonst in zijn oor; voor hij het met zijn hand kan wegwapperen is het verdwenen maar hij houdt het gevoel dat iets het nauwe gangetje van zijn oor binnenkruipt.	57	Statisch
Tussen roodgeaderde zuringbladeren ziet hij een stuk baksteen liggen.	57	Statisch
Soms als Norbert naar het stokje kijkt, weet hij duidelijk hoe het is om zonder kleren in de beek te drijven en de koelte over je buik en langs de binnenkant van de benen te voelen. (...) En wanneer je zo drijft ontdek je tussen gewone gevallen bladeren ook bladeren die uit niets anders bestaan dan nerven – dode handen op het water. Of vlak onder je de scholen glinsterende visjes die als soldaten allemaal tegelijk een andere kant op zwenken.	57-58	Statisch en beeldspraak
Hij pakt het, het was voor nood, voor als zijn stokje tussen riet of waterlelies zou klemzitten.	58	Statisch
Hij blijft in het midden staan en kijkt over de rand, recht naar beneden in een sloot die hier met loodkleurige kolken uitmondt in de beek. Het water lijkt in zichzelf rond en rond te wentelen, met een fluisterzacht geluid.	59	Statisch
Het heeft iets van een slim dier, denkt hij. Alsof de beek er geheime, lispelende gedachten op na houdt.	59	Beeldspraak
De wolken staan nu hoger aan de horizon of misschien maakt hij dat zichzelf wijs. Gerommel heeft hij niet meer gehoord.	59	Statisch
Hij staart weer naar zijn stokje maar eigenlijk ziet hij vooral de schittering van de zon op het water – duizenden messen van licht die op je af schieten. Hoe langer je kijkt, hoe meer nemen de schitteringen bezit van je. Ze trekken, ze nodigen je uit je te laten verblinden en je voelt dat er iets ontzagwekkends op het spel staat, ontzagwekkender nog dan het eeuwige complot van jongens die de keurig geplaveide straten van het dorp achter zich laten en eropuit trekken zonder dat iemand een vermoeden heeft -	59	Dynamisch
Achter elkaar lopen ze over het pad, dat hier niet meer is dan een voetbreed reepje harde aarde, uitgelopen in dorrend gras. Het wordt door schrikdraad van een weiland gescheiden.	59	Statisch
Ze kijken hoe een eenzaam briesje rimpels trekt, en hoe een grote vis zich wentelt onder een waterlelieblad. Of was het een bever. Of een smerige rat. Wanneer het water weer glad wordt, zegt Sander: 'Hee, schaatsenrijders.' En even later: 'Gekke naam voor iets dat er alleen 's zomers is.' Norbert knikt, ziet hoe de insecten hun vluchtige raadseltaal op het water schrijven. En terwijl Sander zich omdraait en Chippy roept, die aan de andere kant van het schrikdraad volledig in beslag genomen wordt door een koeievlaai, dringt tot Norbert door dat Theo zo'n opmerking nooit zou maken.	59-60	Dynamisch
Hij had met Sander afgesproken en juist toen die er was met zijn hondje, kwam Theo binnen via de achterdeur (...)	60	Statisch
Dat ze vandaag bij de beek zijn, komt door Chippy. Hoewel Norberts moeder vriendelijker deed tegen Sander dan ze ooit tegen Theo is geweest, wilde ze zijn hondje beslist niet in huis. Ze dacht zeker dat hij vlooien had of zo. 'Chippy kan wel wat beweging gebruiken,' had Sander vrolijk gezegd en ze waren naar de beek gelopen.	60	Dynamisch
Sander loopt weer uit omdat Norberts stokje, door een aanvaring met een rondscharrelende meerkoet, afdrijft naar een deel van de stroom met veel kroos. De vogel draait zijn kop naar de jongens, zegt 'skik!' en zwemt met hooghartig afgewende blik weg. Als je goed kijkt zie je hoe zijn grote groene poten het water onder hem wegwoelen.	60	Statisch
Maar hij heeft permanent een soort vanzelfsprekende onaangedaanheid over zich, terwijl andere leerlingen juist als trillende blaadjes zo nerveus zijn.	61	Beeldspraak
De drie stokjes drijven bij elkaar wanneer de beek in een ruime bocht langs een bos stroomt. Het is meer een restant van wat eens een bos was, verderop is nu een tennispark.	61	Statisch
Het pad wordt breder en dwaalt steeds af tussen de bomen, waardoor je niet ziet hoe	61	Statisch

het met de wedstrijd gaat. Pal langs het water, op vaste afstand van elkaar, staan hier ijle, kaarsrechte populieren. Hoewel er nog steeds nauwelijks wind is, kun je ze goed horen ruisen.		
Het bos is koeler dan het open veld, en vol schaduw en verborgen geritsel. Op de grond liggen spatten zonlicht en takken en dorre bladeren, tussen gerafelde spinnewebben hangen helwitte bundels vol duizelende stofjes. Een weeë geur van slakken en katteharen sluipt rond en als je langer kijkt zie je overal beestjes krioelen. Maar het is vooral het geruis boven hem dat Norbert onrustig maakt – alsof iets van dat gewemel verwant is aan de gedachten en beelden die de hele dag door zijn hoofd rondsuisen en evenals die grijsgroene populiereblaadjes niets liever willen dan als vissen de blauwe hemel inschieten maar daar door dunne vezelige takjes van worden weerhouden.	62	Dynamisch en beeldspraak
Norbert hoort een nieuw geluid – Chippy. Niet het gekef van eerder op de middag, het lijkt of hij tegelijkertijd jankt en gromt. Norbert loopt erheen en dan ziet hij bij de met mos overgroeide stam van een oude boom een slang. Chippy staat er met verstijfde kromme rug bij. Hij laat zijn hoektanden zien en schokt alsof hij het beest gaat bespringen maar hij doet het niet, hij gromt en blijft op veilige afstand. ‘Kom eens!’ schreeuwt Norbert. ‘Kijk wat Chippy heeft gevonden!’ Het beest is dood. Het is een kleine veertig centimeter lang en ligt in verstarde kronkels op het heldergroene mos – glad, zilverig glanzend. De ogen gaan schuil achter een rozig velletje zo straks als je voetzool. De buik en flanken zijn donkerder dan de rest maar misschien is dat gezichtbedrog, is het alleen schaduw die uit de aarde opkruipt. ‘Hé, stil jij!’ zegt Sander scherp als Chippy weer gromt. Als het hondje doorgaat grijpt hij zijn halsband.	62	Dynamisch
Theo raapt een tak op, hij bukt zich en tilt de slang omhoog. ‘Een hazelworm,’ zegt Sander. ‘Het is geen worm,’ zegt Theo. ‘Het is een slang, dat zie je toch zelf.’ ‘Ik weet dat ook maar toevallig hoor,’ zegt Sander met iets verontschuldigheds in zijn stem. ‘Ik heb een terrarium gehad. Een hazelworm is een soort hagedis. ‘Hagedis? Hij heeft toch geen poten man – ik weet heus wel hoe een hagedis eruit ziet.’ (...) ‘Is hij echt dood?’ zegt Norbert. Hij bekijkt de slang van dichtbij. Hij krijgt een week, kleverig gevoel maar tegelijkertijd moet hij zich ontzettend inhouden om het beest niet even vlug aan te raken. ‘Chippy heeft hem zeker gebeten,’ zegt Theo. Hij houdt de tak met de slang stevig met beide handen voor zich. ‘Je ziet toch dat hij helemaal heel is,’ zegt Sander. ‘Ja – ’ zegt Norbert, terwijl een vreemde stemming over hem komt. Hij kijkt naar het dode beest. Het lijkt alsof het elk moment snel en soepel kan wegkruipen maar dat is bedrog: nog even en het is verteerd, weggeregend. Misschien dat het als hagelwit skeletje achterblijft – dan wordt het overwoekerd door brandnetels en kleefkruid en zullen alleen zij drieën en Chippy weten dat dit beest heeft bestaan.	63	Dynamisch
Van ver komt het klagelijk-nerveuze geloei van een koe.	63	Statisch
Opeens zwaait Theo de tak naar Sander toe. ‘Als het een hagedis is, trek dan zijn staart er eens af?’ Hij houdt het beest verder omhoog, vlak voor Sanders gezicht. ‘Geef anders een kusje?’ ‘Dacht het niet,’ zegt Sander. Hij kijkt Theo strak aan, deinst niet terug hoewel de slang tien centimeter voor zijn gezicht bungelt. ‘Klein kusje?’ zegt Theo met een idioot meidestemmetje. ‘Kusje kusje kusje?’ Hij tuit zijn lippen. Ze lijken te ruim voor de rest van zijn gezicht, als bij een kameel. De stok trilt in zijn handen, de slang schommelt zo dat hij er elk moment vanaf kan vallen. ‘Of ben je soms toch bang dat hij vergiftig is?’ ‘Durf je het zelf,’ zegt Norbert. Theo kijkt fel terug. Terwijl Norbert naar de slang kijkt, bedenkt hij dat jongens op school nooit zo reageren wanneer iemand iets heel precies weet, zoals Sander met zijn hazelworm. ‘Nou?’ vraagt hij. Theo wordt rood. Hij staart naar het beest, weer naar Sander, en dan doet hij het, vlug maar toch echt: hij draait het stokje naar zich toe, drukt zijn grote lippen op de glimmende huid van het beest en slingert het met een boog het bos in. ‘Waah!’ schreeuwt hij triomfantelijk en haalt met een ruk zijn arm langs zijn mond.	63-64	Dynamisch en beeldspraak
(...) maar op dat moment schiet Chippy door de struiken. Sander rent erachteraan. ‘Af	64	Dynamisch

Chippy! Mag niet! <i>Hier</i> Chippy!’		
Norbert is afgeleid: in de schemering onder de parapluachtige takken van een taxus ziet hij een kaalgesleten grijze tennisbal, volmaakt om mee te gooien.	64	Statisch
Hoewel de zon minder fel schijnt – het lijkt een beetje heilig – snijdt buiten de beschutting van het bos de hitte hun adem af.	65	Statisch
Wanneer ze bij de beek komen, zijn de stokjes nergens. Ze lopen over het pad, blijven al snel weer hangen bij een stel lage, in zichzelf verward geraakte struiken met een overvloed aan donzige, donkerrode frambozen, die je eerst moet openbreken omdat in minstens een op de drie een bleek doorschijnend wormpje zit. (...) Sander knikt, terwijl hij zich naar een takje rekt waaraan minstens tien frambozen bungelen. (...) Wat verderop, terwijl Norbert nog een wormpje dat zich kromt als een vinger uit zijn laatste framboos haalt, ontdekken de jongens dat hun stokjes schipbreuk hebben geleden in een modderige, naar zoete verrotting geurende inham vol penseelachtige rietstengels.	65	Dynamisch
Overall ronken groenglanzende vliegen en langs de kant staan grashalmen met spuugbelletjes als klodders zeepsop.	65	Statisch
Theo breekt een wilgetak. Hij stopt zijn broekspijpen in zijn laarzen, stapt het olieachtige water in en harkt de stokjes naar zich toe.	65	Dynamisch
De stroom wordt meer dan vijftien meter breed en slingert in ruime meanders met ontvelde binnenbochten (strandjes voor rondrennende torren en spinnen) en overhuidde, half instortende oevers aan de buitenkant, waar het water dieper is en sneller stroomt.	66	Statisch
Terwijl hij in het glasheldere water kijkt en ziet hoe een slangachtige schaduw zijn stokje over de bodem achtervolgt, bedenkt Norbert dat hij zich over Theo nooit iets heeft afgevraagd.	66	Statisch
Daar komt Chippy weer. Met ogen vol schuchtere verbazing blijft hij van de een naar de ander lopen. Norbert houdt de bal zo dat elke hond zou begrijpen dat je gaat gooien. Maar Chippy begrijpt niks. Hij reageert ook niet als Norbert de bal achter zijn rug verstopt. Norbert haalt een <i>RinTinTin</i> uit zijn zak en trekt het doorschijnende papier dat er keurig omheen is gevouwen los – meteen dringt de felzoete geur in zijn neus. Nu is Chippy een en al aandacht. Hij kwispelt en gaat opzitten als Norbert het vleugje poeder op de wikkel met zijn pink opdeft en tegen zijn tong drukt, en het zachtroze, kussenvormige kauwgompje in zijn mond stopt en zijn tanden er voor het eerst doorheen drukt en kauwt. (...) ‘Niks voor jou Chippy. Lust je echt niet.’ Terwijl hij het stripverhaaltje op de wikkel leest (de Duitse herder <i>RinTinTin</i> wijst door te blaffen een berucht paardendief aan) blijft Chippy hem met open bek aangapen. Hij hijgt en Norbert ruikt zijn bedorven adem. ‘Nee hoor,’ lacht hij. Als Chippy zijn kop scheefhoudt en zacht begint te janken, haalt Norbert er nog een te voorschijn, trekt het papiertje eraf legt het op zijn hand en strekt zijn arm. ‘Proef zelf – ’ Chippy bedenkt zich geen moment. Hij snuffelt niet eens. Hij duikt naar voren, schrokt de kauwgom naar binnen en rent op een sukkeldrafje naar Theo.	66-67	Dynamisch
Sander is als eerste bij de sluis die geen echte sluis is, maar een brug met daaronder een kleine stuw. Hier wordt de beek samengeknepen door bunkerachtige betonnen muren en via een waterval van twee meter hoog weer losgelaten.	67	Statisch
Honderd meter stroomafwaarts, juist zichtbaar in de volgende bocht, staat een boerderij die de Watermolen wordt genoemd, hoewel niemand ooit een houten rad in de beek heeft gezien	67	Statisch
Norbert steekt de weg over en ziet waarom Sander niet is doorgelopen: zijn stokje blijft, precies onder een ragdunne strook neersuizend water, almaar rond gaan. Het verdwijnt, komt te midden van stuiterende en verblindende klinkerende druppels boven, en verdwijnt opnieuw – als iemand die in het zwembad telkens kopje onder wordt geduwd. Sander gooit mooie harde zandklompen die hier overal liggen, maar het helpt niks. Wanneer Norberts stokje door de versmalling komt en naar beneden balt, glijdt het wel in een keer soepel door en schiet in volle vaart verder, gevolgd door dat van Theo. ‘Da’s pech hebben,’ zegt Theo. Ze blijven staan kijken – de zon,	68	Dynamisch

die nog net niet achter een wolk verdwijnt, weeft in de damp die uit het vallende water waaiert een twinkelende pauwestaart van kleuren.		
Boven de populieren aan de rand van het bos ziet hij een troep duiven, als grijze vissen kantelend in hun vlucht. Hij diept een handvol kauwgompjes uit zijn broekzak op. Als hij die nu in de waterval gooit, springt Chippy er misschien achteraan en bevrijdt door zijn gespetter het stokje.	69	Dynamisch
Ze kijken alledrie opzij naar Chippy, die met schraperige halen staat te kokhalzen in het gras. Sander buigt zich over hem heen. Norbert steekt zijn hand in zijn zak en sluit zijn vingers om de overgebleven kauwgom. Het schorre, haast menselijke geluid van het hondje nestelt zich rauw onder zijn schedel. 'Zeker gras gegeten,' zegt Theo schamper. 'Dat doet Chippy niet,' reageert Sander kortaf. Hij legt zijn hand op Chippy's rug. 'Dat doen katten.' (...) 'Als je hem had getraind stond hij nu niet te kotsen. Dan had hij je stokje uit het water gehaald – dát zou RinTinTin hebben gedaan. Hij draait het papiertje om zodat Sander het kan zien, maar Sander kijkt niet – hij bukt zich verder en raapt iets uit het gras. Een klompje kauwgom, zo blijkt als hij zich opricht, zijn hand opent en Norbert aankijkt. 'O – ja,' zegt Norbert met een koud gevoel in zijn slapen. 'Die heb ik weggegooid. Ik dacht niet dat Chippy dat zou eten.' 'Wanneer dan?' zegt Sander scherp. 'Je had straks helemaal geen kauwgom in je mond.' 'Jawel hoor.' 'Had je niet – weet ik zeker. Heb je hem niet gewoon kauwgom gegeven? (...) Het gaat door hem heen dat Sander en zijn hondje elkaar aanvullen – alsof Sander zijn zwakke punten wegstopt in Chippy. Hij ontwijkt Sanders blik, kijkt naar het stokje in de waterval. Hij ziet hoe het kantelt, hoe het spint en spint alsof het spartelt om los te komen, een insect dat zich steeds strakker in een web snoert. 'Hij had wel kauwgom. Heb ik zelf gezien.' (...) 'Norbert loop altijd alleen te snoepen. Ik zag zelf dat hij het weggooide – voor het bos.' Hij kijkt Sander aan. 'Doe nou niet zo moeilijk, man.' Het blijft stil, dan verschijnt er een vage glimlach op Sanders gezicht. 'Oke,' mompelt hij. 'Sorry Norbert. Ik moet Chippy maar eens africhten.'	69-71	Dynamisch
Theo drukt zijn mes dicht, pakt het stuk kauwgom van Sanders hand en gooit het in de waterval. Hij mist, maar even later worstelt het stokje zichzelf toch los uit de maalstroom.	71	Statisch
Hij staart naar het water en probeert zich voor te stellen hoe de beek uitkomt op een rivier, die in een grotere rivier stroomt, die weer uitmondt in de zee, die grenst aan een oceaan – maar het lukt niet goed. Wat zich wel opdringt is een wrange, korrelige smaak in zijn mond en de gedachte dat alles in de stroom altijd dezelfde kant opgaat.	71	Dynamisch
Wanneer Norbert bij het viaduct komt, staat Theo nonchalant, alsof het hem niks doet dat hij heeft gewonnen, platte steentjes over de waterspiegel te keilen.	71	Statisch
Echt een plek voor ratten, denkt hij.	72	Statisch
Chippy is er ook weer. Norbert kijkt hoe hij rondscharrelt, draait zich om om te zien waar Sander blijft.	72	Statisch
Chippy heeft toch één speciale kwaliteit: het doen van bijzondere vondsten.	72	Dynamisch
Hij is onder het viaduct door gelopen, tot aan de plek waar het pad verder zou moeten gaan. Maar het gaat niet verder: zonder rekening te houden met schooljongens is hier het prikkeldraad van een aangrenzend maisveld doorgetrokken tot in de beek. Hier blijft Norbert staan en ziet de stokjes in de verte wegdrijven.	72	Statisch
Hij voelt een druppel. Hij kijkt omhoog, een tweede druppel valt precies in zijn oog. Hij knippert maar blijft zo staan. Er vallen er steeds meer, dikke waterkorrels, uit zware leikleurige wolken die nu, kalm en gedecideerd, en zonder onweer, de zomer komen wegduwen. Terwijl hij zo staat en de kou in zijn blote armen en borst voelt trekken, ruikt hij de geur van druppels die in het dorre gras en op het gloeiende asfalt van het viaduct vallen en als knickers van stof in het droge zand blijven liggen. En ook op het water van de stroom vallen de druppels. Ze maken lome maar volmaakte cirkels die groeien en elkaar snijden zonder dat er iets met ze gebeurt.	72-73	Statisch
Ik zie hoe de morgenzon zich in horizontale bundels door de vlekkerige vitrages boorde, hoe de dolkvormige bladeren van sansevieria's de schelheid van het licht nog accentueerden.	75	Statisch

Maar vooral staat me bij dat ik me op die plek prettig voelde, gekoesterd. Een teer zaadje in een stevige, harde schil.	75	Beeldspraak
Mijnheer Vink rook altijd nadrukkelijk naar buiten – naar zandpaden en eikehout.	76	Statisch
Hij kuchte in zijn hand – schor en keffend, net een hondje.	78	Beeldspraak
Hij leek wel een uiterst zeldzaam dier dat we, nu we er toch mee opgescheept zaten, maar beter zo goed mogelijk konden bestuderen.	80	Beeldspraak
Het leek op een gevecht tussen steenbokken: wie zijn stukken het hardst op die van de ander liet klappen, kwam negen van de tien keer als winnaar uit de strijd.	83	Beeldspraak
Zoals je nooit meer onbevangen naar een nachthemel kunt kijken nadat je sterrenbeelden hebt leren herkennen, zo sprongen voortaan op elk schaakbord in één oogopslag essentiële lijnen, penningen, centrumvelden, kwetsbare pionnen te voorschijn.	83	Beeldspraak
Aan het eind van de ochtend (er lag sneeuw, en we konden haast niet wachten elkaar buiten te bekogelen) vroeg mijnheer Wiesveld ons nog even te blijven.	84	Statisch
En daartussen, krioelend als mieren, honderden jongens en een enkel meisje, allemaal tussen de twaalf en zestien jaar oud.	85	Beeldspraak
<i>En hierdoor sloop Zwarte Saul, nadat hij een rietstengel had losgetrokken en zonder een gerucht door de slotgracht was gezwommen (...) Zwarte Saul was nergens te zien. Die zat, ademend door zijn rietje, nog steeds ondergedompeld in de beerput.</i>	90	Dynamisch
Toen hij ze weer opende, met een tinteling in zijn buik en een behaaglijke loomte die naar zijn slapen kroop, staarde hij in de smaragden gloed die in het bladerdak van de kastanje hing.	90	Statisch
(...) voelde hij dat hij zat vastgehaakt – aan iets, een scherpe, bittere stemming – en dat terugkrabbelen de rafels alleen maar groter maakte. Het was als toen hij in een braamstruik vastraakte en niet meer voor- of achteruit kon zonder zich te verwonden.	91	Beeldspraak
Boven zijn hoofd sloeg een briesje ritselfend door de bladeren en ontlokte een bedwelmende geur aan de overdaad van wit-roze bloesemkaarsen. Laag over het gazon scheerde als een felblauwe naald een libel. Terwijl hij de zigzagkoers van het insect volgde, hoorde hij aan de andere kant van het huis de claxon van de SRV-man.	91	Statisch en beeldspraak
Liet glas en boeken onder de hoede van de kastanje en liep, half hinkelend op zijn onwillige been, via de schuifdeur bij het terras het huis in.	92	Statisch
Hij slikte, maar het leek of er een peer in zijn keel zat.	92	Beeldspraak
Hij zag met samengedrukte lippen hoe zijn moeder hurkte bij een bloemenperk. Ze trok ongerechtigheid uit de aarde en sloeg haar handen af.	92	Statisch
Zijn vader, op weg naar de plek waar Norbert had gezeten, bleef staan om de golvende vlucht van een Vlaamse gaai te volgen.	92	Statisch
Tussen het raam en de hardharen <i>Heuga</i> -tegels op de vloer stond een schuine kolom van licht waarin stofjes als plankton rondreven.	93-94	Beeldspraak
Stel dat zo een pijl binnendrong! De pijn als een zengende vlam, maar ook een gelukzalige knal van licht in je hoofd, het gewicht dat met je adem uit je lichaam week, en – natuurlijk – inzicht in de wereld, de betekenis van lucht, steen, vocht en waarom een kastanje of libel bestond.	94	Dynamisch
Hij fantaseerde er vaak over. Het gaf een vreemd vertrouwd gevoel. Vooral hoe dan zijn lijk onder sterren in de woestijn lag en verdroogde tot zijn vel rimpelde als crêpepapier en rafelde in de wind, hoe zand door zijn oogkassen schuurde en gele halmen in zijn borstkas opschoten.	94	Dynamisch
Te paard, zwaard in de hand, lokken tot op de schouders, het Heilig Kruis op de borst.	95	Statisch
Ergens in het dak werkte het hout – het zacht knappende geluid van een tor die je onder je nagel fijndrukte.	96	Beeldspraak
Van ver drong de weemoedige koer van een duif door.	96	Statisch
Rondom woedde de strijd als water uit een doorgebroken dam.	97	Beeldspraak
Hij hield de <i>Atlas of Medieval Europe</i> als een grote kleurige vlinder voor zich op zijn handen.	97	Beeldspraak
In de singel aan de overkant snaterden eenden. Ze hupten het water uit en kwamen op hem toe gewaggeld. Ze dachten zeker dat hij brood had.	98	Statisch

Ze hadden elk hetzelfde roze, simpele gezicht met een laag voorhoofd, misbaksels van oren en glimmende, muisachtige spitse neuzen.	101	Beeldspraak
Een van de modernste projecten van het land, met speeltuinen voor jonge families, met singels en andere <i>waterpartijen</i> , en, <i>primeur in onze mooie gemeente</i> , containers voor gebruikt glas. Tot een paar maanden geleden waren hier heldergroene weilanden geweest en stukjes drassig bos. Norbert kon zich elk hoekje voor de geest halen van een boomgaard met gras vol vlinders en zoet geurend fluitekruid waar je doorheen moest waden en kronkelige appelbomen die zich eenvoudig lieten beklimmen. Nu was dat allemaal weg. Niet alleen alles wat groen was maar ook de verende aarde, het geheimzinnig dampende licht, het steelse geritsel van torren en kleine slangen en verscholen waterstroompjes.	103	Dynamisch
Vandaag, een zaterdag, heerste in dit <i>Nieuw-Brevendal</i> de stilte van een woestijn.	103	Beeldspraak
Nu de werklui weg waren kon je echter goed zien dat hier geen monster werd geschapen – er werd alleen maar doodgemaakt. Het leven was uit de aarde gesneden en vervangen door naargeestige stilte en een felle kilheid van vocht en doodse steen. Hoewel de zon scheen had de wind iets guurs. Er groeide niets. Overal lagen diepe, koud weerspiegelende plassen. De enige dieren die zich hier waagden waren troepjes kwaadaardige, schorre kraaien. Het deed denken aan journaalbeelden van Libanon.	103 - 104	Dynamisch en beeldspraak
Niet met mooie logische namen zoals Dorpsstraat of Kerkpad of Vijghlaan, of desnoods van bomen of bloemen zoals de Narcissenstraat – nee, je kreeg nu Kennedydreef, Roosevelthof, enzovoort.	104	Statisch
Hij nam twee slokken, maakte een reigerachtige beweging met zijn hals en boerde zo hard dat iets achter in zijn keel leek te knappen.	105	Beeldspraak
Nog altijd werd er niet gesproken, alleen maar gekeken. Het had iets van beesten die elkaars geuren tot zich lieten doordringen.	108	Beeldspraak
Een paar begonnen rond te dreutelen, op een nonchalante maar tegelijkertijd alerte manier, als hyena's.	109	Beeldspraak
De kleinste van de groep, een mager ventje met een ouwelijk gezicht en een paar achterdochtige vogelogen, stak een sigaret op.	109	Beeldspraak
De grote jongen begon te praten – niet met een menselijke stem, maar met een schel, onverstaaanbaar geluid, de stem van een getergd oerbeest.	109	Beeldspraak
Hij snoof door zijn kleine kastanjevormige neus en stak zijn spitse kin hooghartig omhoog, iets dat Theo alleen maar feller zou maken.	110	Beeldspraak
De arm van de grote jongen schoot, als de haal van een kattepoot, in een onverwacht soepele beweging vooruit en hij sloeg het mes uit Theo's hand, maar niet zonder zich eraan te snijden.	111	Beeldspraak
Achter zich hoorde hij geschreeuw – geen normaal woedend gevloek of oorlogsgehuil, maar het schorre gekrijs van de doofstomme jongen. Het klonk nu nog meer als dat van een krankzinnig dier.	111	Beeldspraak
Het viertal voor hem sloeg rechtsaf, in een scherpe, struikelende bocht om een ronde groene loods als een immense kever.	111	Beeldspraak
Ze waren verrast geweest, en die doofstomme bloedde vast als een rund.	112	Beeldspraak
Of liep het bouwterrein dood tegen een hek en zaten ze als ratten in de val?	112	Beeldspraak
Over een stoffige, met armetierig onkruid begroeide vlakte renden ze recht op een vrijwel afgebouwd huizenblok af, terwijl toch goed te zien was dat je daar niet verder kon.	112	Statisch
Juist toen hij dacht dat hij toch iets anders had gehoord, een kraai misschien of een vliegtuig, hoorde hij de stem opnieuw, en veel dichterbij dan hij had verwacht.	114	Statisch
Of hadden ze zich bij de achtervolging gesplitst: zodra iemand iets zag werd er geschreeuwd en dan waren de anderen er als de kippen bij om te helpen.	114	Beeldspraak
Toen hij de laatste tree nam, zag hij nog net een kat een volgende trap op schieten.	116	Statisch
Ineens voelde hij hoe de kat zich tegen zijn been schurkte. Het was een klein, uitgemergeld zwerfkatje – onder de bruinzwart gevlekte huid tekenden ruggegraat en ribben zich duidelijk af. Toen Norbert zich bukte, schoot het dier tussen zijn voeten door naar beneden.	117	Statisch

De prikkeling gaf hem de gewaarwording dat de arm twee keer zo zwaar werd. Een zelfstandig organisme dat zich van zijn lichaam wilde losmaken.	118	Beeldspraak
Tegelijkertijd liepen klevrige tranen uit zijn ogen en leek het of er een stalen spin in zijn keel kroop.	119	Beeldspraak
Als klein kind had hij dat nooit gedaan – zomaar ergens plassen. Hij vond het smerig wanneer anderen dat deden, in de bosjes of in een hoek van het schoolplein.	119	Statisch
Hun vleermuisachtige schaduwen vulden de ruimte.	120	Beeldspraak
'Hier is niemand! Hij is alleen! Hij heeft staan pissen die vuile hond!'	120	Beeldspraak
Er werd hem iets toegebruld. Het geluid van een koe die gemolken moest worden.	120	Beeldspraak
Norbert zag dat zijn huid niet lichtroze maar eerder geel was, als van een kip.	121	Beeldspraak
De doofstomme grijsde als een mensaap zijn tandvlees bloot.	121	Beeldspraak
Een ingehouden genot deed zijn oudemannetjesgezicht schrompelen tot een walnoot.	122	Beeldspraak
'Kijk – een slak!' hoorde de jongen in zijn gezicht. 'Een dooie!'	122	Beeldspraak
Hij zag de Molukse jongen, met in zijn armen het magere zwerfkasje. Hij had het gevangen en het zich toegeëigend. Met starre onverschilligheid keek het dier op zijn naaktheid neer. De Molukse jongen krabde het over zijn kop, waardoor het begon te spinnen. (...) Norbert bleef naar de kat kijken. Met ogen als groene kniekers keek de kat stoïcijns terug. Norbert werd bekropen door het idee dat juist die blik hem peilde.	123	Dynamisch
En deze jongens, dat waren geen echte vijanden. Geen Saracenen. Eerder beesten. Met een valse hond ging je ook niet in discussie.	123	Beeldspraak
De doofstomme zei iets. De onderwaterkreet van een bulrug.	124	Beeldspraak
Norbert staarde de doofstomme aan. Geen beesten, dacht hij. Nog minder. Een natuurkracht als kou of regen. Je kunt niks doen, het is zinloos er iets bij te voelen. Je schaamt je ook niet als je natregent.	125	Dynamisch
Hij keek over zijn borst naar zijn penis, die er verschrompeld en bleekblauw bij hing. Eerder een dood kuiken dan een slak.	126	Beeldspraak
Hij bedacht dat de mensen die straks in dit huis kwamen wonen, nooit zouden weten dat hij hier was geweest. Niets bijzonders, zo ging het altijd, de hele geschiedenis door. Misschien was in de middeleeuwen op deze plek een moord gepleegd. Zijn aanwezigheid was een dun laagje tijd, een jaarring die binnen de kortste keren door een ander laagje werd bedekt.	126	Dynamisch
Ver weg, in het dorp, was het lente, met overal bloesem en geluiden van vogels en roestige grasmaaiers. Hier heerste een stilte als na de atoombom en het enige dat kleur had was de grapefruitachtige zon die als gekooid tussen twee immens hoge kranen hing.	127	Statisch en beeldspraak
Er stonden auto's en er waren zelfs tuintjes ingericht, met zielige heideplantjes langs klinkerpaadjes met bielzen. Maar tegen stoepranden en langs alle gevels lag zand opgetast als stuifsnieuw in de winter.	127	Statisch en beeldspraak
Ook die waren bewoond. Overal zag je planten en gordijnen achter de ramen.	128	Statisch
Aan een kant stak schuin een soort pijp naar buiten, en daaruit kwam een hartverscheurend gemiauw. (...) Hij hoorde het katje onophoudelijk miauwen, en een zacht gerinkel en geknars van glas. De gedachte aan de zachte roze pootjes van het dier gaf hem een kramp in zijn maag. 'Ssjt,' zei hij. 'Kalm maar, ik haal je er wel uit.' Als hij afstand hield, viel het licht naar binnen en kon hij het dier tussen glinsterende scherven en kapotgeslagen flessen ontwaren. Hij zag de kat voor zich – de starende ogen toen hij machtloos op zijn rug lag. De ribben onder het dunne vel. Hij trok de mouw van zijn hemd omhoog. Al het licht verdween op het moment dat hij zijn arm naar binnen stak. Hij tastte, en kreeg ineens een haal over zijn hand. Hij trok die met een schreeuw van pijn terug, en zag dat er drie evenwijdige krassen over de rug liepen (...) Het glas maakte een geluid als geknisper van bladeren. Het dier miauwde onophoudelijk. Maar toen Norbert nogmaals zijn hand naar binnen stak, begon het fel te blazen. Hij greep in het rond maar kreeg het niet te pakken en trok zijn arm uit de pijp. Stom beest, dacht hij terwijl hij opnieuw tranen voelde opkomen. Hij was niet in staat te begrijpen dat hij wilde helpen! (...) Misschien moet hij thuis anoniem de brandweer opbellen – die haalden katten ook uit bomen. (...) Hij keek nog naar de	128 - 129	Dynamisch en beeldspraak

kat. In het schemerdonker blonken de starre ogen tussen de glanzende scherven.		
Hij dacht aan de kat. Dat moet eerst. 'Mag ik hier telefoneren?' vroeg hij.	130	Dynamisch
Dat is van een kat man!	130	Dynamisch
Er dommelden eenden langs de waterkant. Zodra ze hem zagen kwamen ze enthousiast snaterend naar hem toe gewaggeld.	131	Statisch
De tuin was stil, een hommel gonsde in het bloemperk. Diepgroene schaduw drupte uit de kastanje.	131	Statisch
Dat zich op de huid onder je rechteroog een ijl sterrenbeeld bevindt dat je nog niet in kaart bracht.	133	Beeldspraak
Hoe groter de ernst van een situatie, des te meer erkenning krijg je wanneer je erin slaagt die af te doen met een grap of tenminste met nonchalance – een dode kat, een buurvrouw met kanker, tweeduizend drenkelingen in Bangladesh.	134	Statisch
Je houdt je gebit op elkaar en trekt je bovenlip op. Het kan altijd witter, geachte heer chimpansee.	135	Beeldspraak
Je gezicht doet niet onder voor een strand met af en aan glijdende golven. Maar dan trekt elke rimpeling weg.	136	Beeldspraak
Eén opmerking is je bijgebleven: ze keek omhoog en wees naar een luchtballon die uit het zuiden kwam aandrijven; het moest prachtig zijn alles van zo hoog te zien, zo stil over het dorp en de weilanden te zweven.	137	Dynamisch
Ze was van jouw leeftijd, jaartje ouder hooguit, maar bij haar vergeleken waren die trutten in de klas zó armzalig – of je een lelie naast een stel asperges zette.	137	Beeldspraak
Je knijpt je ogen tot spleetjes – alsof er felle zon is, een schroeiende stofwind.	138	Beeldspraak
Inmiddels was het donker, de lantaarns gloeiden geel tussen de platanebladeren.	141	Statisch
De harde wind voerde de geur mee van haardvuren en herfstbossen en deed je ogen tranen.	143	Statisch
Daar waren, in speelgoedformaat, café <i>Centraal</i> , en het museum, de sportzaak, verderop lag het station en nog verder, waar het beukenbos als een zwarte wolk uit de aarde opsteeg, wist je het slot.	143	Statisch en beeldspraak
Soms hoorde je in de wind geluiden – een piepende fiets van iemand die onder de kerk langsreed, en er sloeg een hond aan.	143	Statisch
Ze greep je vast met de klauw van een roofvogel en liet je niet meer los, tot alle spieren in je rug zich spanden en een scheut door je heupen trok.	144	Beeldspraak
Je zag heel fijne haartjes op haar vel die aan het dons van beukenootjes deden denken.	145	Beeldspraak
En ineens kwam uit het niets een langpootmug aangezweefd, die midden in de vlam landde en verschroeide.	145	Statisch
Daar stapte je af en liep naar de leuning van de brug. Je keek naar beneden. Bij het schijnsel van een lantaarn zag je dat in het traag kolkende water donkere, liaanachtige planten werden meegetrokken. Nog even en ze zouden het riviertje vullen als uitwaaiende inkt, en alles op de bodem aan het oog onttrekken.	146	Statisch
De hele dag was de lucht vol geweest met bladeren. Vlamvend rode, potloodgele en amberkleurige bladeren, door een uitgelaten herfstwind met troepen tegelijk uit de bomen gerukt. Ze zwermde als vogels onder staalgrijze wolken, ze sloegen neer op autoruiten, ze dwarrelden in plassen. Ze hoopten zich op in dakgoten en portieken en plaveiden de glimmende straten. (...) En door dat wak keek Norbert een duisternis in, die in het midden werd verlicht door een enkele lantaarn als een volle maan. Toen hij ook daar bladeren langs zag schieten, kreeg hij het energieke over zich dat hij de afgelopen week vaker had gevoeld – een gewaarwording van euforie, samenhangend met het idee dat de hemel werd schoongeblazen, dat het stof van de zomer eruit regende, dat bij zonsondergang alles door een geheimzinnige weerschijn werd aangeraakt en ook: dat 'binnen' of 'thuis' een ander, wezenlijker karakter kreeg.	147	Dynamisch
Wanneer hij geen <i>Italiano</i> of <i>Stophoest</i> in zijn mond had rook hij vaag naar paarden, een geur die Norbert niet onprettig vond.	149	Statisch
Een windstoot drukte tegen het raam. Door de bleke condenslaag was een zwiepende tak zichtbaar, die terugviel als een drenkeling.	149 - 150	Statisch en beeldspraak

En plotseling was als een steen in ijs de waarheid ingeslagen: het verhaal klopte niet!	150 - 151	Beeldspraak
Bettine had het ter sprake gebracht, Jurgen was er als een getergd dier bovenop gesprongen (...)	152	Beeldspraak
Of stotteren, daarbij als een gejaagd hert zijn hoofd van de een naar de ander draaiend.	153	Beeldspraak
De wind sloeg tegen het raam. Bladeren ritselden langs de kozijnen.	155	Statisch
De radiotor gloeide behaaglijk, de typische lokaallucht van drogende jassen en schoenen en naar binnen gelopen bladeren werd een geur waar hij tegenaan wilde kruipen.	156	Statisch
Nog even, dan zou hij als een ijsberg losbreken en wegdrijven.	156	Beeldspraak
Typisch iets voor een dominee. Niet ertegenin maar meebuigen als een riethalm.	159	Beeldspraak
Tallose scherpe wilgeblaadjes zwommen in pijlsnelle, glinsterende scholen over. Daarboven zag hij andere bladeren, die op grotere hoogte statig voorbijdreven. Zijn blik volgde een handvormig blad van een plataan. Het steeg boven alle andere uit, hoger en hoger, tot het niet meer te zien was.	161	Statisch en beeldspraak
We drijven. Als bontgekleurde scholen vissen bij een koraalrif drijven we in compacte maar plooibare stromen langs de kartonnen muren van het noodgebouw, en ik drijf mee, ik zwenk mee, ik rem af en versnel weer mee met alle anderen, alles heel vloeiend, en ik zie hoe plotseling voor me de massa uiteenwijkt alsof er een haai aankomt. En het is er een: niemand minder dan de Bijna-Opperhaai conrector Stroevendaal (...)	163	Beeldspraak
In het helle licht dreven paardebloempluisjes als vuurvliegjes naar binnen, samen met de klokslag van de Oude Kerk, en soms de geur en het geloei van koeien in weilanden buiten het dorp.	165	Statisch en beeldspraak
Misschien werden we niet alleen gestuurd door impulsen; misschien kwamen vooral ook onze zintuigen nu tot ontwikkeling, of de verhoudingen tussen die zintuigen en ons ego, en had dat niet tot gevolg dat we alles zuiverder ervoeren – integendeel: de afzonderlijk haarscherpe indrukken overschreeuwden elkaar en vertroebelden elke ervaring, ongeveer als losgewoeld zand het water in een beek.	165 - 166	Beeldspraak
Onze nachtegaalstemmetjes werden schor en sloegen om de haverklap over.	167	Beeldspraak
We waren jonge paarden op een renbaan, trappelend in de startboxen; we konden niet wachten tot we op het leven werden losgelaten.	168	Beeldspraak
Tussen de lesgebouwen bevonden zich grasvelden vol madeliefjes, waar we 's zomers vaak op neerstreken en even vaak vanaf werden gestuurd.	168	Statisch
Wanneer ik een natuurfilm zie met spelende jonge dieren - wolfjes, tijgertjes, chimpansees – en ik vergelijk ze met mensen, dan doen ze niet denken aan baby's of kleine kinderen maar aan middelbare scholieren. Er is een belangrijk verschil, en dat is dat wij er op die leeftijd niet meer pluizig-mooi uit zien.	170	Dynamisch
Wij jongens zagen er, zelfs naar menselijke maatstaven, vooral <i>raar</i> uit. We hadden plots naar verhouding te grote voeten, met lelijke knobbels van tenen. We hadden te lange ruggen, sloom hangende armen, een willekeurig en gênant soort haargroei op willekeurige en gênante plaatsen, en sommigen zaten dan ook nog als melaatsen onder de pukkels – het was of de natuur ons in de puberteit zo lelijk mogelijk maakte, zodat we, mochten we zelf twijfelen, vanzelf door onze ouders uit het nest getrapt zouden worden.	170 - 171	Dynamisch
Maar buiten dat cosmetische aspect waren we redelijk identiek aan jonge roofdieren.	171	Beeldspraak
Uiteraard zaten we achter in de klas te knorren en belaagden we haar als een prooidier bij het krijtjes tegen haar achterste gooien (elke afdruk een punt) – maar daar ging de spanning vanaf.	174	Beeldspraak
Echt interessant bleken leraren die je kon ontregelen, ongeveer zoals je een hond vals maakte.	174	Beeldspraak
Ik dacht aan het verhaal van een andere klas, waarin iemand steeds was opgesprongen en woest om zich heen sloeg of hij door wesp werd belaagd.	176 -	Beeldspraak

	177	
Zoals water opeens ijs wordt na een periode van afkoelen, zo was het gezicht van Van Beusekom plotseling strak en spierwit geworden.	177	Beeldspraak
(...) – wij hadden het over <i>bèta</i> 's. Dat kon het neutrale woord zijn, maar als je het uitsprak met de è gerekt, alsof je een schaap nadeed, bedoelde je 'nerd'.	179	Beeldspraak
Hij had een glad, baardloos gezicht dat glom als een appel.	182	Beeldspraak
We hadden blikjes bier en chips en koekjes en bananen, we lagen op handdoeken in het hoge gras op de oever, de muggen begonnen zich te roeren.	185	Statisch
Peter woonde buiten Brevendal in een wit huis – een verbouwde boerderij met een keurige coniferentuin.	185	Statisch
Toen we binnenkwamen in een zitkamer met plavuizen, Chesterfields en vensterbanken vol cactussen, was er één gast: een meisje dat ik vanwege haar stevige nek en bovenlip inschatte als een nichtje.	185	Statisch
Het was bijna donker – een windstille, tot de rand met krekelsesjirp gevulde avond.	187	Statisch
Ik liep naar de heg waar ik mijn fiets tegenaan had gezet.	187	Statisch
Nu zag hij de libel op de doorbuigende grasspriet haarscherp. Het keramiekbouwe achterlijf, dat door pootjes van ragdun ijzerdraad waterpas werd gehouden. De zilverig doorschijnende vleugels. De kleine blinkende kop met antennes als delicate borsteltjes. En hij zag de ogen: in elk zat een levende vlek die met hem meebewoog, het klare bewijs dat het insect ook hem observeerde – wie weet net zo verrast. Hij drukte zijn tanden in zijn onderlip, ademde door zijn neus en concentreerde zich op de ogen van het insect. Hij onderscheidde afzonderlijke facetten, of maakte dat zichzelf wijs, en in een uiterste inspanning stelde hij zich een flonkerende, diamantachtig geschakeerde blik op de wereld voor. Maar verder kwam hij niet. En toen, zonder zichtbare overgang vanuit de roerloosheid waarin ze zich een moment daarvoor nog had bevonden, schoot de libel er geluidloos en in rechte lijn vandoor.	189	Dynamisch
Felle sterretjes doemden als dwaallichten op en bleven rondzweven, ook nadat de mist voor zijn gezichtsveld was opgetrokken.	189	Beeldspraak
Hij zoog de warme, naar oude aarde en verweerd gras geurende zomerlucht diep in zijn longen, en tuurde de verlaten weg af.	190	Statisch
Hij dacht aan de libel. Wat betekende dit? Dit was de eerste keer dat het niet lukte – dat wat hij zelf gaandeweg zijn 'verplaatsingen' was gaan noemen. Want zo lang hij zich herinnerde, had hij zich op verloren momenten verplaatst in dieren, voorwerpen of ook wel abstracties als zonlicht of honger. Niet figuurlijk, dat kon iedereen. Nee, hij verplaatste zich letterlijk; hij werd zijn object.	190	Dynamisch
In elk geval herinnerde hij zich de keer voor de overweg bij het station van Brevendal. Zijn moeder stond naast hem, hij zat op een fonkelnieuw, slagzij makende fiets met steunwielletjes. En toen zag hij daar, achter de schommelende metalen franjes van de slagboom, een muis scharrelen – en au, de vlijmscherpe randjes van stenen en de kriebelende geur van teer en roest en de kille zwetende bielzen en plots het zwarte gat dat over je viel met een geraas waarin de wereld verging.	191	Dynamisch
Een wespachtig gezoem boorde zich in zijn gedachten.	191	Beeldspraak
Soms was het bevrijdend, zoals toen hij na school zijn fiets thuis in de heg liet vallen, die (na een dag lang met je neus tussen stalen kaken op een onverbiddelijk grijs tegelplein) niets minder bleek dan een heerlijk dikke matras van verende klimopbladeren.	192	Dynamisch
Het waren impressies, ze vlogen als een zucht door hem heen en schoten even vlug weer weg als die libel van zojuist.	192	Beeldspraak
Op de tegel die blootkwam, kropen pissebedden en bleke wormpjes gedesoriëteerd rond. Zo zou je een libel nooit zien, dat was duidelijk. Wat was het eigenlijk voor een dier? Had hij wel een libel gezien, of misschien een waterjuffer – of was dat hetzelfde. Hoe leefden ze? Solitair zou je zeggen maar bijen zag je meestal ook alleen. Hij herinnerde zich twee libellen aan elkaar vastgekleefd in een soort hartvorm. Niet op een takje, maar vliegend, pure luchtacrobatiek. Dan paren ze natuurlijk, dacht hij terwijl hij zich bukde en aan zijn scheenbeen krabde.	192	Dynamisch

Haar ogen stonden ingekeerder – hoewel ze nog steeds die vogelachtige scherpte bezaten.	193	Beeldspraak
Zou zij het hebben? Als een kraai de duiven van een dakrand jagen, of wanneer ze langs een beek liep ineens als stokje op het water dobberen?	193	Dynamisch
Hij had in de wachtkamer bij de tandarts naar een witbehaarde cactus in de vensterbank gestaard en plotseling gedacht dat het geen pretje is het enig levende te zijn in zo'n steriel en scherp naar mondwater geurend hok – een plek waar de mensen je achterdochtige blikken toewerpen en hun kinderen wegtrekken voor ze hun roze vingers naar je kunnen uitstrekken. De moedeloosheid die over je komt wanneer de opgewekte tuit van de gieter opdoemt die altijd te gul water geeft, zodat je wortels verrotten in de pot.	194	Dynamisch
Daar, boven de houtwal achter het hellende korenveld aan de overkant: een wolk als een menselijk brein.	194	Statisch en beeldspraak
Hij sperde ze open, liet zijn blik over de akkers gaan. Hij stak over en keek in de droge sloot die hier langs de weg liep. Toen tuurde hij met een plotselinge onrust omhoog. Maar hij zag niets dan een strakblauwe, zich in volmaakte kromming sluitende hemel, en liep terug.	194	Statisch
Aan één verplaatsing was hij gehecht. Deze kwam soms tot leven wanneer hij in zijn bed lag en in het grensgebied van bewustzijn en sluimer zweefde. Dan draaide hij zich op zijn rug en strekte zijn armen naast zich en staarde in het donker en werd een volmaakt witte sneeuwvlok die als een donsveertje met ontelbare soortgenoten omhoogtuimelde. Soms liet hij zich alleen maar gaan, kalm en gemoedelijk. Soms probeerde hij tot zich door te laten dringen dat elke sneeuwvlok de roeping had op te gaan in een fenomeen waarover werd geknispert zonder dat iemand zich een voorstelling kon maken – tot je onder je een meisje zag dat met open mond omhoogkeek zodat jij op haar tong kon vallen en versmelten. Dan stroomden euforie en melancholie tegelijk door je heen omdat je inzag dat weliswaar alle wit in kleur zijn bestemming vond maar het niet iedereen was vergund op de kauwgomrode tong van een meisje te vallen. De meesten dwarrelden in een kanaal of een modderige goot of een dampende paardekeutel – hoewel er ook waren die net op tijd door een windvlaag omhoog werden gestuwd en een nieuwe kans kregen.	194 - 195	Dynamisch
Daar was de libel – het leek tenminste de zelfde. Net zo'n onaards, metallic-blauw glanzend harnas, en vleugels die hun zichtbaarheid pas prijsgaven wanneer ze ophielden te trillen. Zelfs ging ze, zo scheen het, weer op dezelfde grasspriet zitten (...) Het was of ze iets proefde, zo zat ze op de spriet. Haar kop leek geheel uit ogen te bestaan. Misschien had ze in werkelijkheid niet zo'n spijkerdun lijf maar iets veel weelderigers, iets waarmee ze de mooiste vlinder in schoonheid overtrof als ze zich maar wist te bevrijden, als ze iets kon verzinnen waardoor ze niet langer ingesnoerd zat als een Japanse in haar kimono. Of was dat het juist – had de libel met haar schoonheid lopen pronken en was dit levenslange hermetische kuras de straf die daarop stond? <i>Dragonfly</i> , herinnerde hij zich uit de Engelse les. Zo zien ze zichzelf vast graag – als kleine fonkelende draakjes. Klinkt in elk geval beter dan dat iele damesachtige <i>libel</i> .	195 - 196	Dynamisch en beeldspraak
De grasspriet veerde omhoog. De libel had losgelaten maar ging er niet vandoor. Ze bleef zonder iets te raken tussen de begroeiing van de berm rondscheren – geruisloos, met vleugels als ijle vingers, een en al geharnaste tederheid.	196	Statisch
Jonge katten springen op alles wat beweegt, ging door hem heen terwijl hij zich op een plek bij het raam liet neervallen. Maar een oude jaagt niet meer op elk pluisje.	196	Beeldspraak
Juist voordat de bus optrok, zag hij vlak onder het raam de libel op haar grasspriet.	196	Statisch
Met een snelheid die de inzittenden elke bocht half uit hun stoelen slingerde, reed de bus over een weg met eiken aan weerszijden. Het door de bladeren dringende zonlicht flakkerde stroboscopisch en waterglad over de ruiten – wat het gevoel van snelheid vergrootte.	197	Statisch
Hun omzichtigheid en metalen timbre van hun stemmen deed Norbert denken aan insecten met voelhoorns.	197	Beeldspraak

Voor de rouwdienst liep ik bij de ingang van onze kerk heen en weer; ik wachtte op mijn vader, die nog moest regelen waar na afloop de bloemen naar toe gingen.	198	Statisch
's Nachts had het gesneeuwd, nu was het windstil en helder. De ouderwetse dorpslantaarns droegen vierkante witte hoeden, en waar niemand had gelopen zag je de runen van vogelpoten. Er stond een lage, verblindende januarizon die zich niet liet rijmen met de monotone dreun die van recht boven mij neergalmde en een gitzwarte echo aan de gevels van omringende huizen ontlokte.	198	Statisch
Ik knikte terug, met een bedrukte glimlach, en veinsde vervolgens belangstelling voor een spar met zwaarbeladen takken die naast het kerkgebouw stond.	198	Dynamisch
Terwijl ik naar de spar bleef kijken, zag ik dat die boom in zijn ranke, kaarsrechte ongenaakbaarheid op mijn grootmoeder leek.	198 - 199	Beeldspraak
Ik zag hoe naast de top van de spar een straalvliegtuig zijn krijtstreep door de hemel trok en dacht dat nu, met haar dood, plotseling ook mijn leven een beperkte lengte had gekregen.	199	Statisch
(...) – haar gezicht met het hoge voorhoofd, de rechte neus en opvallend ver uiteenstaande ogen met hun roofdierachtige scherpte.	199 - 200	Beeldspraak
Vanaf dit moment zal ze nauwelijks meer naar buiten kijken, naar het voorbijgolvende landschap dat stilaan zijn kleuren prijsgeeft aan de avondschemer.	203	Statisch
Hoe het ook zij: de lens van mijn geestesoog geeft het scherpste en meest kleurechte beeld wanneer ik me mijn grootmoeder en mij, en het spel tussen ons in, voorstel in het restauratierijtuig, altijd aan de kant met het uitzicht – de kant die naar de zacht onder ons opblinkende Rijn toegekeerd was. Achter de tegenoverliggende ramen raasden, op grijpafstand en daardoor altijd angstaanjagend wanneer ik er langer dan drie tellen naar keek, frisgroen gebladerte en geometrisch verbrokkelde lestructuren voorbij.	204	Statisch
De trein rijdt door vlak land – we zijn nauwelijks de grens over – en de ondergaande zon bespat haar gezicht met vluchtige, door langsflitsende boomgroepen versplinterde schitteringen. In het voorbijgaan worden we begroet door een overwegbel, een jager aan de bosrand.	205	Statisch
Aan de andere kant, ingeklemd tussen haarzelf en de onderrand van het raam, staat rechtop en trillend als een schoothondje haar handtas van gecraqueleerd leer waarin ze haar handschoenen heeft gestoken.	205	Beeldspraak
Ze krijgt zo iets van een waakzame vogel, helemaal wanneer ze een verontruste blik door het rijtuig werpt om te zien waar toch die kelner blijft.	205 - 206	Beeldspraak
Toen ik opnieuw keek, zag ik dat hij lange roze oren had die aan de randjes donzig waren als bij een konijn.	208	Beeldspraak
(...) zie ik dat mijn grootmoeder zich heel rechtop en met een soort reigerachtige bedaardheid voortbeweegt.	209 - 210	Beeldspraak
Ik strek mijn arm, maar het lukt niet het plafond aan te raken en ik laat mijn hand als een dood vogeltje neervallen.	211	Beeldspraak
Vlak boven mijn kruin bevindt zich een lampje als een bleekwitte schelp.	211	Beeldspraak
En ook andere oude mensen lijken niet op haar, zelfs mijn andere grootmoeder niet – die ik trouwens ook geen grootmoeder noem maar gewoon oma. Die heeft iets duifachtigs – ze is gezet en gepermanent, ze maakt geluidjes alsof ze een beetje in haar krop koert.	212	Beeldspraak
Ik trek de dekens tegen mijn kin en rek me als een kat.	212	Beeldspraak
Het knispert soms, of achter het glas een nachtvlinder gevangen zit.	212	Beeldspraak
(...) spoort mijn grootmoeder me juist aan te doen waar ik zin in heb, zoals met oude planken en spijkers een hut timmeren in de eik achter in haar tuin, of een boog maken met echte, vlijmscherpe pijlen.	213	Statisch
Ik zie de stoomtreinen. Hoe ze als briesende stieren klaarstaan voor vertrek naar alle	214	Beeldspraak

landen van de wereld.		
Morgen, bedenk ik me opeens, dat is in Zwitserland! De afgelopen week heb ik me onophoudelijk afgevraagd hoe het daar zal zijn (...) en hoe het is om echt hoge bergen te zien en eroverheen te lopen, en om (zoals me plechtig is beloofd) midden in de zomer in de sneeuw te staan.	215	Dynamisch
Zoals haar haar over het kussen is uitgewaaierd, lijkt het op het stromende wier thuis in de Breve.	215 - 216	Beeldspraak
Laag boven een glooiende akker, omringd door stuurse wolkjes, staarde een volle maan verbijsterd over het lege landschap. (...) – ik liet de maan even achter mijn vingertoppen verdwijnen en zag sterren tot onvoorstelbare hoogten opwarrelen. Het volgende moment voelde ik dat ik de enige op de wereld was die dit zag: het starre felblinkende gezicht-met-open-mond en de met satijnen weerschijn overgoten contouren van verre heuvels. Gaandeweg onderscheidde ik details – wegschuivende bosjes, een eenzame schuur tegen de horizon, een zilveren beekje kronkelend in een verscholen dal, en soms verre lichtjes, droevig – of wreed als weerkaatsende ogen van roofdieren.	218	Statisch en beeldspraak
We kwamen door een uitgestrekt, nevelig naaldbos, de maan zweefde trouw mee maar begon duidelijk hoogte te verliezen en schoot soms weg achter bomen. Hoewel ik geen idee had waar we waren, fluisterde ik: ‘Het Zwarte Woud, het Zwarte Woud.’	218	Statisch
Het leek op wat ik op school over ijsbergen had geleerd: je zag een klein stukje, maar hun echte vorm en grootte bleef verborgen.	218 - 219	Beeldspraak
Buiten zag het er kil en druilerig uit. We reden nu al een tijd door Zwitserland en het was de eerste keer dat ik bergen zag. Ze waren heel anders dan ik me had voorgesteld: geen vulkaanachtige, eenzame pieken die los van elkaar stonden en op gelijke onderlinge afstanden, zoals ik bergen tekende – het had meer van een omgewoelde deken waarin alles in alles overliep. Bovendien kreeg ik de echt hoge spitsen niet te zien: die zaten goed verstopt in een dik, slakkengrijs wolkendek.	220	Dynamisch en beeldspraak
Verderop in het rijtuig begon een hondje te blaffen.	221	Statisch
Achter het raam opende zich het Rhônedal: onder het smetteloze blauw van de ochtend leek het op wat ik me bij het paradijs voorstelde. Aan de overkant rezen ontzaglijke, haarscherp afgetekende bergen op. De bossen die uit het dal naar boven toe in weiden overliepen lagen er als een groenfluwelen vacht tegenaan en nog verder naar boven hadden ze scherpgekartelde toppen, sommige wit als zwanedons, waar de hele stralende hemel op rustte.	221 - 222	Dynamisch en beeldspraak
We lopen achter elkaar over een smal pad. Rechts klampt een laag loodkleurige scherven zich vast aan een steile helling. Links gaapt een ravijn vol schaduw met in de diepte, dun als een goudader, een geheimzinnig flonkerende beek. Wanneer je stilstaat en je adem inhoudt, hoor je hem bruisend zijn weg naar het binnenste der aarde uitslijpen. Nergens is een boom of struik te zien.	224	Statisch
De zon brandt op mijn gezicht, tegelijk voel ik hoe tintelend koude lucht mijn longen binnensuist. De hemel is hier zoveel blauwer dan thuis – maar hier zie je ook dat hij een dunne laag is waar iets anders doorheen schemert. Een briesje als een vleugelslag voert geuren mee van smeltwater en droog onvermengd zonlicht en pittig gras in korrelige aarde. (...) Elke dag, elke minuut hier in de bergen heeft iets gelukzaligs, heeft het euforische van een bollend laken, een bal die met een boog in de vijver ploft.	224 - 225	Dynamisch en beeldspraak
Of misschien gaat erosie hier met sprongen in plaats van stapjes. Misschien is wat ik om me heen zie niets anders dan de geschilferde, geteisterde huid van de aarde.	225	Statisch
Haar ogen gaan schuil achter een vlinderachtige zonnebril	225	Beeldspraak
Ik stel me voor hoe iemand haar van afstand ziet met die grote zonnebril en denk aan de rode bosmieren die altijd monter door het braakland naast mijn school rondklauteren.	225 - 226	Beeldspraak
Terwijl ik naar haar blijf kijken, herinner ik me hoe ik er afgelopen winter tijdens een verjaardag achter kwam dat ze in de familie ‘de ibis’ wordt genoemd.	226	Beeldspraak

We passeren de onderrand van een gletsjertong. Een gestolde vloedgolf, metershoog. Het blauwdooraderde ijs zit vol stenen als eeuwig gevangen vissen. Soms klinkt geknars en gepiep, schrill aan je oren – pijnscheuten door de felle zon. En overal is smeltwater: het sist tussen de stenen onder onze voeten, lispelt tussen gladde ivoren en roodglanzende kiezels en likt ze nog glinsterender zodat ik er een op móet rapen en in mijn zak steek. Soms kletst het van boven in geplooid gordijnen neer – uitgelaten, onvermoeibaar het onverschilligste graniet wassend en polijstend.	228	Dynamisch en beeldspraak
(...) en na een korte stilte (waarin ik geacht word andere gedachten uit mijn hoofd te schrappen) volgt een kernachtige, encyclopedische illustratie van een fenomeen, in dit geval een eindmorene.	228	Dynamisch
Niets is in staat mijn hart zo op te tillen als de zon die op water schijnt. Aan de rand van een ronde, kogelvormige poel, gevuld met kil water waar dezelfde onwezenlijke kleur door zweemt als door de gletsjer, krijg ik een verterend verlangen er één mee te worden - mijn vergankelijkheid als een kledingstuk af te leggen, en te springen.	228 - 229	Dynamisch
Zoals toen ik een steen met veelbelovende splinters bergkristal als een oester openwrikte en me met mijn wegschietende zakmes in mijn handpalm sneed en 'shit!' riep.	229	Statisch
Het deed me denken aan de spot waarmee mijn grootmoeder een ibis werd genoemd (...)	230	Beeldspraak
We lopen een bos in, komen terecht tussen kaarsrechte, dofgroene sparren die zo dicht op elkaar staan dat je geen tien meter zicht hebt. De windstille koelte ademt een tastbare geur van bosbessen en paddeslijm en oneindig traag kruipend mos. Op open plekken hangt het licht in wattige nevels neer.	230 - 231	Statisch
Ze houdt haar hand met zonnebril op ooghoogte voor zich, omdat ze er een geweldige hekel aan heeft met haar gezicht in een spinneweb te lopen.	231	Statisch
Het was bezaaid met rieten leunstoelen, gietijzeren tafeltjes en manshoge aarden potten met kwijnende palmen.	232	Statisch
Dat waren zonder uitzondering stokoude mevrouwen, behangen met juwelen en voorzien van cavia-achtige schoothondjes.	232	Statisch en beeldspraak
Boven ons hing als een schelp een vaaloranje parasol en op het tafeltje tussen ons in lag het scrabblespel.	232	Beeldspraak
Het was warmer dan tijdens onze wandeling, en op een dwingende manier stil. Je hoorde de woeste beek die midden door dit bergstadje stroomde nauwelijks ruisen, zelfs het geplop van de ballen op de tennisbaan achter het hotel had iets behoedzaams.	232 - 233	Statisch
Terwijl ik door de volle zon naar de ingang van het hotel liep, voelde ik de ogen van alle obers en mevrouwen en schoothondjes in mijn rug.	233	Statisch
Er stond een ober bij onze tafel, zijn handen hingen als dode vissen langs zijn lichaam.	235	Beeldspraak
Terwijl ik in het deksel tastte, zag ik tussen twee daken door een piek als een haaietand. Ik had hem eerder gezien vandaag, nu drong tot me door dat het dezelfde berg was die vanuit het honderden meters hoger gelegen huis van mijn grootmoeder het uitzicht domineerde. Ik had hem eens op de kaart opgezocht; hij had zo'n saaie naam dat ik hem voor mijzelf de <i>Haaietandhorn</i> was gaan noemen. Vaak als ik de berg zag, be kroop me het verlangen ouder te zijn – een jaar of achttien. Dan zou ik in mijn eentje die ijzig witte punt beklimmen en vanaf de top het huis zien.	236	Dynamisch
Ze had het me een jaar geleden verteld, tijdens een nachtelijk onweer waarbij de donder urenlang tussen de bergen heen en weer rolde.	236	Statisch
En waarom ze niet onmiddellijk doorhad dat dit mens geen praatje kwam maken maar haar wilde bekijken zoals je een zeldzaam en merkwaardig dier in de dierentuin bekeek.	238	Beeldspraak
Ik zag dat een mier over haar onderarm liep – waarom deed ze daar niets aan?	238	Dynamisch
De vrouw pakte een asbak van een ander tafeltje en drukte haar sigaret uit met de fanatieke precisie waarmee je een mug doodmaakt.	239	Beeldspraak
Ik probeerde een gezicht te trekken of niet mijn grootmoeder maar zij een hoogst merkwaardig dier was, met haar zenuwtrekje en die sociale glimlach.	240	Beeldspraak

'En hier,' glimlachte ze terwijl ze bij het volgende portret ging staan, 'zie je zijn tweede vrouw. Ze noemde haar tante Lama. Je ziet zeker wel waarom.'	242	Beeldspraak
De bergen veranderden van tint en werden coulissen – de dichtstbijzijnde hadden nog iets groens maar hoe verder weg, des te zuiverder blauw kleurden ze. Alleen de haaietandvormige piek, recht voor ons aan de overkant van het dal, gloeide met een teer roze in het avondlicht.	243 - 244	Statisch
Er stond een vreemde, grimmige zwart-witfoto bij van een groepje dik ingepakte mannen dat, verbonden door een touw zo leek het, achter elkaar precies over een messcherpe bergkam liep.	244	Statisch
Ook hierin stonden oude zwart-witfoto's, maar heel andere dan die in de Alpenboeken: een man die slangen at, koeien die door de bliksem werden gedood, iemand met maar één been die kunstjes deed op de fiets, een hele serie waarbij drie mannen voordeden hoe je 's nachts op straat vermoord kan worden.	244	Statisch
Insekten raakten verdwaald in de avondbries, nachtwolken slopen over de bodem van het dal.	244 - 245	Statisch
Toen ik keek waar het vandaan kwam, zag ik schuin achter me een grote nachtvlinder. Hij tikte aanhoudend tegen het raam om bij het licht van de schemerlamp te komen.	246	Statisch
Het was nauwelijks afgekoeld en het rook naar versgemaaide alpenweiden. De toppen aan de overkant lichtten geheimzinnig op tegen het donker, het dal leek tot aan de rand gevuld met oneindig zacht gefluister. Ik legde mijn hoofd in mijn nek en zag hoe sterren afwachtend in de hemel dreven, hoe een fosforescerende tinteling door de melkweg trok. En ik dacht hoe vreemd het was dat ik hier in dit ene lichaam leefde en geen deel uitmaakte van al het andere dat bestond.	246 - 247	Dynamisch
Wat vreemd dat die oude vrouw die er vaak zo saai en sober uitzag, tegelijkertijd zo'n flonkerende, magische wereld in zich meedroeg waarin ze in elegante rijkleding op een prachtig paard zat (...)	247	Statisch
Vlak voor ik de schakelaar indrukte zag ik de nachtvlinder, die stil tegen het raam zat.	247	Statisch
En er was nog iets: gebeurtenissen die in mijn eigen tijd onopvallend zouden blijven tussen andere, zoals het in een boom terechtkomen van een luchtballon of een oudoom die bij de jacht door een schot hagel werd geraakt, groeiden bij haar uit tot enorme proporties.	248	Statisch
Nog vreemder was het dat sommige dingen van toen nog altijd bestonden – huizen, bomen, wegen, sterren – zonder dat aan ze af te lezen viel wat ze hadden gezien.	248	Dynamisch
Dat juist de simpele wapens veel en veel ouder waren dan die met een kasteeltje of een dier, om maar te zwijgen over degene die met een Latijnse spreuk waren opgesierd.	249	Statisch
We zien de golfslag van de wind door graanvelden en boomkruinen gaan; we zien eilanden van schaduw, meegesleept door wolken die in verheven processie langsrijven; we zien de gouden spaken die de zon erdoorheen werpt.	250	Statisch
Nu bulderen we over een brug, we storten ons het zwarte gat van een tunnel in en daar is weer een viaduct, waar de locomotief als een panter op af springt.	250	Beeldspraak
We flitsen langs sportvelden met voetballende jongens in groene en blauwgestreepte tenues, langs koeien in de modder wachtend voor een hek, langs diep in het bos verborgen peperkoekhuisjes.	250	Statisch
Nu worden we ingesloten door rotsen en nevelig naaldwoud. Nu verschijnt weer de Rijn in een zeventiende-eeuws vergezicht. (...) We herkennen een stadje waar we nooit zullen rondlopen maar dat we inmiddels zo vaak zagen dat zijn torentjes en leistenen daken ons vertrouwt zijn – zelfs de boven pleinen zwemmende en tuimelende duiven schijnen oude bekenden. En kijk, daar is de maan – een ernstig halfverscholen gezicht van schelpenzand in de middaghemel, precies tegenover de zon, waar ik nu mijn glas voorhoudt zodat hij de kleuren van cassis krijgt.	254	Statisch
Haar handen zijn verweerd als boomschors.	252	Beeldspraak
Vroeger hoorde ze zo scherp als een vleermuis maar nu moet ik iets soms twee keer herhalen voor ze me begrijpt.	252	Beeldspraak

Tijdens zo'n wandeling bleef ze staan om op adem te komen. Ze draaide haar hoofd: 'Zie je die bergen daar, kind?'	255	Statisch
Ik kneep mijn ogen samen tegen de schittering die de zon over het water strooide. De aan de overkant van het meer oprijzende bergen staken donker en dreigend af onder de middaghemel. Ik vroeg me af of hun naar ons toegekeerde kant zich altijd in de schaduw bevond. Toen drong zich een beeld op waarin die bergen overeenkwamen met het leven dat me na de zomer wachtte, en alles wat ik tot nog toe had meegemaakt samenviel met het spel dat de zon met de golfjes speelde.	255	Dynamisch
Een plotselinge windvlaag joeg over het meer. Ik zag hem komen, van rechts. Een reusachtige onzichtbare hand streek over het oppervlak. En toen hij precies tussen mij en de bergen kwam, maakten de reflecties plaats voor gewoon diep, donker water.	255 -	Statisch
256	Statisch	
Wanneer je in de trein bij het raam zit, en een laagstaande zon zeilt achter de bomen met je mee, en je sluit je ogen zonder je verder te verroeren, dan verschijnen aan de binnenkant van je oogleden de prachtigste felgekleurde lichtspatten.	256	Statisch
Plotseling zijn de bomen weg.	256	Statisch
Naast het huis is een deel zichtbaar van de tuin die geen tuin is maar een hellend perceel met hoog gras tussen stenen en een enkele knoestige spar met een brede, laaggebleven kroon. Eens heb ik onder die boom een slang gezien, het beest schrok nog meer van mij dan ik van hem. Vaak lig ik in het gras met de fel in mijn gezicht brandende zon op een versleten paardedeken te luisteren naar het verre geklingel van koebellen, te turen naar ijle overdrijvende wolken of hypnotiserend cirkelende roofvogels. Of ik draai me op mijn buik en zie van heel dichtbij steentjes met zilverige schilfers en roestaders, veldbloemen die in Nederland allang zijn verdord maar hier juist met z'n allen uit de knop spatten, een buigende grasspriet met een metalliegroen glanzende paardevlieg die me handenwrijvend aanstaart.	257	Dynamisch
De namen die de mensen tegenwoordig aan hun kinderen geven – die gaf je vroeger aan je goudvis!	257	Dynamisch
Haar haar is dunner geworden. Spinrag, zegt ze zelf – opzettelijk overdreven maar het verandert wel degelijk.	259	Beeldspraak
Het idee te sterven op een plek waar geen van je voorouders een voet heeft gezet – of je naar een andere planeet afreist!	260	Dynamisch
De ondergaande zon neemt vanuit het ene na het andere raam aan de overkant van de Rijn een foto van ons. Plotseling schuiven we onder een zwartblauwe deken, ik hoor gerommel van de donder en meteen begint het te regenen. Spatten slaan tegen de ruiten waardoor zoeven nog vlammend licht binnenviel, dikke kwikzilveren druppels kruipen diagonaal omlaag en al snel lopen stralen van het dak.	261	Statisch
Buiten, in de stad die we stapvoets betreden, lopen mensen met paraplu's als lamme zwarte vogels.	261	Beeldspraak
Mijn grootvader was weggegaan en het volgende was dat hij verongelukt was – tegen een boom gereden.	264 -	Dynamisch
265		
In een boom vlakbij klemt een roodborstje, blozend van de kou, vastberaden zijn stalen pootjes om een twijg.	266	Statisch en beeldspraak
Ik kijk naar buiten, naar de zon en de sneeuw en de glanzende straatjes van het dorp.	267	Statisch
Geen kinderen of auto's, alleen vogels en dode bladeren en knoestige bomen.	268	Statisch
Er staat een spar die sterk lijkt op de boom naast onze kerk. Net zo hoog, en kaarsrecht. Met die zwaarbeladen takken kan hij zo op een kerstkaart. En dan, terwijl ik blijf kijken, zie ik iets prachtigs. Iets dat ik nooit eerder heb gezien. De sneeuw op de sparretakken smelt. Miljoenen naalden, aan het eind van elk fonkelt een klein oogje. De zon die er van achter doorheen schijnt, schenkt aan ieder oogje een heldere, felgekleurde iris die bij de geringste beweging van mijn hoofd naar een andere tint van het spectrum verschiet. Ik beweeg mijn hoofd, en smaragdgroen wordt korenbloemblauw. Nog eens, en een karmozijnen vlam schiet van boven tot onder door de boom. Violet. Kanariegeel. Opnieuw laat ik de kleuren veranderen. En weer.	268	Dynamisch

De langverwachte – Abdelkader Benali
Uitgave van Pockethuis in collegiale samenwerking met Uitgeverij Vassallucci, elfde druk 2005.

Fragment	blz.	functie in tekst
En plotseling voel ik hoe een wind door hem heen gaat die elk kind dat op de wereld komt gelukkig maakt... die alle ellende en pijn van het naar boven komen wegvaagt... (...)	12	Beeldspraak
(...), maar uiteindelijk had ik een duim die me, hangend en zorgeloos van volle maan naar volle maan drijvend, minzaam de wereld afwisselend goed- en afkeurend, veel plezier verschaft en die ik, omdat ik er niet onderuit kon, omdat ik er iets mee moest, maar ten goede heb aangewend.	13	Statisch
Mijn duim is geladen met verwachting en plotselinge bliksem. Ze kan regen maken.	13-14	Beeldspraak
'Ze smelten de koeienbotten,' zegt hij en kijkt verder het plein af. Mehdi is de enige die moet slikken als hij dat hoort, het smelten van koeienbotten ketent hem vast aan zijn vader's misdrijf, de reden waarom hij nooit meer naar Iwojen is teruggegaan, en waar hij geen woorden aan vuil maakt. Het idee van de grazende beesten, die plotsklaps voor zijn oog verschijnen, zomaar midden op het veld, als stoïcijnse, onaanraakbare duveltjes uit een doos, het idee dat er, als ze door de mens zijn uitgetrokken, uitgebeend, nog altijd iets is dat kan worden gesmolten. Het idee van een gigantische oven of ketel waaronder een vuurtje wordt gestookt om daarna de kale, botte botten au bain-marie te smelten, doet het springtouw dat niet ver van zijn neus heen en weer zwiept stilstaan, er klinkt een tak tegen de wand, er gaat een raam open, maar ook dat staat stil. Mehdi voelt hoe zijn botten langzaam worden gesmolten terwijl de leraar al van hem is weggelopen, en op dat moment voelt hij het verschil tussen hem en de anderen, de voorbode van een smet – een smet die op zijn hals springt en er met geen <i>sabon</i> van af te wassen is. Een smet die nog jaren later geroken zal kunnen worden, behalve als je je hoofd, net als Driss dat doet, verstopt tussen de geitendarmen, de lamshoofden, de kalfsnieren, de kippenlevertjes en het ruwe rauwe gehakt van rund. (Jaren later stuurde hij een cheque naar Marokko, gemaakt uit getallen verdiend met het verkopen van dode koeien. Maar geld stinkt niet, geeft niet die lucht af waaraan je kunt herkennen waar het vandaan komt. Ook in onze familie komen het leven en de dood heel dicht bij elkaar op plekken waar je het niet verwacht.)	15-16	Dynamisch
(...) en ik moet nog vertellen hoe de moeder van Diana aan de indiaan kwam en ze vredespaleizen in de Arizona-woestijn bouwde (...)	17	Statisch
Iedereen probeert op zijn manier aan de geschiedenis te ontkomen, Driss door een koe op zijn rug te nemen, en daarmee de last van een achtergelaten familie.	17	Dynamisch
Ik heb gezien hoe Diana alles wat ze tegenkomt beantwoordt met liefde, totdat ze week en slap als een vergeelde madelief is geworden.	17	Beeldspraak
Ze heeft gehoord dat hij de doodstraf verdient en dat hij binnenkort van school zal worden getrapt, maar elke keer als ze hem ziet verdwijnen die waarschuwingen als sneeuw voor de zon.	18	Beeldspraak
Voor ze Malika Ajoeb werd, voor ze in het bezit kwam van haar zelfgemaakte jurk – met knopen die begeerlijk, rood op de rug lagen, als lieveheersbeestje die haar zo konden optillen en met haar wegvliegen – (...)	21	Beeldspraak
(...) en door haar ogen alleen het onschuldige zaad te zien waar de wilde welriekende bloemen van het leven uit groeien.	21	Beeldspraak
(...) en verklaart tussen neus en lippen door dat Mehdi de zaak is uit gelopen en vergat de geit in te pakken voor een klant, (...)	21	Statisch

Ze vraagt Mehdi voor zich uit te kijken als hij loopt, ‘houd de horizon in de gaten,’ in plaats van naar de grond te staren, ‘want daar wachten je geen gouden bergen.’	22	Beeldspraak
Te dicht bij de kachel zitten om haar dat nat is geworden van de regenbuien te drogen, wordt berispt.	22	Statisch
Ze drinken hun thee en slurpen erbij. ‘Kleine nipjes, je bent toch geen nijlpaard?’	22	Beeldspraak
Aan de voet van de suikerberg, onder een langzaam langstreckende wolkenrij, in een dorp dat voor een bijziende op het punt staat voorgoed de zee in te kieperen, voelden veel mensen zich in Malika’s nabijheid omsloten door het geheimzinnige gevoel dat ze elk moment konden worden opgetild om op een hobbelpaard gezet te worden (...)	23	Statisch
Ze had gehoord dat er een afgrond van een drooggevalven rivier bestond waar mensen die een pijnlijk geweten hadden of een duivelse inclinatie waar ze vanaf wilden, naar toe gingen en aan de rand (...) hun innerlijke deformatie naar beneden kieperden.	24	Dynamisch
Mensen kwamen schoongewassen en vrolijk terug, lieten een rode haan slachten om het te vieren (...)	24	Dynamisch
Misschien dat Malika daarom vanaf het begin een vreemde aantrekkingskracht tot de greppel voelde, alhoewel er maar zelden vrouwen naar toe gingen – ze had een tante die er een uitzonderlijke keer was geweest – en al helemaal niet voor zonsondergang.	24	Dynamisch
Op de ochtend dat Driss Ajoeb in alle vroegte was opgestaan om de twee koeien die hij enkele uren daarvoor een kruid had gevoerd dat ze slaperig en mak maakte, uit de stal te halen om naar de markt te brengen, ze lokte met de woorden die hij zijn moeder hun had horen toefluisteren, gooide Malika de blauwe <i>quandoera</i> van haar zus over haar lichaam en vetrok naar de afgrond van de riviermond.	24-25	Statisch
Ik stel me ook voor dat ze eerst de weg niet kon vinden omdat niemand precies wist te vertellen waar de riviermond lag (...)	25	Statisch
(...) – en ik stel me voor dat de meeste mensen vonden dat je als je er iets te zoeken had, dat dan maar zelf moest uitzoeken, want de plek waar je je <i>sjhmat</i> of zonde in een droge rivier kunt kieperen, is niet iets om al te trots op te zijn.	25	Dynamisch
Voor het eerste ochtendgebed probeerde Malika op de tast haar weg te vinden door de nauwe loopkanalen die het dorp hun oost, west, zuid en noord geven en via-via-via leiden naar het met braambossen gevulde oostelijke pad dat uitkomt op de gapende stinkende mond van de greppelzonde. Ik zie hoe Malika het bos doorwaadt, hoe ze probeert met flinke slagen door het bos te komen, hoe ze zich geen zorgen maakt over plakkende hagedissen, aanrakerige sprinkhanen en de slangen die in het veld verborgen zijn maar diep, diep onder de grond, voor een goede kijker, eigenlijk ergens anders vandaag komen, weg zijn gekropen, van een ander land, misschien dat daaronder verborgen ligt.	25	Statisch
Hoe ze af en toe wordt teruggedrongen door het braambos dat van de greppel de opdracht heeft gekregen geen duimbreed toe te geven.	25	Dynamisch en beeldspraak
<i>Niet, niet, niet dus</i> , zeggen de braambossen, die hun giftige bramen zouden hebben losgelaten op haar als ze daartoe de kracht hadden. Een spoor van fluisterend en ritselend geluid volgt haar, veroorzaakt door de struiken waardoorheen ze waadt en die tegen elkaar klappen en achter haar rug om lijken te zeggen: ‘Het is die kant op!’ en dan weer ‘Het is die kant op! (...)	25-26	Dynamisch en beeldspraak
(...) tot ze zich omdraait en zegt (...): ‘Stil, jullie, of ik steek jullie in de brand!’, waarna de struiken uitbarsten in een gekir van lachjes die op één plek verstommen om op een andere plek weer los te barsten, en om haar boodschap kracht bij te zetten pakt ze een doosje lucifers uit haar <i>quandoera</i> en schudt ermee, waarop onmiddellijk de stilte volgt en de bosschage vóór haar zich in een eerbiedwaardige dienaarshouding openvouwt en zich als vanzelf een pad baant naar de kreek.	26	Dynamisch en beeldspraak
(...) daar gaat ze iets zien dat haar de stuipen op het lijf jaagt, waardoor Malika kiest voor het binnenerf en niet de bronnen, voor de werkkleding en niet de kohl, voor het afwachten en luisteren naar het ritselen van de struiken in plaats van zich er nog een keer in te wagen, (...)	26	Statisch
Mensen zijn – de geboren en zowel als de ongeborenen – rare wezens. Ze jagen	27	Beeldspraak

winden na, en verliezen zichzelf in greppels.		
Ochtend of middag: één lucifer was genoeg, afgestroken langs de springende leeuw, was genoeg om het vuur als een bijtende leeuwenbek in het braambos te laten ontploffen en geen bes over te laten. Bossen kunnen geen gedachten lezen: mijn grootmoeder zou het nooit hebben gedaan.	27	Beeldspraak en dynamisch
(..) hun ontrouw en vreselijke roddels, waar ze vanaf wilden maar die juist bleven groeien, als een dikke mierikswortel steeds dieper de huid in, (...)	27	Beeldspraak
Maar niet voor lang, want vanuit een onderlaag van de heuvels, die zich nog steeds vermaken, volledig ontspannen onder de wolken liggen, komt Driss die haar hoort zeggen: (...)	28	Statisch en beeldspraak
Aan de andere kant zag iemand wat hem het dierbaarst zou gaan worden en hij slaakte een zucht die beantwoord werd door de langzaam ongeduldig wordende koeien.	28	Statisch
Ze zeiden dat hij een Marokkaan was, een jonge Marokkaan die als hij een pen vastpakte veranderde in een Hollandse kameleon en alles wat op zijn weg kwam in het Hollands opschreef.	29	Beeldspraak
‘Ja, ik wil ook iets zeggen over dit schandaal, ja, het is niet de eerste keer dat ik bel, ja, ik ben tegen deze vermomming van ons cultureel erfgoed, dat nu zomaar aan de wolven wordt prijsgegeven.’	31	Beeldspraak
Toen ze in de klas aan het einde van de les waren gekomen, vertelde de <i>mochalim</i> , als zijn stok op zijn benen lag – nu als stok, niet onrustig als een slang die voor de voeten van de Farao kronkelt – over de laatste en meest beheerste van alle zuilen: Mekka.	36	Beeldspraak
Zijn gedachten dwalen af naar Isjmael, die zijn moeder Hagar vergeefs verzoekt langzamer te lopen, die, nu losgerukt van zijn stamvader, alleen in de woestijn, langzaam last krijgt van de oude ziekte van het verdwaald zijn, de fata morgana van die heb ik niet verdiend, dan weer, dit zal ik wel verdiend hebben.	36-37	Statisch
Op de sofa in de huiskamer trof Mehdi Boedoef aan, terwijl er een tekst door Boedoef's hoofd gleeed, als een schuitje dat hotsend en botsend over een dun rivierstroompje een weg probeert te vinden naar open zee, keek hij door de bijna-spiegels van de kast en ontdekte dat er een zin verborgen lag in de vreemde symmetrieën van de glazen – hij keek de doodse, onbekommerde glazen aan en begreep plotseling, door een vreemde golf in zijn hoofd, het bootje raakte nogmaals de kant en stootte er bevrijdend van los, dat er in die kast geschiedenissen opgesloten zaten van een jonge vrouw, en dit eenmaal beseft hebbende, zag hij hoe het bootje nu richting volle zee verdween en hij keek Mehdi aan (...)	40	Beeldspraak
Maar als hij zich oprolt lijkt hij nog het meest op de rups die Alice in Verbazië goede raad geeft; die daar maar zit en zit, opgerold, aan zichzelf genoeg heeft en er altijd voor in is goede raad te geven. Tussen homo erectus en een sikkeneurige rups zonder <i>narqila</i> maar wijsgerige wijsjes in overvloed: het verhaal van mijn grootvader in een notendop.	41	Beeldspraak
Wie ben jij? Vraagt de rups, de met zijn benen opgevouwen homo sapiens nogmaals en hij zegt er snel achteraan: ‘Wie wil je zijn’.	42	Beeldspraak
Kleiner, kleiner worden de ogen, het mysterie van de rups schiet er nu bijna uit.	42	Beeldspraak
Het idee alleen al dat andere ideeën haar in beslag zouden kunnen nemen, ervaart ze als vervelend, alsof er ergens een kist horzels staat die om de paar uur worden losgelaten om haar te bestoken met afleiding en waarvoor ze geen andere oplossing weet dan ze te negeren.	46	Beeldspraak
Zoals elke goede moeder die op een dag een dochter in de schoot geworpen krijgt door de Voorzienigheid, die weet dat een zoon niet alleen tranen maar ook een glimlach zou veroorzaken bij de vader, een vader die niet weet dat een dochter vroeg als een bloem moet worden weggegeven, voor ze kan uitgroeien tot een sta-in-de-weg van een boom, zo was Malika Ajoeb al vroeg bezig de meest geschikte huwelijkskandidaten te vinden.	46	Beeldspraak
Ze kreeg foto's in handen van haar totaal onbekende mannen die ze ooit als jongen een draai om de oren had gegeven, nu staand op de polaroid voor paleizen diep verscholen in de woestijnen.	47	Statisch

Het betekende dat ze haar domicilie, haar zeskamerwoning moest verlaten en opgesloten werd met vrouwen wier kinderen als kuikens om hen heen krioelden, vrouwen die ze moest onderhouden met loos gepraat.	47	Beeldspraak
Geschikte huwelijkskandidaten moesten met een loep worden gezocht, als luizen in een pels.	49	Beeldspraak
Nadat hij in zijn eerste levensuren een gevaarlijke koorts had overleefd, die hem als een serpent de hals verstrengelde, was iedereen ervan overtuigd dat hij onverslaanbaar was voor alles wat zich in het kwade en korte leven (stenen die plotseling op je vallen als je over een smal pad langs een bergwand loopt tot een listige zonnesteek zich in je aderen nestelt, je op de knieën dwingt en uiteindelijk je lichaam in ravage achterlaat door je hele ziel mee te nemen) op je kon werpen.	50	Beeldspraak en statisch
Hij had een dunne, elegante snor, die op jonge leeftijd wit was geworden en nu als een nerveuze rups op zijn bovenlip lag. Zo meteen zou ook die rups nog ontpoppen en wegvliegen.	51	Beeldspraak
Niemand durfde haar te zeggen dat haar pleegmoeder nu zelf kwijt was, dat ze helemaal geen mama meer had, en dat ze kwijt zou blijven, zelfs als je zou gaan zoeken in de struiken waar Malika zichzelf had 'kwijtgemaakt', zoals haar pleegmoeder dat noemde.	52	Statisch
Hij was gevrijwaard van hoogtevrees of angst voor autoriteit – met of zonder geladen holster – hij zwom tussen woeste golven van zeven meter en was in staat met blote handen een meer dan grote octopus te vangen die ergens in zee zwom, hij reed beter paard dan de oudgedienden en hij kon drie dagen lopen zonder ook maar een keer te onderbreken voor slaap.	53	Dynamisch
Tot die tijd, een tijd die nooit zal komen, kijk ik naar hem, zie ik hoe hij zich terugtrekt uit de bewoonde wereld en deel wordt van het struikgewas en kan ik niets anders dan een brok in mijn keel voelen, een brok die al mijn reserves belachelijk doet schijnen.	53	Statisch
Zijn moeder hield van de gebeden die hardop werden gereciteerd in Iwojen, die met de wind mee kwamen en waarvan ze op een dag de twee letters hoorde, twee letters die klonken als een naam.	53	Statisch
En voor Malika was haar neef gewoon Jassin-met-de-felbruine-ogen-die-altijd-naar-de-zee-kijken.	54	Statisch
Er was – ik kan het niet anders zeggen – oorlog in Iwojen. De laatste koeien werden geslacht, hun klaaglijke boe's verdwenen uit de landstreek, en nog voor de slachter zich had ontdaan van zijn bebloede schort kon niemand zich de smaak van lever nog herinneren.	54	Statisch
Geiten maakten dat ze wegwamen. Malika's pleegvader voorspelde de terugkomst van gieren en rammelde met zijn bruine koffer alsof hij ze daarmee op afstand kon houden.	55	Statisch
In de tussentijd kwamen en gingen de grenzen als overtrekkende wolken, ze trokken op en trokken zich weer terug als golfslagen.	56	Beeldspraak
Onschuldige jongemannen verborgen zich in de struiken uit angst te worden opgepakt en voor landverrader door te gaan terwijl ze amper wisten welk land ze daarvoor moesten verraden. Ook Jassin verborg zich, samen met zijn vrienden, in de struiken, en daar hielden ze zich doodstil door de tijd te doden met in verschillende combinaties naar elkaar met de ogen te knippen en zo een stille geheimtaal te creëren. Vanuit de struiken stegen gemoedelijke kringetjes rook op, en er vonden gemakkelijk ooglijke conversaties plaats terwijl ze het verloop van dit onrustig getij van de geschiedenis afwachtten.	56	Statisch
Ze hoorden in de bergen geweren afgaan (...)	56	Statisch
(...) en hij voelde zich in zijn trots aangetast, vond zich zwak en laf dat hij niet een sluwe weg zocht naar de bergen om aan de strijd deel te nemen.	56	Statisch
Iemand die uit de bosjes over de heuvels van Iwojen spiekte zei – het knippen al een tijdje moe – dat het landschap uit ontevredenheid over de stand van zaken de indruk van een paar gefronste wenkbrauwen had aangenomen – (...)	56-57	Statisch en beeldspraak

Iemand maakte uit verveling van stukjes bamboe dat tussen de struiken door groeide, houten pennen en deelde die uit – ‘Voor als ik eruit kom, dan kan ik hiermee opschrijven wat ons is overkomen.	57	Dynamisch
(...) en ze droomden hardop van de mogelijke wraak die ze voorbereidden op hun vijand, die ze zouden uitvoeren zodra ze uit de struiken mochten.	58	Statisch
En ze zouden nog de hele zomer en herfst hebben doorgesproken (...) als hun lippen niet het spoor bijster raakten, de struiken verlieten en werden opgepikt door loslippige derden. Voorbijgangers hoorden de struiken praten over misoogsten, over een geheimzinnige sluier die over benen werd getrokken, Banty genaamd, de bijna vergeten pittige smaak van runderlever – ze schrokken zich rot en zetten het op een lopen.	58	Statisch
Ver van het hotel werden de doden door hun vaders en moeders begraven, en op de plek waar ze liggen begonnen in een mum van tijd rode en vurige braambossen te groeien die de kleine begraafplaats overwoekerden totdat ze zelfs het uitzicht op de steile greppel daarachter ontnamen aan een ieder die er langskwam.	59	Statisch
Die koffer is een oester die alleen maar opengaat wanneer er een man komt die ‘m kan openmaken. Die koffer staat symbool voor haar toestand: wel een oester, maar geen man om ‘m open te maken.	60-61	Beeldspraak
Twee pleegvaderarmen graaiden in de koffer, paktten de bruidsjurk bij de slappe doodse schouders en trokken hem langzaam te voorschijn, als het konijn uit de hoge hoed.	62	Beeldspraak
Daar hing de jurk, terwijl de wind er schopjes tegen gaf en haar de illusie van levendigheid verleende, en ze daardoor langzaam, langzaam tot leven kwam en Malika beloofde dat ze niet van plan was ooit nog terug te keren in ‘die klotekoffer die dat waterhoofd van een pleegvader van je maar niet openkreeg’.	62	Statisch en beeldspraak
Op een dag werd de jurk in de struiken gevonden en zijn eigenaar dood ernaast.	64	Statisch
Toen zei ze dat ze ook wel eens verdween als hij de deur uit was en dat ze mensen had gesproken die haar vertelden dat er mensen in de bergen waren die een grote prijs zouden betalen voor een schat als zij.	64-65	Statisch
Maar eenmaal in zijn handen hing ze slap en stil en was de wind die haar zo makkelijk liet praten in geen velden of wegen meer te bekennen.	65	Dynamisch en beeldspraak
Haar boezem bolde op, met dank aan de wind, die het niet kon laten zijn geflirt van beneden voort te zetten, en de onderkant van haar jurk danste langzaam heen en weer.	67	Dynamisch en beeldspraak
‘Wie denk je dat ik ben, een geit die in een afgrond springt?’	68	Beeldspraak
En nu stakte de stem van de jurk, nu kwam er een wind die recht door de mouwen vloog en haar spierballen gaf (...)	68	Dynamisch
‘Ken je de struiken waar de soldaten vier jongens hebben neergestoken?’ <i>Natuurlijk ken ik die struiken</i> , dacht Malika, maar ze zei alleen maar, koel en krachtig: ‘Ja’.	71	Statisch
En hoog in de bergen lachte een jurk hem keihard uit en straalde genadelozer dan ooit.	72	Statisch
Stampvoetend stond ze voor de struiken, die nu boven haar uittorenden en er stonden als haar plek des onheils.	72	Statisch
(de zon, die traag wegtrok van het dorp en de naderende duisternis de kans gaf om het te omsluiten, aandachtig bekijkend, een duisternis die ze schuwde omdat ze hem toch de rug toekeerde, die langzaam over het beeld kwam schuiven om ze weg te stoppen in de voorraadkast van haar herinneringen)	73	Statisch
Ze liepen langs dorpen, stopten op plekken waar ze brood en vis kochten, hij kocht de takjes waarmee ze haar stralend witte tanden schoonmaakte, en ze verwisselden van kleding (...)	74	Statisch
Omar Omar weet onmiddellijk waar hij behoefte aan heeft als hij de jongen ziet komen over zijn grond, hij vraagt zich af waarom hij zo veel weg afsnijdt en ook hoe hij de koeien heeft kunnen afsnijden van de bezitter die geen bezitter is. Omdat hij ziet dat de jongen de koeien heeft genomen, ziet hij ook in dat hij de jongen iets zou	77	Dynamisch

moeten geven.		
Omar Omar wil hem niet zijn koeien afpakken, zijn koeien zijn een uitvloeisel van de wilde rivier die in de jongen stroomt, de koeien zijn door de rivier meegenomen en voeren nu hem met zich mee en men zal de koeien als het moment daar is, als de jongen genoeg van ze heeft, op een oever neerkwakken alsof het niets is. Omar Omar wil de jongen iets geven dat de rivier zal bevredigen, dat de rivier zal doen besluiten rechtsomkeert te maken, zodat de wilde rivier uiteindelijk als vanzelf de koeien aan hem geeft, in plaats van dat hij de rivier de koeien ontnemt. Alle anderen willen de koeien hebben, maar zonder de rivier tevreden te stellen – dit weet de jongen en daarom bekijkt hij de mensen met scherpe, lastige, achterdochtige ogen, die het moeilijk maken met hem te praten. Omar Omar wil de rivier tevredenstellen en voorkomen dat de koeien gaan loeien – misschien pas als ze in zijn stal staan.	77-78	Dynamisch en beeldspraak
'Het zal in jullie voordeel zijn, oude wandluizen, ik zal alleen maar meer zin hebben om te vertellen.	78	Beeldspraak
Hij meende dat hij al verloren had: op zijn zeventiende had hij de koeien van zijn moeder gestolen en in een staat van grote verwarring en hitte voor een luttel bedrag verkocht aan ene Omar Omar, die zijn koeien overnam en hem een slaapplek in zijn landhuis bood omdat hij zag dat hij met een zelfverklaarde wees te maken had.	79	Dynamisch
(...) en uiteindelijk, onder de druk van tijd, begon hij te verzinnen hoe hij aan zijn eind was gekomen – 'Ik ben aangevallen door de koeien en in een richel geworpen. (...)	79	Dynamisch
Voor iemand die zijn moeder een streek had geleverd door haar koeien te stelen – iets wat hij haar snel vertelde omdat hij ervan af wilde zijn – 'Ik heb een geweten als de hik, ik kan het niet onderdrukken, zelfs niet als ik vijf minuten mijn adem inhoud.' – was hij knap brutaal, maar hij leek er zelf niets van te merken.	79	Dynamisch
'Niets meer over vrouw en man, argwaan ritselt in de struiken.'	80	Statisch
Hij verzorgde de twee koeien, die melk gaven en onverstoord doorkauwden, niet wetend dat ze lange tijd de enige koeien in de omstreken waren, (...)	80	Statisch
Het huis bestond uit twee verdiepingen en aan elke kant waren grote dikke vierkante openingen aangebracht, zodat de wind, die van alle kanten kwam hier op de top van de heuvel, vrijelijk binnen kon komen. De wind was de enige die zonder ondervraging mocht binnenkomen.	80	Statisch en beeldspraak
Toen Driss bij Omar Omar leefde en 's avonds op het balkon ging staan om te zien hoe de verspreide lichtjes, als gevallen sterren die maakten dat ze wegwamen, op weg naar een bepaalde plek, het felverlichte zwarte gat van de bruiloft, (...)	81	Beeldspraak
Omar Omar vroeg hem naar binnen te komen, omdat hij bang was dat hij anders in slaap zou vallen, bedwelmd door de geur van de wind, de lichtjes die overal fonkelden en de heimwee naar zijn huis, en zou worden kapotgestoken door de muggen die konden profiteren van zijn melancholie en zich in grote getale klaarmaakten hem te steken waar ze maar konden.	81-82	Dynamisch
Het huis stond midden in zijn dorre onvruchtbare land, dat de venijnige, gruwzame kleur had van het rood van aarde waar de zon op heeft gespuwd (...)	82	Statisch en beeldspraak
Maar hij was ook de enige die voor de Ramadan dertig vuurpijlen in huis haalde, en ze elke avond, als de zon was ondergegaan, liet afsteken om zo het teken te geven dat er gebeden en gegeten mocht worden – en iedereen vertrouwde er elk jaar weer op.	82	Dynamisch
Driss Ajoeb had hij gezien op de markt (...) en hij was onder de indruk geraakt van de verhalen die de jongen uitschreeuwde om kopers te lokken voor zijn glanzende koeien die erbij stonden alsof ze noch zijn verhalen noch hem nodig hadden om in de smaak te vallen bij mogelijke kopers. Hij had hem gadeslagen vanuit een ooghoek, terwijl hij zijn hand liet gaan over de bossen mint die voor hem opgestapeld lagen in een driehoek en had zijn bedienden, die om hem heen stonden als onopvallende stramme soldaten, gevraagd een bod te doen op de koeien als het moment daar was.	84	Dynamisch
(...) en gaf soms geschiedenislessen 's avonds op het binnenerf, als het zomaar ineens in hem opkwam, alsof de zon die de hele dag boven het huis had gehangen, als was aan de lijn, plotseling in zijn huis was geslagen.	84	Beeldspraak

Doorbaad met spreekzweet en zichzelf opzweepend tot onmiddellijke actie vertelde hij over de slagen tussen Berbers en Spanjaarden, tussen Spanjaarden en Fransen, tussen Engelsen en Duitsers en Berbers en Arabieren in een tijd dat er om elk stukje grens werd gevochten, als kippen om een graankorrel.	84	Beeldspraak
Intussen waren de beide koeien Chisja en Qandisja bewaard gebleven en elke ochtend stond er een beker melk voor Driss Ajoeb klaar, een beker die hij gulzig opdrank, zonder een spootje schuldgevoel.	85	Statisch
Zijn moeder, Moenjika Ajoeb, meende te kunnen ruiken waar haar koeien waren en meende aan haar jeukende handpalmen te kunnen voorvoelen dat hij, dief die haar zoon was, niet zo heel ver van huis was geraakt en dat hij wat haar betrof nooit zo ver zou komen.	85	Dynamisch
Sinds Moenjika kennismakte met de koeien van haar vader wilde ze niets anders dan op een dag de baas zijn over koeien met zo'n glanzende huid en zo'n scherpe blik dat ze mensen konden laten stilstaan van bewondering. Haar beide moeders probeerden haar zo veel mogelijk van de koeien, die in het natte en toch schrale najaar op de velden rond het erf graasden, vandaan te houden, bang als ze waren dat ze hun honingzoete dochter voor een zoete bloem zouden houden en opeten, maar zij wist altijd, via een of andere omweg, tot bij de koeien te geraken en al te vaak werd ze ertussen aangetroffen, de blik omhooggeslagen naar hun koppen, als die van een trotse eigenaar.	86	Dynamisch
(...) en om te vergeten dat ze het voelde streek ze met de hand over haar koeien, die haar nooit pijn hadden gedaan en haar nooit zouden verlaten, dacht ze, als ze met haar hand over de stalen ketting ging, die hun poten vastbond.	86	Dynamisch
Alle voorgaande zonen hadden haar verbondenheid met de koeien en haar lakse houding ten opzichte het moederschap voor lief genomen en een ieder was zijns weegs gegaan, maar Driss, ontevreden over de hand die hem wegduwde als zij zich een weg zocht richting stal, ontevreden over de zoete woorden die hij hoorde, maar die uiteindelijk voor de Twee bestemd bleken te zijn, zou het nooit vergeten, en toen hij de Twee Lastpakken lang en diep had bestudeerd en genoeg kennis en moed gevonden had om De Daad te doen, voerde hij ze uit de stal en over de heuvels, om pas vijfendertig jaar later aanstalten te maken terug te keren naar een tijd die hij als voorgoed vergeten en verloren had beschouwd.	86-87	Dynamisch
Haar naam was Nadia Nadia en ze was een van die jonge meisjes die zelfs vliegen kon laten vallen als ze dat wilde met haar blik.	87	Beeldspraak
Hij zorgde ervoor dat ze elkaar niet zagen, en als mannen vroegen waar de <i>zagroetret</i> vandaan kwam zei hij dat de wind ze had opgepakt van verderop gevierde bruiloften.	88	Statisch
Ze wilden het land intrekken, haar verborgen schatten ontdekken, de taal leren en langs rivieren en over bergpassen gaan en Saharazand voor de familie meenemen als dank voor de vrijheid die hun was gegeven.	88	Statisch
Hij was haar naam, haar familie vergeten en verbleef in het huis of liep rond het erf, vanwaar hij over de landstreek uitkeek, over de dorpen en over de zee, waar de kleine bootjes langs roeiden, de grote boten, die hun netten vulden met sardines, en de grote schepen die de Spaanse kroonkolonie kwamen binnengevaren.	89	Statisch
Het idee om de koeien van zijn moeder te stelen was niet van gisteren, ooit zat hij voor de deur van zijn grootvader, en kijkend naar de kippen op het erf, luisterend naar de cicaden en de verschillende bomen tellend waar ze in verkeerden, bedacht hij dat de natuur neemt wat ze nodig heeft om voort te bestaan.	90	Dynamisch
We hadden drie ezels gehuurd en zes manden gevuld met de meest bijzondere zaken, maar voor we het teken konden geven voor vertrek vertelde hij dat hij niet op kon staan van zijn bed.	91	Statisch
Driss spande de ezels in en liep met een stapel vuurpijlen onder z'n arm, door Ahmed en Ahmed klaargelegd, naar het huis van Nadia.	91	Statisch
Hij had niet het gezicht van de duivel, zijn gezicht leek als een walnoot gekraakt en vertoonde sporen van levenslang slijtage van het nietsdoen.	92	Beeldspraak
Behalve de ezels, schrok iedereen van het onverwachte vuurwerk dat over de	93	Statisch

landstreek uitspatte.		
En toen was het op en hoorden de bewoners van het huis ezels balken, ten teken dat ze zich aan de deur moesten verzamelen.	93	Statisch
Dan begint het vuurwerk weer en hoort Malika diep, diep in de heuvels vreugdekreten opklinken voor een beschikking die haar nooit is toegevallen.	95	Statisch
Omar Omar werd in zijn dromen, waarin hij een brede, trage rivier afglijdt, begeleid door het ritmisch kloppen van trommels...	96	Statisch
(...) het lijkt alsof het opvliegende stof de winden buiten uitnodigt huis te komen houden, een beetje stof op te doen waaien en weg te blazen...	96	Statisch
(...) en er zijn twee koeien... ik was ze bijna vergeten... ze worden wakker van alles, voelen de festiviteiten... maar ook het naderen van... ze voelen het aankomen en zwakken hun loeien af...	96	Dynamisch
(...) met een tong die uit de mond steekt, als de staart van een hagedis, een tong die op barsten staat...	96	Beeldspraak
'We zijn er bijna, gaat het nog...?' zegt een jonge man die Driss heet, ezels kan berijden, maar zijn rijbewijs niet haalt...	97	Statisch
Het geklater van regen dat daarop losbarst, dwingt ze naar binnen te gaan, en kijkend door het gat in de muur, ziet Omar Omar hoe de regen de bestofte tapijten heerlijk schoonspoelt...	97	Statisch
Ahmed en Ahmed begonnen zachtjes te huilen, zo zacht dat het Malika niet opviel, tot ze de tranen op het hete glas van de olielamp in damp uiteenhoorde sissen. Motten willen wel eens tegen het glas aantikken, maar dit was andere koek.	98	Statisch
Maar een ding weet hij wel: hij moet de koeien terugbrengen.	99	Dynamisch
'En daarna wil ik dat je de koeien verkoopt, zo snel mogelijk.'	100	Dynamisch
De wereld heeft nieuwe woorden in de mond genomen, heeft een u-bocht gemaakt van oorlog naar vrede, en diezelfde wereld zit nog steeds vol vervelende muggen en muskieten, die gevaarlijk kunnen steken als je niet oppast.	100	Statisch
Het is zijn moeder. Het zijn de koeien. Na de opdracht zijn koeien aan de hoogste bieder van de hand te doen, heeft hij ze weggestopt achter het struikgewas en ze bevolen niet te loeien – waarna ze het op een loeien zetten. (...) <i>Ik zal ze teruggeven, ze aan de muur vastbinden en ze verlaten. Geen schuld. Geen wrok meer</i> , had hij gedacht. Hij weet niet of hij aan zal kloppen en hij weet helemaal niet hoe hij zal worden ontvangen – <i>Misschien is ze me vergeten, misschien zijn er andere koeien voor in de plaats gekomen</i> .	103	Dynamisch
Er zijn bloemen uit eerst majestueuze witte zaden gekropen en die schieten nu, fel als vuurwerk, bijna de grijze huiskamer in, waardoor de afmetingen zelf lijken te veranderen.	104	Statisch
We zijn benieuwd waar u ons de volgende keer mee wil aftroeven. Een ezel op sterk water, misschien?	106	Dynamisch
Het vliegtuig had grote delen van de vlucht getrild, alsof ze op een wagen zaten die over een onverharde weg werd getrokken door een halsstarrig paard, en toen het landde, voelde het alsof er hardhandig aan de teugels werd getrokken om het af te remmen en tot stilstand te brengen (...)	107	Beeldspraak
Het was in het jaar dat de sneeuw zo dik lag dat je dacht dat het de eigenlijke bebouwing was, toen ze aankwam, en volgens eigen zeggen kan ze zich van de eerste vijf jaar niets herinneren behalve een opeenvolging van slagregens en donkerte, alsof God dit land elke keer naar de rand van de afgrond schoof en zich net op het moment dat hij haar overboord wilde kieperen, richting vergetelheid, bedacht en het land terugschoof om haar opnieuw te geselen met hagel en sneeuw, die 'als spijkers naar beneden komt en ons stom en doof maakt'.	109	Dynamisch en beeldspraak
Het stikt hier van de duiven, van de politiewagens, de toeters en bellen.	110	Statisch
Hij kon zich niet verzetten tegen haar ongedurige weigering ook maar iets te doen vóór de kinderen de deur uit waren, niet van plan haar man te behagen: een oordeel waarvan hij genoot, als een leeuw van het klappen van de zweep – want zij was er niet.	111 - 112	Beeldspraak

Nu, met hem voor zich, hield ze het weer tegen het licht, dat door een engelachtig wonder binnenviel, het schoot door het rijbewijs heen en de gouden leeuwen die als door een wonder naar boven hoorden te drijven, lieten hun zwarte gebrul, hun klauwen die naar de hemel reiken, achterwege.	114	Dynamisch en beeldspraak
Vijftientig jaar, zes maanden, twee weken en drie dagen, twee uur en zes minuten nadat Driss Ajoeb als jongen van zeventien jaar, berooid en arm als een geplukte raaf de landstreek Iwojen verlaten had (...)	114	Beeldspraak
Hij meende nu ook overal de roodbruine koeien terug te zien.	115	Dynamisch
Zoals hij ooit een keer samen met zijn moeder naar de wolken had gekeken en daar ook een schim had gezien – wit, in de vorm van een eland, hem wenkend met zijn gewei – een teken dat er volgens zijn moeder op duidde dat de familie dicht bij huis moest blijven, omdat anders – een windvlaag, een zeestorm, of god mag weten wat God zou geven – een van hen iets zou overkomen	115	Dynamisch
Lachman bespreekt daarom maar met de instructeur het weer, het weekend en de laatste ontwikkelingen op trouwgebied binnen de kleine Hindoestaanse gemeenschap, waar Lachman zich nog altijd een amfibie in voelt.	120	Beeldspraak
Het buiten spelen terwijl er een stromende regen neerviel in een winter zo warm dat je er thee mee kon zetten.	120	Statisch
Na lang innerlijk beraad had Samuel zich voorgenomen zich terug te trekken in de woestijn, maar niet voordat hij had gezien wat de wereld daartegenover stelde.	123	Dynamisch
Ze zag iemand die achteruitliep, iemand die wist dat hij achteruitliep, als een krab de zee weer in, en ze wilde met hem meelopen, zodat ze kon voorkomen dat hij misliep.	125	Beeldspraak
Onderweg spraken ze over de Arizona-woestijn, die zij alleen kende van de lessen topografie en een enkele verdwaalde western die over haar netvlies was gerold (...)	126	Dynamisch
Een jaar later lag ze naast zijn zijde ergens – de plek een naam geven zou te veel eer zijn – in de kale woestijn van de Arizona naar de overtrekkende wolken te kijken die in haar geest stuk voor stuk de vorm hadden van Vredespaleizen.	126	Dynamisch
Ze begreep dat het moment dat ze al die tijd hadden uitgesteld was gekomen: de roep van de terugkeer tot de eenzaamheid van de coyotes, de manshoge cactussen, de stiltes waar hij zo van hield, die zijn zintuigen schoonmaakten, en een keer in de week honderd kilometer rijden om boodschappen te doen, klopte tegen zijn slapen – en nu wist ze dat er meer gebroken ging worden dan een beker.	128	Dynamisch
Maar de liefde die ze voor hem had opgevat, of ze nu tussen cactussen of mensen met doornen verkeerden, was nog onbeschadigd. Het kind dat ze deelden, de ruimte die ze hadden verkend, waar geen cactus of onkruid meer tussen kon groeien.	129	Statisch en beeldspraak
Het meisje Elisabeth was met een kind in doeken gewikkeld teruggekeerd, ze was veranderd in een door de zon en woestijnwind ruw en zacht gemaakte vrouw, een natuurmens die opnieuw moet leren ademen tussen de mensen.	129	Dynamisch
In zijn hoofd beginnen naast alle bellen en toeters ook de struiken die een derde van de tuin vullen geluid te maken.	132	Beeldspraak
Het was een klein relatiecrisis-moment, hij kon er niets aan doen dat er een tiende van een seconde, als een vliegende vis die uit het water springt, even met zijn staart door de lucht spartelt en voor hij weer, ongrijpbaar, kopje onder gaat, een glansje twijfel door zijn ogen schoot – en hij wist dat zij het gezien had.	132	Beeldspraak
<i>Ze waren in de struiken verborgen, Ali Baba en zijn veertig roversmokro's, en dan moet je een stoere jongen zijn, een hele bink, om niet, nou ja, je weet wat er daarna gebeurde –</i>	134	Dynamisch
<i>Ze kwamen als hermelijnen op me af, totaal gestoord natuurlijk, want wat had ik nou aan dat voor hen van belang kon zijn – de ochtendjas?</i>	134	Beeldspraak
Ze wees hem de weg naar boven en vroeg zachtjes, met een vinger over haar lippen gekruist, 'alsof je een duif op dievenpad bent', naar boven te gaan.	136	Beeldspraak
Hij glipte een keer met zijn voet van de trede en voelde zich de onhandige olifant die hij altijd was geweest (...)	136	Beeldspraak
Als een alpinist die voor de eerste keer een belangrijke berg beklimt, wetend dat aan het einde van de lange, kronkelige, steile tocht, een blik van sublimiteit op hem te	137	Beeldspraak

wachten staat, ging hij nu de hoogte in, kordaat en moedig.		
Hij vertelde dat hij veel had uit te leggen, maar voor hij dat kon uitleggen, achter het licht van de maan dat door het raam kwam spieken, had ze hem op bed gelegd en opnieuw gegroet (...)	137	Statisch
Hij was bij het raam gaan staan, en had zich gedurende enkele uren met zijn – anders snelle, vluchtige – gedachten op niets anders geconcentreerd dan de maansikkel, die scherper dan ooit langzaam boven het pasgemaaide, keurig aangeharkte, grasveldje in een tuinstad die er prat op ging dat ze haar singels en grasvelden meticulous bijhield, uitkwam.	139	Statisch
Nu gebruikte hij de klink om zichzelf de vrijheid te verschaffen tot het buiten, tot het grasveld dat lichtjes ademde onder de sikkel.	140	Statisch en beeldspraak
Met de sporttas (Voetbalclub V.V.V. Blijdorp) op de rug, als een reus die een berg dwergen in zijn knapzak vervoert, liep hij over het gras de maansikkel tegemoet, om op het moment dat hij verwachtte dat de trap vanuit de aangezwollen maan naar beneden zou komen die hem regelrecht naar Diana's stee zou brengen, zich te bedenken en rechtsomkeert te maken, het zilver glanzen van de singels tegemoet.	140	Statisch
Er waren foto's van zijn vader alleen, zijn vader in het gezelschap van een brommer, zijn vader met zijn moeder en op de achtergrond een gele berg, zijn vader die hem met zijn handen in zijn zij breed toelachte...	144	Statisch
De verschillende redenen waarom zijn vader zijn vader niet zou kunnen zijn, begonnen als kleine heldere regenspatjes terecht te komen op een oude krant, een krant waarvan je altijd aannam dat ze het echte nieuws vertelde.	145	Beeldspraak
Hij had stilgestaan op het veldje, terwijl het spel verderging, alsof hij door de bliksem getroffen was, tot uiteindelijk de Tango zelf hem trof en weer terugbracht op Moeder Aarde.	145	Beeldspraak
Vanuit de gekozen positie kon hij 1) de in- en uitkomende post in de vorm van langbenige Oilily, Donaldson, naar Givenchy en Chanel geurende jongedames ruiken; 2) de gewoonlijke kletspraatjes houden met zijn vrienden; 3) de glans van de ochtend afwachten. Alsof er een zilveren school vissen zijn kant op kwam, zo leek het.	149	Beeldspraak
Ze namen een monster van je niet zo vaderlijke vader en een monster van jou, detecteerden het DNA en hopla, als een konijn uit de hoge hoed, haalden ze er de zekerheid of onzekerheid uit die je zocht.	151	Beeldspraak
Mehdi voelde zich als een slang die rusteloos door het hoge bamboeveld glijdt om ergens op een juiste plek, een geschikte plek, zijn huid te verwisselen voor een andere, een nieuwere, een echtere.	152 - 153	Beeldspraak
(een golf die om de zoveel dagen omsloeg in een stortbui van tropisch kaliber)	153	Statisch
<i>Ze heeft vast groene ogen</i> , dacht hij, groene ogen als van een slang, die hem zouden kunnen hypnotiseren, waar hij geen weerstand aan kon bieden, ogen die smeekten om te worden opgeslokt.	154	Beeldspraak
Het was een warmte vele malen heviger dan die die de zon genereerde en het maakte al zijn plannen voor de toekomst, alles wat hij zich had voorgenomen om achter de ware aard van zijn verleden te komen, belachelijk en ridicuul.	154	Beeldspraak
(...) maar ook omdat ze met haar gulzige mond, die ze niet droog kon houden, waar het speeksel zich aan de zijanten ophoopte, in hem een bliksem veroorzaakte die hij alleen tot rust kon brengen door, nou ja, dekking te zoeken in het toilet.	155	Beeldspraak
Ze wist dat hij wist dat zij wist dat er een bok in hem tekeerging, een bok die zij ontketende en alleen zij tot rust kon brengen. Hij had het zelf moeten doen, maar hij wilde dat zij de volgende keer degeen zou zijn die de bok weer terugbracht naar zijn hok.	155	Beeldspraak
<i>Lekker</i> , zo dacht Mehdi, zou op elke andere plek een beetje stom hebben geklonken, overdreven, niet geschikt voor herhaling, maar hier werkte het als een rode lap op een stier, zonder dat hij er ook maar een seconde over dacht de stier uit te laten.	158	Beeldspraak
'Dat is jouw probleem, Mehdi, je laat de bliksem binnen, totdat je vanbinnen helemaal verschroeid bent, als verkoelde biefstuk.'	158	Beeldspraak
Ik zal een voorbeeld aan mijn verre familielid nemen, aan de stamvader van de	161	Dynamisch

Ajoebs, Job zelf, het kind dat eerst werd verwend en wie toen alles werd afgepakt, en blijven tellen hoeveel stuks vee en runderen en huizen en zonen eraan gaan.		
Ze hadden erover gediscussieerd alsof ze een schaap voor het Offerfeest kochten en hij had zijn mond gehouden en zijn ogen afgewend toen Mehdi antwoord gaf op de vraag hoeveel die schoenen moesten kosten.	165 -	Beeldspraak
Je kunt ze niet vasthouden, anders vallen ze uiteindelijk als rotte appels van de boom. Sinds ik je ken ben je te coulant voor je zoon.	166	Beeldspraak
Je moet zijn temperament temperen, dat past niet in dit land. Niemand heeft hier behoefte aan een scherpe Saharawind, waar koelte op zijn plaats is.	167	Beeldspraak
'Zo', zei Malika, 'je wilt hem niet vertellen hoe hij zich moet gedragen, maar wel voor wie hij moet oppassen? Vertel mij eerst dan hoe die gevlekten eruitzien, zwart schaap van me.'	168	Beeldspraak
Hij zoende haar hartstochtelijk, de regeltjes vergetend, met de overgave en het enthousiasme van de begerige jongeling, die niet alleen het product van de natuur, maar ook zijn ideeën daarover kust.	174	Beeldspraak
(...) een klim waarvan Boedoef heeft gezegd dat het zo heerlijk is om boven te komen, dat diegenen die naar beneden moeten, zij die een blik hebben geworpen op het sublieme, in dankbaarheid de lotusbloem hebben gegeten <i>on top of the world</i> , met tegenzin weer naar beneden gaan om daar de slappe lompen van alledag weer aan te trekken.	175	Beeldspraak
Zijn vader klimt steeds dicht tegen die man aan – die baard, die houding van eeuwige piëteit, die bijna vochtige ogen, de rust die ervan afstraalt... zelfs de struiken op de achtergrond hebben iets heiligs.	177	Statisch
Mehdi, die de blik van Boedoef niet kan vermijden, hem groet ten teken dat hij langs zal komen, daardoor door de grootinquisiteur tot verhaal wordt gedwongen, ziet iemand tussen wiens benen een sneeuwvlok valt.	182	Beeldspraak
'Ik vertrouw je tong niet. Hoe zag ze eruit? Wat deed ze? Wat deed jij? Vragen trappelen als ongeduldige paarden in hem, klaar om uit de stal te springen en hun ruiter te vinden.	183	Beeldspraak
Mehdi kijkt recht in de vossenogen van Boedoef zonder iets te zeggen.	183	Beeldspraak
Als er een schoonheid van de natuur bestaat, dan is zij het.	187	Dynamisch
'D-d-d-dat meisje is boos op me, nog nooit eerder zo'n blik gezien. Als heldere sterren die langzaam uitdoven.	195	Beeldspraak
Ze was nog jong en daarom 'zo sterk als bamboe,' had Gazet van Antwerpen gezegd, die op een of andere manier alles wist, van conceptie tot ontsluiting.	197	Beeldspraak
'Ik droom van wolven die mijn ballen willen verscheuren. Dokter, ik maak er een puinhoop van. Heeft u een medicijn?'	202	Dynamisch
Haar wandelingen zijn beperkt tot boodschappen doen, en soms bezoekt ze familie, soms gaat ze in het park zitten om de eendjes te voeren, maar de Avondvierdaagse zie ik haar nog niet lopen (...)	209	Statisch
Ze zeggen dat ik als een spin ben, die zijn huis, het spinnenweb, is kwijtgeraakt. Er gaat een flinke wind door je leven, zeggen ze.	209	Beeldspraak
'Getrouwd met een Berberse, alleen zij kunnen je zo'n sierlijke klotestreek leveren,' zei Broeder met de Bruine Ogen, die 's nachts van kale bergen droomde.	212	Statisch
Wie het kon horen zou in een donker hol een pen horen zwoegen, horen stampen en draven, hem horen verdwalen in zijn donker bos, hem van tak tot tak horen springen en hem zelfs een reuzensprong horen wagen om een bloeddorstig ravijn over te steken.	212	Beeldspraak
In het dagelijks leven zijn de broeders broodverkopers, chauffeurs, mannen die de kat uit de boom kijken, soms van dienst in een slagerij, maar hier, in hun pakken, onherkenbaar voor wie ze in het dagelijks leven kent.	212	Beeldspraak
'Er is één ding dat harder, rampzaliger ingrijpt op een mannenleven dan het voortdurend kwetteren van de vogel in de kooi.' 'En dat is?' 'Haar zwijgen.'	214	Beeldspraak
<i>Geloof niet in zij die God's hulp misbruiken om zichzelf te verrijken</i> , denkt De Kaap als hij het flyertje van de grond pakt, een van de vele die in dit donkere, natte	215	Beeldspraak

jaargetijde als bladeren van de bomen vallen, op mensenhoofden vallen en daar duizelingen veroorzaken, en het feilloos regelrecht in de prullenbak deponeren.		
(...) als je beseft dat je nog dieper in de stront zit, als je verhaal wilt gaan halen, dan is de vogel al lang gevlogen.	216	Beeldspraak
De Kaap stelt zich hem voor als een octopus van een man – in elke tentakel een oeroude oplichterspraktijk – wonend in een oerwoud van een kamer, waar hij met zijn woorden, gebaren en alledaagse toverkunsten iedereen kan beïnvloeden.	217	Beeldspraak
<i>Niemand weet wanneer hij doodgaat, we zijn motten die blind tegen het brandende licht aanvliegen.</i>	219	Beeldspraak
Namelijk, dat je verdomd goed moest nadenken over wat er was gebeurd om te beseffen dat er geen mot tegen het licht vliegt zonder dat Allah's voorzienigheid er de hand in heeft.	219	Dynamisch
Niet voor niets valt het ochtendgebed samen met de zonsopgang – of je die zon nu wel of niet ziet, je gebed wordt hierdoor de zonsopgang zelf. Zonder jouw onderwerping geen zonsopgang. Jij bent de zon die opgaat, ook als donkere, trieste wolken de zon belemmeren te worden gezien. (...) Als hij niet bad, dan zou de zon ook niet doorkomen.	222	Dynamisch
Het land hield je vast, je kon er schuilen, maar liever hadden ze eb en vloed. Niet voor niets was hij in Rotterdam gaan wonen, de machtige bruine rivier was dichtbij (...)	227	Dynamisch
Was er een Boedoelt die in hem zat, zich schuilhield, als een struikrover in de struiken, dwars door alle verschillen heen?	227	Beeldspraak
Het is het topje van de ijsberg, en de wereld is hier achtendertig graden oud.	232	Beeldspraak
Juist op dat moment reflecteert de zon op de ruit en blinkt er van alle kanten licht op zijn gezicht.	234	Statisch
Iemand, een Pinkstergemeenteganger, vergeleek de staat van Slagerij Ajoeb met een kerk die zonder klokken komt te zitten, een ander wilde niet aan die vergelijking, maar maakte het nog gekker door te zeggen dat de voorheen sterke slagerseend, de <i>doksi</i> , even mank liep.	235	Beeldspraak
Al deze stemmen laten alleen hun echo's achter, terwijl De Kaap de kluts kwijtraakt, het gevoel heeft dat hij met een kluitje in het riet wordt gestuurd.	235	Beeldspraak
Een papegaai op posterformaat. Een bakje nootjes op tafel.	238	Statisch
Dit is – ook voor mij – Rotterdam: gefnuikte liefdes, nooit genoeg dope, het autisme van de duiven, en aan het einde van de lange dwarse straat, een moskee die al een tijdje in het oog gehouden wordt (...)	240	Statisch en beeldspraak
(...) het onbehagen dat eilanden ten opzichte van elkaar voelen bot hier uit, krijgt een bladerdek, verliest het weer, (...)	240	Beeldspraak
(...) en ergens in het reusachtige restaurant op de wind van listige palmen, van onverantwoordelijke hand naar onverantwoordelijk hand dreef voor er iemand kwam om te betalen.	242	Statisch en beeldspraak
(...) hij zou vaker moeten zitten, en wat minder moeten staan, maar hij alleen was de enige die daar niets van wilde weten, of althans, deed alsof hij er niets van wilde weten, terwijl de mieren van de aankomende herfst langzaam over zijn ziel kropen.	242	Beeldspraak
Hij kan zijn planten geen water meer geven en Aletta zegt elke keer dat er nu een dokter moet komen, (...)	243	Dynamisch
(het stond op het formulier met informatie over hem, waar hij met zijn echte naam op stond, zijn echte geboortedatum, alhoewel je dat nooit kunt weten, zijn echte fysieke gebreken, gebreken die hij als een oude, trotse leeuw, verstoken van zijn harem, verborgen houdt, een formulier kun je opvouwen en wegbergen, maar iemand die zijn leven bij elkaar verzonnen heeft niet)	244	Beeldspraak
(...) zoals haar vader de Sovjet-Unie bezocht, om nog te kunnen geloven dat er onschuldige communistische biggetjes waren en een gemene Boze Wolf die ze allemaal wilde opeten.	246	Beeldspraak
Ze had de pols gevoeld, een wind gevoeld die door het openstaande raam kwam, was naar het raam gelopen en had het dichtgedaan.	246	Statisch
Je schrompelt voor mijn aangezicht, hoe slecht ze ook ziet, tot een takje van de boom	247	Beeldspraak

die je ooit was.		
- Met mij. Gaat het wat beter? – 't Gaat, maar als ik met mijn ogen knipper komen de wolven terug.	247	Beeldspraak
De gang staat overwoekerd met planten – bananenbomen, cactussen, vetplanten die het plafond weten te raken, of er vandaag komen, dat kan hij zo een-twee-drie niet zien. Ze zien eruit alsof ze lang toekunnen zonder water en dat nu ook moeten.	249	Statisch
Met huid en haar moeten deze praktijken worden uitgeroeid, ik wil u alleen maar vertellen dat ik niks tegen ú heb (daar is hij te oud voor), maar tegen uw <i>praktijken</i> , uw dwalingen, die dwalingen vermenigvuldigen, zoals de bijenkoningin duizenden andere bijen aantrekt -	250	Beeldspraak
'Moet ik ergens zitten, dokter? Heeft u bloed nodig? Moet ik een kip doormidden hakken?'	252	Dynamisch
Diana hoopt dat ze de dokter een beetje kan helpen om de eik waarvan een dochter is afgesprongen, waarlangs de wortels Ahmed en Ahmed omhoog kruipen om Driss, als de drie geesten uit <i>A Christmas Carol</i> , een lesje te leren, om de eik waar volgens Mehdi de bliksem in geslagen is, hoe heeft ze het ooit voor elkaar gekregen om van het glaasje in de eik terecht te komen, en die een beetje te herstellen.	253	Beeldspraak
Dan slaat de bliksem ook bij Diana in, al moet ik zeggen dat het rukje dat ik aan de navelstreng gaf ook hielp en dat de langzame toename van begrip van Diana, begrip dat langzaam komt, zoals de rubber die uit de rubberplant lekt en zich prijsgeeft na veel geduld, er ook toe bijgedragen heeft.	253	Beeldspraak
De slaap van Jasmina, die er langzaam uit wakker wordt in dit verhaal, die door haar vriendin wordt gesommeerd een net pak te kopen en de eik waar ze van af is gesprongen eens te bezoeken.	254	Beeldspraak
Ervaringen liggen opgehoopt onder de huid van Mehdi, er is een flinke wind door zijn ziel gegaan, die bijna het fragiele spinnenweb waar elk mens zich als een spin aan vastklampt aan stukken heeft gereten, (...)	257	Beeldspraak
Als hij weer de radio wil bellen om zijn ongenoegen te uiten alsof hij wormen in zijn maag heeft, zet dan de radio uit en zeg dat je beter nieuws hebt.	258	Beeldspraak
Ik krijg het er Spaans benauwd van, ik voel de zenuwen gieren door mijn moeder, hier in het centrum van het centrum, waarin ik als een hond in zijn hok lig, veroordeeld om mijn tijd af te wachten (...)	259	Beeldspraak
- en nu was hij weer terug, regelrecht uit de woestijn deze keer, rauwer kon je hem niet krijgen, (...)	262	Statisch
'Ik kijk de kat uit de boom, gedoog hem, hij mag blijven slapen, maar zodra ik de kans zie, leg ik hem een lijst vragen voor om te zien wat voor kat we in de zak hebben gekocht.	263	Beeldspraak
Toen dacht ik, met mijn Groningse boerenverstand, als de berg niet naar Mohammed komt, komt Mohammed wel naar de berg. En daar ging ik: Mohammed Knuvelder op weg naar de berg.' 'De berg? Nederland heeft geen bergen. Zelfs niet symbolisch.	265	Beeldspraak
(hij maakt met zijn handen het gebaar van iemand die een reusachtige paddestoel ziet groeien)	266	Beeldspraak
(...) we zitten nu voor die crisis, we zitten nu nog goed, we zitten achter de dijk, laten we voorkomen dat we in de woestijn terechtkomen, of we ondernemen nu actie of we krijgen over een paar jaar gelazer waar alle bellen in je huis slap van gaan hangen.	266	Beeldspraak
- hij blies hier door zijn neus, als een stier die op toeren kwam -	267	Beeldspraak
'Ik ben naar de imam zelf geweest. Ik heb ze in het hol van de leeuw opgezocht. Ik heb de berg beklommen.' Ze kijkt hem aan, haar man, de leeuwentemmer, tuit haar lippen en zegt: 'O'.	268	Beeldspraak
Geen suspecter moment voor een witte man die een moskee nadert dan dit moment dus, en toch was Rob Knuvelder, onschuldig als een lam, onwetend van de kretologie, ernaar toe gegaan om die verwijfde schapenhoeders eens te vragen hoe dat nou zat met zijn dochter, en deze keer nam hij geen genoegen met goedkoop gemekker van de kansel.	269	Beeldspraak
'ik kan er de vinger niet op leggen, ze is misschien verontrust over het leven dat haar	274	Beeldspraak

zoon leidt, u weet hoe de kinderen zijn, ze overstijgen hun ouders snel, ze denken dat ze arenden zijn, de muizen, en zij wil dat ik de touwtjes aantrek, maar het kan ook zijn, geachte imam, dat ze haar vaderland weer wil bezoeken.		
Slagers zijn, zoals u weet, dol op vis. Er is niets dat hun verbeelding, hun smaakpapillen, hun verlangen naar het einde van de slopende werkdag of de drukkende zaterdag zo weet op te porren en aan te moedigen als de gedachte aan verse vis die in de zee rondzwemt, nog ontwetend in welke netten hij terecht zal komen.	277	Dynamisch
Dan steekt hij over, dan komt hij terug, dan schuift hij voor de etalage, en dan wipt hij weer weg, als een mus op stelten, om aanstalten te maken nog eens terug te komen.	277	Beeldspraak
<i>Leonardo DiCaprio mag samen met duizend anderen van de Titanic afglijden en naar de haaien gaan (...)</i>	278	Beeldspraak
Amar stond recht onder haar, hield de twee meter hoge trap met zijn grote handen, waar de knokkels als kastanjes uitkwamen, vast, (...)	280	Beeldspraak
Familie was in zijn wereldbeeld iets wat je achterliet. Iets waar je vandaan kwam, omdat erin blijven betekende dat je als de kikker die langzaam wordt doodgekookt zou verzuipen.	282	Beeldspraak
Daarnaast waren ze doof als kwartels.	283	Beeldspraak
(...) aan de ene kant nukkig, onverstoorbaar, lui, gemakzuchtig, dol op natellen, aan de andere kant ook slaafs als een hond, als hij het juiste baasje gevonden had.	283	Beeldspraak
Nu is het kerst, over een maand wil je hier je schapen voor het Suikerfeest slachten! Voor elke geloofsgemeenschap een andere kleur schaap. En wat als ze geit willen?	283	Dynamisch
'Een week lang de geur van dennenappels...' 'Een kerstboom moet er zijn, al is het maar een kleintje.' 'Wie ruimt de gevallen takjes op?' 'Naalden. Ik bezem wel.'	284	Dynamisch
Ze hadden afgesproken kerstballen engelen engelenhaar een speciale sneeuwspray rode kerstballen die je kon openvouwen als de vleugels van vlinders (...)	285	Beeldspraak
'Ons engeltje uit het oosten, de aankondiger van Balthasar,' had de verrukte schoolmeester gezegd, die haar optilde zodat ze bij de punt van de boom kon, zonder dat ze een jota begreep van wat hij zei. De cadeautjes onder de boom.	287	Dynamisch
En toen wist Sjanti dat hij bij de groep mensen hoorden die potentiële wijzen zijn, die hun ego in quarantaine kunnen plaatsen om een lange reis door de woestijn te maken om aan het einde hun grootste schat aan de verloren onschuld aan te bieden.	288	Dynamisch
Hij had een zakdoekje van tafel gepakt, zijn ogen gedept en ze hartelijk en blij als een zon aangekeken (...)	290	Beeldspraak
Nadeel is dat hij het hokje met andere mensen moet delen die hem vóór zijn, urenlang bellen in vreemde talen, in contact raken met eilanden, bergen, woestijnen. Soms lijken de geuren van de verre vaderlanden door de hoorn naar binnen gekomen te zijn: gemaaide velden, de geur van heilige parfums, aardse moessongereuren.	291	Statisch
Er is iets dat je vooruitstuwt, dat zich een weg baant, dat geen persoonlijk gezicht heeft, maar als een modderige, krachtige rivier alle herinneringen en wijze raad op bijna monomane manier opzij drukt zonder een ogenblik acht te slaan op wat ze precies wegslaat. Ze druipt en drupt en dript en niemand weet waar en wanneer deze rivier haar oevers overstijgt. De rivier heeft hem uitgespuwd en hem aan de voeten van Diana neergelegd.	298	Beeldspraak
Zij is niet degene die er moeite mee heeft, zij is niet diegene die kijkt naar de buik alsof het paard van Troje is binnengehaald.	300 -	Beeldspraak
<i>Op de bodem van de kom ligt geen krab meer die achterwaarts de maag in kan glijden.</i>	302	Statisch
'Misschien gaat het sneeuwen vanavond,' zegt Mehdi als zijn blik naar buiten is geschoten. 'Sneeuw met kerst, daar keken we allemaal naar uit. Een cadeau.	302	Dynamisch
'Rób!' Elisabeth heeft aan drie letters genoeg om keffende honden tam te maken.	303	Beeldspraak
'Ik denk dat het vanavond gaat sneeuwen,' zegt hij, om het ijs te breken voor het volgende gespreksonderwerp. 'Wat denkt u: gaat het sneeuwen of niet?'	306	Dynamisch
Vroeger kon je ons in het Bos der Wolven neerzetten en we kwamen weer thuis, we	311	Dynamisch

wisten zelfs in welke struiken de bergbewoners zaten als ze weer naar beneden kwamen om barbarij met barbarij te vergelden.'		
De schaduw van Driss doemt op en verdwijnt weer langzaam naar het einde van de gang, als een poolkap die smelt en weer wordt opgebouwd.	313	Beeldspraak
(...) en ben ik verplicht zijn achternaam te dragen, om zo gebukt te gaan onder de draagkracht van de generaties vóór mij, de achternaam waar schone jurken overheen zijn gegaan, die achternaam die in een grot heeft geleefd als een opgejaagd wild beest (...)	315	Beeldspraak
Vandaag heb ik om kwart over elf plaatselijke tijd, onder een zware paarse bewolkte hemel, die als een verdorven vijg op springen stond (...) Diana aan de rand van de woestijn ten huwelijk gevraagd.	317	Beeldspraak
(...) op het moment dat ik haar ten huwelijk vroeg... toen... had ik het gevoel dat ik de... dood... dat lastige ding... die ik me voorstel als een sluwe muis die in je oor probeert te kruipen... met een scherpe lanspunt verslagen had. Kun je je voorstellen: ik, die nog geen vlieg met de hand kan omleggen, met een lanspunt richtend op het hart van de muis om 'm naar het Walhalla te sturen?	318	Beeldspraak
Als in een zandstorm zijn we hier ingesloten en ik denk niet dat er snel een einde aan die storm zal komen.	318 - 319	Beeldspraak

Laat het morgen mooi weer zijn – Abdelkader Benali
Uitgeverij de Arbeiderspers, tweede druk maart 2005.

Fragment	blz.	functie in tekst
Zijn zwarte haar, dat als het te lang in de zon had gebakken, roodbruin van kleur werd, een tint die hij overigens niet verfoeide.	5	Statisch
Zijn huid, die geloid leek, sterk als een berkenstam, bruin getint, waarin hij zijn ouders terugzag: kinderen van bergen en woestijnen, waar ratelslangen hun weg zochten en ongrijpbare geiten langs hellingen sprongen.	5	Beeldspraak en statisch
Een rij iepen gaf de straat een majestueuze aanblik, al waren de wortels in de loop der jaren uit de grond omhooggekropen om hier en daar onregelmatigheden in het plaveisel te veroorzaken. (...) Die wortels hadden zo hun charme. De mensen waren eraan gewend geraakt en als er al eens iemand viel over zo'n hobbel die door een wortel was veroorzaakt, was het meestal een verdwaalde Japanse toerist.	6	Statisch
'Als een ezel aan zijn verkeerde poot vastgezet,' zou zijn vader wellicht hebben gezegd.	7	Beeldspraak
Statistici waren als nijvere bijen dag in dag uit in de weer om cijfers bij elkaar te sprokkelen om de desperate staat waarin de mensheid verkeerde in kaart te brengen.	9	Beeldspraak
Malik trok boven de krant zijn wolvengrijns.	9	Beeldspraak
Een tikkeltje onaangepastheid was charmant, iets te veel en je viel buiten de boot. Wie al te opzichtig met zijn veren wilde pronken, werd genegeerd, wie zich subtiel aanpaste kreeg waar hij recht op had. Het was een ragfijn spel waarvan Malik niet alle regels kende, maar hij speelde het met plezier. Ook hier leken de wetten van de natuur opgeld te doen, en alles wat natuurlijk was, sprak hem aan.	9-10	Beeldspraak
Het succes was hun komen aanwaaien, maar diezelfde wind had hen ook opgezadeld met onvervulbare eisen, onvervulde verlangens.	14	Beeldspraak
Om te beginnen telde zijn paradijs ruim twintig vierkante meter alsmede een bloemenvaas met daarin twee margrietten.	20	Statisch
Toen hij haar voor het eerst ontmoette droeg ze een bloemetjesjurk. Ze had lange dunne vingers en over haar handen liepen aderen als kleine slangetjes.	23	Statisch en beeldspraak
Hij had zijn ouders geëerd, bewonderd, verafgood, serieus genomen. Hij had voor ze gerend, hun planten water gegeven.	25	Dynamisch
'Daar in Oost-Europa willen ze tenminste vooruit met de geit.'	30	Beeldspraak
Hij stuurde met Nieuwjaar zijn beste klanten een relatiegeschenk in de vorm van vee. Dat onderscheidde hem van de andere aanbieders. Ze hielden hierom van hem. Een geit, sommigen een koe, anderen een paard. 'Het kost een duit, maar ze begrijpen onmiddellijk dat je hun diepste instinct hebt doorgrond. Ik bied ze levende materie aan, iets waar ze mee kunnen doen wat ze maar willen, iets wat hun veel plezier kan verschaffen, iets waarmee ze een relatie kunnen onderhouden, iets wat hen met beide benen op de grond houdt.' (...) In 1994 stuurde hij vier paarden, zes varkens, acht geiten en twaalf stieren als relatiegeschenk naar Oost-Europa.	30	Dynamisch
Wat Maliks moeder hem niet vertelde (en hij later van zijn vader te horen kreeg) was dat deze vrouw verliefd op hem was geworden en voor haar diensten in natura verlangde te worden beloond. Hij gaf haar rozen. Meer kreeg ze niet van hem. 'Ze heeft me een vermogen aan rozen gekost, de slettenbak.'	31	Dynamisch
Malik slalomde door de menigte op het station van de stad R. totdat hij ineens buiten in de stralende zon stond.	35	Statisch
Malik liep van café naar kade onder een warme zon en een blauwe hemel.	37	Statisch
Nog voordat het schip de rivier was afgevaren, voortgedreven door een aantal kleine scheepjes die hun touwen aan de uitgewoonde <i>grande dame</i> hadden bevestigd, begon het te miezeren en besloot de meerderheid van de gasten aan dek naar binnen te gaan.	39-40	Statisch
Malik zocht op het dek een plek uit waar de wind hem flink in het gezicht blies. Hij nodigde de wind uit de puistjes als de vlammen van een kaars uit te blazen.	40	Beeldspraak

Toch hoefde hij in de winkelstraat slechts een blik naar links of rechts te werpen en hij wist weer dat hij niet meer dan een zandkorrel was op een onmetelijk strand.	43	Beeldspraak
Het waren vaak androgyne types en ze leken uit een andere wereld te komen. Als je zo gezegend was door de natuur en tijd waarin je leefde, waarom zou je je dan normaal gedragen?	45	Dynamisch
Leef je uit in alles wat de schijn wekt van eeuwigheid maar wat kortstondig is – je kon tenslotte maar één keer in de rivier van de jeugd je rug wassen.	45	Beeldspraak
Malik hoopte dat de zonsondergang vanaf deze bar mooi te zien zou zijn. Zonsondergangen bekoorden hem.	46	Dynamisch
De Spaanse vertelde dat zeelucht haar goeddeed en een frisse bries de ouderdom van haar gezicht poetste.	47	Dynamisch
Er was een papegaai aan boord die er van alles en nog wat uitflapte en zo de mensen aan het lachen kreeg. Het beest moest duizenden passagiers hebben afgeluisterd en flarden van gesprekken hebben opgeslagen. In de folder die de gasten bij het aan boord gaan kregen overhandigd, werd hij omschreven als een geheide attractie. Wie de papegaai niet had gezien, had niets gezien. Hij was er bij gebrek aan echte gangmakers. (...) Maar een schip dat een papegaai nodig had om mensen te vermaken, kon op geen enkele manier een gat in je ziel slaan, meende Malik.	49-50	Dynamisch
Er lag een fraaie zonsondergang in het verschiep en Malik had het geluk daar getuige van te zullen zijn.	50	Statisch
Als Malik een wens had mogen doen aan de bar, als er op klaarlichte dag een ster was gevallen, dan had hij gewenst dat dit gevoel nooit zou ophouden, dat de ss 'Latina', die hem zo'n hartelijk welkom had gegeven, voor altijd in een magische cirkel gevangen zou blijven waar het door geen macht uitgehaald kon worden.	50	Beeldspraak
'Ik ken beter vermaak,' zei ze, 'dan naar een beest kijken dat van achteren niet weet wat het van voren zegt. Dat stomme gepapegaai ook.'	51	Dynamisch
Ze vond dat Malik en zij op dit schip behoorden tot de vreemde eenden in de bijt en dat schiep een band.	52	Beeldspraak
Op het benedendek zagen ze de mensen rond de nog lege kooi staan. Ze wachtten op de papegaai. (...) 'Ze zouden die papegaai levend opvreten als ze er een relatie aan zouden overhouden.' Toen de verzorger van de papegaai, een jongeman, verscheen, ging er een zucht door het publiek. Hij ging voor de houten paal staan waar de papegaai op gezet zou worden en zei dat het hem speet: 'Gajus kan vandaag helaas niet optreden.' (...) De papegaai had het publiek een loer gedraaid. (...). Er was verwarring. Wat had die jongen nou gezegd? De papegaai moest toch zeker komen?	53	Dynamisch
Jongens kwamen als vissen voorbij gezwommen en bleven in haar netten steken.	55	Beeldspraak
Ze sprak met hem over koetjes en kalfjes.	56	Beeldspraak
De nauwe bergpassen hadden voor hem geen geheimen gekend.	56	Statisch
Zijn fabriek lag diep verscholen in de wouden nabij Zürich.	56	Statisch
Met koekoeksklokken trok de echtgenoot van de Spaanse zichzelf uit het moeras van de nederlaag, zijzelf ging in verzekeringen.	58	Beeldspraak
'Ik zag hen de straat in komen met hun plastic tassen, donkerbruine en oranje koffers, de hordes immigranten uit mediterrane landen. God weet welke rivier hen hierheen had gebracht, waarna ze de kans kregen om langzaam op te gaan in de omgeving, om, net zoals wij hadden gedaan, klimop te worden.'	59	Beeldspraak
Depressieve mannen zijn wrakken, boze mannen zijn trotse schepen die zich beklagen over het gebrek aan wind.	61	Beeldspraak
Haar echtgenoot zei altijd: 'Het verleden is drijfzand.'	63	Beeldspraak
'Je hebt me, net als ik jou, mijn leven lang voor de gek gehouden, oude vos,' had ze hem staande aan zijn graf toegemompeld.	63	Beeldspraak
'Het is een nog betrekkelijk nieuwe techniek. De Amerikanen waren er als de kippen bij, maar wij lopen zoals gezegd altijd een beetje achter.'	66	Beeldspraak
Zij wilde naar Zwitserland, vanwege de bergen, de chocolade en de neutraliteit.	70	Dynamisch
Hij kwam terug met een rol wc-papier. 'Dit kennen wij niet in ons vaderland,' zei hij. Wat een geweldige uitvinding en wat een verspilling. Is dat niet fantastisch? Iets	71-72	Dynamisch

uitvinden wat geweldig is, wat nauwelijks productiekosten met zich meebrengt en er tegelijkertijd een prijs voor laten betalen die aan het hysterische grenst. Denk toch aan al die bomen.'		
'U zit met uw hoofd in de wolken, mevrouw.'	72	Beeldspraak
Wie overdrijft er nou: degene die het beest bij de naam noemt of degene die de aap beeldschoon vindt vanwege de gouden ring?	72	Beeldspraak
'Als een zoogdier zijn territorium verlaat, dan moet daar een reden voor zijn. Dat moet te maken hebben met het territorium, denkt u niet? Het moet er zich onveilig voelen of er valt niet genoeg meer te vangen. Ik zal u vertellen waarom dit dier,' en hij wees naar zichzelf, 'het territorium verlaten heeft: omdat ik werd opgejaagd. Ik was een spion die zijn grootste schat niet wilde prijsgeven aan de wolven.'	72-73	Beeldspraak en dynamisch
Melissa miste het vaderland te zeer om in het nieuwe land te kunnen aarden. Ze had zich gespecialiseerd in de geologie en morfologie van het hooggebergte. Haar land was omringd door een bergketen. Ze was afgestudeerd op een studie over de overgangsgebieden tussen middel- en hooggebergte. Nederland had geen bergen, maar dat nam niet weg dat ze rondliep met allerlei onderzoeksplannen die erom schreeuwden ten uitvoer te worden gebracht. In Nederland kwamen geologen allemaal in de olieindustrie terecht.	75	Dynamisch
Het was de tijd, tweede helft van de jaren twintig, waarin elke menselijke verbeelding geconcretiseerd leek te kunnen worden, waarin de bomen tot in de hemel leken te groeien en de vrijheid welhaast grenzeloos leek, al waren al die verworvenheden in de contreien waar Carmen vandaan kwam, nog ver weg.	79	Beeldspraak
Ze schreven na verloop van tijd dat er achter de bergen in datzelfde Spanje nog een ander land lag dat meer te bieden had.	80	Statisch
Soms was zo'n vakantie niet meer dan een weekend in een hutje op de hei, soms een week die ze doorbrachten in treinen of vijfsterrenhotels waar ze speciaal voor hem kindertoetjes serveerden. Omdat Malik licht astmatisch was, raadde de huisarts zijn moeder aan hun heil in de bergen te zoeken of aan de zuidelijke meren, waar de zuivere lucht hem goed zou doen.	82-83	Dynamisch
Steeds hoger ging die trein de bergen in, om eindelijk halt te houden in gebieden vol chalets, houten daken, geraniums en uitzicht op eeuwige sneeuw.	83	Statisch
Maar inderdaad, bang als kippen waren we.	85	Beeldspraak
'Er was helemaal niet zo veel animo om te fietsen. De meeste mensen hadden een hekel aan fietsen. Ons land bestaat voor het overgrote deel uit heuvels en gebergte.	85	Statisch
Boven de stok van de papegaai hing, nu die er de brui aan gegeven had, een bord met het opschrift 'Rouw'.	87	Dynamisch
In de lessen waarin de ontluikende bloem der natie werd geleerd gedachten in goed Engels onder woorden te brengen, (...)	88	Beeldspraak
Watt bleef van de mensen houden maar concessies wilde hij niet doen: 'Ik wil geen papegaai worden.'	88	Beeldspraak
De mensen waren er over het algemeen introvert, intelligent, warm en collegiaal. In de weekends deed iedereen zijn wandelschoenen aan en trok erop uit, de natuur in.	89	Statisch
'Alleen een Engelse lord die is opgegroeid tussen de paarden en schapen kan denken dat de rest van de wereld er als een grazige weide bij ligt.'	91	Beeldspraak
'Mijne heren, ik wil u een nieuw project presenteren dat de natuur naar de kroon steekt. Dat project heeft een naam. Het is een schip, het draagt de naam ss "Latina" en zal permanent op zee verblijven.	92	Dynamisch
Wie daarna nog twijfelde aan het welslagen van dit project of een seconde overwoog aan Watt een vraag te stellen over de haalbaarheid van zijn megalomane droom, hoefde die middag aan wal in het lentezonnetje maar naar de glimlach van de miljonair te kijken om te begrijpen dat het hem menens was.	93	Statisch
Wanneer zijn moeder met hem naar het zuiden trok, hoog de bergen in, begaf ook Maliks vader zich op pad.	94	Statisch
<i>Op de kale berg / drie kruisen. / Helder water / en honderdjarige olijven. / In de steegjes heimelijke lieden, / en op de torens tollende windwijzers.</i>	94-95	Dynamisch

<p>Wanneer hij wegging voor zaken riep hij Malik altijd een oude zegswijze uit het vaderland na: 'Zoon, laat het morgen mooi weer zijn.' Wanneer zijn moeder brood liet vallen zei ze bezwerend: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Wanneer er in huis iets kapot ging: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Wanneer er weer eens dwaze of zorgwekkende berichten uit het vaderland vernomen werden: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Wanneer ze hoorden dat de grenzen gesloten werden: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Wanneer Maliks moeder met hem aan de hand de weg kwijtraakte in een berggehucht: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Wanneer Malik zeurde dat hij honger had: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Maar wanneer zijn vader afscheid nam en 'laat het morgen mooi weer zijn' riep, zei Malik niets terug. Daar kreeg hij later spijt van, en toen hij eenmaal zijn praktijk als authenticiteitsheler opende, greep hij terug naar dit aloude familiale gezegde. Wanneer hij een cliënt voor zich had die erg diep in de put zag: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Daarbij keek hij zijn cliënt aan, en sprak de woorden nog een keer 'Laat het morgen mooi weer zijn,' zelfs als je weet dat je morgen ontslagen, vernederd of aan flarden gereten wordt. Zelfs als je weet dat het talent dat je jarenlang begeleidde vanaf morgen kwart over twaalf ineens is verdwenen, kun je altijd nog zeggen: 'Laat het morgen mooi weer zijn.' Het was een mantra in hun huishouden, tot op de dag dat zijn vader zich in het kader van Maliks opvoeding verplicht voelde toe te geven dat hij ook zwaardere dagen had gekend waarop hij het gezegde niet over zijn lippen kon krijgen: 'Het waren dagen dat het mooi weer was, maar er in mijn hart een zware bliksem tekeerging.'</p>	95-96	Dynamisch
Ook hij hoopte op mooi weer.	97	Dynamisch
Hij liep naar de rand van het dek, ritste zijn gulp open en plaste in de oceaan.	98	Statisch
Haar mond was als de gulzige bocht van een rivier, net als die van de Spaanse.	98	Beeldspraak
'Genoeg geurprikkel om een nijlpaard mee van de sokken te krijgen. Ruik je dat?'	99	Beeldspraak
Verleiden was voor haar wat macht is voor alleenheersers of honing verzamelen is voor bijen: een dominerend principe waarmee de wereld wordt begrepen en waarnaar gehandeld wordt.	99-100	Beeldspraak
Haar mooie borsten en schitterende tepels waren Maria door de natuur gegeven om de natuur zelf in rep en roer te brengen.	100	Dynamisch
'Weet je wat dat is, een rationalist?' vroeg Juan aan Malik. 'Dat is iemand die zijn driften eerst probeert te begrijpen alvorens ze als een dolle kameel achterna te rennen.'	100	Beeldspraak
Haar voluptueuze vormen zorgden ervoor dat ze als dorstige honden achter haar aan liepen, zelfs nog toen Claudio had besloten haar voortaan te laten ophalen in een gesloten rijtuig.	102	Beeldspraak
'En op een dag schoot de kip de haan dood, en dat was het einde van het leven van mijn overgrootvader.'	103	Beeldspraak
Het was de kop koffie die Juan Malik aanbood op de ochtend waarop hij eerder de toegestroomde menigte had meegedeeld dat de papegaai was overleden. Daarmee waren de passagiers die aan boord vooral snakten naar een reden om te lachen en vervolgens met elkaar in gesprek te raken, een van hun attracties kwijtgeraakt. De papegaai werd in een kistje gestopt en kreeg een zeemansgraf.	104	Dynamisch
Aarzelend kwamen de kleuren terug, als schuwe dieren die zich diep in het bos hadden verscholen maar nu weer de vlakten op wilden.	106	Beeldspraak
Wie voordien nog wat kleur wilde in zijn leven, moest de natuur in. Natuurbezoek had een hoge vlucht genomen, en de komst van de winter werd niet alleen vanwege de kou maar ook als handlangster van het regime met afschuw opgewacht.	107	Dynamisch
Wat een levende kip opracht op een van de markten in de hoofdstad, hoefde je hem niet te vertellen.	108	Statisch
<i>Door azuurblauw omgeven, / door palmen omringd – / de valk leidt onze hand / die het voorhoofd beschermt (...)</i> Wat deed die valk daar? Waarom palmen? Er was in het hele land geen palm te bekennen! De laatste keer dat hij de zee azuur had gezien, was op een verschoten ansichtkaart. De zee van nu was vervuild en had een groezelige kleur. De visvangst leed eronder.	109	Dynamisch
Melissa vertelde Roxander dat ze geologie studeerde. 'Ik ben gefascineerd door het	110	Dynamisch

hooggebergte.		
Dat waren de codes aan boord, zelfs als het miezerde.	114	Statisch
In de afgelopen jaren was er een kleine golf van ecotoerisme op gang gekomen. De stranden waren er intussen weer schoon en nog niet door massatoerisme aangetast. Er waren landschappen die die van de Zwitserse Alpen naar de kroon staken. In de bergen bestond bovendien nog een traditionele manier van leven die niet door het dictaat van de grote stad was bezoedeld.	115	Statisch
Ik ben zo sterk als een leeuw.	116	Beeldspraak
Sommige van die cliënten zagen eruit als de kuststrook van Noord-Afrika: dor en troosteloos.	118	Beeldspraak
Haar loopvermogen was bewonderenswaardig, en al wandelende weidde ze uit over warme en koude golfstromen, verschillende soorten albatrossen en weersgesteldheden op zee.	120	Statisch
De bewoners ervan waren omgeven door dorre heuvels of groene bergen die het hart in lichterlaaie zetten.	123	Dynamisch
De bewoners schaamden zich hiervoor, maar dat nam niet weg dat de kinderen er onverzorgd bij liepen en met de zwerfhonden speelden. Ook de jongen die de Moorse varkensdoder werd genoemd speelde met zwerfhonden.	124	Statisch
Hij was een wees en dus een verschoppeling. Zijn beste vriend was een hond, Carmina, een vuilnisbakras.	124	Dynamisch
De zon scheen meestal al fel wanneer in de ochtend de eerste cicaden begonnen te zoemen.	126	Statisch
Als de Madonna te lang aan de zon werd blootgesteld zou ze verliefd worden op de zon en opstijgen.	127	Dynamisch
Ze had hem in gedachten verzonken aangetroffen aan de rand van wat struikgewas, niet ver van de begraafplaats.	128	Statisch
Door de openbaring van het geheim was het of zijn hele identiteit op drijfzand berustte.	131	Beeldspraak
En met het gezicht van een oorwurm vertelde hij dat zijn tussenbeense bajonet dienst had geweigerd ondanks al zijn pogingen hem zo mooi glimmend op te poetsen.	141	Beeldspraak
Zijn broer was in een vliegtuig de oceaan overgevlogen.	143	Statisch
In de uitoefening van zijn praktijk als authenticiteitsheler zou Malik later geregeld de <i>condition humaine</i> van de oorlog opvoeren als zijn cliënten hem vroegen welke kant ze op moesten, al wist hij niet zeker of hij de ideeën van de Spaanse daarover goed had begrepen. Je kon op een berg gaan zitten mediteren, je kon een lange reis gaan maken, maar je kon je ook een oorlogsgebied in laten sturen.	144	Statisch
Eerst hield hij van geld en nu is hij in Jezus. Hij heeft een leeg hart. Een kakkerlak heeft meer gevoel in zijn donder.	153	Beeldspraak
Toen de zon helemaal was opgekomen, lag het dorp al ver achter hen en zaten ze in een trein, voorzien van valse documenten.	156	Statisch
Hij streelde haar gezicht en schouders en zei dat ze mooi was en een bloem en dat ze snel beter moest worden.	159	Beeldspraak
Vreemd verzoek, want het was geen weer om te gaan flaneren. Er woei een gure wind.	163	Statisch
Hij kreeg het gezicht van een hond.	164	Beeldspraak
Je moet weer eens naar Zwitserland reizen. De sneeuw ligt er zo mooi. En als je over de sneeuw loopt maakt het een wonderbaarlijk geluid. Krik-krak. Krik-krak. Het is het allermooiste geluid dat ik ken. Van dat geluid zou ik afscheid willen nemen. Niet van je vader of van jou. Jullie blijven achter, jullie zullen aan me denken, jij hebt het zelfs over een monument. Maar de sneeuw in de Zwitserse Alpen zal zich mij niet herinneren, laat staan dat het geluid van die sneeuw zich mij zal herinneren. Daarom moet je naar Zwitserland gaan en te mijner gedachtenis – <i>krik-krak, krik-krak</i> – in de kraakverse sneeuw gaan lopen.	174	Dynamisch
Ze ging op zijn achterwerk zitten alsof hij een paard was dat ze ging berijden, (...)	175	Beeldspraak
'Ik laat er geen gras over groeien,' had hij tegen haar gezegd.	175	Beeldspraak

Zo meteen wordt het licht en zult u de wijngaarden zien en de boomgaarden en de heuvels en de schapen.	178	Statisch
'Zo meteen krijgen we iets fantastisch te zien. Iets wat me altijd weer de adem beneemt. Het is de belangrijkste reden waarom ik er altijd naar uitzie deze stad te bezoeken.' Het was de zee.	185	Dynamisch
'Dan zult u verzuipen in deze stad. Barcelona is een kolkende zee. Een oceaan van indrukken, mensen, oplichters en politieke agitatie. Het is alsof er altijd een onweer dreigt dat elk moment kan uitbarsten en dat de mensen ertoe aanzet zich te gedragen alsof de duivel hen op de hielen zit.	185	Beeldspraak
'De zee is als een afrodisiacum voor me. Ik wil altijd vrijen zodra ik de zee heb gezien. Heb ik geen zoentje verdiend?'	185	Dynamisch
Hij is vooralsnog niet te vangen, maar met jou moet het lukken. Jij bent de suiker waar het paard wel naar taalt.'	189	Beeldspraak
De feestgangers bekeken hen alsof ze twee dieren waren wie het was gelukt om dansen te leren.	195	Beeldspraak
Als kippen om een hand die maïskorrels begint uit te strooien, verzamelde de menigte zich rond de tombola, waar de nummers getrokken zouden worden.	195	Beeldspraak
De dansende prinses was een fonkelende ster die twee gedaanten in zich leek te verenigen: een die beheersing en schoonheid uitstraalde en een andere die iets infernaals en volkomen verdorvens aan het licht bracht.	197	Beeldspraak
En dat genereerde weer de gedachte dat ze nog zoveel meer kon: de bloemetjes buiten zetten, zijn administratie doen, de boeken lezen waar hij geen tijd voor had, zijn internationale kranten kopen, de bezemkop vernieuwen en op hem paardjerijden.	198	Beeldspraak
Lichamen spreken de waarheid, net als rozen die opengaan en wolken die huilen en tierend openscheuren, net als fragmenten van een mooi lied die aan niemands aandacht ontsnappen – al die dingen spreken de waarheid en maken woorden overbodig.	200	Beeldspraak
<i>Of: Wat gaat er door u heen als u de angstschreeuw van vrouwen hoort vervloeien met het angstige geloei van vee?</i>	203	Statisch
Op een betonnen talud, niet ver van de visafslag, zag Malik een zooi vissen liggen die zulke vreemde vormen hadden dat hij zich wel twee keer zou bedenken voordat hij er een oppakte. De vissers waren er vast niet opuit geweest om deze vissen in hun netten te strikken. Ze waren aan land gebracht zonder dat iemand er iets mee uit kon richten. De enige reden waarom niemand ze wilde hebben, was hun kleur en vorm. Ze zouden wellicht uitstekend smaken, maar hun monsterachtige uiterlijk schrok af. Er ging iets weerzinwekkends uit van het consumeren van iets wat zo lelijk is. Malik kreeg een opwelling om op de vissen te spugen of ze uit te schelden. De vissen konden het niet helpen.	203 - 204	Dynamisch
De bus bedwong een van de cols in het hooggebergte dat het land van het Regime zonder Kleur omringt. Het voertuig bevond zich intussen op een hoogte boven de tweeduizend meter en reed langs hier en daar besneeuwde hellingen.	208	Statisch
De bussen waarin Malik had gezeten waren gaandeweg steeds leger geworden, totdat hij na de laatste overstap werd geconfronteerd met een lading bedoeïenen die aan de andere kant van het gebergte vast weer op een kameel zouden klimmen, maar hier – in deze hoge, koude streken – hadden gekozen voor het comfort van een bus.	209	Statisch
De sterren doofden langzaam in het blauw dat hen begon te omringen, eerst donker van kleur maar zichtbaar veranderend in een steeds lichter blauw, waar zich op een gegeven moment het groen en geel en grijs en sneeuw wit van de uitgestrekte bergweiden bijvoegde. Het licht kwam in golven over het landschap te liggen.	209	Statisch
De bergen aan deze kant van de grens waren al spoedig dicht bebost en op de lager gelegen heuvels graasden koeien.	211	Statisch
Zeg tegen je landgenoten dat ze hier altijd welkom zijn. We hebben alles wat hun hartje begeert – bergen, weilanden, kinderopvang, koeien en schapen, onze onverwisselbare chocolademelk, mooie vrouwen, vlees van de grill, bordelen en kandasi.'	211	Dynamisch

Wat hem opviel waren de veelkleurige vogels in de bomen die kwetterden als gekken.	213	Statisch
Malik installeerde zich in zijn kamer, zapte langs de vier kanalen die een afwisselend programma boden van natuurdocumentaire, nieuwsbulletin, kinderprogramma en nieuwsbulletin, en ging toen wandelen.	213 - 214	Statisch
Op de terugweg naar zijn hotel hoorde Malik gedonder in de hemel – een keer of vier, vijf.	214	Statisch
‘Als u denkt dat dit onweer is,’ zei de receptionist nadat Malik hem zijn verwondering had laten blijken, ‘moet u maar eens beter luisteren.’ De blik van de receptionist maakte duidelijk dat die iets anders dan onweer meende te horen.	214	Statisch
Hij kreeg iets van een dier dat aanstalten maakte op de vlucht te slaan.	214	Beeldspraak
Over de vloer in het magazijn kropen kleine insecten.	215	Statisch
Hun woorden buitelden als welpen over elkaar heen en er klonk voortdurend gelach op.	223	Beeldspraak
Malik liep terug naar buiten en vlijde zich neer op het dorre gras van het park voor het hoofdgebouw.	224	Statisch
‘Mijn vader wist wat hij aan de haak sloeg. Je bent vast nog mooier als je even in de zon hebt gelegen.’	230	Statisch
‘Laat het morgen mooi weer zijn,’ wenste hij haar ten afscheid.	236	Dynamisch
Hij stuurde iedereen een kaart terug met de mededeling dat hij zijn praktijk ging beëindigen. Aan de voorkant in grote letters: <i>Laat het morgen mooi weer zijn.</i>	238	Dynamisch

Feldman en ik – Abdelkader Benali
Uitgeverij De Arbeiderspers, 2006.

Fragment	blz.	functie in tekst
- zijn gezicht bood door de talloze zonneproeten de aanblik van een supernova -	10	Beeldspraak
Je kon hem met zijn ogen een vogeltje zien volgen waarvan hij uit gedrag en bewegingen meende op te kunnen maken dat het niet genetisch gemanipuleerd was. Hij volgde zo'n vogel alsof hij er een teken in zocht, alsof die vogel met zijn gefladder het geheim van zijn leven openbaarde.	10	Dynamisch
In zijn hand hield hij een glas wodka (...) dat hem zijn woorden liet bezorgen en zijn ogen over bergtoppen tilde, zoals hij zelf zei.	11	Beeldspraak
'Wat er ook gebeurt: we kunnen elkaar niet ontlopen. Twee druppels water, losgeslagen in de storm, stromen uiteindelijk weer naar elkaar toe in een groot bekken als de wolken en dampen zijn opgetrokken,' vervolgde Feldman.	12	Beeldspraak
Hij zag aan het begin van zijn studie al uit over academische bergtoppen. Als je goed keek zag je ergens heel hoog, door de mist heen die daar op duizenden meters in zware gordijnen neerhing, zijn overrompelende verschijning.	12	Beeldspraak
Feldman zou definitief in vergetelheid zijn geraakt als we niet een paar jaar later, toen we op het punt van afstuderen stonden en de buitenwereld zich langzaam als de poort van een spookhuis voor ons opende, het bericht zouden hebben gekregen dat Feldman was omgekomen tijdens een wandeling door het regenwoud van Maleisië.	14-15	Statisch
Terugkomend van een zware trektocht, was hij in noodweer terecht gekomen.	15	Statisch
Welnu, deze informant had dus op een zondagmiddag toen het plensde en de zon scheen zodat er een regenboog aan de hemel stond, haar voeten gezien, want ze was naar buiten gegaan op blote voeten (...)	17	Statisch
Ik had weleens enkelen van die kerels gezien, en ik moet haar nageven dat ze niet viel op de aangeharkte, opgemaakte types die onder het mes waren geweest, nieuwe organen hadden gekregen of een cocktail van medicijnen ingenomen om wat scherper, helderder in het leven te staan. Zij ging voor puur natuur.	19	Dynamisch
Ze mogen lang of kort zijn, fier als een bunzing of frêle als een kip.	19	Beeldspraak
(...) van jongs af aan droomde ik ervan om te verdwijnen. Waren zij de vogels die uit de bek van een nijlpaard aten, ik wilde de vogel zijn die wegvloog over de savanne. Ik wilde een vogel zijn die zich niets aantrekt van de dikte van de tak of de lengte ervan.	20	Beeldspraak
Dat ging zo ver dat ze me als kind na lang zoeken ergens in de buurt van ons huis terugvonden tussen de struiken, verscholen onder de groene bladeren, die ik vasthield alsof ze me overeind konden houden, terwijl ik de pissebedden en de mieren volgde die tussen mijn voeten krioelden of mijn blik gericht hield op het gescharrel van een mus.	22	Statisch
Ze waren zwart als kraaienvoren, zo zwart als een gat, ergens diep in het heelal, dat alles verzwelgt wat het naar zich toe trekt zonder er ooit nog iets van terug te geven.	23	Beeldspraak
Iets in mij zei dat ik, eer ik individuele therapie ging volgen, in groepsverband de kat uit de boom moest kijken.	24	Beeldspraak
De roos kon zich echter alleen maar ontvouwen als ze met water van de kindertijd zou worden begoten.	26	Beeldspraak
Als iedereen zo kon spreken als zij dan zou het lam allang met de leeuw zijn gaan liggen, dan was negenennegentig procent van de problemen de wereld uit, dacht ik toen, (...)	30	Beeldspraak
Ik besloot iets te vertellen wat een en al hoop uitstraalde, wat bij haar de indruk zou wekken dat ik met mijn eigen strijd bezig was die, de koe eenmaal bij de horens gevat, alleen maar tot succes kon leiden.	31	Beeldspraak
Steeds erop terugkomen, eroverheen gaan met een grasmaaier, want het gras van de ziel behoeft onderhoud, anders blijft het maar groeien, dwars door alle seizoenen heen, met verstikking en verwildering tot gevolg.	32	Beeldspraak

Toch bleef ze me aankijken alsof er elk moment een vogeltje uit mijn mond kon vliegen.	32	Beeldspraak
Het gebeurde niet elke dag, zo'n treffende symmetrie, al leken we voor de rest op elkaar als een nijlpaard op een flamingo.	33	Beeldspraak
'Ik geloof er niets van dat je haar niet gezien hebt, maar je durft je er niet over uit te laten. Alles aan haar is puur natuur. (...)	34	Dynamisch
'Ze is puur natuur en toch ontzettend mooi.'	35	Dynamisch
Ik stelde mezelf voor als een huis dat ik moest verlaten. Het was een mooi huis, in aanbouw, niets mis mee, al zaten er wat krasjes in het parket en stonden de plantjes er verlept bij, een Braziliaanse schoonmaakster kon er goed werk verrichten – maar het was een huis.	37	Beeldspraak
Ik schreef: <i>Urgentie-----leven</i> <i>Nu</i> <i>Kat uit een brandend huis redden.</i>	41	Beeldspraak
'Ze is inderdaad niet puur natuur, maar ze heeft iets. De rest durft dat niet.	42	Statisch
(er was zelfs één voorbeeld bij van een ontboezeming in het aanschijn van de dood ten gevolge van een eindje zwemmen in een koude rivier)	46	Statisch
Welvarende lieden hadden personeel in dienst dat hun honden (die ze bij elkaar hadden gezocht in reageerbuisklinieken waar men zelf ras, kleur ogen en vacht kon bepalen) uit liet, (...)	51	Statisch
Hoe hoog vliegt een condor? Denkt u weleens aan uw eerste liefde terug? Wat was voor u het belangrijkste moment van de laatste vijftig jaar? (...) Van welk soort chocolade houdt u? Krabt u weleens aan uw oor? Gelooft u in het bestaan van de oorworm? (...)	52	Dynamisch
Dat had zich onttrokken uit zijn oorspronkelijke almacht, het was te menselijk geworden, het smaakte bitter, daar lustten zelfs de honden geen brood meer van.	56	Beeldspraak
Waarom eerst al die grote loze woorden, waarom eerst die waardeloze ballen in de boom gehangen alvorens het te kunnen hebben over wat onze moeder aanging, die toch had besloten haar voeten te verkopen, (...)	58	Beeldspraak
<i>De waarheid is dat je je in Cairo, ondanks zijn miljoenen passanten, ondanks zijn zwart-gele blikken doosjes die zich nauwelijks taxi mogen noemen en die zich puffend en knarsend door het verkeer wurmen, en ondanks zijn diepe en majestueuze rivier, niet aan de indruk kunt onttrekken dat je je bevindt in een uit de kluiten gewassen provinciestad (...)</i>	60	Statisch
<i>Het schijnt dat er in Maleisië, mijn eerstvolgende bestemming, een plant groeit die een stof bevat waar je zo ziek van wordt dat ze de organen met zekerheid aantast.</i>	62	Dynamisch
Ik voelde me net als die jongen die in een hoge boom klom om ver van de wereld te zijn.	65	Beeldspraak
Zou het gif van de plant wellicht al door de envelop gedrongen zijn?	66	Dynamisch
Er konden weleens mensen in de struiken liggen die erop toezagen dat je niet zomaar je werk verzuimde, (...)	66	Statisch
Het was een eerste stap naar volwassenwording, meende ik, als ik de realiteit niet ontkende maar haar juist accepteerde als een geliefde die je van tijd tot tijd bedroog, vernederde of een blauw oog sloeg. Dit was beter dan als een mot geschroeid te worden door de vlam (...)	68	Beeldspraak
Niettemin had ze de ogen van een opgejaagd dier, maar die wat verwilderde blik werd weer verzacht door haar wimpers en wenkbrauwen (...)	71	Beeldspraak
Intussen: Sneeuwwitje was een mirakel van de natuur, en nu dit mirakel zich dicht in mijn buurt ophield, merkte ik ook dat ze lekker rook, het was vast en zeker een heel duur parfum (...)	72	Dynamisch
(...) de ellebogen, die prikten als waren ze door wespen gestoken (...)	73	Beeldspraak
Het liefst stelde ik me voor wat ik als eerste zou doen als ik eenmaal weer op de been was, als ik naar buiten kon, zonder bang te hoeven zijn dat er iemand in de struiken lag.	73	Statisch

Als ik met haar in contact wilde komen, dan was het aanhouden van een formele toon en schichtig als een nachtdier op mijn kamer blijven niet het slimste wat ik kon doen.	73	Beeldspraak
'Het hele lichaam werkt mee, net een bijenkorf, waar alles zijn functie heeft. Zo zijn de wetten van de natuur, je kunt niets achterhouden, dat zou verspilling van energie zijn.	76-77	Beeldspraak
Het was nu de derde dag dat ik verstek liet gaan, de ochtend was nog vers, maar ze konden niet wachten een bloedhond met een stethoscoop om zijn hals op me af te sturen.	79	Beeldspraak
(...) in een flits kwamen ze voorbij, snelden verder naar een afspraak, een geheime ontmoeting, lanterfantten maar wat, gooiden brood naar de eenden, smachtten naar het einde der tijden, maar ondertussen hadden ze wel een indruk achtergelaten (...)	84	Statisch
(...) en ze zouden zich zeker niet verlagen om het met een schoonmaakster aan te leggen zodat ze binnen konden komen om te ruiken – dat was hun methode – of er die unieke ziekenlucht hing die ze net zo goed kenden als een varken de truffel.	89	Beeldspraak
Hij zei dat ik er van alles en nog wat mee in stukken kon snijden. 'Tomaten, schapen en opdringerige horzels.	89	Beeldspraak
Het wapen in mijn hand zou een tweesnijdend zwaard zijn, ze zouden vluchten en Sneeuwwitje zou voorgoed bevrijd zijn van die horzels en mij dankbaar zijn.	90	Beeldspraak
'Hopelijk heb je er wat aan overgehouden,' zei ik. 'Voor niets gaat tenslotte de zon op.'	95	Beeldspraak
In het begin beloven ze je gouden bergen, maar zodra ze je medewerking hebben, dan schepen ze je af.	95	Beeldspraak
Je bent tenslotte geneigd om in het duisterste moment alles aan te grijpen wat een beetje op een glimworm lijkt.	96	Beeldspraak
'Ik verklaar hierbij dat ik gecremeerd wil worden, en de as moet van een palmboom naar beneden worden gestrooid.'	100	Statisch
Ik had uitstekende ogen. Ik kon op een winternacht een zwarte kat een onverlichte straat zien oversteken.	101	Beeldspraak
Ik las altijd een dagboek in de tram, om de dag op te laden voor de inspiratie die hopelijk aan het einde van de dag, als ik vermoeid en uitgeteld weer thuis was en naarstig op zoek naar nieuwe energie, tegen het raam zou tikken, als een vogeltje dat binnengelaten wil worden om dat wat ze in het bekje heeft, een geneeskrachtig takje, in mijn mond te plaatsen.	109	Beeldspraak
Deze jongen wist niet wat die woede was, hij was er vast en zeker niet mee opgegroeid, als hij ergens bloemen zag, beschouwde hij ze als een vredig tafereel of hij liep snel door, maar hij zag niet de negatie ervan, hij zag schoonheid als ze op zijn pad kwam, hij zag waarheid waar ze gesproken werd, maar de klamme, koude en scherpe smaak van woede was hem ongetwijfeld onbekend.	111	Dynamisch
(...) er moest gedronken worden, al was het maar op iets onbenulligs, zoals die duif daar die op het punt stond het richeltje onder te schijten, (...)	112	Dynamisch
Hij keerde zijn gezicht van me af en dook in zijn bezigheden, als een vis die mijn aanblik gebruikte als zuurstof, meer niet.	113	Beeldspraak
In deze complexe wereld, die als een rozenveld vol doornen zat, moest je je eerst maar flink met ijzer omwikkelen voordat je het tuintje ging wieden.	120	Beeldspraak
Het was een beer van een man en zijn dikke blinde haar leek op zijn schedel geplakt.	121	Beeldspraak
Er zal ook een dag voor jouw rechtvaardigheid zijn, als de laatste boom is gekapt misschien, maar er zal een dag komen.	124	Beeldspraak
We liepen over een zanderig veldje dat ooit ruimte had geboden aan een waterzuiveringsbedrijf. Het was er winderig maar niet koud.	125	Statisch
Daarna waren ze uit elkaar gevallen als pissebedden en hadden daar gelegen.	127	Beeldspraak
(...) maar nog voordat ik iets kon veinzen (...) pakte een stel handen me van achteren vast en ik zag hoe de jongen voor me zich begon af te trekken, terwijl ik vanuit een ooghoek bosjes meende te zien vlammen, alsof ze zich compleet schaamden voor wat hier gebeurde, en het enige wat me op de been hield was de gedachte dat ik morgen weer op kantoor zou kunnen komen (...)	130	Statisch

(...) waarna ik met de mensen een gesprekje zou aanknopen over koetjes en kalfjes totdat het moment gekomen was om aan het werk te gaan.	130	Beeldspraak
(...) en nu begon hij me zachtjes aan te raken, alsof ik een lam was dat naar de slachtbank gebracht moest worden (...)	130	Beeldspraak
Toen ik mijn moeder mijn vader zag slaan, dacht ik: na regen komt zonneschijn, toen ik mijn broer met Noeria zag thuiskomen, dacht ik: al draagt een aap een gouden ring, het is en blijft een lelijk ding, toen ik mijn zus op me af zag komen met de wolfsklem die ze mijn voet wilde voeren, dacht ik: ze moet niet zo veel hooi op haar vork nemen.	132	Beeldspraak
(het viel me nu op wat een armzalig scharminkel hij was met zijn bijna achterlijk dunne schouders, dunne armen waar lelijke haren overheen liepen, en dunne beentjes die er als takjes aan hingen)	132	Beeldspraak
Mijn broer had altijd gelijk dat ik met mijn hoofd in de wolken leefde, dat ik de werkelijkheid moest toelaten, ik kon nu met een opgelucht hart zeggen dat ik de werkelijkheid echt had toegelaten, tot aan mijn huid.	134	Beeldspraak
Dat hij me hielp opstaan was zijn manier van dankjewel zeggen. Als hij bloemen bij zich had gehad, zou hij me die vast ook hebben gegeven.	134	Beeldspraak
Er was veel vrijheid in de wereld die erom schreeuwde optimaal gebruikt te worden, en wie eraan toe kon geven zonder de controle te verliezen, was zo gelukkig als een vogeltje in mei.	134	Beeldspraak
Dit nummer was slechts bekend aan moeder en een aantal dagboekcliënten die, hoewel ik daar strikt tegen was, niet zonder verbaal contact konden, zij die vanaf hun jacht of op wintersport, hoog in de bergen, soms uit Aspen (...), soms uit Frankrijk, belden om hun verhaal te doen.	135	Statisch
Zijn stevige aardappelneus zou zijn gezicht ontsierd hebben, ware het niet dat zijn algehele verschijning er een van lomphed en lelijkheid was. (...) Eigenlijk wilde de portier met de aardappelneus zeggen: scheer je weg, schooier, scharminkel!	141	Beeldspraak
Hij keek me aan met hondslieve ogen.	143	Beeldspraak
Of hij in leven bleef of niet, of de zon op- of onderging, het zou haar tijd wel duren.	148	Beeldspraak
Had ze niet een keer met de vuist op tafel geslagen en gezegd dat er vast wel wat meer omzet gedraaid zou worden als die aardappelneus de wacht werd aangezegd?	148	Beeldspraak
Als je vleugelslag van de adelaar van vrijheid hoort, dan moet je niet meteen toeslaan.	149	Beeldspraak
Er komt ineens van alles bij kijken – beloftes doen, verantwoordelijkheid nemen en keuzes maken. Die hebben iets pervers, want ze houden nooit op met groeien, zoals pompoenen, die er klein heel fijn uitzien, maar die met steeds meer water en wil uitgroeien tot iets oneetbaars en walgelijks, zodat er niets van dat beeld overblijft dat je als kind had, waarin je de voorstelling had dat alles wat groot en rijp was, ook goed smaakte.	153	Beeldspraak
Woorden zijn alles. Vroeger kon je me als een blad aan de boom omkrijgen als je een zoet woordje voor me had.	153	Beeldspraak
Ze hingen oranje slingers op als het daar tijd voor was, en ze lieten die nog heel lang hangen, lang nadat de feestelijkheden ter gelegenheid waarvan de versieringen waren aangebracht, voorbij waren, de regen eroverheen was gegaan en de tand des tijds de slingers had uiteengerafeld.	156	Statisch
(...) zo wist ik nog goed terwijl ik achter de olifantkont aan liep die met schijnbaar gemak de trap zowat op vloog (...)	157	Beeldspraak
Of ik een condoom omdeed of liever op mijn eigen ezel vertrouwde, leek haar weinig te kunnen schelen, want ernaar vragen deed ze niet.	159 -	Beeldspraak
	160	
Een ander zou misschien de moed in de schoenen zijn gezonken, dacht ik, mij maakte het alleen maar dorstig en ik verlangde ernaar om mijn tuinboon diep in haar aarde te begraven, waar hij zou groeien tot aan de hemel.	162	Beeldspraak
Ik had ergens gelezen dat men de vrouw als een akker moet bewerken, zonder dat ik ooit had begrepen waar de beeldspraak nu precies op sloeg, maar nu ik haar zag liggen begreep ik het precies. Soms moest de akker bewerkt worden. Moeder aarde	161 -	Beeldspraak
	162	

had er niet beter uit kunnen zien en ze hield zich stil omdat ze de geluiden die van binnen zouden loskomen, de gouden regen die het land weer in bloei zou zetten, goed wilde horen.		
De ochtend had zich eerst gemanifesteerd in de vorm van zonnestrallen die door een spleet tussen de gordijnen naar binnen kwamen, waarna er een vogeltje op het balkon verscheen dat misschien gewend was om hier elke ochtend wat kruimels op te halen. Het kwetterde dat het een lieve lust was en verhief zijn halsje in de lucht, zo zag ik heel duidelijk vanuit mijn daarnet nog slaperige positie.	164	Statisch
Ik zou het beestje kunnen voeren om tenminste een goede daad verricht te hebben.	164	Dynamisch
Ik één klap ben ik van het gevoel af dat ik tot nu toe als een kip zonder kop aan het rennen ben.	164	Beeldspraak
Ik stond te trappelen om haar goedemorgen te wensen, te laten blijken dat ik de goede verstandhouding in de morgen wilde voortzetten, maar nog geen drie leeuwen hadden deze dame uit haar diepe slaap kunnen wekken.	165	Beeldspraak
Als meer mensen dat deden, zou het lam al lang met de leeuw hebben gelegen.	166	Beeldspraak
Je kon daarna om het even welke krant lezen, vrouw verleiden of berg beklimmen, maar je karakter schoot steeds weer terug in zijn evenwichtsstand.	173	Beeldspraak
Ik vertelde over de geheime minnaar die mijn vrouw erop na hield en die elke avond kwam als ik de hond uitliet.	173	Statisch
Zij vroeg hoe het met de hond was. Ik zei dat ik het niet wist. ‘Hoezo weet u dat niet?’ vroeg ze. ‘De hond heeft ons verlaten omdat hij zich niet meer gerespecteerd voelde’. ‘Maar u hebt die hond toch wel gezien?’ ‘Ik wilde niets meer met die hond te maken hebben. Het was een donkerharige hond. Ik kon niet tegen het beest.’	173 -	Dynamisch
Ik had haar opgezocht, ik had mezelf ervoor opengesteld, net zo lang totdat ze naar binnen was gekomen, als kwallen die ik niet op afstand wilde houden omdat ik zo genoot van hun steken.	176	Beeldspraak
‘Je hebt al zo veel meegemaakt dat je met trots kunt zeggen dat je hierop voorbereid was. Vooruit met de geit.’	177	Beeldspraak
Hoe meer verzinsels, hoe verder je kwam – tot je de grenzen van je eigen waarheid had bereikt, totdat je op het paard zat en het paard leek te vliegen, (...)	178	Beeldspraak
Ze was vreselijk ziek, maar ze stierf met mooie woorden op de lippen. Een weerbaarheid waar de insecten nog iets van konden leren.	179	Beeldspraak
En toen geruchten al lang uit de burelen verdwenen waren, leefden ze nog steeds hardnekkig voort, als een kakkerlak in de lagere regionen van de postkamer, waar niemand even de moeite nam om hem met een ferme trap van de hak naar het land der fabelen te verwijzen.	180	Beeldspraak
(ik wist hoe iemand met een aangetast zenuwstelsel eruitzag, want ik had hem zelf namens het kantoor bloemen gebracht om hem beterschap te wensen)	180	Statisch
Die panterogen. Had ik die ogen maar, dan zou ik zeker een schaal of twee hoger zitten.	183	Beeldspraak
Vlak voordat ik naar binnen ging, zocht ik beschutting in de struiken om te zien hoe het verband het hield. (...) De struiken schudden. Zo moest ik de zaken aanpakken, vanuit de struiken, waar ik tevreden begon te grommen om mijn gevonden oplossingen (...)	185	Statisch
‘Zijn de tien geboden ook niet vanuit een brandend braambos aangekondigd?’	185	Beeldspraak
Ik stond te trillen op mijn benen en was niet in staat tot het aanmaken van speeksel, moe van het heen en weer gaan tussen woning en werk en ziekenhuis, dun als een den (...)	196	Beeldspraak
‘Raak me aan,’ zei ik, bijna dwingend, ‘in de bloem van mijn jeugd verwelkom ik mijn verwelking, en mijn lichaam voelt aan als gedroogde bladeren.’	203	Beeldspraak
Ze handelde op drijfzand, de Chinezen waren drijfzand, ik was drijfzand, en ze was er met open ogen in gelopen.	206	Beeldspraak
‘Ze was om hem gaan geven zoals ze om een hond was gaan geven die van het ene op het andere moment van woest en onhandelbaar poeslief kon worden.	207	Beeldspraak
Omdat ik naakt sliep en het vlees nog vers was, was het de maden gelukt om een	208	Dynamisch

plekje te vinden in mijn afgeslachte koninkrijk. Zo dient mijn lichaam nog ergens toe, dacht ik bij het opstaan. Je moet toch iets in je leven uit handen geven, en op dit uur van de dag was het lichaam een uitstekende voedingsbodem voor nieuw leven. Ik kleepte me om, maar zorgde ervoor de maden met geen vingers te beroeren, alsof het succes van de dag zou afhangen van hun welzijn.		
Ik zei nog dat Feldman een oude vriend was, en dat betekende dat je niet nog een keer in dezelfde rivier moest stappen, ‘al zijn het rivieren waar Feldman ansichtkaarten vol over kon schrijven.’	210	Beeldspraak
Ze wilden mij hier niet meer hebben, een lastige werknemer die alle waarschuwingen in de wind had geslagen.	212	Beeldspraak
Een klom er van schrik in de gordijnen maar hield het daar niet lang – behendig en schijnbaar moeiteloos, zoals een aal zich door het water beweegt, schoten twee Chinezen omhoog om hem bij zijn kladden te grijpen en hem met beide benen op de grond te zetten.	212	Beeldspraak
(...) en nu ben ik in deze stad aangekomen, waar ik met een plattegrond en wat losse lijntjes als een truffelvarken ben uitgezet om de grootste truffel te vinden.	220	Beeldspraak
Het zou nog een tijdje duren voordat het proces voltooid was, de verunisering, zoals het proces in de volksmond werd genoemd, voordat elk bergweggetje en riviertje en elke volksuiting waren geabsorbeerd door het conglomeraat van staten (...)	221	Statisch
(...) want dat is tenslotte wat we zijn, stervend vlees, net uit de koelkast gehaald om tot leven gewekt te worden door de zon, waarop de maden hun welbekende ravagefeest aanrichten, zodat de cyclus opnieuw kan beginnen, (...)	222	Beeldspraak
Je pakte het thema op alsof het eens goed aan een onderzoek onderworpen moest worden, alsof het een insect was dat je kon dissecteren, begrijpen, doorgronden.	226 - 227	Beeldspraak
Ik stapte uit op Antwerpen-Berchem, nam de eerste trein terug, en als bij een zomeronweer klaarde de benauwdheid op toen ik een Nederlandse tractor aan de horizon zag verschijnen.	227 - 228	Beeldspraak
Zo maakte ik haar tot een kwetsbaar vogeltje in een mooie kooi waar ze niet uit kon zonder grote risico's voor haar gezondheid.	228	Beeldspraak
‘Ik vind het jammer dat u niet op een zuivere manier van de Franse zon of Vlaamse kathedralen of de Italiaanse heuvels kunt genieten zonder complexen.’	228	Dynamisch
‘Daar begint al het reizen toch mee? Met het ontvangen van een ansichtkaart van een tante of oom die jou een kaartje stuurt uit een ver land waar de mensen zo donker zijn dat het blauw wordt, of waar ze een waterval hebben gezien die zich vijfhonderd meter de diepte in stort of sneeuw zo veel dat het wel een woestijn lijkt.	228 - 229	Statisch
Geen enkele documentaire kon de echtheid van de Middellandse Zee of een Grieks kerkplein waar net voor de zon op zijn hoogste punt staat de typische kleur van de zomer neerdaalt, vervangen of ook maar benaderen.	229	Dynamisch
Het grote spiraalvormige staketsel dat voor een tentoonstelling was opgericht waar je in een houten liftje naar boven kon om van daaruit de meren rond de stad te zien.	230	Statisch
Het grote stadsplein, grijs van de duiven. De verschillende uitlopers van de stad in de bossen, die de vorm hadden van de vingers van een hand die krachtig om zich heen greep.	230	Statisch
En ik vertelde over de achteruitgang die ik meende waar te nemen, als die ene doorn aan een roos die nu zo wordt gekweekt dat hij doornloos is, te midden van de om zich heen grijpende vooruitgang.	230	Beeldspraak
De positieve krachten die ik uit de grond voelde komen, alsof er elk moment een vulkaan volgeladen met energie tot uitbarsting kon komen.	230	Beeldspraak
De wilde rivier die de stad in tweeën sneed en bij elkaar hield, de langzame teloorgang van eeuwenoude waarden die had plaatsgevonden.	231	Statisch
Mijn eerste huis, in dat dorpje aan de zee, had geen gang.	236	Statisch
Op een dag zal de aarde toendra zijn, maar de verhalen zullen als mammoeten over die steppes voortrazen op zoek naar gehoor.	242	Beeldspraak
(...) waarom zouden we de strijd aanbinden met iets wat als een gletsjer voor ons	244	Beeldspraak

opdoemde (...)		
(...) ik was een volgeling, en uitvoerder van zijn plan en diep daarbinnen, verzonken in dat afzichtelijke karkas, moest iemand hardop aan het lachen zijn. De vos.	246	Beeldspraak
Vooruit met de geit, zegt het, het ligt in jouw handen, haar geluk en ongeluk.	251	Beeldspraak
Het verhaal van Andes was het verhaal van de verloren zoon, het zwarte schaap van de familie dat maar niet in de kudde wilde blijven, dat voor de groep uit holde, dat zonder iets te hebben geleerd al vol was van zichzelf omdat het zo goed wist op welke manier het de wereld kon veroveren, met spontaniteit en gemak, een jongen die mooi was geboren en daarom al op voorspraak kon rekenen bij de mensen.	252	Beeldspraak
(...) en nagaan of zijn ouders, als was het maar in de vorm van lijken die in een rivier dreven, ooit in onze gesprekken hadden gefigureerd.	254	Statisch
In gezelschap van anderen werd hij een oester, gesloten, in zichzelf teruggetrokken.	254	Beeldspraak
Ik was uit mijn vaderland vertrokken omdat ik het sentiment waarmee alles gepaard ging niet meer uit kon staan, maar nu was de hemel opengebarsten en vulden mijn ogen zich met tranen, zonder dat ik ook maar enige weerstand ertegen voelde.	257 -	Beeldspraak
Ik begreep dat ik de daden van mijn oude vriend stilletjes aan het overdoen was, en even leek het alsof iemand mij, besmuikt vanuit de struiken, aan het uitlachen was.	258 259	Statisch
Het huis dat doorging voor het huis van Andes had een mooie voortuin, die overwoekerd was met onkruid.	266	Statisch
‘Een stinkende oesterzwam krijgt in dit land meer respect, hoe durft u hem zo te diskwalificeren!’	266	Beeldspraak
Ze was gekomen voor twee dingen: om mij te slaan en om me daarna als een meikever te beklimmen en suf te neuken.	276	Beeldspraak
Ik vertelde in een kort bestek dat de tien Chinezen maar een topje van de ijsberg waren, (...)	280	Beeldspraak
‘Ons geheim is dat we nooit persoonlijk worden,’ zei ik. ‘We rekruteren ze en behandelen ze als hamsters die een rad doen rondwentelen.’	280	Beeldspraak
Nu ze me niet meer konden gebruiken, gingen ze tegen me tekeer als wolven.	284	Beeldspraak
Buiten zong een merel. Het lied klonk scherp. Het sprong van tak tot tak. Het leek vrij, vrij van het besef van wat het allemaal met zijn zang riskeerde. Het lokte bijvoorbeeld katten.	286	Statisch
Ik had geen zin om te blijven staan – weldra zouden de druppels die zich rond mijn voeten hadden gevormd eilanden van bloed zijn geworden, sommige klein, andere wat groter. Als een vulkanisch gebied werden er telkens nieuwe eilandjes gevormd, de eilanden dijen uit en voegden zich samen.	286	Beeldspraak
De merel, die ik eerst beneden door het keukenraam had gezien, fladderde voor het slaapkamerraam. De merel moest maar uitmaken of hij in zo’n omgeving als deze wilde verkeren, maar het beestje toonde zich verheugd. Het wilde naar binnen. Fijn, dacht ik. ‘Het is hier tenslotte geen paradijs.’ Evenmin had ik brood voor het vogeltje. Ik kon het luikje met mijn hand openen, mijn overpeinzingen opzij zetten, de merel binnenlaten om deze – voor zover hij daartoe in staat was – zelf uit te laten maken of hij zich op zijn gemak voelde of niet. Ik klom op een stoel en opende het raampje. De merel vloog meteen naar binnen om op een van de bedspijlen neer te strijken. Vanaf de rand van het bed keek ik naar het vogeltje. ‘Nooit rust, altijd op weg, fladder, fladder.	286 -	Dynamisch en beeldspraak
Het mereltje vloog op, en landde op een lamp.	287	Statisch
Buiten hoorde ik het blaffen van een hond. Ik stelde me voor dat die hond straks aan mijn tenen zou gaan likken, zodat ik nog voor iemand van betekenis kon zijn.	287	Dynamisch
Ik had niets meer te zeggen, behalve dat ik het mereltje, dat boven mijn hoofd cirkelde, heel mooi vond.	288	Dynamisch

Paravion – Hafid Bouazza
Prometheus Amsterdam, tiende druk oktober 2004.

Fragment	blz	functie in tekst
Wat klinkt als een aanmaning tot stilte – ssst! – is in werkelijkheid het geluid van de wind in de bomen, een gerucht dat met vele tongen in de bladeren lispelt. En zou dat gekwetter van onzichtbare vogels niet geroddel zijn?	9	Statisch
Zijn vrouw had op een nacht een schijnsel in de lucht gezien, het flikkerde op en verdween. Vuurvliegen misschien, maar zijzelf twijfelde er niet aan dat het het vuur was waar demonen zich elke nacht omheen scharen om opgevangen berichten met elkaar te delen.	9	Statisch
Jaren van ingehouden en huiselijke genegenheid begonnen in een korte tijdspanne de ogen van de vrouw met ongegeneerde liefde te kleuren: de irissen bloeiden op als zonnebloemen.	10	Beeldspraak
Zijn vingertoppen bewogen lieflijker dan een menigte tegengestelde briesjes in een appelboom, die niet zo kon blozen als zij.	10	Beeldspraak
Haar huid: een landschap van blank waar haar gezicht het oosten was: daar kwamen twee zonnen als bossen op – en haar borsten waren het westen: daar gingen zij als areola's onder.	10	Beeldspraak
Haar voeten waren even rood als de aarde waarop zij liepen.	11	Beeldspraak
Zijn armen omsloten haar levendragend lijfje, omvatten haar alsof ze een mand zomervruchten was.	11	Beeldspraak
En al die tijd leefde de brief tussen hen als een kind of een waardevol huisdier, naast de twee geiten en de ezel.	11	Statisch
Maar ook zij was weerloos tegen het gerucht, dat nooit sliep en talrijke echo's als dienstmaagden had in de ravijnen en vlakten van noordelijk Morea (dat is Moorlant voor u, mijn heren), waar het witte gehucht moeizaam standhield op de rode aarde en alles aangreep om verstrooiing te vinden voor zijn verveeld bestaan. Een enkel woord opgevangen door een blad van de druivenrank die, zaadloos nog als het genot van een vrouw, over de muren van hun huis op kroop naar een hiernamaals van schreeuwerige markten en wie weet van zondig glas – één zo'n woord doorverteld aan de wind die het voortzegde in de vrouwenvertrekken, was genoeg om het gehucht in een staat van opwinding te brengen, klapperend van roddels als een zeil in de wind.	11-12	Dynamisch en beeldspraak
Het was het jaar waarin de ezel van de burens in een ravijn was gevallen, een jaar van schaarste (de prijs van aardappels schoot omhoog).	12	Statisch
Een uil bezocht bijna elke nacht hun huis en liet aan het raam zijn trieste oehoe horen. Dat gehuil werkte troostend en zij voelden dat alles goed was met vader.	12	Dynamisch
Een blauw-witte postzegel met een vreemde vogel erop vermeldde de naam van het land waarvan hij was gekomen.	13	Statisch
Het adres was er sierlijk op gekrabbeld, in malievormige letters, de donkere veertjes op de witte borst van een roofvogel.	13	Beeldspraak
(...) één man wilde zelfs op het dak klimmen, via de druivenrank die hij onder zijn muiltjes vertrapte, maar toen hij daar een kameleon zag, viel hij geschrokken op de grond.	14	Statisch
Hij beklom zijn ezel en toog naar de stad om iemand te vinden die de brief voor hem kon lezen. Het kwam hem voor als kon hij zijn vaders woorden op zijn lippen proeven en halverwege hield hij plotseling halt en keerde hij huiswaarts, terwijl hij de ezel aanspoorde zijn sukkelige draf te versnellen.	14	Statisch
Hij draafde op de ezel het huis binnen en voordat zijn vrouw van de schrik kon bekomen om hem ervan langs te geven – ze had net gedweild –, sloot hij zijn ogen en sprak gebiedend: 'Luister!'.	14	Statisch
De envelop overleefde vele jaren, en begon daarna langzaam uiteen te vallen in veerdonsjes die in het zonlicht dansten. Het vel werd grover, begon rimpels en andere ouderdomsverschijnselen te vertonen, totdat de inkt wegbloedde en het tot stof verviel	15	Beeldspraak

dat vrolijk achter de veertjes in de lichtbanen aan huppelde.		
Als kind, zo hadden Cheira en Heira haar verteld, was een nachtegaal op haar mond geland. En haar immer blozende wangen waren twee gelukkige roodborstjes. Ze hadden haar onder een boom gevonden, een vondeling, een dochter van de maan.	15	Beeldspraak
Ze zou bloeien en gloeien van goud als een citroenboom.	15	Beeldspraak
Geen mug of wesp kon steken als zij met hun nagels.	16	Beeldspraak
Soms liep een moeder een dag later de heuvel op om bij de tweeling zelf van wolfsdistel te halen om de blauwe plekken van de zoon te genezen.	17	Statisch
Zij plukten vaders woorden als appels uit elkaars lippen.	18	Beeldspraak
Maar lente of niet, geen vrucht wilde groeien in haar schoot.	18	Beeldspraak
De karavaan van bergen aan de kim vertrok niet en arriveerde nergens. Na enkele zomers begon in die stenige hoogten het roepen van een uil te weerklinken, elke trouwe nacht weer. De droge seizoenen trokken niet veel sneller langs dan die bergketen. Het gehuil kwam steeds dichterbij en niet lang daarna streek een uil neer op het venster van hun slaapkamer. Een witte, schedelvormige uil met nauwelijks zichtbare krullen zwart op zijn borst als een slordig handschrift en grote zwarte ogen; met zijn kop – hoehoe! – verkende hij de vier windrichtingen en vloog van huis naar huis.	18	Statisch
De druiven rijpten en door hun doorzichtige huid waren pitten als foetussen duidelijk te ontwaren.	18	Statisch
Voor de meeste kruiden en middelen was Baba Balook ongevoelig geweest, maar het insmeren van zijn voetzolen, op advies van Cheira en Heira, met de hersenen van vleermuizen had blijkbaar geholpen.	18-19	Dynamisch
Uit het huis van Baba Balook kwamen pluimpjes gezweefd, wit als de bloesem van amandel en citroen. (...) Even dachten de mensen dat het sneeuwde, totdat de veertjes in hun handpalmen landden.	19	Beeldspraak en Statisch
De tweeling Cheira en Heira woonde op de top van een heuvel in een klein kreupel huisje dat onder het lommer van een johannesbroodboom stond. Deze boom was altijd gevuld met vogels en hun wisselzang, al waren zij meestal onzichtbaar. De bladeren waren altijd in beweging.	19	Statisch
(...) ze waren grof gerimpeld als een rotswand of een verwrongen wilg (...)	19	Beeldspraak
In acht nemend dat ze enkele eeuwen oud waren (zij hadden de bergen zien opgroeien, moet u weten, mijn heren), zagen ze er nog goed uit voor hun leeftijd.	19	Statisch
Ze bestonden uit meer lagen dan een ui.	20	Beeldspraak
Zo konden zij veel schel en schallend plezier hebben met granaatbloesems die zij op hun schoot legden en aan Mamoerra toonden als inwijding in de anatomische raadsels van het vrouwendom. Het gele poeder van de meeldraadjes bleef aan hun vingers kleven (...)	20	Dynamisch
- en zochten om zoveel schoonheid, om het kleurige palet van haar ogen en haar mond, een ibis opgerold in de sneeuw.	20	Beeldspraak
Zoals zij daar onder die vijgenboom in Abqar had gelegen, een kirrend molecuultje van een mens, een spartelende druppel van de maan, haar witte parellijfje bespeeld door groene en gele schaduwen, verspreidde ze een bedwelmende geur, haar ogen groot en gelukkig met de hemel in de gewelven van haar oogleden.	21	Statisch en beeldspraak
De koele gedeelten van de dag brachten zij door met het zoeken naar kruiden en planten. Kibbelend, kwebbelend en giechelend als winkelende vrouwen zochten zij gemberen vlakten, komijnen dalen en kanelen bergpassen af. Hoewel de omgeving dor was – er groeiden vooral cactussen, distels en grijze, droge olijfbomen – wisten zij altijd terug te komen met grote voorraden in de schoot van hun kleren. Boeketten van verse en sappige planten die in waterrijke gebieden of bij bergkreken of in vruchtbare wadi's behoorden te groeien, in elk gebied behalve waar zij woonden. Zij verzamelden harmal, nachtschade, wolfskruid, mandragora, papaverbollen en moederkoren en verkochten peterselie, lavendel, rozemarijn, koriander en kruisemunt aan de vrouwen, die zelf tevergeefs naar deze planten zochten. Elke duistere kwaal of ziekte, waaraan vooral de immer klagende oude vrouwtjes leden, wisten zij te helen	21	Dynamisch

met hun geneeskrachtige planten.		
Na elke zoektocht waren zij vrolijk, vol plezier en schunnigheden, alsof zij niet in de hitte en droogte, op dode grond en tussen kale bergen hadden gelopen, maar een middag in een knapenbordeel hadden doorgebracht.	21	Beeldspraak
Bij de vijgenbomen aangekomen die op het stukje grond groeiden dat een erfenis was van generaties Baba Balook, keek zij of de vruchten al aan het rijpen waren en liep ze weer een heuvel op naar huis. De avond was geel bepoederd, de nacht viel en op het plein zag zij een vuurschijnsel. Niet van demonen of vuurvliegen dit keer.	22	Statisch
De muggen dansten een vuurdans. De sterren knipperden.	22	Statisch
(...) hij sliep kreunend en zuchtend in, naast zijn bejaarde vrouw die als een rozenstruik lag te slapen.	22	Beeldspraak
Op de dag voor zijn vertrek keek Baba Balook uit over zijn vijgenbomen in de vallei Abqar als een reiger over zijn waterrijk, de verdrietige koning.	23	Beeldspraak
De avond was geel en blauw en werd bescheiden gevuld door de bellen van twee magere geiten die onder de bomen kauwden, in gezelschap van de ezel. Hij liep naar beneden om afscheid te nemen van de geiten, die onbewogen verder kauwden onder zijn omhelzing en nam de ezel mee naar boven om hem te drenken. Nog eenmaal bleef hij staan en keek op naar het domend gewelf. Hij had een brok in de keel en knipperde snel met zijn ogen.	23	Dynamisch
Het schokschouderen van Mamoerra, die met haar rug naar hen toe stond, deed hen hun bezigheid staken om haar in hun armen te nemen: haar ogen waren twee watervallen.	24	Beeldspraak
Een hagedis hield hun bezigheden in de gaten.	24	Statisch
Baba Balook en Mamoerra keken hen na terwijl zij in het maanlicht de heuvel af wiegelden.	24	Statisch
De uil, die van het dak naar de vensterbank vloog, probeerde iets te zeggen, maar kwam niet verder dan het vragend voornaamwoord. Mamoerra lag in een hypnose van vertedering die alleen vrouwen bevangt en de uil stotterde op het ritme van haar raadselachtige hart.	25	Beeldspraak
Af en toe gromde Baba Balook in zijn slaap en schudde hij met zijn hoofd alsof een mug hem plaagde, (...)	25	Beeldspraak
(...) zij raakte zijn pezerik aan die loom lag te slapen in het kroes, een kleine vlezen aubergine: donker, glanzend en, vooral de laatste tijd, vol van zaad. (...) Daaronder de dubbele knotten van een wilg.	25	Beeldspraak
De uil vloog weg.	25	Statisch
In de verte begonnen kikkers plotseling luid te kwaken en hielden pas op toen zij, geschrokken, haar hand wegtrok.	25	Statisch
Radeloos begon zij stilletjes te huilen, en de tranen die op zijn rug vielen, vielen tevens in zijn dromen van Paravion, dat groen was en waar de beken en rivieren spikkels vertoonden van de onophoudelijke regens. Hij droomde dat hij op zijn rug in dat water dreef, tevreden en gelukkig, geen werk om handen, maar in het besef van grote weelde; beide oevers werden beschaduwde door boomgaarden. Het water was vloeibaar diamant, waarin pauwen werden weerspiegeld, maar plotseling begon hij te zinken omdat hij beseftte dat hij niet kon zwemmen. Daarna kwam hij bovendrijven en hij merkte dat een volle blaas of gezwollen bloed hem een aangenaam gevoel bezorgde. Hij werd verblind door glinsteringen, trossen gepelde vruchten met glanzend vlees wiegden boven zijn gezicht. Het water kabbelde luidruchtig. De regen beroerde de oppervlakte van zijn droom.	26	Dynamisch en beeldspraak
(...) zij hield haar adem in, haar zijwaarts wijzende borsten, die een onafhankelijk leven leken te leiden van haar bovenlichaam, de appels van de maan, (...)	26-27	Beeldspraak
(...) en haar borsten zuchtten met hun zacht lycheevlees gezwollen door de zwangerschap.	27	Beeldspraak
Het misbaar van kikkers, dat was toegenomen, hield op.	27	Statisch
Hij had haar naar binnen gestuurd en zich verontschuldigd bij de verkoper die verontwaardigd keek alsof hij een uil had horen spreken.	28	Beeldspraak

Ze hadden zelfs een keer duiven en kwartels voor hen meegenomen, en de geur van dat zoete gebraad had menige mond doen kwijlen.	28	Dynamisch
Waar bleef zijn medemenselijkheid? Zou hij rijkdommen vergaren terwijl hun ellende alleen maar toenam? De hond.	29	Beeldspraak
Ze hadden drukke tijden meegemaakt toen zij, in beregende seizoenen - maar die leken zo ver weg -, in de schaduw van bloeiende amandels, citroenen en olijven, de vrouwen in de gaten hielden die geborgen, sommigen met de baby's in een draagzak op de rug, op het land werkten om daarna het huishouden te verzorgen.	29	Statisch
De insecten op de grond en in de lucht hadden net zo'n druk bestaan als de mannenhanden die ze verjoegen.	29	Beeldspraak
Hoe dan ook, besloot het dorps hoofd, Baba Baloeke zou niet alleen van de vruchten plukken of, als alles goed ging, er niet eens van eten.	29	Beeldspraak
Het was een uur voor zonsopgang en de wereld hield zijn adem in. Een hagedis aan de muur was getuige van het afscheid van Baba Baloeke en Mamoerra en glipte weg tussen de balken onder het plafond van bamboe.	30	Statisch
Op de binnenplaats liet de ezel zijn ochtendgeween horen, de nek uitgestrekt en de lebben omhoog gekruld, een zwoegende stotteraar, en hij zwiepte met zijn staart. In de ooghoeken waren zwarte tranen verzameld: vliegen. Geen haan kraaide, die was al enige tijd geleden uit noodzaak opgegeten.	30	Statisch en beeldspraak
Zonlicht vulde hun geopende monden, maar kon, hel als het was, de gele en bruine tandkantelen niet wit poetsen.	31	Statisch
De mannen vlogen recht in de lievelanden van de dageraad die een anticipatie was op de duizelingwekkende omarming van Paravion.	31	Statisch
De vrouwen zwaaiden onzichtbare palmbladeren van afscheid en zegeningen.	31	Beeldspraak
Hij werd een zwarte punt die opging in wat een eenzame wolk leek.	32	Beeldspraak
Niet lang hierna stierf hij in het gemak, beschenen door een enkele lichtstraal, waarin muggen grijzig dansten met de stuivelingen van het stof.	33	Statisch
Op zijn gezicht dreef een zalige glimlach als de maansikkel in een beek, (...)	33	Beeldspraak
De wolk, waarin de reizigers verdwenen waren, viel langzaam uiteen in witte vlokken en niemand zag die wonderlijke sneeuw - niet de werkelijke sneeuw, maar een tuimeling van ontelbare witte veren -, behalve een slaperige, oude herder onder een olijfbos in een verre vlakte die dacht dat het amandel- of citroenbloesems waren; en een visser aan de Narvelzee die zijn netten en boot gereedhield omdat hij precies wist wat die geleverde val betekende. De seizoenen zijn niet meer wat ze geweest zijn, dacht de herder, en hij haalde een fluit uit zijn herderstas.	33	Statisch
Hij pakte een anonieme hand vast - zijn slaperige hoofd was een distel van zwarte stekeltjes, die hem zo geliefd maakten bij zijn moeder.	34	Beeldspraak
Senoenoe keek met traanheldere ogen op waarin de ochtend verzonken was.	34-35	Beeldspraak
De lucht werd opgeschrokken door de eerste kreten die tegelijkertijd klonken en vogels vlogen weg.	36	Statisch
Terwijl zij een vogel schoonmaakte, was de een peperkorrels met een stenen vijzel aan het fijnmalen en de ander bonen aan het pellen.	37	Dynamisch
Een rumoer en een opschudding in de johannesbroodboom deden haar afvragen wat zij zoal deden, voordat zij indommelde met een brok in haar keel en haar man in haar hart.	37	Statisch
Haar lange wimpers maakte ze op met kohl totdat ze eruitzagen als bottende twijgjes.	38	Beeldspraak
Blauwe aders waren er en der onder haar huid zichtbaar als de schaduw van takken op zonnige sneeuw. Zij was een verzameling van blanke en blauwzwarte trossen die voor geen markt bestemd was.	38	Beeldspraak
Pas in de witte en rode ochtend hadden zij haar teruggevonden in de vallei Abqar, zacht zingend en rijpende vijgen betastend met delicate vingers.	39	Statisch
Nu haalden zij de bonen uit hun vruchtvlies en merkten op hoezeer elke boon op een embryo leek.	40	Beeldspraak
Met ingevallen mond kusten zij haar bloeiende onderlip, die vol was en lichtelijk	40	Beeldspraak

hing, met de inkeping in het midden, een rood lelieblad.		
De karmozijnen zonsondergang was zonder wolken en verlaten, in die zin dat de heuvels zonder silhouetten van mannen waren die voor het avondeten flaneerden om de loomheid uit hun ledematen te verdrijven en de eetlust op te wekken; voorheen was daar die kleine zwarte stoet die uit elkaar viel en samenkwam, met de bomen versmolt en zich er dan weer los van maakte.	41	Statisch
Nu renden daar kinderen rond, huppelend als mussen, klimmend in bomen.	41	Statisch en beeldspraak
Een gevoel van verlatenheid was in de lucht en in hun boezem.	41	Dynamisch
Het gekriek van de cicaden deed hen huiveren van weedom.	41	Dynamisch
Uit de bomen sprongen schimmen als luizen te voorschijn en renden de heuvel af.	42	Beeldspraak en statisch
Mamoerra was een hemelse kok, nogal letterlijk, want haar voorkeur ging uit naar gevogelte. En niet het gevogelte dat stervelingen eten, maar vogels als spreeuwen, merels, vinken en een enkele keer zelfs nachtegalen. (...) Had zij een kraanvogel of een feniks kunnen bemachtigen, ze had ze onderworpen aan haar kookkunsten. (...) Cheira en Heira vingden de vogels voor haar, de boom achter hun huisje was een taveerne voor verschillende pluimdieren, waaruit vooral de mussen allerbevalligst wankel wegfladderden, dronken van hun eigen getjilp. Zij hoefden geen vogellijm te gebruiken, of valstrikken; de vogels aten werkelijk uit hun hand. Merels en spreeuwen vulde zij met rozijnen en noten en ze diende ze geroosterd of gebraden op met gekookte kweeperen waarin de ze veren stak, zodat ze veel weg hadden van een zee-eegel. Wilde duiven braadde zij in roomboter, uien en kaneel, waarna zij ze bestrooide of vulde met amandelen, pistache en rozijnen, het geheel gekleurd door gemalen saffraan, die in bijna geen van haar gerechten ontbrak: het oog eet vóór de mond, sprak zij. In een bed van bananen- en druivenbladen legde zij geroosterde vinken, bedekt met de dooiers van kwarteleieren en rozemarijn en gekruid met kaneel, kardemom en nootmuskaat, in een glazuur van suiker. De nachtegalen wikkelde zij met rozijnen en gedroogde vijgen in palmladeren en begroef ze voor lange tijd in de as van een smeulend vuur, waarna zij ze bestreek met rozenhoning en oranjebloesemwater en bestrooide met granaatpitten.	42-43	Dynamisch
Wel hadden Cheira en Heira haar gezoogd met de beste melk van de koeien, van de edelste kemelinnen en zelfs van gazellen.	43	Dynamisch
In de eerste dagen na het vertrek van Baba Balook had zij enkel vis klaargemaakt. Cheira en Heira ruilden cannabis en moederkoren bij de visser voor verse vis. Op de kust van de Narvelzee bedauwde zeesproei hun oogleden met een zilte sluimering. Mamoerra roosterde sardientjes met citroen voor het middagmaal. Voor de avond had zij de keuze uit zeebrasem, zwaardvis, elft, wijting, poon, koningsbarbeel of zeehaan. De Narvelzee was zeer rijk aan fauna, geschubd zilver, maliën goud dat geboren leek uit het alchemie spel van zon, schuim en aquamarijn. Rode zeebrasem – de favoriet van Cheira en Heira -, door de tweeling ontdarmd, marineerde zij in koriander, peterselie, paprikapoeder, komijn, zout, citroen en knoflook, waarna zij hem vulde met rijst, olijven, tomaten en op een bed legde van aardappelen. (...) Een lofdicht op het land en zee dat verrukkelijk droop alsof het net uit de golven geboren was.	43-44	Dynamisch
Vruchten wachtten hem voor het nagerecht, opeengestapeld, verzameld uit een hoorn des overvloeds, die ook de zee als bakermat heeft.	44	Dynamisch
Ze waren dan ook teleurgesteld toen zij na de dag van haar vreemde verdwijning geen vis meer wilde bereiden. 'Hij kan geen vis meer zien,' zei ze.	44	Dynamisch
Ze hoorden het droevige gemekker van de geiten in de vallei. Op de binnenplaats vermaalde de ezel het afval van de groenten. Zijn kaken en tong wentelden alsof hij bezig was een stukje groente tussen de verstandskiezen weg te werken.	44	Statisch
Zo bleven zij zitten totdat de dageraad het viooltje van de vlam deed verwelken, waarna zij geruisloos verdwenen.	45	Beeldspraak
Het balken van de ezel wekte haar niet.	45	Statisch
Zoals Mamoerra daar zat, steunend op een hand, het hoofd op een opgerezen	45	Beeldspraak

schouder, de lokken een tuimeling van lauwerkransen, de slappe hand palmbloot in haar schoot, een kom van schaduw, met lome spieren en wimpers, terwijl een donkerrode geeuw haar iets roofdierlijks gaf, was zij om op te eten.		
Toen drong het tot haar door dat wat haar had gewekt niet het geratel van cicaden was, (...)	45	Statisch
Wanneer het doetje, zoals het meisje hem ook nog had genoemd, met vuistjes zijn ogen droogwreef, was het meisje allang weer bezig de dolken van de aarde te trotseren.	48	Dynamisch
Moeilijker was het voor haar om tijdens etenstijd haar zoon te vinden, die zich in de holte van een boomstam had begraven na een tweede, veel grotere vernedering: ingehaald en door een meisje ook nog.	48	Statisch
Voor even droegen zij weer de mussenvleugels van de jongheid.	50	Beeldspraak
Toen dat zo bleek, liep hij naar zijn zus toe en nam haar in een onhandige knuffel, kuste haar spiraallocken en aaide haar rug met zijn handpalm alsof hij een stekelvarken aaide.	50	Beeldspraak
'Mama!' klinkt het toen uit alle huizen, met de tweede lettergreep langgerekt en zo hees dat die onmerkbaar overging in het gekras van de kraaien die uit enkele olijfbomen opvlogen.	50	Statisch
(...) met de schors van de walnotenboom wreef zij de tanden wit, maar het tandvlees en de binnenkant van de lippen werden daardoor donker als de lebben van hinden.	51	Dynamisch en beeldspraak
De huifkar, voortgetrokken door een muilezel met oogkleppen, arriveerde.	51	Statisch
De berijder huiverde van genot en grijsde om de rozenstruiken en appelgaarden die achter zijn rug ruiselden door de onrustige en welluidende vogeltjes van hun gesluerde stemmen.	52	Beeldspraak
Hij reed trager en mende het dier luider dan nodig was.	52	Statisch
De vrouwen bogen zich naar elkaar toe, fluisterden en de cosmetische heesters schudden van vrolijkheid, toen hun kraaiestemmen spotlachend opvlogen.	52	Beeldspraak
'Huu!' riep de karretier en de muilezel hield stil. Melancholiek liet deze het hoofd hangen, blind door de oogkleppen, een vierpotige zwartkijker.	52	Beeldspraak en statisch
Een wachtende ezel voor een verward stoplicht perste een perfecte bol uit zijn aars, die zich als een roos opende en weer sloot.	53	Beeldspraak
Twee mannen in bruine, ruw-wollen habijten, de een zijlings op een ezel gezeten, de ander met een knapzak en nieuwe gymschoenen die detoneerden met de rest van zijn agrarisch voorkomen, schudden elkaar langdurig de hand.	53	Statisch
Een bij werd misleid door de afbeelding van een roos op een kaart en botste ertegenaan, op zoek naar een ingang tot die dimensie.	54	Statisch
Vliegen waren vaste klanten.	54	Statisch
Bedelaars jemieerden, ezels balkten, auto's claxonneerden.	54	Statisch
Waar rozen, jujubes en jasmijn hadden gefloreerd, daar waren enkel de droge planken van de kar.	55	Beeldspraak
Hij lachte en zette de muilezel in beweging.	55	Statisch
Met prachtige ogen, waaruit de nacht met zijn sterren niet wilde wijken, bekeek hij het publiek, voordat hij verderging.	55	Beeldspraak
De vrijwilliger dacht na, lachte een maansikkel bloot en zei: 'Een banaan!'.	56	Beeldspraak
En daarop trok hij een gedroogde vijg uit de bilnaad van de broek van de vrijwilliger, in wiens voorhoofd de zon een ekstervleugel verried: magisch blauw glom het.	56	Beeldspraak
'...op de achtergrond telde de koekoek een eeuwigheid van uren af, de krekels tsjirpten, en zoet viel in zijn oren het getinkel van de geitenbellen.	56	Statisch
(...) peterselie, koriander en kruizenmunt vormden een oerwoud, de bosuitjes een oever van riet, bossen knoflook: dit was een oosterse welvaartsstad in het klein.	57	Beeldspraak
De amber en muskus – van walvis, hert of rat, maar hoogstwaarschijnlijk imitatie – van de parfumverkopers bedwelmden de passanten.	57	Statisch
Oude vrouwen, uit de bergen geschapen, met ingedeukte gezichten en kevelkaken, verkochten pauwenveren, gedroogde kameleons, gemummificeerde reptielen,	57	Beeldspraak en statisch

drankjes, kruiden; (...)		
De vrouwen liepen naar het plein van de bazaar, ontmoetingsplaats van vliegen, (...)	58	Statisch
Aan vleeshaken hingen halve en hele schapen, lammeren, kippen, kalkoenen, gevierendeelde ossen en koeien, landkaarten van mals rood en onverteerbaar wit. Schapenkoppen staken hun roze, ruwe tongen uit. Afgehakte hoeven lagen op de grond.	58	Statisch
Uit grote ketels, waarin slakken werden gekookt, steeg damp op.	58	Statisch
Een andere man, met zonnebril en een tulband, die als een binnenband op zijn hoofd lag en zijn kale kruin niet bedekte, speelde met een witte muis in de holte van zijn hand.	59	Statisch
De vrouwen snoeven hooghartig door hun hippische neusvleugels.	59	Beeldspraak
Hij verscheen plotseling in de groenbruine schaduw onder de palmboom, (...)	59	Statisch
De bewegende palmbladen morsten af en toe wat licht over zijn fraaie gezicht dat werd omkranst door een tuimeling van lokken als ravenveren.	59	Beeldspraak
De wind bewoog de franjes van zijn haren met vaardige kappershanden.	59	Beeldspraak
De glanzende vruchten hingen aan de bebladerde takjes van een stronk die hij met beide handen droeg en die tegen zijn schouder leunde. Ze zagen er vers uit, net vanochtend geplukt, zou hij ze later vertellen.	60	Statisch
Onder de sierlijke boog van haar zool had een zich uittrekkende kat gepast.	60	Beeldspraak
Alles ging langzaam, de beweging van zijn vingers – een rode steen fonkelde op zijn ringvinger -, het wapperen van het papier, haar ademen, het geknipper van ogen, de kroonluchter van de zon in de palmboom: zo traag kon een zeeanemoon niet dansen.	60	Beeldspraak
Alvorens naar Cheira en Heira te gaan, bracht Mamoerra de ezel naar de vallei Abqar waar zij hem vastbond aan een vijgenboom. Zij ging op de grond zitten met gespreide benen om haar buik de ruimte te geven en aaide de geiten over de rug. Ooit, misschien dat de tweeling zich die tijd kon herinneren, had hier ene beekje gestroomd. De bedding was nu geheel droog, de stroming van het water had diepe groeven achtergelaten, distels groeiden aan de rand van dit oord waar de beek begraven lag, de kromme vijgenbomen hingen er treurend bij, bedekten met bladeren hun vruchteloze schaamte. Hier wilde zij begraven worden of opgebaard voor de aasgieren.	61	Dynamisch
Zij vroeg zich af of het kind alleen het kloppen van haar hart kon horen of ook het gemuilde wiegewiegelen van de vijgenbladeren?	62	Dynamisch
Hoe mooi zou het zijn als zij hier guirlandes kon vlechten, omringd door een gorgelkoor van vogels, bespied door Baba Balook, de jongens, de mannen. Zij kon naakt in het water stappen, haar lichaam in de rimpelingen als water in absint, haar buitenste labia twee rozenbladen die de stroom niet kon meevoeren: zij zou zich sirammen, vlekken zonlicht zouden haar schrobben en de wind zou klaarstaan met duizenden handdoeken geweven van spinrag.	62	Statisch en beeldspraak
Haar mond zou ze buidelen tot een maankop en hij zou zich drenken met haar sap.	62	Beeldspraak
De kikkers zouden kwaken, de krekels tsjirpen, de vogels oude motieven kwedelen, hij zou grommen, zij kort en melodieuw piepen, de rug krommen en dan uiteenspatten.	62	Statisch
Maar zij wist ook dat in de tijden dat het water kabbelde en de velden leefden, zij niets van dit had kunnen bedenken noch toestaan.	62	Statisch
Een hagedis was getuige van haar overpeinzingen en visioenen, niet geheel op zijn gemak, klaar om elk moment te vluchten.	63	Statisch
Af en toe sprong hij op, wilde vliegen, de zwaartekracht plukte hem uit de lucht, waar zijn voeten nog wild trappelden, rende verder, harder en harder, strekte zijn armen uit, veroorzaakte een beroering in de vijgenbladeren. De ezel bewoog onrustig.	63	Statisch
De kraaien hadden hem doof gemaakt.	64	Dynamisch
De man op de bok sprong nu en dan op in een uitbarsting van wanklanken, en de hele kar, inclusief de ezel, veerde met hem op.	65	Statisch
Een hele appelgaard zou daar niets aan kunnen veranderen.	65	Dynamisch
De druiven werden geplukt en gedeeltelijk verkocht. Het werd gebruikt als een gezamenlijk uitbreiding: in de binnenplaats werden kleren gewassen en opgehangen,	66	Statisch

waslijnen kruisten elkaar en het huis als telegraafdraden, de mussen sliepen erop, en wanneer er gezamenlijk werd gegeten, werd daar gekookt.		
De herfst betrad het landschap, merkbaar niet in kleur of neerslag maar alleen in de lengte van de nachten; (...)	66	Statisch
Witte uilen bezochten de huizen en vlogen van vensterbank naar dak. Luid weenden zij.	66	Statisch
'Nevernym vliegt in het begin uitstekend, maar daarna is het niet meer te sturen; het gaat tekeer als een ezel met kolder, is niet te bedwingen, het rafelt snel en is niet windbestendig.	67	Beeldspraak
Zij knipten de navelstreng door, wikkelden hem in een kleed en legden hem op de boezem van Mamoerra, die vloeibaar was, in een wereld van pijn, een dooiontboeide beek.	68	Beeldspraak
Mamoerra werd onder vijgenbomen begraven. In de avonden bezocht een uil het graf en hij liet er zijn monotone elegie horen.	69	Statisch
Zij legden hem op schoot en vlooiden zijn hoofd. Tussen hun nagels vermorzelden zij hoorbaar de vlooiën: 'Moet je zien, wat een grote!'	69	Statisch
Toen hij vijf jaar oud was, namen ze hem op de ezel mee naar het badhuis in de stad.	69	Statisch
Daar onderrichtten zij hem in de functies van zijn anatomie en toonden hem het zwaluwnest waaruit hij gevlogen was.	69	Dynamisch
Toen Baba Baloeck zeven werd brachten Cheira en Heira hem naar de vallei Abqar, het lapje grond met de vijgenbomen dat hij had geërfd. Hij kreeg een kromstaf en een herderstas en moest voortaan de twee geiten van zijn vader hoeden. Een beekje, dat net had leren lopen, strompelde onder de bomen en er begon gras te groeien voor zijn vee. De jonge halmen bewogen in de wind, verbaasde spruiten in een nieuwe wereld. Een zwerfkei had zich onder een boom gezet om wat verkoeling te vinden, maar zag zijn reis ten einde komen: het werk de zetel van de jonge herder.	70-71	Dynamisch en beeldspraak
Op de elektriciteitskabels van de trams roestten mussen, wonderlijke wolken sierden het azuur en overal in dit zalige oord ademde rijke lommer, een groen antwoord op het katoen dat aan de hemel groeide.	71	Statisch
Een amandelboom stond als eerste in bloesem. De bomen in de vallei begonnen op aanwijzing van de wind te spreken, schudden hun bladeren als een menigte wasvrouwen hun linnen, de beek stroomde vastberaden en bracht verkoeling, de vijgen rijpten. In het water dreven de gouden vruchten die de zon liet vallen. De geiten waren welgevoed en een droevig vibrato klonk door in hun gemekker.	75	Statisch
Hij had een charmante, ronde wipneus, zijn wimpers krulden trots op als de bladen van een lelie in volle bloei. In het wit van zijn oogbollen lag een verre heilige hemel begraven.	75	Beeldspraak
Hun krachten waren grotendeels uitgezogen, de jongens die hen met rust lieten wisten niet dat hun kromme vingers nauwelijks meer knijpen konden, ze waren droog en knokig geworden als sprokkelhout en zouden hoogstwaarschijnlijk spoedig breken.	76	Beeldspraak
Hoe hij ongezien een fluim, een buidel van kristallen luchtbelletjes en speeksel als kikkerdrillen, in zijn handpalm spuwde en zich zonder hoorbaar geslijm afsjorde, was een mysterie, in elk geval niet iets wat hij uit enig boek had kunnen leren.	77	Beeldspraak
(...) als droeg hij alsnog de luier die hij nooit van zijn leven had gedragen met een schare vliegen achter zich aan.	77	Statisch
Hij sloot zijn vrouw op en liep over het asfalt dat naar school leidde alsof hij een berg beklom.	78	Beeldspraak
Tijdens het praten hakte de man onzichtbare komkommers in de lucht met zijn rechterhand.	78	Beeldspraak
Toch keken zij alsof zij door vensters in een wazig landschap staarden dat de ogen loom maakte.	79	Beeldspraak
Baba Baloeck dreef de twee geiten klingklangend de heuvel op naar zijn huis. (...) Het avondroze zette de velden en bergen in een zachte waas.	79	Statisch
Hij had de pijn proberen weg te wassen in het beekje en zijn leden tintelden van reinheid. Hij had daar gesparteld in een omarming van gouden stof en groene	79	Statisch en Beeldspraak

schaduw en een bries als de adem uit de mond van een meisje dat aardbeien en citroenen had gegeten. De bomen hadden klaargestaan met gespreide handdoeken met een solaire inslag en een schering van chloroform, pluizig en zacht herfstkatoen.		
Een herder, die altijd zijn schapen bij de school hoedde, zat onder het raam weggedoken.	80	Statisch
De geitenbellen wekten Baba Baloek en vergezelden hem de heuvel af. De geiten graasden en kauwden aan cactussen en olijvenbladeren.	82	Statisch
Ergens probeerde een krekkel zijn morse uit, een koekoek gaf een eeuwigheid van uren aan, een kraai kraste, een kikker kokhalsde, de ezel giegaagde, maar niets kon overstemmen het bengelend geluid van de geitenbellen.	82	Statisch
De hemel opende alle poorten om ruimte vrij te maken voor de zon die zenitwaarts klom, (...)	82	Statisch
Na een zucht hervatten zij hun werk, als een rozenkrans ging een bloesemsnoer tussen hun verschroepelde vingers, in de verte hoorden zij de geiten. Zij hielden de collier omhoog waaraan zachtjes de bloesems van granaat, amandel en citroen zwaaiden, als marionetten die met andermans stem spreken, in dit geval het geluid van de geitenbellen.	83	Statisch
De onderwijzer nam zijn aansteker, merk Zarolho, uit zijn borstzak en er lichtte een prometheïsche gloed op die zijn sigaret aanstak, merk Casa Sport, die niet uit tabak, maar uit sprokkelhout leek te bestaan.	83	Beeldspraak
Dit was een luidruchtig land, dacht de leraar, waar in uitgestrekte vlakten en ruige bergpassen stilte regeerde over een bevolking van krekels, werd dat zwijgen ruimschoots gecompenseerd in plekken waar mensenlevens geconcentreerd waren, of dat nu in gehuchten en dorpen of in steden was.	84	Statisch
In een stoffig veld nodigden de distels de geiten uit voor een maaltijd; de tafelmuziek werd verzorgd door het geluid van geitenbellen.	84	Statisch
De ijscoman dronk Orangina, vlooiën van koolzuur sprongen op en neer en de ijsblokjes tikten tegen het glas als het geluid van de geitenbellen.	84-85	Beeldspraak
Verder weg zat een huilende jongen eenzaam gehurkt bij een beekje en waste zijn broek, een kring van smaragden vliegen zoemde rondom hem en droop dan teleurgesteld af.	85	Statisch
Daar aangekomen sloop hij het huis binnen, vader was druk bezig te slapen en moeder voerde achter het huis de luidruchtige kippen en sprak met de buurvrouw, het was moeilijk het ene gekakel van het andere te onderscheiden.	85	Statisch
Hij besloot later terug te komen en drentelde rond in heiige velden waar hij droevig werd gestemd door het geluid van de geitenbellen.	85	Dynamisch
- sikkels. Lijnen en sikkels, ratelden de ezel en kar.	86	Statisch
De ezel was er zo aan gewend dat zijn lome pas onderbroken werd door een hoest die de kar en hem deed opspringen, dat hij dit nu gewoontegetrouw deed, hoewel zijn voormalige karrenman bewegingsloos lag.	86	Statisch
In de groene valleien waar anemonen bloeiden, hoedde een oude herder zijn schapen en schramde met zijn schalmei de frisse stilte. (...)	87	Statisch
Aan de Narvelzee haalde de visser zijn netten op die zwaar waren van lijken en spartelend zilver. Overal rondom hem dwarrelden witte uilen en vroegen 'hoehoe', een veel droeviger gezang dan het geluid van geitenbellen.	87	Statisch
Buiten bloeide een boom met gekaramelliseerde appels, de takken bogen onder de last, en de vruchten dienden op en neer, nog niet geheel rijp.	87	Statisch
Onder de vijgenbomen hing een absintgroene gloed.	87	Statisch
Op de achtergrond telde de koekoek een eeuwigheid van uren af en werd maar niet moe, de krekels tsjirpten, het beekje sprak in tongen.	87-88	Statisch
De jongens vielen aan, duwden hem op de grond, schopten en rolden hem door het stof. De geiten liepen weg.	88	Statisch
Senoenoe wilde achter hen aanrennen, maar vergetend dat hij in een boom beland was, viel hij op de grond.	89	Dynamisch
De herder, die niet begreep wat er aan de hand was, stond op, liep naar het beekje,	89	Statisch

trok zijn okerkleurige habijt uit en stapte het water in. Iets bewoog tussen de bladeren, sprong van de ene boom naar de andere, grote vleugels flitsten voorbij, een gouden gekrul.		
Ook een hagedis, op weg naar wie weet waar, stopte even om haar in zich op te nemen.	89	Statisch
Ze was blank, bijna ziekelijk blank, ware het niet dat de zon zo'n plezier had in dat blank, waarop geel en groen morsig dropen, glanzend als olieverf, een paletstudie voor een citroenboom.	89	Beeldspraak
De bladeren ritselden.	90	Statisch
Onder water bedekte Baba Balook met beide handen zijn drijvende tottoe, het enige visje dat wilde leven in de beek.	90	Beeldspraak
Zij keek hem aan en glimlachte met lippen die zich als ibisvleugels uitstrekten.	90	Beeldspraak
De waterreven probeerden haar hand mee te voeren, een cirkelend bed voor wat zij dachten dat een kleine zwaan was.	90	Beeldspraak
Wat blauwe glinsteringen in haar haren hadden geleken, bleken blauwe bloemen te zijn, de bloemen van vlas.	90	Statisch
De koekoek riep enkele malen zijn eigen naam.	91	Statisch
Zijn habijt lag te ver om hem te kunnen pakken, evenals zijn stok en herderszak die dienst had kunnen doen als vijgenblad (...)	91	Beeldspraak
Nacht, morgenrood en een onvoltooide maan – hieruit bestond zij.	91	Beeldspraak
Langzaam stond Baba Balook op, het water gleed in slingers van zijn lichaam af als van een kleine rots en hij liep naar haar toe. Zijn visje zwaaide heen en weer.	91	Beeldspraak
Er ontstond beroering onder de bomen, de geiten renden weg, de stengels van distels meesleurend, de takken leken haar armen hulp te bieden. Ze waren in een struik gevallen. De herder tolde in een wirwar van zachte maar sterke armen en werd geprikt door twijgjes en takken.	92	Statisch
Heerlijk was het geluid van de wind in de vijgenbomen en wonderlijk het geluid van het beekje, toen hij zijn ogen sloot en aldus terecht kwam in een wereld gestoffeerd door haar jurkje.	92	Dynamisch
Zij omsloot hem zoals een schil het vruchtvlies.	92	Beeldspraak
Op de bodem van de beek glinsterde een gouden pijl.	92	Statisch
De mannen vlogen hem voorbij en hij zag ze verdwijnen in de halo van een witte wolk.	93	Statisch
Hij hield zich vast aan de randen, bang om ervan af te worden geworpen, en hield zijn blik gericht op één punt, alsof hij voor het eerst op een paard reed.	93	Beeldspraak
Toen Nevernym een gladde hemelbaan had gevonden, een comfortabele positie tussen de windvlagen die zijn oren verdoofden, ontspande hij zich en gaf hij zich over aan de hemelse dronkenschap en extase van de vlucht.	93	Dynamisch
In de labyrinten van lichtpegels en in de spiegelhallen van de zon raasden flitsen van schitteringen en iriserende uitbarstingen voorbij. Nog nooit had hij het licht en de hemel zo driedimensionaal aanschouwt.	93	Dynamisch
Slierten wolken sloegen hem tegen het gezicht, hier, mijn lief, een aandenken.	94	Dynamisch
Als een blad tuimelde het spiralend naar de grond (...)	94	Beeldspraak
Nu begreep hij de uitdrukking die Cheira en Heira hadden gebezigd: 'Een mus of Nevernym', dat wil zeggen, beide leven kort.	94	Beeldspraak
Geen paniek, na wat rust zou Nevernym vast als een adelaar vliegen.	95	Beeldspraak
Boven de rots leidde een johannesbroodboom een onzeker bestaan, de vruchten waren nog onrijp.	95	Statisch en beeldspraak
De vlakten, de passen voor hem en de lila bergen aan de horizon waren een versteende verlatenheid, maar vreemd genoeg was de lucht doortrokken met de geur van menselijke uitwerpselen.	95	Statisch
Het landschap bood weinig variatie: bergen en tafelland, dellen, droge beddingen, cactussen, doornstruiken en de onvermijdelijke grijze olijfbomen, gekromd als bejaarde venters onder zware marsen. (...) Er was geen leven, alleen steen, en in de hemel helle vuur. Hard licht, hard steen.	95-96	Statisch

Een eenzame oleander toonde de laatste verschrompelde bloesems zoals een lichtekooi haar vergane borsten.	95	Beeldspraak
De laatste zon raakte zijn ogen aan en hij zweefde tussen de eerste sterren in.	96	Statisch
Zijn maag was op slot en grendel, zijn keel dichtgeknepen, zijn hart een zwaluwnest waarin jongen ongemakkelijk bewogen.	96	Beeldspraak
De boom achter hun huis had tot nachtval gekwetterd en geschud van de vogels. De twee witte uilen hadden hun legerplaats daar verlaten.	96-97	Statisch
In de holte van de stam lag de vogel te sluimeren die de grootste was in omvang, maar de kleinste van vleugel: Senoenoe.	97	Statisch
(...) vrouwelijke rondingen begonnen zich als een klimplant om hun lichamen te slingeren, festoenen voor de toekomstige bruidegom.	97	Beeldspraak
De kim had een witte boord. Langzaam werd de horizon gevuld met een overvloeiend schijnsel. Een schoudermantel van gouden licht drapeerde zich op de kin en de gehoornde zon begon zich op te richten. De dageraad vulde het land en de vogels begonnen hun aubade in de geelgroene ochtend, een baldakijn van bloeiende Citroentakken waaronder de zon met groeiende stralen de eerste bejaarde vrouwen wekte die gebogen onder een doornenkroon van sprokkelhout naar de stad togen om hun waar te verkopen.	97-98	Beeldspraak
Halverwege remde hij af en rende weer de heuvel op, waar hij zijn geiten meetrok. (..) Hij rende de heuvel af. De geiten stoven weg.	98	Dynamisch
Onder de johannesbroodboom stond de ezel met zijn staart te zwaaien en hooi te kauwen; hij trok een onderhuidse plooi recht en toonde andere zenuwtrekjes, zoals Nevernym, maar vliegen ho maar.	98	Statisch en beeldspraak
'Goedemorgen vogels!' De boom schudde wat vogels van zich af die schreeuwend wegfladderden.	98	Statisch en beeldspraak
Baba Baloek ging op de ezel zitten en gaf hem de sporen; traag begon de ezel te lopen, sneller tikte de herder met zijn hielen tegen de flanken – het ritme van zijn hart –, en op een sukkeldraf ging de ezel de heuvel af.	98	Dynamisch
Het beekje had goed geslapen en stroomde vrolijk en honderduit pratend door de bedding. De vijgenbomen hadden gezelschap gekregen van heesters, waarvan de takken druk bewogen door de wind of door een hagedis of vogel die erin verstrikt was, een bloesemende granaatboom en een citroenboom. De planten en struiken waren zo kleurig dat ze opgemaakt leken. Toen Baba Baloek langzaam zijn kleine hof naderde, vloog een witte zwerm hem tegemoet: het pluimdons van opvliegende uilen, leek het, of een vlaag sneeuwvlokken, maar het waren amandelbloesems. De bladeren en bloemen waren in kleurige beweging en de waterrimpels trilden voort over de weerspiegelingen als een stoet kinderen die een processie volgt om zich erin te mengen.	99	Statisch en beeldspraak
De wind blies haar haren zijwaarts; haar ogen waren open gebloeid als een zonnebloem, het zaadhuisje was de pupil.	100	Beeldspraak
Een schicht verlichtte haar iris die een mengeling was groen en rossig bruin als de vacht van een lapjeskat.	100	Beeldspraak
(...) 'je zult me leren bewonderen als dit beekje en me strelen als het ademen van deze bomen.'	100	Beeldspraak
De foelie van afzonderlijke haartjes over bundels lokken bleek een cascade te vormen, die van kleine rotsen neerviel en met kinkelende spieren tussen de begroeide oevers zwom. Het lover van de bomen bolde op en deinde neer in een verstilde dans, want er was geen geluid te horen, behalve haar ademen en het kloppen van haar hart in haar gladde, effen borst.	101	Beeldspraak
Een verzameling heesters en doornstruiken schudden en verplaatste zich, maar zij bleek een kudde bokken te zijn, maar toen de bokken hun koppen ophieven zag hij dat ze sluwe kindergezichtjes hadden. Deze schepsels met een menselijk bovenlijfje en het onderlichaam van een bok sprongen en renden chaotisch rond zoals kinderen op het schoolplein.	101 - 102	Beeldspraak
Witte uilen vlogen rond.	102	Statisch

Een grauwe hagedis die bezig was met de beklimning van haar scheenbeen, een komma in een blad zonder zin, schichtte weg. (...) Baba Baloeek slikte een groot stuk droge lucht in en voel voorover. Die verdomde hagedis.	102	Statisch en beeldspraak
(...) gingen Cheira en Heira naar de vallei Abqar, waar de bloemen als baby's sliepen, om onder de bladeren en aan de beek te horen wat er overdag was gebeurd, terwijl zij goedkeurend knikten en verder knoopten. Vuurvliegen verlichtten hun handen.	103	Dynamisch en beeldspraak
Zij moesten lachen toen zij in de nachtelijke vergalmingen hoorden dat de herder droevig uit het water was opgestaan omdat het meisje zijn ezel, waarmee hij wilde pronken, niet eens had gezien.	103 - 104	Dynamisch
Zowel de vruchten als verkopers waren beurs geslagen door de zon.	104	Statisch
De vruchten smaakten als een tongzoen.	105	Beeldspraak
De dorpelingen waren gevormd uit rotsen en doorns en zij droegen ruwe wollen habijten waaronder zich niets goeds deed vermoeden.	105	Beeldspraak
Een oude herder bracht zijn kudde schapen terug, blakend van vruchtbare weiden, het rood en groen van vochtige valleien op hun vacht en op zijn oude wangen.	105	Statisch
Hij dronk er thee: de kruizemunt was diepzeeflora in een glas gevuld met honing en goud, en uit de put werd zilver gewonnen: alles wees onherroepelijk naar de zee.	105	Beeldspraak
En zijn vrouw, warm en nat, stroomde als een juichend beekje Paravion binnen, zij voerde een bunnetje met spartelend leven op haar rimpels, het wolkenwit weerspiegelde als haar huid in het water, haar wimpers waren een schuine regen.	105	Beeldspraak
De volgende dag, toen hij tussen bergpassen zweefde, werd hij vanaf rotspunten overvallen door bandieten die erop los begonnen te slaan.	106	Statisch
Boven de kruinen van de rovershoofden kroop een boom jichtig hemelwaarts, zijn jeugd sinds lang verloren, evenals de meeste van zijn bladeren. De overgebleven bladeren hingen er deerniswekkend bij en hadden, wanneer de verveelde wind kwam, niets meer te vertellen, alles hadden zij al gezegd.	106	Statisch en beeldspraak
De zon schitterde door elke kier en opening die hij maar kon vinden om mee te luisteren naar wat Baba Baloeek te vertellen had.	107	Statisch en beeldspraak
(...) daarom voert mijn reis mij naar de Narvelzee, die kan rollen, grommen en schuimen wat zij wil, maar mij houdt zij niet tegen. Neen! Als de dijbenen van een vrouw zal zij mij, naar ik hoop, brengen naar vochtige en vruchtbare streken.	107	Dynamisch en beeldspraak
In de beek deinde de glimlach van de maan, verzaligd op zijn rug drijvend.	109	Statisch en beeldspraak
Ze hadden zelfs enige steken laten vallen zodat de eenhoorn die zij aan het knopen was meer op een neushoorn was gaan lijken.	109	Statisch
'Het arme, arme knaapje, het lieve veulentje.'	109	Beeldspraak
De zee sproeide kleverig zout tegen zijn gezicht en zo fijn als dat zout was, zo grofkorrelig was het licht dat in zijn ogen viel. (...) Nevernym, tegengehouden door de sterke zeewind, hief de voorste randen op, de schuimende massa eronder gromde hem tegemoet, en het tapijt staakte zijn vlucht. De visser aan het strand van de Narvelzee, die al in zijn roeiboot was gestapt om de netten op te halen, zag een silhouet met zwaaiende armen in de reikende golven vallen, spartelend in de lucht onder een dwarrelende tapijt. Een plons, het witte water vloog in bloesems op, en niet lang daarna maakte een witte uil zich los uit de schuimkoppen, wild fladderend om het vocht uit zijn vleugels te slaan.	110	Dynamisch
In de mirage was Paravion zichtbaar, de trams gleden luid klingelend af en aan, groepen mensen meanderden door de straten, de rivier de Amstel weerspiegelde de gebouwen en voorbijgangers en voerde de hele wereld mee, de wolken zinderden en in het centrale groene paradijs schonken mensen de zeldzame zon hun naaktheid.	111	Statisch
Paravion was verdwenen toen de middagzon de ogen van Baba Baloeek wekte, die als unieke flora opengingen: paardebloemen met een gave huid.	111	Beeldspraak
Het meisje kwam aangelopen met een kleine kudde geiten achter zich aan die haar tam en vol eerbied volgden.	111	Statisch
Aan haar lokken bengelde de blauwe bloemen, waarvan sommige op de grond vielen.	112	Statisch
'Deze geiten heb je van Cheira en Heira.' zei zij.	112	Dynamisch

De geiten waren mager, hun ribben staken er aan weerszijden uit, ze hadden iets droevigs in de mooie ogen, een bijna menselijke triestheid, een jongensachtig chagrijn. Hun gemekker klonk zacht en ongemakkelijk, de bellen belasten hun nekken, zodat hun koppen deemoedig neerhingen. De horens krulden mooi, de sik gaf ze een pruilend voorkomen.	112	Statisch
Enige bloemen vielen uit haar lokken.	112	Statisch
Baba Baloeek knikte en keek naar zijn kudde, die nu uit negen geiten bestond.	113	Statisch
De vogels kweelden onvermoeibaar hun oude madrigalen, zoals ze altijd deden. 'De vogels zijn oorverdovend,' zei hij, 'maar ik zie ze nauwelijks. Heel soms. Vreemd.'	113	Dynamisch
'(...) Vogels zijn dragers van de ziel,' sprak zij, 'dat wordt al heel lang beweerd. Dan moet de ziel iets heel luidruchtigs zijn. En sterfelijk, als je bedenkt hoe kort bijvoorbeeld mussen leven. Mijn lievelingsvogels. Ze paren zich de dood in.'	113	Dynamisch
De geiten gingen verder grazen. Zij begon onder de bomen te lopen en de vruchten te inspecteren.	113	Statisch
Hij schrok toen een geit in zijn handen beet; ze was aan het fruit begonnen en hij duwde haar geërgerd weg. Haar uiers waggelden tegen het ritme van haar bel in.	113 -	Statisch
De schaduw van het meisje was donkerrood, de beek slingerde brandlijnen als enkelringen om haar benen	114	Beeldspraak
Zonlicht volgde haar tussen de bladeren door, vliegen bromden en zoemden, muggen trokken slingerlijnen in de lucht.	114	Statisch
'Ik denk dat we nu wel kunnen beginnen,' zei zij, een wereld van vuurvliegen in haar ogen.	114	Beeldspraak
Er was klamheid, de geur van anijs en jasmijn, kikkers begonnen wild te kwaken, druppels van vloeibaar granaat vloeiden uit haar tepels tussen zijn tanden, zijn hoofd bonkte en zijn bloed jubelde; een teder beschaduwde vore, een zweem van karamelgeur kwam van haar vruchtvlees, de koekoek riep, de krekels sjirpten, hij schramde zijn rug, zij omkleemde zijn heupen met krachtige dijen, hij greep haar gespannen billen, zijn tong gleeed van her naar der, zonder duidelijk doel, zij schudde de bloemen uit haar lokken, haar handen drukten met kracht tegen zijn borstkas, de middag was vol aureolen en pauwige schitteringen, de vogels gingen als gekken tekeer, de ezel balkte droevig als een hoorn in de mist.	114 -	Statisch
Een geit knabbelde aan zijn habijt. De zon las zijn open handpalm.	115	Statisch
Toen zij haar gezicht afwendde, zag zij een huifkar voortgetrokken door een muilezel, naar het gehucht zwoegen.	115	Statisch
De geit had een stuk van zijn habijt afgebeten.	115	Statisch
Een busje insectenverdelger, Flutox, stond naast hen om de muggen te elimineren, maar zij speelden ermee en bliezen erin.	116	Statisch
Af en toe lachte een van de heksen of slaakte een eksterkreet.	116	Beeldspraak
Dan kwam een jongedame – de meisjes daar groeiden snel – haar op het hoofd tikken en het kwijlenweb wegvegen, waarna de tong weer zijn spinnengeweef kon voortzetten.	116	Beeldspraak
'Huh?' zei de vader. 'Onbetaalbaar? Ezel, domkop!'	119	Beeldspraak
De gevels waren vol gaten en oneffenheden, anders kon hij de wijnranken als Jacobs ladder gebruiken. Spoken van duisternissen liepen voor hem uit, gingen bochten om en klommen de bomen in. Senoenoe vloog en dook richting zijn boomstam (...)	119	Statisch
De nacht en de sterren stonden in haar grote ogen.	120	Beeldspraak
Vele dagen later ontwaakte Baba Baloeek onder de vijgenbomen.	123	Statisch
Een storm van sneeuw die door zijn droom had gewoed, bleek bij het korte ontwaken een vlucht bloesems en pollen te zijn.	123	Dynamisch
Hij knipperde tegen het licht, zijn wimpers een doorzichtige waaier van pauwenveren (...)	123	Beeldspraak
Hij was beplukt, hij was van arm naar arm gerold, een steeds zwakkere cascade, die weer uitvloeide bij zijn concubine (...)	123	Beeldspraak
Hij had de houding van bidsprinkhanen en kikkers aangenomen, en zijn onderrug	124	Statisch

kwelde hem.		
Haar rode teil lag aan de oever van de beek. Zij schepte met haar handen water op en goot het over zijn hoofd, net zo lang tot hij in gedeelten, kemelsgewijs, opstond en op bibberende benen de beek in stapte.	125	Statisch
De ezel droeg hem naar huis. Achter hem verdrongen zich de negen geiten met vrolijke bellen.	125	Statisch
De andere meisjes, die bloesems in de schoot van hun jurkjes aan het vergaren waren om er colliers van te maken, haastten zich naar het schouwspel en wachtten gespannen af.	126	Statisch
De kar kwam tot stilstand en de muilezel schudde zijn kop.	126	Statisch
Dezelfde rimpels, in dezelfde hoeveelheid, kriskrasten over zijn gezicht, maar hier was geen sprake van een dorre ouderdom, maar van een soort heilzame rijpheid die werd gevoed door een gunstig klimaat van groen en regenwolken.	127	Statisch
(...) haar wimpers bewogen als de takken van een heester waarin vogels zich roeren.	128	Beeldspraak
'Net mussen, ze vliegen met elke wind mee,' beaamde de karretier.	129	Beeldspraak
'Net mussen, hè?'	130	Beeldspraak
Ze bloosde twee perfecte cirkels van inspanning, in haar hoofd brulde een furieus bestiarium, van krekel tot koekoek, van kikker tot cicade – soms heb ik mijzelf gewoon niet in de hand.	130	Beeldspraak
Ze strooiden bloesems over de mannen (...)	130	Statisch
Hij wandelde met Quadryge onder de olijfbomen die achter het gehucht stonden van lichtplek naar bevlekte schaduw, een ritmische wisseling. De bladderende huizen, acht in getal, stonden met het gezicht naar elkaar toe, rondom het laar waar in het midden een afgebrokkelde put stond onder een patinagroene, kale boom, gekronkeld als een oude buikdanseres met vier armen en een stomp die reumatisch verstijfd was. Aan een van de stronken had een houten emmer zichzelf opgehangen. Het voormalige huis van Mamoerra en Baba Balok was overdekt met wijnranken. De huid van de kar, die door de wielen was gezakt, toonde zijn karige ribbenkast, daarnaast lag het glimmende karkas van de muilezel.	131	Statisch en beeldspraak
De huizen stonden op de kruin van een heuvel die omringd was met scherp gestoppelde cactussen. Heuvelafwaarts groeide geen boom. De aarde was dor en ademde slechts stof met droge longen. Het weelderige groen van de vallei Abqar beneden moest een luchtspiegeling zijn. Toch leken het lover en de vogels daar in opperbeste stemming. De vijf vijgenbomen die daar onsterfelijk stonden te krommen hadden nooit enig ooft van belang voortgebracht. De horizon was wit en wazig, de bergen die donkere groeven vertoonden waren paars, de vlakten rood. Het gemekker van de geiten was klaaglijk, het rinkelen van hun bellen klonk loom en zacht, de ezel snikte langgerekt om onduidelijk redenen. De krekels tsjirpten. Een witte vlinder dwarrelde in paniek langs, op zoek naar bloemen of zijn verloren kleuren. Een zwaluw cirkelde boven hun opgerichte blikken.	132	Statisch
De onderwijzer en de karretier waren helaas al tot grijnzende skeletten ontbonden, anders hadden zij kunnen zien hoe de meisjes, gesierd met bloesems en wijnbladeren, voor hen stonden; bezeten door een natuurlijk kracht, een natuurkracht, waren hun bewegingen op elkaar ingesteld, zij handelden ordelijk als in een ritueel.	133	Dynamisch
Ze waren zo goed als getrouwd, wat beten op het veld, van die dingen, dat kon toch geen kwaad?	134	Statisch
'Ik koop geen vis in water,' zei de jongeman met zijn blik naar boven gericht (...)	134	Beeldspraak
Een zonnestelsel ontplofte voor zijn ogen, toen zij hem een schop tegen de ballouters gaf.	134	Beeldspraak
En hij vervloekte de zwaluw die om hem heen cirkelde.	134	Dynamisch
'Dat klopt,' zei hij, 'ik ben gezoogd met de melk van een teef.'	135	Dynamisch
Zij stond op en hij ging zich in het beekje wassen.	135	Statisch
De geiten sliepen en de stilte regeerde. Toen hij zijn ogen opende, lag er een vaalblauwe waas over de omgeving, een vlies dat snel oploste.	135	Statisch
De visser haalde zijn netten vol vissen en lijken binnen. Witte uilen fladderden als	135	Dynamisch

gekken om hem heen in het niemandsland tussen Morea en Paravion. Het is een oud en waar geloof dat de ziel een uil wordt die uit de schedel van het lijk wordt geboren. De overlevenden kregen in Paravion een nieuwe ziel.		
In elk geval, dacht hij, kregen de vissen genoeg te eten door al de proviand van de gezonken reizigers.	135	Statisch
Op de wal roestten duizenden uilen, welke de toegang was ontzegd.	136	Statisch
De hemel was bewolkt. Er was een dreiging van regen in de onderste wolkenlagen en een belofte van opklaring in de schuimende kruinen.	136	Statisch
Verder werd er de verfrissende La Cicogne geserveerd, een fles met het vignet van een ooievaar in reliëf (...)	140	Statisch
Er stond ook een fles appelshampoo; die was daar per abuis terechtgekomen en behoorde toe aan de karrenman, die lyrisch was over het feit dat men van Granny Smith-appels shampoo kon maken. Moet je je toch voorstellen! Dit was een van de technische wonderen van Paravion. De tapijthandelaar weigerde voortaan appels te eten: 'Ik wil geen schuim in mijn maag,' zei hij.	140	Dynamisch
Buiten stond de boom met gekarameliseerde appels in de betegelde grond. De grond was hier vruchtbaar en vochtig. In de plantsoenen achter en naast het theehuis bloeiden rozen, veelvuldig bezocht door gelukkige bijen.	141	Statisch
Zij liepen weg door een waterval van gekleurde kralen.	142	Beeldspraak
Sommige vluchtelingen, die verschillende keren de oversteek hadden gewaagd, bleken oude bekenden van de volkswachters die hen, voor het oog van de camera, hartelijk begroetten als goede vrienden en daarna terugstuurden als honden.	143	Beeldspraak
Dat hij niet gek werd van zijn wereld vol lijken en uilen, was te danken aan de cannabis.	143	Dynamisch
De weg naar de tandarts scheen hij echter niet te kennen, want zijn gebit brokkelde af tot een ruïne: klimop begon zich vast te hechten aan zijn gekartelde tanden, aan zijn gehemelte groeide onkruid en hij spuugde af en toe wat dode insecten op de grond. Als een rottend woud kon lachen, dan was hij dat. Wat hij nodig had was de schors van de walnotenboom, maar ja, probeer dat die artsen in hun witte jasjes maar duidelijk te maken.	144	Dynamisch en beeldspraak
'Die taal van deze mensen hier,' zei hij nu, 'dat is toch geen mensentaal! Het klinkt als het getetter en gekwetter van vogels!'	144	Beeldspraak
Buiten kwam langzaam het gerinkel van de schapenbellen naderbij. De oude herder bracht zijn kudde uit groene valleien terug om zijn middagthee te drinken. Een schaduwlivrei van rode en groene spikkels bedekte nog zijn handen en gezicht en de vacht van zijn schapen.	145	Statisch
Het was begrijpelijk dat hij in zijn vorige leven en werk geen kraaien had verschrikt, maar juist aangetrokken.	146	Statisch
De zon verscheen en verdween, zodat de mensen van dimensie naar dimensie leken te gaan. Even werden de wolken verzilverd en een mat goud stroomde over de mensen om daarna weer vergrauwd te worden, terug in de schemering waarvan ze zich niet konden losrukken.	146	Statisch
Zijn loon was karig geweest en deze mannen schenen hun werk nauwelijks te verstaan: het plein was vol van duiven.	147	Dynamisch
Een vogel had eens in zijn voorhoofd gepikt, maar daar was geen wond meer te bekennen.	147	Statisch
Hij stapte bijna op een paar duiven.	147	Statisch
Bomen boden overal verkoeling.	147	Statisch
Met wapperende biljetten uit de onzichtbare geldboom liepen de mensen weg (...)	148	Beeldspraak
Hij liep langs de grachten en bleef op een brug staan om naar het water te kijken. Daarin zag hij schaduwen kronkelen, hoewel de kades verlaten waren. Een wereld van schimmige levens viel daar te ontwaren voor wie goed keek. Het was niet het vuil en afval dat daar dreef, maar een naleven van schaduwen; de naakte geest van een jongeman dreef voorbij, samen met de schim van een zwaluw (...). De platanen werden weerspiegeld, evenals gele bollen en groene vegen als van een citroenboom	150 - 151	Statisch

die nergens te bekennen was of het moest zijn dat het water de herinnering aan zonnige vlekken behield (...) De nimfen zwommen hier niet, het water was vervuild; ze kwamen niet ver hiervandaan samen op de oevers van de Amastal, zoals de Moreanen de rivier noemden, onder een uitbarsting van groen, de lusthof die zo veel afkeuring en walging oproept bij de predikers van gebedshuizen, die in deze westelijke wijk in grote hoeveelheden bij elkaar stonden.		
Heimwee hadden zij, niet naar de rode aarde van Morea, maar naar hun positie daar.	152	Dynamisch
De plantenbakken die er waren neergezet om, zoals ze zeiden, 'de boel op te vrolijken', raakten als eerste neerslachtig, de geurloze rozen lieten als muilieren de koppen hangen.	152	Statisch
Haar huis rook naar chloor en natte honden.	154	Statisch
Hij knielde op het bed, zij al uitgestrekt, en hij maakte wat onduidelijke bewegingen, trok aan de houder van haar ampele buste alsof hij een ezel optuigde, (...)	155	Beeldspraak
Voor de karrenman, die de gebedshuizen voorbij was en richting verboden park liep, lag dat anders.	155	Statisch
Zijn haar plakte tegen zijn schedel, zijn schouders hingen onder de geesten van de kraaien, wier poten sporen hadden achtergelaten rond zijn ogen.	156	Beeldspraak
Maar misschien had het niets uitgemaakt als hij de taal wel kon spreken; als hij de tapijthandelaar moest geloven klonk het Paravionees als vogelgekwitter, en dat was precies wat de karrenman in zijn schemerige doofheid hoorde, en ook dat was voor hem onbegrijpelijk.	156	Beeldspraak
Op een muur had zij palmbomen geschilderd, een nachthemel met maansikkel en een verdwaalde minaret; op een andere muur bomen die geen bladeren hadden, maar veren en dons en daarboven vreemde exotische vogels die veren verloren die weer het lommer van die bomen vormden. Een andere muur was gereserveerd voor een citroenboom tegen een hemel van wit en rood. (...) De vreemde symbolen en hagedissen die haar hallucinaties bevolkten, had zij op het plafond getekend.	158 - 159	Statisch
'16. DELTA – A: eiland in een rivier. B: laaggelegen streek. C: land omsloten door rivierarmen.'	159	Statisch
Zij ademde over zijn schouder mee en zei: 'Het is B, maar dan omsloten door liezen.'	159	Beeldspraak
Ik zag een wijze aan een roos ruiken./ 'Waarom deze roos meegenomen?'/ 'De roos slaapt, jij die vraagt./ En ik steel haar geurige dromen!'	160	Beeldspraak
En zij hoorde vreemde geluiden, ver gekweel – 'luister, hoor je dat?' – en het getsjirp van krekels en het gekriek van cicaden, niet alleen tijdens haar bedwelmingen, maar ook tijdens de zeldzame, nuchtere momenten.	161	Dynamisch
Algauw had zij hiervoor een verklaring gevonden: hij was van nature beneveld, dat kwam door het klimaat en de aarde van zijn geboorteland.	162	Dynamisch
Ongetwijfeld stelde Mamette zich dat land voor als een lange horizon van karavanen, een hemel waar de maansikkel nooit waste boven een firmament van klapperende kamelenhuid.	163	Dynamisch
Een terugkeer zou voor hem een gewisse dood betekenen; hij zou een van de uilen worden.	163	Beeldspraak
Het park was niet echt verboden terrein voor de mannen van het theehuis, het was alleen zo dat de onbeschaamde tafereelen daar hen met afschuw en walging vervulden. De karreman had er echter geen problemen mee, hij genoot van de wonderlijke jeugd en schoonheid daar; en het groen daar werkte op het oog als een glas muntthee op dorstige aderen.	165	Dynamisch en beeldspraak
Ergens kraste een kraai, en een zwaluw scheerde hem voorbij.	165	Statisch
(...) hij genoot van de bomen die overal voor schaduw zorgden, compleet met een kroost van groene houten banken en een vuilnisbak, hij genoot van de grachten, die rimpelend een wiegenlied voor hem zongen, hij genoot van de vooroverhellende en schuine grachtenpanden, hij genoot van de standbeelden bedekt met patina en duivenuitwerpselen (...) hij genoot van het wolkenheer, van de regens en de buien, van de natte zonnen op regendagen als beslagen brillenglazen, hij genoot van de chaos, van de beierd ver weg tussen het hooi van zijn doofheid, hij genoot van de	167 - 168	Dynamisch en beeldspraak

duiven (...), van de vele kroegen en bars waarin klanten dronken en kwetterden en zich ontlasten zoals vogels in de johannesbroodboom van Cheira en Heira (...), hij genoot van de levendige rusteloosheid van dit alles, van de Amstel die voor verfrissing zorgde en het land bevoeide en het meest genoot hij van de ultieme wonderen in het park, dat hij nu betrad. Hij genoot van dit alles, maar voelde zich er geen onderdeel van.		
Het park was natuurlijk niet verboden voor Moreanen, maar zoals de tapijthandelaar het zag, was het een oord voor Paravionezen en niet geschikt voor hen, er waren te veel verlokkingen en zondigheden. Wel was daar verkoeling te vinden, maar zoals je weet, het begint met verkoeling en eindigt in misval.	168 - 169	Dynamisch
Een zoet iets is het gefluister van de pijnboom die haar muziek maakt bij gindse bronnen en niet minder zoet, mijn liever herder, is de melodie van de fluit van de bokkenknapen.	170	Statisch
Zo bevallig was het gezang dat de bomen de kelen leken te hebben van nachtegalen, bevangen door de geest van Philomela. De wind weefde tussen de takken en het lover, en tussen al dat gezwatel klonken de fluiten van de saters en faunen, die de nimfen beloerden die aan de oevers lagen te blinken en te glinsteren.	170	Statisch
Het park was vol eksters, kraaien en roeken die van boom naar boom vlogen of in de rozentuin met hun armen op de rug wandelden. De struwelen waren vol loerende zonneogen, als de staarten van pauwen. Gouden vruchten en rood ooft ploften op het malse gras. Schaduwen lagen als zwarte slaven te rusten op de schoot van glooiende velden en plukten met lenige vingers aan het groene koren. De roestrode wegen waren in opperbeste stemming en lachten menige glimlach. In een appelboom piept een zwaluw.	170 - 171	Statisch en beeldspraak
Hier, in dit omheinde oord van genot, komt al het goede bij elkaar en hier zou ik mijn tijd het liefst doorbrengen, als ik de vrijheid had. Deze plaats is niet voor mij bestemd.	171	Dynamisch
Hier maant de wind in de bomen niet tot stilte, maar laat gerucht vrij en luid zijn menige tongen spreken en hier roddelen de eksters en kraaien en roeken vrijuit.	171	Statisch en beeldspraak
De wilgen treurden hier niet, maar doopten ergerlijke, dode puntjes van hun lommer in de stille wateren, boomstronken van eiken lagen er loom naar hun spiegelbeeld te kijken. Mensen zaten in groepen te drinken en de wijn veroorzaakt een uitstekende dronkenschap en een heerlijke kater. Hier vonden de rijpe druiven hun hiernamaals. Mazerijnen bekers, versierd met wingerd gingen van hand tot hand, guirlandes die de kruinen van jonge meisjes tooiden vielen, naarmate de dronkenschap toenam, in slingers uiteen.	171	Statisch
(...) het melkblauw van hun hangende, verleppende borsten als lampions was een herinnering aan een vergeten zogen, de reflectie van het gras erop de enige eeuwige jeugd (...)	171 - 172	Statisch
Ouderlingen zaten op banken aan de oevers de eenden en zwanen te voeren, die een verre tocht op een tapisserie van wolkschaduwen vanaf de grachten hiernaartoe hadden gemaakt op zoek naar mos en kroos. De witte veren zagen er verkwikkend uit, een sneeuwlandschap; een enkele eend probeerde met wapperende vleugels tevergeefs op het water te gaan staan, het water gleed als een kind van zijn vette veren af.	172	Statisch
Omgeven door een perk van gloeiende en bloeiende dahlia's stond het standbeeld van een verteller, gehuld in gesculptuurde plooiën, gedecoreerd met uitwerpselen, op zoek naar het vergeten woord dat zijn vertelling verder kon doen rollen. Het riet danste, het grint knarste, gele en rode karretjes verkochten broodjes worst, en dat die etenswaar warm bleef zonder gas of elektriciteit was een van de wonderen van Paravion	172	Statisch
De zon was een tuimeling van edelstenen, de bosschages waren fluweel en de stammen rezen sterk en gespieerd op. Insecten verdwaalden in een file van madeliefjes. Een blinde zonnebril lang onder de parasol van een margriet en verzamelde beelden voor de eventuele vinder. Opvallend waren twee vrouwen die, schoongewassen van hun ouderdom en los van elkaar gegroeid, op de oever zaten en uitgelezen planten en kruiden op hun schoot uitstalden en sorteerden.	172 - 173	Statisch

Ze werden overhuifd door laaghangende takken met een last van blozende appels en geurige citroenen.	173	Statisch
Minneboodschappers van pollen en stuifmeel schrankten elkaars vlucht. Wolken zweefden op hun rug door het lazuur. In de nachten van struiken imiteerden muggen vuurvlieggen en dwaallichten. Niet onbegrijpelijk, want de maan was in de middaghemel al zichtbaar. De hanen bezongen de komst van het middaguur en gevleugelde dreumesen vlogen van boom naar boom en schoten gouden pijlen af (...)	173	Statisch
Onder het brokaten kroos van de vijvers en onder de kristallen bronnen boden de zwemmende nimfen een wonderlijk schouwspel van sierlijke vervlechtingen en buitelingen (...)	174	Statisch
Andere bereden jonge ezels en centauren.	174	Statisch
Het water klaterde van rotsen en een fontein legde in een cirkeldans sluiert na sluiert af. Een paleis van een eikenboom met duizenden vensters en gewelven bood onderdak aan mussen en wierp zijn schaduw als een gulle aalmoes aan een schare mensen gezeten aan ronde dissen; de wind viel van verdieping naar verdieping, de zon barstte prismatisch uiteen. Vrije konijnen en hazen huppelden er lustig op los, stonden stil en snoeven de geuren op, hun koppen leken aan grote wasknijpers te hangen.	174	Statisch
De geiten keken onverstoort toe en luidden af en toe een bel.	174	Statisch
Voor de toegangspoort stond de karrenman dit alles gade te slaan en verscholen achter struwelen zaten andere broeders zich vol walging te verlekken aan de duizelingwekkende en diafane schouwspelen.	175	Dynamisch
De hemel begon te betrekken en onverstoort bewoog het park langs hen voort.	175	Statisch
Hij had al lange tijd in de smiezen dat veel van de broeders in het geheim naar het park gingen om naar de nimfen te loeren en dit baarde hem zorgen.	175	Dynamisch
Hij was een eenzame, melancholieke man en voelde zich onweerstaanbaar aangetrokken tot de mirakels van het park dat als een bont wandtapijt tot leven was gekomen en langs hen voortbewoog.	175	Dynamisch en beeldspraak
Hij begreep het wel, zei hij en hij legde zijn hand op de schouder van de karrenman; die vervloekte nimfen in het park waren een beproeving voor de eerbiedige man en zij weigerden hun naaktheid te bedekken, maar aan de andere kant moest hij aan zijn eer en moraal denken. Tijdens zijn sermoen pikte de tapijtverkoper met een oog de atletische en blote leden uit die het park rijk was, een blote arm hier en een oneindig lang been daar, allemaal vrouwelijk en verdorven natuurlijk, want er waren veel verdorven vrouwen in het park dat langs hen voortbewoog.	176	Dynamisch
De eksters, kraaien en roeken namen de pijnlijke schreeuw over van Mamette die de lucht verscheurde; zij woonde niet ver van het park vandaan, dat onverstoort langs de twee mannen voortraasde.	176 -	Statisch
Het park zou bevolkt blijven en de gelagen zouden doorgaan, de zonde en het verderf.	177	Dynamisch
Maar nu zette het park nog de bezigheden van de middag voort en bewoog het onverstoort langs de twee mannen.	177	Statisch
De tapijthandelaar floot en uit de struiken die het park omheinden kwam een horde broeders aangelopen, die hem gedwee volgden, krabbend aan hun scrotum, rochelend en hoestend.	178	Statisch
De appelverkoper lachte heimelijk om diens opzichtige domheid: hij bezocht dagelijks het park om zijn zoete waar te verkopen, maar hij was nog nooit gesnapt.	180	Dynamisch
Zijn geest was gevuld met de heerlijke taferelen van het park en onder zijn kiel droeg zijn singlet nog de verfspatten van het zonnige palet.	180	Statisch
Buiten stond zijn boom en viel langzaam in sluimer, 's nachts verzamelden de appels een fijne dauw die in de ochtend suikerglazuur werd, en dan waren zij gereed voor verkoop.	180	Statisch
De geur van zilte vis en rottend vlees hing in de lucht, dozen lagen in verschillende houdingen over de stoep verspreid, veel vuilniszakken waren door katten opengekrabd.	180	Statisch
De snackbar om de hoek met zijn gele neonlichten was vol met hongerige mensen die in een nevel van reuzel hun vette hapjes naar binnen schrokken, drugsventers die een	181	Statisch

pauze namen van hun drukke werkzaamheden en passerende vrouwen, die hun hond uitlieten, met volle mond toefloten.		
Achter de toog hing een oude reclameposter voor La Cigogne, een afbeelding van een ooievaar met een buidel in zijn snavel waarin een fles van de frisdrank lag.	181	Statisch
De mannen stonden daar te klateren, waarna ze aan dat arme touw rukten alsof ze verwachtten dat de gorgelende maalstroom een cascade van munten zou brengen.	182	Beeldspraak
Zovele gouden regens hadden menige Danaë verjaagd en vele vliegen aangetrokken.	182	Statisch
Hij had het met eigen ogen gezien, het park werd meer en meer bezocht, en niet alleen door de jongelui – hier richtte hij één oog op de karreman, die nog verder ineenkromp.	182	Dynamisch
De herfst en winter waren in aantocht met hun regens, hagel en sneeuw. Vooral in de witte wereld van de winter was de eenzaamheid onverdraaglijk.	183	Dynamisch
Dat was het geval bij het park in haar buurt, dat zo viezig en donkergroen was dat geen enkele regen van de vele regens van Paravion het schoon kon spoelen.	186	Statisch
De spiegel reflecteerde zelfs de roze olifanten en de zwarte insecten van menig delirium.	188	Statisch
Iemand liet zijn hond uit, die aan elke lantaarnpaal en elke boom snuffelde, (...)	189	Statisch
Voor de rest straalde ze vannacht in het licht dat van buiten naar binnen viel – de luxaflex was niet neergelaten -, en van de maan die in haar gemoed gloeide.	190	Statisch
Hij, de muis, rende in cirkels rond om aan haar toorn te ontsnappen.	191	Beeldspraak
Een gouden straal begon plotseling op het hoofd van de tapijthandelaar te plenzen, niet die van de lantaarnpaal, maar van de hond die eindelijk zijn favoriete lantaarnpaal had gevonden.	192	Statisch
Met een dergelijke donder en onweer als Marijken had voortgebracht kwam de depressieve herfst –herfest, zeiden de Moreanen – met zijn regens.	192	Statisch
Liters thee werden er gedronken, maar niets kon de broeders opwarmen, en de sneeuwbuien raasden buiten rond als de witgeklede patiënten van een gekkenhuis.	192	Statisch en beeldspraak
De sneeuw viel in rechte lijnen en wentelende cirkels.	193	Statisch
Mamette staarde uit het raam en volgde het ritme van de lome sneeuwvlokken. In rechte lijnen vielen zij uit de hemel en veranderden dan van richting.	193	Statisch
Zij hield van de sneeuw die de kale bomen in witte bontjassen kleedde. De grachten waren bevroren en de eerste schaatsers zetten er voorzichtige stappen. En als de zon scheen, was zij verrukt door de blauwe schaduwen van de kale takken op het ijs.	193	Statisch
Met haar hand streelde zij haar zwangere buik en vroeg zich af of de foetus alleen de slagen van haar hart kon horen of misschien ook de gepantoffelde val van de sneeuw: luister.	193	Dynamisch
De lente was feestelijk geweest na de zegenende regens van de winter en had alles en iedereen in een roes gebracht. De vallei Abqar was in opperbste stemming. De geiten gaven melk, ze hadden gejongd. Waar zoogdieren samen zijn, vermenigvuldigen zij zich. Alles groeide, zelfs in dat gehucht. De beek kwebbelde vrolijk als winkelende vrouwen en droeg bladeren en ruikers mee alsof hij een bloemist had bezocht; een sneeuwval van amandelbloesems bedwelmdde de neus met dodelijke geuren. De vijgenbomen staarden eindeloos naar hun onrustige reflectie, de heesters en struwelen, de witte en roze oleanders stalden hun snoepgoed uit. Nu kwam de wind alles afdrogen en stofte hij de bladeren af die levendig begonnen te zwatelen. De vogels roddelden vrijelijk.	197	Statisch
Een nieuwe boom groeide er aan de oever, een <i>falfosa</i> , waaraan geen bladeren groeiden, maar veertjes, turkooizen dons dat in de wind trilde. De stam was gerimpeld en leek meer van vlees dan van hout. Het lommer, jong nog, leek een nest van vogeljongen.	198	Statisch en beeldspraak
Zijn vingertoppen bewogen lieflijker dan een menigte tegengestelde briesjes in een appelboom, die niet zo kon blozen als zij.	198	Beeldspraak
De kikkers kwaakten, de krekels tsjirpten, de vogels zongen eeuwenoude madrigalen, hij gromde, zij piepten kort en melodieus en kromden hun rug, waarop hij zijn borst verhief om hun de ruimte te geven.	198	Statisch

Tevens bespeelden ze hem als een kind of een pop, ze hingen bloesems en bloemen aan zijn koperen ooring en lieten hem voor hen zingen.	199	Statisch
Schone Bombycina, voor anderen ben je een herderin / Zongeroosterd en mager noemen zij jou: voor mij ben je honinggoud / Vrouwe Geit zoekt klaver en distel, Heer Wolf zoekt de Geit / Heer Stork volgt de ploeg en ik – O! Ik ben wild van jou!	199	Beeldspraak
Haar voeten waren even rood als de aarde waarop zij liep.	199	Statisch
(‘... een zoet iets, mijn lieve herder, is het gefluister van de pijnboom...’)	200	Statisch
Senoenoe, de zwaluw, kwam weer terug en bracht de zomer met zich mee. Hij nam zijn intrek in de holte in de johannesbroodboom van wijlen Cheira en Heira. Deze boom was behangen met vruchten.	200	Statisch
In de gouden herfst hadden de boeren en boerinnen het welige graag geoogst, gebogen tussen de aren waardoor de wind huiverde, en ze zongen en ze spraken.	200	Statisch
(...) Ik slaap als twee ossen en een rozenstruik. (...) ‘Als een rozenstruik? Je vrouw klaagt veel over je onrustige slaap en je stoppels. Ga naar een barbier.’	201	Beeldspraak
‘Wat deert je? Heeft Cupido je te pakken?’ ‘Nee, een paardenvlieg!’	201	Beeldspraak
Baba Baloeck had lichte ogen, maar die waren, net zoals van Mamoerra, bruinig groen, de schakering van een herfstbos.	203	Beeldspraak
Lelijke Bombycina waant zich schoon. / Niet honinggoud is haar huid, maar van teer; / Vrouwe Geit zoekt distels, Heer Stork volgt de ploeg. / En Heer Wolf, O! hij zoekt jou, gulzige zeug!	205	Beeldspraak
Baba Baloeck had een mooie stem die nachtegalen leek te baren.	206	Beeldspraak
Huiselijk geluk begon in een korte tijdspanne haar ogen met ongegeneerde liefde te kleuren: de irissen bloeiden open als zonnebloemen.	206	Beeldspraak
Zij moest echter al haar erotische technieken aanwenden om zijn mondhoeken te doen opkrullen in een genotvolle glimlach en de onwillige kater in hem te doen spinnen en ronken.	207	Beeldspraak
(...) waarna haar hand verder kroop naar zijn ongebruikte pezerik, zwart en glanzend, een kleine aubergine, vol van nog te benutten zaad.	207	Beeldspraak
De motieven ervan bestonden uit uilen, fauntjes, nimfen, een beek, een rots, een boom en een kleine, hoekige herder met een fluit in de hand.	208	Statisch
Op zulke momenten wilde hij haar beminnen, briesend als een stier, maar zij koos een verfijnd minnespel.	208	Beeldspraak
Baba Baloeck bleef bedremmeld staan en gluurde naar de tweeling die als een rozenstruik lag te slapen.	209	Beeldspraak
Met prachtige ogen, waaruit de nacht met zijn melkweg niet wilde wijken, bekeek hij het publiek, voordat hij verder ging.	210	Beeldspraak
Verderop, aan de rechterkant, zaten de klerken rondom een palmboom, een tafel was verlaten, de palmbladen bewogen als rouwenden. Alleen de wind in die groene kroonluchter wist en kon zich herinneren wat er die gedenkwaardige middag gesproken was.	210 -	Statisch en beeldspraak
De bewegende palmbladen morsten af en toe wat licht over zijn fraaie gezicht, dat werd omkransd door een tuimeling van lokken als ravenveren.	211	Statisch en beeldspraak
Niet geschikt voor jonge mensen of vrouwen. Die zouden maar als mussen in een storm meegevoerd worden.	211	Beeldspraak
Het regent hier veel en we hebben nog nooit zo veel wolken gezien in ons leven. Veel wolken en weinig hemel.	211 -	Statisch
En dat taaltje! Het klinkt als getsjilp van mussen.	212	Beeldspraak
Een wachtende ezel voor een stoplicht perste een perfecte bol uit zijn aars die zich als een roos opende en sloot (...)	212 -	Statisch en beeldspraak
Twee mannen in bruine, ruwe wollen habijten, de een zijdelings op een ezel gezeten (...)	213	Statisch
Ze hadden hun posities ingenomen, gespannen als roofdieren, maar de aandacht verslapte.	215	Beeldspraak

Baba Baloeke keek van achter de vijgenboom met open mond en verdwaasde ogen.	216	Statisch
Baba Baloeke kwam overeind, wrijvend aan zijn elleboog, nog steeds het kind dat zij ook had gevonden, slapend onder de vijgenbomen.	216	Statisch
Het misbaar van kikkers en insecten en het gekweel van vogels bewonen mijn geheugen.	217	Dynamisch
De beek heeft mijn lied gehoord, de grachten herhalen mijn woorden en weergalmen mijn lied, sneeuw valt als amandelbloesems voor mijn ogen, het enige wit in mijn duisternis.	217 -	Dynamisch en beeldspraak
Vrouw en kinderen, geiten en vijgenbomen liet ik achter, respectievelijk in het badhuis en in onwetendheid.	218 219	Statisch
Haar gezicht dat ik voor het laatst streefde, was het gezicht dat ik onder de egelantier van onze eerste blikwisseling zag, dat ik onder de mirte van de eerste aanraking liefhad.	219	Statisch
Meneer, u kunt er niet in. En waarom niet, als ik vragen mag? Meneer, u bent een uil.	220	Dynamisch

Maïstroest – Rashid Novaire
Uitgeverij de Geus bv, 2003

Fragment	blz	functie in tekst
Natuurlijk, als een ander sterft krijgt elke herinnering een kans op liefde, zeker bij een weinig heroïsche afrekening in een maïsveld, waarna hij langzaam moet zijn doodgebloed.	7	Statisch
Ze moet over haar blijheid gestruikeld zijn toen ze de tweede slaapkamer binnenkwam: hier zou ze in de voorjaars- en zomermaanden schilderen, ze zou proberen leerlingen uit Den Bosch en Tilburg te werven en zo veel mogelijk tijd vrijmaken om in de natuur te werken.	11	Dynamisch
Haar atelier behoort toe aan de overal verspreide schetsen van een dood vogeltje, aan het geraamte van harde kleine botjes waar een vleugel aan ontbreekt. Ze heeft de putter in een veld bij het Gooi gevonden, onderweg. Het lijktje kan nog hoogstens drie dagen mee. Door de lucht van ontbinding heen is te ruiken dat een dier over de putter heen heeft gepist.	11	Dynamisch
We zijn onoverwinnelijk, mijn lerares en ik: ik ben een mol, zij een vulkaan. Ze zal mij niet tegenhouden als ik mij eens omhoogtrek naar haar vulkaanmond, naar het verboden terrein van haar atelier. Samen zijn we onoverwinnelijk: ze heeft me nodig. Op mij zet ze haar hitte af.	12	Beeldspraak
Een stel stillevens, een bloemstuk, een stadsgezicht.	14	Statisch
‘Kijk naar je werk. Wat zie je?’ Suze Robertson buigt licht voorover alsof ze minzaam haar eigen vraag groet. ‘Een bloemstuk in een kamer.’ ‘Wat voor bloemstuk?’ ‘Een boeket van anj...’ ‘Nee, wat blijft er van achter? Van wat je geschilderd hebt, wat blijft er van het bloemstuk over als je de deur van de kamer hebt dichtgedaan?’ (...) ‘Ik wil dat je een bloemstuk schildert zoals iemand het zich herinnert nadat hij de kamer is uit gegaan. Ik wil een zelfportret door een bloemstuk, we weten allemaal hoe een bloemstuk eruitziet, ik wil zien hoe jij het bloemstuk ziet of een ander...’ (...) Ik wil zien hoe een alcoholist, gevallen vrouw of patiënt zich een bloemstuk herinnert.	15-16	Dynamisch
Haar lijf neigde net liefdevol naar de putter, maar nu richt ze zich geschrokken op.	16	Statisch
‘Telegram later, na je bloemstuk.’	16	Statisch
Ik zet mijn schildersezal op Brabantse aarde. Vlakke aarde waarop ik een stip ben. Het lege land brengt na de rust algauw verveling.	16	Dynamisch
In de verte zie ik lucht en grind bij elkaar komen en over dat pad rennen een paar schoolkinderen.	17	Statisch
De hak van mijn leren schoen graaft zich in de droge humus. Het is niet moeilijk om mijzelf dit toe te staan: snel trek ik de schoen uit en begraaft mijn blote voet. Een stakerig wit jongensbeen dat hier zomaar wortel heeft geschoten.	17	Dynamisch
Het was of niet het leer het kloppen van mijn hart voelbaar maakte, maar of mijn hart zelf als een vlezige schelp op de bodem van de leren laars aan het bonken was.	17-18	Beeldspraak
Mijn penis groeide alsof hij door zijn eigen spitse vorm heen groeien wilde, alsof hij wilde vervellen en zijn huid achterlaten zoals ratelslangen dat geloof ik elk jaar doen.	18	Beeldspraak
Maar hier in het weiland ben ik stil. (...) Deze maanden buitenlessen troosten, want natuur is troost. Gewoonweg omdat het er al was voor elk verdriet. Omdat geen enkel verdriet de natuur veranderen kan. Ik kijk naar de knoestige bomen en het fletse gras en vraag mij af of de natuur niet ook juist meedogenloos is. Mijn broer is dood en er is niets veranderd.	19	Dynamisch
Hij wil naar een kale streek. Maïs. Droogte. Slavische vrouwen.	20	Dynamisch
Hij wil werken in de velden, met zijn handen in de aarde.	20	Dynamisch
De jongen heeft hem verteld dat hij van plan is om in Denekamp een van de laatste feesten van het kattenknuppelen bij te wonen. (...) ‘...Dan stoppen we je in een houten ton die we ophangen aan een touw tussen twee lindebomen zoals we met de	24	Dynamisch

katten doen. En daarna knuppelen we je neus eraf, en we gaan door tot de kalveren uit de wei je darmen schoonlikken.' (...) In Amsterdam maken honderden clubs van vliet en beschaving zich druk om zulke dodelijke spelletjes met katten, maar idioten in de provincie proberen het afschaffen van deze praktijken zo lang mogelijk uit te stellen.		
'Voor de kleur geel en de vochtige aarde, voor het recht-voor-zijn-raap-geluk, ga ik naar de maïsvelden in Midden-Europa. Ik heb de kanslozen lief, maar niet deze provincialen, als ik het met zulke lui uithouden moet blijf ik liever een jaar in wat ze vroeger het dolhuis noemden'.	24	Dynamisch
De weilanden van Overijssel hebben er nog nooit zo fel van kleur uitgezien.	25	Statisch
Hij springt en na zijn vrije val in het hoge gras ziet hij de trein verdwijnen.	25	Statisch
'...dat jullie niet alleen katten doodknuppelen maar ook nog joden haten.'	27	Dynamisch
Ver weg raakt de heldere lucht de uitgestrekte velden.	27	Statisch
'Hoe weten we hoe ver het nog is naar Denekamp?' 'Luister of je het krijsen van een kat hoort en loop die kant op', zegt Gerben.	27	Dynamisch
Op het ronde plein hangt nog de ton van waaruit de hele dag doodskreten van katten moeten hebben geklonken.	28	Statisch
Gerben zit alleen op het maanverlichte plein, denkt aan lange rijen rijpe gele maïs.	28	Dynamisch
De landarbeiders net ten zuiden van de Maas ergeren hem met hun verhalen over miezerige kolfjes die ze in weer en wind uit de grond gepeuterd hebben.	28	Dynamisch
Geel en bruin zijn kleuren van licht en zon, kleuren waarmee Isaac Israëls de waspitten en de courtisanes schildert.	28	Statisch
Elke man zou vroeg of laat een tijd met zijn handen in de aarde moeten werken, niet met Goethes <i>Italienreise</i> en een schetsboek onder de bescheten reet in een gelakte koets op een landweggetje buiten Florence een foto laten maken van hoe je een zonnebloem uit de grond trekt. Nee, met de strenge cyclus van de seizoenen mee bloeien en meelijden met wat een klein stukje land geven kan.	28	Dynamisch
Als Gerben érgens een hekel aan heeft, zijn het de types die zich opeens 'Konstenaar' noemen en zich ergens waar de zon schijnt door een andere 'Konstenaar' laten leren hoe weinig talent ze eigenlijk hebben.	29	Statisch
Hij zou willen dat ik daar nog steeds mijn dagen doorbracht, in de bleke zon, bij de voorman van de gereformeerde psychiatrie.	33	Statisch
Hij loopt als een zwangere kievit. Eigenlijk wil hij veerkrachtig zijn, maar hij heeft iets heel zwaars te dragen.	33-34	Beeldspraak
Ik werk aan mijn opdracht. Het bloemstuk bekeken vanuit andere ogen.	34	Dynamisch
Het is of een wervelwind haar naar boven heeft geslingerd, naar het kleine houten voorportaal bij mijn vliering.	34	Beeldspraak
Een klein meisje met scheve mond. Ik zie het licht in haar ogen en de weide bezaait met gele bloemen. Er zijn meer dan twintig paarden, van de horizon tot aan de afrastering. 'In het begin tekende en schilderde Breitner maandenlang paarden.' Een hengst rent in natte cirkels over de weide. 'Met paarden is iets bijzonders, Dito Keep, mensen die haten verminkten het liefst paarden.' 'Waarom is dat zo, denkt u, mevrouw Robertson?' Ze schudt haar hoofd. 'Paarden herinneren je aan wat je niet kunt beschrijven. Daarom is het voor Breitner zo belangrijk om ze te schilderen; als je een paard verminkt, vermink je het onbeschrijfelijke.' Ze maakt meteen aanstalten door te lopen. Ik zie waarom. Een hengst met glanzend vel bestijgt een merrie. Zijn spieren glimmen van het zweet en het is of de aarde ervan beeft. De twijfel die van mevrouw Robertsons rug is af te lezen duurt slechts een fractie van een seconde. Ze draait zich om. Ze staat daar alsof zij de paarden de opdracht heeft gegeven om te paren in de zon en wind van het land van Heeze. Ik zie dat ze haar linkervuist balt. Ze loopt mij voorbij, terug naar haar oude plek bij de afrastering en ook de woorden die zij zegt lijken gemaakt om mij te passeren. 'Twee copulerende paarden. Dat kunnen ze mij niet afnemen.' Ze drukt haar onderkin naar haar sleutelbeen toe en spuugt het laatste woord naar het gras. 'Nooit.'	35-36	Dynamisch
IHR BRUDER KERBEN IST ERMORDET WORDEN. GEFUNDET IM MAISFELD.	38	Statisch

Maar de woedende snor trekt hem aan zijn katoenen vest van zijn vrouw of dochter af en dwingt hem naar het veld. En daar, tussen de maïsroest die langzaam alle gewassen aantast tot de hele oogst van dit jaar mislukt is, wordt een kogel door zijn kop geschoten.	38	Statisch
Ik loop naar buiten naar het stenen bordes van de boerenhoeve. De schelle zon.	38	Statisch
Nummer 109. Maar de wind verandert de negen af en toe in een zes aan de losse spijker.	39	Statisch
Hij vraagt haar waar hij maïsvelden vinden kan, zegt dat hij <i>unbedingt</i> sober leven wil en dat hij hard werken kan.	40	Statisch
'Kerben, mijn vader woont in het meest afgelegen gehucht in de streek. De mensen hebben het zwaar met de droogte en de maïsroest, dus ze kunnen altijd een extra kracht gebruiken.	41	Dynamisch
Pas als hij de gelagkamer helemaal is doorgelopen en op de door de regen glinsterende keien van het Wenceslausplein staat, roept ze hem nog een keer na.	41	Statisch
Hij staart over de felgele maïsvelden en brengt op het middaguur een plak gezouten vlees en wat bronwater naar de zich uit de naad werkende landarbeiders.	41	Statisch
Gerben ziet nors hoe de wind met rijpe maïskolven speelt, '...als jij je huiswerk goed zou hebben gedaan, wist je dat uit de kleine vissersnederzetting aan de Elbe, met de naam Drazdany, "mensen van de bossen", Dresden voortgekomen is. Dan zou het je niet verbazen dat ik als Slavische man de streken heb gezien waaraan mijn voorouders de naam schonken.'	43	Statisch
Zo klikt hij zijn hielen in grote sprongen tegen elkaar tot hij in het maïsveld verdwijnt.	44	Statisch
Maar nu, nu ik weet dat hij ook in die houding tussen de ranke stengels heeft liggen doodbloeden, lijkt die eerste avond wel, ik wil het niet anders zeggen dan zo beladen, het tarten van het noodlot.	44	Statisch
<i>'s Avonds op het land zie ik mannen met een jutezak zoeken naar een overgebleven maïskolffe. Ik zal je maar niet schrijven over een sluimerende ziekte waar het hele veld van beeft, een schimmelziekte waardoor de hele rotzooi, als je niet snel ingrijpt, naar de verdoemenis gaat. "Maïsroest" noemen ze die ziekte hier.</i>	45-46	Dynamisch
Misschien schreef hij die brief tussen twee nummertjes in het maïsveld door.	46	Statisch
Bij het licht van de gaslamp maak ik ergens op een Brabantse boerenhoeve eindeloos veel schetsen van een bloemboeket gezien door andere ogen.	46	Dynamisch
Ik verlang naar een hard, blank lid dat steigert tussen mijn benen, naar de reflectie van het meisje dat ik wil zijn in de ogen van een vreemde heer die op het Damrak naar me loert. Maar ik probeer net te doen of ik enkel leef voor de ruimtelijke omgeving op het platteland, voor de inzichten over kleurtinten en de heldere winterzon, vooral de winterzon.	48	Dynamisch
Alleen zo kan ik verbergen dat ik stomverbaasd ben dat hij weet dat ik tussen het schetsen door regelmatig mijzelf bekijk, op een afgelegen plek in de winterzon.	49	Statisch
'Een buitenles? Zoals bij de paarden?'	50	Statisch
Twee honden vechten in een hoek van de kroeg om een stuk spek.	51	Statisch
Met mijn hoge benen en schrikachtige ogen als van een opgejaagde hinde moet ik zulke vragen niet stellen aan Brabantse jongens.	51	Beeldspraak
'Ik? Loslaten?' De Heezenaar geeft een imitatie van een stier en doet alsof hij zich in het vest van de verstijfde Bisschop boren wil.	53	Dynamisch
In mijn kop heb ik de huizen en weilanden geteld die we in het donker hebben gepasseerd, maar nu ben ik helemaal bij het gesprek.	55	Statisch
Na zich in de beek gewassen te hebben gaat hij op blote voeten verder over de stoffige landweg.	57	Statisch
De tuin van dit huis heeft weinig bloemen, maar is donker en groen. Bij het houten hek staat een armoedige boom van een hem onbekende soort te bibberen.	57	Beeldspraak en statisch.
Binnen een kwartier had hij gezien welke vrouw in welke tuin woont, probeerde ondanks zijn vermoeidheid het huisnummer in de hoofdstraat te onthouden in combinatie met de omvang van hun borsten. 'Nummer 4 bleke peertjes, nummer 6	57-58	Beeldspraak

schelpen.'		
Eigenlijk willen vrouwen zo behandeld worden, weet Gerben, je moet alleen een zee oversteken voordat ze dat toegeven.	58	Beeldspraak
Ik ben zeeman genoeg, denkt Gerben, ik zal elke zee trachten te bezeilen.	58	Beeldspraak
Gerben loop drie rondjes om het gehucht. De maïsvelden. De achtererven. De fietsende vrouw.	59	Statisch
Binnen bij Nikolaj herinnert niets aan de drassige modder en het hoge gras van buiten.	59	Statisch
'Waarom val je mijn dochter lastig met vragen over uitgestorven gebieden met maïs?'	59	Dynamisch
'Maar als er hier maïsroest komt...'	60	Dynamisch
'Ik ben hier gekomen omdat ik van werken hou en van de kleur geel, weet u, ik weet nu al dat ik gelukkig ben als ik het gevoel heb dat ik in een schilderij sta en geel zie tot aan de horizon. Liever werken in een schilderij dan werken aan een schilderij.'	60	Dynamisch
ik gluur naar een antwoord van ze als ik wat zeg, al is het maar wat gekwetter in hun eigen taal.' 'Gekwetter?' Nikolaj fronst zijn voorhoofd. 'Ja, gekwetter, voor mij klinkt het als gekwetter.' 'Mussen kwetteren', zegt Nikolaj en hij wrijft de slaap uit zijn ogen.	62	Beeldspraak
Ik realiseer mij dat wij, ten aanzien van Dito Keep, een prijs afgesproken hebben voor onderricht in de vrije natuur.	65	Dynamisch
De eerste nacht in Amsterdam. Herfstregen.	67	Statisch
Als hij bruikbare bodemstoffen of Boheemse schatten zou vinden, zou hij driftig met zijn papieren kunnen gaan zwaaien tot de landeigenaren hem zouden verdrinken in de ijskoude rivier.	69	Dynamisch
Hij neemt een blad van een maïsplant tussen zijn vingers, wrijft. Misprijzend.	69	Statisch
Zodra hij door de bosschages van Nikolaj heen gelopen is en op een van Gyorgy's sierplanten staat, laat hij de honden op hem los. De honden rennen op hem af. De grote, zwarte hond bijt Gerben in zijn hand en hij weert de hond af, bloed druipt langs zijn vingers op zijn borst. Nu springt de kleine hond op en raakt het vlees van zijn billen. (...) Ze jaagt de honden weg, kijkt vragend.	70	Dynamisch
De Nederlander inspecteert misprijzend de maïsplanten en komt zonder toestemming op zijn land.	71	Statisch
Zes of zeven witte kinderen krioelen als regenwormpjes om hem heen.	71	Beeldspraak
De vader schreeuwt in het Slavisch. Zonder enige angst ziet Gerben de man voor zich als een reusachtige stenen vis waarin hij straks honderd jaar gevangen moet zitten.	71	Beeldspraak
Ze wijst alle kinderen aan en ook de schreeuwende stenen vis en ze imiteert zijn klagerige toon: 'Nikolaj.'	71	Beeldspraak
Iedereen knikt tevreden, het touw wordt van Gerbens polsen gehaald en direct haalt hij links uit naar de grote vis. Als de honden die hem gisteren in zijn reet gebeten hebben, zo vecht Gerben met de man die hem liet knevelen.	73	Beeldspraak
Vind mij rond, vind mij onschuldig, een hinde, een edel dier.	76	Beeldspraak
Ik dertien, in die dagen, hij een leeftijdloze man en de schuld in zijn blik bij de snelheid waarmee het insect in zijn broek door het linnen kwam opzetten.	76	Beeldspraak
Een teken van schroom zodat mijn opwindings nog een lichte smaak van triomf krijgt, zodat ik denken kan: daar gaat de oude man naar zijn wandelende takken en zijn rode Afrikaanse mieren.	77	Statisch
De illusie is er nu, terwijl hij traag het voorerf van het gezin met de honden verlaat en naar zijn eigen schuur terugwandelt. De landerige wind blaast zijn fladderende broek langs zijn dijen.	78	Statisch
Het hengsel van zijn in de rulle aarde verzonken tuinhok kraakt onder zijn hand, zwaait open. Terwijl de wind met zijn grove krullen speelt en het hek weer tegen zijn onderbenen waait, voelt hij zich precies zoals hij zich op zijn zestiende voelde, toen hij met een fles wijn uit de kelder alleen voor het grachtenpand stond.	79	Statisch
Deze tel benut zij door als een kikvors op te springen en met haar billen tegen zijn kruis te stoten, waardoor Gerben even uit zijn concentratie is.	81	Beeldspraak
Hij werpt haar van zich af, zodat ze nu samen roerloos in de modder liggen.	81	Statisch

Ze lijkt nog niet klaar om de strijd te staken, want ze staart onaangedaan naar het wolkendek.	81	Statisch
Met zijn betraande ogen op de grauwe lucht gericht zoekt hij over de aarde naar het witte armpje dat hij net heeft omgedraaid.	82	Statisch
Een man, een wezen dat niet meer bestaat, de eenentwintigjarige Nikolaj, had langgeleden met zijn meisje de kerstdagen doorgebracht in de bergen ten zuiden van Praag.	89	Statisch
(...), leek het hem de beste optie om een arme jongen uit de joodse wijk als gids in de arm te nemen en een paar dagen en nachten te gaan wandelen in de ijle berglucht.	89	Statisch
Ze moest nog uitgroeien tot de dierlijke vrouw die de moeder van hun dochter zou worden en hem urenlang tussen haar pezige dijen gevangen hield, maar ze was al een belofte.	89	Beeldspraak
Maar de jongen zag hoe ze 's avonds in elkaars armen naar de sterren keken. Hij keek ook naar de zwarte lucht en schopte tegen zwerfkeien in het koude gras, maar zijn aandacht was bij hen twee.	90	Statisch
Hij wijdde uit over alle soorten eikels, over wilde bloemen, over de vochtigheidsgraad van de lucht.	90	Statisch
Alsof hij ons achter zou laten als prooi voor de wilde dieren, alsof wij dan een straf zouden moeten uitzitten die wij hadden verdiend doordat we domweg verliefd waren.	90	Beeldspraak
De landarbeiders wat eten en drinken brengen in de schroeierige pauzes, in de schaduw van een boom.	90	Statisch
Misschien is het de ouderdom van een mooie man uit wie het vocht verdwenen is zoals uit woestijnen die duizenden jaren terug nog vruchtbare wouden waren.	91	Beeldspraak
Hij hoopt dat Nikolaj bij hem komt zitten, onder een van de dunne bomen.	91	Statisch
Nikolaj leunt met zijn schedel tegen de stam en sluit even zijn ogen.	92	Statisch
Het voertuig gleed zo vanaf de laatste wissels het rode zand in, verder naar de doorzichtige zee richting Afrika.	92	Statisch
Deze man ophangen aan een boom lijkt de oplossing om allen die op hem lijken te vergeten.	93	Statisch
Haar konen liggen als gekrulde visjes op haar strenge gezicht.	95	Beeldspraak
Het atelier ligt op het westen. Het is donker. De zon laat zich er rond deze tijd niet zien.	95	Statisch
'Bloemboeketten gezien door andere ogen. Bloemboeketten gezien door de ogen van mijn dode broer', zei ik.	96	Dynamisch
In Amsterdam zoekt Gerben steeds de kroegen op waar de havenarbeiders komen, maar nu antwoordt hij dat de gele velden, de ziekte die een oogst verwoesten kan en de hitte hem al genoeg in brand zetten.	99	Dynamisch
Hij ziet eruit of iemand hem door de modder heeft gewreven en door het bladerdak van een boom heeft gejaagd.	100	Beeldspraak
'Nee, misschien komt Gyorgy het beest weer terug.	101	Beeldspraak
Ga naar de loods en neem wat onrijpe kolven mee.	101	Dynamisch
Met de onrijpe kolven onder zijn arm is het van de zon af gedraaide land hem lief. Maar misschien omdat hij hier voor het eerst echt nodig is. Hier in deze nacht bij deze opdracht: om dwingende maar onbekende redenen een paar onrijpe maïskolven uitzoeken voor Nikolaj.	101 - 102	Dynamisch
Nikolaj neemt de kolven aan en legt ze in een grote, witte schaal waar ze in water drijven. Gerben gaat in een hoek van de kamer zitten en ziet hoe lange vingers de groene bladeren van de kolven trekken. Nikolaj wrijft een kleverige stroop uit een witte fles tussen zijn handpalmen, en bestrijkt daarmee de binnenzijde van de bladeren (...) Met drie ingesmeerde bladeren dekt Nikolaj haar gezicht af.	102	Dynamisch
Sommige reizigers raakten volledig van de kaart toen ze ontdekten dat elk gebied zijn eigen typische flora en fauna heeft en, volgens enkelen, voor hun medische verzorging genoeg had aan de plaatselijke grondstoffen. Eskimo's konden zonder morfine of zepillen. Ze duwden een stuk walvisbalein in hun kont en trokken de slee zonder klagen. Wat de walvis voor de eskimo is zou de maïskolf dus voor iemand uit	102	Dynamisch

Midden-Europa moeten zijn. Als elke steel of korrel hier net zo genezend werkt als een kies of bot op Groenland, zouden hier evengoed walvissen verbouwd kunnen worden. Gerben haalt zijn schouders op. Volgens hem staat alleen wat onwetendheid in tussen de natuurvolkeren en de eerste de beste kwakzalver.		
Ze wordt toegedekt door het land, toegefluisterd door de plant waarvoor ze al tientallen jaren naar de aarde bukt.	104	Beeldspraak
De zeis in de handen van de Nederlander beeft slaperig langs de stelen van de maïs.	106	Statisch
Nikolaj geeft de weg aan naar de rivier.	106	Statisch
Met een enorme vaart rent Mila voor de mannen uit, grijpt zich vast aan een boom en zwaait haar lijf naar voren en terug. Zonder haar benen te strekken laat ze zich vallen in het gras. Dan loopt ze naar de rivier pakt een gladde kei uit de stroom en gooit de steen naar de boom. Ze duwt de steen met haar voet weer helemaal terug naar de rivier. Deze rituelen herhalen zich samen met nieuwe handelingen. Zo schudt ze aan de steel van een gerijpte maïskolf, waarbij ze tegelijkertijd het met haar mond gevangen rivierwater in een cirkel om de plant heen sproeit.	107	Dynamisch
‘Zijn de velden niet mooi in al die lagen zon?’	107	Dynamisch
‘Eeuwenlang dezelfde gewassen op deze grond Gerben, eeuwenlang. Een wonder eigenlijk.’	107	Dynamisch
Ze lopen stevig door tussen velden en rivier om Mila niet uit het oog te verliezen.	107	Statisch
Weet je, Gerben, als je kijkt naar de andere kant van de rivier, als je heel ver zou kunnen kijken, zou je de steppen van Azië zien, een enorme strook land tussen de Oeral en de Kaspische Zee, en daar wonen ruiternomaden...’	107	Statisch
Gerben staart naar Mila, haat even de onschuld van kinderen, omdat hun niets te verwijten valt als ze kronkelend over de vloer om een verloren regenworm te vangen, tegen alle wetten in, de lust van een man opwekken.	108	Statisch
Misschien is het romantisch of domweg kinderachtig, maar mijn hele leven ben ik al gegrepen door de verhalen over strooptochten op zwarte paarden.	108	Statisch
Dit gehucht is mijn laatste schulp en ik kruip niet zonder liefde tussen de maïs.	108	Dynamisch
Maar wat zei je nou daarnet, Nikolaj, over eeuwenlang dezelfde gewassen?’ ‘Maar niet eeuwenlang dezelfde soorten. Voor mijn tijd, lang voor mijn tijd werden volgens sommigen de gewassen op hun grootte geselecteerd. De maïs van tweeënhalve centimeter groot, met een doorsnede van een centimeter.’	108	Dynamisch
‘Nikolaj,’ schreeuwt hij, ‘wil je aan Mila over de grote maïskorrels vertellen en zeggen dat als ze zich heel klein maakt, wij samen voor altijd in een van die planten gaan wonen. We gaan dan door een geel deurtje en...’	109	Dynamisch
Ze groeten elkaar op de weg naar het maïsveld.	110	Statisch
Zij, soms net een natte duif met grote herenschoenen aan.	110	Beeldspraak
Misschien omdat het land al huult en de mensen hard werken en onder het ijzer van hun zeisen schimmelsporen tegenkomen.	112	Beeldspraak en dynamisch
Oesters in de vensterbank. Drie oesters, mijn schetsboek ernaast. Ik wil ze gaan schetsen. (...) Weer moet ik naar die oesters staren. Ze liggen met zijn drieën in de vensterbank. Waarom wiebelen ze eigenlijk niet? Hoezo liggen ze daar zo stil? Als ik drie oesters zou zijn, dan zouden we wiebelen. Traag strek ik mij uit, laat mijn armen zakken langs mijn lijf. Met mijn ogen dicht tracht ik uit te zoeken waar dat zou beginnen, dat wiegen van die oesters die ik dan zou zijn. Door mijn wimpers heen zie ik dat de oesters inmiddels begonnen zijn met wiegen in het vensterraam.	114	Dynamisch
De muren van de vliering zullen van mij afgepeld worden als de schil van een tropische vrucht.	115	Beeldspraak
‘...Ik zal je maar niet schrijven over een sluimerende ziekte waar het hele veld van beeft, een schimmelziekte waardoor de hele rotzooi, als je niet snel ingrijpt, naar de verdoemenis gaat. “Maïsroest” noemen ze die ziekte hier.’	118	Dynamisch
Daar gaat Gerben, achter zijn brief aan door het natte gras.	118	Statisch
Ze hebben Gyorgy zijn aarde afgenomen.	119	Dynamisch
Een laatste wandeling door het veld? Wat had hij de laatste keer ook weer gezegd? ‘Ik	121	Dynamisch

kruip niet met weezin door de gele velden. Ik hou van dit land.' Gerben wordt zenuwachtig. Het door de velden dragen van deze dode man zal hem vrij kunnen maken. (...) Zoiets was het toch wat die barbaren je zouden brengen als ze je zouden meenemen op hun woeste paarden?		
In deze vroegte hoeft niemand hem te zien en na hun rondgang door de maïs zal hij hem weer naar huis brengen zodat de vrouwen hem in de ochtend zullen bewenen.	121	Statisch
Daar gaat Gerben, met de dode door het natte gras. Op weg naar het veld waar de maïsroest nog nooit zo hevig heeft gewoed, nog nooit zo veel harten verdrietig heeft gemaakt.	121	Dynamisch
Hij loop naar de rivier waar hij de laatste keer met de oude man gewandeld heeft.	121	Statisch
De avond waarop de Hollander Gyorgy's huis had willen binnensluipen, de dag dat hij Nikolaj tegen een van de witte berken rond het maïsveld aan geduwd had, zijn solitaire gedrag, het eeuwige afzonderen.	122	Statisch
Ze ziet hoe een van de vrouwen een steen werpt naar de ineengekrompen jongen met de dode man op zijn rug. De steen mist. (...) Wegrennen wordt door een woedende menigte als een schuldbekentenis opgevat. Zelfs als het om wegrennen voor ruwe brokken steen gaat. Hij had beter in elkaar gekrompen bij de maïsstengels kunnen staan huiveren en smeken.	122	Dynamisch
Ik maak in gedachten een vlucht over het hele wegroestende, gele veld, zie de dorpsbewoners als snippers carbonpapier in de wind uitwaaieren over het stoffige pad naar de plaats waar Gerben gebed heeft. Met Mila aan de waterkant. Daar, op die plaats, is hij mogelijk gestruikeld over een twijg of een hard gevroren molshoop. Ze hebben hem niet gestenigd, dat geloof ik niet, niet in de zin dat ze mijn broer opzettelijk met stenen hebben doodgeworpen. Er zijn er misschien twee of drie uit onmachtige woede geworpen toen hij aan de waterkant lag. Twee of drie stenen.	123	Dynamisch
'Eerst gaan we een schilderij voor je kopen', zou hij daar in het wegroestende veld zeggen.	124 -	Statisch
	125	
We gaan samen door de velden rennen, op zoek naar een plant die nog niet door maïsroest is aangetast.	125	Dynamisch
Het portret van het bloemstuk gezien door andere ogen is nooit afgekomen.	125	Dynamisch

Het lied van de rog – Rashid Novaire
Uitgeverij de Geus bv, 2007

Fragment	blz	functie in tekst
Drie dochters en zonen van onze keizersstad, onder wie de ongehoorzame Li Ting, dochter van Li Chung, zijn bij aanvang van <i>jingzhe</i> , de maand van de ontwakende insecten, op het plein voor de keizerlijke vesting terechtgesteld.	9	Dynamisch
Zij zijn uiteengereten in een gevecht met wilde honden.	9	Dynamisch
Zij waren verbonden door Het lied van de rog.	9	Dynamisch
Hoewel de toedracht van deze aanklacht op dit moment nog niet aan het volk is meegedeeld, kondigde een ziener van de keizer al eerder aan dat de wraak van de goden op deze kaarten, waardoor menig noordelijk krijgsheer op de steppe is verdwaald, de gehele bevolking zal treffen.	9	Statisch
Ik was bij de rivier. Ik was in die dagen altijd bij de rivier. Iedere nacht neemt de stroom nieuwe modder mee van het grote vruchtbare plateau waaraan wij de goede grond voor gierstteelt danken. Maar zoals de goden beschikken, is de modder niet alleen een zege, het is ook een gevaar. Jaar na jaar hoogt de modder de rivierbedding op. Als de rivier dichtslibt en de regen komt, is het te laat en overstromen de velden. Daarom zorg ik ervoor dat ook de oevers worden opgehoogd en zo komt het dat de rivier in ons gebied door een diepe geul stroomt die hoger ligt dan de velden, hoger dan de huizen van de mensen van onze nederzetting. Mijn naam is Fu Chen, maar iedereen noemt mij 'de oeverbouwer'.	13	Dynamisch
Na mijn getuigenis zal ik teruggaan en de rivier om vergeving vragen dat ik zo lang ben weggebleven. Mijn eerstgeboren zoon zal ik offeren en in de stroom werpen, dat beloof ik u.	13	Dynamisch
De ochtend waarop ik de vrouw uit Yin zag, hoorde ik eerst het geluid van paardenhoeven over de vlakte. Op het voorste rijdier zat Sutao, leider van onze stam, met de vrouw voor zich op de zadelboog.	13	Statisch
Als hij lacht, rolt hij met zijn ogen als een drachtige ezel.	13	Beeldspraak
Ik gooide mijn net in het gras en liep hun tegemoet.	14	Statisch
Ze sleurden haar van het paard af.	14	Statisch
Ja, ik weet nog dat het een stuk drijfhout was, aangespoeld door het dikke water van de rivier, alsof Hu Bin zijn knuppels niet aan haar wenste vuil te maken.	14	Statisch
(...) ze beschermde zich zodat het stuk hout haar schouder raakte in plaats van net achter haar oor, de plaats waarop ik ook altijd mik als ik dieren rustig wil krijgen.	14	Statisch
Evenmin wist ik dat zij de dochter is van een kaartenmaker die het hele keizerlijke leger van Zhou Xin op de steppe heeft doen verdwalen.	15	Statisch
Op een van die laatste reizen trokken de paarden dagenlang in cirkels rond over de eindeloze steppe, omdat Li Chung de kaarten zo had getekend dat niemand er ooit de weg nog zou vinden.	15	Statisch
Ik was in die tijd als een kikker op de bodem van de waterput, die maar een klein deel ziet van de lucht.	16	Beeldspraak
Ik was niemand, niet meer dan een pluus meegevoerd op de wind.	16	Beeldspraak
Herinner me als de oeverbouwer, de jongen van de stroom.	16	Dynamisch
Vijf meisjes drentelen over het tapijt van gras en azalea's	17	Statisch
Een van hen wrijft in de felle zon met een vossenstaart haar bronzen spiegel op.	17	Statisch
Het is of hij door een klein gaatje, geboord in de plotseling zwarte hemel, achter het gordijn van de laatste zonsverduistering, heeft gekeken.	17-18	Beeldspraak
In zijn tred bewaart hij de stilte voor de storm.	18	Beeldspraak
(...) slechts gewapend met een rode lantaarn, was ze nachtenlang in de regen voor de tempel van de dode Li Chung blijven staan.	18	Statisch
Haar borsten, ziet hij, zijn als ronde schelpen onder haar reishemd.	18	Beeldspraak
'Het land zingt niet meer. Kent u de geschiedenis van de nachtegaal die de lust tot	21	Beeldspraak

zingen verloor?’		
Onze dierlijke geest hangt na onze dood nog wat rond bij ons lichaam en zwerft daarna eeuwig rond.	21	Dynamisch
Kaarten op bamboe van niet-bestaande streken.	22	Statisch
Daar mag ze dan dwalen, tot Wu haar op een dag weer zal laten oppikken, als ze nederiger is geworden, als ze zich zal voelen alsof ze haar boot op een zandvlakte vooruit probeert te roeien.	22	Beeldspraak
‘Ik geloof net als jullie in het voorteken van de zonsverduistering.’ ‘Wat weet jij van de sterren?’	23	Dynamisch
Ik kan niet toestaan dat een man die zijn leven lang voor de keizer heeft gewerkt geen plek krijgt op het kerkhof buiten de westelijke poort. Dat het lichaam van een fatsoenlijk mens door de wilde honden wordt verscheurd en door vogels tot op het bot wordt kaalgepikt, omdat de keizer heeft beweerd dat zijn ziel niet eens de reis naar de voorouders kan maken.	23	Dynamisch
Dan weet je ook dat aan de andere kant van de bergkam meer ruimte is voor een man of vrouw met kleine gedachten.	24	Statisch
‘Jij bent niet meer dan een mot die naar het vuur vliegt.’	25	Beeldspraak
De ander kruipt door het gras als een dier dat gevangen wordt.	25	Beeldspraak
Een dochter van de keizerstad met levensgevaarlijke opvattingen. Of, preciezer, een dochter van een gedode kaartenmaker. Of toch een mot die op het vuur afvliegt.	26	Beeldspraak
De zon raakte de heuvels ver voorbij waar de beek uitmondde in een klein meer, maar was nog sterk genoeg om haar huid een olieachtige glans te geven.	26	Statisch
Ze trof een nederzetting aan, in de bocht van een rivier.	27	Statisch
Vanaf het moment dat het begint te schemeren boven de vlakten vol gierst, staat Fu Chen tot aan zijn middel in de stroom om modder, door de rivier meegevoerd van het grote plateau, in zijn net te laten glijden en op de oever te werpen. Zo zorgt hij ervoor dat de bedding niet dichtslibt, want dat is gevaarlijk als de regens komen. Bij de verderop gelegen elfde nederzetting is de rivier sinds het begin van de regentijd al drie keer buiten de oevers getreden. (...) Zelfs de paalwoning waar Fu Chen als kleine jongen door de sneeuwvrouw heen was gebracht, kan bij zo’n overstroming makkelijk door de rivier worden meegesleurd.	28	Dynamisch
Met het slijk hoogt Fu Chen de oevers op tot hellingen waar het water minder snel overheen kan stromen. Daartussen de diepe geul waarin de rivier stroomt. Wild. Geel. Kolkend.	28	Dynamisch
De heuvels in het oosten lijken op grote, grijze waakhonden. De pieken van het daarachter liggende koude gebergte zie je op heldere dagen ook oplichten, maar nu is de dag mottig, lauw.	28	Statisch en beeldspraak
Hij ziet een klein varken, dat zich wentelt in de drassige aarde.	28	Statisch
Overall is het geluid van kikkers: het klinkt alsof iemand met olie ingesmeerde noten probeert te kraken.	29	Statisch
Bij zijn huis aangekomen ziet Fu Chen dat er een paard aan een boom naast de vuurplaats is gebonden. Het is niet een van de mooiste paarden van de nederzetting: zijn mond bloedt door het slechte bit en het heeft dorst. Hij klopt het dier op de hals en haalt water uit de bron. Dan streelt hij de flanken en trekt het bit losser.	29	Statisch
Als een slak zonder huis ligt ze onder hem.	29	Beeldspraak
Koud en slap liggen haar vingers op haar borst, een bosje verlepte bloemstengels.	29	Beeldspraak
‘Je bent als een kleine schildpad in een waterkruik.’	30	Beeldspraak
De wolken worden snel donkerder.	30	Statisch
‘Ik ga terug naar de rivier.’	30	Statisch
Tegenwoordig naait hij zelf zijn kleren en woont hij alleen in het huis aan de rivier.	31	Statisch
Maar in de nederzetting zeggen ze: op de dag waarop de zwaluwen terugkeren zoeken we voor jou een bruid.	31	Dynamisch
’s Avonds blijft Fu Chen bij de oever.	31	Statisch
Hij legt de netten op de boomstronk te drogen.	31	Statisch
De stilte bij de rivier en rondom zijn woning wordt alleen ’s nachts wel eens	31	Dynamisch

doorbroken door het snijdende gehuil van honden in de verte, zodat Fu Chen zich de laatste tijd heeft aangewend schelpjes in zijn oren te stoppen als hij naar de <i>kang</i> gaat.		
Ze gebruikten de vijzels nog, voor altijd rood als de ondergaande zon.	31	Beeldspraak
Fu Chen klimt in de boom en kijkt naar de andere zijde van de rivier. Wanneer de lucht paars kleurt en de horizon in het duister opgaat is de gelige stroom nog goed zichtbaar in de door hem uitgediepte geul.	31-32	Statisch
Met zijn ogen op de verte gericht ziet hij Ai Xiu niet die aan de voet van de boom naar hem staat te kijken.	32	Statisch
Om haar smalle hoofd is een streng van dode musjes gevlochten. (...) In het rode avondlicht vlammen de vogeltjes op in haar haar.	32	Statisch
Zelfs de honden zegt ze gedag, iedereen en alles moet weten dat ze aan de zijde van de oeverbouwer loopt.	32	Dynamisch
De lucht betreft, en vrijwel meteen spoelt er een lichte regen over de rivier.	32	Statisch
'Zorgen dat de rivier niet overstroomt, dat is al moeilijk genoeg voor iemand als jij.'	34	Dynamisch
'Ik ben niet jullie vijand', zegt de vrouw. 'Help me. Maak mijn handen los.' 'Waarom zouden wij iets doen voor ongedierte?'	34	Beeldspraak
Hij trekt zijn schouders door de opwinding steeds kort op, alsof er een aalscholver in zijn borst huist die met zijn vleugels klapwiekt.	35	Beeldspraak
Hij ziet alleen maar het slijk voor zich waarmee hij de oevers verstevigt.	36	Statisch
Uit haar keel komt een hees, piepend geluid, niet zangerig, niet smekend, maar dreigend als een opkomende storm die begint met zacht geritsel in de bladeren en zal eindigen met het ontwortelen van de boom.	36	Beeldspraak
Hij moet goed opletten hoe het gat uitbrandt terwijl hij zijn vragen stelt. Vragen die belangrijk zijn voor de rivier en de nederzetting.	37	Dynamisch
'Hoeveel regen zal er vallen voor het de maand <i>lichun</i> is?' vraagt Fu Chen. 'Hoe koud wordt het in de maanden van <i>dahan</i> ?' (...) Zal er ooit sneeuw vallen op de zonnige velden vol gierst? (...) 'Hoeveel regen zal er vallen voor het de maand <i>lichun</i> is?' zegt hij weer. Het gat is flink uitgebrand en de oeverbouwer ziet er een teken in dat ook de oevers van de rivier zich zullen verwijderen. 'Ik begrijp het,' zucht hij in het donker, 'regenbuien zullen de stroom verbreden tot de rivier buiten haar oevers treedt.'	37-38	Dynamisch
Vanachter de hutten aan de andere kant van het veld neemt de wind het geluid van huilende honden mee.	37	Statisch
'Zal er veel vis zijn dit jaar?' vraagt hij aan de goden (...) Hij denkt aan de gezwollen rivier met de ontelbare karpers die in zijn bamboe visnetten terecht zullen komen. Hij zal wilgentakjes door hun kieuwen rijgen en ze in de zon te drogen zetten.	38	Dynamisch
De honden huilen nog steeds.	38	Statisch
Of ze slaapt niet, ze schuifelt, met samengebonden voeten, als een krab over de planken vloer.	38	Beeldspraak
Hij is onrustig en wil naar de rivier. De stroom wacht op hem.	38	Dynamisch
Hij kan het drassige veld met de magere bomen zien.	38	Statisch
Zingend pakt hij zijn net om naar de rivier te gaan.	39	Statisch
'Een rog aaien,/ wil ik met jou,/ ronde vis in het zeewater/ en als we oud en moe zijn/ weten we het nog,/ toen aaiden we een rog,/ we weten het nog,/ later.'	39	Dynamisch
De ruiter beende de heuvel af.	40	Statisch
Da Xue stond met het grote bamboeblad in zijn handen, hij keek bang naar de gekraste lijnen op de landkaart.	40	Statisch
De oostelijke hemel had een bloedrode kleur. Het woei. Stofwolken.	41	Statisch
Da Xue gleed van zijn vader weg in kleermakerszit om voorovergebogen naar de bamboe te blijven staren.	41	Statisch
Toen deed hij kort zijn ogen dicht, gooide zijn hoofd in zijn nek, staaarde naar de donkere wolken, en draaide zich om naar zijn vader.	41	Statisch
De zon streek neer op het bamboe en het rode licht werd op zo'n wonderlijke wijze weerspiegeld door de landkaarten dat het leek of ze heen en weer bewogen over de koude aarde.	42	Statisch

'Voor je ook nog begint de maan uit het water te scheppen zal ik je iets zeggen (...)	43	Beeldspraak
Ze liepen door het hoge gras naar een van de tempels rond het parelmeer.	43	Statisch
'Ik vrees niet de slangenkuil, ik vrees niet de grote wespenplaag. Wel vrees ik de wrede keizer, wel vrees ik mijn kinders lege maag.'	43	Dynamisch
(...) ze bleven op de achtergrond en volgden hoe de groeiende menigte voort marcheerde, dwars door het weelderige struikgewas en de heggen, over de kronkelende weg waaraan de heiligdommen lagen, naar de tempel van Li Chung.	44	Statisch
In de kleine tuin op de binnenplaats, die je vanachter de grote zuilen kon zien, lag een vijver waarin vergeelde lelies dreven.	44	Statisch
Niemand noemde de keizer, maar iedereen wist dat het over hem ging wanneer er werd verteld over een kraai die te dik was om zelf nog uit stelen te gaan.	44	Beeldspraak
'We kunnen niet zijn als de pad die maar blijft dromen van zwanenvlees.'	45	Beeldspraak
Ik hoor hier niet te zijn, dacht hij en hij zocht zich een weg terug naar de paarden.	46	Statisch
Wat zou hij tegen de ruiters zeggen? Vroeg Da Xue zich af, maar de jongen werd al vertrapt door het paard waarnaar hij opkeek.	46	Dynamisch
Een paar mannen trachtten via de bomen op de stadsmuur te klimmen.	46	Dynamisch
Rond het meer kon hij al figuren zien die door de fakkels waren aangestoken en als gekken in het water doken.	47	Dynamisch
Boven de smalle haard stond een uit jade gesneden ijsvogel met een lange snavel.	47	Statisch
Li Ting dacht aan de nieuwe vogelsoorten die ze tijdens haar aanstaande reis zou leren kennen, als ze de kans kreeg weg te gaan, vannacht.	47	Statisch
'Ik hield er altijd van om op ons erf de kippen te gaan aaien. Alleen bewogen ze veel te wild als ik ze in mijn armen nam. Op een dag ontdekte ik dat ze niet meer zoveel bewogen als je ze wijn te drinken gaf. Tegen de avond sloop ik dus altijd met een kleine kruik ons huis uit naar het hok. Je begrijpt, ik schrok me wild toen ik zag dat iemand stond te kijken terwijl ik me daar vooroverboog. Deze onbekende man dreigde dat hij mijn geheim aan iedereen zou vertellen. Ik zei dat ik niet bang was. Pas toen hij me een kip beloofde die ook zonder wijn heel stil zou zijn, deed ik wat hij vroeg.	47-48	Dynamisch
(...) en die man lag daar op de grond te gillen als een gekeeld varken terwijl Li Chung op zijn kop zat.	48	Beeldspraak
De rechterhand steunend op de kop van zijn opgezette sneeuwluipaard, een dunne wenkbrauw opgetrokken, wachtte de keizer die middag op Da Xue.	48	Statisch
Ja, als hij in de hoedanigheid van hogepriester eens per jaar het land zegende en een rode stier de keel doorbeet boven het stenen tablet van de aardgod.	49	Dynamisch
Maar meestal, meestal kon hij het licht van de zon slechts vermoeden achter gesloten luiken.	49	Statisch
'Ik voorspel je, als die hond van een koning Wu me komt halen wordt het hier een bloedbad.'	49	Beeldspraak
'Een jonge stier offer ik voor uw nachtrust, heerser.'	49	Dynamisch
Lichamen, om elkaar heen kronkelend als maden in dood vlees.	50	Beeldspraak
'En hoeveel mensen wonen daar nog, op dat land achter de bergkam?'	51	Statisch
'Aangevallen in de rug, het meer ingedreven.' Li Ting keek naar de vrouwen en probeerde zich ondertussen de naam van een bergpas te herinneren.	52	Dynamisch
De keizer is altijd achtervolgd door opstandige eenlingen. Het zijn slechts naamloze ratten gebleken in de trieste geschiedenis van ons rijk.'	52	Beeldspraak
Ze hield zich voor dat de naam van de bergpas er niet meer toe deed.	54	Dynamisch
Li Ting liep aan de rechterzijde terwijl ze over een glibberig pad de bocht nam richting een perk met varens.	54	Statisch
Ze stapte met een voet het struikgewas in. De takken maakten onder haar gewicht een geluid als van een terugverende snaar.	55	Statisch
Ze sloop achter de struiken langs, en kroop toen op handen en voeten door de heg naar de volgende tuin.	55	Statisch
Ze liep onder een heldere hemel die bezaaid was met sterren. Tweemaal zag ze een vallende ster een streep langs de hemel trekken.	55	Statisch

Ze kan zijn paard door de zanderige straten aan horen stormen. Een beangstigend geluid, alsof het rijdier haar kleine huis omver zal werpen.	56	Dynamisch
'Ik moet je wat vragen', zei ze. 'Mijn zuster zegt... 'Wat beweert die slang?'	57	Beeldspraak
Al verachtten ze Zhou Xin om het doden van hun mannen, ze geloofden in zijn gave. Ze wisten dat hij de grote draak uit het oosten, die in de koude maanden sliep op de bodem van de poel, kon ontbieden voor gunstige regenval. Kon het waar zijn dat ze deze heerser, een zoon van de hemel die alles wist, moesten wantrouwen?	58	Dynamisch
Soms blies ik een ganzenveer in de wind en hoopte dat hij duizend mijl verderop in haar grijze haar zou waaien.	58	Statisch
Maar vaak was het alsof ik in mijn eentje de grote steen de berg op moest rollen, die steeds weer op mijn eigen stomme voeten viel.	58-59	Beeldspraak
Natuurlijk was ik trouw aan de god van het water, maar toch, een enkele keer begreep ik niet waarom ik doorging met mijn werk bij de rivier, waarom ik nog niet was vertrokken, behalve dan misschien dat ik ook wel wist: ik ken niemand, ik zou niet weten waar ik heen moet.	59	Dynamisch
Ik bezocht Li Ting nog elke dag als de zon op haar hoogste punt stond (...)	59	Statisch
Ieder jaar wachtte ze op de dag dat de zwaluwen terugkwamen, op een jongen die haar kinderen, een huis, een leven zou geven.	61	Dynamisch
Haar familie bracht haar liefde bij voor varkens. Niet alleen kon ze hun vlees roken, hun bloed opvangen en hun lever schoonpoetsen, ze wist ook wanneer een big verlegen was of zich achtergesteld voelde.	61	Dynamisch
En, na de barre tijd, liet ook het blozen van de varkens haar koud.	61	Dynamisch
Hele dagen zat ze achter het weefgetouw, tot ze op een morgen een oude vrouw was geworden, en Sutao, de nieuwe meester van de stam, haar vroeg wie het huis op palen aan de rivier eigenlijk zou erven als zij er niet meer was.	61	Statisch
'Wist je dat er meer dan dertigduizend soorten kevers leven in ons keizerrijk?' vroeg hij haar. En hij vertelde over de eeuwige sneeuw, hoog in de bergen.	62	Dynamisch
'Voor het eerst zie ik besneeuwde bergtoppen in de ogen van een vrouw.'	62	Beeldspraak
Daar leerde ze hem over de mensen en de dieren. Over apen uit de heuvels met wier bloed je goed huizen verven kon, waar alleen het bloed niet was opgedroogd en je de aap wist te verleiden om het, in ruil voor een kruik wijn, aan je af te staan. Over <i>ki-lin</i> , de vriendelijke eenhoorn, 'die zo vriendelijk was dat ze bij elke stap die ze zette haar hoeven heel voorzichtig liet neerkomen om geen insecten te vertrappen, en gewoon gras, dat at ze niet, alleen gedroogd gras, dat lang in de weide had gestaan.' Over <i>feng-hwang</i> , de zangvogel, sprak ze, en hoe die vogel verrees uit zijn as. Het lied van de rog leerde ze hem ook en alle andere liederen die ze kende.	62	Dynamisch
Kafu maakte lange wandelingen met hem langs de rivier.	62	Statisch
Zo groeide de jongen bij de stroom op, tot hij nooit meer aan sneeuw dacht.	63	Statisch
Op het vroegste uur van de dag staat de oeverbouwer tot aan zijn middel in de stroom en kijkt naar de wind en de regen, naar de bladeren van de esdoorns en de zilverpopulieren waar de regen overheen geblazen worden.	63	Statisch
Hij waadt naar de kant, leegt het net en ziet de modder langs de oever terug de stroom in sijpelen. Een slangenhalsvogel vliegt over in zuidelijke richting. Een trektocht naar de stad waar Kafu nu woont. Of een vlucht naar de bossen waar, volgens de vrouw in zijn huis, honderden krijgers leven.	63	Statisch
'Het lied van de rog', zegt Fu Chen. Ze begint te zingen: 'Een rog aaien...' Fu Chen rolt zich driftig van haar af. 'Ronde vis in water', gaat ze verder.	64-65	Dynamisch
Op de dag dat Yu-huang-shang-di de mensen schiep uit klei was het gaan regenen. Snel was de god met zijn schepsels onder reuzenbomen gaan schuilen, om zijn schepping te redden. Maar het was al te laat. Het water beschadigde de mensen die nog niet helemaal droog waren. Nu zijn dit de zieken en zwakken op aarde.	65	Dynamisch
Hij denkt de laatste tijd veel aan deze regenbui. (...) Soms vreesde hij dat men in Yin vond dat de mannen van zijn stam allemaal behoorden tot de zieken, de zwakkeren, dat hun lichamen niet genoeg gehard waren in de zon.	66	Dynamisch
De volgende dag draait Fu Chen zich niet meer om voor de rollende beweging van de	66	Statisch

ondergaande zon.		
Maar in de maand dahan, als de kou zo hevig is dat de stenen en bomen splijten van de vorst, ging hij ook mee naar het land achter de bergkam waar mijn moeder woont.	68	Statisch
Ze zingt zomers op het vlot dat haar naar de overkant brengt van het meer, waar ze met haar moeder lange wandelingen maakt door de velden. Ze rent er met de jongens achter de dieren aan.	68	Dynamisch
'Trek de touwen lossen. Mijn vingers voelen als dode vogeltjes.'	69	Beeldspraak
(...) maar toen kwam de dag dat mijn vader met zijn honden rond de wakken in het ijs liep, om de warme maanden te begroeten.	69	Dynamisch
Die avond ging hij met haar naar de tent die ze hadden opgezet bij de krijtwitte rotsen. Hij hurkte in het hoge gras en zag nog net hoe een van de nomadenjongens de tentzeilen opzijschoof.	69	Statisch
Fu Chen hoorde krekels tsjirpen en toen hoorde hij alleen nog maar de stilte van de nacht, stilte als diep water, waarin hij zonk en bleef zinken.	70	Statisch
Van buiten komen geluiden. Krekels in de nacht. Het is of zijn huis er vol mee is. Alsof ze tsjirpen in zijn hoofd, in zijn kamer.	70	Statisch
'Het is als het verhaal van de zandstorm', zegt ze zacht. (...) 'In een kleine stad woonde een man die op een nacht een stem hoorde zeggen: "Morgen, Ai Long, zal het zand regenen in de stad: het zal uit de lucht stromen tot de hele stad eronder is begraven. Neem een lange stok, plant hem in de aarde en ren eromheen zolang het zand stroomt. Elke keer als het zand de top van de stok raakt, moet je de stok ergens anders in de aarde planten en rennen." De volgende dag begon de zandregen en iedereen vluchtte de stad uit, alleen de man bleef en rende als een bezetene rond tot het stromen ophield. Pas daarna ging hij weg.'	71	Beeldspraak
(...) tot hij niet meer weet of hij het nog is die rent of de tak om hem heen wordt gezwiept door de nacht, door de wind.	72	Dynamisch
De komst van Hu Bin met zijn vrienden de volgende morgen deed me geloven dat de bliksem in de nederzetting was ingeslagen. In mijn herinnering is dat een waarheid geworden – een enkele schicht in de verte, die door de wolken werd weerkaatst.	73	Beeldspraak
'Laat me los, stekelvarken', zei ik tegen hem.	74	Beeldspraak
'Jij slacht meteen de hele kip om een enkel ei los te krijgen.'	74	Beeldspraak
De anderen maakten zich vrolijk en ik keek verdwaasd toe hoe ze in het hoge gras verdwenen.	74	Statisch
De zon boorde zich in mijn ogen, al was het licht niet eens zo fel.	75	Statisch
De sneeuwvrouw heeft het ook gezegd: "Jij werkt hard. Harder nog dan de sneeuw wanneer ze het land bedekt."	75	Beeldspraak
Ik sprong naar beneden, rende in een boog door het hoge gras naar hen toe en ging voor de mannen staan.	75	Statisch
Diep in me hoorde ik het kraken en ritselen van ontelbare takjes, alsof er een vogelnest werd vertrapt (...)	75	Beeldspraak
Als een dronken regenwurm gleeed ik door de modder.	75	Beeldspraak
Maar op dat moment begon Tao Yin te schreeuwen en druk met zijn armen te maaien, hij rende rondjes op het veld als een aap die al jarenlang niet meer is gevlood.	76	Beeldspraak
Verveeld door Qu Yuns strelingen begint Da Xue de volgende morgen, zodra de meelballetjes op zijn tong zijn gesmolten en de zon over de stadsmuren schijnt, met een van zijn wandelingen door de nauwe straten van Yin.	77	Statisch
Deze ochtend voert zijn weg hem rechtstreeks buiten de stadspoorten naar het meer, dat omringd wordt door kleine terpen en lange geelwitte bamboestengels die de vooroudertempel van Li Chung half aan het oog onttrekken.	77	Statisch
Achter de dunne wand horen ze de apen krijsen die de temmer voor een paar zoutmunten slijt aan rondreizende zangers en slangenmensen.	78	Statisch
De mensen hebben geleerd, dankzij zijn weergave weten we wat Oost en West is. Nu weten we hoe de grote rivieren stromen.	79	Dynamisch
Het is middag. De zon staat recht aan de hemel.	81	Statisch
Ondertussen, in de vesting, zit de keizer met zijn sneeuwluipaard in een donker	81	Dynamisch

vertrek. Hij praat met het opgezette beest: 'Vertel me eens waar je bent geweest. Hoe je het grasland afstroopte voor je hier aan mijn bedrand kwam staan. (...) Eigenlijk is het sneeuwluipaard de enige met wie de keizer zich nog onderhoudt.		
Omdat hij niet iedereen kan ombrengen die dat vraagt, luisterde hij een keer naar een van zijn raadslieden: 'Het ongeboren kind van een luipaard mag u niet met ivoren stokjes eten. Ivoren stokjes mag u helemaal niet gebruiken bij een aardewerken kom. Ze horen bij schalen van jade of hoorn. En het liefst alleen ivoor gebruiken voor langharige buffels. En voor de rest, eters van het vlees van langharige buffels horen geen luchtige kledij te dragen van hennep.	81	Dynamisch
'Die bloedzuiger moet niet zuchten.'	83	Beeldspraak
'Koning Wu ziet in de zonsverduistering het teken dat het mandaat van de hemel voor mij is verstreken.'	83	Dynamisch
Urnen langs de wand met daarin vermalen botten van jachtluipaarden, om de stootkracht te verhogen.	84	Statisch
In het grootste vertrek staan de <i>kwee</i> , bronzen drinkvaten, waarvan de grootste een tijger voorstelt die een kleine jongen verslindt (...)	84	Statisch
Ze kijkt hem vragend aan. Da Xue vindt haar op een dode vlinder lijken.	85	Beeldspraak
'Dus paarden rollen echt over de grond als ze moe zijn? Ik weet zo weinig over paarden. Als je een vrouw iets over de wereld buiten wilt wijsmaken, kom dan maar naar ons.'	85	Dynamisch
Ze luisterde met rode koontjes die als opgekrulde visjes op hun wangen liggen.	86	Beeldspraak
Een meisje met vleermuisoren vraagt: 'Wie wonen er in het land achter de bergkam? Mensen of beesten?'	86	Beeldspraak en dynamisch
Hij kijkt naar de andere kant van het vertrek, waar het meisje met de vleermuisoren tegen de natte stenen van de wand staat geleund.	87	Beeldspraak
'Op een nacht ontmoette Ju-Dou de man die met bijen leeft. Hij is haar komen roven.	89	Dynamisch
'Ze is weg. Zoek geen naalden op de bodem van de zee.'	89	Beeldspraak
'Als het moet,' zegt hij, 'laat ik, om een vis te vangen, de hele zee droogleggen.'	89	Beeldspraak
Er was zelfs een vrouw die een pasgeboren geitje naar haar had genoemd.	90	Statisch
Ik maakte me tot een egel, mijn rechterwang tegen de aarde en mijn armen lang uitgestrekt.	90	Beeldspraak
Hij sloeg me, Sutaο. Eerst met een bos brandnetels, toen met een stok.	90	Dynamisch
Onder het slaan hoorde ik hem mompelen over de dag van de schepping en de klei die niet goed opdroogde in de zon.	90	Dynamisch
Ik geloofde dat de nederzetting mij nodig had, zoals ik de oevers, dicht begroeid met kreupelhout en slingerplanten, nodig heb.	90	Beeldspraak
Ik herkende weer de blik van de drachtige ezel, de rollende ogen.	91	Beeldspraak
Of het moest een rollen zijn als de beweging van de ondergaande zon die me verpletteren wilde, alleen achterlaten, zodat ik als een stofdeeltje zou worden meegevoerd op de winden van de duisternis.	91	Beeldspraak
Immers, de rivier weet altijd wie haar oeverbouwer is.	91	Dynamisch
Het licht valt in een jadegroene baan door de kruinen van de moerbeibomen.	92	Statisch
Li Ting hurkt boven een beekje en laat het water tussen haar benen wegstromen. (...) Op haar rug gloeien de distels, daar waar ze geruisloos is weggerold van de vechtende mannen op het veld.	92	Statisch
Ze bleef dwars door de struiken naast de weg lopen en ze zorgde ervoor dat ze het noorden aanhield.	92	Statisch
Pas in de ochtend stond ze stil; ze keek naar de donkere wolken die zich samenpakten in de lucht en naar een paar paarden die aan de overzijde van de zandweg het gras in werden gestuurd, waarna een kleine stoet in zicht kwam.	92	Statisch
Ze stond geschramd en stom in de struiken aan de overkant van de weg met haar handen op de leren map rond haar borst.	92-93	Statisch
(...) waarna ze zich omkeerden, alsof hun tijd op was, en ze de leidsels van hun paarden ter hand namen en nog een eind te voet gingen, terug in de richting vanwaar	93	Statisch

ze gekomen waren.		
Keerde haar natte gezicht naar de wind.	93	Statisch
(...) langs de velden waarin de vogelverschrikkers met hun grijpparmen van stro tegen de witte lucht afsteken. Alsof ze zelf oervogels zijn, weergegeven volgens oude verhalen, op het land waar zulke dieren ooit hebben bestaan.	93-94	Beeldspraak
Een mager jongetje trekt zich op aan een dadelboom.	94	Statisch
De man lacht naar Fu Chen. 'Ben jij soms een tijger die een stekelvarken komt doden?'	94	Beeldspraak
'In de richting van het kleine woud', zegt hij en hij wijst.	95	Statisch
Laat op de dag steekt er een wind op, die de hele lucht in een paarsige gloed zet. Fu Chen volgt een beekje, dat zich langs groepjes bomen slingert.	95	Statisch
Onder het ruisen van de bomen denkt FU Chen een paar maal aan het verhaal van Li Tings zuster.	95	Statisch
In de struiken achter hem is geritsel. Een klein zwijn of een wilde hond.	95	Statisch
Ze ontbloot haar tanden als een dier.	96	Beeldspraak
'Doorgaan', zegt ze. 'Stinkever.'	96	Beeldspraak
Traag volgde ik een paard waarop een man en een vrouw zaten.	98	Statisch
Ik zag ze als twee zijderupsen die met elkaar verstrengeld waren. (...) Toen spoorde de landheer zijn rijdier aan en verdwenen ze snel uit mijn zicht, die twee rupsen oplossend in de stofwolken die de zandweg achterliet.	98	Beeldspraak
Ik was niet ver van de bomen die aan het eind van de gierstvelden tegen de heuvels opgroeiden.	98	Statisch
In de beschutting van het kleine woud waste ik mij bij de beek, dronk en liep een eind door het water, intussen hopend dat de vrouw naar wie ik zocht dichtbij was.	98	Statisch
De zon gaf me vertrouwen. Ik dacht: voor die vuurbal zal worden verslonden en morgen weer uitgespuugd door het monster achter de horizon, zal ik slagen in mijn opdracht.	98-99	Dynamisch en beeldspraak
Ik zag de sporen van een wild zwijn in de zachte aarde, het dier was hier de beek overgestoken, en ik ging achter hem aan.	99	Statisch
Op een zeker moment kon ze niet meer terug naar de bomen die haar beschutting boden.	99	Dynamisch
Ze rende over het open veld, haar haren wapperden in de wind als de tooi van een barbaarse prinses.	99	Statisch
Wild keek ze, maar niet als een vrouw, eerder als een dier dat langzaam doodbloedt.	99	Beeldspraak
'Hoe is het met het lied van de rog?' vroeg ze.	99	Dynamisch
Ik dacht aan de man en vrouw op het paard die zich steeds naar elkaar toe draaiden om elkaar goed te horen.	99	Statisch
(...) boven de talloze witte, geweven mutsjes die het beeld oproepen van een zee van sleutelbloemen.	101	Beeldspraak
Herinner jij je de grote luipaardenjacht? We dachten dat de dieren ons te snel af zouden zijn. Toen ging het regenen. In de modderplassen waren ze minder snel.'	102	Dynamisch
Later die middag, toen hij de route naar het noorden bestudeerde, gekrast in de binnenzijde van een groot bamboe mes, zei hij uitgelaten tegen Qi Yun: 'Ik word belangrijk in dit rijk.'	104	Statisch
Sommigen kennen het landschap niet en hadden verwacht dat het gebied er mijlen lang hetzelfde uit zou zien; maar het wordt al snel grilliger, met kalkstenen plateaus die boven de vlakke uitsteken, ronde huizen met kegelvormige daken, gebouwd op rivierterrassen. Ze zien mensen die rietstengels dragen en even later zien ze vrouwen die de bundels riet samenpersen en er een geraamte voor een hut van maken. Werkbanken vlak bij de weg zijn bezaaid met afgebikte kiezelstenen, kwarts en groensteent, gedroogde vlinders en bloemen, zandstenen hakmessen, schrapers voor het prepareren van huiden, manden met potten grijs, zwart en rood aardewerk.	105	Statisch
Langzaam wennen ze aan de kou, genieten ze zelfs van de zwakke zon op hun gezicht.	105	Dynamisch
Ze houden stil bij de machtige rivier waaraan de meeste nederzettingen liggen, de	105	Dynamisch

diepe, modderige schacht die ten grondslag ligt aan alle voorspoed van dit rijk.		
Even later zien de ruiters in de verte een slangenhalvogel: ze lijkt hun tocht te zegenen, zoals ze in grote cirkels voor hen uit scheert.	105 - 106	Dynamisch
Da Xue spreekt een visser aan die een stok op zijn schouders laat rusten waaraan met fijne touwtjes een aalscholver is gebonden.	106	Statisch
De zon staat laag. De huizen met hun lange pluimen rook die uit het stookgat kringelen, lichten roodbruin op in de ondergaande zon.	106	Statisch
Het water in de poelen glanst als het oog van een jong witliphert.	106	Beeldspraak
Een man met een grote strohoed kuiert rond, gevolgd door een kleine troep gevlekte ganzen.	106	Statisch
Een blinde vrouw zit op een plein, een grijswitte hond likt haar gezicht.	106 - 107	Statisch
Achter hem staat een kamerscherm met een schildering van een kikker en een vis erop.	107	Statisch
Li Tings ogen raken gewend aan de duisternis in het bos en ze ziet dat de oeverbouwer werkelijk slaapt, uitgeput van het zoeken.	108	Statisch
Daarom had ze meteen van het lied van de rog gehouden. <i>'We weten het nog, toen aaiden we een rog, we weten het nog, later.'</i>	108	Dynamisch
Ze pakt haar spullen en begint de bedding van de beek te volgen.	109	Statisch
Ze draait zich om: een natte vogel, een klein meisje, een oude vrouw.	109	Beeldspraak
Ze beginnen samen te lopen en doorkruisen het woud tot ze aankomen bij een klein meer. Het modderige strandje is bezaaid met zwarte stenen. Aan de overkant van het water begint het land te glooien en tekenen de toppen van de heuvels zich af tegen de witte lucht.	110	Statisch
Op de binnenplaats achter de barak staart een os in zijn trog met water, verzonken in de geheimen van zijn spiegelbeeld.	110	Statisch en beeldspraak
De jongen voegt zich aarzelend bij de anderen, die buiten rond het vuur zingen, eten en rietjes snijden uit een stengel bamboe.	110	Statisch
De middag is voorbij. Schaduwen reiken al bijna tot aan de voet van de heuvels om het meer.	110 - 111	Statisch
Aan de horizon verschijnen vijf ruiters te paard. Ze dalen in een rustig tempo de helling af, rijden voorbij de schaduwen en door het hoge gras tot ze de vuurplaats voor de kraal bereiken. Ze stijgen af en ontzadelen hun paarden. De dieren zijn zwaar belast onder hun keizerlijke uitrusting. (...) De grote paarden grazen en dwalen in cirkels af van de ruiters.	111	Dynamisch
(...) en ze richt zich op als een drenkeling die zichzelf een strand op sleept.	111 - 112	Beeldspraak
'Je jaagt op wilde paarden,' zegt een man, 'je doorzeeft ze met pijlen, vilt ze en verkoopt het vlees in de nederzettingen.' 'Niet goed.'	113	Dynamisch
'Ik zoek iemand om me te leiden naar de kloof van de bijen.'	114	Statisch
'Ze moeten een oorlog voorkomen met koning Wu, dan pas komen ze toe aan zulke kleine stofdeeltjes in de wind als ik.'	114	Beeldspraak
'Heb je een paard nodig?' 'Twee', zegt Li Ting.	115	Dynamisch
'Hoezo?' 'Omdat de wind veel kleine stofdeeltjes meebrengt.'	115	Beeldspraak
De volgende dag rijden ze uren over een uitgestrekte vlakte langs een bergkam. Ze zien in de ochtend hoe de toppen zich in nevelen hullen, ze zien hoe in de baan van de opkomende zon het rood van het steen voortdurend van kleur verandert. (...) Wang rijdt voor hen uit over de heidevelden vol alsem en purperen winde. Later gaan ze over drogere vlakten van mul zand, alsof de goden niet wisten welk landschap voor de afgelegen streek bestemd was.	115	Statisch
Hun dieren voeren lange schaduwen met zich mee.	115	Statisch

Bij een rivierbedding, waar een dun stroompje water in kronkelt, houden ze stil.	115	Statisch
Muskieten komen in wolken aanzweven boven het water.	116	Statisch
Ze rijden verder in de schaduw van de bergen, de vrouwen achter, de jongen voor hen uit.	117	Statisch
'Je praat als een wijsgeer,' zegt Wang en ze geeft haar paard de sporen (...)	117	Dynamisch
'Ze zijn vorige zomer gevlucht voor de muskieten en de paardenvliegen. En niet meer teruggekomen.'	117 -	Dynamisch
	118	
Een beetje daas van de ijle lucht die vanuit de bergen komt, wankelt Li Ting ten slotte bij hen vandaan om te gaan plassen.	118	Statisch
Ze ziet de rug van Wang: de vacht van een yak over haar schouders.	118	Statisch
Zijn ogen glinsteren als vuurvliegjes.	119	Beeldspraak
Op een ochtend werd Ju-Dou wakker, verdroeg haar man en zei de bijen gedag die zoemden bij het kijkgat.	120	Dynamisch
'We waren nog niet op weg of we zagen haar vanuit de bergen de vlakte naar het noorden gaan.	120	Statisch
Ze kon de lichamen die in het gras lagen niet eens tellen.	121	Statisch
De maan is zwak, alsof ze wordt versluierd door zwarte rook. Alles op de vlakte slaapt: zelfs de vliegen zijn door de kou tot rust gebracht.	121	Statisch
'En zullen we op marmotten jagen?' Ze kleurt. Ze wil.	122	Beeldspraak
Waarom denk je dat je hier ligt als een zieke hond?	122	Beeldspraak
Haar eetstokjes hangen aan de zadelknop, ze kleppen in de wind.	123	Statisch
'En de paarden?' 'Die waren niet van mij. Ik steel ze graag.'	123	Dynamisch
'Hij zei me dat hij goed op marmotten kon jagen, maar ik wist niet of het nog moest beginnen of al voorbij was.'	123	Beeldspraak
'Vreemd. Is hij nu een slaperige uil of een roofdier?'	123	Beeldspraak
Wang geeft haar paard de sporen en draait zich nog eenmaal om terwijl ze scheef in het zadel hangt (...)	123	Dynamisch
Peng-Hu, een van de mannen die het dichtst bij Da Xues veldbed in het gras ligt, (...)	124	Statisch
Hij moet denken aan de ingevroren karpers die hij als kind op de expedities van zijn vader in vijvers vond. Ze namen de vissen mee en sloegen het ijs er in splinters af. Ontdooid zagen de karpers er uit alsof ze nog steeds naar adem haptten. Sinds de dienaar van Wu om hem had gelachen, had hij zich een paar maal zo gevoeld: een met het ijs vergroeide karper, die ieder moment kon worden losgehakt.	124	Dynamisch
Ze rijden over het stekelige grasland en blijven de uitlopers van het gebergte volgen, beschermd tegen de zon door lichtgele strohoeden. Eenmaal moeten ze een rivier oversteken. Het water komt tot boven hun stijgbeugels, maar de stroom is niet sterk. Witte bomen, hoger gras. Dan is de vlakte weer leeg, boomloos.	125	Statisch
Een wilde hond schiet weg in het struikgewas tegen de berghelling.	126	Statisch
Het spoor van platgetrapte plantjes glinstert in het ochtendlicht. De wind komt van achteren, guur en stevig.	126	Statisch
De kreet van een slangenhalvogel snijdt door de witte lucht, waarna de vogel plotseling in een van de laatste kale bomen neerstrijkt.	126	Statisch
Maar als de paarden aankomen, zet hij de kap op zijn hoofd en verdwijnt.	126	Statisch
Een ogenblik lang staan ze stil als opgezette dieren.	127	Beeldspraak
'Is het gras goed in het dal?' 'Waarom vraag je dat? We hebben geen grazende dieren?'	128	Dynamisch
'Ik heb dagen gereisd. Ik heb mijn paard versleten.'	129	Dynamisch
(...) ik wil niets meer, alleen nog maar mooie dingen zeggen en in het gras liggen, deze voet strelen.	129	Dynamisch
In ruil gaven ze hem zijde, schelpen en jaden sieraden.	129	Dynamisch
Soms stuurden ze een enkele scherpschutter de bergen in die aan het eind van de dag hongerig zijn gezicht begroef in een van de druipende honingraten.	129 -	Statisch
	130	

Maar in de warme maanden loopt Ju-Dou rusteloos door de gang heen en weer: haar man wil niet dat ze meehelpt met de bijen.	130	Dynamisch
De nacht sluit zich in volmaakte stilte om hen heen, ze horen de ruiters niet in het kamp in de bergen.	130	Statisch
Twee oude schildpadden zijn ze, die genoeg weten van het paren, die niets weten van het paren.	133	Beeldspraak
En niet meer door de kloof. Helemaal achter in de weide vind je een smalle weg die naar een verlaten bergpas voert.	134	Statisch
Maar de hemel is flets en de wolken zijn grijze strepen, alsof iemand ze met een vinger heeft uitgesmeerd.	135	Statisch
Er schiet een rat over de vloer die met zwenkende staart een veilige aftocht zoekt. Maar de jongen pakt zijn mes en nagelt het dier met een worp aan de grond. Verder beweegt er niets. Als Fu Chen zich van zijn kang opricht en neerhurkt bij de dode rat is het of hij voor het eerst weer in beweging komt sinds zijn vertrek uit de nederzetting.	135	Dynamisch
Met de zekerheid van een jongen die de rivier kent en weet wanneer ze overstroomt, weet hij ook dat hij nooit meer bij iemand anders dan de sneeuwvrouw zal horen. Met niemand anders zal ik het lied van de rog zingen, denkt hij.	135 - 136	Dynamisch
Dezelfde als de eerste keer dat hij haar zag – een lynx die je wilde vangen, maar die je steeds te snel af was.	136	Beeldspraak
‘Natuurlijk, als de heilige draak straks uit zijn poel opvliegt naar de hemelen zullen we offers moeten brengen voor de regen’, zegt Ju-Dou. ‘Regenwolken volgen de draak’, beaamt Li Ting (...)	136	Dynamisch
Zijn vrouw staat achter hem en kijkt over zijn schouder naar het punt waar de kloof een lichte bocht maakt en slingerplanten van de rotswand naar beneden stromen.	136	Statisch
‘Er is nog een draak die zich schuilhoudt in een duistere poel. Die draak heet koning Wu en hij zal de troon bestijgen, want de grote dompelaar heeft de zon verduisterd en er gaat een andere tijd komen, een nieuw mandaat van de hemel (...)	137	Dynamisch
Ze zien vier halfnaakte mannen op paarden verschijnen. (...) De ruiters sturen hun paarden naar het huis waar Li Ting Fu Chens gezicht betast (...)	138	Statisch
Het duurde een tijd voor het hele kamp in de bergen bij de kloof was opgerold en de paarden waren gezadeld. We reden over de uitlopers van boomloze, met distels begroeide bergen. De lucht betrok. Even dacht ik een stuk van de staart van de heilige draak die regen brengt vanachter de wolken uit te zien steken. Meteen daarna gingen lichtschichten door de zuidelijke hemel.	139	Statisch
Li Ting werd nog strakker op de paarden vastgesnoerd.	139	Dynamisch
(...) en ook ik was het mes vergeten dat me in de bossen bij de rivier wel was opgevallen.	140	Statisch
Ik was medeplechtige geweest. Geen stofdeeltje in de wind.	140	Beeldspraak
(...) moeders, hun gezichten nat van het koortszweet, die meerennen met de paarden.	141	Statisch
Het is minder hard gaan regenen, maar de heesters en sparren langs het pad zijn zwart en druipen van het water.	141	Statisch
‘Hoor eens, ik doe echt geen vreemd voorstel, ik wil heus apen niet om reukwater vragen.’	143	Beeldspraak
De weg kronkelt in een bocht en het leger rijdt door open grasland.	143	Statisch
Ze vermoedt wie het zijn: koning Wu’s volgelingen die in de bossen leven.	143	Statisch
Fu Chen zit schuin achter haar op een van de grootste paarden.	143	Dynamisch
Ze staart naar de bossen die achter de graslanden opdoemen. Ze heeft geen zin om zich af te vragen of haar list is mislukt, of om nog een poging te wagen om te verdwijnen in deze wouden in het landsdeel van Wu, die haar voorspoed zouden kunnen brengen.	144	Dynamisch
Het landschap bestaat inmiddels uit moerbeibomen met fijne bladeren, die niet veel groter zijn dan mosterdzaden. Wind. Zelfs de wolken passeren snel de horizon, alsof de graslanden ook hen vervelen. Een drassig beekje slingert zich langs de bosrand.	144	Statisch
De paarden houden stil. Sommige paarden zien er afgepeigerd uit, de wolkjes lucht	144	Dynamisch

stromen traag uit hun neusgaten.		
(...) het beekje is omzoomd met rietkragen en er hangen wolken muggen in de lucht.	144	Statisch
Xiaoshu knoopt de teugels aan elkaar, hij helpt Li Ting met een arm van het paard af en gaat met haar de lichte regen in terwijl hij haar lichaam zo ver mogelijk van zich afhoudt.	144	Dynamisch
‘Wil je verder leven als een blinde hond?’	145	Beeldspraak
(...) een hand stil tegen haar zij gedrukt als de klauw van een roofvogel (...)	145	Beeldspraak
Pijlsnel, langs het riet, het bos in.	145	Dynamisch
‘Achter haar aan, dat bos in.’ ‘Met onze paarden?’	146	Dynamisch
‘Ik weet het echt niet heer’, terwijl de ruiters zich al razendsnel verspreiden om het bos in te rennen met hun speren.	146	Dynamisch
Hij recht zijn rug alsof hij over de toppen van de bomen heen wil kunnen zien waar Li Ting zich heeft verscholen.	146	Beeldspraak
(...) haar ledematen kronkelen als een inktvis op het droge, maar ze beweegt niet.	147	Beeldspraak
Te midden van de aanrollende stemgeluiden van rennende mannen hoort ze die van Da Xue zeggen: ‘Steek het hele bos in de brand.’ Iemand geeft antwoord: ‘Ooit een moeras zien fikken, idioot?’	147	Dynamisch
Humus dat geen zonlicht kent, onkruid dat zich door haar huid lijkt te dringen.	147	Statisch
Ze ligt op haar buik, met in haar oren doffe dreunen, een storm die over lijkt te waaien.	147	Beeldspraak
Door de bladeren die haar bedekken heen kan ze de toppen van de bomen zien en daarboven versplinterde stukjes lucht.	147	Statisch
(...) tot de boodschapper bericht dat Da Xue hen allen terugroept naar de paarden en ze een kamp zullen opzetten aan de rand van het woud.	148	Statisch
’s Morgens is het Fu Chen, de vreemde in hun midden, die als eerste opstaat en erop aandringt om nog dieper in het woud te gaan zoeken.	148	Dynamisch
Het bos is levendiger aan het begin van de dag en elk geritsel van een beverrat of woelmuis spoort aan tot rondkijken achter een nieuwe struik, tot het Da Xue zelf is die een onduidelijk pad ontdekt dat naar een dal in het bos kronkelt.	148	Dynamisch
Op een open plaats zien ze een groep kleine hutten en een grote lemen hut bij de lome bochten van een waterstroom, een aftakking van de grote rivier, waar de bomen van het bos uiteenwijken en overgaan in een vlakte met nog veel meer hutten.	148	Statisch
Op de vlag staat het teken yi: een zon, verschijnend vanachter een wolk, drie stralen licht breken al door.	148	Dynamisch
Een paar geiten vergeten te grazen.	149	Statisch
Slechts een van hen, een oude vrouw met een meisjesgezicht, laat het schaap dat zij aan het villen is in de steek en beklimt de heuvel.	149	Statisch
Wulien loopt naar de hut waar koning Wu verblijft als hij zijn rondtrekkende pioniers in de bossen bezoekt.	150	Statisch
‘Hoe ben je hierheen gereisd?’ ‘Te paard.’	150	Dynamisch
Verder weg in het veld ligt een meisje op haar buik, met haar wang in het gras, blazend in een nasmeulend vuur. De wind is gaan liggen.	151	Statisch
Een weke klaagzang klinkt op als een troep lammeren langs de hutten trekt.	151	Statisch
‘Maar we moeten niet als motten in het vuur vliegen’, antwoordt Peng-Hu.	152	Beeldspraak
Vanwege ijskoude regens scholen we in de bossen terwijl we wachtten op de terugkeer van koning Wu.	154	Dynamisch
Vaak liep hij rondes door het kamp, met zichzelf opgelaten, hongerig naar een gevecht, verzwolgen door de muskieten in het moerasachtige gebied, buiten adem.	154	Dynamisch
Die gebaren en knauwende taal, waarbij hun wangen op en neer plonsden als die van een knaagdier dat zijn eigen tanden doorslikt, maakten dat ik steeds mijn hoofd moest buigen om te raden wat ze van me wilden.	154	Beeldspraak
Op een van die ochtenden begon ik door het bos te rennen om me tegen de kou te weren en toen ik bij een verbreding van de beek kwam zag ik het paard van Da Xue.	154	Statisch
Zo dicht bij de aanvoerder maakte ik me klein – zo klein als de schelpen die ik	154	Beeldspraak

vroeger in mijn oren stopte als ik niet kon slapen door het huilen van de honden.	- 155	
Zelf dacht hij dat iedereen toch wel moest zien wat een schoonheid ze is, hoe ze haar rijdier beheerst: ‘alsof haar paard bloed zweet, ze is mooi als een barbaarse prinses.’	155	Beeldspraak
De groep mensen die hij legerde in de bossen dient slechts als afleiding.	156	Statisch
Op de open plaats in het bos steekt een rotsblok uit de modder.	157	Statisch
Mijn vaders lichaam is na zijn ophanging niet begraven. Geen gewijde plaats, vrij van witte mieren en met uitzicht op een drakenpoel, is voor hem gezocht (...) Er is geen rouwstoet geweest waarbij een maagd een rietstengel werpt over een bergbeekje opdat de dode kan oversteken. Er was niets. Toch vrees ik niet voor zijn lot, noch voor het mijne. Zelfs als het keizerlijke leger mij hier vandaag ombrengt zal ik niet door deze bossen dwalen als een eeuwige geest. Mijn ziel zal zijn weg vinden naar de poorten van de hemelen, ook al vertelt het gezag in Yin ons iets anders.	157	Dynamisch
‘Op een dag heerste een magere vos over een tijger. De vos zei: “Eer mij, ik ben de leider van de dieren. Zie je het dan niet,” zei de vos, “overall zijn ze bang voor me als we samen door het land trekken.” De tijger moest het wel geloven, want hij zag zelf dat de hele omgeving verlamd was van angst. Toch wist de tijger niet dat het juist zijn eigen kracht was waardoor iedereen werd afgeschrikt. Toen hij dat eenmaal wist, doodde hij de vos. Er begon een andere tijd. Een tijd zonder wurgende belastingen. Een tijd waarin de mensen het lied van de rog zongen.’	158	Beeldspraak
Toch vraagt hij verder: ‘Wat is het lied van de rog?’	158	Dynamisch
‘De eerste keer door een jongen van de rivier.’	158	Statisch
<i>‘Een rog aaien,/ wil ik met jou,/ ronde vis in het zeewater/ en als we oud en moe zijn/ weten we het nog,/ toen aaiden we een rog,/ we weten het nog,/ later.’</i>	158	Dynamisch
Met haar rechterarm uitgestrekt trekt ze voorzichtig een dunne snee over haar huid en loopt naar een boom. Ze tekent een ronde vis in bloed op de stam en gaat weer terug naar haar steen.	158 - 159	Dynamisch
‘Mijn strijd heet “het lied van de rog”. Het geheim is, dat in ieder lied en in ieder verhaal van ons nederige mensen het bewijs schuilt dat wij geen onderworpenen zijn van een wrede keizer, maar wezens met een ziel, dat er een plaats in de hemel voor ons is als we ons laatste lied hebben gezongen. Een lied over dat wat we nog willen gaan doen, op een lichte dag, op een dag van vrijheid. (...) Als alle mensen zich verzamelen en hun krachten bundelen, dan eren we de goden die ons al door de zonsverduistering lieten weten dat Zhou Xin het mandaat van de hemel heeft verloren. De macht is aan ons en ze groeit vanuit de liederen die we delen.	159	Dynamisch
Het is gaan regenen, geen grote druppels maar een gestage, miezerige regen die een grijze waas over de gezichten rondom haar legt en waardoor de omgeving zijn scherpste verliest.	159	Statisch
Een dreiging die haar waarschuwt, haar terughaalt naar het hier en nu van het bos.	159	Statisch
(...) en ze volgt zijn blik naar de keizerlijke strijders die uit het bos de heuvel afkomen. Fu Chen is er ook bij, hij loopt mee met de voorste paarden.	160	Statisch
‘Je moet Li Ting naar het ravijn van de purperen maan leiden’, zei hij. ‘Daar doden we haar en daarna reis je met ons mee terug naar Yin.’	164	Statisch
(...) en toen na het gevecht de mannen weer in het bos verdwenen, droegen ze hun aanvoerder (...)	164	Statisch
Op grond van vage overleveringen regent ze gebeurtenissen aaneen uit een tijd waarin niemand nog was geboren, maar waarover iedereen verhalen wilde bezitten, als enig antwoord op de vreemde stilte in het woud (...)	164	Dynamisch
<i>‘Het zwijgen is niet het afslaan van woorden/ Vol woordenmoed zwijgen wij/ zoekend naar Li Ting/ Door wouden en over bergen/ In het hete zand en onder het betreden ijs./ O, geef op/ Geen land of streek/ kan een man uit Yin verslaan/ Vol moed op zijn lange, zwijgende reis’</i>	165	Dynamisch
Veel later scheen de maan nog steeds onbewogen en ik kon maar moeilijk in slaap komen.	165	Statisch
Zodra ik het slapen opgaf en in de duisternis om me heen keek, zag ik achter de	165	Statisch

struiken Xiaoshu, die zich even verderop had teruggetrokken met Peng-Hu.	- 166	
De man die ik vaak zag schreeuwen tegen Da Xue had zijn bovenlijf ontbloot en trok met zijn wijsvinger een stroperige, goudkleurige lijn over zijn borst naar beneden (...) 'Volg jij maar de weg van de smeltende zon, Xiaoshu.'	166	Beeldspraak
Ik zag alleen haar en voelde de wind die opstak en met mijn gedachten speelde. Als de goden, zoals ze beweren, zelfs geen windvlaag zomaar voor niets door het riet laten ruisen, dan geldt dat natuurlijk ook voor mijn opdracht om Li Ting naar het ravijn van de purperen maan te leiden.	166	Dynamisch
'Ik ga niet dood', zegt ze tegen hem. 'Ik wil niet wegrotten in deze bossen.'	167	Dynamisch
'Dit gevecht brengt me voorspoed. Het lied van de rog wordt een lied dat het volk zal versterken.'	167	Dynamisch
Het gras waarop ze ligt is vochtig van de regen en het stinkt.	169	Statisch
Buiten blaft een hond.	169	Statisch
In heel het dal worden voorbereidingen getroffen voor de grote plechtigheid. De mensen brouwen bier en ze slachten runderen, geiten en schapen.	170	Dynamisch
'Waarom denk ik aan wilgen als ik je ruik?' 'Omdat u misschien te lang zonder wilgen bent geweest'. zegt Li Ting, die probeert haar rug te recht. (...) 'Het is triest', zegt hij. 'Maar vandaag zou ik mijn landsdeel geven, enkel voor de schaduw van een wilg.'	171	Beeldspraak
'Over jouw aandeel heb ik nog niets doorgekregen van de goden. Het geheim openbaart zich zodra de zandstorm is overgewaaid.' 'Wat gaat u doen om de zandstorm te bevechten?'	171	Beeldspraak
Onmiddellijk na het afnemen van de maan op <i>jen-tjs'en</i> zal ik met mijn leger uitrukken.	171	Dynamisch
Toen je op mijn landgoed was, heb je verteld dat je de dochter bent van een barbaarse vrouw, uit het land achter de bergkam.	172	Statisch
Maar ik weet dat mijn vader een tijdlang op de steppe heeft geleefd en dat ik barbaars bloed heb.	172	Statisch
'Dan is jouw eerste expeditie naar het land achter de bergkam, om hun onze boodschap te brengen.' (...) U kunt mij niet alleen met Fu Chen op weg sturen. U hebt gezien wie mij dan ombrengt, voor ik het land achter de bergkam bereik.'	172	Statisch
Nu moet ik zeker hopen dat er niemand vanachter een struik meekijkt?	173	Dynamisch
Niet alleen hier in de bossen of in uw nieuw verzezen stad, maar tot aan Yin, waar iedereen is afgestompt.	173	Statisch
Daar is moed voor nodig. Ik haal die uit "het lied van de rog".	173	Dynamisch
Xiaoshu verbergt zijn gezicht achter zijn rechterhand, zoals verlegen kinderen doen achter een bloem.	176	Beeldspraak
Het is een heldere nacht als ze de bossen verlaten. Er staan weinig sterren, alsof de sterke wind ze van de hemel heeft gewist. De maan verschijnt, ze lijkt te worden uitgelicht door het schijnsel van de grote groep mensen die achter de paarden van Li Ting en Fu Chen aanlopen.	176	Statisch
Hoger in de heuvels wordt het kouder. De wind is schrill. Het pad dat uit de wouden leidt, kronkelt in bochten omhoog.	176	Statisch
'We moeten niet langs het ravijn', zegt Fu Chen als ze op het hoogste punt van de beboste heuvel aankomen. 'Waarom niet?' 'Daar wachten ze op ons.'	177	Dynamisch
Ze volgen een pad met veel zwerfkeien en zijweggetjes die aan de ene kant terug het woud in voeren en aan de andere kant richting het ravijn verdwijnen.	177	Statisch
Het gaat harder waaien en met de wind komt een aanhoudend scherp suizen waar Li Ting duizelig van wordt.	177	Statisch
Ze zoeken de uitlopers van een laaggebergte dat doorgang geeft naar de graslanden, zonder langs het ravijn te moeten met haar schitterend paars gesteente. Daarna, vanaf de graslanden, is het land achter de bergkam in een paar dagreizen te bereiken. Mits je de juiste weg door het hooggebergte weet te vinden; sommige kloven worden zo nauw dat je er nauwelijks door kunt.	177	Statisch

Ze horen de roep van een slangenhalsvogel. De toenemende kracht van de wind slingert hen in het zadel heen en weer.	177	Statisch
Ze zien bergtoppen aan de andere kant van een gapende diepte, als de kantelen van een zandstenen vesting, en ook die scherpe toppen gaan op in de nacht die steeds zwarter wordt.	177	Statisch en beeldspraak
Ze houden stil, vlakbij rotsen die langs het pad zijn opgedoemd en buigen zich over hun paarden heen om te rusten.	177	Dynamisch
Als de wind zijn meest snijdende geluid een moment verliest vraagt Fu Chen: (...)	178	Statisch
‘Waren er dieren?’ ‘Waarom begin je daar ineens over?’ ‘Ik wil het weten.’ ‘Schapen waren er en paarden.’	178	Dynamisch
‘Ja, dat wil ik weten. Waarom woon je alleen bij de rivier in het huis op palen?’	178	Statisch
Ze geven de dieren de sporen en rijden verder langs de afgrond, gedurende een lang stuk van de nacht, tot het is of de duisternis wat afneemt (...)	179	Dynamisch
Hij stopt abrupt, trekt Li Tings paard aan de leidsels naar zich toe en wijst: ‘Daar’. (...) Een zwart paard stormt recht op hen af, ramt Li Ting aan de zijkant. (...) Fu Chen houdt het paard in. Da Xue stuurt zijn paard over de smalle rotsweg en snijdt hem de pas af. Afgaande op het geluid van haar stem gooit hij een lasso uit naar Li Ting om haar van haar paard te trekken. (...) Zo, scheef in het zadel, ramt hij voor een tweede keer Li Tings paard. Dof hoefgetrappel: haar paard zakt met een slappend geluid door zijn benen. (...) Li Ting werpt zich van haar paard. (...) Hij hoort het hinniken van zijn eigen paard, maar hij ziet niet waar het dier zich bevindt.	179 - 180	Dynamisch
Terwijl Fu Chen onder zijn hemd tast naar zijn eigen steekwapen, hoort hij een hees piepend geluid, als een opkomende storm die begint met geritsel in de bladeren en eindigt met het ontwortelen van de boom.	180	Beeldspraak
Hij springt op en duikt in de struiken aan de andere kant van het pad.	181	Dynamisch
‘Waar is die onbetrouwbare hond?’	181	Beeldspraak
Vanuit de struiken is het of de mannen versmelten tot een enkele vlek. Een groot morsig dier van vilten laarzen en fladderende jaspanden.	181	Statisch en beeldspraak
‘Deze wijn’, antwoordde de zouthandelaar, ‘bestaat uit de bladeren van tientallen verschillende bloemen en honderden soorten bomen.’	183	Statisch
Ze zaten daar lange tijd met zijn tweeën, in hun grote ronde zetels, terwijl de zon laag boven de rand van de westelijke hemel hing en grote bundels licht over het groen wierp. De pruimenbloesem, die zich in koude maanden liet zien, stond in volle pracht (...)	184	Statisch
<i>‘Over Li Ting/ Zij verliet haar vaders huis/ voor de muziek van uitzichten/ Het is een woordenslijper die haar weg onthoudt/ Beloond door de stilte op uwer gezichten/ Zelfs de schaduw trekt zich terug/ Zelfs het lotusblad is roerloos in de wind/ (...)</i>	184	Dynamisch
Op de weg naar het land achter de bergkam kwam er soms een meisje tevoorschijn dat langs de weg meerende met onze paarden, een mand met gedroogde vis in de armen.	188	Dynamisch
Ze zei: ‘Het wordt een verwarmende reis.’ De zon brak door. Maar ze sprak niet over de zon.	188	Beeldspraak
Ik probeer niet meer te denken aan het bloedbad op de steppe.	189	Statisch
Het huis zelf lijkt over het hoge gras, de rijen gevlekte bamboestengels en de vijvers met snoeken te waken: het straalt macht uit, zoals het met al zijn galerijen en rijk houtsnijwerk door het sterrenlicht wordt beschenen. In de tuinen leggen mannen bij een klein meer noten en kalebassen neer ter ere van de stand van de sterren.	190	Statisch
Bij de rotsen staat een grote barak die ‘het huis van de afgunstige tijger’ wordt genoemd, omdat de mannen die er slapen eigenlijk liever in het huis zelf willen blijven.	190	Beeldspraak
Aan de rand van het prieel tekenen de pijnbomen zich af. Het is alsof de bomen ook deel uitmaken van de verleidingskunsten waaraan het huis zijn roem ontleent. Alsof hun kruinen wuiven, en ze een wandeling in het woud beloven waarbij een meisje tegen een van de stammen haar eer verliest.	190	Statisch en beeldspraak
Da Xue zit voor de barak tussen hoge varens.	190	Statisch

Figuurtjes rennen om het meer (...)	191	Statisch
Vanuit zijn ooghoek ziet hij dat eentje zich in het water werpt en even later, als een hond, haar haren uitschudt aan de kant.	191	Beeldspraak
Hij merkt ineens dat hij aan het huilen is en hij denkt: mijn vader heeft me op de steppe omvergeschopt en ik ben nooit opgestaan.	191	Dynamisch
‘Wees voorzichtig: als de vis het aas opslokt gaan beide dood.’	191	Beeldspraak
Toen Li Tings vader werd gedood en zij Yin verliet, vertelde ze haar verhaal aan de mensen in de nederzettingen bij de rivier en daar werd ze gevangengenomen door een oeverbouwer.	191	Statisch
‘Een ijsvogeltje droomt dat het een ander ijsvogeltje bemint’, begint de kleinste hoog en hees tot de ander haar zachtjes bijvalt. ‘En later, in haar nest bij het water, een ijsvogeleitje vindt.’	192	Dynamisch
‘We hadden het over een os’, zegt de jongste zenuwachtig. ‘Wat voor een os?’ ‘Eentje die steeds te snel is voor de prikstok.’ ‘Dat is een geweldige os’, zegt Da Xue.	193	Beeldspraak
Maar het lachen droogt op en ze staan ze elkaar nog steeds tussen het riet aan te staren.	193	Statisch
(...) hun armen hangen als slingerplanten naar beneden.	193	Beeldspraak
‘Drie keer kan een rat niet ontsnappen.’	194	Beeldspraak
“Mijn leger wordt iedere dag uitgedaagd om te vechten in de bossen van Mu.”	194	Statisch
(...) en vraag ik jullie tien dagen te wachten op de honderd man versterking die ik jullie stuur voor het werven van slaven en het uitmoorden van opstandelingen op de steppe.	194	Statisch
Een ronde vis in bloed. In de schors van de pijnbomen, op tientallen stammen, zover als hij kan kijken.	195	Dynamisch
Zo staan ze lange tijd en slechts even kijkt de jongen op, als een pasgeboren hert.	195	Beeldspraak
En Da Xue weet dat die overwinning ook hem goed zal doen, maar hier, in dit bos, ziet hij geen andere manier om aan het beklemmende raadsel van de hemelen en de goden te ontsnappen dan het vinden van een enkele ongehoorzame vrouw en haar te offeren aan de voeten van de keizer.	195	Statisch
Hier aan de rand van de steppe ruilden ze hun zijde tegen paarden en runderen.	196	Dynamisch
Ze gaven haar eenvoudig lakwerk, roodgevlamd koraal en weefsels van raaigras.	196	Dynamisch
En de keizer kent geen angst en denkt: jullie? Jullie zijn geen mensen. Jullie krioelen maar wat rond, als mieren in een lege eierschaal.	197	Beeldspraak
Tot de zon achter de witte bergen verdween, trokken wij verder op in de richting van de steppe.	201	Statisch
De wind was in onze rug. De zon was vergeten dat het de koude maanden waren: mijn hemd plakte tegen mijn borst.	201	Statisch en beeldspraak
Aan de voet van het gebergte waren grensposten, maar wij reden om, door een woud dat zich uitstrekte over de glooiende hellingen. In de bossen die we doorkruisten hing een vage geur van <i>ling chih</i> en ik dacht: als ik het sap uit een van deze paddestoelen kauw, rij ik zo, zonder moeite, zeventienhonderd dagen lang verder door dit lege land. Tussen de berken die door de vorst al van hun gebladerte waren beroofd, stonden hier en daar reuzebomen. Als ik er een zou vellen, zou ik er met gespreide armen languit op kunnen liggen, en dan nog niet de hele dwarsdoorsnede bedekken.	201	Statisch
Eenmaal vroeg ze mij om het lied van de rog. Maar de meeste uren zong ze voor zich uit: ‘O zon, geborgen achter een schijf van goud is uw ware gezicht. Mogen we weten wie u bent? En wie wij zijn, nietig, in de baan van uw licht?’	201	Dynamisch
En ze vertelde over Chang Kuo-lao, die ze een keer had ontmoet, hij die op zijn witte muilddier de mensen kwam zegenen. Wanneer Kuo-lao het paard op zijn reis niet nodig had, vouwde hij het dier op en verborg hem in een kleine buidel. Moest hij wegvluchten, dan sprenkelde de wijsgeer snel een paar druppels bronwater over de buidel en voor je met je ogen kon knippen reed hij op zijn wonderpaard alweer voorbij de horizon.	201 - 202	Beeldspraak
Het werd een kalme avond, een nacht wachtte op ons die zo stil was dat ik dacht het huilen van de honden in de nederzetting te kunnen horen, duizenden <i>li</i> weg.	202	Statisch

Ten slotte vulde Li Ting haar kom met goudgele maden, haalde vanonder haar riem een dolkmes tevoorschijn, roerde daarmee in de wormen. Het was een smakelijk gezicht, met gekrulde lippen zoog ze de nog levende wormpjes in haar mond, en toen we waren uitgegeten, haalde ze eerst de ene en daarna de andere kant van het lemmet langs haar tong.	202	Dynamisch
Toen zei Li Ting: 'Ik wou dat ik een steen was, of de rivier: geen onzichtbare vrouw.'	203	Beeldspraak
(...) en vloekend ging ik ergens anders liggen kijken naar de dunne sikkel van de maan. Zoveel dingen waarop je hoopt bij het kijken naar de maan en als je dan denkt: het is nu, iemand roept mij, word je nog slechts in je eentje beschenen door dat zwakke, verre licht.	203	Statisch
Achter de bergkam is het land stil.	204	Statisch
Asgrijze luchten en die uitgestrekte vlakte waarop de wolken een vluchtige schaduw werpen. Soms zien ze <i>koergans</i> , kleine grafheuvels, hier en daar een wilgenbosje, en soms een groepje bomen, maar de meeste tijd, mijlenlang, is er niets, niets dan wuivend gras.	204	Statisch
'Zoals wat?' 'Jagen, wilde paarden temmen. Daar hebben de steppevolkeren echt ontzag voor.'	204	Dynamisch
Li Ting houdt haar paard in.	204	Dynamisch
De man gaat eerst naar Fu Chen en slaat hem twee keer met de speer tegen zijn ribben: 'Komen jullie dieren stelen?'	205	Dynamisch
Zijn ogen flitsen van Fu Chen naar haar. Een jachtluipaard, net voor de grote sprong.	205	Beeldspraak
'Ik kom hier omdat ik het land achter de bergkam wil zien', zegt ze in steppetaal.	205	Dynamisch
Codewoord van de plek is niet 'verplaatsen', eerder 'verdwijnen', alsof de ronde hutten als je even niet kijkt, zo zullen oplossen in het harde licht van de steppe. Kleine, langharige paarden liggen in het midden van een cirkel recht op in de aarde geplante takken. Sommige zijn half zwart, half wit, met een staart die tot op de grond hangt. De rokken van de vrouwen zijn oplichtend zilver wanneer een van de dieren uit de kraal ontsnapt en ze er in een groep achteraan hollen. Kinderen scharrelen rond met manden, waarin ze kleine planten verzamelen. Ze lopen naar de rotsen in de verte, klimmen daar omhoog en zoeken tussen het harde, droge gras naar een paarsig kruid. Een meisje heeft een gele schorpioen gevonden, ze drukt het dier tegen zich aan.	206	Statisch
Hij luistert naar de geluiden van de steppe en denkt aan het verhaal dat Li Ting hem in de nederzetting vertelde. Op de grens van waken en slapen ziet hij een nomadenmeisje met een platte borst bij een meer op de laagvlakte, waar het korte gras glinstert van de koude regens en waar het blauw en paars van stekelige planten wordt vertrapt door de jongens met wie het meisje rent en in dat beeld rent hij mee met het meisje en jagen ze de anderen weg om verder te rennen het donker in, waar ze neerknielen bij de tent, zij en hij, op hun knieën naar binnen schuifelend over de bevroren aarde en ze gaan liggen bij het schijnsel van een ingevette goudvis en de najaarsstormen wijken om hun tent te sparen, en terwijl ze liggen rennen ze nog en bestaat er niets dan het meer en het land en het schijnsel dat tussen hen is (...)	207	Dynamisch
Buiten mekkert een lam.	208	Statisch
'Hoeveel dieren hebben jullie gestolen?' 'We hebben helemaal geen dieren gestolen.'	209	Dynamisch
'Hoe komen jullie aan zulke paarden?' 'Ze komen uit de stal van koning Wu.' (...)	209	Dynamisch
'Het zijn gewoon onze paarden.'		
'Hoe heb je onze stam gevonden?' 'We zijn door de bergen gereden en zijn de steppe opgegaan.'	209	Statisch
Fu Chen kijkt naar de jongens die haar hebben geslagen. 'Vuile ratten', zegt hij zacht.	210	Beeldspraak
'Jullie zijn paardendieven.' 'Het gaat ons niet om paarden. We reizen samen. We stelen nooit.' (...) 'Waarom ben je hier gekomen om onze dieren te stelen?' zegt hij kwaad en hij komt op haar af.	211	Dynamisch
Ze hebben koorden met grote schelpen om hun hals (...)	211	Statisch
I Lai staat zwijgend tussen de mensen, die rondom hem een ruimte uitsparen, alsof hij een heilige boom is en niemand op zijn wortels wil trappen.	212	Beeldspraak

'In het jaar van de gier is een man die kaarten maakt bij jullie geweest.'	212	Dynamisch
Kijk, hier op dit bamboe is jullie grond weergegeven. De krijger kijkt aandachtig naar het bamboeblad.	212	Statisch
'Ik heb de wilde paarden gezien die hier rondlopen', zegt Fu Chen. 'Wij gaan ze in twee dagen temmen.'	213	Dynamisch
<i>"O, god van de steppe", zong hij. "Help me. God van de steppe, help me. Om het land een klein beetje beter te begrijpen."</i>	213	Dynamisch
Voor de schemering invalt, gaan ze met de kleine, wilde paarden aan het werk. (...) De dieren bewegen rusteloos door elkaar heen. (...) 'Ze moeten heel wat mijlen gereden hebben om deze dieren te vangen, of niet?' 'Ik denk van wel.' 'Zo', zegt Fu Chen, in het rond kijkend. 'Het verbaast me niets dat mensen met zulke kleine paardjes het altijd moeten afleggen in de strijd.'	213	Dynamisch
'Weet je zeker dat je het kan? Ik heb in jullie nederzetting maar weinig paarden gezien.' 'Ik kan het', zegt Fu Chen. 'De sneeuwvrouw zei altijd: "Je hebt eerder alle paarden in het rijk getemd dan twee sneeuwvlokken gevonden die eender zijn."'	214	Dynamisch en beeldspraak
De paarden beginnen al te cirkelen. Li Ting neemt de eerste hengst die zich op het oog onderscheidt van de rest, ze slingert haar lasso om zijn benen en trekt het dier naar de grond. De andere paarden vluchten briesend weg. Voordat het dier overeind kan komen drukt Li Ting haar been in zijn hals, ze werpt zich erop en trekt het hoofd krachtig naar achteren zoals ze de jongens op de binnenplaats van de vesting heeft zien doen. (...) Ze houdt het paardehoofd stevig tegen haar bovenlijf en voelt nog haar pijnlijke spieren samentrekken bij iedere schonkige beweging. Ze streelt het paard met haar wijsvinger tussen de ogen, neemt de kleine oren tussen duim en wijsvinger waarbij ze hem zacht toespreekt: 'Jij bent een fraaitje. Ik zag eerder mooie paarden, maar jij bent een fraaitje.'	215	Dynamisch
Fu Chen neemt een stuk van de bundel touw en maakt een strop. Hij hurkt neer in de kraal en laat een van de paarden in de lus stappen. Hij trekt de strop aan waardoor de achterbenen samentrekken. Terwijl Li Ting het dier rustig houdt werpt hij een mondtouw en een kopstuk over de neus en oren van het paard. Hij maakt het mondtouw vast. Het paard vecht om overeind te komen, het glijdt uit en valt weer om. Het ligt een tijd te denken, komt slepend overeind, stapt uit de strop en blijft woest starend staan.	215	Dynamisch en beeldspraak
Tegen de tijd dat ze het tweede paard in de touwen hebben staan er al verschillende mensen te kijken bij de omheining.	216	Statisch
'Ben je hier gekomen om paarden te temmen?'	216	Dynamisch
De zon staat al zwak aan de hemel. Nog meer volk met kamelen die tentstokken en opgerolde dekens en lachende meisjes meetorsen, komt vanuit de verte aan om hen te begroeten.	216	Statisch
Het is schemerig en het regent zacht.	218	Statisch
Vrouwen vegen de vuurplaats voor hun yurt schoon en herders pakken hun honden in hun nekvel en bespreken de dingen van de dag.	218	Statisch
'Of je Li Tings man of haar hond bent', vraagt Kassar.	218	Beeldspraak
De gure wind steekt weer op.	219	Statisch
Hij ziet eruit alsof hij met een nekslag een paard kan doden.	219	Beeldspraak
In de verte klinkt het schrille gefluit van herders die schapen opdrijven.	220	Statisch
Tegen de schemering ziet hij haar uiteindelijk op de plaats waar ze samen op de wilde paarden sprongen.	220	Statisch
Ze luistert naar de regen en de donder die klinkt alsof een bal van vuur over het land rolt.	220	Beeldspraak
'Hij vroeg me of ik je man ben of je hond.'	221	Beeldspraak
Hij doet haar denken aan een giftig dier dat ze makkelijk kan vertrappen.	221	Beeldspraak
Op een keer bracht een van zijn hulpen een oudere man naar hem toe die een gebied in het bamboe had gekrast dat in het geheel niet bestond.	222	Statisch
Hij vertelde me over de plaats Ye Xie Dong Xi Hai Mei Dou Diao. Een eiland in de Drakenzee. Hij zei me dat hij de klippen van de kust moest opmeten.	222	Dynamisch

	223	
Mijn vader zei dat hij hoopte op haar glimlach als hij op het eiland kwam, omdat ze zelden lachte en dat hij vaak zijn armen om haar taille legde en met haar naar de golven keek.	223	Statisch
“Soms,” zei mijn vader, “als ik bij de rotsen aan de kust stond en naar de zee keek, dacht ik dat op de bodem van de zee een groep muzikanten moest wonen die haar uit het riet gesneden instrumenten bespeelde.”	223	Dynamisch
Ik wil niet denken aan instrumenten op de bodem van de zee. Eerder wil ik denken aan de rog die op het water drijft. Een rog kun je aaien, ook al krijg je er soms een schok van. Dat is wat wij zijn, Fu Chen: het lied van de rog.	224	Dynamisch
(...) en aan de andere kant zitten de vaders die schelder op <i>tengger</i> , god van de lucht, vanwege de aanhoudende rukwinden.	225	Dynamisch
I Lais bed is een uitgeholde boom, waarop de vachten van zijn meest geliefde schapen zijn geworpen.	225	Statisch
I Lais <i>urga's</i> , lange stokken met lasso's, hangen boven zijn bed en in het hout is een kerf gemaakt voor elk verloren gewaand dier dat hij als jonge man weer bij de kudde heeft gebracht.	225 -	Statisch
In zijn hoofd wonen honderden liederen van de <i>Urtyn-duu</i> ; verhalen waarmee je dieren in slaap kan zingen.	226	Beeldspraak
Vanachter het tentdoek komen geluiden van blatende schapen, paardenhoeven, zweepslagen, flarden van geschreeuw over de vrouw uit het zuiden.	226	Statisch
‘Een roofzucht naar land. Een zucht naar paarden die bloed zweten. En een diepgewortelde overtuiging dat dit volk...’ Ze wijst in het rond, niet alleen naar de mensen maar naar de aarde, de bomen, de lucht. ‘Vertrapt mag worden voor die vrijheid.’	226	Dynamisch
Mijn vader vertelde me al over jullie, nomaden van het grasland.	226	Statisch
‘Dat wij dieren zijn. Geen ziel huist er in ons lichaam. Er zijn volgens de hemelse wetten twee zielen. De <i>hoen</i> die de aarde verlaat en de <i>po</i> die in het graf blijft. Maar voor ons is er na ons sterven helemaal geen plaats waar wij onze voorouders weerzien. Nee, ze geloven dat wij alleen een dierlijke geest hebben, na onze dood eeuwig rondzwerfend over het land.’	227	Dynamisch
Of willen jullie in de ogen van de keizerssoldaten zwerfhonden blijven, voor wie in de hemel geen plaats is?	228	Beeldspraak
(...) en in ons gevecht, hier, op de steppe, zullen onze stenen en spierkracht het opnemen tegen de bronzen pijlen.	228	Statisch
Ik laat me horen omdat ik de wilg ben die onder de zware last van sneeuw niet breekt, maar slechts buigt tot hij krachtig opveert.’	229	Beeldspraak
‘Hou de hond vast’, roept hij uit gewoonte. Het is Kassar. (...) ‘Waar is de hond?’ vraagt Kassar. ‘Er is geen hond en ook niemand om hem vast te houden.’	229	Dynamisch
‘Als de grote paarden komen, nemen we dan de snelste weg hierheen?’ vraagt een van de mannen.	232	Dynamisch
Hij neemt een steen in zijn hand. Een watterrat schiet weg. Kassar richt. ‘Een juiste worp en je hoort de wind erin.’ ‘Denk je dat ik niet op een rat kan jagen?’ ‘Voor ze kuddes gingen hoeden waren onze voorouders jagers’, zegt Kassar onverstoort terwijl hij de staart afsnijdt.	232	Dynamisch
Hij slaat geen acht op het fluitspel, hij pakt een steen en gooit hem op de rug van de dode rat.	233	Dynamisch
Fu Chen ziet de donkere wolken en zegt: ‘Ik twijfel of je <i>tengger</i> gunstig weet te stemmen vannacht.’	233	Statisch
Hij beent de heuvel af en steekt op een draf de kleine vlakte over waar kale lariksen staan te wachten op het einde van de kou. En omdat het steeds maar voelt of er iets uit hem weglekt, blijft hij in dezelfde snelheid doorlopen en beklimt hij het steile pad naar een rotsachtige klif, waar zwermen zwarte vogels huizen. (...) De zwarte vogels lijken om hem te lachen.	234	Statisch
Er staat een klein paard aan de paal gebonden.	235	Statisch

Hij gaat weer naast de tent zitten en ziet nu zelfs de contouren van het kleine paard niet meer.	235	Statisch
‘Wat vertelt Li Ting over mij?’ vraagt Fu Chen (...) ‘Dat je een goede ruiter bent, dat de dieren je mogen.’	236	Dynamisch
‘Hoe doe je dat?’ ‘Wat?’ ‘Zorgen dat ze je mogen. Ik heb dieren vaak zien afdwalen als ze hun hoeder niet mogen.’ ‘Ik weet het niet. Ik heb nooit gemerkt dat een paard iets om mij gaf.’	236	Statisch
Maar vertel me eens, ik hoorde jou zingen en ik vroeg me af: hoe kun je een rog aaien? De vis drijft zo snel door het water, voor je hem kunt strelen is hij weer weg.’ (...) ‘Ik heb nog nooit een rog geaaid,’ zegt Fu Chen, ‘maar ik wil het graag. Bedoel je hoe je de vis stil in het water krijgt?’ ‘Ja, hoe je het aanpakt.’ ‘Ik weet het niet.’	236 - 237	Dynamisch
I Lai loopt zachtjes door het vastgevroren gras.	238	Statisch
Li Ting zit voorovergebogen op een bed van gedroogd gras bij een smeulend vuur, het zachte licht weerkaatst in de schubben van een zilverachtige, op een spies geprikte vis.	238	Statisch
Het duurt even voor hij Kassar ziet die met gesloten ogen onder haar ligt terwijl Li Ting zijn haar streelt, zoals je de manen streelt van een verloren gewaand paard.	238	Beeldspraak
De bossen van koning Wu’s landsdeel zijn doorkruist, de rust is genomen in de bergen, bij Danans wachttorens is de strijd verder besproken, en het onder Da Xues leiding uitgezonden regiment trekt door het land, op naar de steppe: nog altijd komt de zon laat en de schemering vroeg, en is er maar een paar uur voldoende licht om naar sporen te zoeken.	239	Statisch
Genadeloze kou dwingt hun ook ’s nachts door te rijden zodat alleen in de ochtenduren de afgepeigerde paarden door hun benen kunnen zakken.	239	Dynamisch
De eerste dagen was er niets dan gras tot aan de horizon: ‘Zie je hoeveel soorten?’ vraagt Xiaoshu. ‘Zie je de hennepnetel...? En het zwaardgras... Kijk, hier in mijn handen, blauwgras’, maar de nieuwe mannen zien geen verschil.	239	Dynamisch
Het is of de begroeiing na elke afgelegde mijl afneemt, tot kale aarde overblijft waar zelfs de vogels vergeefs zoeken naar wormen en zaden.	239	Statisch
‘Waar zijn de rode dennen en de blauwe bergen en de weiden waar we vrouwen vinden?’ zegt Peng-Hu. Ze vertelden hem als kleine jongen al over deze gebieden: na Yushui zijn de velden zo groen dat je er duizelig van raakt, zeiden ze, en even later blaast de wind witte pluimen rond, dan staat het gras in bloei.	239 - 240	Dynamisch
Maar nu is de lucht grijs als een dikke laag vilt en brengt de wind stof mee. Stof dat als een grijze mist over de leeg gevretten velden hangt. (...) Soms was er een gele waas in de verte, dan blies de wind zandwolken door de witte hemel.	240	Statisch
Na de wind komt een storm: krachtig genoeg om een veulen of een kind een mijl of twee het niets in te slingeren. De storm stuurt hen een richting op.	240	Dynamisch
Op de achtste dag van hun steppetocht komt de delegatie van Da Xue aan bij een zoutmeer. Stukken ijs drijven als grote schelpen in het water.	240 - 241	Statisch en beeldspraak
Zelfs de wolken lijken stil in het hart van de storm te hangen, zoals er niets beweegt op een kale aarde. Peng-Hu voelt de wind, maar hij ziet niet wat de wind teweegbrengt want er is niets.	241	Statisch
Wat nog rest van mijn leven, denkt hij, is als de vluchtige schaduw van een roofvogel op een pasgeboren kamelenjong.	241	Beeldspraak
De paarden gaan traag. De paarden zijn moe.	241	Dynamisch
Ze volgen de bocht van het meer tot aan een groep grijze rotsen, machtig oprijzend in de vlakke.	241	Statisch
‘Laat mij’ zegt een gedrongen man met lange haren die zijn paard door de haag van anderen stuurt met een hoogmoed alsof hij de enige is die kan richten.	241	Statisch
Aan de stand van de zon of de maan denken ze niet, ze hebben het te druk met naar elkaar kijken.	242	Statisch
Soms geeft ze hem met een plechtig gebaar een halm droog gras, en als hij haar dan verbaasd vraagt: ‘Wat moet ik hiermee?’ sist ze lachend in zijn oor (...)	242	Dynamisch

'Jouw knokkels zijn als vruchtbare eilanden in open zee'	242	Beeldspraak
Terwijl zware, donkere wolken voorbijtrekken vraag hij haar: (...)	243	Statisch
Eén keer heb ik mijn paard opgezadeld en ik zei tegen mezelf: jij rijdt naar Yin en zoekt hem.	243	Dynamisch
In het voorjaar schieten we er op levende, vastgebonden vogels. Vroeger sprak ik daar het hele jaar over, de haan die ik ooit zou krijgen, het verse bloed. Tijdens het offerfeest kwamen we bij een schietbaan, waar de prijs ook precies zo'n natte, in de zon glinsterende haan was. Mijn vader is de beste schutter en hij wilde het wel proberen.	244	Dynamisch
Het was een prachtige dag. De zon was fel. Het gras was zacht. En de paarden...	244	Statisch
'Goed. Ik vertel het snel: natuurlijk won mijn vader de haan en hij wilde hem al aan mij geven, maar omdat hij zag hoe blij ik was zei hij: leer maar dat niet alles je wordt gegeven. Hij gaf de haan aan een andere jongen.' (...) 'En nu wil je naar Yin afreizen om die haan op te gaan halen?'	244 -	Dynamisch
245		
Ik ben als de regen... Ik kom, verdamp en jij vergeet me.	245	Beeldspraak
'Ik heb een boog voor je gemaakt om mee op fazanten te jagen.'	245	Dynamisch
'Laat dan de maan weer je achterwerk zien.'	245	Beeldspraak
Ik was alleen en struinde rond de yurts toen de machtige paarden van Da Xue kwamen aanstormen.	246	Dynamisch
(...) terwijl jongens massaal hun stenen wierpen en hun armzalige pijlen afschoten, die uiteindelijk niet veel paarden of keizerlijke ruiters wisten te doden. De paarden waren veel groter dan iemand had verwacht.	246	Dynamisch
Dan zakt hij in elkaar, als een sprinkhaan tussen twee zwerfkeien.	247	Beeldspraak
De schapen blaten alsof het een slachtdag is, en de honden proberen over dat geluid heen te janken.	248	Statisch
(...) en ze hoort de honderden paarden en de strijdkreten van keizerlijken die zich als één man oprichten.	248	Statisch
De keizerlijke paarden alsnog bestormen, de hakmessen in hun flanken planten?	249	Dynamisch
Peng-Hu stuurt zijn paard naar hem toe (...)	250	Dynamisch
De grijze wolken breken en een stroom dikke regen valt uit de lucht.	250	Statisch
Alleen Da Xue springt ter plekke van zijn paard om zijn zwaard te trekken.	251	Dynamisch
De punt van zijn wapen komt op haar af als een koude adder die haar wil bijten.	251	Beeldspraak
Opnieuw doet hij een schijnuitval naar haar terwijl om hen heen de laatste paarden voorbij denderen.	251	Statisch
'Ongehoorzaam beest,' zegt hij, 'onreine...'	252	Beeldspraak
(...) hij hurkt met haar mee, stom en doof als een teek die in haar vlees wil dringen.	252	Beeldspraak
Samen kijken ze naar wat zijn mannen aanrichten onder de mensen van de steppe.	252	Statisch
Ze zien hoe de glanzende paarden de yurts stuk rijden en vluchtende vrouwen onder de voet lopen.	253	Dynamisch
Het gaat harder regenen.	253	Statisch
Schreeuwend wordt hij naar de paarden toe gesleept. Ze ziet eigenlijk alleen maar paarden, een storm van paarden, het klepperen van bidden in schuimende monden.	253	Dynamisch
'Jouw vader is een hond', gaat Da Xue verder.	253	Beeldspraak
Nou, ik zeg je. Er is geen enkele hond die het generaalschap van me afneemt. (...)	253	Beeldspraak
'Dus, haat je die hond, net zoals ik?'	- 254	
De stoet keizerlijke paarden rijdt honderden li naar het zuiden.	257	Dynamisch
Ze passeren eeuwenoude ginkgo's die kriskras verspreid staan in het landschap, alsof goden deze bomen met een enkele slordige worp uit de hemel hebben gestrooid.	257	Statisch
Ze moesten alles aan de gezanten vragen, zelfs of ze voor vers water naar de rivier mochten gaan waarlangs ze waren opgegroeid. Er was geen eten, geen beschutting tegen de geselwind die soms vanuit het noorden woei.	257 -	Dynamisch
258		
Langs vrouwen die langs de weg staan en de ruiters op hun hoge paarden vuil aankijken (...)	258	Dynamisch

Hij dacht: ik ben een stofdeeltje in de wind. Ik zal door de wind worden thuisgebracht.	259	Beeldspraak
Op weg naar de stad praten de keizerlijken al over hun volgende reis naar het land achter de bergkam.	259	Statisch
Door de abruptheid waarmee ze inhouden wordt Xiaoshu half van zijn paard geslingerd (...)	260	Dynamisch
Duizenden paarden, strijdagens die door vier rijdieren worden voortgetrokken, honderden karren maar ook duizenden mannen te voet, hun grote bogen voor zich uit.	261	Statisch
Da Xue ziet dat sommige paarden in hun hoofdtooi een monstermasker dragen met de gezichten van hun voorouders.	261	Statisch
Wu heeft in zijn linkerhand een gele strijdbijl, in zijn rechter draagt hij de vaandel met de witte os.	261	Statisch
Ze herinnert zich de dag jen-tjs'en, waarover Wu had verteld in de bossen.	261	Statisch
Om hem heen staan honderden lange speren, stevig in de aarde geplant, als een rij bamboescheuten die opkomen in de warme maanden.	262	Beeldspraak
Hij wijst naar Li Ting, wier paard nog op de heuvel staat zodat ze boven hen uittorent alsof ze macht heeft in dit spel.	263	Dynamisch
(...) zullen hem nooit kennen zonder te zien hoe hij hier ligt, in een verduisterde kamer met een sneeuwluipaard naast zijn grote, lege bed.	265	Statisch
Hij ziet de keizer als de achtergelaten huid van een slang, een slang die alweer verder gekronkeld is, een nieuw leven is begonnen en hij, Da Xue, zal de gedaante aannemen van de slang en de achtergelaten huid verbranden.	265 - 266	Beeldspraak
Ook al zijn onze eigen krijgers nu nog in de bossen: het is onafwendbaar, (...)	266	Statisch
De meeste wijze mannen en de schaal van de grote schildpad veroorloven het zich niet nog iets gunstigs voor de dynastie waar te nemen.	266	Dynamisch
Naast de verhoging zetelen twee bronzen leeuwen (...)	267	Statisch
Bedienden volgen met een zon en een maan op lange stokken tot Zhou Xin doodstil zit tussen de gelakte kamerschermen op het bordes (...)	268	Statisch
Ze staat aan de linkerkant van de tribune, half verborgen achter de kop van een stenen leeuw, vastgehouden door drie bewakers (...)	268	Statisch
(...) hij vertelt kort over de nacht bij de kloof, hoe ze de keizerlijke paarden zagen aankomen (...)	270	Dynamisch
Ze kijkt naar Li Ting, die bij de leeuw wordt vastgehouden.	271	Statisch
Zonder Yu zouden we allemaal vissen zijn, hij is een halfgod tot wie de meeste mensen in dit rijk vandaag de dag bidden.	273	Beeldspraak
Op een dag zag hij een drakenpaard, dat oprees uit de stroom van de gele rivier. Op de rug van het paard van Yu de <i>Hetu</i> , de kaart van de rivieren.	273	Dynamisch
'Ik heb sinds de wake ook zelf door rivieren gewaad. Met een oeverbouwer, die me leerde dat de modder die je overdag uit de rivier zeeft 's nachts weer wordt aangevoerd vanaf de grote vlakte. Ik zocht met hem naar iets. Een geschenk dat in de rivier zou komen bovendrijven. Een rog om te aaien. Vandaag had ik mij dus voorgenomen het lied van de rog voor hem te zingen, maar ik begrijp nu, dat kan niet. Hij is een jongen van de rivier. En in de rivier, daar is geen rog.'	273 - 274	Dynamisch
Ze laat de bomen en de voorwerpen nog even achter in de grijze waas en vlucht dan voor de ochtendschemering.	275	Statisch
Fu Chen loop het huis uit, over de kronkelpaden, langs de muren met klimop, voorbij de bloemperken met vleesetende planten. Tot bij de cel onder de moerbeiboom, waar Li Ting is vastgeketend.	275	Statisch
Felgekleurde zangvogels fladderen uit de struiken en zoeken de schaduw van de boom. Een pauw aan de andere kant van de weg recht haar hals.	275	Statisch
Bronzen vaten ziet hij, opgesierd met afbeeldingen van rammen, olifanten en feniksen. Vlak bij de arena wordt een varken de keel doorgesneden. Er komen steeds meer fraai getooide mensen aan, sommige te paard.	276	Statisch
Achter het gevolg komen de honden. Ze grommen en worden in toom gehouden.	276	Statisch
Het huilen van de honden klinkt al luider.	276	Statisch

De mensen verdelen zich over de ronde banken terwijl de oude concubines die op de honden passen de piste binnenkomen met hun aangeliijnde dieren. (...) In de grond zijn palen geslagen, donkerrood door het bloed van anderen die het hier tegen de wilde honden hebben afgelegd.	277	Dynamisch
Haar kin zakt op de borst, als een ransuil die zijn snavel wil verbergen in zijn vacht.	277	Beeldspraak
Het eerste koppel honden wordt naar voren gebracht. Het lawaai maakt de honden wild. Ze springen op aan hun lijnen. Ze grommen, kwijlen, schuren zich aan tegen de concubines die hen naar het midden slepen.	278	Dynamisch
Een andere nobele roept: 'De grote lynx, de grote lynx.' Maar de man met de stok zegt: 'De grote lynx is dood. Het gaat hier niet om katten.'	278	Dynamisch
Omdat niemand antwoordt, leidt ze twee honden naar voren, die meteen om Li Ting heen sluipen. (...) Er gebeurt niets. Ze dwalen. Zij gromt. Een van de slaven pakt de losse riemen op en voert de honden weg. 'Ze blaffen, maar ze bijten niet', zegt hij tegen de oude vrouw, die zuchtend een groter paar ontkoppelt uit de grommende troep die om de paal heen zwermt. 'Stuur niet meteen de meest bloeddorstige op haar af,' zegt de man nog, 'we hebben de tijd.' 'Twee nieuwe dieren worden op haar afgestuurd. In drie sprongen zijn ze bij Li Ting. Ze storten zich op haar. Ze vecht zonder geluid, grijpt een van de koppen en slingert het dier een eind van zich af terwijl de ander zijn tanden in haar been zet. Eenmaal bijt ze een van de honden terug: ze grijpt hem met haar rechterhand bij zijn kaak. Ze klemt de kaak dicht zodat ze tijd wint en schrijlings op het dier kan gaan zitten maar een derde hond rent de piste binnen, boort zich in haar schouder.	278 - 279	Dynamisch
Zwetend leunt hij tegen een van de pilaren waar de mannen om hem heen kruisjes op kerven, zoutmunten inzetten: welke hond krijgt haar roerloos.	279	Dynamisch
Als niemand de grootste hond had tegengehouden had hij Li Tings keel doorgebeten, maar de man met de stok blaast op een fluit en een van de slaven komt aan met een kan water. (...) Ze trekken de hond een eind van haar vandaan. Het dier kijkt met droevige ogen toe terwijl Li Ting drinkt en het draait zich aan zijn riem rond de benen van de vrouw die hem vasthoudt. De slaven nemen de riemen over en brengen de honden weg. (...) Hij ziet alweer een ander koppel honden door de poort komen. (...) 'Tegen hoeveel honden moet ze nog vechten?' vraagt hij. De man buigt zich voorover en zegt: 'Nu sturen we een nieuw paar op haar af.'	279	Dynamisch
Fu Chen loopt achter de man langs en kijkt naar de paal met vastgebonden dieren. Schuim druipet langs de tanden en druipet in het rode zand, sommige bijten in het achterlijf van een ander. Hij zet een paar stappen en schrikt, omdat het gegrom nu ook achter hem opklinkt. Het lijken wel wolven. Vlak bij hem ligt een kaalgeschoren kat vastgebonden. Fu Chen deinst terug en kijkt naar de honden, alsof hij liever ten prooi is aan hun onbezonnenheid dan aan de ongenade in de blik van de lynx.	280	Statisch en beeldspraak
Li Ting is opnieuw omvergeworpen en trapt wild naar de twee honden die haar omcirkelen.	280	Dynamisch
Al langer dan hij ooit voor mogelijk had gehouden heeft ze met de honden gevochten; de dieren worden telkens door de concubines aan de riemen van haar weggetrokken wanneer ze het niet meer houdt.	281	Dynamisch
Aan de andere kant van de cirkel zijn drie africhters in conclaaf. Fu Chen weet waarover: gaan we de volgende twee, de reuzenhonden op haar af sturen? Kiezen we voor de rappe doodsteek?	281	Dynamisch
'Voor de rog', zegt hij zacht en hij richt, schuin over de hoofden van de menigte.	282	Dynamisch
Honden verschuilen zich achter hun africhter of draaien een laatste maal verdwaasd rond de paal terwijl de mensen zich omdraaien.	282	Statisch
De toeschouwers van het spel der wilde honden zijn de laatsten die merken dat de mannen van Wu de stad bestormen. (...) Ze horen geschreeuw, honderden paarden die tegelijk over het plein razen.	282	Statisch
Niemand houdt Fu Chen tegen terwijl hij tussen de mensen door het plein oversteekt en doorloopt naar de stallen van de paarden waar de wachters zijn weggevlucht.	283	Statisch
In de chaos ziet hij de mensen niet die struikelen over de benen van zijn paard.	283	Dynamisch

Hij bereikt de rivier en volgt die, langs rietkragen en grindbanken, stroomafwaarts.	283	Statisch
Hij denkt aan een streng van dode musjes rond het voorhoofd van een stille weefster, hij denkt aan zijn runderbot, en dan denkt hij aan oevers en dan denkt hij niet meer.	283	Statisch
Een slangenhalsvogel scheert langs en koerst voor hem uit, in de richting van de eerste nederzettingen.	283	Statisch
De citerspeler zal tien dagen de melodie spelen van de wind in de pijnbomen. Dan zal op de tiende dag de jacht beginnen: de jongens van de stad zullen naar de bossen trekken. In de bossen zullen ze een jachtpartij aanrichten, daarna het geschoten wild offeren aan de voorouders; de mensen kunnen niet wachten.	284	Dynamisch
Morgen zal hij tussen generaal Da Xue en de eerste geofferde os in staan (...)	284	Dynamisch